

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

**ОДЕСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ**



**СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА:
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ТА ОКРЕМІ ВЕКТОРИ ЗМІН**

*Матеріали
V Всеукраїнського форуму судових експертів
6 червня 2025 року*

м. Львів



Видавництво
«Юридика»
2025

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України
(протокол № 4 від 02.06.2025 р.)

Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін
С 89 : V Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 6 червня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 572 с.

ISBN 978-617-8574-21-5

Збірник V Всеукраїнського форуму судових експертів «Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін» містить матеріали, в яких висвітлено актуальні питання розвитку судово-експертної діяльності в умовах сучасних викликів, інноваційні підходи до проведення експертиз, цифровізацію експертних процесів, гармонізацію з міжнародними стандартами, а також міжвідомчу співпрацю в цій сфері.

Матеріали форуму подаються в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів.

УДК 340.6(062.552)

ISBN 978-617-8574-21-5

© Одеський науково-дослідний інститут судових
експертиз
Міністерства юстиції України, 2025

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Дмитро Кішко – директор Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України;

Маргарита Журавльова – кандидат психологічних наук, заступник директора з експертної роботи Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України;

Антоніна Черемнова – кандидат юридичних наук, доцент, вчений секретар Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України;

Віктор Бесчастний – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, керівник секретаріату Конституційного суду України;

Альберт Єзеров – кандидат юридичних наук, доцент, суддя Верховного Суду;

Катерина Головка – доктор юридичних наук, професор, директор Видавництва «Юридика»;

Олексій Кот – доктор юридичних наук, професор, директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України;

Маріус Дунда – радник-посланник Посольства Литовської Республіки в Україні;

Володимир Пилипенко – доктор юридичних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту міжнародного права, інновацій та проєктної діяльності Львівського університету бізнесу і права, Почесний консул Литовської Республіки;

Ольга Катарага – доктор юридичних наук, директор Національного центру судових експертиз Міністерства юстиції Республіки Молдова;

Юрій Чечіль – кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, директор Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України;

Максим Корнієнко – доктор юридичних наук, професор, полковник поліції, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ;

Василь Попович – доктор технічних наук, професор, начальник навчально-наукового інституту цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

ЗМІСТ

Європейський вектор розвитку українського простору судово-експертної діяльності	
Агапова Олена Валеріївна.....	18
Щодо об'єктів судової експертизи	
Антонюк Поліна Євгенівна, Олійник Юрій Ярославович	22
Розвиток судово-експертних технологій	
Афанасенко Світлана Іллівна	26
Судова експертиза у забезпеченні правосуддя	
Афанасенко Світлана Іллівна	28
Особливості проведення експертиз з документального підтвердження постачання (товарів, робіт, послуг) за умовами договорів закупівлі, укладених підприємствами – державними замовниками, з урахуванням додаткових угод та вимог статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі»	
Барська Наталія Миколаївна, Аханкіна Тетяна Олегівна	31
Незалежність як принцип судово-експертної діяльності: проблеми і перспективи забезпечення	
Баулін Олег Вячеславович.....	35
Запровадження інструментальних методів дослідження в окремих видах судової експертизи – перспективний напрям їх розвитку та змін	
Беднарчук Микола Степанович, Ходань Оксана Любомирівна	39
Захист прав судових експертів в системі адміністративного судочинства	
Белкін Леонід Михайлович, Белкін Марк Леонідович.....	42
Короткий огляд призначених судових експертиз у справах про оскарження дій державного реєстратора в 2025 році	
Билим Інна Олександрівна	46
Експертиза в митній справі: нові технології та методи протидії порушенням	
Білак Наталія Ігорівна, Назарчук Анастасія Валеріївна	49
Штучний інтелект у цифровій криміналістиці: автоматизація аналізу доказів	
Біловицька Ірина Андріївна	56
Напрями підвищення якості проведення судових експертиз	
Благута Роман Ігорович	59

До питання дослідження та врахування технічного стану візка моделі 18-100 вантажного вагона при виконанні судової залізнично-транспортної експертизи

**Болжеларський Ярослав Володимирович,
Кравець Іван Богданович, Батіг Андрій Васильович,
Терещак Юрій Володимирович..... 64**

Можливості лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи під час розслідування державної зради

Босак Інна Анатоліївна 69

Комплексні судові експертизи як механізм доведення злочинів проти людяності: кримінально-процесуальні аспекти взаємодії криміналістичних, медичних та психологічних експертиз у встановленні фактів катувань

**Броневицька Оксана Михайлівна,
Афтанасів Валерія Миколаївна 72**

Судово-балістична експертиза як інструмент криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів

**Броневицька Оксана Михайлівна,
Вергун Володимир Андрійович 76**

Комп'ютерне моделювання зіткнення автомобілів в програмі PC-Crash у порівнянні з традиційним дослідженням

Бульбака Євгеній Богданович 81

Використання висновку експерта у доказуванні насильницького зникнення людини

Бученко Дмитро Анатолійович 85

Термінологічні аспекти судової інженерно-екологічної експертизи воєнних злочинів проти довкілля

**Варлахов Віталій Олександрович,
Кінашенко Олена Юліанівна, Крайнов Ігор Павлович..... 89**

Forensic linguistics: history of foundation and development

Vasylenko Olena Viktorivna..... 92

Три роки війни: роль судової експертизи у формуванні великого національного звіту про злочини Російської Федерації проти України

Вашук Олеся Петрівна 96

Експерт у виконавчому провадженні: європейські орієнтири та правове регулювання України і Польщі

Верба Ольга Богданівна, Гайченко Андрій Віталійович..... 100

Судово-психіатрична експертиза: сучасний стан і необхідність реформування Вергун Ігор Андрійович	105
Висновок судової мистецтвознавчої експертизи як доказ в Міжнародному кримінальному суді Верхотурова Мар'яна Андріївна	110
Завдання мистецтвознавчої експертизи при розслідуванні незаконного обігу дитячої порнографії (ст. 301-1 Кримінального кодексу України) Войчишена Марина Вадимівна	114
Про оцінку висновку експерта у кримінальному провадженні Волубусь Анатолій Федотович	116
Правові засади участі судових експертів у цивільному процесі Польщі Воробель Уляна Богданівна	120
Моделювання вартості як засіб підвищення надійності оцінки майна при виконанні товарознавчих експертиз Воробйова Олена Юріївна, Мисяк Оксана Георгіївна, Кобищан Ганна Дмитрівна, Дивнич Анатолій Володимирович	124
Особливості класифікації медичного обладнання при виконанні судових товарознавчих експертиз Воробйова Олена Юріївна, Мисяк Оксана Георгіївна, Кобищан Ганна Дмитрівна, Дивнич Анатолій Володимирович	127
The impact of digitalization on ensuring the principles of control in criminal proceedings Halaburda Nadiia Anatoliivna, Korolenko Yevhenii Oleksandrovych	131
Потенціал інформаційних технологій у період збройної агресії Герасименко Ольга Анатоліївна, Лиманська Анна Сергіївна Онацька Валерія Дмитрівна	134
Раманівська спектроскопія у встановленні віку документів: огляд тенденцій та інновацій останніх років Гресь Олена Віталіївна	138

Ініціювання проведення експертизи стороною захисту та ознайомлення з висновками експертів: проблемні питання Гусєва Влада Олександрівна, Коломойцев Микола Миколайович.....	141
Судові експертизи при розслідуванні домашнього насильства Гуцуляк Юрій Васильович, Ряшко Олена Василівна.....	145
Міжнародний суд ООН в системі воєнної конфліктології: від юрисдикції до політичного впливу Дем'янчук Юлія Ігорівна	148
Etica profesională a expertului judiciar Derecha Larisa Mykolaivna, Gurău Nicola, Derecha Andrey Romanovych.....	153
Актуальні питання удосконалення теоретичних положень почеркознавчого дослідження схожих підписів осіб з однаковими прізвищами Дробишева Олена Сергіївна, Іванська Ірина Андріївна, Ковкіна Євгенія Володимирівна	157
The future of translation: mediating language through technological integration Dukhnenko Daryna Oleksandrivna, Kipusheva Tetiana Volodymyrivna	163
Методологічні аспекти диференціювання предметних видів судової психологічної експертизи Єгорова Тетяна Михайлівна	167
Судові економічні експертизи та експертні дослідження в контексті висновків податкових органів про «нереальність» фінансово-господарських операцій Жуковська Яна Миколаївна	172
Психологічна експертиза у кримінальних провадженнях щодо пережитого насильства, жорстокого поводження, катування Журавльова Маргарита Олегівна, Рудакова Вікторія Юріївна	176
Дослідження панелі маркерів при розслідуванні підробки або знищення ідентифікаційного номера транспортного засобу Забуга Олександр Віталійович	180
Штучний інтелект в судово-експертній діяльності Задніченко Олег Михайлович, Пашинська Ірина Володимирівна.....	183

Протидія підробки посвідчення водія та шляхи вирішення сучасних проблем під час військового стану, пов'язаних з підробкою посвідчення водія Івчук Юлія Вадимівна	186
Критерії оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні in absentia Калінніков Олексій Валерійович.....	189
Криміналістична методологія документування сексуального насильства як воєнного злочину Калюга Каріна Вікторівна, Скрипник Марина Олександрівна	193
Сутність, завдання та місце експертнотури поміж інших докорінне реформованих антиделіктних органів Кириченко Олександр Анатолійович	197
Дослідження титанових сплавів подвійного використання як напрямку розвитку науково-методичної бази судової експертизи Кіосе Михайло Іванович, Столярова Ірина Валеріївна.....	201
Forensic expertise of copyrighted software Kirin Roman Stanislavovych, Pashchenko Oleksandr Anatoliiovych, Khomenko Volodymyr Lvovych	204
Особливості застосування комплексних спеціальних знань при проведенні досліджень, пов'язаних із об'єктами інтелектуальної власності Кісіль Наталія Валеріївна	208
Особливості ідентифікації вибухових речовин, якими споряджаються дрони-камікадзе типу «Shahed» Клименко Анатолій Володимирович, Посільський Олег Олексійович, Клименко Маргарита Анатоліївна	212
Форми фіксації криміналістично значущої інформації під час проведення судових експертиз Коваленко Артем Володимирович	215
Предмет, об'єкт і методи судової авторознавчої експертизи з вирішення діагностичних завдань Ковкіна Євгенія Володимирівна, Зайчик Кристина Сергіївна	218

Особливості проведення судово-економічної експертизи з питань документального підтвердження матеріальної шкоди (збитків), завданої внаслідок придбання товарів, робіт, послуг за завищеними цінами з урахуванням висновків інших видів експертиз	
Козак Юлія Володимирівна	221
Судово-медична експертиза у випадках гендерно-зумовленого насилля: потерпілоорієнтований підхід	
Козань Наталія Миколаївна, Коцюбинська Юлія Зіновіївна, Чадюк Валерія Олександрівна	225
Можливості комп'ютерно технічної експертизи при дослідженні цифрових доказів	
Колодіна Анна Сергіївна.....	228
Роль контексту та пресупозиції при проведенні судово-лінгвістичних семантико-текстуальних досліджень	
Коломийська Іванна Андріївна	231
Вартість послуг інженерного консультування як предмет дослідження потенційних корупційних ризиків в будівництві	
Командиров Олексій Вікторович.....	235
Використання інноваційних техніко-криміналістичних технологій у судовій експертизі	
Комар Юлія Миколаївна	239
Проблемні аспекти ідентифікації товарів при проведенні судової товарознавчої експертиз	
Комаров Володимир Вікторович.....	242
Верифікація як принцип виявлення фактичних тверджень у семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі	
Кондратенко Наталія Василівна	245
Проведення судових економічних експертиз з питань документального підтвердження витрат виробництва продукції	
Коновалов Юрій В'ячеславович	248
Колізія норм законодавства при проведенні митних експертиз	
Корнева Тетяна Володимирівна, Сірочук Ірина Володимирівна	252
Правові засади експертизи товарів у сфері зовнішньоекономічної діяльності та митної справи за митним законодавством Європейського Союзу	
Коросташова Ірина Миколаївна	254

Актуальні та практичні питання під час підготовки та оформлення матеріалів для проведення судової почеркознавчої експертизи Косигіна Наталія Альбертівна, Сакалюк Віта Русланівна	259
Особливості проведення судово-трасологічних експертиз пломб-наклейок з використанням сучасних технологій Костів Богдан Іванович	263
Передумови створення суб'єктів судово-експертної діяльності в системі Міністерства оборони України Котляренко Олександр Петрович	268
Необхідність цифровізації судової економічної експертизи як виклик сучасності Кравцова Ганна Олександрівна	272
Досудове розслідування справ щодо загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків Крупка Ярослав Анатолійович, Антіпова Олена Володимирівна	275
До питання створення нової експертної спеціальності «Дослідження технічного стану трубопровідного транспорту» Кузін Микола Олегович, Джус Олег Володимирович, Батіг Андрій Васильович, Грицишин Петро, Возняк Олег Михайлович	279
Проблемні питання при проведенні експертизи безпеки життєдіяльності та охорони праці Кузьменко Михайло Михайлович, Остапов Сергій Володимирович	283
Сутність та складові судово-експертної діяльності Купріянова Анастасія Олександрівна	287
Ethical and legal challenges, abuse prevention in organ donation from war refugees and forcibly displaced persons in the EU Kupriianova Larysa Serhiivna, Kupriianova Daryna Serhiivna	291
Синтетичні канабіноїди: фізіологічна, медична дія та правове регулювання Кутя Тетяна Олександрівна	294
Перспективи розвитку судової ретроспективної оціночно-будівельної експертизи Куцарева Анастасія Олександрівна	298

Актуальність дослідження напівсинтетичних канабіноїдів: виклики та перспективи для судово-експертної практики України Кучинська Ірина Вікторівна	300
ДНК-профілювання як вид криміналістичного профайлінгу в умовах воєнного стану Лазаренко Алла Миколаївна, Павлюк Алла Василівна	303
До проблеми відповідальності опитувача дітей, які постраждали або стали свідками насильства Ласунова Світлана Валеріївна, Кадуха Олена Сергіївна	307
Організаційно-правові аспекти оформлення комплексних судових експертиз Мазниченко Юрій Олександрович	310
Проблемні питання проведення судових економічних експертиз щодо визначення матеріальних збитків при виявленні нестачі від розкрадання, псування товарно-матеріальних цінностей Мараховська Маргарита Миколаївна	315
Стандартизація як інструмент підвищення якості та об'єктивізації судової експертизи Мартиненко Наталія Василівна	319
Модульні будівлі як предмет публічних закупівель та об'єкт судової товарознавчої експертизи Мартосенко Марина Григорівна, Лисенко Наталія В'ячеславівна	322
Деякі аспекти щодо контролю якості виконання будівельних робіт Мацак Наталія Анатоліївна	326
Питання ДНК-ідентифкації невеликої кількості речовини у біологічних об'єктах Милостива Дар'я Федорівна, Бабченко Анна Валентинівна....	329
Підстави та порядок допиту експерта в суді Мирошніченко Юрій Михайлович	331
Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі аспекти можливих змін Мисковець Назар Олександрович	335
Особливості розвитку засобів комп'ютерних технологій в судовій експертизі Можаєв Михайло Олександрович, Гомон Володимир Олексійович, Дереча Андрій Романович	338

Комплексний підхід до судово-експертного дослідження пам'яток культури: теорія, методологія та практика міждисциплінарної взаємодії Нарожна Олена Володимирівна	342
Цифрова трансформація судової експертизи в умовах інформаційного суспільства Овсянникова Інесса Михайлівна, Степанова Олена Вікторівна	346
Супутникові знімки як метод геопросторових технологій у фіксації злочинів Одерій Олексій Володимирович, Сендік Ігор Едуардович	349
Судово-психологічна експертиза як інститут юридичної психології Озерський Ігор Володимирович	353
Процесуальні питання застосування штучного інтелекту для аналізу доказової інформації в судових експертизах Орловський Богдан Михайлович	357
Шаблонність у формулюванні запитань до експертів. Виклики та рішення для підвищення ефективності інженерно-технічних експертиз Остапов Сергій Володимирович, Товстенко Євгеній Володимирович, Кузьменко Михайло Михайлович	360
Судова експертиза віртуальних активів: актуальність і нагальність сьогодення та питання майбутнього Паламарчук Іван Васильович	363
Судова економічна експертиза щодо дослідження нарахування, виплати грошового забезпечення та додаткової винагороди військовослужбовцям Палковський Євген Станіславович	367
Деякі питання виконання судових експертиз з питань землеустрою Песков Ігор Вікторович	371
Окремі аспекти застосування методу переносу вартості витрат для визначення вартості історичних автомобілів радянського виробництва Платовський Сергій Вікторович	373

Вектори розвитку міжнародного, європейського та національного стандартизування криміналістичних процесів	
Полтавський Андрій Олександрович,	
Нечеснюк Михайло Віталійович	376
Ознаки, що вказують на факт незвичності виконання рукописного запису (підпису)	
Полякова Ольга Аркадійвна	380
Напрями використання програмного забезпечення в різних видах судових експертиз	
Полянський Антон Олександрович, Лущик Ігор Вікторович..	383
Науково-дослідна лабораторія пожежної безпеки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності: специфіка та результати діяльності	
Попович Василь Васильович, Адольф Іван Іванович.....	387
Нормативні підходи до застосування світлофорів у забезпеченні безпеки дорожнього руху	
Посашков Олександр Олександрович	389
Судова експертиза з питань експертно грошової оцінки земельних ділянок: проблеми та помилки	
Прохорова Ганна Ігорівна	393
Проведення судових економічних експертиз з питань документального підтвердження витрат: проблемні питання та напрями їх вирішення	
Разумова Ганна Вікторівна, Окуневич Ірина Леонідівна	397
Судові психологічні експертизи під час проведення яких дитина може обстежуватися в дистанційному порядку	
Савченко Ірина Олександрівна, Бабич Світлана Леонідівна...	400
Важливість застосування підйомної спеціальної техніки під час огляду колісного транспортного засобу при проведенні судової пожежно-технічної експертизи	
Савчук Маргарита Василівна,	
Дорошенко Сергій Миколайович.....	403
Правові моделі судової експертизи: міжнародний досвід і національні орієнтири	
Савчук Олена Юрївна, Кудлатий Остап Мирославович	407
Вимоги до оформлення порівняльного матеріалу для проведення судової почеркознавчої експертизи при дослідженні цифрового письма	
Сакалюк Віта Русланівна, Косигіна Наталія Альбертівна	411

Утеплення фасаду будівель як елемент покращення умов експлуатації об'єкта	
Салтиков Олександр Сергійович	414
Актуальні питання почеркознавчої експертизи в умовах збройного конфлікту	
Сапіга Марія Ігорівна	418
Виклики і перспективи розвитку відновного правосуддя у повоєнний час	
Светлічний Ігор Валерійович, Светлічна Дар'я Ігорівна, Светлічна Марія Ігорівна.....	422
Інтеграція експертної спеціальності з дослідження хімічних, біологічних, радіаційних і ядерних загроз до єдиного простору судової експертизи України: європейський вимір та безпекова необхідність	
Свінцицький Андрій Вікторович.....	426
Мікро- та макроконтекстуальні маркери мовного камуфляжу у корупційній комунікації	
Сидорук Анастасія Арсенівна.....	429
Метрологічне забезпечення як складова судової експертизи	
Смерницький Дем'ян Вікторович, Тригубенко Марина Володимирівна.....	432
Поверхневий аналіз інформації в пам'яті накопичувача інформації за допомогою командного рядку LINUX	
Старенький Іван Володимирович, Донченко Олександра Ігорівна	436
Використання bash-скриптів з метою поверхневого аналізу накопичувача інформації	
Старенький Іван Володимирович	438
Судова земельно-технічна, оціночна земельна та експертиза з питань землеустрою: нові експертні завдання пов'язані із сучасним етапом земельної реформи	
Степанкевич Сергій Станіславович.....	442
Формування освітньої програми для підготовки експертів з інженерно-екологічної експертизи в умовах воєнного впливу на довкілля	
Степова Катерина Вікторівна, Федів Ірина Сергіївна	446
Психодіагностика емоційної та когнітивної сфер дітей у судовій психологічній експертизі	
Тамакова Тетяна Анатоліївна, Невах Євгенія Геннадіївна.....	450

Судова історико-археологічна експертиза земельних ділянок у контексті збройного конфлікту: актуальність, проблематика та перспективи застосування	
Тегза Катерина Сергіївна	454
Вирішення судово-економічною експертизою питань щодо нарахування та виплати військовослужбовцям Збройних Сил України одноразових додаткових винагород, виплата яких здійснюється в період дії воєнного стану	
Тимкович Петро Васильович.....	456
Судово-психіатрична експертиза у справах щодо порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості	
Ткаченко Альбіна Олександрівна, Ткаченко Павло Ігорович. 460	
Розвиток інноваційного розуміння класифікації антиделіктних та інших експертиз за базисною основою дослідження	
Тунтула Олександра Сергіївна	464
Проведення психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфу: особливості набуття судовим експертом відповідної спеціальності	
Туренко Дар'я Вікторівна, Вуйма Анастасія Геннадіївна.....	467
Доброчесність при взаємодії судових експертів з правоохоронними органами	
Усенко Олена Валеріївна	471
Щодо необхідності оптимізації роботи судових експертів шляхом нормативних змін та підвищення процесуального статусу висновку спеціаліста	
Федорищев Іван Петрович	473
Ознаки-маркери автентичності антикварних кахельних печей, камінів та кахлів як об'єктів, що відносяться до культурних цінностей	
Хамула Дмитро Валентинович	477
Експертні дослідження щодо визначення комунікативного впливу за ситуаціями, зафіксованими у відеозвукозаписі	
Харіна Тетяна Григорівна, Русанова Оксана Олександрівна ..	481
Огляд проблемних питань судової товарознавчої експертизи та власні інсайти	
Холодова Ольга Юріївна	485

Перспективи розвитку наукової і науково-технічної діяльності в Держспецтрансслужбі та окремі вектори змін Хоменко Євген Валентинович, Бондар Віктор Юрійович, Светлічний Ігор Валерійович, Шумлянський Станіслав Вікторович.....	490
Податкові різниці при визначенні податку на прибуток страхових компаній як об'єкт судово-економічної експертизи Хомутенко Віра Петрівна, Мотигін Дмитро Венедиктович, Терещенко Сергій Олександрович	494
Сучасні тенденції здобуття вищої освіти за спеціальністю «Судова експертиза» Целуйко Михайло Федорович, Усенко Олена Валеріївна.....	497
Перспективи розвитку проведення товарознавчих та комплексних експертиз товарів з альтернативними джерелами енергії Ціжма Юрій Іванович, Ціжма Оксана Анатоліївна	500
Облік та експертні дослідження операцій з нематеріальними активами Чабанюк Одарка Михайлівна, Лобода Наталія Олександрівна	503
Особливості судово-медичної експертизи репатрійованих трупів Чадюк Валерія Олександрівна, Сорока Оксана Ярославівна...	508
До питання розробленості наукового знання про використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством Чалий Богдан Юрійович	512
Історичні аспекти становлення окремих видів судової експертизи Черемнова Антоніна Іванівна, Бачило Тетяна Сергіївна	515
Механізм залучення іноземних експертів до проведення експертиз в Україні Чернявська Олена Сергіївна, Положинцев Олександр Сергійович	520
Перспективи розвитку судово-експертної діяльності: бачення професійних мереж установ судових експертиз Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки Чечіль Юрій Олексійович, Біла Вікторія Русланівна	524
Приватний детектив як суб'єкт, залучений до кримінального процесу: зарубіжний та національний контекст Чорний Віктор Анатолійович.....	528

Використання багато модальних мовних моделей у режимі «zero-shot» для виявлення пошкоджень інфраструктури на місцях прильотів засобів ураження по відеозаписах з камер безпілотних повітряних суден	
Чорний Сергій В'ячеславович	532
Судова експертиза у кримінальному провадженні: практично-правовий аспект та ключові аспекти еволюції	
Шаповал Юлія Анатоліївна	536
Судова економічна експертиза як інструмент доказування фінансових злочинів в оборонно-промисловому комплексі України	
Шаповалов Роман Анатолійович	538
Поняття документу та види їх підробок у технічній експертизі	
Швець Наталія Петрівна, Орловська Ірина Володимирівна ...	542
Вимоги до будівництва військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд (опорних пунктів) і особливості їх дослідження під час проведення будівельно – технічної експертизи	
Шевченко Ірина Іванівна	546
Судова економічна експертиза та її розвиток в Україні	
Шевчук Денис Олегович, Бобровська Юлія Юріївна	550
емантичне моделювання в лінгвоекспертних дослідженнях	
Широков Володимир Анатолійович, Ющенко Світлана Сергіївна	554
Aspects of sustainability in the activities of military formations	
Shumlianskyi Stanislav Viktorovich, Khomenko Yevhen Valentynovich, Svetlichnyi Igor Valeriiovich, Yemelianova Svitlana Mykolaivna	558
Висновок експерта як доказ в справі про адміністративні правопорушення	
Янюк Наталія Володимирівна	563
Дослідження аліфатичних та ароматичних поліамідних волокон	
Яремко Віра Миколаївна	567

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Агапова Олена Валеріївна

докторка юридичних наук, учений секретар

Науково-дослідного центру незалежних судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Ключовою передумовою для відкриття офіційних переговорів щодо вступу України до Європейського Союзу в межах Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС» є Дорожня карта з питань верховенства права [1] – стратегічно важливий та всеохоплюючий документ, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорним Розділом 23 «Судова влада та основоположні права» та «Юстиція, свобода, безпека». Серед очікуваних стратегічних результатів, до досягнення яких прагне Україна, особливе місце посідають заходи з інституційного зміцнення та удосконалення системи судової експертизи. Вони розглядаються як важлива складова реформ у сфері юстиції та одна з необхідних передумов для набуття членства в Європейському Союзі.

Досліджуючи комплекс заходів, спрямованих на реалізацію євроінтеграційного курсу у сфері експертного забезпечення правосуддя, доцільно зосередити увагу на аналізі тих положень, які безпосередньо стосуються сфери судової експертизи.

Одним з положень, виявлених під час детального аналізу Дорожньої карти з питань верховенства права, є положення присвячене забезпеченню діяльності Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). Зазначений пункт визначає, що: «*Національне антикорупційне бюро має ефективний доступ до неупереджених, своєчасних та якісних судових експертиз*». Це положення перебуває у тісному зв'язку із зобов'язаннями України, зафіксованими в Листі про наміри до Міжнародного валютного фонду від 19 червня 2023 року та у Меморандумі про економічну та фінансову політику [2]. Так, у пункті 61 згаданого меморандуму передбачено забезпечення НАБУ доступу до компетентних, незалежних та виконаних у найкоротші терміни судових експертиз відповідними експертами для ефективного виконання його слідчого мандату. Сформульований Міжнародним валютним фондом меседж не лише окреслює пріоритети у сфері боротьби з корупцією, а й вказує на необхідність системного реформування судово-експертної діяльності в Україні як одного з ключових інструментів забезпечення верховенства права.

У контексті реалізації зобов'язань України в межах євроінтеграційного треку особливого значення набувають засади визначені

у розділі 4.3 «Боротьба з організованою злочинністю» (загальні засади боротьби з організованою злочинністю) Дорожньої карти з питань верховенства права. Однією з ключових цілей є формування ефективної системи протидії організованим формам злочинності. Йдеться, зокрема, про необхідність чіткого розмежування та конкретизації функціональних повноважень органів правопорядку, що уможливилює уникнення дублювання компетенцій та підвищення інституційної відповідальності.

Зокрема, пунктом 14 цього розділу передбачено комплекс заходів, які мають забезпечити впровадження реформ для вдосконалення доступу органів правопорядку до якісної, об'єктивної та швидкої судової експертизи. Першим напрямом діяльності визначено *«уніфікацію судово-експертної діяльності, зокрема визначення єдиного органу формування державної політики, запровадження єдиної класифікації судових експертиз, видів експертних спеціальностей та єдиного порядку проведення судових експертиз, розширення видів експертиз, які матимуть право проводити приватні судові експерти»*.

Коментуючи зазначене положення, слід наголосити, що воно охоплює системну трансформацію підходів до регулювання та формування державної політики у сфері експертного забезпечення правосуддя. Визначення єдиного органу формування державної політики у судово-експертній сфері дозволить створити єдиний для всіх державних спеціалізованих установ України нормативний простір, у межах якого буде діяти централізований контроль за якістю експертної практики всіх суб'єктів судово-експертної діяльності, незалежно від їхньої відомчої підпорядкованості. Запропонована модель відповідає загальноєвропейським підходам у сфері судової експертизи та сприятиме політичному визначенню органу, відповідального стратегічне формування державної політики та управління галуззю судової експертизи в Україні.

Не менш важливим напрямом реформування судово-експертної діяльності є завдання *щодо запровадження єдиної класифікації судових експертиз, видів експертних спеціальностей та єдиного порядку проведення судових експертиз*. Стандартизація зазначених категорій покликана, насамперед, усунути розбіжності між аналогічними нормативно-правовими актами з питань призначення та проведення судових експертиз у різних відомчих системах. Мова йде, зокрема про приведення до єдиної практики призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, порядок яких регламентується різними нормативно-правовими актами Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [3]; Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства

внутрішніх справ України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591 [4] та ін.

Уніфікація цих та інших документів сприятиме запровадженню єдиної нормативної бази, що забезпечить узгодженість та однаковість застосування методичних підходів, підвищить якість експертних досліджень та сприятиме зростанню довіри до результатів експертної діяльності. Аналогічного підходу потребує й питання формування *єдиного переліку видів судових експертиз і відповідних експертних спеціальностей*, який має бути затверджений на загальнодержавному рівні, що, у свою чергу, забезпечить прозорість кваліфікаційних вимог до експертів та унеможливить довільне тлумачення меж їхньої компетенції.

Окремої уваги заслуговує положення, яке передбачає *розищення переліку видів експертиз, проведення яких дозволено приватним судовим експертам*. Імплементація цього підходу є важливим кроком у напрямі лібералізації ринку судово-експертних послуг та розвитку інституту альтернативної експертної думки. Запровадження більшої кількості видів експертиз для недержавних експертів, сприятиме формуванню конкурентного середовища, що у перспективі має забезпечити зростання якості експертної роботи. Разом з тим, реалізація цього положення потребує чіткого нормативного врегулювання питань допуску приватних експертів до певних видів досліджень, механізмів акредитації, забезпечення контролю якості експертиз, дотримання стандартів професійної етики, а також гарантування незалежності висновків експертів. Варто зауважити, що реалізація проаналізованого комплексу заходів заплановано на II квартал 2026 року.

Наступним елементом Дорожньої карти з питань верховенства права у контексті реформування сфери експертного забезпечення правосуддя є запровадження підходу щодо *спеціалізації судово-експертних установ (окремих підрозділів) щодо здійснення експертиз в окремих сферах (зокрема, для здійснення експертиз в провадженнях щодо корупційних злочинів)*. Запропонована ініціатива спрямована на розвиток вузькопрофільних напрямів, забезпечення належного методичного забезпечення та концентрації профільних спеціалістів, що дозволить підвищити якість досліджень, зосередитись окремим установам на дослідженні складних кейсів та об'єктів. Це дозволить започаткувати інституційну диференціацію в системі державних спеціалізованих установ, а окремим експертним установам визначити власну специфіку роботи, не виключаючи при цьому діяльність установ із загальним профілем роботи. Запровадження відповідного заходу заплановано на IV квартал 2027 року.

Наступним вектором трансформації, визначеним у межах пункту 14 Дорожньої карти, є *цифровізація судово-експертної діяльності*, що передбачає створення єдиного цифрового простору функціонування судово-експертної системи. Згаданий цифровий простір має бути інтегрований із Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною

системою (ЄСІТС), а також з іншими державними реєстрами, доступ до інформації з яких є необхідним для якісного та повного проведення експертиз. Як влучно зазначає А.В. Гайченко, «окремим та одночасно важливим напрямом є цифровізація судово-експертної діяльності, що сприятиме розвитку та імплементації цифрових інструментів у експертній діяльності. У межах реалізації цього напрямку очікується створення цифрового простору, що забезпечить об'єднання інформації з існуючих реєстрів та даних щодо завантаженості судових експертів, інструментів комунікації тощо. Вважаємо, що у перспективі впровадження автоматизованої системи призначення експертиз сприятиме забезпеченню транспарентності судово-експертної діяльності» [с. 9].

Завершальним напрямом, визначеним у межах пункту 14 Дорожньої карти, є покращення матеріально-технічного забезпечення судово-експертних установ з метою забезпечення їх висококваліфікованого кадрового складу та проходження акредитації відповідно до міжнародних стандартів, зокрема стандартів серії ISO. Зазначене завдання охоплює модернізацію інфраструктури експертних установ, оновлення технічного обладнання, розширення лабораторних потужностей та впровадження сучасних технологій. Такий підхід спрямований на створення належного технічного підґрунтя для виконання експертиз відповідно до міжнародно визнаних критеріїв якості ISO/IEC 17025:2017, надійності та відтворюваності результатів. Відповідність цьому стандарту не лише засвідчує технічну компетентність установи, але й гарантує міжнародне визнання результатів експертних досліджень, що має ключове значення у межах транскордонного співробітництва, у тому числі в рамках міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях.

Підсумовуюче неведене вище, варто визнати, що інституційне реформування сфери судово-експертної діяльності в Україні є невід'ємною складовою Дорожньої карти з питань верховенства права, що визначає ключові напрями виконання Україною зобов'язань у межах переговорного процесу щодо вступу до Європейського Союзу. Комплекс заходів, запропонованих в межах реформування українського простору судово-експертної діяльності має системний підхід, необхідний для успішної трансформації внутрішньої експертної системи та її входження до Європейського простору судово-експертної діяльності.

Література:

1. Дорожня карта з питань верховенства права [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf
2. Лист про наміри до Міжнародного валютного фонду від 19 червня 2023 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/Lol_MEFP_Ukraine_2023-06-19_.pdf

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // Офіційний вісник України. 1998. № 41. Ст. 1540.

4. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591 // Офіційний вісник України. 2017. № 66. Ст. 1987.

5. Гайченко А. Сфера експертного забезпечення правосуддя в умовах європейської інтеграції // Судова експертиза. 2025. № 1. С. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.32782/forensic.science.2025.1.1>

ЩОДО ОБ'ЄКТІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Антонюк Поліна Євгенівна

кандидат юридичних наук, доцент,

заступник завідувача відділу спеціальної підготовки та підвищення кваліфікації судових експертів лабораторії науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності

Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України

м. Київ, Україна

Олійник Юрій Ярославович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри криміналістики

Навчально-наукового інституту права та психології

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

У 1994 році в Україні був прийнятий Закон України «Про судову експертизу» (далі – Закон), мета якого заявлена в Преамбулі до Закону: «...визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки» [1].

Від моменту прийняття Закону до теперішнього часу до редакції його норм були внесені більше двадцяти змін. Причому деякі з внесених змін кардинально трансформували як характер суспільних

відносин в галузі судово-експертної діяльності, так і певні категорії, що є основою теорії судової експертизи та гарантують не лише закономірний розвиток судово-експертної діяльності, але й науковість висновків експертів, а отже – і допустимість сприйняття викладеної в них інформації як доказів в усіх видах судочинства.

Такі трансформації стосуються й сучасного розуміння об'єкта судової експертизи, закріпленого в Законі.

При цьому, слід зазначити, що ми послідовні в своїй позиції щодо визначальної ролі предмету експертизи, об'єктів, основних завдань та спеціальних знань для їх вирішення (методологічних складових судової експертизи) як для теорії судової експертизи, так і для організаційно-правового порядку здійснення судово-експертної діяльності [2, с. 390]. Така важливість зазначених категорій обумовлена заснованими на них: існуючими класами судових експертиз, відповідними експертними спеціальностями, кваліфікацією та атестацією судових експертів, а також порядком здійснення судово-експертної діяльності в Україні [3, с. 98].

Відповідно до чинної редакції ст. 1 Закону судова експертиза визначається як «... дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [1, ст. 1].

Така редакція відповідної норми Закону дозволяє сформулювати судження, що, з позиції законодавця, рівнозначними об'єктами судової експертизи є: об'єкти, явища, процеси.

Як зазначає Клименко Н. І., об'єкт судової експертизи може розглядатися з наукового та практичного аспектів. І, якщо в науковому аспекті об'єкт – це «... рід (вид) об'єктів, якийсь клас, категорія предметів, що характеризуються загальними якостями», то в аспекті практичної діяльності «... об'єкт – це певний предмет, що надається експерту на дослідження» [4, с. 17–18].

Таким чином, спираючись на сучасне розуміння об'єкта судової експертизи, закріплене в Законі, можна допустити, що експерту для проведення судової експертизи може бути «наданий» процес або явище.

Стверджуючи, що властивості та ознаки об'єктів, наданих для проведення експертизи, досліджуються, в тому числі, через явища та процеси, які впливали на них, при цьому погоджуємося з позицією тих вчених, які зазначають, що дослідження явищ та процесів охоплюється категорією предмет експертизи [3, с. 105–106; 2, с. 390].

Разом з тим імпонує позиція Щербаковського М. Г., який, провівши ретельний аналіз криміналістичної літератури, приходить до висновку про єдність гносеологічного та правового аспектів об'єктів судової експертизи (з практичної точки зору). У зв'язку з чим вчений відстоює позицію щодо сприйняття об'єктів експертизи виключно як системних утворень, «... що характеризуються матеріальною природою тобто є

матеріальним (матеріалізованим) носієм інформації ...» [3, с. 107]. Більше того, на думку дослідника, «тільки в такому випадку правовий статус об'єктів експертизи може бути врегульований процесуальним законодавством» [3, с. 107], що є дуже важливим з огляду на сферу застосування судової експертизи – правосуддя.

При цьому хочемо звернути увагу на першу редакцію Закону, в якій судова експертиза визначалася як «... дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду» [5]. Як бачимо, окрім того, що законодавець чітко зазначав на матеріальний характер об'єктів, що досліджуються експертом, ще і сама лексико-семантична конструкція норми виключала можливість сприйняття явищ і процесів як самостійних об'єктів експертного дослідження (оскільки містити інформацію можуть лише об'єкти як результат дії на них певних явищ і процесів, але не самі явища і процеси).

З огляду на викладене вище, хочемо звернути увагу на те, до яких метаморфоз як в теорії судової експертизи, так і в галузі судово-експертної діяльності призвело таке легковажне ставлення законодавця (не хочеться вбачати в цьому якийсь намір) до визначення об'єктів експертизи.

Так, внаслідок ототожнення явищ і процесів (нематеріальних категорій) з об'єктами (матеріальними категоріями) стала можливою поява науково необґрунтованих самостійних класифікаційних одиниць судової експертизи. В першу чергу, мова йде про військову експертизу, під час якої передбаченою діяльністю експерта є не пізнання (в широкому аспекті) матеріальних об'єктів як носіїв певної інформації, пов'язаної з подією правопорушення, а власне оцінка інших фактичних даних (доказів), установлених в процесі доказування [2, с. 393]. Це перетворює військову експертизу в суто правовий процес, в процес доказування, що суперечить самої сутності судової експертизи як дослідженню на основі спеціальних знань.

Також спостерігаємо підміну судовою експертизою інших видів використання спеціальних знань у судочинстві: ревізії та перевірки, результати яких (як джерела доказів) сприймаються як документи, підміняються економічною експертизою, результати якої оформляються висновками експертів – іншими джерелами доказів [6].

Наступним яскравим прикладом трансформації підходу до сутності судової експертизи під впливом нормативно закріплених пасток також можуть слугувати висловлені пропозиції вчених щодо «пристосування» методології судової експертизи до закріплених в Законі категорій з метою «... формування доказів на основі комп'ютерних даних із відкритих джерел Інтернету ...» [7, с. 281]. Зокрема, мова йдеться про можливість надання висновку експерта по результатах аналізу Інтернету в режимі реального часу.

Отже з метою неприпустимості підміни судовою експертизою інших засобів доказування, перекладання на судового експерта функцій доказування, а також задля забезпечення єдиного методологічного підходу до розвитку категорій судової експертології та здійснення у відповідності до цього судово-експертної діяльності в Україні вважаємо за необхідне розуміти під об'єктами судової експертизи виключно матеріальні об'єкти як носії певної інформації про явища і події, пов'язані з предметом судового розгляду. Причому дуже важливо, щоб саме таке розуміння об'єктів судової експертизи було закріплено як в магістральному законі України в галузі судово-експертної діяльності, так і в актах науково-методичного та організаційно-управлінського характеру.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
2. Антонюк П. Є. Методологічний аналіз військової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. № 23, С. 388–399.
3. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
4. Клименко Н. І. Судова експертологія: Курс лекцій: Навч. посіб для студ. юрид. спец. вищ. навч.закл. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 528 с.
5. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII (перша редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/ed19940225#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
7. Щербаковский М. Г. Судова експертиза як засіб отримання доказової інформації з відкритих джерел Інтернету. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті* : матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 279–282.

РОЗВИТОК СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Афанасенко Світлана Іллівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
судовий експерт відділу науково-методичного
та інформаційно-аналітичного*

*забезпечення експертної діяльності
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

У сучасному глобалізованому світі більшість сфер людської діяльності базується на використанні технологій, які забезпечують гарантоване досягнення необхідного результату. Варто зазначити, що поняття «технологія» стало важливим терміном не лише в природничих, а й у багатьох гуманітарних науках. На жаль, теорія судової експертизи поки що не приділяє належної уваги цій проблематиці. Проте у наукових публікаціях, присвячених судово-експертній діяльності останніх років, трапляються згадки про «експертні технології», хоча без їх ґрунтовної характеристики.

Зокрема, Є.Р. Россінська розглядає розробку експертних технологій як етап еволюції нових родів і видів експертиз. У контексті методів судової експертизи, особливо в аспекті міжнародного обміну інформацією, технології досліджуються також О.Г. Рувіним, А.О. Полтавським. У багатьох випадках до судової експертизи застосовуються універсальні технології, запозичені з інших галузей діяльності – таких як нанотехнології чи інформаційні технології.

У зв'язку з цим актуальним є визначення специфічних ознак судово-експертних технологій та їхнього місця в загальній системі технологічного знання. Без вирішення цих теоретичних питань подальший розвиток теорії судової експертизи буде ускладнений, оскільки важливі закономірності цієї сфери дослідження залишаються поза межами наукового аналізу. Дослідження сутності експертних технологій дозволить виявити нові підходи до вдосконалення експертної практики та розв'язати низку практичних проблем на основі теоретичних положень [1, с. 101].

У прикладному аспекті реалізації технологій у судово-експертній діяльності варто звернути увагу на низку характерних тенденцій. Оскільки експертизи проводяться масово, особливого значення набуває забезпечення їх високої якості та уніфікованості застосування методів дослідження. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність належного нормативного, зокрема методичного, регулювання експертної діяльності.

Окрім розроблення нових підходів і методів експертного аналізу, слід приділяти увагу й визначенню технічних параметрів, які мають контролюватися для забезпечення достовірності результатів. Технологія, як правило, є системою взаємопов'язаних операцій (етапів, прийомів, методів, процесів), технічних засобів, умов, об'єкта й мети діяльності, що завжди підлягає нормативному регулюванню. Форми нормативних знань можуть бути різними – від методик і технологічних карт до протоколів чи нормативно-правових актів [2, с. 63].

Поняття технології є виправданим лише тоді, коли нормативне забезпечення охоплює всі її елементи, що закономірно ведуть до досягнення очікуваного результату. У випадку судово-експертного дослідження таким результатом є достовірні знання щодо юридично значущих фактів, що викладаються в експертному висновку. Відтак, судово-експертна технологія – це суворо регламентована процедура вирішення експертного завдання.

Очевидно, що саме експертне завдання є ключовою ознакою, яка дозволяє відрізнити судово-експертні технології від технологій, що застосовуються в інших сферах. У типовій структурі методики експертного дослідження (стандартної операційної процедури), яка затверджена в Україні, таке завдання завжди чітко визначається відповідно до кожної конкретної методики.

Сучасна судова система висуває все жорсткіші вимоги до обґрунтованості висновків експертів. Велика кількість методів та методик, які використовуються у процесі дослідження, ускладнює об'єктивну оцінку експертного висновку з боку слідчого чи суду. Як свідчить практика, при оцінюванні висновку експерта як джерела доказів часто застосовуються формальні критерії – відповідність встановленим вимогам [3, с. 171]. Судове провадження зацікавлене у детальному нормативному регламентуванні процесу проведення експертиз, оскільки це дозволяє уникнути використання неналежних інструментів перевірки, зокрема – звернень до «авторитетної» думки окремих вчених чи фахівців, аналізу стажу експерта або навіть сліпого довір'я до його слів.

Таким чином, посилення нормативного контролю за проведенням експертиз поступово стає спільним інтересом як експертних установ, так і учасників судового процесу. Ці зміни спрямовані на організацію контролю за дотриманням експертом затвердженої технології дослідження. Ймовірно, у майбутньому роль експерта трансформуватиметься – від фахівця-аналітика до оператора технологічного процесу. З одного боку, це обмежує ступінь його свободи, з іншого – дає змогу своєчасно виявляти та усувати помилки.

На нашу думку, методика експертного дослідження має розглядатися як основна форма нормативного знання про судово-експертні технології. Для організації ефективної системи забезпечення якості експертних досліджень першочерговим завданням є врегулювання порядку розробки й застосування таких методик.

Слід також відзначити, що сучасні технології судово-експертних досліджень часто ґрунтуються на методах, запозичених з інших галузей – таких як будівництво, бухгалтерія, випробувальні лабораторії тощо. Йдеться про використання окремих прийомів і методів, які адаптовано під завдання експертизи. Це свідчить про тісний зв'язок певних видів експертиз (на рівні класу, роду, виду або підвиду) з іншими науковими напрямками чи видами професійної діяльності. Саме тому ми говоримо, наприклад, про будівельно-технічну або мистецтвознавчу експертизу. Водночас, у процесі розвитку власних технологій ті чи інші експертні напрями поступово віддаляються від первинної сфери діяльності, на основі якої вони сформувалися, а також від спеціальностей, які традиційно були необхідними для проведення таких експертиз.

Література:

1. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навч.-метод. посіб. / [авт.кол.: О.В. Воробей, А. В. Кофанов]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 312 с.
2. Техніко-криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України : навчальний посібник / Л. Л. Патик К. : «Центр учбової літератури», 2013. 142 с.
3. Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.) : монографія / [авт.-укл.: О. М. Ключев, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. ; за ред. О. М. Ключєва]. Харків : Золоті сторінки, 2018. 336 с.

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Афанасенко Світлана Іллівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
судовий експерт відділу науково-методичного
та інформаційно-аналітичного
забезпечення експертної діяльності
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Судова експертиза займає особливе місце в механізмі забезпечення правопорядку та здійснення правосуддя. В умовах трансформації правової системи України зростає потреба в об'єктивному, науково обґрунтованому підході до оцінювання доказової інформації. Саме експертні дослідження забезпечують неупереджене трактування фактів,

що мають юридичне значення, особливо у складних справах, де необхідні спеціальні знання.

Історично інститут експертизи виник як відповідь на необхідність залучення фахівців у різних галузях для аналізу складних обставин справ. Ще в Стародавньому Римі судді залучали архітекторів, лікарів, ремісників для з'ясування обставин. У середньовічній Європі судові справи, особливо пов'язані з тілесними ушкодженнями чи спадщиною, вирішувалися за участю медиків, ювелірів, землеупорядників. В Україні формалізація цієї діяльності почалася в радянський період і досягла нормативного закріплення із прийняттям Закону України «Про судову експертизу» у 1994 році [2, с. 1].

Залежно від виду провадження змінюється і характер експертних висновків. У кримінальному процесі експертиза може бути одним із вирішальних елементів обвинувачення або захисту. Судово-медичні, балістичні, біологічні та психіатричні експертизи здатні надати ключові відповіді у справах про вбивства, зґвалтування, заподіяння тілесних ушкоджень. Наприклад, виявлення слідів крові або ДНК може стати беззаперечним доказом присутності особи на місці злочину [3, с. 102].

У цивільному процесі значущими є почеркознавчі, будівельно-технічні, економічні експертизи. Наприклад, у спорах щодо заповіту може постати питання автентичності підпису, що потребує експертного аналізу. У справах про розподіл майна використовуються оцінки вартості об'єктів нерухомості або часток бізнесу. Все це свідчить про необхідність глибокого фахового аналізу [4, с. 76].

В адміністративному судочинстві експертизи часто використовуються у спорах з державними органами, наприклад, у питаннях кадастрової оцінки, екологічної шкоди, податкових розрахунків. Експертні висновки, що спираються на незалежні методики, здатні протистояти суб'єктивності чиновницьких рішень [5, с. 44].

Однак із розвитком технологій з'явилися нові виклики. Зокрема, збільшилася потреба в ІТ-експертизах, пов'язаних із дослідженням електронних доказів, відновленням видалених даних, аналізом цифрових слідів. Нестача фахівців у цих сферах значно ускладнює розгляд відповідних справ. Іншою проблемою є брак матеріального забезпечення експертних установ. Часто обладнання, необхідне для проведення складних досліджень, морально застаріле або несправне. Це впливає як на терміни, так і на якість експертних висновків. Не менш важливою є проблема неупередженості експерта. Інколи виникають ситуації, коли експертні висновки оскаржуються через підозру в заангажованості. Це ставить під сумнів легітимність судових рішень. Для уникнення таких ситуацій необхідно запроваджувати стандарти прозорості та підвищення відповідальності експертів [6, с. 35].

Міжнародна практика може бути джерелом натхнення для вітчизняного реформування. У багатьох країнах діє принцип незалежності експерта від сторін і від суду, а призначення здійснюється

за допомогою автоматизованої системи або незалежної агенції. Такі підходи забезпечують баланс інтересів і довіру до процесу. У Німеччині та Франції кожен експерт проходить не тільки сертифікацію, а й періодичну переатестацію. В Україні схожі ініціативи лише впроваджуються – створюються реєстри експертів, визначаються вимоги до їхньої підготовки [7, с. 88].

Подальший розвиток експертного забезпечення правосуддя має включати кілька стратегічних напрямів. По-перше, цифровізація – запровадження електронного документообігу, автоматичний розподіл справ між експертами, створення єдиної бази висновків. По-друге, оновлення технічної бази експертних установ та впровадження новітніх методик дослідження. По-третє, посилення навчання та підвищення кваліфікації експертів, особливо в міждисциплінарних напрямках – кіберзлочинність, екологія, економіка.

Судова експертиза – це не лише допоміжний елемент процесу, а його невід’ємна частина. Вона дозволяє зробити судові рішення більш обґрунтованими, зменшити ризик судових помилок, забезпечити дотримання принципів верховенства права. Успішне функціонування інституту експертизи – це також індикатор зрілості правової системи, її здатності відповідати на виклики сучасного суспільства.

Отже, роль експертизи у забезпеченні правопорядку та правосуддя є надзвичайно важливою. Вона поєднує в собі як юридичний, так і науковий підхід до оцінки обставин справи. Тому подальше вдосконалення цієї сфери має стати одним із пріоритетів державної політики у сфері права та правосуддя.

Література:

1. Шепітько В. Ю. Судова експертиза : навч. посіб. Харків : Право, 2020. 240 с.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
3. Гаврилюк О. В. Криміналістика : підручник. К. : Алерта, 2021. 320 с.
4. Коваль І. О. Судово-медична генетика в цивільному процесі України. *Право і безпека*. 2022. № 2. С. 75–80.
5. Охріменко І. І. Адміністративне судочинство України : навч. посіб. Львів : ЛНУ, 2020. 176 с.
6. Пархоменко А. В. Проблеми об’єктивності судової експертизи в Україні. *Юридичний часопис*. 2023. № 3. С. 32–37.
7. Ткаченко Л. Р. Незалежність судових експертів: міжнародна практика та українські виклики. *Вісник Нац. юрид. акад. України*. 2023. № 4. С. 85–90.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ
З ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ПІДТВЕРДЖЕННЯ ПОСТАЧАННЯ
(ТОВАРІВ, РОБІТ, ПОСЛУГ) ЗА УМОВАМИ ДОГОВОРІВ
ЗАКУПІВЛІ, УКЛАДЕНИХ ПІДПРИЄМСТВАМИ –
ДЕРЖАВНИМИ ЗАМОВНИКАМИ, З УРАХУВАННЯМ
ДОДАТКОВИХ УГОД ТА ВИМОГ СТАТТІ 41 ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ»**

Барська Наталія Миколаївна

провідний судовий експерт

Черкаського відділення

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Черкаси, Україна

Аханкіна Тетяна Олегівна

провідний судовий експерт

Черкаського відділення

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Черкаси, Україна

Основним інструментом господарювання у системі використання державних коштів на даний час виступають державні закупівлі, які повинні забезпечувати потребу в ефективному розподілі ресурсів та економному їх витрачанні.

Сфера державних закупівель є новою і дуже «динамічною» галуззю та не в повній мірі підпадає під використання спеціальних знань у сфері економічної експертизи. Адже, згідно з Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень,[5], визначено, що вирішення питань щодо дотримання відповідальними особами організаційно-правових вимог до проведення закупівлі товарів, робіт, послуг за державні кошти не належить до завдань судово-економічної експертизи.

В той же час, експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій передбачає проведення дослідження щодо документального підтвердження постачання (товарів, робіт, послуг) за умовами договору закупівлі, укладеного між підприємствами з урахуванням додаткових угод та статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі» [3].

Постійні зміни діючого законодавства впливають підхід на проведення економічних досліджень. На даний час не напрацьовано єдиного

методологічного підходу щодо проведення досліджень в частині дотримання підприємствами, установами та організаціями вимог статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі», яка визначає основні вимоги до договору про закупівлю та внесення змін до нього.

Договір про закупівлю – це господарський договір, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі / спрощеної закупівлі та передбачає платне надання послуг, виконання робіт або придбання товару (пункт 6 частини 1 статті 1 Закону України «Про публічні закупівлі» [3]). В частині 1 статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі» [3] визначено, що договір про закупівлю укладається відповідно до норм Цивільного та Господарського кодексів України з урахуванням особливостей, визначених Законом.

Частиною 1 статті 638 Цивільного кодексу України [2] передбачено, що договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

В частині 3 статті 180 Господарського кодексу України [1] зазначено: при укладенні господарського договору сторони зобов'язані в будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, зазначених у статті 15 цього Кодексу [1], а в разі їх відсутності – у договірному порядку, з додержанням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг.

Водночас, відповідно до частини 4 статті 41 Закону «Про публічні закупівлі» [3] умови договору про закупівлю не повинні відрізнятися від змісту тендерної пропозиції /пропозиції за результатами електронного аукціону (у тому числі ціни за одиницю товару) переможця процедури закупівлі/спрощеної закупівлі або узгодженої ціни пропозиції учасника у разі застосування переговорної процедури, крім випадків визначення грошового еквівалента зобов'язання в іноземній валюті та/або випадків перерахунку ціни за результатами електронного аукціону в бік зменшення ціни тендерної пропозиції/пропозиції учасника без зменшення обсягів закупівлі.

Істотні умови договору про закупівлю не можуть змінюватися після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі, крім випадків визначених частиною 5 статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі» [3].

Господарські договори, які укладаються відповідно до норм Цивільного і Господарського кодексів України та Закону України «Про публічні закупівлі» [3] не являються об'єктами дослідження судової економічної експертизи.

В той же час, об'єктами дослідження судової економічної експертизи є: первинні документи, що підтверджують здійснення господарської операції та містять основну інформацію про неї, реєстри бухгалтерського обліку, що містять у систематизованому вигляді інформацію про ті чи інші об'єкти обліку, дані про формування об'єкта оподаткування та визначення суми податків та зборів, що підлягають сплаті до бюджету, фінансова звітність включаючи описи застосовуваних облікових політик, податкова звітність, інші документи, що містять достовірну інформацію, яка стосується предмету дослідження.

Проводячи дослідження щодо документального підтвердження з постачання (товарів, робіт, послуг) за умовами договорів закупівлі, укладених підприємствами- державними замовниками, експерт повинен провести вивчення умов договору закупівлі, а також, перевірити первинні документи на предмет повноти та правильності заповнення реквізитів документів, відповідність записів в документах вимогам нормативних актів, та відповідність первинних документів умовам договору закупівлі і додаткових угод до договору.

Документальним підтвердженням оформлення господарських операцій між суб'єктами підприємницької діяльності в рамках укладених між ними договорів є належним чином складені первинні документи, на даних яких базується бухгалтерський та податковий облік. Для надання юридичної сили і доказовості, первинні документи повинні бути складені відповідно до вимог чинного законодавства. Відсутність відповідним чином оформлених бухгалтерських документів або оформлення їх з істотними недоліками в документах, що містять відомості про господарську операцію, можуть бути є підставою для невизнання господарської операції.

При проведенні дослідження первинних документів слід враховувати те, що відповідно до статті 631 Цивільного кодексу України [2] сторони можуть встановлювати, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення, що часто нівелює норму, визначену в частині 5 статті 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4], яка передбачає своєчасність відображення господарських операцій в бухгалтерському обліку.

Крім того, все частіше виникає необхідність доведення експертами неправомірності здійснення господарських операцій, пов'язаних із зменшенням обсягів постачання за договорами за рахунок зменшення ціни за одиницю товару, всупереч вимог статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі» більш ніж 10 відсотків та/або при відсутності коливання в сторону збільшення цін на аналогічний товар на ринку України.

Таким чином, під час проведення експертиз з документального підтвердження постачання (товарів, робіт, послуг) за умовами договорів закупівлі, укладених підприємствами – державними

замовниками, виникає необхідність розширення дослідження не лише в межах договірних відносин, укладених відповідно до вимог статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі», а й дослідження документального підтвердження наявності підстав на внесення змін до договору.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436–IV [Електронний ресурс] // Верховна рада України: офіц. веб-портал. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 14.05.2025).

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435–IV [Електронний ресурс] // Верховна рада України: офіц. веб-портал. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 14.05.2025).

3. Закон України від 25.12.2015 № 922 «Про публічні закупівлі» [Електронний ресурс] // Верховна рада України: офіц. веб-портал. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення 14.05.2025).

4. Закон України від 16.07.1999 № 996–XII «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», [Електронний ресурс]// Верховна рада України: офіц. веб-портал. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 14.05.2025).

5. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [Електронний ресурс] // Верховна рада України: офіц. веб-портал. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 14.05.2025).

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Баулін Олег Вячеславович

кандидат юридичних наук, доцент,

*завідувач відділу наукової та нормативно-методичної діяльності
лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва
та підготовки експертів*

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Поняття незалежної експертизи, незалежності судово-експертної діяльності та незалежності судового експерта знайшли своє відображення в Законі України «Про судову експертизу» (далі – Закону) [1]. Так, у преамбулі Закону вказано, що він визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки. У статті 3 Закону проголошено, що судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження.

Стаття 4 Закону встановлює гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку, а саме: визначенням законом порядку призначення судового експерта; заборонаю під загрозою встановленої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судової експертизи, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду; створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову від виконання покладених на нього обов'язків без поважних причин; можливість призначення повторної судової експертизи; наявністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи [1].

При цьому, зміст використаних у Законі понять «незалежна експертиза», «незалежність судово-експертної діяльності» та «незалежність судового експерта» у тексті Закону та інших нормативно-правових актах, що регулюють здійснення судочинства та судово-експертної діяльності, не розкривається із зрозумілих причин – через їх потенційну нерелевантність за відсутності сталої у науці єдності вчених у розумінні сутності та співвідношенні цих понять.

Як уявляється, незалежність судового експерта – це важливий елемент його правового статусу, який полягає у його професійних (передбачених у ч.1 ст.13 Закону) і процесуальних правах (на ознайомлення з матеріалами проваджень (справ), що стосуються предмета дослідження, на експертну ініціативу, на подання клопотань про надання додаткових матеріалів тощо). Незалежність судового експерта означає його здатність діяти без стороннього впливу і примусу. Незалежність судового експерта, на відміну від його самостійності, характеризує не саму його діяльність, а її організаційну, тобто зовнішню сторону, і є відбиттям стану його як учасника певних правовідносин, певної справи чи певного провадження, в яких він здійснює свою професійну діяльність як судовий експерт (виконує процесуальні функції експерта).

Незалежність судового експерта – не самоціль. Вона існує як принципове положення судово-експертної діяльності і судочинства, яке слугує захисту судового експерта від стороннього впливу і збереженню об'єктивності його висновків. Незалежність судового експерта означає, що він: обирає методи, засоби і методики експертного дослідження на власний розсуд; при проведенні експертизи оцінює результати дослідження за своїм внутрішнім переконанням і є вільним під час формулювання, складання і підписання власних висновків від впливу ініціаторів експертизи, сторін та інших учасників судочинства (процесу, провадження, справи), своїх керівників та інших членів експертної комісії, сторонніх осіб, медіа, громадської думки тощо; у відносинах уникає всього, що применшує авторитет його професії, що слугує забезпеченню правосуддя, або викликає сумніви в його об'єктивності та неупередженості.

На незалежність експерта впливає: його службове підпорядкування, умови праці та проведення експертиз, наявність науково-технічного обладнання, достатність матеріалів для проведення повного і об'єктивного дослідження тощо, а тому для її реального забезпечення потрібним є виконання певних обов'язків іншими суб'єктами, перш за все тими, хто здійснює функції управління судово-експертною діяльністю, та призначає і використовує судову експертизу й зацікавлений у наданні об'єктивного та повного висновку експерта.

Дискусії науковців і практикуючих у галузі судової експертизи фахівців щодо питань забезпечення незалежності судової експертизи та реалізації гарантій незалежності судового експерта тривають ще з минулого століття. Цим питанням приділяли увагу в своїх наукових працях В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, І. В. Пиріг, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та інші відомі криміналісти. У останні роки для розгляду даної проблематики спеціально проводилися конференції [2], що вказує на її актуальність. Проте аналіз наукової літератури вказує на відсутність монографічних досліджень, проведених з метою з'ясування поняття, сутності, співвідношення та гарантій незалежності як судової

експертизи, так і судово-експертної діяльності та її головного суб'єкта – судового експерта. констатують. Зазвичай дослідники торкаються цих питань лише під час висвітлення правового статусу судового експерта і судово-експертних установ або управління в сфері їх діяльності та організації проведення експертиз [3; 4; 5]. Отже, назріла необхідність проведення наукових досліджень, в яких незалежність судової експертизи, судово-експертної діяльності та судового експерта стануть не факультативними, а основними предметами науково-дослідної роботи.

Як відзначено у коментарі положень ст. 3 Закону, в силу закріпленого у цій статті принципу незалежності, який законодавець проводить непослідовно, установи судових експертиз повинні володіти достатньою фінансовою, матеріально-технічною, інформаційною і методичною базами, щоб забезпечити використання судовими експертами досягнень науки і техніки при проведенні судових експертиз, а судові експерти мають бути захищені законом від втручання органів і осіб, які здійснюють функції управління судово-експертною діяльністю, та призначають і використовують судову експертизу, зокрема від органів досудового розслідування та осіб, зацікавлених у певних висновках судової експертизи [6, с. 9]. Цей висновок є цілком слушним. Проте, змінені у останні роки редакції положень Закону щодо правового статусу судового експерта і гарантій його незалежності та оновлене процесуальне законодавство, потребують переосмислення для уникнення хибних кроків на шляху їх (статусу і гарантій) удосконалення під час подальшої нормотворчої роботи та розроблення рекомендацій щодо вибору найкращих способів забезпечення їх правильного застосування в практичній діяльності.

У вирішенні цих проблем важливо враховувати існування міжнародних стандартів, розрахованих на різні види і способи здійснення судочинства. Так, у країнах англо-саксонської правової сім'ї, судочинству яких притаманні домінація судового прецеденту, усність (судоговоріння), активність цілком рівноправних сторін й пасивність суду, експерти залучаються сторонами і сприймаються як їхні специфічні свідки, які володіють спеціальними знаннями, за допомогою яких можна встановити важливі факти, в існуванні яких зацікавленою є саме сторона, яка залучила такого «обізнаного» свідка і сподівається, що його висновки під час перехресного допиту в суді не будуть дискредитовані іншою стороною. Отже, тут гарантії незалежності експерта при здійсненні судочинства вичерпуються його кримінальною відповідальністю за неповагу до суду і за дачу неправдивих відомостей у суді як свідка. Зовсім інший статус експерти мають у країнах романо-германської правової сім'ї, в яких у судочинстві, особливо у кримінальному, де у досудовому розслідуванні відсутні сторони, а активно діють органи кримінального переслідування (прокуратура і поліція). Тут експертизи призначають саме ці органи і суд, який в якості джерел права і доказів використовує

законодавчі акти і письмові документи, оформлені на стадії досудового розслідування, зокрема висновки експертів, а інші учасники (підозрювані, обвинувачені, підсудні, захисники, потерпілі тощо) мають певні права, реалізація яких здатна запобігти упередженості експертів, усунути неповноту експертних завдань та перевірити результати експертизи на предмет об'єктивності. Україна традиційно належить до країн романо-германської правової сім'ї, є членом Ради Європи і прагне стати членом ЄС, її законодавство, судочинство та судово-експертна діяльність має відповідати праву ЄС, тому пошук засобів для вирішення проблеми незалежності судової експертизи, судово-експертної діяльності та судового експерта потрібно шукати саме в практиці країн ЄС, таких як Німеччина, Франція тощо.

З метою забезпечення незалежності судово-експертних установ України зараз необхідно на законодавчому рівні визначитись із правовим статусом і повноваженнями керівників цих установ і порядком виконання в них комплексних і комісійних експертиз, що потребують взаємодії експертів різних установ і відомств, та залучення до складу таких експертних комісій інших фахівців.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 28.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 14.05.2025).
2. Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії (м. Київ, 19 жовтня 2020 року). Київ : Видавник Назаров О. А., 2020. 104 с.
3. Бичкова С. С. Експертиза в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 177 с.
4. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 253 с.
5. Жеребко О. І. Судово-експертна діяльність: сутність, принципи, організаційні основи: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Запоріжжя, 2010. 236 с.
6. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ МЕТОДІВ
ДОСЛІДЖЕННЯ В ОКРЕМИХ ВИДАХ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ – ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ
ЇХ РОЗВИТКУ ТА ЗМІН**

Беднарчук Микола Степанович

*кандидат технічних наук, професор,
завідувач відділу товарознавчих, автотоварознавчих, гемологічних
та економічних досліджень
Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Львів, Україна*

Ходань Оксана Любомирівна

*кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора
Відокремленого структурного підрозділу
«Львівський фаховий коледж індустрії моди
Київського національного університету технологій та дизайну»
м. Львів, Україна*

У сучасному світі, який стрімко змінюється завдяки науково-технічному прогресу, судова експертиза, як один із ключових інструментів правосуддя, набуває дедалі більшого значення. Успішне функціонування системи судочинства залежить від достовірності, точності та об'єктивності висновків судових експертів, які часто стають вирішальним доказом у розв'язанні складних правових спорів. Тому в умовах воєнного стану в Україні сьогодні особливо актуальне запровадження інструментальних методів дослідження насамперед у тих видах судової експертної діяльності, які ще не повною мірою використовують досягнення сучасної науки й техніки.

Інструментальні методи дозволяють підняти рівень досліджень судового експерта на якісно нову сходинку, збільшують об'єктивність висновку експерта, можливість обробки значних обсягів інформації, практично усувають вплив суб'єктивного чинника, забезпечують можливість відтворення результатів тощо, оскільки сучасне спеціалізоване обладнання (електронні мікроскопи, цифрові системи та ін.) відкриває нові можливості проведення глибоких досліджень не лише біологічного матеріалу, письмових документів, фінансових даних, мовленнєвих ознак, а й речових доказів (наприклад, ужиткових товарів).

Не менш важлива інтеграція цифрових технологій, штучного інтелекту та автоматизованих систем обробки даних у сферу судової

експертизи, яка дозволить підвищити ефективність роботи судового експерта, скоротити терміни проведення досліджень, буде сприяти суттєвому зростанню довіри суспільства до результатів експертної діяльності. Але впровадження інструментальних методів у ті напрями експертної діяльності, де їх використання потенційно можливе, але на даний час відсутнє, супроводжується певними проблемами (технічними, методологічними, правовими, організаційними та ін.).

Тому актуальне теоретичне і науково-практичне значення має вивчення сутності інструментальних методів дослідження, які можуть бути вперше впроваджені у певні види експертних досліджень, виявлення переваг, проблем та викликів, пов'язаних із застосуванням новітніх технологій у цьому сегменті правосуддя, та аналіз перспектив розвитку інструментальної складової судової експертної практики для України у контексті Євроінтеграції.

Інструментальні методи в судовій експертизі – це система технічних та аналітичних підходів, які базуються на використанні спеціальних приладів і комп'ютерних систем для вивчення фізичних, хімічних та інших характеристик об'єктів дослідження. Метою їх використання є отримання достовірних, точних, кількісно та якісно підтверджених результатів, які можуть бути використані у процесі судового розгляду як надійні докази. Сучасний перелік цих методів досліджень включає десятки видів і різновидів та постійно зростає.

Застосування інструментальних методів дослідження гарантує високу об'єктивність висновку судового експерта, що важливо, коли результати мають вирішальне значення для вироку чи рішення суду, оскільки ці методи дозволяють виявити ознаки, які не фіксують традиційні способи чи методи дослідження.

Традиційно інструментальні методи дослідження мають особливо широке застосування у трасологічній, балістичній, вибухо- і пожежно-технічній, хімічній, судово-генетичній, фоноскопичній та інших видах експертиз.

В останні роки суттєве оновлення за рахунок використання інструментальних методів дослідження відбувається у почеркознавчій, лінгвістичній та фінансово-економічній експертизі.

Але особливо актуальним у воєнний та післявоєнний період в Україні варто вважати запровадження інструментальних методів досліджень у судовій товарознавчій експертизі, оскільки нерідко для Збройних сил України постачаються товари неналежної якості (продукти харчування, білизна, одяг, взуття та дуже широка номенклатура інших виробів). Прописане у чинних методиках та інших нормативно-правових документах використання для дослідження цих товарів лише органолептичного методу не дозволяє об'єктивно встановити рівень їх відповідності вимогам нормативно-технічних документів та спроможності задовольняти вимоги споживачів за характеристиками основних показників споживних властивостей

(функціональних, надійності, довговічності, безпечності, ергономічності та ін.).

Незважаючи на очевидні вагомні переваги та нагальну потребу, запровадження інструментальних методів досліджень в окремих видах судової експертизи має низку проблем. Зокрема, аналіз перспектив інструменталізації судової товарознавчої експертизи дозволяє стверджувати, що основними проблемами цього оновного процесу сьогодні є: дуже висока вартість лабораторного обладнання та програмного забезпечення; недостатній рівень підготовки кадрів для роботи з сучасними системами (приладами і устаткуванням для лабораторних досліджень); відсутність стандартів, протоколів, методик тощо для нових (лабораторних) видів досліджень; повільна адаптація законодавства до нових технологій; суб'єктивний опір окремих фахівців (через психологічні, професійні, організаційні та інші причини).

Подолання зазначених та інших потенційних бар'єрів можливе за рахунок комплексу заходів, основними складовими якого мають стати інвестиції в матеріально-технічну базу, розробка освітніх програм та юридична легітимація нових методів досліджень через оновлення нормативної бази судово-експертної діяльності.

Отже, інструментальні методи дослідження є фундаментальним компонентом модернізації судово-експертної системи. Їх запровадження дозволяє суттєво підвищити якість, точність, достовірність і наукову обґрунтованість висновків судових експертів, зробити їх менш суб'єктивними і більш підтвердженими об'єктивними даними. Ефективна інтеграція цих методів вимагає системного підходу, державної підтримки, зміцнення співпраці з закладами освіти науково-дослідними установами в Україні та за кордоном, правового забезпечення, активної просвітницької роботи серед судових експертів і правозастосовної спільноти.

Перспективи подальшого розвитку інструментальних методів дослідження у судовій експертизі пов'язані з автоматизацією, цифровізацією та штучним інтелектом і відкривають в історії судової експертизи еру високотехнологічної точності, наукової доказовості та високої довіри суспільства до правосуддя.

Література:

1. Беднарчук М. С., Семак Б. Д. Лабораторні дослідження товарів – вектор європейського шляху розвитку судової експертизи в Україні. Conferința internațională MIJLOACELE TEHNICO-ȘTIINȚIFICE ÎN SERVICIUL EXPERTIZEI JUDICIARE (06 octombrie, Chișinău). LEGEA ȘI VIAȚA. Publicație științifico-practică. Ediție special. Chișinău, 2023. C.134-136.

2. Белоусова Л. А. Судова експертиза. К. : Центр учбової літератури, 2020. 352 с.

3. Гончаренко В. Г. Основи судової експертизи: теорія і практика. Харків : Право, 2021. 448 с.

4. ДСТУ ISO/IEC 17025:2019. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій.

5. Зверев Д. А. Інструментальні методи в судово-медичній експертизі: сучасний стан та перспективи. *Судово-медична експертиза*. 2022. № 2. С. 34–42.

6. Ільїн І. В., Харьковский Є. Є. Технічні засоби криміналістичних досліджень. К. : КНТ, 2019. 310 с.

7. Кобзар О. І. Сучасні методи криміналістичного аналізу об'єктів. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 280 с.

8. Протасов В. І. Судово-психіатрична експертиза: новітні технології та цифрові інструменти. *Юридична наука*. 2023. № 4. С. 56–63.

9. Shevchuk, A., & Melnychuk, I. (2020). Application of instrumental methods in forensic handwriting examination. *Forensic Science International*. 310. 110275.

10. European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). Best Practice Manual for Forensic Examination of Glass. 2021. URL: <https://enfsi.eu/>

11. Interpol. Handbook on forensic science and new technologies. Lyon : Interpol Publications, 2022. 180 p.

ЗАХИСТ ПРАВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Белкін Леонід Михайлович

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
адвокат індивідуальної практики
м. Київ, Україна*

Белкін Марк Леонідович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права
Міжрегіональної академії управління персоналом
м. Київ, Україна*

Закон України від 25.02.1994 року № 4038-ХІІ «Про судову експертизу» декларує наступні принципи судово-експертної діяльності: законність, незалежність, об'єктивність і повноту дослідження. Разом із тим, стало поганою традицією порушення цих принципів з боку Центральної експертно-кваліфікаційної комісії (далі – ЦЕКК) при Міністерстві юстиції України, яка, за зверненнями «сильної сторони»

(наприклад, мажоритарного власника акціонерного товариства), притягає до дисциплінарної відповідальності експертів, які складають експертні висновки, що не влаштовують «сильну сторону» [1–3]. За таких умов доцільно розглянути можливості захисту прав судових експертів адміністративними судами. З урахуванням судової практики доцільно розглянути напрямки ефективного судового захисту, що частково розглянуто у статті авторів [3].

При розгляді справ за позовами експертів проти ЦЕКК адміністративні суди, перш за все, звертають увагу на те, чи передбачав у певний період часу Закон № 4038-ХІІ підстави для притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності.

Так, у Постанові від 30.08.2022 року у справі № 640/27721/20 Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду зроблений наступний висновок [4, № 105973863]:

«45. Водночас, Закон № 4038-ХІІ не містить норми, де б визначались діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями.... Не містить таких норм і Положення № 301/5 [Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 04 березня 2015 р. за № 249/26694] в частині визначення діянь, за вчинення яких експерт міг би притягуватись до дисциплінарної відповідальності у вигляді попередження».

48. З огляду на наведене, суди попередніх інстанцій обгрунтовано не застосували до спірних правовідносин підпункт 1 пункту 13 Розділу VI Положення № 301/5, посилаючись на те, що вони не відповідають вимогам пункту 22 статті 92 Основного Закону України, та скасували спірне рішення № 2 дисциплінарної палати ЦЕКК від 31 серпня 2020 року про притягнення позивача як судового експерта до дисциплінарної відповідальності у вигляді попередження».

Аналогічна правова позиція була в подальшому підтримана у постановвах Верховного Суду від 07.07.2023 року у справі № 640/18335/20 [4, № 112065097], від 29.02.2024 року у справі № 420/6303/20 [4, № 117353137].

В редакції, у якій не містилися норми, де б визначались діяння, які є дисциплінарним правопорушеннями, Закон № 4038-ХІІ діяв до 01.01.2023 року. Отже, усі рішення ЦЕКК про притягнення експертів до дисциплінарної відповідальності, які прийняті до 01.01.2023 року, прийняті поза межами правового поля. Більше того, у Постанові від 22.03.2024 року Шостого апеляційного адміністративного суду у справі № 320/23111/23 зазначено [4, № 117888658], що *«на момент складання Висновку експертів від 12.10.2022, стаття 14 Закону № 4038-ХІІ не визначала видів дисциплінарних проступків експертів та відповідальності за їх вчинення. Відповідні зміни до статті 14 Закону № 4038-ХІІ були внесені Законом України лише 03.11.2022 № 2716-ІХ та набрали чинності з 01.01.2023. Таким чином, до*

01.01.2023, враховуючи положення пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, будь-яким законом не визначалися види дисциплінарних порушень експертів та відповідальність за їх вчинення».

Ухвалою від 01.05.2024 року у справі № 320/23111/23, адміністративне провадження № К/990/15658/24 Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду [4, № 118767462] відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Міністерства юстиції України на рішення Київського окружного адміністративного суду від 03.10.2023 року та постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 22.03.2024 року у справі № 320/23111/23.

Отже, щодо відсутності визначення саме Законом («Про судову експертизу») в редакції до 01.01.2023 **діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями**, то необхідно наголосити, що це стосується не тільки дати прийняття рішення ЦЕKK до 01.01.2023, а у більш загальному розумінні – до дати складання експертного висновку до 01.01.2023.

У цій справі рішенням Київського окружного адміністративного суду від 03.10.2023 року у справі № 320/23111/23 [4, № 113896126], залишеним без змін Постановою від 22.03.2024 року Шостого апеляційного адміністративного суду, визнано протиправним і скасовано Рішення дисциплінарної палати ЦЕKK від 23.06.2023 № 1/1 про притягнення експерта до дисциплінарної відповідальності та застосування до неї дисциплінарного стягнення у вигляді тимчасового зупинення строку дії свідцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, яке (рішення) прийняте за зверненням представника Публічного акціонерного товариства «ІНТЕРПАЙП Нижньодніпровський трубопрокатний завод». При цьому у рішенні від 03.10.2023 року у справі № 320/23111/23 прямо вказано, що **«суд не вбачає підтверджених обставин вчинення позивачкою дисциплінарного проступку** у розумінні статті 14 Закону № 4038-ХІІ... відповідачами у справі **не виконано обов'язку** щодо доказування правомірності прийнятого спірного рішення, у той час, як позивачкою документально підтверджено наведені у позові доводи та обставини».

Слід також зазначити, що рішенням Київського окружного адміністративного суду від 06.09.2024 року у справі № 320/16716/24 [4, № 121510066] визнано протиправним та скасовано рішення дисциплінарної палати ЦЕKK від 18.01.2024 № 5 про притягнення експерта до дисциплінарної відповідальності та застосування до неї дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта. Рішення залишене без змін Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 19.11.2024 року [4, № 123180828]. Ухвалою від 14.01.2025 року у справі № 320/16716/24, адміністративне провадження № К/990/47655/24 [4, № 124439708] відмовлено у відкритті касаційного провадження за

касаційною скаргою Міністерства юстиції України на рішення Київського окружного адміністративного суду від 06.09.2024 року та постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 19.11.2024 року у справі № 320/16716/24.

Варто зазначити, що за скаргами емітентів – сильної сторони – ЦЕKK завжди «знаходить» підстави для притягнення експертів до дисциплінарної відповідальності, хоча суди визнають прийнятність відповідного висновку експерта. У той же час за скаргами акціонерів ЦЕKK практично завжди виправдовує експертів, хоча суди відхиляють відповідний висновок експерта.

Так, у Постанові від 06.06.2023 року у справі № 905/379/21 Східного апеляційного господарського суду відносно висновку експерта вказано [4, № 111517978]:

«З тексту експертного висновку убачається, що експертом взагалі не було встановлено ціна ринкова (справедлива) ціна однієї простої іменної акції Приватного акціонерного товариства ... станом на 02.03.2018 за майновим методом оцінки за формулою наведеною у постанові верховного суду від 07.02.2021 р. у справі № 905/1926/18. Судова колегія погоджується зі ствердженням заявника апеляційної скарги про те, що перевірка арифметичного розрахунку, яка фактично наведена у висновку експерта, не може вважатися висновком експерта».

Однак за скаргою акціонера-позивача на експерта ЦЕKK вирішила експерта до дисциплінарної відповідальності не притягати.

У Постанові від 15.05.2024 року у справі № 905/1926/18 Східного апеляційного господарського суду відносно висновку експерта вказано [4, № 119329544]:

«За висновком місцевого господарського суду, фактично відповіді на поставлене судом питання експертне дослідження не містить. Одночасно, клопотань про витребування додаткових матеріалів, необхідних для проведення дослідження експертом не заявлено, відповідачами клопотань про призначення додаткової експертизи не надано».

Однак за скаргою акціонера-позивача на експерта ЦЕKK вирішила і у цьому випадку експерта до дисциплінарної відповідальності не притягати.

Отже, висновки судів щодо експертних висновків і висновки ЦЕKK щодо експертів-виконавців явно контрарверсійні.

Разом із тим, у рішенні від 18.09.2024 № 4 дисциплінарна палата ЦЕKK прийшла врешті решт до висновку, що питання обґрунтованості та достовірності висновку експерта, допустимості його використання як доказу та співставлення з іншими доказами у справі **не відноситься до повноважень дисциплінарної палати ЦЕKK**, а становить собою оцінку доказів, що здійснюється судом, у порядку передбаченому чинним законодавством [3].

Література:

1. Белкін Л. М. Проблеми експертних досліджень визначення вартості акцій в експертних установах Міністерства юстиції України (на прикладах із судової практики). *Юридичний науковий електронний журнал*. Електронне наукове фахове видання. 2022. № 8. С. 230–239.

2. Белкін Л. М. Питання забезпечення кадрового потенціалу експертів з оцінки об'єктів у нематеріальній формі – фінансових інтересів. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану* : IV Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 7 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 31–34.

3. Белкін М., Белкін Л. Проблеми експертних досліджень визначення вартості акцій українських емітентів у судових спорах. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 4 (49). С. 146–159.

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

КОРОТКИЙ ОГЛЯД ПРИЗНАЧЕНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У СПРАВАХ ПРО ОСКАРЖЕННЯ ДІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА В 2025 РОЦІ

Билим Інна Олександрівна

аспірантка

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Експертиза (франц. expertise, лат. expertus – досвідчений, випробуваний) – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета тощо, які потребують спеціальних знань у відповідній сфері.

Експертиза становить дослідження наданих судом чи іншими учасниками кримінального процесу об'єктів, яке проводиться експертами на основі спеціальних знань та на науковому підґрунті з метою вивчення відомостей про факти, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, яке відбувається у процесуальному порядку з дотриманням встановлених чинним законодавством правил. Об'єктом у проведенні експертизи є певний предмет (предмети), які необхідно дослідити експерту, якими зазвичай є речові докази. Крім того, до об'єктів експертизи також належать події, факти, явища та інші нематеріальні об'єкти, необхідність вивчення яких в процесі розгляду

потребує спеціальних знань та проведення експертного дослідження. Однак вивчення цих подій, фактів, явищ та інших нематеріальних об'єктів здійснюється шляхом дослідження матеріальних носіїв інформації про них. Підставою для проведення конкретної експертизи є експертне завдання, яке необхідно вирішити експерту в процесі та за результатами використання спеціальних знань із застосуванням наявних в нього засобів та методів. Експертиза спрямована на виявлення саме фактичних даних, які можуть підтвердити або спростувати факти, що мають юридичне значення. Самі по собі юридичні факти експертизою не встановлюються чи не виключаються, оскільки право на це в процесі на лежить лише суду [1, с. 88].

Поняття «експертиза» застосовується при проведенні різноманітних досліджень, які вимагають спеціальних знань. У ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» Зазначено, що судової експертизи – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [2].

Ініціатором використання спеціальних знань й ініціатором прийняття рішення про потребу проведення експертних досліджень мають бути ті процесуальні особи, для яких результати роботи експерта викликають інтерес і потрібні для відстоювання перед судом власної лінії, чи то обвинувачення, чи захисту [3, с. 229].

При дослідженні та аналізуванні інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень, можна дійти висновку, що в 2025 році існує тенденція призначення та проведення судових експертиз у судових справах про оскарження дій державних реєстраторів.

Ухвалою Дніпровського районного суду м. Києва від 07.03.2025 року у справі № 755/15215/25 про витребування майна та визнання права власності на нерухоме майно, за зустрічним позовом про визнання недійсним договору дольової участі у фінансуванні будівництва житлового будинку, було призначено судову почеркознавчу експертизу, проведення якої доручено експертам Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, оскільки позивач за первісним позовом вважає, що документи, які було подані для проведення державної реєстрації є підробленими. Також суд зупинив провадження по вказаній справі до отримання висновку судової почеркознавчої експертизи [4].

Ухвалою Господарського суду міста Києва від 27.03.2025 року у справі № 910/10832/24 за позовною заявою об'єднання співвласників багатоквартирного будинку про скасування державної реєстрації права власності та усунення перешкод у користуванні майном, не зважаючи на проведення будівельно-технічної експертизи, висновок якої знаходиться в справі, було призначено судову експертизу, проведення якої доручено Київському науково-дослідному інституту судових експертиз, провадження у справі зупинено на час проведення експертизи [5].

16.04.2025 року Криворізький районний суд Дніпропетровської області у справі № 177/2058/24 за позовом про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном, шляхом повернення земельних ділянок, скасування рішення держаного реєстратора про державну реєстрацію іншого речового права (права оренди), на підставі неукладених договорів оренди землі, оскільки позивач стверджує, що договорів оренди не укладав та не підписував, відповідно, між позивачем та відповідачем не виникли договірні відносини, своєю ухвалою призначив почеркознавчу експертизу для визначення справжності підпису у договорах оренди земельної ділянки та актах приймання-передачі об'єкта оренди. Проведення експертизи було доручено експертам ТОВ «Незалежний інститут судових експертиз», а провадження в справі зупинено на час проведення експертизи [6].

Узагальнюючи, все вище наведене, можна зробити висновок, що судова експертиза призначається лише у разі дійсної потреби у спеціальних знаннях для встановлення фактичних даних, що входять до предмета доказування, тобто у разі, коли висновок експерта не можуть замінити інші засоби доказування. Якщо наявні у справі докази є взаємно суперечливими, їх оцінку в разі необхідності може бути здійснено судом з призначенням відповідної судової експертизи. Питання про призначення судової експертизи повинно вирішуватися лише після ґрунтовного вивчення обставин справи і доводів сторін щодо необхідності такого призначення.

Література:

1. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження [Текст]. / О. Ю. Паладійчук. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право* / гол.ред. Ю. М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. Т. 3. Вип. 34. С. 87–89.
2. . Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 12.05.2025).
3. Тимчишин А. М. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2023. № 1. С. 228–235. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/40.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
4. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 07 березня 2025 року у справі № 755/15215/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125727877> (дата звернення: 12.05.2025).
5. Ухвала Господарського суду міста Києва від 27 березня 2025 року у справі № 910/10832/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126222862> (дата звернення: 12.05.2025).

6. Ухвала Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 16 квітня 2025 року у справі № 177/2058/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126708271> (дата звернення: 12.05.2025).

ЕКСПЕРТИЗА В МИТНІЙ СПРАВІ: НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ

Білак Наталія Ігорівна

кандидат юридичних наук,

*викладач Одеського державного університету внутрішніх справ,
керівник АО «СВІТЛО», член Комітету із конституційного правосуддя
та захисту прав людини Ради адвокатів Одеської області,
керівник грантового проекту в рамках суб-гранту «ACCORD:
Accountability and Capacity-building for Customs Oversight
and Reform Development»,*

*член-кореспондент Української академії наук
м. Одеса, Україна*

Назарчук Анастасія Валеріївна

*аспірант, асистент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
юрист грантового проекту в рамках суб-гранту «ACCORD:
Accountability and Capacity-building for Customs Oversight
and Reform Development»
м. Одеса, Україна*

Митна справа є ключовим елементом економічної безпеки держави, забезпечуючи контроль за переміщенням товарів, справляння митних платежів та запобігання незаконній діяльності. В умовах глобалізації та зростання обсягів міжнародної торгівлі ефективна протидія митним правопорушенням набуває особливої актуальності. Експертиза відіграє важливу роль у встановленні обставин таких правопорушень, надаючи об'єктивні та науково обгрунтовані висновки, що є основою для прийняття справедливих судових рішень. Водночас стрімкий розвиток технологій, поява нових схем незаконного переміщення товарів через митний кордон України і контрабанди, удосконалених способів ухилення від митного контролю та вчинення інших незаконних дій, що ускладнюють їх виявлення та доведення вимагають постійного

вдосконалення методів та інструментів судової експертизи в митній сфері.

Водночас митна справа є своєрідним фундаментом економічної безпеки держави та нерозривно пов'язана з об'єктивним і науково обґрунтованим встановленням характеристик товарів. В цьому процесі ключову роль відіграє митна експертиза. Слід відмітити, що питанням митної експертизи присвячено окремий розділ Митного кодексу України [1], однак визначення цього поняття не наведено.

З огляду на що виникає потреба у з'ясуванні сутнісно-змістових ознак цієї правової категорії. Так, з одних із теоретичних підходів «митна експертиза» розглядається як спеціальне науково-практичне дослідження, що проводиться експертами з метою рішення завдань митної справи для з'ясування питань, що виникають у процесі виконання вимог митного законодавства. При здійсненні митної справи проводиться цілий комплекс загальних завдань фіскального, контрольного, економічного, правоохоронного, статистичного і захисного характеру, що вимагають спеціальних знань і виконання всіляких експертиз. У разі потреби, для здійснення митного контролю, можуть залучатися спеціалісти та експерти [2].

Згідно іншого підходу термін «митна експертиза» розглядається як дія державних службовців (митних експертів), згідно з нормами чинного законодавства, що ґрунтується на виконанні ними службових обов'язків [3, с. 143]. В свою чергу вважаючи наведене визначення досить вузьким, О.В. Бойко пропонує авторське визначення цьому поняттю як комплексне науково-практичне дослідження, що має місце в процесі здійснення митного контролю товарів щодо складу, властивостей, характеристик певного товару або його складових з одержанням посадовими особами митних органів достатньої інформації про такий товар, з кінцевою метою забезпечення митної, національної, економічної та фінансової безпеки в державі та захисту державних митних інтересів України, захисту внутрішнього ринку від потрапляння неякісних товарів на нього [4].

Вважаємо, що правова категорія «митна експертиза» є комплексною категорією, яку можна розглядати як комплекс спеціальних досліджень, спрямованих на верифікацію відомостей, що впливають на митне оформлення та контроль.

Аналізуючи норми Митного кодексу України [1] слід сказати, що вони детально регламентують порядок, цілі та суб'єктний склад проведення таких досліджень, що дозволяє забезпечити як фіскальні інтереси держави, так і права суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Метою проведення митної експертизи є встановлення достовірних відомостей про товари, що переміщуються через митний кордон України. Відповідно до ст. 356 Митного кодексу України [1], дослідження проб та зразків товарів можуть призначатися для низки критично важливих цілей. Зокрема, це класифікація товарів згідно з УКТ ЗЕД, що

безпосередньо впливає на ставки митних платежів, а також перевірка задекларованої митної вартості, аби уникнути заниження податків. Не менш важливою є мета встановлення країни походження товарів, оскільки від неї залежить застосування тарифних та нетарифних заходів, преференцій та обмежень. Крім того, експертні дослідження є невід'ємною частиною боротьби з незаконним обігом, дозволяючи виявити наркотичні засоби, психотропні, сильнодіючі, отруйні речовини, а також встановити художню, історичну чи археологічну цінність предметів. Положення статті 23-1 Митного кодексу України [1] також дозволяють митним органам ініціювати такі дослідження для прийняття рішень щодо зобов'язуючої інформації, забезпечуючи передбачуваність митного оформлення.

При проведенні митних процедур важливого значення набуває суворе дотримання порядку відбору проб та зразків, гарантій та процедурних питань. Так, процедура взяття проб та зразків товарів суворо регламентована ст. 356 Митного кодексу України, та здійснюється уповноваженими посадовими особами митного органу на підставі вмотивованого письмового рішення керівника. Важливою гарантією прав декларанта є його право бути присутнім під час взяття проб, а у разі відсутності – присутність понятих при огляді ручної поклажі та багажу. Проби, як правило, беруться у мінімальній кількості, що є достатньою для дослідження, у двох примірниках (досліджуваний та контрольний), а у виняткових випадках – в одному. Кожен відбір супроводжується складанням акта та накладенням митного забезпечення, що забезпечує цілісність та автентичність зразків [1].

Безпосереднє проведення досліджень (аналізів, експертиз) здійснюється спеціалізованим органом з питань експертизи та досліджень Державної митної служби України або іншими експертними установами. Хоча ці дослідження, як зазначено у статті 357 Митного кодексу України, не є судовими експертизами у процесуальному розумінні, їхні висновки мають значну вагу для прийняття рішень, як митними органами так і судами. Строки проведення досліджень є стислими – 10 днів з моменту надходження проб, з можливістю продовження до 20 днів, а для швидкопсувних товарів – невідкладно. За результатами експерт готує висновок, зміст якого чітко визначений Митним кодексом України. Декларант має право бути ознайомленим з цими результатами та отримати їх примірники. Важливо зазначити, що у разі порушення встановлених строків або неможливості проведення дослідження, митні органи зобов'язані відшкодувати завдані декларанту збитки.

Також розкриваючи тему даного дослідження важливо наголосити на ролі експертних висновків у контексті митної вартості та країни походження. Так, Митний кодекс України окремо підкреслює значення експертних висновків у процесі визначення митної вартості та країни походження товару. Згідно з ч. 9 ст. 41 Митного кодексу України [1],

висновки-експертизи відповідних органів є одними з додаткових відомостей, що можуть бути використані для підтвердження країни походження, що в свою чергу надає експертним дослідженням значну юридичну силу в умовах, коли достовірність інших документів викликає сумніви. Крім того, незгода декларанта з рішенням митного органу щодо коригування митної вартості товару може стати підставою для подальшого оскарження, де висновки експертів відіграватимуть ключову роль. Зазначене також стосується права декларанта ініціювати цінову експертизу договору за власні кошти.

Окрім цього, Митний кодекс України [1] прямо передбачає можливість залучення спеціалістів та експертів для участі у здійсненні митного контролю у таких формах як: а) з ініціативи митного органу (за рахунок держбюджету); б) з ініціативи декларанта (за його рахунок). Процедура залучення спеціалістів та експертів підкреслює міждисциплінарний характер митного контролю та необхідність залучення фахівців із спеціальними знаннями для ефективного вирішення складних питань, пов'язаних з товарами, їх характеристиками та митним оформленням.

Залежно від характеру правопорушення та об'єктів дослідження у митній сфері можуть застосовуватися такі види судових експертиз, серед яких: товарознавча експертиза, криміналістична експертиза, технічна експертиза документів, почеркознавча експертиза, трасологічна експертиза, балістична експертиза, експертиза матеріалів, речовин та виробів (хімічна, фізико-хімічна), біологічна експертиза, експертиза у сфері інтелектуальної власності, експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін. Вибір конкретного виду (або кількох видів) судової експертизи залежить від обставин конкретного кримінального правопорушення у митній сфері.

Розвиток інформаційних технологій, штучного інтелекту, безпілотних літальних апаратів та інших інновацій створює як нові можливості для митного контролю, так і нові загрози, які потребують експертного аналізу. Якісна експертиза є важливим інструментом для забезпечення доказової бази у кримінальних та адміністративних провадженнях щодо митних правопорушень, сприяючи невідворотності покарання.

Окрім цього, потреба у гармонізації підходів до судової експертизи в митній сфері та обміні досвідом у застосуванні новітніх технологій зростає у контексті міжнародної інтеграції. Таким чином, можна говорити, що актуальність дослідження обумовлена низкою факторів, серед яких: зростання складності митних правопорушень, вплив технологічного прогресу, необхідність підвищення ефективності правоохоронної діяльності, адаптації до міжнародних стандартів та боротьби з новими загрозами в митній сфері.

Відмічаючи на важливості ролі експертизи в митній справі, слід вказати на існування ряду проблем, що потребують нагального вирішення.

Так першочергово йдеться про застарілість деяких методик експертного дослідження та недостатнє впровадження новітніх технологій в експертну практику. Зазначене пояснюється тим, що традиційні методи є недостатньо ефективними для аналізу складних об'єктів та схем митних правопорушень, що використовують сучасні технології, що викликає в свою чергу потребу у впровадженні передових технологій, таких як штучний інтелект, аналіз великих даних, та потреби у виділенні фінансування на ці потреби, навчання фахівців та розробка відповідної нормативно-правової бази. Окрім цього, специфіка митної справи зумовлює необхідність у підготовці висококваліфікованих експертів, які повинні володіти знаннями у різних галузях. Наразі це питання загострюється з огляду на впровадження воєнного стану в Україні.

Також існує потреба у налагодженні співпраці між митними органами, експертними установами, правоохоронними органами та судовими інстанціями задля підвищення ефективності протидії митним правопорушенням. В даному випадку важливого значення набуває питання надання митним органам статусу правоохоронного органу, що істотно вплине на інститут експертиз у митній сфері. Позитивні зміни включатимуть можливість самостійного призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях, що значно посилить доказову базу та прискорить розслідування митних злочинів, оскільки висновки експертів набудуть вищої юридичної сили. Зазначене також сприятиме розвитку спеціалізованих видів експертиз, таких як кібер- та фінансово-економічні, та покращенню матеріально-технічної бази експертних підрозділів митниці за рахунок додаткового фінансування, а також поглибить співпрацю з іншими державними судово-експертними установами.

Однак, такий крок несе й певні виклики. Очікується значне зростання навантаження на експертів, що вимагатиме додаткових ресурсів, перепідготовки кадрів та адаптації законодавства. Також важливо забезпечити належну незалежність експертних висновків від будь-якого впливу, аби уникнути потенційних ризиків та зберегти об'єктивність експертизи. Вважаємо, що загалом, надання митниці правоохоронного статусу якісно підвищить роль експертизи як інструменту доведення, але вимагатиме системних змін та інвестицій.

З метою з'ясування думки представників правоохоронних та митних органів, суб'єктів ЗЕД, декларантів, митних брокерів, громадян щодо можливого надання митній службі статусу правоохоронного органу з функціями оперативно-розшукової діяльності Громадською організацією «Молодіжний центр розвитку» в рамках суб-гранту проекту «ACCORD: Accountability and Capacity-building for Customs Oversight and Reform Development», що реалізується Громадською організацією «Інститут аналітики та адвокації» та Громадською організацією «Технології прогресу» за підтримки Європейського

Союзу організовано опитування [5], результати якого є важливими для прийняття управлінських рішень та мають бути обов'язково враховані.

Для підвищення ефективності експертизи в митній справі та протидії правопорушенням пропонуються наступні напрямки розвитку:

1) активне впровадження новітніх технологій (зокрема, використання штучного інтелекту та машинного навчання для аналізу великих обсягів митних даних, виявлення закономірностей та прогнозування ризиків, застосування безпілотних літальних апаратів та скануючих систем нового покоління для дистанційного огляду товарів та транспортних засобів; впровадження технологій блокчейн для забезпечення прозорості та незмінності інформації про переміщення товарів; використання сучасних методів криміналістичного дослідження та інші;

2) удосконалення методологічної бази судової експертизи (зокрема, розробка та впровадження нових методик експертного дослідження, адаптованих до сучасних способів вчинення митних правопорушень, стандартизація процедур проведення експертиз та оформлення експертних висновків, забезпечення міжвідомчої координації при розробці та впровадженні експертних методик;

3) підвищення кваліфікації експертних кадрів (зокрема, розробка спеціалізованих навчальних програм для підготовки експертів у сфері митної справи з урахуванням новітніх технологій, організація регулярних тренінгів, семінарів та обміну досвідом з міжнародними експертами, залучення до експертної діяльності фахівців з різних галузей знань (ІТ, інженерія, хімія, тощо);

4) посилення міжвідомчої взаємодії (зокрема, створення спільних робочих груп та обмін інформацією між митними органами, експертними установами, правоохоронними органами та судом, розробка спільних протоколів дій при виявленні та розслідуванні митних правопорушень);

5) забезпечення належного фінансування експертної діяльності (в тому числі виділення достатніх коштів на придбання сучасного обладнання, навчання фахівців та проведення наукових досліджень у сфері експертизи в митній справі);

6) удосконалення нормативно-правового регулювання (зокрема, адаптація законодавства до використання новітніх технологій в експертній діяльності, визначення юридичної сили експертних висновків, отриманих за допомогою сучасних технічних засобів, забезпечення правових гарантій для експертів та учасників судового процесу).

Реалізація запропонованих шляхів розвитку сприятиме підвищенню ефективності судової експертизи в митній справі, посиленню протидії митним правопорушенням та зміцненню економічної безпеки держави.

Проведене дослідження підкреслює ключову роль експертизи у забезпеченні ефективної протидії митним правопорушенням в умовах зростання складності злочинних схем та стрімкого технологічного розвитку. Виявлена проблематика свідчить про існування низки викликів, пов'язаних із застарілістю окремих методик, недостатнім

впровадженням новітніх технологій, дефіцитом висококваліфікованих кадрів та необхідністю налагодження міжвідомчої взаємодії.

Запропоновані шляхи розвитку, що включають активне впровадження передових технологій, удосконалення методологічної бази, підвищення кваліфікації експертів, посилення міжвідомчої співпраці, забезпечення належного фінансування та вдосконалення нормативно-правового регулювання, є важливими кроками на шляху до якісного нового рівня судової експертизи в митній справі.

Реалізація цих пропозицій дозволить значно підвищити ефективність виявлення, розслідування та доведення митних правопорушень, сприятиме зміцненню економічної безпеки держави та забезпеченню принципу справедливості у митній сфері. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на більш глибокий аналіз окремих аспектів впровадження конкретних технологій та розробку практичних рекомендацій для експертних установ та митних органів.

Загалом, комплекс положень Митного кодексу України щодо експертних досліджень відображає прагнення до підвищення прозорості, точності та ефективності митного контролю. Застосування сучасних технологій та методик у цих дослідженнях є ключовим фактором у протидії митним правопорушенням та забезпеченні економічної безпеки держави.

Література:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n4122>
2. Українська асоціація підприємств легкої промисловості. Митні експертизи. Укрлегпром. URL: <https://ukrlegprom.org/wp-content/uploads/mytni-ekspertyzy.pdf>
3. Мельник О. Г., Хмаренко В. С. Митна експертиза: сутність, призначення та види/ О. Г. Мельник, В. С. Хмаренко. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.6. С. 143.
4. Бойко, О. В. (2022). Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін. *Право і державне управління*. 3(2), 53–56. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/3_2022.pdf#page=53
5. Лист ГО «Молодіжний центр розвитку» до Національної поліції, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, органів прокуратури щодо проведення опитування.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЦИФРОВІЙ КРИМІНАЛІСТИЦІ: АВТОМАТИЗАЦІЯ АНАЛІЗУ ДОКАЗІВ

Біловицька Ірина Андріївна

*судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних та
телекомунікаційних досліджень*

Центру судових і спеціальних експертиз

*Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України*

м. Київ, Україна

Сучасні цифрові технології генерують величезні обсяги даних, які можуть стати доказами під час розслідувань. **Цифрова криміналістика** займається виявленням, вилученням та аналізом таких цифрових доказів. Однак традиційні методи аналізу потребують значного часу та людських ресурсів. У цьому контексті на перший план виходить **штучний інтелект (ШІ)**, який здатний автоматизувати рутинні процеси, прискорити обробку даних і допомогти експертам виявляти невидимі раніше закономірності.

Штучний інтелект дедалі більше інтегрується у процеси цифрової криміналістики, займаючи важливе місце на етапі аналізу цифрових доказів. Традиційно експерти вручну переглядали файли, журнали подій, повідомлення та зображення, що є трудомістким завданням. ШІ береться за роль своєрідного “помічника” експерта: він автоматично обробляє та сортує дані, виявляє підозрілі елементи й навіть може знаходити зв'язки між різними фрагментами інформації. Наприклад, системи на основі ШІ здатні швидко переглянути тисячі фотографій чи повідомлень, попередньо відфільтрувавши явно нерелевантні дані, і представити фахівцю вже відібрану суттєву інформацію [1]. Таким чином, ШІ не замінює судового експерта, а підсилює його можливості, дозволяючи зосередитися на інтерпретації знайдених доказів та прийнятті рішень.

Існує кілька основних напрямів використання ШІ для обробки цифрових доказів [2]:

1. Категоризація та фільтрація контенту. Машинне навчання навчене розпізнавати вміст файлів (текст, зображення, відео) та автоматично класифікувати їх за типом або важливістю. Наприклад, алгоритми можуть розпізнати фото зі зброєю, наркотиками чи непристойним контентом або виокремити повідомлення, що містять певні ключові слова (назви наркотичних речовин, погрози, жаргон злочинців тощо). Це допомагає швидко відсіяти нерелевантні дані і виділити потенційно важливі докази.

2. Аналіз тексту та мовні технології. Засоби обробки природної мови (natural language processing) дозволяють аналізувати електронне листування, чати, SMS та документи. ШІ може автоматично виявляти теми розмов, тон повідомлень або наявність підозрілої лексики.

3. Виділення зв'язків та візуалізація даних. ШІ здатний встановлювати взаємозв'язки між різними даними: наприклад, пов'язувати

контакти телефонної книги з історією дзвінків і геолокацією, аби побудувати соціальну мережу підозрюваного; або зіставляти часові мітки файлів і логів для відтворення хронології подій. Спеціальні алгоритми можуть навіть виявляти схеми фінансових операцій чи пересування коштів, що заховані серед великих масивів транзакцій.

Приклади технологій та інструментів на основі ШІ

Magnet AXIOM (Magnet Forensics) [3]. Один із популярних програмних комплексів для цифрової криміналістики, що має модуль Magnet.AI. Ця система машинного навчання автоматично аналізує дані, знайдені на носіях, і класифікує докази. Наприклад, Magnet.AI може розпізнавати на фотографіях зброю, наркотики, сцени насильства чи дитячу порнографію, а в текстових переписках – виявляти ознаки вербування, сексуальних домагань або інші злочинні мотиви. Новітнє доповнення під назвою Magnet Copilot використовує ШІ для більш просунутих завдань: допомагає експертам знаходити потрібні дані за допомогою простих запитань, автоматично будує складні фільтри, а також може виявляти «deepfake» контент (підроблені зображення чи відео, створені нейромережами).

Cellebrite Pathfinder (Cellebrite DI Ltd.) [4]. Всесвітньо відома ізраїльська компанія Cellebrite, окрім засобів вилучення даних з мобільних пристроїв, розробила аналітичну платформу Pathfinder з підтримкою ШІ. Cellebrite Pathfinder призначена для інтелектуального аналізу вилученої інформації. Її алгоритми автоматично ідентифікують жаргонні слова та сленг, пов'язаний зі злочинною діяльністю (наприклад, умовні назви наркотиків чи зброї в переписках). Також модулі ШІ можуть класифікувати медіафайли. Інтегрований OCR (оптичне розпізнавання символів) сканує зображення на наявність тексту (фото документів або скріншоти) і робить цей текст придатним для пошуку.

Інші рішення та розробки. Окрім зазначених комерційних продуктів, існують відкриті або спеціалізовані системи. Наприклад, деякі дослідницькі проекти інтегрують машинне навчання у відкриті платформи цифрової криміналістики (такі як Autopsy) для автоматичної побудови звітів або фільтрації даних. Інструменти на кшталт Griffeye застосовують нейронні мережі для категоризації величезних масивів зображень і відео та виявлення серед них тих, що містять протиправний контент. Також впроваджуються технології розпізнавання облич та об'єктів у відеозаписах, щоб допомогти ідентифікувати підозрюваних чи встановити появу певних предметів у кадрі.

Переваги та ризики застосування ШІ у цифровій криміналістиці [5]

Переваги:

Швидкість та масштабованість. Автоматизовані алгоритми обробляють дані значно швидше за людину. Те, що експерт переглядав би вручну кілька днів, ШІ може проаналізувати за лічені хвилини або години.

Виявлення прихованих зв'язків. ІІІ здатний знайти складні закономірності та кореляції, які людині було б важко помітити через обмежений обсяг уваги. Наприклад, він може виявити, що певний номер телефону фігурує у різних пристроях або що послідовність подій на комп'ютері точно співпадає з відомою схемою діяльності шкідливого ІІЗ.

Стабільність і стандартизованість аналізу. Алгоритми виконують поставлені завдання однаково, без людського фактору втомити чи неуважності. Таким чином, помилки через втому або суб'єктивні упередження знижуються: два подібних набори даних будуть проаналізовані за одними й тими ж критеріями. Крім того, автоматичне логювання дій ІІІ створює детальний слід про те, що було знайдено і як, що може допомогти у звітуванні.

Ризики та виклики:

Можливі помилки та хибні результати. Жоден алгоритм не гарантує 100% точності. ІІІ може пропустити важливий доказ (хибно-негативний результат) або, навпаки, видати багато помилкових попереджень (хибно-позитивний). Наприклад, класифікатор зображень може помилково не розпізнати новий різновид прихованого контенту, або NLP-модель невірно інтерпретує жаргон.

Упередженість та якість навчання моделей. ІІІ навчається на певних даних і, якщо ці дані неповні або упереджені, модель може давати спотворені результати. У криміналістиці це особливо чутливо: наприклад, якщо система навчена в основному на англомовних текстах, вона може погано розпізнавати кримінальний сленг українською чи російською. Або модель виявлення обличчя може працювати гірше для представників певних етнічних груп, що викликає питання справедливості.

Пояснюваність і прийнятність у суді. Багато алгоритмів глибокого навчання – “чорні скриньки”, тобто їхні внутрішні рішення важко пояснити. У судовій експертизі важливо розуміти і обґрунтовувати кожен висновок: звідки відомо, що цей файл підозрілий? Якщо відповідь – “так вирішила нейромережа, але невідомо чому”, захист в суді може поставити під сумнів такий доказ. Тому постає проблема довіри до результатів ІІІ та необхідність створення пояснюваних моделей або надання детальної методології, як ІІІ опрацьовує дані.

Протидія з боку злочинців. Зловмисники теж вчаться адаптуватися до нових інструментів слідства. Якщо вони знають про використання ІІІ, то можуть навмисно маскувати свою активність, щоб збити алгоритми з пантелику: вигадувати новий сленг, який не розпізнається моделлю; вбудовувати в зображення спеціальні “шумові” закономірності, що обманюють класифікатори; створювати фальшиві дані, аби “перевантажити” систему хибними спрацюваннями. Це свого роду змагання, де і експерти, і алгоритми мають постійно вдосконалюватися, щоб випередити злочинців.

Отже, штучний інтелект у цифровій криміналістиці нині виступає як каталізатор змін, дозволяючи перейти від традиційних довготривалих аналізів до швидких, інтелектуальних та адаптивних методів дослідження цифрових доказів. Втім, упроваджуючи ШІ, важливо зберігати критичний підхід: контролювати якість роботи алгоритмів, враховувати їх обмеження та забезпечувати належну підготовку фахівців. ШІ має слугувати доповненням до професіоналізму людини, а не заміною. Тільки у тісній співпраці експертів та машинного інтелекту можна досягти максимального ефекту – коли технології беруть на себе рутину і допомагають виявити невидиме, а людина приймає зважені рішення та несе відповідальність за остаточні висновки.

Література:

1. Quick, D., Choo, K.-K.R. "Digital forensic intelligence: Data subsets and Open Source Intelligence (DFINT + OSINT): A timely and cohesive mix". Future Generation Computer Systems, Volume 79, 2018.
2. A. Baggili Z. Yang. "Machine Learning for Digital Forensic Investigations: Possibilities and Challenges". *Journal of Digital Forensics, Security and Law*. 2019.
3. Magnet Forensics | Gain an Investigative Edge. Magnet Forensics. URL: <https://www.magnetforensics.com/> (date of access: 26.04.2025).
4. Cellebrite | Cellebrite Pathfinder. URL: <https://cellebrite.com/en/pathfinder/> (date of access: 26.04.2025).
5. L. Mohammed, R. Marwan. "The Role of Artificial Intelligence in Digital Forensics". *International Journal of Computer Applications*, 2020.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Благу́та Рома́н І́горович

*кандидат юридичних наук, професор,
директор*

*Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Львів, Україна*

Судова експертиза посідає вагоме місце в системі правосуддя, оскільки забезпечує встановлення істини в судових процесах через використання спеціальних знань різних галузей науки, техніки, мистецтва та ремесла. Тому вона є не лише допоміжним засобом для суду, а й часто стає чинником ухвалення остаточного рішення суду. В умовах реформування судової системи, цифровізації, збільшення

складності правових спорів тощо – дедалі актуальнішою стає потреба забезпечення високої якості проведення судових експертиз. Зростання кількості кримінальних справ, які пов'язані з новітніми технологіями, фінансовими махінаціями, кіберзлочинністю, вимогами до точності та надійності результатів експертизи та ін. – вимагає оновлення підходів до експертної діяльності, урахування міжнародного досвіду, науково-технічного прогресу, сучасних викликів та осяжних перспектив. Тому теоретичне значення і практичну цінність має розробка напрямів підвищення якості проведення судових експертиз.

Однією з ключових умов підвищення якості судових експертиз є осучаснення нормативно-правової бази для забезпечення єдиних підходів до визначення статусу судового експерта, його обов'язків, відповідальності та вдосконалення процедури призначення експертизи, передбачення чітких гарантій незалежності та неупередженості судового експерта. Досягненню зазначеної умови сприяють: гармонізація національного законодавства з міжнародними нормами, стандартами тощо, зокрема з тими, які діють у країнах Євросоюзу; запровадження єдиних підходів до акредитації експертів, сертифікації установ судової експертної діяльності, механізмів державного і громадського контролю за діяльністю судових експертів.

Якісна експертиза повинна ґрунтуватися на науково обґрунтованих, уніфікованих методиках дослідження. Використання випадкових і/чи несертифікованих підходів – призводить до різних тлумачень результатів експертизи та. Тому необхідно створити національний реєстр методик, які офіційно дозволені для використання в судовій експертній практиці, а також регулярно його критично переглядати та відповідно оновлювати. Впровадження міжнародних технічних стандартів, насамперед ISO, забезпечує відповідність діяльності судових експертів загальноновизнаним принципам науковості, об'єктивності результатів, прозорості процедур тощо. Також доцільно посилити контроль за дотриманням стандартів не лише при проведенні судової експертизи, але і при зберіганні, оформленні, архівуванні матеріалів експертного дослідження.

Впровадження новітніх технологій суттєво підвищує точність, швидкість та об'єктивність судових експертиз. При цьому цифровізація експертного процесу передбачає не лише перехід на електронний документообіг, а й використання спеціальних програм для обробки зображень, аналізу ДНК, аудіо- і відеозаписів, фінансових транзакцій тощо. Штучний інтелект та машинне навчання можуть бути застосовані для попереднього аналізу великих масивів даних, формування звітності, підготовки попередніх висновків, а застосування 3D-моделювання, цифрових мікроскопів, хімічних аналізаторів, інших високотехнологічних приладів – дозволяє проводити дослідження з високою точністю та мінімізувати вплив людського чинника. Окрему важливість має створення та наповнення спеціалізованих баз даних – відбитків пальців, ДНК-профілів, реєстрів зброї, документів, почерків,

банків даних про товари тощо, які використовуються для швидкої верифікації даних.

Жодні технології, стандарти, методики тощо – не здатні компенсувати недостатню кваліфікацію експерта. Тому ключовим напрямом підвищення якості судових експертиз є інвестування в людський капітал. Система підготовки експертів має бути адаптована не лише до сучасних умов, а й орієнтована на перспективу: навчання повинно мати найширшу практичну орієнтацію, використовувати симуляції, кейс-методи, стажування в реальних умовах тощо. Окрім набуття фахових знань, експерти повинні дотримуватись принципів професійної етики: неупередженості, конфіденційності, доброчесності. Тому доцільно розробити та затвердити кодекс професійної етики судового експерта, який би містив чіткі критерії належної поведінки. Регулярна участь у заходах за кордоном (підвищення кваліфікації, наукові конференції, освітні програми, тренінги, навчання тощо) – найкраще сприятиме інтеграції національної експертної системи у світовий правовий простір.

Актуальною проблемою сучасної експертної системи в Україні є її історично побудована фрагментарність: установи, які підпорядковані різним відомствам, часто працюють за різними підходами, що призводить до неоднозначності результатів. Тому необхідна ефективна комунікація та координація діяльності усіх суб'єктів експертної діяльності. Запровадження єдиного державного реєстру експертних установ і висновків судових експертів дозволить уникнути дублювання експертиз, прискорити обмін інформацією, підвищити контроль за достовірністю результатів. При цьому окрему вагомість має потреба впровадження аудиту експертної діяльності: перевірки якості висновків, відповідності методик, доброчесності персоналу тощо.

Одним з ефективних практичних кроків підвищення якості проведення судових експертиз варто вважати ініціативу Експертної служби МВС з удосконалення номенклатури основних завдань і об'єктів усіх видів (підвидів) судових експертиз, орієнтовного переліку питань, які вони вирішують, та особливостей надання об'єктів дослідження, які передбачені Рекомендаціями, що затверджені наказом Міністерства юстиції України №53/5 ще у 1998 році.

Зокрема, судові експерти окремих експертних спеціальностей Львівського НДЕКЦ МВС внесли десятки пропозицій, спрямованих на покращання завдань, номенклатури об'єктів та переліку питань, які вирішують відповідні види судових експертиз (табл. 1).

Таблиця 1

**Дані про кількість пропозицій працівників
Львівського НДЕКЦ МВС, спрямованих на покращання якості
окремих видів судових експертиз**

№	Види і підвиди судових експертиз ¹⁾	Кількість пропозицій, які спрямовані покращати у судових експертизах:		
		основні завдання	номенклатуру об'єктів дослідження	орієнтовний перелік вирішуваних питань
1	Дактилоскопична	3	6	6
2	Біологічна	1	1	6
3	Товарознавча	9	1	16
4	Транспортно-товарознавча	–	–	3
5	Товарознавча експертиза військового майна	–	2	–

¹⁾ Відповідно до джерела [11]

Отже, підвищення якості судової експертизи є системною проблемою, вирішення якої потребує одночасної роботи на кількох рівнях – законодавчому, організаційному, технологічному, кадровому. Лише комплексний підхід, який передбачає оновлення нормативної бази, застосування сучасних науково-технічних досягнень, підвищення професіоналізму експертів, інтеграцію в міжнародну експертну спільноту, здатний забезпечити належний рівень достовірності, об'єктивності та правомірності висновків судових експертів. Від підвищення якості судової експертизи значно залежить ефективність правосуддя, довіра до судової системи та дотримання прав людини. Ефективним практичним кроком підвищення якості проведення судових експертиз є ініціатива Експертної служби МВС з удосконалення Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Література:

1. Бондарчук С. В. Організаційні засади функціонування експертних установ в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 48–53.
2. Приймак Т. А. Професійна підготовка судового експерта: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Право України*. 2023. № 6. С. 102–108.

3. Цимбалюк С. О. Цифрова трансформація судової експертизи: напрями та інструменти. *Судова експертиза*. 2022. № 3. С. 15–22.
4. Шишкін В. С. Європейські підходи до судової експертизи: можливості імплементації в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2021. № 4. С. 60–67.
5. International Organization for Standardization. ISO/IEC 17025:2017. General requirements for the competence of testing and calibration laboratories. Geneva : ISO, 2017. 29 p.
6. Лобанова Н. О. Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 91. С. 75–80.
7. Литвиненко А. С. Інформаційні технології у судовій експертизі: сучасний стан і перспективи розвитку. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1. С. 88–93.
8. Білик Н. І. Судово-експертна діяльність: теоретико-прикладні аспекти. Київ : Право, 2020. 296 с.
9. Національна асоціація судових експертів України. Методичні рекомендації з проведення судових експертиз. Київ, 2021. 64 с.
10. Європейський суд з прав людини. Прецедентна практика щодо оцінки доказів у кримінальному процесі: аналітичний огляд. Страсбург, 2020.
11. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції від 08.10.98 № 53/5. Документ z0705-98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 16.05.2025).

**ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВРАХУВАННЯ
ТЕХНІЧНОГО СТАНУ ВІЗКА МОДЕЛІ 18-100 ВАНТАЖНОГО
ВАГОНА ПРИ ВИКОНАННІ СУДОВОЇ
ЗАЛІЗНИЧНО-ТРАНСПОРТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Болжеларський Ярослав Володимирович

*кандидат технічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник лабораторії залізнично-
транспортних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Кравець Іван Богданович

*кандидат технічних наук, доцент,
науковий співробітник лабораторії залізнично-транспортних
досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Батіг Андрій Васильович

*старший науковий співробітник лабораторії залізнично-транспортних
досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Терещак Юрій Володимирович

*кандидат технічних наук,
судовий експерт відділу інженерно-технічних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Залізничні вантажні вагони експлуатуються з різного типу ходовими частинами мають різні ходові частини, але в основному використовуються візки моделі 18-100. Від технічного стану даних візків великою мірою залежить безпека руху поїзда. Так при настанні транспортної події їхній технічний стан безпосередньо повинен

враховуватись при дослідженні причини виникнення та розвитку залізнично – транспортної пригоди. Дослідження елементів візка після настання залізнично – транспортної пригоди (ЗТП) є важливою складовою у визначенні причин аварії та попередженні подібних випадків у майбутньому і виконується відповідно до Нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України.

Основними конструктивними елементами вантажного візка моделі 18-100 є наступні вузли та елементи: рама візка, надресорна балка, бічні рами, буксові вузли, ресорне підвищення, гальмівне обладнання та колісні пари.

Відповідно до нормативних документів [1, 5] візок розрахований на навантаження до 23,5 тонн/вісь, хоча останнім часом проектують візки на 25 тонн/вісь.

Найбільш часто виникають пошкодження та зноси елементів та вузлів візка, які приведені на рис. 1.

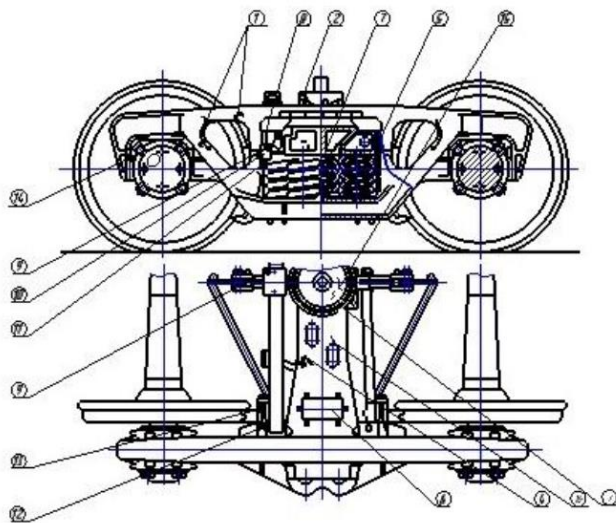


Рис. 1. Пошкодження вузлів та елементів візка моделі 18-100

- 1 – Тріщини в боковій рамі візка; 2 – тріщина в ковзуні; 3 – відкол зовнішнього бурта підп'ятника; 4 – тріщина в надресорній балці;
- 5 – послаблення заклепок в фрикційній планці; 6 – відсутність ковпака ковзуна; 7 – злом пружини ресорного комплекту;
- 8 – завищення фрикційного клина; 9- тріщини направляючого буртика п'ятника; 10 – відкол направляючого буртика; 11 – відкол обмежувачів фрикційних гасників; 12 – тріщини в підвісці триангеля; 13 – тріщини поздовжні в приливі під підвіску башмака; 14 – знос направляючих для букс; 15 – тріщини в підп'ятнику; 16 – Тріщини в технологічному отворі надресорної балки

Після настання ЗТП відповідно до нормативних документів, які діють на АТ «Укрзалізниця» складається Акт службового розслідування аварії форми РБУ-1 або РБУ-3, де зокрема наведено основні параметри візків, вагона після настання пригоди за умови можливості їх вимірювання. Окрім акту службового розслідування є додаткові документи (перелік їх наведено в акті РБУ-1 або РБУ-3, де вказуються вже більш конкретно основні параметри вагона, а особливо ходових частин. Це є так звана спеціальна відомість на вагон, де приведено наступні характеристики: дефекти виявленні під час комісійного огляду, порядковий номер вагона, його заводський номер, тип вагона, модель, відомості про власників та останні планові види ремонту, вантажопідйомність, вид вантажу, маса вантажу та його розподіл по ходовим частинам між візками. В відомості про вагон приводиться безпосередньо технічні характеристики самого вагону а саме: номери колісних пар та їхні параметри (діаметри коліс, дати ремонтів, наявність на колісних парах колесах дефектів та зносів і ушкоджень). Далше розглядаючи відомість про вагон, в ній наводяться параметри бокових рам, надресорних балок, ресорного підвішування, фрикційних гасників коливань та пошкодження, які були виявлено при комісійному огляді, вказується стан автозчепного обладнання, гальмівного обладнання, кузова, зазорів між ковзунами візка та вагону наявність відповідного зазору між ковзунами візка та вагону.

Якщо розглядати вимоги щодо ходових частин, то більшість з них прописані у документах [1, 3–7].

В загальному порядок проведення дослідження елементів вантажного візка моделі 18-100 після ЗТП можна розбити на такі етапи, які можна представити у вигляді двох паралельних гілок – для випадків, коли очевидні всі першопричини ЗТП та випадки, коли є потреба в додаткових дослідженнях, вимірюваннях та аналізі (рис. 2).

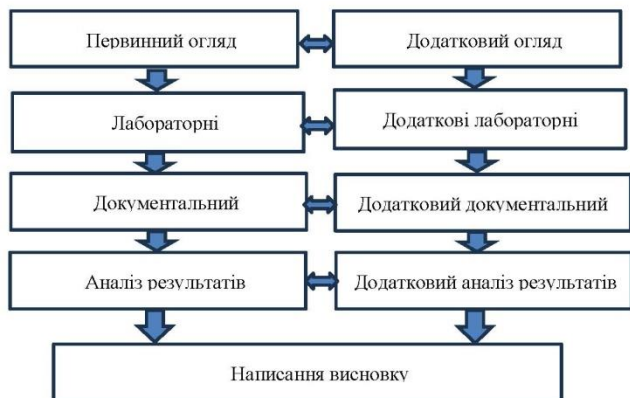


Рис. 2. Алгоритм проведення досліджень та написання висновку

1. Первинний етап – етап, що може проводитись на місці події. При цьому проводиться фото- та відеофіксації положення вагону та пошкоджених частин, візуальна оцінка стану візка з визначенням очевидних пошкоджень, складання схеми ЗТП з нанесенням на неї коліс, візків вагонів, тощо. Також сюди входить вимірювання параметрів вагона, візка (часто на базі ПТО або депо).

2. Документальний аналіз

Вивчення експлуатаційної документації (журналів обліку ТО, дефектних актів). Перевірка історії ремонту конкретного візка та колісної пари.

3.3. Лабораторні дослідження:

Після демонтажу візка здійснюється комплекс технічних аналізів:

Візуально-дефектоскопічний контроль – виявлення тріщин, зломів, деформацій.

Ультразвукова діагностика – виявлення внутрішніх дефектів у металі.

Металографічний аналіз – дослідження мікроструктури металу на предмет втомного руйнування або низької якості матеріалу.

Механічні випробування – визначення залишкової міцності або в'язкості зламу.

Аналітичні розрахунки – оцінки навантажень, міцності та залишкового ресурсу основних елементів.

Імітаційні розрахунки – для відтворення умов аварійної ситуації з метою виявлення критичних навантажень і можливих точок руйнування. Вони дозволяють змодельовати:

- поведінку візка при зіткненні або сходженні з рейок.
- розподіл напружень у конструктивних елементах при різних схемах положення візка на рейковій колії.
- визначення впливу динамічного удару на осі, ресори, раму.

Відтворення залізнично – транспортної події.

4. Аналіз результатів

На основі отриманих даних визначаються ймовірні причини пошкодження:

1. Перевищення експлуатаційних навантажень.
2. Виробничі дефекти матеріалу або зварних з'єднань.
3. Знос або втома металу.
4. Невідповідності вимогам нормативних документів у діях працівників вагонного господарства при технічному обслуговуванні / ремонті вагону (не проведене ТО, пропущені тріщини, пошкодження, тощо).

5. Невідповідності в умовах експлуатації вагона відповідно до нормативних документів (завантаження вагону понад норму, значна різниця у завантаженні різних кінців вагона, тощо).

6. Комплексні (сумарні) фактори що призвели до ЗТП.

В окремих випадках може здійснювати додатковий збір інформації з питань, які викликають сумніви та проводитись додаткові

випробування, розрахунки із залученням сертифікованих лабораторій, які мають на це відповідне додаткове обладнання та відповідних фахівців (рис. 2).

Отже, вище запропонований алгоритм з дослідження технічного стану ходових частин вантажних вагонів передбачає можливість застосування як стандартних (нормативних) простих підходів, так і розрахунково-аналітичних та досліджуваних (лабораторних) випробувань, як руйнівними, так і неруйнівними методами контролю.

Розроблений алгоритм можна зі змінами застосовувати і для інших вузлів вагонів з урахуванням нормативних документів, специфіки роботи та експлуатації.

Література:

1. Правила технічної експлуатації залізниць України. Затверджені наказом Міністерства транспорту України від 20 грудня 1996 р. № 411. Зі змінами, внесеними згідно з Наказами Мінтрансу № 226 від 08.06.98 р., № 386 від 23.07.99 р. № 179 від 19.03.2002 р., № 962 від 10.12.2003 р. [Електрон. документ] Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0050-97>

2. Методичні рекомендації із встановлення технічного стану елементів конструкції рухомого складу [№ 0119U002350].

3. Інструкція з технічного обслуговування вагонів в експлуатації ЦВ-0043. Затверджена та введена в дію з 01.03.2009 р. наказом Укрзалізниці № 417 Ц від 25.09.2008 р.

4. СТП 04-001:2015 Колісні пари вантажних вагонів. Правила технічного обслуговування, ремонту та формування. Затверджені наказом Укрзалізниці від 11.11.2015 № 483-Ц.

5. СТП 04-019:2018 Вагони вантажні. Ремонт візків. Правила виконання. Київ : АТ «Українська залізниця». 2018.

6. Інструкція з експлуатації та ремонту буксових вузлів колісних пар вантажних вагонів [Текст] : ЦВ-0143 : ВНД УЗ 32.2.03.042-2014 : затв. Мін-вом інфраструктури України 16.01.2014 р. К. : ТОВ «Девалта», 2014. 200 с.

7. СТП 04-015:2018 Рухомий склад залізничного транспорту. Автозчепний пристрій. Правила обслуговування та ремонту. Введений в дію наказом АТ «Українська залізниця» від 07.08.2019 № 505.

МОЖЛИВОСТІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ) ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Босак Інна Анатоліївна

аспірантка

Національної академії Служби безпеки України,

судовий експерт

Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки

та судових експертиз Служби безпеки України

м. Київ, Україна

У сучасних умовах гібридної війни, яку веде Російська Федерація проти України, особливої важливості набуває питання інформаційної безпеки держави. Як показує практика, активне використання державою-агресором спеціальних інформаційних операцій, методів інформаційно-психологічного впливу тощо несприятливо позначається на інформаційній безпеці держави, сприяючи дестабілізації внутрішньої ситуації, зниженню довіри до інституцій, формуванню хибних уявлень про реальність та підвищуючи вразливість країни до зовнішніх загроз.

Стратегією інформаційної безпеки регламентовано, що «інформаційна безпека України – це складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [1]».

Відповідно до чинного законодавства України про кримінальну відповідальність «діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України» кваліфікується як кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2].

У статистичних звітах Офісу Генерального прокурора України зазначено, що за останні п'ять років спостерігається стійке зростання кількості кримінальних проваджень, розпочатих за ознаками державної зради. Особливо різке збільшення кількості таких проваджень

зафіксовано у 2022 році – після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України [3].

Специфіка проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, передбачених ст. 111 КК України, зокрема в контексті порушення основ національної безпеки в інформаційній сфері, вимагає розв'язання питань, які потребують спеціальних знань. Саме тому слідчі звертаються до експертних установ, з метою проведення судових експертиз.

У кримінальних провадженнях щодо державної зради суттєву роль відіграє проведення лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи, оскільки для того, щоб встановити, чи містяться у досліджуваних матеріалах лінгвістичні ознаки порушення основ національної безпеки в інформаційній сфері, необхідно розуміти зміст висловлювання та контекст, у якому вжито це висловлювання, що буває важко для особи, яка не володіє спеціальними знаннями у галузі лінгвістики.

Т. Будко визначає, що «семантико-текстуальна експертиза вивчає смислове різноманіття мовленнєвих актів у контексті питань, які виникають і в кримінальних провадженнях, і в цивільних, і в адміністративних, і в господарських та інших справах та зауважує, що на сучасному етапі свого розвитку семантико-текстуальна експертиза передбачає знання складу злочину, його об'єктивної та суб'єктивної сторін, кваліфікуючих ознак, але при цьому не надається правова кваліфікація об'єктивного змісту інформації, що міститься в повідомленні [4; 5, с. 18]».

Об'єктами лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи мовлення щодо встановлення лінгвістичних ознак порушення основ національної безпеки в інформаційній сфері є продукти мовленнєвої діяльності, зафіксовані у писемній та усній формах. У контексті розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державною зрадою, найчастіше разом із постановою про призначення лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи на дослідження надаються інтерв'ю у журналах, газетах, електронних виданнях, статті, усні мовленнєві повідомлення з їх текстовим відтворенням тощо.

Під час проведення лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи, експерт-лінгвіст може встановити наявність у досліджуваних текстових фрагментах комплексу лінгвістичних ознак порушення основ національної безпеки в інформаційній сфері.

До таких ознак варто віднести: тенденційність та упередженість наданої інформації; наявність інформації, яка створює негативний образ та негативно впливає на імідж суб'єкта; наявність інформації, що містить ознаки розпалювання ворожнечі та/чи пропаганди; комунікативні акти закликів до дій, що можуть створювати загрозу національній безпеці в інформаційній сфері тощо.

Проте, акцентуємо на тому, що вирішення питання, чи становить загрозу інформаційній безпеці України як одній зі складових частин національної безпеки наявність лише деяких з ознак порушення основ

національної безпеки в інформаційній сфері – потребує подальшої правової кваліфікації.

Отже, практика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державною зрадою, засвідчує, що здійснення повного та об'єктивного дослідження потребує наявності спеціальних знань. Саме тому лінгвістична (семантико-текстуальна) експертиза є ефективним інструментом, який допомагає встановити наявність комплексу лінгвістичних ознак порушення основ національної безпеки в інформаційній сфері. Слід зазначити, що наведений нами перелік ознак не є вичерпним, оскільки в практиці зустрічаються різні випадки, у яких можуть бути наявні й інші лінгвістичні ознаки порушення основ національної безпеки в інформаційній сфері.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 13.05.2025).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.05.2025).
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора України : офіц. сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 13.05.2025).
4. Будко Т. В. Судово-лінгвістична експертиза: об'єктивна необхідність та суб'єктивні фактори гальмування її розвитку. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали круглого столу 23 квітня 2015 р. Київ, 2015. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/bf952a6c-674c-449a-9224-7ed3cabd83c3/content> (дата звернення: 28.08.2024).
5. Будко Т. В. Загальна методика судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи. К. : Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, 2020. 55 с.

**КОМПЛЕКСНІ СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК МЕХАНІЗМ
ДОВЕДЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ
КРИМІНАЛІСТИЧНИХ, МЕДИЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ
ЕКСПЕРТИЗ У ВСТАНОВЛЕННІ ФАКТІВ КАТУВАНЬ**

Броневицька Оксана Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Афтанасів Валерія Миколаївна

студентка III курсу

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан 02 березня 2022 року ініціював попереднє розслідування ситуації в Україні, реагуючи на масштабні повідомлення про ймовірні воєнні злочини. Одночасно низка держав висловила готовність проводити відповідні розслідування та судові розгляди порушень агресором міжнародного гуманітарного права, застосовуючи принцип універсальної (екстериторіальної) кримінальної юрисдикції [1]. Водночас, відповідно до Римського статуту МКС, катування кваліфікується як злочин проти людяності за ст. 7 та воєнний злочин (ст. 8), якщо воно застосовується систематично або в контексті збройного конфлікту [2].

Після звільнення окупованих територій Київщини у квітні 2022 року правоохоронні органи розпочали масштабне розслідування фактів масових убивств та катувань цивільного населення. Зокрема, було ідентифіковано 412 загиблих мешканців Бучі, більшість із яких демонстрували явні ознаки насильницької смерті. У Тростянці слідчі задокументували близько 20 випадків катувань місцевих жителів російськими окупантами. У місцях утримання людей були виявлені кийки, наручники, металеві кліщі та одяг загиблих зі слідами крові, що підтверджує використання незаконних методів ведення війни.

Офіс Генерального прокурора України встановив системні факти катувань та умисних вбивств цивільних у містах, що перебували під окупацією: Буча, Бородянка, Гостомель, Ірпінь, Ізюм [1]. Станом на 2023 рік, близько 90% українських військовополонених зазнали

катувань, зґвалтувань, погроз сексуального насильства чи інших форм жорстокого поводження [3].

З огляду на стрімко зростаючу кількість встановлених фактів катувань, жорстокого поводження та численних порушень прав людини за час російсько-української війни, стає актуальним питання застосування комплексних судових експертиз при розслідуванні відповідних злочинів задля ефективного переслідування їх суб'єктів. Разом з тим, поєднання судово-медичних, психологічних та криміналістичних методів дозволяє не лише встановити об'єктивну картину подій, а й забезпечити відповідність доказової бази критеріям допустимості та належності.

В умовах збройного конфлікту такі експертизи набувають особливої значущості, оскільки системні порушення імперативних норм, в тому числі катування як складову воєнних злочинів, потребують фахової судово-експертної оцінки.

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) від 13.04.2012 №4651-VI, висновки експертів є процесуальними джерелами доказів (ст. 84 КПК України) і підлягають оцінці за критеріями допустимості, належності та достовірності. При розслідуванні злочинів проти людяності, зокрема катування, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч. 1 ст. 242 КПК України) [4]. В даному випадку важливе значення мають комплексні судові експертизи, які проводяться експертними установами, акредитованими відповідно до вимог українського законодавства, а їхні висновки є джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Міжнародно-правові стандарти щодо застосування судових експертиз, пов'язаних із розслідуванням катувань та злочинів проти людяності, ґрунтуються на низці міжнародно-правових актів та рекомендацій. Зокрема, одним із найважливіших документів у контексті обраної теми є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 [5]. Так, у розумінні ст. 1 Конвенції «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не

включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково. Зазначений документ також встановлює обов'язок держав проводити ефективне розслідування випадків катувань, що охоплює використання судово-медичних, психологічних та криміналістичних експертиз.

Разом з тим, Стамбульський протокол, затверджений ООН, є міжнародним керівництвом щодо документування катувань, адже містить стандарти проведення судово-медичних експертиз, методи оцінки фізичних та психологічних наслідків катувань, а також рекомендації щодо кваліфікації таких злочинів у судовому процесі [6].

У контексті катувань експертні дослідження охоплюють судово-медичний аналіз тілесних ушкоджень, психологічну оцінку стану потерпілих і криміналістичне дослідження механізму застосування насильства, що забезпечує повноту та об'єктивність доказової бази.

Говорячи більш детально, медична судова експертиза виконує фундаментальну функцію у встановленні соматичних та морфологічних наслідків катувань, адже її методологічний апарат охоплює судово-медичне дослідження тілесних ушкоджень, токсикологічні та гістологічні аналізи, спрямовані на ідентифікацію форм фізичного насильства та їх кореляцію із специфікою впливу на жертву. Психологічна судова експертиза слугує інструментом оцінки психоемоційних наслідків катувань та аналізу когнітивних девіацій потерпілих. У межах кримінально-процесуальної верифікації важливою є експертна діагностика посттравматичного стресового розладу як стійкого психопатологічного феномену, що корелює з фактами жорстокого поводження. Психолінгвістичний аналіз свідчень дозволяє встановити рівень їхньої когнітивної цілісності та узгодженості, що є критично важливим для оцінки достовірності показань в умовах судового розгляду [7].

Своєю чергою, криміналістичні експертизи забезпечують об'єктивне встановлення механізму вчинення злочину шляхом трасологічного аналізу, судово-фототехнічних досліджень та біологічної ідентифікації. Окремої уваги заслуговує судово-фототехнічний аналіз, при якому досліджується автентифікація цифрових доказів, що є особливо важливим в умовах війни, де фотографічні й відеоматеріали часто слугують основними засобами фіксації злочинів.

У кримінально-процесуальній доктрині триває дискусія щодо можливості проведення комплексної експертизи одним експертом, який володіє кількома спеціальностями. Т.В. Лоза зазначає, що хоча «*de facto*» така експертиза може бути реалізована, вона не набуває статусу комплексної у формальному «*de iure*» значенні [8, с. 345]. Проблема полягає у тому, що комплексна експертиза за своєю природою передбачає мультидисциплінарний аналіз, який здійснюється кількома експертами, кожен з яких володіє вузькопрофільними компетенціями. Тобто, така експертиза характеризується синергією

експертних висновків, що забезпечує її структурну складність та поглиблений рівень дослідження.

Якщо один експерт проводить дослідження, застосовуючи знання з кількох дисциплін, така експертиза може вважатися комплексною «de facto» – з огляду на рівень інтеграції різних галузей знань. Проте, з позиції процесуальної визначеності, вона залишається моноекспертною, оскільки не передбачає окремих незалежних оцінок від спеціалістів різних сфер.

Зважаючи на вищевикладене, можемо констатувати, що комплексне застосування судових експертиз у кримінальному провадженні забезпечує системний доказовий підхід для доведення злочинів проти людяності, надаючи високу процесуальну релевантність отриманих висновків.

Кожен слід болю, кожен доказ насильства – це не просто статистика, а людські життя, зруйновані системним порушенням прав та гідності. Судові експертизи, що фіксують ці злочини, – більше ніж технічний процес, вони є голосом тих, хто пережив катування, документом історичної правди, що не дозволяє замовчувати жорстокість агресора.

Література:

1. Злочини катування під час збройного конфлікту росії проти України: міжнародний гуманітарний аспект. 2022. URL: https://protocol.ua/ua/zlochiny_katuvannya_pid_chas_zbroynogo_konfliktu_rosii_prot_i_ukraini_mignarodnyi_gumanitarniy_aspekt/

2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 11.05.2025)

3. Окупанти катують українських військовополонених: шокуюча статистика. 2023. URL: <https://glavcom.ua/amp/country/incidents/okupanti-katujut-ukrajinskikh-vijskovopolonenikh-shokujucha-statistika-954973.html>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 11.05.2025)

5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 11.05.2025)

6. Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Серія публікацій з питань професійної підготовки №8/Rev.1. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>

7. Призначення та проведення судових експертиз. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISK1/KRIM/html/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0_21.htm

8. Лоза Т.В. Класифікація судових експертиз у кримінальному процесі. *Право та державне управління*. 2023. №2. С. 339-347.

СУДОВО-БАЛІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ІНСТРУМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Броневицька Оксана Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Вергун Володимир Андрійович

здобувач вищої освіти III курсу

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Судово-балістична експертиза є одним із ключових різновидів криміналістичних експертиз, що відіграє критично важливу роль у дослідженні вогнепальної зброї, боєприпасів, слідів пострілів, механізмів їх дії та обставин застосування. У контексті повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, значення цієї експертизи зросло багатократно. Щоденні бойові дії, обстріли мирного населення, воєнні злочини та акти терору, скоєні окупаційними силами, потребують ретельного, науково обґрунтованого розслідування, у якому судово-балістична експертиза є незамінним інструментом.

Завдяки цій експертизі правоохоронні органи можуть встановлювати джерело походження зброї, з якої було здійснено постріли, відновлювати хронологію подій, ідентифікувати засоби ураження та аналізувати обставини загибелі як військових, так і цивільних осіб. Вона є особливо актуальною при розслідуванні фактів розстрілів, масових поховань, обстрілів житлових кварталів і критичної інфраструктури. Результати балістичних досліджень дозволяють не лише обґрунтовано доводити факти застосування зброї, але й

встановлювати персональну відповідальність осіб, причетних до воєнних злочинів. У цьому аспекті судово-балістична експертиза виступає потужним засобом встановлення істини, забезпечення об'єктивного слідства та реалізації принципів справедливого правосуддя навіть в умовах активного збройного конфлікту.

Проведення судово-балістичних експертиз на національному рівні регулюється низкою нормативно-правових актів України. Зокрема, правове підґрунтя для здійснення цього виду експертизи встановлюється Конституцією України [1], Кримінальним процесуальним кодексом України [2], Законом України «Про судову експертизу» [3], Наказами Міністерства юстиції України, що затверджують Інструкції з організації проведення судових експертиз, а також іншими нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність експертних установ. Крім того, враховуються міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, особливо в контексті документування воєнних злочинів та співпраці з міжнародними правоохоронними органами, а саме: Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [4], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) [5], Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.) [6], а також Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.) [7].

На нормативному рівні в законодавстві України судово-балістична експертиза не має закріпленого законодавчого визначення, однак її зміст і призначення чітко окреслені в рамках криміналістичної науки. На сьогодні судова балістика розглядається як самостійний підрозділ криміналістичного зброезнавства та складова частина криміналістичної техніки, що має власний предмет, методи та завдання. Її розвиток обумовлений практичними потребами розслідування злочинів, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї.

Судова балістика – це галузь криміналістики, яка вивчає конструктивні ознаки вогнепальної зброї, боєприпасів, закономірності виникнення слідів їх застосування та розробляє науково обґрунтовані засоби, методи й прийоми виявлення, фіксації, вилучення й дослідження таких об'єктів з метою встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення. Окрім того, вона формує рекомендації, спрямовані на профілактику злочинів, пов'язаних із застосуванням зброї, та забезпечує належну доказову базу у кримінальному провадженні [8, с. 214].

Об'єктом вивчення судової балістики є широкий спектр предметів, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї та її компонентів, що є невід'ємною частиною розслідування злочинів, вчинених із застосуванням таких засобів.

До цього переліку входять:

1. Ручна стрілецька вогнепальна зброя, її частини та приналежності, що безпосередньо використовуються для вчинення пострілів, а також її конструктивні елементи, що можуть бути залучені до експертного дослідження для з'ясування механізмів застосування та впливу на обставини злочину.

2. Предмети, конструктивно обладнані системою вогнепальності, що використовуються для стрільби, хоча і не є класичними видами зброї.

3. Предмети, що нагадують зброю, зокрема сигнальні пістолети та інші вироби, що мають зовнішню схожість із вогнепальною зброєю, але використовуються переважно для інших цілей.

4. Боєприпаси, включаючи стріляні кулі та гільзи, які є незаперечними слідами, що вказують на застосування вогнепальної зброї.

5. Сліди пострілу на перепонах, які утворюються внаслідок враження поверхонь снарядами або кулями.

6. Засоби та інструменти для спорядження патронів або виготовлення снарядів, що можуть бути використані для виготовлення або модифікації боєприпасів.

Цей комплекс об'єктів є предметом глибокого і всебічного дослідження, що дозволяє експертам встановити суттєві факти, що мають важливе значення для вирішення справ, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, та доведення обставин злочинів, що були вчинені з її використанням [9, с. 677–679].

Основними завданнями судово-балістичної експертизи є вирішення низки ключових питань, що виникають у процесі розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї та боєприпасів. Ці завдання полягають у детальному дослідженні об'єктів, що можуть бути використані для встановлення обставин кримінального правопорушення.

– Визначення властивостей вогнепальної зброї та боєприпасів: на першому етапі експертиза спрямована на встановлення, чи є предмет вогнепальною зброєю, чи придатний він до стрільби, а також чи мимовільний постріл;

– Визначення групової належності зброї та боєприпасів або їх частин: друге завдання полягає у визначенні приналежності конкретних предметів до певної групи, виду чи моделі. Наприклад, чи належить патрон, куля або гільза до конкретного типу зброї, що дозволяє точно ідентифікувати зразки вогнепальної зброї, з якої вони були відстріляні;

– Ідентифікація зброї та боєприпасів: ще одне ключове завдання – це ідентифікація зв'язку між конкретними елементами зброї та боєприпасами;

– Встановлення окремих обставин застосування вогнепальної зброї: експертиза також має на меті з'ясувати важливі деталі, що стосуються самого процесу стрільби. Це може включати визначення відстані, з якої був здійснений постріл, напрямку вогню, взаємного розташування зброї та перешкод [10].

У контексті агресії російської федерації проти України з 2014 року значно збільшилась кількість незареєстрованої зброї, включаючи нові її види. Відсутність інформації щодо конкретного зразка зброї створює труднощі під час проведення судової експертизи, зокрема в процесі ідентифікації та встановлення її походження [11, с. 145].

Національний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України використовує такі методичні документи, як «Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби», «Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби», а також Інструкція щодо призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [12, 13].

Отож, судово-балістична експертиза має особливе значення в умовах війни, зокрема під час розслідування воєнних злочинів. Використання цієї експертизи для ідентифікації зброї, боєприпасів та відновлення хронології подій є надзвичайно важливим для доведення фактів воєнних злочинів та забезпечення об'єктивного слідства.

Нормативно-правове регулювання судово-балістичної експертизи в Україні забезпечує правову основу для її проведення в рамках кримінальних проваджень, зокрема через КПК України, Закони України та міжнародні угоди, які сприяють встановленню справедливості та забезпеченню правосуддя. В умовах воєнного стану судово-балістична експертиза виступає важливим інструментом для ефективного документування воєнних злочинів та взаємодії з міжнародними слідчими органами.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.05.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.05.2025).
3. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 08.05.2025).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

7. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

8. Криміналістика: *підручник* / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

9. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів : *навч. практ. посіб.* / Б. І. Бараненко, В. С. Бондар, О. В. Бочковий, М. В. Кривонос та ін.; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 797 с.

10. Інформаційний лист «Особливості призначення судово-балістичної експертизи. Упаковка та надання на судово-балістичну експертизу». URL: https://ndekc.kiev.ua/wp-content/uploads/2023/01/%D0%91%D0%B0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0_.docx.pdf

11. Яремчук В. Окремі проблеми проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2020. Т. 31(70). Ч. 3. № 2. С. 144–148.

12. Перелік методик судових експертиз, розроблених Експертною службою МВС. URL: Перелік методик судових експертиз, розроблених Експертною службою МВС – Експертна служба МВС.

13. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та [...]: Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція, Форма типового документа, Картка, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЗІТКНЕННЯ АВТОМОБІЛІВ В ПРОГРАМІ PC-CRASH У ПОРІВНЯННІ З ТРАДИЦІЙНИМ ДОСЛІДЖЕННЯМ

Бульбака Євгеній Богданович

*старший науковий співробітник лабораторії
автотехнічних видів досліджень*

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

Предметний випадок надає приклад дослідження в рамках реалізації передового методичного інструментарію автотехнічної експертизи (визначення швидкості автомобілів в умовах зіткнення з використанням спеціалізованого програмного забезпечення – комп'ютерним моделюванням в програмі PC-Crash), за можливості порівняння з результатами, отриманими традиційними методами.

Предметна подія ДТП полягала у зіткненні транспортних засобів (легкового автомобіля і вантажного автопоїзда у складі автомобіля-тягача і напівпричепа), мала місце на міжміській автодорозі при русі легкового автомобіля в прямому напрямку і виконанні автопоїздом маневру розвороту з зустрічного напрямку.

Первинний контакт мав місце фронтальною частиною легкового автомобіля з правою передньою частиною автомобіля-тягача вантажного автопоїзда в області колеса, в русі на перехресних курсах. На фазі відкидання після зіткнення до зупинки в кінцевій позиції мало місце пересування легкового автомобіля вперед і вправо з обертанням. Автопоїзд після зіткнення зупинився з виходом автомобіля-тягача на напрямок передконтактного руху легкового автомобіля.

Сукупна якість наявних матеріалів дозволяє комп'ютерне моделювання зіткнення автомобілів з використанням програмного комплексу PC-Crash [1, 2].

Процедура моделювання передбачає етап визначення вхідних даних (в достатньому обсязі); підготовчий етап (відтворення вхідних параметрів в комп'ютерному середовищі програмного комплексу); сутісний (основний) етап, на якому власне здійснюється моделювання в довільній (необмеженій) кількості ітерацій, з оцінкою результатів обчислень в кожній ітерації на відповідність контрольним параметрам (позиційного, кутового, енергетичного рівня), коригуванням даних за необхідністю, доки не буде досягнута мета моделювання – отримання оптимальної комп'ютерної моделі зіткнення, що в достатній мірі відповідає фактичним даним (контрольним параметрам).

Інтегральною мірою оцінки комп'ютерної моделі зіткнення на оптимальність і відповідність фактичним даним в кількісному поданні,

в цілому, є функція якості (сумарна зважена похибка), виражена у відсотках.

Функція якості на рівні 10% є уставною величиною в програмному комплексі; на початковому етапі моделювання мінімізація функції якості з наближенням до зазначеної порогової величини в загальному випадку як правило свідчить про вдосконалення моделі і може визначати її як в цілому технічно прийнятну в першому наближенні, придатну до подальшої оптимізації.

Функція якості на рівні 3–5% і менше свідчить про високу релевантність комп'ютерної моделі зіткнення.

Вхідні дані комп'ютерної моделі зіткнення щодо технічних параметрів транспортних засобів (на підставі їх технічної ідентифікації за наявною реєстраційною документацією) в передбаченому обсязі забезпечуються їх наявністю в базах даних програмного комплексу PC-Crash.

Відомості щодо відтворення фактичної сцени і середовища ДТП як в частині локації місця події, даних про стан дорожнього покриття, ширину проїзної частини тощо, так і в частині координат кінцевого розташування транспорту на місцевості, слідів наближення і зіткнення на дорозі, що визначають фактичне розташування транспорту в момент зіткнення на дорозі, та фактичну поведінку транспорту в зіткненні та подальшому русі до зупинки, забезпечуються даними первинної схеми, фотодокументації огляду місця події (ОМП).

Одним з центральних контрольних параметрів при моделюванні зіткнення є енергія деформацій транспортних засобів, що оцінюється з використанням стандартного енергетичного параметру EES (англ. Energy Equivalent Speed; енергоеквівалентна швидкість).

EES, простою мовою, є мірою енергії, що подана в одиницях швидкості.

Поняття EES, як еквівалента енергії деформацій, в першому наближенні подається наступним чином: якщо маємо предметний автомобіль, деформований в умовах ДТП, то EES виражається як швидкість, яку повинен мати ідентичний предметному автомобіль, щоб отримати ідентичні предметним залишкові деформації при контакті з фіксованим жорстким бар'єром (перешкодою).

На підставі методу чисельної оцінки EES шляхом порівняльного аналізу (коли предметний автомобіль деформований в умовах ДТП зіставляється за критеріями взаємної відповідності деформацій з іншими автомобілями з відомими EES, достовірно встановленими за даними креш-тестів, реальних зіткнень, зібраними в спеціалізованих призначених базах даних) в даному випадку визначаються наступні величини:

Для легкового автомобіля, об'єму фактичних ушкоджень в передній частині (в зоні контакту з автомобілем-тягачем) відповідає середня EES 56.5 км/г.

Для автомобіля-тягача, фактичним ушкодженням в правій передній частині (в зоні контакту з легковим автомобілем) відповідає середня EES 15.4 км/г.

Проведеним моделюванням визначена оптимальна комп'ютерна модель зіткнення в умовах якої:

Розрахункові швидкості при зіткненні склали: для легкового автомобіля 82 км/г; для автопоїзда 11 км/г.

Розрахункові енергетичні витрати (подані величиною EES) при зіткненні склали: для легкового автомобіля 55.10 км/г, для автомобіля-тягача 15.5 км/г.

Розрахункова поведінка транспортних засобів в зіткненні і в русі після зіткнення до зупинки визначається як природна і відповідає фактичній.

Розрахункове кінцеве позиціонування автомобілів в місцях зупинки після зіткнення визначається як природне і узгоджується з фактичним.

Функція якості комп'ютерної моделі зіткнення склала 2.2% (показник високої релевантності).

Для наочності, забезпечення користувача зручним інструментом сприйняття, візуалізації, порівняння тощо, комп'ютерна модель в рамках стандартного алгоритму супроводжується виконанням ілюстративного матеріалу в широкому спектрі, зокрема графічними (зображеннями), відео (анімаціями), в планіметричному режимі 2D і в реалістичному об'ємному просторовому режимі 3D тощо, як, для прикладу, рис. 1, 2, 3 нижче.

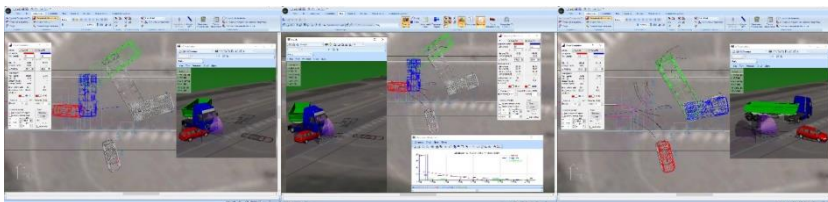


**Рис. 1, 2, 3. Моделювання зіткнення
(викопіювання вікна програми)**

В минулому, на попередніх етапах розслідування було проведено експертне дослідження предметного зіткнення з використанням традиційних методів, яким визначена швидкість легкового автомобіля при зіткненні близько 119–124 км/г, тобто приблизно у півтори рази більша ніж 82 км/г.

З технічної точки зору є очевидним, що подібна зміна швидкості знайде своє відповідне відображення в змінах інших характеристичних параметрів зіткнення, зокрема енергетичних витрат.

За наявної розбіжності, виявляє інтерес з'ясування її впливу, для чого здійснено окреме факультативне комп'ютерне моделювання при якому, за інших рівних, задавалась більша швидкість легкового

автомобіля при зіткненні, і було визначено, що при швидкості близько 120 км/г енергія деформацій, подана енергоєквівалентною швидкістю EES, для легкового автомобіля сягала б величини близько 80 км/г (у порівнянні з фактичною до 60 км/г).

Навіть не приймаючи до уваги інші відмінності, одне лише таке збільшення енергетичних витрат знайшло б своє відображення у настільки виражених змінах об'єму деформацій (як видно на ілюстраціях 4-6 нижче), що безумовно привело б дослідників до ідеї перегляду використаних розрахункових параметрів і підходів для отримання більш обґрунтованих результатів.



Рис. 4, 5. Предметний автомобіль і аналог з бази даних DSD ReconData EES Estimation (середня EES 56.5 км/г)



Рис. 6. Автомобіль аналог з бази даних DSD (середня EES 80 км/г)

На думку доповідача, основною причиною наявної розбіжності може бути недоступність користувачу традиційних методів дослідження інструментарія перевірки отриманих результатів для відповідної оцінки, корекції вхідних даних, параметрів розрахунків, розрахункових підходів, за необхідності.

Література:

1. Євгеній Бульбака. Методика експертного дослідження окремих типових завдань з реконструкції обставин ДТП з використанням сучасного спеціального комп'ютерного програмного забезпечення [e-book: pdf]. Одеса : ОНДІСЕ, 2022.

2. 10.1.20 Експертне дослідження окремих типових завдань з реконструкції обставин ДТП з використанням сучасного спеціального комп'ютерного програмного забезпечення [Методика]. ОНДІСЕ, КНДІСЕ, ЛНДІСЕ : МЮ, 2023.

ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У ДОКАЗУВАННІ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ

Бученко Дмитро Анатолійович

аспірант

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Доказування окремих обставин вимагає використання спеціальних знань, на підставі чого вирішуються тактичні завдання, що перебувають поза межами професійної компетенції сторони обвинувачення, суду, сторони захисту. Не становлять у цьому правилі винятку і провадження, розпочаті за ознаками насильницького зникнення людини.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ, коли під окупацією перебувала і продовжує знаходитися велика кількість територій, низка фактів насильницького вторгнення відбувається саме на цих територіях, а тому актуалізується завдання щодо розслідування таких фактів в умовах, коли фізичне перебування на місці події, дослідження матеріальної обстановки стає неможливим. Відтак ускладнюється завдання щодо збирання доказів, щодо яких традиційним є проведення вербальних слідчих (розшукових) дій. За таких умов актуалізується завдання щодо визначення альтернативних способів збирання доказів. У вирішенні цього завдання вагому роль відіграють експертні дослідження (судові експертизи), на підставі проведення яких можливо отримати процесуальні джерела доказів – висновки експертів.

У науковій літературі неодноразово вказували про поширеність під час розслідування насильницького зникнення людини дактилоскопічної експертизи, трасологічних досліджень, експертизи відео- та звукозапису, судової біологічної експертизи, комп'ютерно-технічної, телекомунікаційних систем і засобів, почеркознавчої, психіатричної, портретної, мікрочастин, матеріалів і речовин, судово-балістичної, експертизи холодної зброї, хімічної, технічної експертизи документів тощо [1, с. 212]. Водночас такий підхід слід вважати декілька застарілим, адже щодо окремих експертних досліджень, наприклад, змінено назву, а щодо інших – прийнято рішення про реєстрацію методики проведення у відповідному реєстрі Міністерства юстиції України.

Визнаючи вагомість ролі висновків експертів у доказуванні об'єктивної та суб'єктивної сторони складу злочину, що визначає підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення людини, вважаємо за потрібне зупинитися на основних напрямках його використання.

1. Експертизи, що мають своїм об'єктом матеріальні сліди біологічного походження, насамперед призначаються у випадках, коли досліджено матеріальну обстановку місця події, де було викрадено людину, де її утримували, або де їй було спричинено тілесні ушкодження чи вилучені з транспортного засобу, на якому здійснювалося переміщення (транспортування) особи тощо. Дослідження матеріальної обстановки може сприяти виявленню зразків слини, волосся, крові, біологічних тканин та інших слідів. Складність їх дослідження полягає в тому, що вони по-перше, можуть мати змішану природу (тобто походити від двох і більше різних людей, через контамінацію зразків), по-друге, кількість виявлених зразків може бути недостатньою для вирішення ідентифікаційних завдань, по-третє, у зв'язку зі спливом значного проміжку часу, може відбутися їх деградація, там можуть бути відсутні клітини з ядрами тощо. Для дослідження таких слідів типовим є призначення судово-медичних експертиз (імунологічної, цитологічної), біологічної експертизи, проводити яку можуть експертні установи Міністерства юстиції України, молекулярно-генетичної експертизи та ін.

2. Для дослідження слідів-відображень взаємодії одного об'єкта з іншим, що проявляються у зміні зовнішньої будови поверхні, матеріального об'єкта тощо, призначаються трасологічні експертизи. Найпоширенішою з них слід вважати дактилоскопічну експертизу, яка також дозволяє вирішувати ідентифікаційні та діагностичні завдання. Основним її завданням є ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події. Також до різновидів трасологічної експертизи належать: «експертиза слідів ніг людини, її взуття, шкарпеток, панчіх; експертиза слідів рукавичок, одягу людини, слідів пошкоджень на об'єктах, слідів нашарувань на об'єктах; експертиза слідів ніг (лап) тварини; експертиза знарядь, агрегатів, інструментів, холодної зброї і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами, експертиза слідів знаряддя та інструментів; експертиза слідів транспортних засобів; експертиза замикальних та контрольних засобів; експертиза слідів поділу цілого на частини; експертиза рельєфних знаків на металі, пластмасі та інших матеріалах; експертиза вузлів та петель» [2].

Таким чином, під час дослідження відповідних слідів або об'єктів, дослідження яких належить до компетенції судових експертів, що мають за законом право здійснювати дослідження окреслених видів, можуть бути ідентифіковані об'єкти, якими внесено зміни в матеріальну обстановку місця події. На підставі окреслених досліджень можуть бути підтверджені обставини, що певна особа утримувалася в конкретному житловому або іншому приміщенні.

3. Доказування ознак суб'єктивної сторони, тобто які засвідчують наявність умислу в діях особи, вини, усвідомлення значення та характеру своїх дій можуть бути засвідчені на підставі висновку психологічної експертизи або судово-психіатричної експертизи. Принциповою відмінністю між цими дослідженнями є те, що об'єктом

психологічної експертизи є психічно здорова особа, а судово-психіатричної експертизи – особа, стосовно ментального (психічного) здоров'я якої є сумніви.

Судово-психіатричні експертизи в Україні проводяться державними спеціалізованими установами, що підпорядковуються МОЗ України. До них належать, зокрема, Український науково-дослідний інститут соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, центри судово-психіатричних експертиз, а також відповідні відділення (амбулаторного чи стаціонарного типу), що функціонують у складі психіатричних лікарень і психоневрологічних диспансерів.

Серед підстав для призначення судово-психіатричної експертизи у науковій літературі визначають такі: 1) розбіжність між мотивами вчинку та його тяжкістю; 2) надмірна виразність у поведінці ознак, таких як емоційна нестабільність, підвищена агресивність, суїцидальні тенденції тощо; 3) невідповідність психологічного розвитку віковим нормам, а також наявність порушень усного або писемного мовлення [3-5]. Важливо дотримуватися і ретельно підходити до оцінки наявності таких підстав у кожному конкретному випадку, тим паче, що відповідно до положень ст. 242 КПК України, це дослідження є обов'язковим для призначення у кримінальному провадженні за наявності для цього підстав. Водночас зауважимо, що оскільки насильницьке зникнення вчиняється представником держави, то найчастіше, сумнівів в осудності особи не виникатиме. Стосовно працівників державних органів іноземних країн, то питання дослідження їх психіки, на нашу думку, у будь-якому разі має ставати предметом експертного дослідження.

Перспективним до використання у процесі доказування насильницького зникнення людини є висновок експерта, отриманий на підставі проведення психофізіологічного дослідження із використанням поліграфу. Такий напрям використання спеціальних знань надасть змогу перевірити правдивість даних, повідомлених особою добровільно та їх відповідність об'єктивних обставинам.

4. Низка експертних досліджень дозволяє ідентифікувати особу за зразками голосу, почерку, фотозображенням або відеозаписом. У цьому напрямі важливо отримати належну кількість порівняльних зразків (вільних, умовно вільних, експериментальних). У разі, коли отримано дані (звукзапис, відеозапис, фотографії, рукописні документи), що засвідчують протиправність дій конкретної особи, ідентифікація та засвідчення її особистості може здійснюватися експертом під час проведення портретної експертизи, експертизи відео-, звукопису, почеркознавчої експертизи тощо.

Отже, висновок експерта може стати незамінним джерелом доказів у певних слідчих ситуаціях насильницького зникнення людини. Доцільність призначення конкретного виду судової експертизи зумовлена комплексом тактичних завдань, що підлягають вирішенню та обставин, що мають бути встановлені під час розслідування.

Можливість вирішення завдань дослідження зумовлена кількістю та якістю порівняльних зразків, що надаються ініціатором дослідження та низкою інших чинників. Вважаємо, що перспективи подальших досліджень мають полягати у визначенні особливостей підготовки об'єктів до дослідження, визначенні типових питань, що виноситимуться на розв'язання експертів, а також проблемних питань, що унеможливають їх вирішення.

Література:

1. Войтович Є. М. Методика розслідування насильницького зникнення людини : дис. ... докт. філософ. 081 Право. Київ, 2021. 176 с.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 01.05.2025).
3. Сенченко Н. М. Щодо окремих питань призначення та проведення судово-психіатричної експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 249–253.
4. Ортинський В. Л., Гула Л. Ф. Особливості судово-психіатричної експертизи підозрюваного у вчиненні вбивства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 4–9.
5. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств : дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Варлахов Віталій Олександрович

доктор філософії, завідувач лабораторії

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Кінашенко Олена Юліанівна

завідувачка сектору

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Крайнов Ігор Павлович

доктор технічних наук, професор,

*Заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Розглянуті термінологічні особливості проведення судової інженерно-екологічної експертизи воєнних злочинів проти довкілля у разі їх кваліфікації за Міжнародним гуманітарним правом (далі – МГП) та Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Показана неадекватність основного екологічного поняття «довкілля» в міжнародному гуманітарному праві визначенню цього терміну у національному законодавстві. Запропоновано розробити науково обґрунтований глосарій основних екологічних термінів узгоджених з екологічним понятійним апаратом Міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова. Воєнний злочин, довкілля, природне середовище, експертиза, висновок міжнародне гуманітарне право.

Воєнні дії на території України спричиняють масштабну шкоду довкіллю. Після підриву греблі Оскільського руслового водосховища, греблі Каховської ГЕС, обстрілів нафтобаз, руйнування ЗС РФ численних об'єктів критичної інфраструктури – судова інженерно-екологічна експертиза (далі – CIEE) стала ключовим інструментом документування воєнних злочинів проти довкілля (далі – ВЗД),

які мають катастрофічні екологічні наслідки. В умовах гібридної війни, коли об'єктом воєнних злочинів стає довкілля, важливо чітко визначити об'єкт, предмет СІЕЕ ВЗД та екологічний понятійний апарат для правової кваліфікації воєнних злочинів проти довкілля і формування доказів щодо настання екологічної катастрофи, що істотно погіршує умови існування та життєдіяльності цивільного населення.

Термінологічні розбіжності у МГП та національному праві, в тому числі розбіжності та невизначеності у змісту об'єкту та предмету експертного дослідження у разі проведення кримінального провадження, що має перспективу потрапити під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду [1], можуть впливати на експертні висновки, судові рішення та міжнародну відповідальність агресора.

СІЕЕ ВЗД – це процесуальна дія, яка полягає у проведенні експертом певного виду досліджень, на підставі яких складається висновок з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню у конкретній кримінальній справі, яка повинна відповідати юрисдикції національних міжнародних судів. Тому, СІЕЕ ВЗД повинна відповідати всім аспектам міжнародного та вітчизняного права, а також використовувати відповідний понятійний апарат, незважаючи на всі юридичні колізії, що виникають із-за їх певної неузгодженості.

Це підвид судової інженерно-технічної експертизи Інструкція [2], мета якої – встановити природні, техногенні (антропогенні) чи воєнні фактори, що призвели до порушення екологічного стану «довкілля» (в термінах національних кримінального та природоохоронного законодавств) або «природного середовища» (в термінах МГП)) [3] та оцінити наслідки цього негативного впливу та їх масштаб.

Термінологічно СІЕЕ має дві ключові складові:

1. Інженерно-екологічну складову – застосування спеціальних знань з природничих та технічних наук при проведенні експертного дослідження.

2. Судову складову – за допомогою спеціальних знань проведення експертного дослідження та отримання висновку, який повинен мати доказову силу в межах національного чи міжнародного кримінального провадження у відповідності з положеннями МГП, Міжнародних природоохоронних конвенцій, що ратифіковано Україною, Міжнародного кримінального права (Римського статуту МКС), національного кримінального та природоохоронного законодавства.

Об'єктом СІЕЕ ВЗД є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, які містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, що виникла або могла виникнути в результаті настання екологічної катастрофи викликаной наслідками воєнного злочину проти довкілля, а в разі кваліфікації за МГП – що виникло в разі воєнного злочину проти природного середовища.

Предметом СІЕЕ ВЗД є сукупність фактичних даних про обставини виникнення або можливості виникнення надзвичайної екологічної

ситуації в результаті настання екологічної катастрофи, викликаній наслідками ВЗД.

При проведенні СІЕЕ ВЗД з метою отримання доказової бази для передачі результатів кримінального провадження до юрисдикції Міжнародного кримінального суду ключовими екологічними термінами є «довкілля» та «природне середовище».

На жаль, ці терміни мають різне тлумачення не тільки в МГП та національному законодавстві. Але вони по різному тлумачаться і в різних нормативно-правових актах України.

У МГП визначення «довкілля» відсутнє, у Протоколі I до Женевських конвенцій [3, ст. 55] – згадується «природне середовище» що є об'єктом захисту і тлумачиться як природна екосистема, на яку не можна чинити воєнного нападу з метою широкомасштабного, довготривалого, серйозного ураження.

МГП фокусується на природній складовій навколишнього середовища в умовах війни, без виділення техногенної складової.

«Довкілля» в Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» (2023) [4] – сукупність природного середовища, створеного людиною середовища проживання, включно з атмосферним повітрям, водними об'єктами, надрами, ґрунтами, кліматом, флорою, фауною, ближчим космосом, а також продуктами життєдіяльності людини, які взаємно впливають. Акцент – на інтеграції природного і техногенного впливу, важливого для оцінки екологічних ризиків у мирний і воєнний час.

Різниця між поняттями «природне середовище» та «довкілля»:

Поняття	Зміст	Сфера застосування
Природне середовище	Сукупність природних об'єктів: земля, повітря, вода, флора, фауна	Екологічна безпека, біорізноманіття
Довкілля	Природне + антропогенне середовище проживання	Хімічна, техногенна безпека, урбанізація

У МГП термін «довкілля» рівнозначний «природному середовищу», і охоплює тільки природні екосистеми.

У національному праві України «довкілля» – ширше поняття, що включає і людське середовище.

Для СІЕЕ ВЗД важливо точно формулювати поняття, адаптуючи їх до контексту (війна / мир, міжнародне / національне право).

Вважаємо за необхідність терміново розробити науково обґрунтований глосарій основних екологічних термінів узгоджених з понятійним апаратом МГП.

Література:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: [вказіть дату]).
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/ed20231127#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 02.05.2025).
4. Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2025).

FORENSIC LINGUISTICS: HISTORY OF FOUNDATION AND DEVELOPMENT

Vasylenko Olena Viktorivna

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Language Training Department
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

Forensic linguistics (FL) is increasingly prominent area of modern applied linguistics that has developed from a research-based understanding of language; it is the application of linguistics to forensic problems. Forensic linguistics is a relatively new field, and constitutes the interface between linguistics and law. As an interdisciplinary field, it depends upon other fields like semantics, pragmatics, discourse analysis, critical discourse analysis, stylistics and phonology. This science is very important to those who work in courts, or study law in particular, and to ordinary people in general, who have to deal with a number of legal documents and processes on a regular basis like real estate, lease agreement, wills, contacts etc. Coming from that the word 'forensic' is defined in Oxford English Dictionary as: an adjective pertaining to, connected with or used in courts of law, it can be concluded that forensic linguistics is an interface between language, crime and law [1, p. 313].

Forensic linguistics, like almost all sciences, has not a specific moment at which it is possible to say it began. It is deeply rooted in the close interdependence between language and law which has attracted the keen interest of philosophers, linguists and specialists for long, with a history extending over as far as 2400 years old, all the way down under Latin, Anglo-Saxon, Norman, French influences up to the twentieth century. The birth of FL as a contemporary branch firmly grounded on close, evident interdependence and relationship between language and law has a relatively long controversial history surrounded by uncertainty among scholars and many others, since the eighteenth century, over authorship issues of famous texts, sacred books and Shakespeare's plays. The advent of writing induced the production of written legal and religious codes and hence the field of language and law was born, igniting increased interest among scholars in various non-legal fields to use linguistic expertise in solving legal issues including, for example, speaker or writer identification and person's rationality among other factors [2].

The foundations of forensic linguistics can be traced back to the period of early significant work on language and the law, starting with compendium on function words in legal language by Bryant in 1930, followed by the work of Wetter on style of written appellate decisions in legal context in 1960 [3]. The important development in the language of the law was initiated by Melinkoff in "The Language of the Law" in 1963, where the author began his influential clear, brief language campaign carried on by the author and others through the next three decades.

It is generally agreed that *forensic linguistics* as a term, has had no actual appearance until 1968 with the analysis of the Linguistics Professor Jan Svartvik of statements taken by police officers at Notting hill Police Station in 1953. He was the first one to introduce the term 'forensic linguistic' in his book "The Evans Statement: A Case for Forensic Linguistics". It was the first example of a forensic linguistic analysis in the UK, and Svartvik characterized himself in his report very firmly as a linguist. The early UK cases which brought linguistic analysis to the attention of the public were all concerned with demonstrating police falsification of evidence. But Svartvik conducted a linguistic analysis of Evan's police statements, a man accused of murdering his wife and child, and he found many inconsistencies between the grammatical style and register of the statements and Evan's usual writing style [3].

Initially, the growth of forensic linguistics was slow, involving just isolated articles where distinguished linguists analyzed legal criminal-related documents and commented on their likely authenticity. This period in the development of FL extending up to the late 1980s was characterized by diversity of disciplines, scarcity of research limited to articles or book chapters and a lack of institutionalized forensic linguistics, too early to regard it as an academic discipline or a methodology [4]. In the 1980s, Australian linguists discussed the application of linguistics and

sociolinguistics to legal issues. The Federal Criminal Police Office, Germany, organizes a two-day conference in FL in 1988.

The early 1990s marks the maturity of forensic linguistics as a distinct multi and cross-interdisciplinary field in its development stage, all the way down to the third millennium, with a series of early gatherings and seminars, culminating in the establishment of the International Association of Forensic Linguists (IAFL), founded in 1993 by Professor Malcolm Coulthard, and the International Association for Forensic Phonetics (IAFPA), and the journal "Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language and the Law" published by Routledge to serve as the official organ of both the IAFP and the IAFL playing a pivotal role in further developing, refining and testing methodologies, in disseminating the results of research and in making available experience from case studies [2].

Forensic linguistics, during the 1990s period, was enriched with bigger, up-to-date research proportions form a wide range of disciplines including linguistics, law, psychology, anthropology and sociology, under diverse topics like handwriting analysis, forensic phonetics, linguist expert role in court, covering work in US, UK, Australia, Europe, North America and Germany among other countries [4]. The period from the 1990s onward witnessed the production of more book-length studies with the word 'forensic' in their title, by many proponents of the field in key areas, such as forensic phonetics (Baldwin & French; Rose), forensic stylistics and author identification (McMenamin), forensic linguistics (Gibbons; Olsson), legal language (Solan & Tiersma), courtroom interaction (Archer; Matosia), language and power (Cotterill) and the linguist as expert in court (Shuy; Berk-Seligson), police, law enforcement and interrogation language (Shuy), psychological (Gudjonsson) and conversational analytic (Heydon) [2].

Commonly, the FL discipline has reached its maturity as an academic field in the 1990s, due to a number of local and global conferences and seminars. The First British Seminar on Forensic Linguistics was held at the University of Birmingham in 1992 and was attended by delegates from Australia, Brazil, Ireland, Holland, Greece, Ukraine and Germany as well as the UK. The years following the founding of the IAFL, forensic linguistics internationality became visible on several academic conferences which took place in Bonn, Germany in 1993, Amsterdam in 1993, Australia in 1995 and the USA in 1997. The 4th IAFL Conference in 1999, unlike the previous ones, was larger and constituted a turning point in which the IAFL Web site was created, a pioneering effort, enabling potential participants around the world to remain informed about changes to the program [5]. Moreover, the first MA course in forensic linguistics was introduced at Cardiff University in 1999, and the Centre for Forensic Linguistics was established at Birmingham's Aston University to cope with the increasing demand for forensic linguistic skills in 2008 [3]. Currently one key place that brings all the FL activities under one roof is the Aston Institute for Forensic Linguistics (AIFL), which was founded in 2019 and evolved from the former Aston Centre for Forensic Linguistics. As a vibrant research institute with

the mission of improving the delivery of justice through the analysis of language, AIFL is home to five research centres, each engaged in a wide range of practices and research.

The growth of FL continued steadily towards the end of the twentieth century, with the provision of forensic linguistics courses and study modules taught at undergraduate and postgraduate programs at emerging universities in the USA, England, Wales, Australia, China, Hong Kong, Finland, Germany, Japan, and South Africa. From the year 2000 onwards, there has been a marked shift away from the Anglo-centric, common-law bias dominating the field of forensic linguistics in the previous decade [5]. This period in the development of FL is characterized by bringing new challenges to the discipline owing to new speech and text technologies as opposed to traditional means, firmly asserting that forensic linguistics, as a new branch of applied linguistics, is at the center of two parallel increasing trends aiming at: utilizing technology to assist in the analysis of text and scrutinizing digital data through the lens of traditional linguistic and discursive analytical methods of speech.

In response to the contemporary challenges, the International Association of Forensic Linguistics in 2021 was renamed in the International Association of Forensic and Legal Linguistics (IAFL). As a professional organization, it was established with the aim of bringing together those working on all dimensions of law and language (legal language, language in the legal process, and language as evidence). Nowadays the IAFL tries hard to promote and develop research, practice and principles of expert testimony, provision of linguistic evidence and legal interpretation. The ultimate goal is to devise and to establish standards upon which forensic linguist experts can work [6, p. 174].

Although it is not easy to identify when forensic linguistic practices actually began or who was the first person to self-identify as a forensic linguist, it is undeniable that nowadays FL has turned into a vibrant, sought-after and popular field of inquiry. So, forensic linguistics is a widely recognized as its own distinct field; it has spread around the world, broadening in scope and becoming recognized and utilized in a variety of jurisdictions and contexts. While forensic linguistic broadly covers the intersection of language and the law, its research scope has changed significantly over the last two decades, so it now covers a breadth of topics by exploiting various linguistic tools.

Bibliography:

1. Khoyi et al. Discourse of Law: Analysis of Cooperative Principles and Speech Acts in Iranian Law Courts. *Asian Journal of Education and e-Learning*. 2014. Vol. 02. URL: www.ajouronline.com
2. Alduais A. et al. Forensic linguistics: A scientometric review. 2023. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311983.2023.2214387>

3. McMenamin G.R. Forensic linguistics: Advances in forensic stylistics. Florida, USA: CRS Press. 2002.
4. Coulthard M., Johnson A. An Introduction to Forensic Linguistics: *Language in Evidence*. 2007. Routledge.
5. Blackwell S. History of Forensic Linguistics. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. 2012.
6. Grant T., Perkins R. Encyclopedia of Forensic Sciences, Second Edition: *Forensic Linguistics*. Birmingham, UK: Aston University Centre for Forensic Linguistics. 2012. Pp. 174–177.

ТРИ РОКИ ВІЙНИ: РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ФОРМУВАННІ ВЕЛИКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗВІТУ ПРО ЗЛОЧИНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Ващук Олеся Петрівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України, вже протягом трьох років приносить фізичні руйнування і глибокі психологічні, правові та екологічні травми. Ми живемо в час, коли кожна зруйнована школа, кожен підвал з катівнею, кожен підрих дамба – це не просто подія, а виклик системі правосуддя. У цій ситуації стає очевидним: просто фіксувати факти – недостатньо. Потрібно об'єднати зусилля фахівців, аби зібране перетворилося на доказову основу, яку не можна буде ігнорувати ні в Гаазі, ні в історії.

Саме тому ініціюємо підготовку великого національного звіту про злочини РФ проти України за 2022–2025 роки. Цей документ не буде черговим зібранням загальних даних – він має стати юридично вагомим ресурсом, опертим на висновки судових експертиз, реальні кейси, досвід вчених та голоси потерпілих. Не просто констатація події, а перетворення правди на зброю для справедливості.

У процесі документування воєнних злочинів та правової оцінки наслідків збройної агресії проти України, судові експерти відіграють не допоміжну, а центральну роль. Вони не просто технічні фахівці, що працюють «за кадром» – це ключові учасники кримінального процесу, які надають висновки, здатні перетворити подію на юридичний доказ. Їхня робота – це не про припущення, а про науково обґрунтовану, фактологічну відповідь на питання: що сталося, коли, чим і з якими

наслідками. І саме ці висновки – фундамент як для національних судів, так і для міжнародних інституцій, які мають ухвалити рішення щодо відповідальності за вчинене. Зокрема:

1. Документування руйнувань цивільної та критичної інфраструктури (будівельно-технічні експертизи, оціночно-будівельні та ін.). Будівельно-технічна експертиза допомагає з'ясувати, чи міг об'єкт бути зруйнований саме тим типом зброї, визначити характер та обсяг руйнувань, можливість їх спричинення певними видами озброєння, технічні параметри руйнування, а також орієнтовну вартість відновлення. У контексті міжнародного правосуддя такі дані відіграють вирішальну роль для: визначення масштабів збитків, завданих цивільному населенню; підтвердження непропорційності та невибірковості атак (порушення норм МПП); формування матеріальної частини репараційних позовів.

2. Фіксація шкоди довкіллю (інженерно-екологічні експертизи, судово-ветеринарні експертизи та ін.). Воєнні дії російської федерації спричинили катастрофічну шкоду довкіллю: руйнування водних об'єктів, лісових масивів, забруднення ґрунтів, атмосферного повітря, знищення біорізноманіття. Такі експертизи забезпечують: встановлення причинно-наслідкових зв'язків між збройними діями та деградацією довкілля; кількісну та якісну оцінку екологічної шкоди; визначення тривалості, зони ураження, імовірності подальших наслідків; обґрунтування порушення міжнародних екологічних конвенцій (зокрема, Конвенції Еспо (Фінляндія, 1991), Орхуської конвенції (Данія, 1998), Женевського протоколу 1925 року).

3. Дослідження тіл загиблих та постраждалих (судово-медичні експертизи). Судово-медична експертиза є основним інструментом встановлення фактів тортур, нелюдського поводження, масових вбивств, які кваліфікуються як злочини проти людяності. Експертиза включає: ідентифікацію тіл; встановлення механізму та часу смерті; визначення характеру отриманих поранень (вибухові, вогнепальні, механічні тощо); виявлення слідів тортур (наприклад, у випадках Бучі, Ізюма, Маріуполя). Такі дані є надзвичайно важливими для розслідування злочинів геноциду, відповідно до ст. 6 Римського статуту МКС.

4. Аналіз цифрових доказів (криміналістичні та інформаційно-технічні експертизи). Цифрові докази стали одним із головних джерел інформації про вчинення воєнних злочинів. Йдеться про: фото- і відеодокази з місця подій (у т.ч. з безпілотників, камер спостереження); дані з мобільних пристроїв, месенджерів, соцмереж; геолокаційні треки, метадані. Судові ІТ-експерти перевіряють автентичність і цілісність цифрового контенту, фіксують ланцюг зберігання доказів (chain of custody), використовують сучасні алгоритми верифікації (іноді за участі блокчейн-технологій), ідентифікують осіб, причетних до поширення чи створення контенту. З огляду на ризик фейкових

матеріалів та deepfake, такі експертизи відіграють вирішальну роль у достовірності цифрових доказів.

5. Оцінка психологічних наслідків злочинів (психологічні експертизи). У справах, пов'язаних із катуваннями, сексуальним насильством, депортацією дітей та дорослих, психологічним терором цивільного населення, психологічна експертиза дозволяє: встановити ступінь психічної шкоди; засвідчити наявність посттравматичних розладів (ПТСР); зафіксувати вплив воєнних подій на свідомість та поведінку потерпілих; обґрунтувати необхідність реабілітаційних заходів і компенсації моральної шкоди. Такі висновки належить використовувати як в судовому процесі, так й у перехідному правосудді та національних програмах відшкодування шкоди.

Таким чином, участь судових експертів у створенні національного звіту – це не просто додаткова цінність, а його якісна основа. Саме завдяки їхнім висновкам звіт отримає фактологічну наповненість та юридичну вагу, яка дозволить говорити не про емоційні свідчення, а про доведені злочини.

Пропонується включити до ключових розділів національного звіту таке:

1. Воєнні злочини та злочини проти людяності (катування, зґвалтування, масові вбивства, депортації. Джерела: свідчення потерпілих; військова, судово-медичні, психологічні, криміналістичні експертизи; кримінальні провадження).

2. Руйнування житлового фонду, медичних, громадських і освітніх закладів (об'єкти, знищені без воєнної необхідності). Експертизи: криміналістичні, інженерно-технічні, будівельно-технічні, геодезичні експертизи; фото- і відеофіксація (до, після).

3. Екологічні злочини. Екоцид: руйнування ГЕС, промислових об'єктів, лісових масивів, знищення біорізноманіття. Включає: криміналістичні, інженерно-екологічні та судово-ветеринарні експертизи; GIS-моніторинг; оцінку збитків.

4. Цифрові докази (відео, фото; месенджери; геолокації; криміналістичні та інформаційно-технічні експертизи; верифікація, збереження доказів).

5. Права людини на окупованих територіях. Депортації, фільтраційні табори, репресії. Свідчення, психологічна оцінка, аналіз змісту пропаганди.

6. Юридичний аналіз і рекомендації. Правова кваліфікація. Прогалини в законодавстві України. Рекомендації для МКС, ЄСПЛ, державних органів та органів місцевого самоврядування.

Організаційна модель створення такого національного звіту включає наступні кроки:

1. Формування міждисциплінарної групи (експерти, юристи, вчені, правозахисники).

2. Розробка методичних стандартів (єдині формати збирання, аналізу, подання доказів).

3. Залучення партнерів (Офіс Генпрокурора, Мін'юст, міжнародні організації (МКС, ООН, ІСМР), донори).

4. Презентація звіту: зима 2026 (внутрішня публікація, міжнародна презентація (ООН, Європарламент, МКС)).

Очевидні очікувані результати: Єдиний узагальнений звіт про злочини рф у період 2022–2025 рр., заснований на судових експертизах; інформація для судових переслідувань винних; інструмент адвокації для репарацій і справедливості; основа для пам'яті, навчання, системної політики post-war recovery.

Рекомендації для державних органів на даний момент: підтримати створення звіту на рівні КМУ; забезпечити доступ до матеріалів кримінальних проваджень; інституційно закріпити механізм довготривалого моніторингу злочинів; сприяти міжнародній адвокації на базі звіту.

Ми не маємо права обмежитися мовчазною фіксацією трагедій. Завдання цього покоління – назвати речі своїми іменами та зробити все, аби правосуддя було не лише можливим, а невідворотним. Чи можемо ми уявити ефективне правосуддя без участі судових експертів? Особисто я – ні. Їхні висновки – це те, що з емоційної історії робить юридичний факт. Саме експертиза стає мостом між подією і вироком, між зруйнованою домівкою і міжнародною компенсацією. Цей звіт – не лише про злочини. Він – про пам'ять, про людську гідність, про здатність українського суспільства протистояти темряві не тільки зі зброєю, а й через силу доказу, слова і наукової правди. Пропонується не ідея, а чіткий інструмент. Тепер – справа за нашою спільною волею.

ЕКСПЕРТ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ

Верба Ольга Богданівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
приватний виконавець, член Дисциплінарної комісії приватних
виконавців при Міністерстві юстиції України
м. Львів, Україна*

Гайченко Андрій Віталійович

*доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри адміністративного, фінансового
та банківського права
Навчально-наукового інституту права
імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом,
Заступник Міністра юстиції України з питань виконавчої служби
м. Київ, Україна*

У сучасних умовах реформування виконавчого провадження як завершальної стадії юридичного процесу все більшої ваги набуває питання професіоналізації та спеціалізації учасників цього процесу. Одним із ключових суб'єктів, залучення якого сприяє належному виконанню рішень судів та інших юрисдикційних органів, є експерт. Участь експерта у процесі примусового виконання рішення дає можливість забезпечити якісне, ґрунтовне вирішення питань, які потребують спеціальних знань, а отже – гарантує ефективність захисту прав осіб. Позаяк, в Україні правове регулювання правового статусу експерта у виконавчому провадженні досі перебуває на етапі становлення і характеризується нормативною фрагментарністю, відсутністю сталої судової практики та чітких методичних підходів до реалізації відповідних повноважень.

Зважаючи на європейський вектор правової інтеграції України та зобов'язання щодо наближення національного законодавства до стандартів ЄС, особливої цінності набуває порівняльний аналіз правового регулювання участі експерта у виконавчому провадженні в інших правових системах – насамперед у Польщі як країні-члені ЄС із набагато більш дієвою системою виконавчого провадження та функціонально інтегрованим інститутом судової експертизи.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою у вивченні кращих практик правового регулювання (зокрема польського досвіду) з метою імплементації в українську нормативну модель; посиленні гарантій неупередженості та об'єктивності примусового виконання у контексті правовладдя та захисту прав людини.

Інститут експерта в судовому провадженні (в тому числі виконавчому) був відомий на польських землях вже на межі XIX і XX століть [1].

Відповідно до Розпорядження Міністра юстиції Республіки Польща від 24.01.2005 р. у справі судових експертів [2] судових експертів (*biegły sądowy*) призначає при окружному суді голова цього суду. Експерти призначаються на строк 5 років; строк призначення закінчується з кінцем календарного року. Експерти призначаються для окремих галузей науки, техніки, мистецтва, ремесла, а також інших умінь. Призначення експертом особи, яка перебуває у трудових відносинах, вимагає отримання висновку від роботодавця, в якого ця особа працює. Призначення експертом особи, яка виконує вільний професійний обов'язок, вимагає отримання висновку від професійної організації, до якої ця особа належить.

Експерт перед вступом на посаду складає перед головою суду присягу такого змісту: «Усвідомлюючи значення моїх слів та відповідальність перед законом, присягаю урочисто, що покладені на мене обов'язки судового експерта буду виконувати з усією сумлінністю та неупередженістю».

Експерт не може відмовитися від виконання дій, що належать до його обов'язків, у межах округу окружного суду, при якому його було призначено, доручених судом або органом, що веде підготовче провадження у кримінальних справах, за винятком випадків, визначених у положеннях, що регулюють провадження перед цими органами.

Голова суду звільняє з посади експерта: на його прохання; якщо експерт не відповідає умовам для виконання цієї функції, або коли буде встановлено, що на момент призначення він не відповідав цим умовам і надалі їм не відповідає. Голова суду може звільнити з посади експерта з важливих причин, зокрема, якщо він неналежним чином виконує свої обов'язки. Про призначення експертом особи, яка перебуває у трудових відносинах або виконує вільний професійний обов'язок, а також про звільнення з цієї посади голова суду повідомляє відповідно заклад праці або професійну організацію.

Голова суду веде реєстри судових експертів за окремими галузями науки, техніки, мистецтва, ремесла, а також інших умінь. Голова суду веде також реєстри судових експертів на картках, заведених для кожного експерта; у списках та реєстрах зазначаються адреса експерта та термін, до якого його було призначено, а також інші дані, що стосуються спеціалізації. Голова суду виключає з реєстру експерта та вилучає його картку з реєстру: з моменту звільнення з посади; у разі

смерті; зі закінченням терміну призначення експерта, якщо не відбулося повторне призначення. Списки судових експертів є доступними для заінтересованих осіб у судових секретаріатах. Зокрема, ці списки надаються сторонам, учасникам провадження, а також органам, що ведуть підготовче провадження у кримінальних справах, та військовим судам.

У січні кожного року голова суду повідомляє районні суди в окрузі окружного суду та Міністерство юстиції про списки судових експертів, а також негайно повідомляє про кожну зміну у списку та про порушення кримінального провадження щодо цих осіб або про визнання їх недієздатними. Реєстри судових експертів ведуться за встановленими зразками. Експерт має право на винагороду.

Експертом може бути призначена особа, яка: має повну дієздатність; досягла 25 років; має теоретичні та практичні спеціальні знання у певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, а також інших умінь, для яких має бути призначена; гарантує належне виконання обов'язків експерта; висловить згоду на призначення її експертом.

Наявність спеціальних знань експерта повинна бути підтверджена документами або іншими доказами. Оцінка того, чи наявність спеціальних знань була достатньо підтверджена, належить голові суду.

У разі потреби призначення експерта, голова суду може, зокрема, звернутися до відповідних товариств або професійних організацій, державних підприємств, установ, вищих навчальних закладів та державних органів з проханням вказати осіб, які мають теоретичні та практичні спеціальні знання в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, а також інших умінь.

Призначення експертом надає повноваження після складання присяги на надання висновків на замовлення суду або органу, що веде підготовче провадження у кримінальних справах, у межах тієї галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, а також інших умінь, для якої було здійснено призначення. Експерт, надаючи висновок, використовує звання судового експерта із зазначенням спеціальності та окружного суду, при якому його було призначено. Експерт зобов'язаний негайно повідомити голову суду про: кожну зміну своєї адреси; заплановану перерву у виконанні своїх повноважень на строк понад 3 місяці.

Так, відповідно до законодавства Республіки Польща за загальним правилом судовий експерт бере участь у виконавчому провадженні, коли необхідно отримати його висновок щодо вартості речі або майнового права, або коли вирішення певного питання вимагає «спеціальних знань». Експерт призначається виконавцем (*komornik sądowy*) [3], а в деяких випадках також може бути призначений судом.

Згідно зі ст. 813 Цивільного процесуального кодексу республіки Польща від 17.10.1964 р. [4] (далі – ЦПК РП) у випадках, за яких необхідне отримання висновку експерта, виконавець звертається за висновком до одного або кількох постійних судових експертів. Якщо

серед постійних судових експертів немає експерта необхідної спеціальності, судовий виконавець звертається до суду з проханням призначити експерта та прийняти від нього присягу. Ці положення застосовуються відповідно, коли викликаний судовим виконавцем постійний судовий експерт був відведений або не прийняв покладений на нього обов'язок через причини, зазначені у § 1 ст. 280 (особа, призначена експертом, може не прийняти покладений на неї обов'язок з причин, які дають право свідку відмовитися давати показання, а також через перешкоду, яка унеможливує надання нею висновку), і немає іншого експерта цієї спеціальності серед постійних судових експертів.

Отже, судовий експерт призначається у випадках, коли для оцінки вартості предмета виконання або вирішення певного питання потрібні спеціальні знання, наприклад, у випадку речей історичної, художньої цінності або виробів зі золота чи платини тощо. Судовий виконавець зазвичай призначає експерта з постійного списку судових експертів. Якщо немає експерта з необхідною спеціалізацією, судовий виконавець звертається до суду для призначення експерта.

Залучення експерта для надання ним висновку у виконавчому провадженні є обов'язковим у таких випадках: для оцінки предметів, що мають історичну або художню (мистецьку) цінність (§ 1 ст. 866² ЦПК РП); для оцінки виробів зі золота або платини (§ 2 ст. 866² ЦПК РП); для оцінки іншого рухомого майна, якщо стягувач або боржник подають у скаргі заперечення щодо оцінки рухомого майна, здійсненої виконавцем (§ 2 ст. 853 ЦПК РП); для визначення ціни продажу цінних паперів, не записаних на рахунок цінних паперів через інвестиційну компанію у розумінні ст. 3 п. 33 Закону Республіки Польща від 29.07.2005 р. «Про обіг фінансових інструментів» [5], тобто, наприклад, брокерський дім (§ 4 ст. 901 ЦПК РП); для оцінки арештованого майнового права, якщо сторони не домовилися про його вартість, або протягом трьох місяців до накладення арешту арештоване право не було оцінене для цілей ринкового обігу, або вартість не була встановлена договором для потреб такого обігу (§ 1 і 2 ст. 910⁴ ЦПК РП); для оцінки нерухомості, якщо протягом року до дати опису та оцінки вона не була оцінена для потреб ринкового обігу і ця оцінка відповідає вимогам оцінки нерухомості при здійсненні провадження щодо нерухомого майна (§ 1 ст. 948 ЦПК РП); для оцінки морського судна, внесеного до судового реєстру (§ 1 ст. 948 у зв'язку зі ст. 1014 ЦПК РП). Виконавець може також залучити судового експерта в інших випадках, якщо вважатиме це за необхідне.

Отже, залучення експерта у процесі примусового виконання судових рішень та рішень інших юрисдикційних органів є не лише техніко-процесуальною потребою, а й важливою гарантією ефективного захисту прав осіб. Саме експерт забезпечує неупереджене вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації виконавця та потребують спеціальних знань у різних сферах. Правове регулювання інституту судових експертів у Польщі є значно системнішим, ніж в Україні,

структурованим та функціонально інтегрованим в усі стадії судового та виконавчого процесів. Удосконалення правового регулювання статусу експерта у виконавчому провадженні повинно відбуватися з урахуванням європейських стандартів, серед яких – правова визначеність, доступність, гарантії неупередженості та фаховості. Польський досвід є базовим вектором імплементації законодавчих новел моделі експертного забезпечення у сфері примусового виконання рішень в Україні.

Література:

1. Dziewulska, M. (2016). Udział biegłego w postępowaniu egzekucyjnym w sytuacji określonej w art . 853 k.p.c. – zagadnienia wybrane w ujęciu historycznym: [The participation of an expert in enforcement proceedings in the case referred to in Article 853 Code of Civil Procedure . Selected issues in historical perspective]. *Studia Prawnicze / The Legal Studies*, (4 (208)), 117–128. <https://doi.org/10.37232/sp.2016.4.6>
2. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 2005. Nr 15, poz. 133. Data wejścia w życie: 27 stycznia 2005 r. URL: <https://dziennikustaw.gov.pl/D2005015013301.pdf>
3. Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz. U. 2018 poz. 771). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000771/T/D20180771L.pdf>
4. Kodeks postępowania cywilnego: Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. (Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf>
5. O obrocie instrumentami finansowymi : Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051831538/U/D20051538Lj.pdf>

СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНА ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН І НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ

Вергун Ігор Андрійович

*поліцейський батальйону поліції особливого призначення
Головного управління національної поліції у Львівській області,
рядовий поліції
м. Львів, Україна*

У сучасному кримінальному провадженні одним із ключових інструментів забезпечення повного, всебічного та неупередженого дослідження обставин справи є інститут доказування. Особливу роль у цьому процесі відіграють спеціальні види доказів, отримані з використанням наукових методів, зокрема – висновки судових експертиз. Серед них судово-психіатрична експертиза (далі – СПЕ) займає виняткове місце, адже саме вона дозволяє встановити психічний стан особи у момент вчинення суспільно небезпечного діяння, а також на етапі досудового розслідування або судового розгляду.

Значення СПЕ важко переоцінити, оскільки вона є вирішальною для з'ясування ключового питання – чи є особа осудною, а відтак – суб'єктом кримінального правопорушення. Відповідно до кримінального законодавства, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення діяння перебувала в стані неосудності. У таких випадках до неї можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, однак передумовою для ухвалення відповідного судового рішення є проведення обґрунтованої й кваліфікованої судово-психіатричної експертизи.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що СПЕ – це не лише технічна чи медична процедура, а складний юридико-психіатричний інститут, який поєднує спеціальні знання з правовим регулюванням. В умовах воєнного стану, соціальної нестабільності та зростання кількості тяжких злочинів особливого значення набуває питання точності й правомірності встановлення психічного стану особи.

Основні аспекти, пов'язані з призначенням та порядком проведення СПЕ в Україні, визначаються положеннями Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII [1], нормами Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 № 4651-VI (далі – КПК України) [2], а також відповідними статтями Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV (далі – ЦПК України) [3]. Важливе значення також має Порядок проведення судово-психіатричної експертизи, затверджений наказом МОЗ України від 8 травня 2018 року № 865 [4], поряд з іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до положень Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза трактується як дослідження об'єктів, явищ чи процесів із використанням спеціальних знань у відповідних галузях – науковій, технічній, мистецькій, ремісничій тощо – з метою підготовки висновку щодо питань, що вже є або можуть бути предметом розгляду в суді [1].

У свою чергу, ст. 101 КПК України визначає висновок експерта як документ, що містить детальний опис дій, виконаних експертом у процесі дослідження, а також обґрунтовані відповіді на питання, поставлені особою або органом, який ініціював проведення експертизи, чи відповідно – слідчим суддею або судом [2].

Згідно з п. 10 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України №865 від 8 травня 2018 року, предметом СПЕ є встановлення психічного стану особи у конкретні проміжки часу, які мають юридичне значення для кримінального або цивільного провадження [4].

Судово-психіатрична експертиза – це процесуальна форма спеціального психіатричного дослідження психічного стану особи в юридично значимі проміжки часу, здійснюваного на підставі спеціальних знань у галузі психіатрії, з метою надання мотивованого висновку на запитання, поставлені органом досудового розслідування, слідчим суддею або судом, що мають значення для вирішення питань у кримінальному або іншому судовому провадженні [5].

На сьогодні в Україні судово-психіатрична експертиза здійснюється виключно державними спеціалізованими установами, підпорядкованими Міністерству охорони здоров'я України. Такий підхід закріплений на законодавчому рівні, зокрема в ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», яка чітко визначає, що проведення цього виду експертиз належить виключно до компетенції державних експертних установ [1]. У результаті формується ситуація, що фактично призводить до повної монополії держави у сфері судово-психіатричної експертизи.

Це обмеження значно звужує коло осіб, які мають право провадити експертну діяльність у цій сфері, та ставить під сумнів принципи об'єктивності й незалежності, які мають бути базовими в процесі експертного оцінювання. Відсутність можливості звернення до альтернативної, не пов'язаної із державною системою, експертної установи унеможливорює незалежну оцінку психічного стану особи, що є особливо критичним у кримінальних провадженнях, де вирішується питання осудності [6, с. 116–117].

Зазначена проблема неодноразово ставала предметом уваги міжнародних правозахисних інституцій. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Анатолій Руденко проти України» (заява № 50264/08) від 17 квітня 2014 року було акцентовано на важливості забезпечення неупередженості та врахування незалежної експертної думки при оцінці психічного стану особи [7].

У цьому контексті нагальною є потреба оновлення національного законодавства з урахуванням європейських стандартів прав людини. Зокрема, йдеться про необхідність розширення переліку суб'єктів, які мають право проводити судово-психіатричні експертизи, що дозволить забезпечити альтернативність експертної думки, підвищити рівень гарантій захисту прав осіб, стосовно яких проводиться експертне дослідження, та сприятиме реалізації принципу змагальності у кримінальному провадженні.

Призначення судово-психіатричної експертизи оформлюється ухвалою суду, в якій обов'язково зазначаються підстави для її проведення, перелік питань, на які експерт повинен надати обгрунтовані відповіді, прізвище або назва установи, якій доручається виконання експертизи, а також конкретні матеріали, що передаються експерту для вивчення. Крім того, ухвала повинна містити інші відомості, які можуть мати значення для правильного та повного проведення дослідження, а також попередження експерта про відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку.

Експерт, у свою чергу, має право звернутися з клопотанням про надання додаткових матеріалів або зразків для більш повного дослідження, що передбачено, зокрема, ст. 69 КПК України та ст. 72 ЦПК України [2, 3].

Поняття неосудності, обмеженої осудності, недієздатності та обмеженої дієздатності фізичних осіб у кримінальному праві ґрунтуються на поєднанні двох груп критеріїв – медичних і юридичних. Згідно зі ст. 19 Кримінального кодексу України (далі – КК України), до медичних підстав для визнання особи неосудною належать: хронічні психічні захворювання, тимчасові порушення психічної діяльності, слабоумство, а також інші патологічні стани психіки. Водночас юридичний критерій передбачає неспроможність особи усвідомлювати характер своїх дій (чи бездіяльності) або контролювати їх.

Крім того, частина третя цієї ж статті встановлює, що якщо особа, яка була осудною на момент вчинення кримінального правопорушення, згодом до винесення вироку втратила здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок психічного захворювання, вона не може бути піддана кримінальному покаранню. У таких випадках суд має право застосувати до неї примусові заходи медичного характеру. Якщо ж особа одужає, питання про притягнення її до кримінальної відповідальності може бути переглянуто.

Відповідно до положень ст. 20 КК України, своєю чергою, визначає правові підходи до обмеженої осудності. Тут також йдеться про два критерії: медичний – наявність психічного розладу; та юридичний – часткова нездатність особи усвідомлювати свої вчинки або повноцінно керувати ними. Наявність таких ознак не звільняє особу від кримінальної відповідальності, однак може бути врахована судом як пом'якшувальна обставина, що впливає на міру відповідальності або можливість застосування спеціальних заходів [8].

У випадках, коли виникає необхідність глибшого вивчення психічного стану підозрюваного чи обвинуваченого, може бути призначена комплексна психолого-психіатрична експертиза. Вона проводиться з метою встановлення наявності або відсутності психічних розладів, а також оцінки впливу таких розладів на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними.

На практиці у сторін провадження нерідко виникають труднощі із формулюванням запитань до експертів. Так, психіатричному експерту можуть бути поставлені, зокрема, такі питання: – Чи мав (ПБ) психічний розлад у період, до якого належить інкриміноване йому діяння? – Чи міг він у той час, з огляду на свій психічний стан, усвідомлювати значення своїх дій та контролювати їх? – Чи є на момент експертизи психічне захворювання, і якщо так, то чи впливає воно на здатність особи розуміти свої дії та керувати поведінкою? – Чи потребує особа застосування примусових заходів медичного характеру, і яких саме?

Експерт-психолог, у свою чергу, аналізує психоемоційний стан особи на момент вчинення дій, що їй інкримінуються. Запитання можуть стосуватися наявності стану афекту чи інших сильних емоційних реакцій, які могли вплинути на поведінку; визначення основних характерологічних рис особи та їхнього значення у контексті розглядуваних подій; оцінки відповідності її психологічного розвитку до вікових норм.

Щодо потерпілих, судово-психіатрична експертиза здебільшого покликана з'ясувати, чи міг потерпілий адекватно сприймати ситуацію, розуміти характер дій щодо нього та чинити опір. Також важливо встановити, чи мав він хронічні психічні розлади, чи були ці розлади спричинені насильницькими діями, а також – чи здатен він зараз достовірно відтворити події, що мають значення для справи [9].

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що СПЕ є одним із ключових інструментів забезпечення об'єктивності та законності під час кримінального провадження. Саме вона дозволяє надати кваліфіковану оцінку психічного стану особи у критично важливі моменти, що мають юридичне значення, і тим самим впливає на прийняття процесуальних рішень – від визначення осудності до можливості призначення примусових заходів медичного характеру.

Водночас чинна модель, за якої проведення СПЕ монополізовано державними установами, значною мірою обмежує доступ до альтернативних, незалежних експертних думок. Такий підхід не відповідає сучасним європейським стандартам захисту прав людини, де пріоритет надається змагальності та об'єктивності судового процесу. Запровадження інституту приватної судово-психіатричної експертизи могло б значно підвищити якість досліджень, розширити можливості для контролю за обґрунтованістю висновків і зменшити ризики упередженості.

Крім того, важливо передбачити механізм факультативного рецензування висновків експертів – як спосіб оцінки їхньої повноти, логічності та відповідності поставленим питанням. Така рецензія має слугувати не альтернативним висновком, а інструментом перевірки й забезпечення належної якості експертного дослідження.

Отже, оновлення законодавчої бази з урахуванням європейської практики та розширення інституційного поля СПЕ є необхідним кроком до справедливішого, відкритішого та більш ефективного кримінального судочинства.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 08.05.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.05.2025).

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

4. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: МОЗ України; Наказ, Порядок, Форма типового документа від 08.05.2018 № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text>

5. Панов М. К. Судово-психіатрична експертиза: поняття та недоліки правового регулювання. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці : Технодрук, 2021. 280 с.

6. Васильєва Н. Ю. Актуальні проблеми судово-психіатричної експертизи. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 лист. 2020 року). Київ, 2020. С. 117–119.

7. Справа «Анатолій Руденко проти України» (заява № 50264/08). Рішення Європейського суду з прав людини від 17.04.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a10#Text (дата звернення: 29.01.2021).

8. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

9. Корунчак Л. А. Судово-психіатрична експертиза в Україні: особливості правового регулювання. *Юридичний бюлетень*. Випуск 17. 2020. С. 319–325.

ВИСНОВОК СУДОВОЇ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ДОКАЗ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

Верхотурова Мар'яна Андріївна

кандидат історичних наук, доцент,

*науковий співробітник Науково-дослідного центру судової експертизи
у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності*

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

За даними Міністерства культури і стратегічних комунікацій України станом на 25 квітня 2025 року внаслідок агресії Російської Федерації проти України встановлено факт знищення або пошкодження 1453 пам'яток культури, з яких 142 об'єкти національного значення, 1210 – місцевого значення, 101 – щойно виявлених [1]. Динаміка втрат не втішна. Станом на 24 лютого 2025 року в ході ведення бойових дій війська агресора знищили або пошкодили понад 1390 пам'яток об'єктів культурної спадщини, з яких 136 національного значення, 1164 – місцевого значення й 90 – щойно виявлених [2]. Зазнали збитків 2286 об'єктів культурної інфраструктури, з них 425 – знищені. Відзначимо, що дана статистика не охоплює рухомих об'єктів, викрадених із музеїв, храмів та інших установ на тимчасово окупованих територіях України, втрачених внаслідок здійснення несанкціонованих археологічних розкопок й враховує лише зафіксовані цим Міністерством об'єкти. Тобто фактично зазначені вище статистичні дані є неповними й потребують суттєвого доповнення.

На початку 2023 року видання “The New York Times” повідомило про вивезення росіянами з України десятків тисяч предметів мистецтва. За оцінкою міжнародних спеціалістів, це найбільше викрадення предметів мистецтва і культурних цінностей з часів Другої світової війни [3]. До сьогоденішнього часу кількість викрадених з території нашої держави і знищених культурних цінностей і об'єктів колекціонування внаслідок збройної агресії зростає в геометричній прогресії.

Пам'ятки культури й об'єкти колекціонування завжди були і є цінними військовими трофеями. Однією з найвагоміших причин витоку на міжнародний чорний ринок творів мистецтва, пам'яток археології та інших цінностей є війни і військові конфлікти. Першу масштабну хвилю витоку культурних цінностей та предметів колекціонування з України було зафіксовано у 2014 році після тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та початку бойових дій у Луганській та Донецькій областях. Друга хвиля – наймасштабніша з часів Другої світової війни, розпочалася у 2022 році із початком повномасштабного вторгнення збройних сил Російської Федерації в Україну.

Воєнні злочини – це порушення законів і звичаїв війни, вони належать виключно до сфери міжнародного кримінального права. Стаття 6 Статуту Міжнародного воєнного трибуналу, прийнятого 8 серпня 1945 року, вперше визначила поняття міжнародно-правових злочинів, віднісши туди злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. Воєнним злочином відповідно до вищезгаданого Статуту є пограбування державної чи приватної власності. Важливо зазначити, що діяння, пов'язані з несанкціонованим вивезенням з території України, знищенням чи пошкодженням культурних цінностей і предметів колекціонування, вчинені цивільними особами не відносяться до воєнних злочинів і кваліфікуються згідно з Конституцією України, Кримінальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами.

З 1 січня 2025 року Україна є членом Міжнародного кримінального суду, під юрисдикцію якого входять найтяжчі міжнародні злочини, такі як геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності. Стаття 8 Римського статуту воєнними злочинами визнає незаконне, безглузде та значне за обсягами знищення чи привласнення майна, що не викликане воєнною необхідністю; умисний напад на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є воєнними цілями; умисне здійснення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі чи травмування цивільних осіб чи завдаватиме шкоди їх майну, цивільним об'єктам чи спричинить загальну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому середовищу, що не можна буде пояснити конкретною чи очікуваною воєнною перевагою внаслідок таких дій в цілому; напад на незахищені та такі, що не є воєнними цілями, міста, села, жилі приміщення чи будівлі чи їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; умисне завдання ударів по будівлях, що мають релігійне, освітнє, культурне, наукове чи благодійне призначення, історичним пам'яткам, госпіталях та місцях зосередження хворих та поранених, за умови, що вони не є воєнними цілями.

Викрадені з території України або знищені культурні цінності чи об'єкти колекціонування внаслідок збройної агресії Російської Федерації є предметом воєнних злочинів. Об'єктом – належність культурних цінностей чи предметів колекціонування до музейного фонду України та інших державних реєстрів, майна храмів та інших релігійних споруд, приватних колекцій, тощо. Об'єктивною стороною є несанкціоноване вивезення культурних цінностей чи об'єктів колекціонування з території України чи їх знищення або пошкодження внаслідок збройної агресії. Суб'єктом злочинів є військовослужбовці чи комбатанти РФ. Суб'єктивною стороною даних злочинів є прямий умисел військовослужбовців чи комбатантів РФ стосовно викрадення чи знищення культурних цінностей чи об'єктів колекціонування.

Судова мистецтвознавча експертиза – самостійний вид судової експертизи, під час якої здійснюється атрибуція твору, визначається приналежність об'єкта до пам'яток, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, визначається оціночна чи страхова

вартість об'єкта або витрат на його реставрацію, належність об'єктів до комуністичної, націонал-соціалістичної символіки чи символіки воєнного вторгнення РФ, продукції порнографічного характеру й такої, що пропагує культ насильства і жорстокості. Об'єктами судової мистецтвознавчої експертизи є твори образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, предмети колекціонування та антикваріату, кінопродукція, відеоматеріали, фотоматеріали, рухомі предмети археології, музичні інструменти, меблі, пам'ятки архітектури, реклама та ін. Судова мистецтвознавча експертиза відповідає на значний перелік питань, зокрема встановлює чи належить наданий на дослідження об'єкт до таких, що мають художнє, історичнє, етнографічне та наукове значення, хто є автором досліджуваного твору, чи є наданий на дослідження твір автентичний та ін.

При проведенні судової мистецтвознавчої експертизи об'єктів, що були викрадені чи знищені внаслідок збройної агресії РФ проти України, є низка складнощів та особливостей. Найпоширеніша з них – неможливість безпосереднього огляду експертом об'єкта експертизи через його несанкціоноване вивезення за кордон або у зв'язку з тим, що об'єкт знаходиться на тимчасово окупованій території України чи в зоні ведення активних бойових дій. Відзначимо, що для встановлення фактів пошкодження чи знищення пам'яток архітектури чи монументального мистецтва призначається комплексна судова будівельно-технічна і мистецтвознавча експертиза.

В контексті кримінальних справ, пов'язаних із викраденням чи знищенням культурних цінностей чи об'єктів колекціонування в Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, що розглядатимуться в Міжнародному кримінальному суді, висновок судової мистецтвознавчої експертизи є вагомим доказом, який встановлює походження об'єкта, що, в свою чергу, забезпечить дотримання норм міжнародного права й повернення їх в Україну.

Важливо зазначити, що судова мистецтвознавча експертиза також може проводитися при розслідуванні воєнних злочинів, пов'язаних із насильством, жорстокістю, при дослідженні відео- та фотоматеріалів на наявність порнографії та дитячої порнографії. Цей аспект проблематики стане предметом наших наступних досліджень.

В національному законодавстві об'єкти культурних цінностей та предметів колекціонування підлягають захисту, в тому числі в ході ведення бойових дій, згідно з Конституцією України, загальних джерел міжнародного гуманітарного права, в межах спеціальних конвенцій, національного законодавства, відомчих нормативно-правових актів, зокрема Інструкції про порядок використання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164.

Тисячолітні надбання минулих поколінь закладені в твори мистецтва, релігійно-обрядові предмети, історичну зброю та інші культурні цінності, що несуть в собі генетичну інформацію націєтворчих

процесів для майбутніх поколінь є вираженням в матеріальних речах того, що вирізняє українців з-поміж інших народів й руйнує тези про «один народ». Збереження культурної спадщини в умовах збройної агресії Російської Федерації є першочерговим завданням для України. Саме тому висновок судової мистецтвознавчої експертизи може стати вагомим доказом в Міжнародному кримінальному суді при розгляді справ щодо розслідування воєнних злочинів, пов'язаних з несанкціонованим вивезенням з території України, знищенням або пошкодженням культурних цінностей та об'єктів колекціонування.

Література:

1. 1453 пам'ятки культурної спадщини та 2286 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1453-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2286-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/>

2. За три роки Росія пошкодила і зруйнувала 1390 пам'яток культурної спадщини – Мінкульт. URL: <https://suspilne.media/culture/956195-za-tri-roki-rosia-poskodila-i-zrujnuvala-1390-pamatok-kulturnoi-spadshini-minkult/>

3. Пограбування росіянами українських музеїв – це найбільша крадіжка предметів мистецтва з часів Другої світової війни. URL: <https://suspilne.media/culture/359892-pograbuvanna-rosianami-ukrainskih-muzeiv-ce-najbilsa-kradizka-predmetiv-mistectva-z-casiv-drugoi-svitovoi-vijni/>

4. Воєнні злочини проти культурної спадщини. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/voenni-zlochini-proti-kulturnoyi-spadshchini.html>

**ЗАВДАННЯ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ
ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ
(СТ. 301-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

Войчишена Марина Вадимівна

*викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
та інформаційної безпеки факультету № 3
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

У кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301-1 Кримінального кодексу України обов'язковим завданням розслідування є ідентифікація інформації та віднесення її до такої, що містить дитячу порнографію. З цієї метою призначається судово-мистецтвознавча експертиза.

Судово-мистецтвознавча експертиза – самостійний вид експертизи, під час якої здійснюється атрибуція і визначення культурної та історичної цінності рухомих предметів антикваріату або предметів мистецтва, а також установлення належності інформації, яка міститься на матеріалізованих носіях, до порнографії або такої, що пропагує культ жорстокості та насильства. Об'єктами дослідження у сфері захисту суспільної моралі може бути тільки візуальна та візуально-звукова інформація: відео, аудіовізуальна інформація, зображення, у тому числі фіксовані публічні дії з відтворенням сексуальних сцен. Такі твори можуть бути виконані з різних матеріалів, а також зафіксовані на будь-яких носіях (паперових, магнітних і кінострічках, електронних та ін.) [3]. Зазвичай об'єктами дослідження мистецтвознавчої експертизи в питанні віднесення даних або предметів до порнографії є фотоматеріали, відеозаписи, фільми, анімація, цифрові зображення тощо.

Основними завданнями судово-мистецтвознавчої експертизи є: здійснення атрибуції твору (установлення автора твору, періоду створення роботи, її належності до певної школи або майстерні тощо); визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану збереження твору; установлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання; установлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (утрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; визначення орієнтовної вартості твору; визначення факту відповідності твору або продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі [3].

Враховуючи обставини кримінального правопорушення, мистецтвознавцям також можуть ставитися питання щодо наявності в досліджуваній продукції та предметах художньої, наукової або історичної

цінності елементів порнографії, а також питання щодо критеріїв віднесення досліджуваних предметів до порнографічних або еротичних. А тому доцільно ставити на вирішення експерта такі питання:

1. Чи є в наявних предметах елементи порнографії та за якими критеріями вони визначені?

2. Чи представляє наданий на дослідження предмет наукове значення, історичну або художню цінність та в чому вона полягає? [1, с. 162].

3. Чи належить інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях інформації, до дитячої порнографії?

4. Чи належить наданий на дослідження предмет до продукції порнографічного характеру?

5. Чи містить твір, наданий на дослідження (кінематографічний, театральний, видовищний), сцени порнографічного характеру?

6. Чи містить наданий на дослідження носій інформації твори, що мають сцени насильства та жорстокості?

7. Чи містить наданий на дослідження носій інформації твори, що пропагують культ насильства та жорстокості? [3].

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень на розгляд мистецтвознавчої експертизи ставляться такі питання:

1. Чи має інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях інформації, порнографічний характер?

2. Чи належать надані на дослідження предмети до продукції порнографічного характеру? [2].

З метою визначення статі та біологічного віку особи, зображеної на фотоматеріалах або відеозаписах та віднесення інформації до такої, що має порнографічний характер призначається комплексна судово-медична і мистецтвознавча експертиза. Крім того, для встановлення наявності у наданих на дослідження об'єктах дій порнографічного характеру і відмежування їх від продукції еротичного або художнього характеру може призначатися комплексна сексолого-мистецтвознавча експертиза.

Отже, ключовими завданнями мистецтвознавчої експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301-1 Кримінального кодексу України є дослідження та ідентифікація наданих на експертизу об'єктів (фотоматеріали, відеозаписи, фільми, анімація, цифрові зображення тощо) з метою віднесення їх до порнографічних, а також встановлення наявності у наданих на дослідження матеріалів елементів порнографічного характеру, відмежування порнографії від об'єктів, що мають художній або еротичний характер.

Література:

1. Методика розслідування кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів : монографія / С. С. Вітвіцький, О. О. Волобуєва, М. В. Войчишена. Київ : ВД «Дакор», 2021. 201 с.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z070598> (дата звернення: 10.05.2025).

3. Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: <https://ndekc.ck.ua/struktura/viddily/old/193-mistectvoznachcha-ekspertiza.html> (дата звернення: 11.05.2025).

ПРО ОЦІНКУ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Волобуєв Анатолій Федотович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Кримінальне провадження є пізнавальною діяльністю події минулого, яке здійснюється шляхом виявлення, фіксації, і вилучення слідів кримінального правопорушення у матеріальному середовищі та у свідомості людей. Зважаючи на різну природу таких слідів, вони нерідко потребують експертного дослідження з використанням спеціальних знань природничих і гуманітарних наук. У зв'язку з цим виникає потреба в юридичній оцінці висновку експерта, який надавав відповіді на запитання ініціатора експертизи.

Експертиза і висновок експерта в структурі доказування традиційно займають особливе місце у кримінальному провадженні. Не дивлячись на застереження, що жоден доказ не має наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПК України), на психологічному рівні експертний висновок нерідко сприймається учасниками кримінального провадження як беззаперечна істина. Це психологічне явище має історичне підґрунтя, коли експертиза досить тривалий час розглядалася як «особливий» доказ, а експерт – «науковим суддею». Але ж експертні висновки є тільки одним із джерел доказів, що, як й будь-які інші, повинні піддаватися різносторонній оцінці. Суб'єктом остаточної оцінки є тільки суд, оскільки відповідно ч. 2 ст. 23 КПК України не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених Кодексом. У зв'язку з цим в літературі висловлена позиція, відповідно до якої, подані до суду

відомості стають доказами лише на стадії остаточної їх оцінки судом. Зокрема, ставиться під сумнів, що суб'єктами оцінки можуть бути слідчий і прокурор, адже вони виступають лише суб'єктами формування доказів під час досудового розслідування [1, с. 14–15]. Водночас в ч. 1 ст. 94 КПК України суб'єктами оцінки доказів визначені слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд. Таким чином виникає питання щодо змісту та значення оцінки експертного висновку стороною обвинувачення під час досудового розслідування з урахуванням, що ініціаторами проведення експертизи можуть бути сторона захисту, потерпілий чи представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Видається, що це питання набуло особливої гостроти у зв'язку із доповненням в 2018 р. ч. 2 ст. 65 КПК України пунктом 11, який забороняє під час досудового розслідування допитувати як свідків експертів щодо роз'яснення наданих ними висновків. Не передбачається й призначення повторної експертизи. Допит експерта для роз'яснення висновку є можливим тільки під час судового розгляду за окремо встановленою процедурою (ст. 356 КПК України). На цій же стадії суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи, зокрема, коли існують достатні підстави вважати первинний висновок експерта необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності (ст. 332 КПК України). Таким чином можна констатувати існування проблемних питань в оцінці висновку експерта під час досудового розслідування, вирішення яких має як теоретичне, так і практичне значення.

Потрібно звернути увагу, що експертиза є дослідженням уповноваженою обізнаною особою певних об'єктів, явищ і процесів, що пов'язані або можуть бути пов'язані з кримінальним правопорушенням. Іншими словами, досліджуються певні сліди кримінального правопорушення з метою визначення їх властивостей та ознак, що мають значення для прийняття процесуальних рішень. Варто нагадати, що поняття «розслідування» охоплює весь процес виявлення, фіксації, вилучення і дослідження слідів кримінального правопорушення, який закінчується визнанням отриманих фактичних даних належними, допустимими і достовірними джерелами доказів. Ця процедура позначається поняттям «збирання доказів», право на здійснення якої надається сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 93). Але тільки сторона обвинувачення наділена виключним правом здійснювати збирання доказів шляхом проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій (далі СРД), інші ж вказані суб'єкти мають право тільки ініціювати їх проведення шляхом подання відповідного клопотання (ч. 2 і 3 ст. 93 КПК України). У зв'язку з цим є аксіомою, що експертиза є одним із процесуальних засобів розслідування, а саме дослідження вилучених слідів кримінального правопорушення. Це ставить її в один ряд з іншими СРД, для яких

спільним є те, що їх результатом виступає отримання у встановленому порядку певних фактичних даних, оцінка яких передбачає визнання їх належності, допустимості і достовірності як джерел доказів. Таким чином є сенс розглядати всі СРД саме як *способи формування доказів*, результати яких можуть бути визнані такими тільки при дотриманні всіх встановлених процесуальних приписів. Але висновок експерта є досить специфічним джерелом доказів, оскільки являє собою умовивід обізваної особи в результаті незалежного дослідження представленого ініціатором експертизи об'єкта. І формування цього умовиводу не може контролюватися суб'єктом кримінального провадження. Для відповіді на поставлені питання експерт самостійно обирає методику дослідження об'єкта, керуючись тільки своїми спеціальними знаннями і досвідом.

Оскільки суб'єктами оцінки доказів виступають, з одного боку, слідчий і прокурор, а з іншого – слідчий суддя і суд, то є сенс розглядати її з урахуванням стадій кримінального провадження і статусу вказаних суб'єктів. Оцінка висновку експерта під час досудового розслідування здійснюється слідчим, прокурором за своїм внутрішнім переконанням для визначення підстав прийняття певних процесуальних рішень. У зв'язку з цим варто звернути увагу, що процесуальні рішення сторони обвинувачення до закінчення досудового розслідування (ст. 283 КПК України) мають проміжний характер. Класичним прикладом є повідомлення про підозру, яке може неодноразово змінюватися або замінюватися новим (ст. 279 КПК України). Висновок експерта може бути в числі доказів, на яких ґрунтується повідомлення про підозру. Для використання експертного висновку як основи прийняття певного процесуального рішення слідчому потрібно оцінити проведені дослідження і відповіді експерта на поставлені питання. При виявленні ж сумнівних положень у висновку експерта потрібно перевірити їх процесуальними засобами, спрямованими на отримання нових доказів. Як зазначають М.Г. Щербаковський і М. В. Демент'єв, оцінка і перевірка є поєднаними операціями розумово-практичної діяльності суб'єкта кримінального провадження [2, с. 208]. Під час досудового розслідування можлива ситуація, коли слідчий усвідомлює, що експертний висновок не може бути покладений в основу певного процесуального рішення з-за виявлених суперечностей. Але виявлення розбіжностей і суперечностей ще не означає хибності експертного висновку. До прийняття КПК України 2012 р. традиційним способом усунення вказаних суперечностей був допит експерта, який проводився для роз'яснення наданого ним висновку, і протокол допиту розглядався як своєрідний додаток до нього. В крайньому випадку могла бути призначена повторна експертиза, проведення якої доручалося іншому експертові. За чинним же КПК України можливість проведення повторної експертизи під час досудового розслідування не передбачена, а допит експертів заборонений (п. 11 ч. 2 ст. 65). Варто зазначити, що така категорична

зміна парадигми стосовно оцінки експертного висновку була вельми неочікуваною – в свідомості багатьох науковців і практичних працівників залишається уявлення, що допит експерта є необхідним засобом оцінки і перевірки висновку експерта під час досудового розслідування [2, с. 212; 3, с. 149; 4, с. 286-288]. Водночас потрібно звернути увагу, що ч. 7 ст. 101 КПК України передбачено право кожної сторони звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Таким чином, як видається, законодавець дещо змінив підхід до використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, перенісши остаточну оцінку висновків експертів на стадію судового розгляду справи. З цього випливає, що висновок експерта на стадії досудового розслідування повинен сприйматися стороною обвинувачення за правилом «як є» без можливості отримання його роз'яснення чи доповнення у процесуальний спосіб. Це положення спирається на статус експерта, як незалежного учасника кримінального провадження, що забезпечується заборонаю втручатися будь-кому в проведення судової експертизи (абзац третій ст. 4 Закону України «Про судову експертизу») [5]. Заборона допитувати експерта під час досудового розслідування може розглядатися як усунення можливості тиску на експерта стороною обвинувачення, втручання в його компетенцію з метою отримання бажаного результату. В контексті реформування українського судочинства наведені зміни можуть розглядатися як сприяння змагальності у кримінальному процесі, впровадженню стандартів доказування, визнаних в демократичних країнах. Адже головною проблемою українського судочинства на даний час є прагнення окремих учасників кримінального провадження діяти за старими правилами та уявленнями – замість усвідомлення вимог чинних норм закону, вони намагаються їх тлумачити у проекції правил, що діяли в минулому.

Література:

1. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Право, 2017. 256 с.
2. Щербаковський М. Г., Дементьев М. В. Перевірка висновку експерта. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3(98). С. 206–216. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.19>
3. Воробчак А. Р. Допит експерта у кримінальному провадженні: мета, умови та предмет. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2018. № 36. Том 2. С. 148–152.
4. Соловійова О. Є. Щодо вдосконалення норм про допит експерта у кримінальному провадженні. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. Харків, 2019. С. 286-288. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/102.pdf

5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЛЬЩІ

Воробель Уляна Богданівна

*доктор філософії в галузі права, доцент,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Дуже часто для вирішення конкретної справи нерідко необхідним є залучення спеціальних знань із різних галузей науки – зокрема техніки, ремесла, будівництва, геології чи медицини. Такі спеціальні знання мають суттєве значення для винесення рішення, оскільки суд найчастіше звертається до доказу у вигляді висновку експерта, коли самостійно не може оцінити певну подію через відсутність відповідної кваліфікації в певній галузі.

Слід зазначити, що поняття судового експерта не визначене у положеннях цивільного процесуального законодавства. Це поняття також не конкретизоване в підзаконних правових актах. Тому відправною точкою для формулювання визначення експерта є стаття 278 Цивільного процесуального кодексу Польщі (далі – ЦПК Польщі) [1]. Найпростішим чином експерта можна охарактеризувати як фізичну особу, яка володіє спеціальними знаннями, досвідом і професійною практикою (спеціальними відомостями), що стосуються фактів, які підлягають доказуванню в межах судового процесу.

Положення § 1 ст. 278 ЦПК Польщі встановлює, що: «У випадках, які потребують спеціальних знань, суд [...] може викликати одного або кількох експертів для отримання їхньої думки» [1].

У науковій літературі зазначається, що «спеціальні знання» у розумінні ст. 278 ЦПК Польщі охоплюють знання з різних галузей науки, техніки, мистецтва, ремесла та будь-яких інших навичок, що виходять за межі середнього рівня знань осіб, які не є фахівцями у відповідній сфері. Це поняття має оцінний характер, і його обсяг змінюється разом із загальним розвитком науки. Наявність передумови спеціальних знань, передбаченої в ст. 278 ЦПК Польщі, щоразу оцінюється судом з урахуванням обставин конкретної справи [2, с. 628].

У випадках, що потребують спеціальних знань, суд може викликати одного або кількох експертів для отримання їхньої думки. Таким чином, у законі не передбачено прямого обов'язку суду призначати експерта (або експертів) у кожному випадку, коли виникає потреба в спеціальних знаннях. Проте існують певні винятки із цього правила [3].

Наприклад, згідно зі ст. 553 ЦПК Польщі, особа, щодо якої подано заяву про обмеження дієздатності, повинна бути обстежена судовим експертом – лікарем-психіатром або неврологом, а також психологом. При цьому висновок експерта, крім оцінки психічного стану або психічних розладів чи розумового розвитку цієї особи, повинен містити вмотивовану оцінку ступеня її здатності самостійно керувати своєю поведінкою та вести особисті справи, з урахуванням її поведінки і дій.

Відповідно до ст. 619 ЦПК Польщі, у справах про поділ спільної власності сільськогосподарського господарства, суд визначає його склад та вартість, зокрема площу і вид нерухомості, що входить до його складу, а також нерухомості, яка вже належить співвласникам і їхнім подружжям. За необхідності також враховуються обставини, передбачені ст. 216 Цивільного кодексу Польщі, а поділ у натурі здійснюється після отримання висновку експертів щодо способу поділу. Те саме стосується спадкового поділу, до складу якого входить сільськогосподарське господарство (ст. 688 ЦПК Польщі) [1].

Також не можна забувати про обов'язок, передбачений ст. 30 Закону Польщі від 19 серпня 1994 року «Про охорону психічного здоров'я». Згідно з цим положенням: «Постанову про необхідність госпіталізації особи з психічним захворюванням до психіатричного стаціонару на підставі ст. 29 цього закону опікунський суд може винести лише тоді, коли додана до заяви експертна думка, згадана в ст. 30 цього закону, не буде спростована в ході провадження».

Підставою для винесення такого рішення не може бути лише необхідність з'ясування, чи справді ця особа хвора на психічний розлад, і чи наявні інші умови, передбачені ст. 29 ч. 1 Закону».

У всіх інших випадках призначення експерта має факультативний характер, тобто суд виносить ухвалу про допуск такого доказу лише за потреби [3].

У цивільному процесі Польщі призначення судових експертів може здійснюватися виключно у формі ухвали суду. Згідно зі ст. 236 ЦПК Польщі, питання про допущення доказу вирішується судом у формі ухвали. У цій ухвалі суд вказує засіб доказування та факти, які мають бути цим доказом встановлені, а за потреби – час і місце проведення доказу. Якщо сторона подала клопотання про допущення доказу, в ухвалі достатньо послатися на його зміст [1].

Ухвала про допущення доказу не підлягає оскарженню шляхом подання скарги, оскільки вона не включена до переліку рішень, зазначених у § 1 ст. 394 ЦПК Польщі. Отже, вона не потребує

обґрунтування, і сам текст ст. 236 ЦПК Польщі не містить такої вимоги.

Відповідно до § 1 ст. 240 ЦПК Польщі, суд не пов'язаний своєю доказовою ухвалою і може її скасувати або змінити залежно від обставин.

Згідно зі ст. 232 ЦПК Польщі, саме сторони повинні подавати докази для підтвердження фактів, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень. Суд може – але не зобов'язаний – допустити доказ, не поданий стороною.

Саме тут виникає питання про можливість допущення доказу у вигляді висновку експерта з ініціативи суду. Формально жодних обмежень у цьому напрямі немає.

У практиці Верховного Суду Польщі та судів загальної юрисдикції існують два протилежні підходи: згідно з одним підходом, доказ у вигляді висновку експерта можна допустити лише за клопотанням сторони, яка хоче довести певний факт або обґрунтувати свої вимоги. Відповідно до протилежного підходу, висновок експерта є незамінним доказом, і якщо він необхідний для оцінки обґрунтованості позову, суд повинен допустити його навіть без ініціативи сторін. Прихильники цієї позиції вважають, що суд, який у таких випадках не призначає експерта, порушує речення 2 ст. 232 ЦПК Польщі. У судовій практиці домінує саме другий підхід [3].

Загалом розрізняють постійних судових експертів (з судового списку) та експертів, які призначаються разово у конкретній справі (так звані експерти *ad hoc*).

Постійні судові експерти – це особи, сертифіковані головами судів, які включаються до списків при відповідних окружних судах. Їх призначають строком на 5 років. Ведення таких списків має полегшити судам доступ до фахівців із підтвердженим досвідом та кваліфікацією.

Експерти *ad hoc* – це фахівці поза офіційними списками суду, які мають реальні та підтверджені знання в певній галузі науки. Їх залучають тоді, коли постійні експерти не володіють необхідними знаннями у конкретній сфері, що є предметом судового спору. Важливо зазначити, що висновок експерта *ad hoc* має таку ж доказову силу, як і висновок постійного експерта [4, 5].

У результаті аналізу положень ЦПК Польщі, судової практики та доктринальних підходів можна дійти висновку, що участь судових експертів у цивільному процесі має винятково важливе значення для справедливого й обґрунтованого розгляду справ, які містять елементи, що потребують спеціальних знань. Залучення експертів у справах, пов'язаних із технічними, медичними, психологічними, будівельними чи іншими подібними аспектами, є не просто доцільним, а в окремих випадках – обов'язковим для забезпечення ефективного правосуддя.

Стаття 278 ЦПК Польщі визначає, що суд може викликати експерта (або кількох) у разі потреби в спеціальних знаннях. Це положення встановлює факультативність призначення експерта, залишаючи

остаточне рішення на розсуд суду. Однак правозастосовна практика та законодавчі винятки – як у справах про обмеження дієздатності чи поділ сільськогосподарських господарств – засвідчують, що в окремих категоріях справ залучення експертів є обов’язковим, ігнорування чого може стати підставою для оскарження рішення.

Важливо також розуміти, що ЦПК Польщі, а саме статті 232 та 236, покладають ініціативу подання доказів на сторони процесу. Суд, у свою чергу, має дискреційне право допустити або відхилити ці докази. Водночас в окремих випадках – коли йдеться про докази, які не можуть бути замінені іншими засобами (як, наприклад, експертний висновок) – суд повинен діяти з ініціативи, навіть якщо сторони таких клопотань не заявляли. Цей підхід ґрунтується на принципі процесуального справедливого балансу і знаходить підтримку в практиці Верховного Суду Польщі.

Отже, інститут судового експерта в польському цивільному процесі виконує ключову роль у забезпеченні доказової функції правосуддя. Його належне застосування – запорука фахового й об’єктивного вирішення спорів, особливо у справах, що виходять за межі правової або життєвої компетентності судді. Водночас потреба у зваженому підході до призначення експертизи – з урахуванням принципу змагальності та уникнення зайвих витрат для сторін – вимагає від суду високого професіоналізму та відповідальності.

Література:

1. Kodeks postępowania cywilnego: Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Grzegorzcyk T. Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1–467. Komentarz, LEX 2014. 1333 s.
3. Sobiecki T. Instytucja biegłego w postępowaniu karnym i postępowaniu cywilnym – podobieństwa i różnice. URL: <https://kwartalnikradcaprawny.kirp.pl/2021/02/06/instytucja-bieglego-w-postepowaniu-karnym-i-postepowaniu-cywilnym-podobienstwa-i-roznice/> (дата звернення: 15.05.2025).
4. Klich A. Dowód z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym. biegły lekarz. Warszawa: Wydawnictwo C.H.Beck, 2016. 352 s.
5. Dzierżanowska J., Studzińska J. Biegli w postępowaniu sądowym cywilnym i karnym. Praktyczne omywienie regulacji z orzecznictwem. 2. wydanie. Warszawa: Wolters Kluwer, 2019. 508 s.

МОДЕЛЮВАННЯ ВАРТОСТІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ НАДІЙНОСТІ ОЦІНКИ МАЙНА ПРИ ВИКОНАННІ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Воробйова Олена Юріївна

завідувач

Полтавського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Мисяк Оксана Георгіївна

завідувач сектору економічних та товарознавчих досліджень

Полтавського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Кобищан Ганна Дмитрівна

кандидат технічних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Полтавського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Дивнич Анатолій Володимирович

судовий експерт

Полтавського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

При вирішенні питань, пов'язаних з визначенням вартості майна, судовий експерт товарознавець у своїх суб'єктивних судженнях прагне якомога об'єктивніше визначити цінність певного об'єкта. Практично кожний етап дослідження вимагає обґрунтування застосованих величин та оціночних процедур, проте не передбачає механізм перевірки надійності отриманих значень. Це може призводити до значних відхилень у результатах оцінки, що не тільки не відповідає

загальнонауковому методу відтворюваності результатів дослідження, а й до експертних помилок.

Помилки можуть виникати унаслідок впливу так званого «людського чинника» («practitioner error») [1, с. 26], з технічних причин чи методологічних недоліків процесу дослідження ([2, с. 30]). У даному аспекті стосовно визначення вартості машин і обладнання Гохберг І. І. наголошує на доцільності застосування методів багатовимірного регресійного аналізу. Ним наголошується, що при застосуванні зазначеного методу моделювання вартості уможливорюється зниження рівня суб'єктивності оцінки та підвищується достовірність отриманих результатів [3, с. 147].

Наразі досить поширеною практикою є визначення ринкової вартості майна за порівняльним підходом з мінімальною кількістю об'єктів порівняння. При цьому точність отриманих середніх значень вартості суттєво поступається результатам, визначеним шляхом побудови кореляційно-регресійної моделі.

Таблиця 1

Співставлення параметрів надійності результатів оцінки майна

Метод	Процедура	Рівень надійності	
		Ймовірність знаходження медіани генеральної сукупності усередині інтервалу цінкових значень аналогів [4]	Наперед заданий рівень статистичної значущості
Усереднення результатів	Аналіз 2-х аналогів	50,0 %	х
	Аналіз 3-х аналогів	75,00 %	
	Аналіз 5-ти аналогів	93,75 %	
Моделювання	Кореляційно-регресійний аналіз	х	95,0% (базовий рівень у економіко-соціальних дослідженнях)
			99,0% (при наявності підвищених вимог до рівня ризику)
			99,9 % (у дослідженнях, пов'язаних із загрозою життю/здоров'ю людей)

Зазначимо, що об'єкти порівняння часто містять певні відмінності у параметрах корисності. Для досягнення співставності об'єктів

проводяться певні коригування вартості із урахуванням зазначених відхилень. Некоректне застосування коригувальних коефіцієнтів без належного обґрунтування також може суттєво викривити результати оцінки. Натомість, формування вибіркової сукупності при статистичному моделюванні здійснюється за наявними значеннями вартісно-утворюючих параметрів.

Зазначимо, що чинні методики (наприклад, [5]) передбачають застосування методу моделювання вартості об'єкта дослідження. Але впровадженню даного методу перешкоджає, насамперед, низька обізнаність осіб, що здійснюють оцінку майна [3, с. 147]. Тому впровадження засобів статистичного моделювання вартості нами розглядається як ефективний та науково обґрунтований напрям мінімізації експертних помилок та підвищення надійності результатів оцінки майна.

Література:

1. Завдов'єва І. Г. Помилки в судово-експертній діяльності, їх види та вплив на судочинство. *Вісник ОНДІСЕ*. 2020. Вип. 8. С. 22–28. URL: http://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Visnyk_ONDISE_8_2020.pdf (дата звернення 05.05.2025).
2. Бондаренко-Берегович В. Стратегії мінімізації помилок у судово-експертній практиці. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. Вип. 4 (37). DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.4.2024.03>
3. Гохберг І. І. Оцінка машин і обладнання. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 352 с.
4. Оцінка на підставі дуже малої випадкової вибірки або роздуми на тему, якою має бути оптимальна кількість аналогів (об'єктів порівняння): Веб-сайт Всеукраїнської асоціації фахівців оцінки, 08.01.2018. URL: <https://www.afo.com.ua/uk/news/2/1239> (дата звернення 05.05.2025).
5. Методика визначення вартості майна. ХНДІСЕ, 2004 (реєстраційний код 12.1.15).

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ МЕДИЧНОГО ОБЛАДНАННЯ ПРИ ВИКОНАННІ СУДОВИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Воробйова Олена Юріївна

завідувач

Полтавського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Мисяк Оксана Георгіївна

завідувач сектору економічних та товарознавчих досліджень

Полтавського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Кобищан Ганна Дмитрівна

*кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

Полтавського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Дивнич Анатолій Володимирович

судовий експерт

Полтавського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Важливе місце в процедурі проведення судових товарознавчих експертиз посідає класифікація та кодування товарів.

В Україні існують різноманітні класифікаційні розмежування значної кількості видів товарів – об'єктів судово-товарознавчої експертизи, товарообіг яких контролюється Державою. На внутрішньому ринку країни для електронного обліку товарів і послуг затверджені класифікатори з присвоєнням їм відповідних кодових позначок (наприклад, такими класифікаторами є ДКПП – Державний класифікатор продукції та послуг; КВЕД – Класифікація видів

економічної діяльності). Для контролю за зовнішньоекономічною діяльністю на законодавчому рівні передбачено певний порядковий перелік товарів. Таким переліком є товарна номенклатура (ТН) гармонізованої системи опису та кодування товарів в Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД).

У випадках, коли об'єктом дослідження товарознавчої експертизи є медичне обладнання, застосовують Класифікатор медичних виробів НК 024:2023, який розроблено з метою впровадження системи найменувань для обміну інформацією щодо медичних виробів. Об'єктами класифікації є медичні вироби, які використовуються для діагностики, профілактики, моніторингу, лікування або полегшення захворювань та травм людини.

Класифікатор медичних виробів – це переклад переліку медичних виробів, включених до номенклатури GMDN. Кожна з позицій складається з п'яти частин: код, назва терміну українською мовою, опис терміну українською мовою, назва терміну англійською мовою, опис терміну англійською мовою [1].

Для визначення класифікаційних ознак товару за будь-яким класифікатором необхідно володіти знаннями наукової дисципліни товарознавство.

Відповідно до п.п. 5.1, 7.1 ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення» [2]: *«Класифікація товару – це упорядкований на основі певних ознак розподіл товарів на класи і дрібніші підрозділи, незалежні один від одного, або такі, що перебувають у логічній послідовності і підпорядкованості... Класифікаційна ознака товару – це об'єктивна особливість товару, що її вибирають як основу для впорядкування розподілу товарів за незалежними один від одного підрозділами, або в логічній послідовності і підпорядкованості»*.

Аналіз практичного досвіду експертів-товарознавців показує, що з розвитком соціальних, політичних, технологічних процесів і появою на світовому ринку нових товарів навички з класифікації товарознавчих об'єктів мають постійно удосконалюватись.

Останнім часом об'єктами судово-товарознавчих експертиз часто є медичні вироби (спеціалізоване обладнання/устаткування), процедуру класифікації якого пропонуємо розглянути нижче.

У всіх галузях медицини в сучасних умовах для діагностики та наукових цілей використовується імунний аналіз, в основу якого покладена реакція взаємодії антигену і антитіла з використанням різних варіантів мічення одного з компонентів (фермент, радіонуклід, флуоресцентний барвник та інші). Методи імунного аналізу, такі як імуноферментний аналіз (ІФА), хемілюмінесцентний аналіз і імунофлуоресцентний відрізняються між собою за типом використовуваної мітки, умовами і варіантами методик [3].

Імунологічний аналізатор (ІХЛА, ІФА або імунофлуоресцентний аналізатор) – це медичний прилад, за допомогою якого визначають

імунологічні параметри крові. Прилад використовується для проведення діагностики *in-vitro* в клініко-діагностичних лабораторіях.

В експертній практиці некоректно визначене ініціатором експертизи найменування об'єкту дослідження може зумовити складнощі в подальшій його ідентифікації та оцінці.

Наприклад, такий об'єкт, як *«Автоматичний імуноферментний та імунохемілюмінесцентний аналізатор з двома мікропланишетами»*, є товаром, що згідно Єдиного закупівельного словника ДК 021:2015 класифікується у розділі «Лабораторне, оптичне та високоточне обладнання (крім лінз), групі «Прилади для перевірки фізичних характеристик», підгрупі «Детектори та аналізатори» та має CPV код 38432000-2: «Аналізатори» [4].

Відповідно до Класифікатора медичних виробів НК 024:2023 [1], об'єкт дослідження має код 56701 та ідентифікується як *«Автоматичний імунохемілюмінесцентний IVD аналізатор»* із наступним описом: *«Лабораторний прилад (від мережі змінного струму) для якісного та/або кількісного виявлення in vitro хімічних та/або біологічних маркерів (наприклад, лікувальних засобів, гормонів, мікробних токсинів) у клінічному зразку імунологічним методом. У ньому задіяно систему хемілюмінесцентного виявлення з опрацюванням проб, даних та/або програмними засобами для виведення даних на дисплей. Виріб працює за мінімальної участі лаборанта, всі етапи процедури цілком автоматизовано»* [1].

Оскільки об'єкт дослідження є імпортованим виробництвом, доцільно провести його класифікацію також згідно УКТЗЕД. Так, згідно класифікатору УКТЗЕД [5], *«...автоматичний імуноферментний та імунохемілюмінесцентний аналізатор з двома мікропланишетами...»* класифікується:

- у групі 90 – *«Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя»*;

- підгрупі 9027 – *«Прилади та апаратура для фізичного або хімічного аналізу (наприклад поляриметри, рефрактометри, спектрометри, газо- або димоаналізатори); прилади та апаратура для вимірювання або контролю за в'язкістю, пористістю, розширенням, поверхневим натягом або подібні; прилади та апаратура для вимірювання або контролю за кількістю тепла, звуку або світла (включаючи експонетри); мікроскопи»*;

- позиції 9027 50 00 00 – *«інші прилади та апаратура, що використовують оптичне випромінювання (ультрафіолетове, видиме, інфрачервоне)»*.

Таким чином, в ході дослідження об'єкта за класифікаційними ознаками встановлено наступне:

- відповідно до Єдиного закупівельного словника ДК 021:2015 досліджуваний товар має CPV код 38432000-2 *«Аналізатори»*;

– згідно Класифікатора медичних виробів НК 024:2019 товар ідентифіковано як *«Автоматичний імунохемілюмінесцентний IVD аналізатор»*;

– за УКТЗЕД досліджуваний товар класифікується у позиції *«прилади та апаратура, що використовують оптичне випромінювання (ультрафіолетове, видиме, інфрачервоне)» і має код 9027 50 00 00.*

Важливо підкреслити, що точна та коректна класифікація об'єктів при визначенні їх ринкової вартості є не лише необхідним етапом ідентифікації, але й базовим підґрунтям вибору аналогічного/подібного майна в ході застосування порівняльного підходу.

Література:

1. Класифікатор медичних виробів НК 024:2023 // Адреса URL: <https://politekhmed.ua/wp-content/uploads/2023/06/nk-024-2023-nova-redakcziya.pdf>.

2. ДСТУ 3993 – 2000 Товарознавство. Терміни та визначення. [Чинний від 2001-01-01]. Вид. офіц. Київ :Держстандарт України, 2000. 24 с.

3. Автоматичний двопланшетний імуноферментний та імунохемілюмінесцентний аналізатор CHEMWELL 2 Адреса URL: <https://prosvet.kh.ua/ua/p2095806251-avtomaticheskij-dvuhplanshetnyj-immunofermentnyj.html>.

4. ПОШУК ДК 021:2015 Єдиний закупівельний словник. Адреса URL: <https://radnuk.com.ua/poshuk-dk-021-2015/>.

5. Митні послуги // Адреса URL: <https://ares.ua/uk/codesearch>.

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON ENSURING THE PRINCIPLES OF CONTROL IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Halaburda Nadiia Anatoliivna

*PhD in Law, Associate Professor at the Department of Law Enforcement
University of Customs and Finance
Dnipro, Ukraine*

Korolenko Yevhenii Oleksandrovych

*Student
Educational and Research Institute of Law and International Legal
Relations
of University of Customs and Finance
Dnipro, Ukraine*

In the context of transformation of public administration and justice, one of the key areas where digitalization has the most significant impact is procedural control at the pre-trial investigation stage. Digital information systems implemented in the activities of state bodies conducting pre-trial investigations radically change the mechanism of procedural control by prosecutors. The Unified Register of Pre-trial Investigations (URPTI), the eCase electronic criminal proceedings system developed by the NABU in cooperation with the SAPO, and the SMEREKA information and analytical system created within the DT4UA project [1], [2].

Digital tools provide the prosecutor with a real control mechanism based on the recording of actions with time stamps, electronic identification and legal verification. This allows for verification of the origin of documents, preventing their falsification or reverse editing, and adds technical verification to legal admissibility. In particular, the recording of each investigative action makes it impossible to «accidentally» edit or conceal criminal proceedings. The defense party, having procedural status, can access key data in real time or through a lawyer's request, which enhances the real adversarial nature of the process.

In addition, digital systems implement means of procedural control, including automated tracking of deadlines, templates of procedural decisions, control over the sequence of actions, integration with registers of objects (land, real estate, vehicles), etc. One of the key components is the Unified Register of Pre-trial Investigations (URPTI), the iCase information and telecommunication system of pre-trial investigation of the High Anti-Corruption Court (HACC). In the iCase system, the prosecutor can approve or appeal the investigator's actions in an electronic format, as well as view the entire chronology of the case [3].

Modern digital practices in Ukraine's pre-trial investigation bodies are gradually adapting to the provisions of European acts, which strengthens not only internal control but also facilitates integration into the common European criminal justice area, while new challenges arise to ensure the rule of law. In the digital environment, decisions are often made on the basis of algorithmic data processing, which requires a high level of transparency of algorithms and adherence to digital ethics from pre-trial investigation agencies.

A striking example of foreign practice is the case of *Connecticut v. Amero* (USA, 2007), in which the prosecution was based on assumptions about the intentional nature of the person's actions. Julie Amero, a substitute teacher, was accused of showing pornographic materials to students: on the computer in the classroom under her supervision, open windows (roar-ir) repeatedly appeared, which were seen by students. She was charged with endangering the health of minors and corrupting children. The lack of proper digital forensics led to an erroneous conviction, which was later overturned after the intervention of independent experts who proved that the computer had been infected with malware. This case demonstrates the critical role of professional analysis of electronic media in ensuring human rights [4].

The European experience, in particular the provisions of the General Data Protection Regulation (GDPR) and the strategy of the European Data Protection Board (EDPB), emphasizes the need to comply with the principle of transparent automation «explainability of processing», which should be enshrined as an element of procedural justice [5], [6]. The Regulation on the Harmonized Rules for Fair Access to and Use of Data (Data Act) establishes a new legal framework for the use of data sets by public authorities, including investigative units. According to the provisions of this document, the use of data must be proportionate, legally justified and technically controlled [7].

The document "Vision of the European Forensic Science Area 2030", developed by ENFSI, emphasizes the need to adapt forensic science to new challenges related to digital document circulation, automated data processing and cross-border information exchange. It emphasizes the importance of introducing artificial intelligence into forensics, developing tools for digital scanning of crime scenes, standardizing the exchange of expert data between countries, and using innovative bioanalytical approaches such as omics. ENFSI also emphasizes the need to ensure the quality and reliability of digital evidence, train experts to interpret digital traces, and eliminate human error. These provisions form the direction of the international development of forensic science as a guarantee of fair justice in the digital era [8].

Conclusions. Based on the material presented above, it can be argued that digitalization has an active impact on improving the operational efficiency of pre-trial investigation and prosecutorial supervision bodies. The introduction of modern information systems significantly transforms approaches to procedural control, ensuring transparency, objectivity and the

ability to track procedural actions. Digital tools contribute to strengthening the principles of legal certainty and procedural fairness by providing parties with real-time access to information and preventing manipulation of criminal case files. The implementation of European legal acts and standards in national practice, in turn, strengthens integration processes and creates a new level of responsibility for state authorities in the field of criminal justice in the digital environment.

At the same time, the digitalization of criminal proceedings is not without challenges. In particular, A. Skrypnyk rightly emphasizes the need for clear regulatory framework and consolidation of the process of seizure, recording and storage of electronic data. According to him, the absence of such procedures creates a risk of losing the evidentiary value of digital media, which, in turn, threatens the full implementation of the rule of law [9].

Bibliography:

1. Development of modules of the pre-trial investigation management system "SMEREKA". Ministry of Digital Transformation of Ukraine. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/rozrobka-moduliv-sistemi-upravlinnya-dosudovimi-rozsliduvannyami-smereka> (accessed on 23.04.2025).
2. eCase | NABU official website. NABU official website. URL: <https://nabu.gov.ua/tags/ecase> (accessed 23.04.2025).
3. Transparency International Ukraine. How does the electronic criminal proceedings system "iCase" work? [Electronic resource] // Transparency International Ukraine. Access mode : <https://ti-ukraine.org/research/yak-pratsyuye-systema-elektronnogo-kryminalnogo-provadhennya-ikejs/> – Title from the screen – (access 23.04.2025).
4. Connecticut v. Amero [Electronic citation] // Wikipedia: the free encyclopedia. URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/Connecticut_v._Amero. – Title from the screen. – (access 04.05.2025).
5. General Data Protection Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of April 27, 2016 [Electronic resource]. Accessed at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0679> (accessed 05.05.2025).
6. Guidelines 05/2021 on the Interplay between the application of Article 3 and the provisions on international transfers as per Chapter V of the GDPR [Electronic resource] // European Data Protection Board. Access mode: https://edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-052021-interplay-between-application-article-3_en (accessed 05.05.2025).
7. Regulation (EU) 2022/868 of the European Parliament and of the Council of May 30, 2022 on harmonized rules for fair access to and use of data (Data Act) [Electronic resource]. Accessed at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022R0868> (accessed 27.04.2025).

8. Vision of the European Forensic Science Area 2030. European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). Available at: <https://enfsi.eu/vision-2030/> (accessed 27.04.2025).

9. Skrypnyk A.V. Analysis of sources: digital evidence in criminal proceedings / A. V. Skrypnyk. 2022: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4651&download_id=1537 (accessed 06.05.2025).

ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Герасименко Ольга Анатоліївна

*докторка філософії в галузі психології,
завідувачка сектору психологічних досліджень лабораторії
почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих
досліджень Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Лиманська Анна Сергіївна

*судова експертка сектору психологічних досліджень
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних
та мистецтвознавчих досліджень
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Онацька Валерія Дмитрівна

*наукова співробітниця, судова експертка сектору психологічних
досліджень
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних
та мистецтвознавчих досліджень
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

У сучасному світі, де інформаційні технології стали невід'ємною складовою щоденного життя, дедалі частіше спостерігаємо вплив медіаконтенту на суспільні настрої та соціальні процеси. Способи

подання інформації, її змістове наповнення здатні не лише формувати уявлення громадськості про поточні події, а й впливати на інтерпретування історичних фактів. Особливо виразно це виявляється в умовах збройної агресії, коли інформаційними технологіями активно послуговуються як одним із видів зброї.

Сучасні інформаційні технології значно впливають на формування громадської думки, особливо в умовах збройних конфліктів, за допомогою різноманітних видів комунікації. Одним із найпоширеніших видів комунікації під час збройної агресії є пропаганда. Пропагандистські повідомлення, поширювані в цифровому просторі, не лише маніпулюють фактами, а й змінюють емоційний і когнітивний стан реципієнтів, впливають на суспільну стабільність. Пропаганда, яка застосовує психологічні й лінгвістичні механізми, є потужним інструментом впливу на масову свідомість.

Аналіз сучасної української практики проведення психологічних досліджень у межах комплексних психолого-лінгвістичних експертиз свідчить про суттєве зростання кількості запитів на вивчення саме потенційного деструктивного впливу російської пропаганди в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Це є додатковим аргументом на користь актуальності досліджень механізмів маніпулятивного впливу інформаційного контенту на масову свідомість, особливо під час воєнних конфліктів.

У наукових джерелах пропаганду визначено як цілеспрямоване поширення ідей, спрямованих на формування певних уявлень і поведінки в цільовій аудиторії. Вона характеризується застосуванням емоційно насичених повідомлень, маніпулюванням фактами й апелюванням до стереотипів і цінностей аудиторії. Пропагандистський дискурс має низку характерних особливостей: домінування оцінного компонента над інформативним, емоційного над раціональним, апелювання до цінностей замість фактів [1], а також заздалегідь обумовлені інтерпретування та емоційну насиченість повідомлень [2, с. 13].

Із лінгвістичних позицій, пропаганда – це систематичне поширення ідей, поглядів, переконань серед масової аудиторії за допомогою спеціальних мовних засобів із метою сформувати у свідомості цієї аудиторії певну картину світу. Комунікативний підхід, у якому пропаганду розглядають як особливу форму комунікації, є основою багатьох лінгвістичних визначень цього явища [3]. Лінгвістичний аналіз пропагандистських текстів дає змогу виявити певні мовні засоби (такі, як емоційно забарвлену лексику, повторення ключових тез, метафори й гіперболи), застосовані для посилення впливу на аудиторію. Завданням лінгвістичного досліджень у межах комплексних психолого-лінгвістичних експертиз є не лише визначення об'єктивного змісту наданих на дослідження мовленнєвих повідомлень, а й виявлення шляхом синтезуючої оцінки мовних засобів, лінгвістичних прийомів і засобів мовленнєвого впливу, які є носіями інформації про наявність у них лінгвістичних ознак пропаганди та жорстокості.

Із психологічних позицій, пропаганда відзначається впливовістю – як конструктивною, так і деструктивною. Вона ґрунтується на переконанні, інтерпретуванні й оцінюванні. Конструктивна пропаганда може сприяти суспільній згоді та розвитку, оминаючи маніпулятивні прийоми. Натомість деструктивна спрямована на ескалацію соціальних конфліктів, розпалювання ворожнечі, створення атмосфери страху й недовіри (навіть за відсутності реальних загроз) [4].

Психологічний вплив деструктивної пропаганди відбувається через активування емоційних реакцій, створення образу ворога, нагнітання невизначеності та тригерні повідомлення, що активують глибинні страхи, колективні травми або підсвідомі настанови. Це спричиняє емоційну резонансну реакцію, яка блокує аналітичне мислення та посилює сприйнятливість до маніпулювання, що призводить до зниження критичного мислення та підвищення сприйнятливості до маніпулятивних повідомлень. Зважаючи на зазначене, експертному психологічному аналізу підлягають безпосередньо психологічні засоби (маніпулювання, навіювання) спонукування реципієнтів до дій у зв'язку з об'єктами настанов, а також механізми формування, закріплення або зміни настанов щодо позиціонованих в інформаційних матеріалах об'єктів з урахуванням психологічних аспектів процесів виникнення та функціонування суспільних настроїв і думок.

Вплив деструктивної пропаганди має підґрунтям низку психологічних особливостей, які дають змогу сформуванню емоційно забарвлену, суб'єктивну картину світу, часто – у вигляді чорно-білого протиставлення «свій – чужий», «добро – зло», що активізує примітивні захисні механізми психіки. Основні механізми такого впливу містять: емоційну зарядженість, повторення, соціальне підкріплення, когнітивне переважання, психологічну резонансність, механізми навіювання та групової динаміки. Ці психологічні прийоми посилюють сприйнятливість до пропаганди та знижують здатність до критичного аналізу, особливо в умовах стресу, тривоги або інформаційної втоми.

Деструктивна пропаганда не лише спотворює реальність, а й систематично впливає на психологічний стан аудиторії, спричиняючи глибокі зміни в її мисленні, емоціях і поведінкових реакціях. Її головна мета – не просто переконати, а змінити базові ціннісні орієнтири, маніпулювати відчуттям ідентичності, зруйнувати почуття безпеки, належності й довіри. Такий тип інформаційного впливу спрямований на довготривале програмування свідомості, що призводить до викривленого сприйняття дійсності, формування стереотипів, радикалізації поглядів, зростання агресії або емоційного вигорання. Наслідки деструктивного впливу на індивіда – підвищення тривожності, порушення критичного мислення, втрачене почуття реальності, депресивні або агресивні стани, а на рівні суспільства – деморалізація, радикалізація, зниження суспільної згуртованості. Усе це свідчить про те, що пропаганда – це не просто інформаційна технологія, а форма психологічної зброї.

Значну роль у впливі пропаганди має групова динаміка. Завдяки апелюванню до колективної ідентичності, конформізму й ефекту соціального тиску, вона може стимулювати масову поведінку, поляризувати суспільство, підживлювати агресію або паніку. У таких умовах зростає ризик соціальної фрагментації, відчуження між окремими групами та загального зниження довіри до інституцій.

Підсумовуючи викладене вище, пропаганду можна визначити як цілеспрямовану, повторювану, контрольовану інформаційну діяльність, спрямовану на зміну сприйняття реальності, формування емоційного стану та скеровування поведінки цільової аудиторії. До її ознак належать: умисне добирання лише вигідних мовцєві фактів і аргументів; обмеження або спотворення доступу до альтернативної інформації; застосування стереотипів і настанов; апелювання до емоцій, страхів, цінностей аудиторії у формі коротких і зрозумілих повідомлень [4; 5].

Отже, у період збройної агресії сучасні інформаційні технології є потужним інструментом впливу на суспільну свідомість, каналом для транслювання пропагандистських повідомлень. Пропаганда в умовах збройного конфлікту є дієвим інструментом впливу на масову свідомість. Її ефективність забезпечено поєднанням психологічних і лінгвістичних механізмів, спрямованих на формування потрібних уявлень, образів та моделей поведінки в цільовій аудиторії, потрібних ініціаторам пропагандистського впливу. Деструктивна пропаганда має потенціал для дестабілізації внутрішньої ситуації, що підтверджено результатами психолого-лінгвістичних експертиз. Розуміння цих механізмів є важливим для вироблення ефективних стратегій протидії деструктивному інформаційному впливу й запобіганню дестабілізації суспільства та панічним настроям.

Література:

1. Дяченко О. В. Особливості мовно-маніпулятивного впливу за різних типів політичного режиму. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 29–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2016_58_6 (дата звернення: 13.05.2025).
2. Стадник А. Г. Використання пропаганди в процесі інформаційних війн: її сутність, механізми і технології впливу на громадську думку. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2017. Т. 20. № 5 (145). С. 10–15. DOI: 10.15421/171768 (дата звернення: 13.05.2025).
3. Долинківська С. А., Ткачук І. А., Кривак Т. П. Методичні рекомендації щодо судово-лінгвістичного експертного дослідження текстуальних джерел інформації пропагандистського характеру: звіт про НДР II.1.1-2018/4. Київ, 2021. 165 с.
4. Вітюк Н. Особливості дискурсу політичної пропаганди в умовах інформаційно-психологічної війни. *Збірник наукових праць: психологія*. 2019. Вип. 24. С. 29–38. DOI: 10.15330/psp.24.29-38 (дата звернення: 13.05.2025).

5. Драбюк С. С. Пропаганда та її види. Шляхи протидії пропаганді. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 153—157. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.01.28 (дата звернення: 13.05.2025).

РАМАНІВСЬКА СПЕКТРОСКОПІЯ У ВСТАНОВЛЕННІ ВІКУ ДОКУМЕНТІВ: ОГЛЯД ТЕНДЕНЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙ ОСТАННІХ РОКІВ

Гресь Олена Віталіївна

кандидат хімічних наук,

*завідувач сектору дослідження давності документів відділу
почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів
та обліку лабораторії криміналістичних видів досліджень
Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Встановлення віку документів є важливим та вагомим завданням для різних сфер (дослідження історичних документів, архівних, місцевікої експертизи, криміналістики). В останні декілька років спостерігається впровадження інновацій у відомі методи дослідження давності документів (залучення інформаційних технологій, штучного інтелекту, доповнення новими технологічними аспектами, поєднання декількох методів, осучаснення методик). Широкий спектр методів, які застосовують для встановлення віку документів, узагальнені у роботі [1, с. 1–320].

Значну увагу в дослідженні давності виготовлення документів вже більше 10 років набув метод Раман-спектроскопії (Raman Spectroscopy). Як зазначено у праці [2, с. 38–39], метод спектроскопії КР має переваги при проведенні технічної експертизи документів: виявленні дописок, внесених пастою кулькових ручок, високою відтворюваністю результатів, простотою аналізу (виключення стадії пробопідготовки). Автори статті [3, с. 47–56] розглянули можливості раманівської спектроскопії в дослідженні датування документів при проведенні технічної експертизи документів. Метод є перспективним інструментом для встановлення віку документів, оскільки дає можливість отримати молекулярний склад досліджуваних зразків без їхнього руйнування. Обмеженнями методу є значна флуоресценція значної частини барвників, слабка інтенсивність сигналів [3, с. 51].

Протягом останніх п'яти років спостерігається вдосконалення методики визначення складу фарбувальних сумішей та чорнил при проведенні експертизи текстових документів, творів художнього

мистецтва методом Раман-спектроскопії. Завдяки вдосконаленню лазерної та обчислювальної складових, а також застосуванню гібридних методів, КР-спектроскопія отримала новий імпульс і досі залишається актуальним та досліджуваним методом. Варто розглянути сучасні варіанти раманівської спектроскопії, їхнє впровадження в технічну експертизу документів для встановлення строків виготовлення документів.

Гіперспектральна Раман-спектроскопія (Hyperspectral Raman Spectroscopy, HRS) дала можливість отримувати просторово-розподілену інформацію про розподіл чорнил, спектри паперу на великих ділянках зразку, що дає змогу ідентифікувати процес старіння з незначною похибкою результатів. У дослідженні Zhang et al. (2022) продемонстроване датування історичних документів [4, с. 523–532]. Дослідження авторів Smith et. al., (2023) показали ефективність машинного навчання для встановлення віку чорнил в документах криміналістичного характеру [5, с. 100455]. HRS активно виявляє підчистки, дописки, аналізуючи відмінності у спектрах окремих ділянок документу. Метод допоки застосовується обмежено та на стадії дослідження, оскільки має необхідність в стандартизації методик, вимагає значних обчислювальних ресурсів та має чутливість до флуоресценції деяких барвників.

Застосування машинного навчання для аналізу отриманих раманівських спектрів дозволяє автоматично виявляти ознаки старіння чорнил. Класифікатори на основі опорних векторів (SVM) активно використовуються для автоматичної обробки Раман-спектрів, мінімізуючи суб'єктивний фактор при аналізі даних, про що описано в роботі [6, с. 121049].

Використання поверхнево-підсиленої Раман-спектроскопії (SERS) дозволяє працювати з малими концентраціями барвників, є актуальною для вицвілих документів. Саме SERS надав розширені спектральні характеристики та гасіння флуоресценції, що описано в роботі [7, с. 727]. Використання лазерно-абльованих золотих наночастинок для створення високочутливих сенсорів (субстратів-SERS) показано в роботі Evaldas Stankevicius et. al. (2021), Метою дослідження було створення золотих наночастинок за допомогою лазерної обробки багат шарових плівок та їх застосування в SERS, дослідження старіння барвників на папері як імітацію природнього старіння [8, с. 33889–33898]. Дослідниками Lakshmanan K. et. al. (2019) проаналізовано застосування SERS для аналізу чорнил в судово-медичній практиці, описані позитивні дані для диференціації паст чорнил різних кольорів за допомогою мідних субстратів [9, с. 15022–15026]. Розглянуті роботи свідчать про актуальність та потенціал вдосконалення технології SERS для раманівської спектроскопії

Моделювання процесів старіння активно використовується дослідниками для вивчення КР-спектрів барвників під дією зовнішніх

факторів (УФ, температура, вологість). Такі роботи відомі протягом останніх 10–12 років, проте на даний час вони набувають нових обрисів для створення моделей старіння та баз даних цих моделей в комплексному аналізі датування документів методом КР-спектроскопії, до прикладу, представлено комплексне дослідження Vizcaino A. et al. (2024) [10, с. 409 – 421]. У дослідженні Saviello D et. al. (2019) [7, с. 727] методом з використанням SERS проаналізовано деградацію барвників Crystal Violet з часом, виявлено механізм фотодеградації, що може бути використано як маркер для встановлення давності документів.

Таким чином, удосконалення методу Раман-спектроскопії у датуванні документів, нові досягнення у цьому напрямку спектроскопії відкривають перспективи для точної, стандартизованої, відтворюваної методики визначення віку документів. Подальший розвиток методу Раман-спектроскопії у встановленні давності документів становить важливий напрямок у сучасній науці, підвищує достовірність результатів експертиз, зменшує суб'єктивний фактор, деструктивне втручання.

Література:

1. Ellen D. Scientific examination of documents: methods and techniques / D. Ellen. 3rd ed. London; New York : CRC Press, 2006. 320 p.
2. Jungang Lv, Shuo Liu, Yuanyuan Li Jimin Feng. Differentiation of inks used for seals by confocal Raman microscopy and fourier transform infrared microscopy. *Spectroscopy*. 2015. Vol. 30(4). P. 36–43.
3. Ковальов К.М., Довбій О.О., Гресь О.В., Бичков А.С. Можливості застосування методу раман-спектроскопії під час вирішення актуальних питань технічної експертизи документів. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 34(2). С. 47–56.
4. Zhang Y., Wang H., Liu X. Application of Raman hyperspectral imaging for non-destructive dating of historical documents. *Journal of Raman Spectroscopy*. 2022. Vol. 53(3). P. 523–532.
5. Smith A., Patel R., Brown J. Machine learning-assisted Raman spectroscopy for ink aging determination in forensic science. *Forensic Chemistry*. 2023. Vol. 31. P. 100455.
6. Martínez-Ramírez S., Blanco L., Domínguez A. Environmental aging of ink: a Raman spectroscopic study supported by machine learning methods. *Talanta*. 2020. Vol. 217. P. 121049.
7. Saviello D. et al. Raman Spectroscopy and Surface Enhanced Raman Scattering (SERS) for the analysis of blue and black writing inks: identification of dye content and degradation processes. *Frontiers in Chemistry*. 2019. Vol. 7. P. 727.
8. Evaldas Stankevicius et. al. Gold nanoparticles generated using the nanosecond laser treatment of multilayer films and use for SERS applications. *ASC Omega*. 2021. Vol. 6(49). P. 33889. DOI: 10.1021/acsomega.1c05165

9. Lakshmanan, K., Chan, C., Nadarajah, A., Lim, S. Forensic application of SERS for ink analysis using copper-deposited graphite surfaces. *Biomedical Journal of Scientific & Technical Research*. 2019. Vol. 20(1). P. 15022–15026.

10. Vizcaino A., de la Roja J. M., Perez-Rodriguez J. L., Dominguez-Vidal A. The complementary use of Raman, ATR-FTIR spectroscopy, and chemometrics for investigating the deterioration of artificially aged parchment. *Journal of Raman Spectroscopy*. 2024. Vol. 55. P. 409–421. DOI: <https://doi.org/10.1002/jrs.6573>.

ІНІЦІУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ТА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ВИСНОВКАМИ ЕКСПЕРТІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Гусєва Влада Олександрівна

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики та судової експертології
Навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Коломойцев Микола Миколайович

*кандидат юридичних наук, докторант
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Реалізація засади рівності сторін у кримінальному провадженні та забезпечення принципу змагальності одне з доволі дискусійних питань, адже в науковій літературі вчені постійно апелюють щодо того, що права сторони захисту не є такими розгалуженими, як сторони обвинувачення. Нашу увагу привертають практичні аспекти призначення експертизи стороною захисту в кримінальному провадженні й ознайомлення із висновком експерта, долученого до матеріалів кримінального провадження стороною обвинувачення.

Передусім зауважимо, що на стадії досудового розслідування стороною захисту може лише бути ініційоване призначення експертизи перед стороною обвинувачення або ж залучено експерта на договірних умовах. Зауважимо, що процедура залучення експерта стороною захисту на етапі досудового розслідування неодноразово зазнавала змін у законодавстві. Відповідно до чинних норм кримінального

процесуального законодавства, сторонам у кримінальному провадженні гарантується право залучати експертів для проведення експертизи або доручати її виконання відповідним експертним установам. Такий порядок закріплено у статтях 242–244 КПК України, які також регулюють питання збирання доказів на досудовому етапі. При цьому, згідно з частиною 3 статті 93 КПК України, сторона захисту має право отримувати докази шляхом звернення до органів публічної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій. До таких доказів належать копії документів, довідки, експертні висновки, ревізійні висновки та акти перевірок. Відповідно до статті 243 КПК України, сторона захисту має право на залучення експерта на договірній основі, включно з обов'язковими підставами [1]. Ці положення узгоджуються із нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які надають адвокату право збирати фактичні дані, що можуть бути використані як докази. Адвокат може подавати запити, отримувати, витребувати та знайомитися з речами і документами, а також опитувати осіб за їх згодою. До того ж, закон дозволяє адвокату отримувати письмові висновки не лише експертів, а й фахівців, які мають спеціальні знання у відповідних галузях [2].

Привертає увагу той факт, що використовуючи терміни «висновки фахівців» і «висновки експертів», законодавець вочевидь, прагне розширити перелік осіб, які можуть надавати спеціальні висновки чи консультації. Це створює можливість для сторони захисту залучати не лише офіційно атестованих експертів, а й інших кваліфікованих фахівців у відповідних сферах знань як під час досудового, так і судового розгляду. Утім слід об'єктивно оцінювати перспективи таких висновків і можливість їх використання у процесі доказування. Як правило, лише висновок експерта, отриманий у порядку, передбаченому законом, визнається судом належним, допустимим і достовірним доказом.

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу», підставами для проведення експертизи можуть бути як рішення суду або органу досудового розслідування, так і замовлення, ініційоване приватними особами. Останній варіант передбачає укладення договору з експертом чи спеціалізованою установою, що надає стороні захисту можливість самостійно ініціювати експертизу. Такий підхід сприяє забезпеченню неупередженого та всебічного аналізу доказів. У випадку проведення експертизи за ініціативою захисту, укладення договору з експертом є ключовим юридичним підґрунтям для виконання дослідження. Це дає змогу стороні захисту впливати на процес доказування та забезпечує рівні процесуальні можливості в межах змагального судового процесу. Самостійне залучення експерта в такому випадку є правомірним і узгоджується з нормами кримінального процесуального законодавства, яке допускає ініціативу сторін у залученні експертів.

Також ще одним способом реалізації права на отримання доказів у вигляді висновку експерта є подання захисником клопотання відповідно до ст. 220 КПК України. Такий механізм дозволяє

звернутись до слідчого або прокурора з пропозицією призначити експертизу. У разі відмови слідчого або прокурора, захисник має право оскаржити таку постанову в судовому порядку, що виступає додатковою гарантією дотримання принципів справедливого судочинства.

На практиці нерідко трапляються випадки, коли слідчі або прокурори відмовляють у задоволенні клопотань про експертизу. У таких ситуаціях важливо грамотно обґрунтувати скаргу, звертаючи увагу на недоліки у мотивації відмови та аргументуючи неможливість залучення експерта на договірних умовах. Скарга має ґрунтуватися на фактах, що підтверджують потребу в незалежній експертній оцінці, яку може надати лише фахівець із відповідною кваліфікацією. Такий підхід не лише зміцнює гарантії захисту, а й підвищує ефективність розслідування та судового розгляду. Аналіз практичних кейсів засвідчує, що суди звертають увагу сторони захисту на можливість самостійного залучення судового експерта на договірних засадах. Водночас самостійне ініціювання проведення експертизи не завжди може бути доступним для особи, адже деякі експертизи є дорогавартісними.

Окрім того, у правозастосовній практиці нерідко трапляються випадки, коли ініціатива щодо призначення експертизи під час досудового розслідування виходить від захисника. Проте не щодо кожного завдання сторона захисту може призначити експертизу і забезпечити її проведення, що зумовлено відсутністю об'єктів дослідження і порівняльних зразків. Щодо, наприклад, документів, які в подальшому стануть об'єктами дослідження, то із цією метою адвокат подає клопотання про доступ до речей і документів, а також направляє адвокатські запити на отримання копій документів відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1]. Стосовно відібрання біологічних зразків або зразків почерку, голосу тощо, то тут ситуація значно складніша, адже порядок отримання зразків для експертизи фактично визначено як слідчу (розшукову) дію, проведенням якої не може займатися ані захисник, ані тим паче сам підозрюваний.

Щодо ознайомлення із висновками експертів, то фактично сторона обвинувачення отримує таку можливість, після відкриття матеріалів кримінального провадження у порядку ст. 290 КПК України, тобто коли досудове розслідування завершено. Інколи на цьому етапі не всі висновки експерта долучено до справи, і вони долучаються прокурором, коли справа перебуває на етапі судового розгляду. Таким чином, сторона захисту в подібних ситуаціях може лише ознайомитися з постановою про призначення експертизи, а от усі подальші заперечення, спростування, формування власної правової позиції відбудуватиметься фактично під час судового розгляду справи.

Подекуди в практичній діяльності окремі висновки експертів взагалі не долучаються до матеріалів провадження, що може створити передумови для сумніви у тому, чи дійсно сторона обвинувачення підходить до розслідування об'єктивно або ж включає у матеріали

лише «зручні» для себе висновки. Наприклад, незручними можуть бути категоричні висновки про неможливість вирішення того чи іншого завдання. У таких ситуаціях адвокати вимушені розшукувати висновки експертів та витребувати їх для ознайомлення, щоб з'ясувати як експерт вирішив покладене на нього завдання по суті, чи не відбувалося втручання у його діяльність тощо.

Отже, окремі положення щодо ініціювання проведення експертизи стороною захисту перед стороною обвинувачення або судом є суто декларативними, оскільки всі апелюють до того, що закон не обмежує сторону захисту в залученні адвоката на договірних умовах. На нашу думку, саме такий підхід і слід вважати найбільш апробованим, оскільки саме його слід визнати результативним. Щодо ознайомлення з висновками експертів, то тут ситуація така ж складна і негативно позначається на можливостях формування правових позицій у справі. Вважаємо, що підняті нами питання є актуальними до розв'язання, а тому мають стати предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17> (дата звернення: 05.05.2025).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 05.05.2025).

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Гуцуляк Юрій Васильович

*старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Ряшко Олена Василівна

*доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Давайте будемо відвертими, у нашому, далеко не ідеальному середовищі, жінки та діти, й далі, на превеликий жаль, залишаються найбільш незахищеними та вразливими верствами суспільства. Якщо ми звернемося до витоків домашнього насильства та його психологічного підґрунтя, то зможемо провести паралелі з патріархальним типом культури, який, залишається масовим у свідомості більшості. Оскільки протягом тривалого часу чоловік приміряв та виконував роль захисника та воїна, жінка залишалась берегинею роду, поступово та підсвідомо, набуваючи статусу людини, так би мовити, другого сорту.

Абсолютно згідні з думкою, що суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству, дуже часто, не в змозі, у повній мірі, зрозуміти небезпеку для постраждалої особи з боку кривдника, не здатні усвідомити, який страшний, нестерпний шлях має пройти потерпіла людина для того, щоб захотіти вирватися з пекла та розірвати колесо домашнього насильства назавжди. Найголовнішим завданням є це прислухатися до постраждалої особи, сприймати серйозно її побоювання, виявити максимальну емпатію та ставитися з розумінням до її страхів [1, с. 45]

Неможливо переоцінити вагомість висновку експерта, як джерела доказів у кримінальному провадженні, особливо, коли мова йде про дитину, як жертву домашнього насильства. Перше, на що повинен звернути увагу експерт, – це особистість самого злочинця, адже, ступінь психотравматизації неповнолітньої жертви насильства залежить й від ступеня родинних зв'язків із підозрюваним, а також його роль у житті дитини. Зрозуміло, що внаслідок віку, вразливості та психологічних особливостей, найбільшої травматизації дитина зазнає коли кривдником є, саме, рідна людина, яка, апріорі, має любити та захищати. Звісно, що характер сили травматизації від такої людини має свої особливості, у випадку, наприклад, коли вітчима чи мачуху дитина сприймає як сторонню людину [2, с. 20]

Об'єктами психологічного дослідження у справах щодо домашнього насильства є людина як соціальний суб'єкт, сукупність джерел інформації (матеріали кримінального провадження, продукти психічної діяльності тощо), що відображають відомості про психічну діяльність особи за обставин справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування.

Парадокс життя полягає в тому, що жертви насильства складають абсолютну різномірну спільність, яку не об'єднують ні расові, ні вікові, ні соціально-економічні, ні будь-які інші чинники. Можливо, поведінка й особливості жертви насильства є наслідком певних життєвих ситуацій або особистого сприйняття конкретної людини, яка виявилася заручником такої ситуації. [3, с. 255]

Важливим аспектом при проведенні експертизи є встановлення наявності психотравмувального досвіду, що досліджується у кримінальних провадженнях про вчинення домашнього насильства та встановлення причинно-наслідкового зв'язку між таким досвідом та подіями сьогодення. Що стосується судово-психологічної експертизи, то її може бути призначено виключно щодо психічно здорової особи, а за наявності будь-яких сумнівів – можливість її призначення виключається. Перелік питань, на які повинен відповісти експерт-психолог, вимагає вивчення психологічних аспектів ситуацій домашнього насильства, особливостей відносин потерпілого щодо самого себе та до кривдника, ступенів адаптації до впливу стресових ситуацій, характеристик мотиваційного, інтелектуального, емоційно-вольового та поведінкового складників особистості. Особливості проведення судово-психологічної експертизи відносно потерпілих унаслідок домашнього насильства потребують використання науково обґрунтованих методів і засобів дослідження об'єкта судової експертизи, рішення експертного завдання в пропонованій експертній ситуації [4, с. 256]

Призначення такої експертизи повинне: по-перше, бути зумовлено важливістю обставин, які відомі або можуть бути відомі особі і які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, без чого встановлення істини у справі є ускладненим; по-друге, мати під собою достатні фактичні підстави, а саме для критичного ставлення до пояснення особи через наявність обставин, котрі свідчать про особливості поведінки особи, що можуть вказувати на наявність у неї психічних розладів; по-третє, наявність інформації про перенесення особою захворювань і травм, що супроводжувались зміною поведінки; інформації про перебування особи на обліку у психіатра [5, с. 538–539]

Тільки вдумайтеся, що зараз, у вільному демократичному ХХІ сторіччі, коли, на кожному кроці декларуються рівні права та можливості жінок і чоловіків, помилково здається, що жорстоке поводження, гендерне та домашнє насилля, приниження честі та гідності, нанесення тілесних ушкоджень та навіть позбавлення життя кудись зникли, аж ніяк ця ганебна практика й надалі залишається світовою соціальною проблемою людства. Як ми вже зазначали на

початку, найчастіше жертвами домашнього насильства стають жінки та діти. За неофіційними даними, майже 70% жінок, протягом життя, зазнають різних форм знущань та принижень. Ми ніколи не дізнаємося реальної картини, тому що соромно, тому що незручно, тому що страшно. Домашнє насильство майже ніколи не уособлює собою окрему дію або ситуацію, як правило, це сукупність систематичного, довготривалого фізичного, психологічного, сексуального та емоційного насильства щодо близького члена сім'ї чи партнера. Домашнє насильство може доводитися будь-якими джерелами доказів, допустимими у кримінальному провадженні та передбаченими КПК України, серед яких важливе місце займає призначення та проведення судових експертиз.

Література:

1. Забезпечення надання правових послуг особам, постраждалим від домашнього насильства: практичний посібник для надавачів правової допомоги / К. Л. Бойчук, С. М. Бреус, Т. І. Бугаєць, Л. О. Гриценко, Д. О. Пилипенко ; за заг. ред. д.ю.н., доц. А. Б. Благої. К., 2023. 136 с.
2. Козлова А. Г. Місце судово-психологічної експертизи в кримінальному процесі та алгоритм проведення психодіагностичного дослідження неповнолітніх жертв насильства. *Психологічний часопис*. 2017. № 2(6). С. 15–27.
3. Міхеєва Л. М. Домашнє насильство: судово-психологічна експертиза та соціально-правові аспекти. *Науковий журнал Габітус. Соціальна психологія. Юридична психологія*. Випуск 19/2020. С. 253–257.
4. Сальнікова А. О. Використання спеціальних психіатричних та психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1(31). С. 276–287. С. DOI: <https://doi.org/10.32631/vsa.2024.1.22>
5. Ряшко О. В. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: призначення психіатричної експертизи та особливості предмету доказування. *Колективна монографія «Сучасні досягнення юридичної науки і практики країн Європи та України»*. Республіка Польща. 2020. С. 534–548. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-63-1.30>

МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН В СИСТЕМІ ВОЄННОЇ КОНФЛІКТОЛОГІЇ: ВІД ЮРИСДИКЦІЇ ДО ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

Дем'янчук Юлія Ігорівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

м. Львів, Україна

Однією з фундаментальних ознак міжнародного права є наявність усталеної системи засобів мирного розв'язання міжнародних спорів, яка охоплює як погоджувальні, так і інституційно-правові механізми. Як передбачено в ст. 33 (ч. 1) Статуту ООН, що набув чинності 24 жовтня 1945 року, сторони будь-якого конфлікту, продовження якого може становити загрозу міжнародному миру й безпеці, зобов'язані передусім шукати шляхів його врегулювання за допомогою переговорів, розслідування, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод тощо [1, 1945]. З огляду на ці процеси, особливе значення має Міжнародний суд ООН – головний судовий орган ООН, Статут якого є невід'ємною частиною Статуту Організації. Документ встановлює організаційні засади функціонування Суду, визначає його компетенцію, процедури та процесуально-правові норми діяльності. Відповідно до ст. 36 (ч. 3) Статуту Суду, Рада Безпеки виходить із того, що правові спори повинні передаватися сторонами на розгляд Міжнародного суду [Ibid.].

Правовий статус і основні принципи діяльності Міжнародного суду ООН були предметом дослідження багатьох провідних учених як вітчизняної, так і зарубіжної науки, зокрема К. Савчук і О. Мельничук [2], В. Плотка [3], Д. Шеренговського [4], О. Рудницької [5], R. Ngwang [6], S. Cavandoli і G. Wilson [7] тощо. У рамках порушеної проблематики особливого значення набуває аналіз шляхів мирного вирішення міжнародних спорів, який, з огляду на виклики сучасності, потребує нового наукового осмислення [8, с. 568].

У цьому контексті важливе місце займає воєнна конфліктологія – міждисциплінарне вчення про військовий конфлікт, його походження, причини, динаміку та наслідки, що має на меті виявлення ефективних механізмів як мирного, так і примусового врегулювання збройного протистояння між державами, а також дослідження ролі миротворчих місій ООН у цьому процесі [9, с. 88].

Першою справою, що надійшла до Міжнародного суду ООН, стала справа про Корфуський канал, яка розглядалася у 1947–1949 роках. Велика Британія подала позов проти Народної Республіки Албанія у зв'язку з двома інцидентами в протоці Корфу. Під час першого

британські військові кораблі були обстріляні албанською береговою артилерією, а в другому – підірвалися на морських мінах, що призвело до численних жертв. Міжнародний суд визнав відповідальність Албанії та зобов'язав її виплатити Великій Британії компенсацію в розмірі 844 000 фунтів стерлінгів. Унаслідок інцидентів дипломатичні відносини між країнами було перервано на кілька десятиліть і відновлено лише у 1991 році [10].

Наступним етапом судової практики Суду стала його друга справа – консультативне провадження щодо критеріїв прийняття нових членів до ООН. З моменту створення Організації близько дванадцять держав отримали відмову у вступі, оскільки їхні кандидатури були відхилені Радою Безпеки внаслідок вето, накладеного однією чи іншою державою, яка є постійним членом Ради. Згодом виникла пропозиція щодо одночасного прийняття всіх кандидатів. У консультативному висновку від 28 травня 1948 року, згідно ст. 4 Статуту ООН, Суд постановив, що встановлені в Статуті умови вступу є вичерпними, і якщо держава-кандидат їм відповідає, Рада Безпеки зобов'язана надати відповідну рекомендацію, яка відкриє шлях до ухвалення рішення Генеральною Асамблеєю [11].

Формування судової доктрини Міжнародного суду ООН продовжилось у 1949 році розглядом справи про право на притулок між Республікою Колумбія та Республікою Перу. Згідно з наказом, виданим Виконуючим обов'язки Голови Суду щодо визначення процедури у цій справі, Суд ухвалив рішення на користь Перу, вказавши на відсутність міжнародного зобов'язання визнавати рішення Колумбії про надання притулку [12]. Подальший розгляд справи про притулок, зокрема питання з приводу видачі Хая де ла Торре, відбувся у 1950 році. Відповідно до положень ст. 38 Статуту, Міжнародний Суд ООН постановив, що Колумбія не зобов'язана передавати Хая де ла Торре Перу, проте також не має права вивезти його з території країни без згоди перуанської сторони [13].

Ще одним важливим прикладом консультативної діяльності Суду став запит Генеральної Асамблеї у зв'язку з вбивством у вересні 1948 року в Єрусалимі графа Фольке Бернадотта – Посередника ООН у Палестині – та інших членів Місії ООН. Міжнародному суду було доручено з'ясувати, чи має Організація право подати міжнародний позов проти держави, відповідальної за цей злочин, з метою отримання компенсації за завдану шкоду як самій Організації, так і потерпілим. Суд дійшов висновку, що ООН має таке право, включно з можливістю вимагати відшкодування збитків потерпілим або тим, хто уповноважений діяти від їхнього імені [14].

Окрім цього, Міжнародний суд ООН розглядав низку інших важливих справ, зокрібно: справу Великої Британії проти Ірану (1951–1952); територіальну суперечку між Францією та Сполученим Королівством щодо островів Мінк'є та Екреос, розташованих між британським островом Джерсі та узбережжям Франції (1951–1953); справу супроти

затримання в Угорщині американського повітряного судна та його екіпажу (США проти Угорської Народної Республіки, 1954); а також справу Камбоджі проти Таїланду, в межах якої розглядалося питання окупації території навколо руїн храму Преа Віхеар – важливого об'єкта релігійного поклоніння камбоджійців (1952–1962).

Серед резонансних проваджень, розглянутих Міжнародним судом ООН, вирізняється справа, порушена 4 листопада 1960 року Ефіопією та Ліберією – як колишніми державами-членами Ліги Націй – проти Південної Африки. Вона мала на меті з'ясувати правовий статус мандата Ліги Націй з приводу Південно-Західної Африки та відповідальності Південної Африки за виконання зобов'язань як мандатної держави (1960–1966).

Іншою справою, яка привернула увагу міжнародної спільноти, була справа Австралії та Нової Зеландії проти Франції, порушена 9 травня 1973 року, відносно запланованих ядерних випробувань у південно-тихоокеанському регіоні (1973–1974).

4 листопада 1979 року Сполучені Штати Америки звернулися до Міжнародного суду зі скаргою на Іран у зв'язку із захопленням американського посольства в Тегерані та утриманням у заручниках його дипломатичного й консульського персоналу. Цю справу розглядали у період з 1979 по 1981 рік.

Упродовж другої половини XX століття та на початку XXI століття Міжнародний суд ООН розглядав низку складних міждержавних конфліктів, пов'язаних із територіальною цілісністю, а також порушенням міжнародних конвенцій. Так, 14 жовтня 1983 року Буркіна-Фасо (тоді – Верхня Вольта) та Малі передали на розгляд Суду спеціальну угоду щодо делімітації частини спільного сухопутного кордону. 9 квітня 1984 року Нікарагуа подала заяву проти Сполучених Штатів Америки у зв'язку з відповідальністю США за військову та воєнізовану діяльність у та проти Нікарагуа (1984–1991). 20 березня 1993 року Республіка Боснія і Герцеговина ініціювала справу проти Союзної Республіки Югославії з огляду на ймовірне порушення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948), разом із іншими правовими аспектами, пов'язаних із цим питанням (1993–2007). 2 липня 1999 року Хорватія подала заяву проти Союзної Республіки Югославії за порушення тієї ж Конвенції, покликаючись на ст. 9 як правове обґрунтування (1999–2015). 29 квітня 1999 року Союзна Республіка Югославія звернулася до Суду із заявами проти десяти держав – Бельгії, Канади, Франції, Німеччини, Італії, Нідерландів, Португалії, Іспанії, Об'єднаного Королівства та США – у зв'язку з імовірним порушенням ними принципу незастосування сили в міжнародних відносинах. 12 серпня 2008 року Республіка Грузія ініціювала провадження проти Російської Федерації через її дії на території Грузії та поблизу неї, які, на думку грузинської сторони, порушували Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965).

Однією з найбільш знакових справ, порушених у Міжнародному суді ООН з моменту заснування інституції, є справа “Україна проти Російської Федерації”. Нагадаємо, 16 січня 2017 року Україна подала заяву про відкриття провадження проти Російської Федерації щодо ймовірних порушень двох ключових міжнародно-правових актів: Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999) та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965). Як правову основу для визнання юрисдикції Суду Україна апелювала до ст. 24 першої з цих Конвенцій та ст. 22 другої. Передумовою звернення до Міжнародного суду стали події, що розпочалися з 2014 року, зокрема анексія Криму та збройний конфлікт на сході України, які, на думку заявника, були пов’язані з грубими порушеннями міжнародного права з боку Російської Федерації.

31 січня 2024 року Міжнародний суд ООН виніс рішення у цій справі. Суд підтвердив свою юрисдикцію на підставі положень відповідних статей обох Конвенцій, проте наголосив, що розгляд провадження обмежується виключно питаннями, що підпадають під сферу дії зазначених міжнародних договорів, без поширення на інші аспекти міжнародного права.

Таким чином, висновуємо, що Міжнародний суд ООН є ключовим компонентом у поліструктурній моделі воєнної конфліктології, що поєднує правовий, політичний і гуманітарний виміри врегулювання збройних протистоянь між державами. Вивчення його практики – від першої справи про Корфуський канал (1947–1949) до сучасного провадження “Україна проти Російської Федерації” – уможливило простежити низку закономірностей, як-от: зростання ролі міжнародних конвенцій як основи для юрисдикції; тенденцію до ускладнення правової аргументації сторін; формування прецедентів супроти тлумачення понять «збройний конфлікт», «агресія», «відповідальність держави»; а також поступове зміщення фокусу від суто юридичного аналізу до широкої політико-правової практики. Проведене дослідження свідчить про еволюцію функцій Міжнародно суду ООН – від арбітражного вирішення спорів до інституції, що формує міжнародно-правову норму і впливає на політичну динаміку глобальної безпеки.

Література:

1. United Nations Charter. Chapter VI: Pacific Settlement of Disputes. Article 33. 1945. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-6>
2. Савчук К. О. Міжнародний суд ООН як засіб мирного розв’язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві / К. О. Савчук, О. І. Мельничук. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 341–347.
3. Плотко В. Л. Міжнародний суд та арбітраж у вирішенні територіальних суперечок та воєнізованих конфліктів. *Соціально-політичні студії: наук. альманах*. 2018. № 2. С. 34–41.

4. Шеренговський Д. В. Поняття та сутність міжнародного конфлікту в науці про міжнародні відносини. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. /редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОН молоді спорт України, НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2011. Вип. 43. С. 98–108.

5. Рудницька О. П. Роль міжнародного суду ООН у вирішенні міждержавних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 539–543.

6. Ngwang, R., The Role of the International Court of Justice in Resolving Disputes between States: The Case of the 2022 Russo-Ukrainian Conflict (April 15, 2024). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4896267>

7. Cavandoli S., Wilson G. Distorting fundamental norms of international law to resurrect the Soviet Union: The International Law Context of Russia's Invasion of Ukraine Netherlands International Law. 2022. Vol. 69. Iss. 3. P. 383–410.

8. Патлашинська І. В. Аналіз шляхів мирного вирішення міжнародних спорів: відповідь на сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 568–572.

9. Дем'янчук Ю. Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2024. Том 27. № 2. С. 75–102.

10. International Court of Justice. Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania). 1947. <https://www.icj-cij.org/case/1>

11. International Court of Justice. Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations. Article 4 of the Charter. 1948. <https://www.icj-cij.org/case/3>

12. International Court of Justice. Colombian-Peruvian asylum case, Order O /December 17th, 1949: I. C. J. Reports 1949. P. 267.

13. International Court of Justice. Colombia/Peru – Asylum – Judgment of 20 November 1950 – (including the declaration of Judge Zoricic) – Judgments [1950] ICJ 6; ICJ Reports. 1950. P. 266.

14. International Court of Justice. Request for Advisory Opinion. (Including the dossier of documents transmitted to the Court pursuant to article 65, paragraph 2 of the Statute). Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. 1948. <https://www.icj-cij.org/case/4>

ETICA PROFESIONALĂ A EXPERTULUI JURIDICIAR

Derecha Larisa Mykolaivna

*Candidat în științe biologice, cercetător științific superior,
Secretar științific al Centrului Național Științific „Institutul de Expertiză
Criminalistică N. S. Bokarius” al Ministerului Justiției al Ucrainei
or. Harkov, Ucraina*

Gurău Nicolae

*Șef Laborator expertize judiciare criminalistice al Centrului Național de
Expertize Judiciare de pe lângă Ministerul Justiției al Republicii Moldova,
Expert Judiciar
or. Chișinău, Moldova*

Derecha Andrey Romanovych

*expert criminalist al Centrului științific de cercetare a expertizelor judiciare
în Domeniul Tehnologiilor Informaționale și Proprietății Intelectuale
or. Kiev, Ucraina*

Problemele de etică profesională a experților judiciari sunt în prezent destul de relevante, având în vedere dezvoltarea dinamică a activităților sistemului de expertiză judiciară din Ucraina și din Republica Moldova.

Profesia de expert criminalist este deosebită, este unică. Expertul are cunoștințe în probleme teoretice, metodologice generale, procedurale și organizatorice în domeniul expertizelor judiciare, precum și cele speciale (inginerie, balistică, chimie, biologie, economie etc.).

Termenul „etică” (latină: ethica, din greacă: ἠθικός – obicei, moralitate, caracter) este o știință filozofică al cărei obiect de studiu sunt principiile morale, originea, dezvoltarea și conținutul lor; un sistem de norme morale și valori caracteristice unei anumite comunități – sociale, profesionale sau alt grup de oameni [1].

Problemele fundamentale de etică a activității de expertiză au fost luate în considerare de oameni de știință precum: L. E. Arotsker, N. I. Klimenko, V. Yu. Shepitko și alții [2], care în lucrările lor au evidențiat astfel de calități precum nivelul de cultură morală și juridică a expertului, capacitatea sa de a-și îndeplini atât îndatoririle procedurale, cât și de a menține o anumită distanță etică în domeniul de comunicare, comportament, au remarcat necesitatea creării unui anumit model de comportament, aplicând o abordare științifică în acest sens. În special, N. I. Klimenko a combinat calitățile profesionale și de calificare necesare pentru stăpânirea profesiei de expert judiciar într-un singur concept – „profesiograma expertului judiciar”, care ne permite să vedem într-un mod mai deosebit structura calităților profesionale

și morale ale unei persoane care intenționează să obțină calificarea de expert judiciar [2].

Luarea în considerare a fundamentelor etice ale activității expertului este legată de sarcinile expertologiei, deontologiei și criminalisticii, precum și de reforma legislației procesual-penală cu orientarea acesteia spre valorile morale ale persoanei și standardele internaționale ale procesului penal.

Etica expertului reprezintă implementarea standardelor morale de moralitate generală și a regulilor de conduită în toate domeniile activității criminalistice profesionale: procedural, organizatoric, industrial, comunicativ. Din poziția de analiză a conceptului de activitate profesională și de analiză a structurii acestuia, problemele etice ale activității unui expert judiciar pot fi luate în considerare în raport cu următoarele subsisteme: motivele activității de expertiză profesională, scopurile acesteia, programul, baza de informare, luarea deciziilor (formarea convingerii interne, formularea concluziilor etc.); dezvoltarea calităților profesionale în procesul de formare și perfecționare. Principiile morale ale unui expert judiciar, implementate în activitățile sale, sunt: conștientizarea semnificației sociale a acestei activități; stăpânirea bazelor dreptului și dezvoltarea unei conștiințe juridice adecvate; îndeplinirea impecabilă și activă a atribuțiilor de expertiză, îmbunătățirea constantă a cunoștințelor profesionale, extinderea orizontului general, stăpânirea metodelor și mijloacelor de cercetare; responsabilitate morală înaltă pentru fiecare studiu efectuat, alegerea căilor și mijloacelor de atingere a scopului de rezolvare a problemei de expertiză; mobilitate profesională, concentrare și inițiativă de expertiză.

În Republica Moldova, prin Hotărârea Guvernului nr. 870/2018 din 5 septembrie 2018, a fost aprobat Codul deontologic al expertului judiciar [3], care reprezintă un ansamblu de norme de conduită profesională și de obligații etice ale experților judiciari, scopul fiind ghidarea comportamentului experților judiciari, astfel încât aceștia să respecte valorile morale și profesionale, principiile și normele de conduită. Codul este alcătuit din cinci capitole: „Dispoziții generale”, „Principiile de conduită ale expertului judiciar”, „Normele de conduită profesională și restricțiile privind activitatea experților judiciari”, „Expertul judiciar în relații cu ordonatorii expertizelor judiciare, terții și alte entități”, „Răspunderea expertului judiciar”.

Prezentul Cod stabilește principiile legalității, incoruptibilității, independenței, loialității, profesionalismului expertului judiciar, obiectivității și plenitudinii cercetărilor sale, confidențialității, imparțialității și corectitudinii în efectuarea examinărilor, priorității intereselor publice în îndeplinirea atribuțiilor funcționale strâns legate de aspectele de confidențialitate și protecția informațiilor, precum și respectarea drepturilor și libertăților omului. Este interesant de remarcat că acest Cod prevede că materialul documentar din lucrări de expertiză poate fi folosit pentru redactarea articolelor științifice numai după soluționarea definitivă a cauzei și cu protecția datelor cu caracter personal în condițiile legii. Codul impune, de asemenea, datoria expertului judiciar de a proteja cu fidelitate prestigiul

instituției de stat și de a se abține de la orice acțiuni/inacțiuni care ar putea prejudicia imaginea sau interesele legitime ale acesteia.

În Ucraina, prin ordinul Ministerului Justiției al Ucrainei din 21 septembrie 2017, nr. 2952/5, au fost aprobate Regulile de conduită etică ale angajaților din aparatul Ministerului Justiției al Ucrainei și ale organelor sale teritoriale [4]. Aceste Regulile se răsfrâng asupra angajaților aparatului Ministerului Justiției al Ucrainei și organelor sale teritoriale – angajații sistemului Ministerului Justiției al Ucrainei și sunt urmate de angajații întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor legate de sfera de conducere a Ministerului. Cu toate acestea, în ciuda nivelului actual de dezvoltare a activităților de expertiză judiciară și a nevoii crescute de a utiliza cunoștințele de specialitate în toate tipurile de proceduri judiciare, problema creării unui Cod deontologic pentru experții judiciari din Ucraina rămâne deschisă.

Articolul 11 din proiectul de lege al Ucrainei „Cu privire la activitatea de expertiză judiciară”, al cărui text a fost publicat pentru discuție de către Ministerul Justiției al Ucrainei la 6 august 2013, prevede că, experții judiciari în activitățile lor trebuie să respecte standardele de etică profesională ale expertului judiciar. Etica profesională a expertului judiciar se bazează pe conceptele de îndatorire profesională ca parte integrantă a moralității și eticii în îndeplinirea atribuțiilor oficiale, onoare profesională care vizează realizarea activităților de expertiză judiciară.

Regulile de etică profesională a unui expert judiciar trebuie stabilite de Codul deontologic al expertului judiciar, care trebuie elaborat de Ministerul Justiției al Ucrainei cu implicarea instituțiilor ce practică expertiză judiciară și aprobat de Consiliul de coordonare pentru problemele de expertiză judiciară din cadrul Ministerului Justiției al Ucrainei. Scopul Codului deontologic pentru experții judiciari ar trebui să fie acela de a formula principii etice generale pe care fiecare expert trebuie să le respecte în activitatea sa. Pe baza rezultatelor examinării proiectului acestui Cod, care vizează stabilirea unor reguli uniforme de conduită pentru un expert judiciar și asigurarea principiilor de bază ale activității de expertiză judiciară, inclusiv la nivel internațional, la o reuniune a secției privind aspectele teoretice, metodologice generale, procedurale și organizatorice ale examinărilor judiciare a Consiliului Consultativ Științific și Metodologic de Expertiză al Ministerului Justiției, în cadrul Ministerului Justiției, s-a luat decizia de a lua proiectul ca bază.

De remarcat, de asemenea, că Ghidul caracteristicilor de calificare a posturilor angajaților instituțiilor de cercetări științifice în domeniul expertizelor judiciare ale Ministerului Justiției al Ucrainei, aprobat prin ordinul Ministerului Justiției al Ucrainei din 19.04.2012 nr.611/5 [5], specifică că, „expertul judiciar în corespundere cu sarcinile tehnice, execută lucrări științifice de elaborare a metodicilor (recomandări metodice) de efectuare a expertizelor judiciare”. Prin urmare, angajații instituțiilor de cercetări științifice în domeniul expertizelor judiciare ale Ministerului Justiției al Ucrainei trebuie să respecte standardele etice acceptate în

comunitatea științifică, deoarece efectuează cercetări științifice în domeniul examinărilor judiciare și pun în aplicare rezultatele acestor cercetări, publică rezultatele cercetărilor științifice, publică monografii, lucrări de doctorat și altele, desfășoară activități de formare continuă de experți judiciari etc., prin urmare, trebuie să respecte cerințele nu numai ale Codului deontologic al omului de știință al Ucrainei, ci și ale Codului deontologic al expertului judiciar, care este în curs de elaborare, unde este de dorit de menționat și acest domeniu de activitate.

Se știe că cerințele privind etica profesională a expertului judiciar au fost dezvoltate prin practica de lungă durată în activitățile instituțiilor de stat de expertiză judiciară, care au o școală proprie de experți judiciari. Astfel de norme sunt parte integrantă a tradițiilor și specificului culturii experților judiciari, atât în Ucraina, Republica Moldova, cât și în alte țări.

Scopul Codului de etică (deontologic) pentru experții judiciari este de a formula principii etice generale pe care fiecare expert judiciar trebuie să le respecte în activitatea sa. Considerând etica ca o știință a moralității profesionale a experților, ar trebui făcută o distincție între normele moralei generale și cele profesionale; de determinat subiectul, scopul, obiectivele, sistemului de etica în domeniul expertizei judiciare, structura raporturilor morale și juridice ale expertului; de dezvăluit complexul de probleme procedurale și morale care apar în activitatea expertului și afectează calitatea cercetărilor, privind competența, independența și pregătirea morală a angajaților instituțiilor de expertiză judiciară, care reprezintă un set de principii etice și reguli de conduită ce acoperă toate domeniile activității unui expert.

Elaborarea unui astfel de Cod este o problemă destul de complexă, care necesită o pregătire atentă și referire la experiența altor țări în care documente similare există deja, de exemplu, în Republica Moldova.

Pe cale de consecință, odată cu elaborarea în conformitate cu normele și regulile internaționale și naționale și cu adoptarea Codului deontologic al expertului judiciar în Ucraina, se va face un pas important spre îmbunătățirea activităților experților judiciari și ridicarea nivelului activității de expertiză judiciară în Ucraina.

Bibliografie:

1. Етика / В. А. Малахов, Г. Б. Марушевський, А. А. Субботін та ін. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-18041> (дата обращения – 17.04.2025).
2. Недосека О. М. Актуальні питання становлення поняття «професійна етика судового експерта». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. № 22. С. 193–200.
3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova din 05.09.2018 nr. 870 „Cu privire la aprobarea Codului deontologic al expertului judiciar”. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=34848249#pos=5;-142 (accesat pe 17.04.2025).

4. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів: Наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2017 № 2952/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1164-17#Text> (дата звернення – 17.04.2025).

5. Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 19.04.2012 № 611/5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS17993> (дата звернення – 17.04.2025).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПОЧЕРКОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СХОЖИХ ПІДПИСІВ ОСІБ З ОДНАКОВИМИ ПРИЗВИЩАМИ

Дробишева Олена Сергіївна

*завідувач сектору почеркознавчих досліджень
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних
та мистецтвознавчих досліджень*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Іванська Ірина Андріївна

*судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних
та мистецтвознавчих досліджень*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Ковкіна Євгенія Володимирівна

*кандидат філологічних наук, завідувач лабораторії почеркознавчих,
лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

На сьогоднішній день у Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України [1] припинено застосування багатьох експертних методик, зокрема почеркознавчих, які не відповідають вимогам чинного законодавства, науковим стандартам та стандартам оформлення методик проведення судових експертиз, потребують удосконалення й осучаснення з метою подальшого використання в експертній практиці з урахуванням потреб людини в усіх сферах життєдіяльності.

Враховуючи труднощі, що виникають у експертів-почеркознавців при дослідженні схожих підписів осіб з однаковими прізвищами, стан розвитку сучасного практичного почеркознавства потребує удосконалення теоретичних та методичних положень з такого виду досліджень шляхом їх актуалізації на основі сучасних вимог, аналізу великого обсягу літературних джерел і експертної практики.

Саме це обумовлює активну участь експертів-почеркознавців Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі – ННЦ ІСЕ) у науково-дослідних роботах (далі – НДР) з метою удосконалення існуючих методів дослідження й розробки нових. Тільки за останні десять років Реєстр методик проведення судових експертиз суттєво поповнено сучасними методиками з проведення почеркознавчих досліджень, що пройшли апробацію та були рекомендовані для впровадження в практичну діяльність відповідно до порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз.

Не зважаючи на складні умови праці, військовий стан, що триває, співробітниками ННЦ ІСЕ продовжується активна робота над темами НДР, які були взяті до виконання. У 2024 році закінчена НДР «Удосконалення методики почеркознавчого дослідження схожих підписів осіб з однаковими прізвищами». Наукова робота за цією темою включає в себе: всебічний огляд літературних джерел і експертної практики таких видів досліджень, виявлення та аналіз загальних та окремих ознак; систематизацію отриманих даних з метою розроблення методичних основ щодо вирішення ідентифікаційних завдань; узагальнення та оцінка результатів дослідження.

Однією зі складних задач, які ставляться перед експертом-почеркознавцем, є вирішення питання про виконавців схожих підписів осіб з однаковими прізвищами. Складність полягає в тому, що підписи осіб з однаковими прізвищами бувають на стільки схожими за загальним виглядом, за транскрипцією, за загальними та в більшості окремими ознаками, що експерту часто важко диференціювати підпис однієї особи від підпису іншої особи.

Найсильніший вплив на особливості почеркових ознак підпису мають умови навчання письму. Схожі ознаки виникають у почерку та підписах різних осіб не лише в процесі формування навичок письма. Вони часто використовуються пишучою особою в подальшій

практичній діяльності та залежать від схожих умов застосування даної навички.

Спільне навчання в одній школі або одній і тій самій системі, відтворення особливостей письма одного вчителя, знання єдиної мови та спільність у конфігурації багатьох літер українського алфавіту, а також типові прописи впливають на виникнення багатьох схожих почерків у підписах осіб, які проживають в одній країні та вивчають одну мову [2].

Одним з факторів, що впливає на виникнення схожих особливостей у підписах різних осіб, є наслідування однією особою особливостей підпису іншої, що призводить до утворення підпису, який має значну схожість.

Наслідування підпису, як і почерку іншої особи, є складним психологічним і фізіологічним процесом, але усвідомлення й відтворення графічних ознак почерку іншої особи значно складніше, ніж відтворення графічних ознак підпису. Це може бути пояснено, головним чином, тим, що рукописні тексти містять, як правило, великий обсяг графічного матеріалу. Підписи – це обмежений графічний матеріал, який не відрізняється від коротких записів. Багаторазове повторення тих самих літеросполучень у виконанні підпису призводить до того, що роль свідомого контролю зменшується, внаслідок чого темп письма підвищується і рухи стають більш впевненими.

Можливість наслідування підпису іншої особи розширюється і внаслідок того, що особа, яка наслідує, може обрати один якийсь варіант підпису та відтворити деякі його суттєві особливості, тоді як при виконанні великих текстів відтворення цих особливостей значно ускладнюється.

Наслідуючи ненавмисно, пишучий не ставить перед собою завдання відтворити чужі особливості письма, але постійно спостерігаючи за підписом іншої особи, сам того не помічаючи, починає повторювати її особливості. Такий вид наслідування найбільш поширений в однофамільців, які перебувають у родинних зв'язках. Нерідко трапляються випадки, коли діти наслідують підписи батьків, брати, сестри, дружини, чоловіки – підписи один одного [3].

Наведемо приклад, коли син наслідує підписи батьків, причому перша половина підпису схожа за транскрипцією і загальним видом з підписом батька, а форму та напрямок рухів при виконанні розчерку і додаткового штриха в цілому наслідує підпису матері (див. рисунки №№ 1–3).

Рис. 1. Зразок підпису Владислава К. (син)

**Рис. 2. Зразок підпису
Вадима К. (батько)**

**Рис. 3. Зразок підпису
Євгенії К. (мати)**

Приклад наслідування, найбільш поширений в однофамільців, які перебувають у родинних зв'язках, коли донька наслідує підпис матері, або син відтворює у своєму підписі ознаки підпису батька (див. Рисунки №№ 4–7).

**Рис. 4. Зразок підпису Д.
(донька)**

**Рис. 5. Зразок підпису Д.
(мати)**

**Рис. 6. Зразок підпису
Ігоря С. (син)**

**Рис. 7. Зразок підпису
Володимира С. (батько)**

Не менш поширений випадок схожих підписів чоловіка і дружини (див. Рисунки №№ 8–9).



Рис. 8. Зразок підпису чоловіка



Рис. 9. Зразок підпису дружини

Навмисне ж наслідування є фактором, що визначає схожість почерків, особливо підписів у тому випадку, коли воно носить систематичний та цілеспрямований характер. Слід зауважити, що випадки вищевказаного наслідування у виконанні підпису, як правило, є фактором цілеспрямованого наслідування. У процесі детального вивчення рухів можна виявити розбіжності в збіжних, на перший погляд, писемних знаках. Лише ретельна деталізація ознак дозволяє виявити розбіжності в схожих за загальним напрямком рухів підписах.

Слід також зазначити, що факт навмисного чи ненавмисного наслідування може призвести до утворення схожих підписів і в осіб, які мають різні прізвища, якщо до складу їх підписів входять деякі однойменні літери. У цьому випадку, поряд із збігами зазначених однойменних літер можуть спостерігатися і збіги ознак, властивих тільки підпису, наприклад, розчерку.

Коли наслідування є одноактним (наприклад, при виконанні якогось певного тексту або підпису з метою їх підробки), навичка письма в особи, яка наслідує, не виробляється, істотних змін навички, що встановилася, не відбувається. Проте, при конкретному дослідженні, у кожному окремому випадку, один якийсь фактор може виявитися найбільш значущим та визначальним. Зроблені дослідження дозволяють стверджувати, що в схожих підписах осіб з однаковими прізвищами зберігається комплекс ознак, що дозволяє в більшості випадків диференціювати підпис однієї особи від підпису іншої особи.

Таким чином, всебічний огляд літературних джерел, ретельний аналіз теоретичних передумов, науково-методичних засад і результатів наукових досліджень, а також аналіз сучасної експертної практики надає можливість сьогодні більш детально та глибоко простежити всі особливості зазначених почеркових об'єктів та сприяє проведенню більш об'єктивних, наукових, якісних і переконливих досліджень та наданню обґрунтованих висновків з питань диференціації схожих підписів осіб з однаковими прізвищами [4].

Застосування оновленої методики оптимізує діяльність експертів-почеркознавців, буде сприятиме єдиній практиці, надасть змогу розширити можливості цього напрямку досліджень щодо вирішення ідентифікаційних та діагностичних завдань у почеркознавстві, сприятиме удосконаленню криміналістичної техніки, впровадженню

нових приладів, обладнання, засобів дослідження, а також отриманню додаткової інформації, необхідної для об'єктивізації експертної діяльності, забезпеченню дотримання принципів повноти та всебічності дослідження, відповідно до сучасних вимог чинного законодавства, нових наукових стандартів, стандартів оформлення методик та міжнародних стандартів, запроваджених в Україні.

Література:

1. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 02.10.2008 № 1666/. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
2. Сохранич Т. В. Методичні принципи дослідження рукописних текстів, виконаних учнями загальноосвітньої школи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук.-практ. матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз). Х. : Право, 2003. Вип. 3. С. 191–194.
3. Суєтнова О. І., Гайдамакіна Д. І. Дослідження схожих підписів близьких родичів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук.-практ. мат.-лів. Харків : Право. Вип. 5. 2005. С. 180–185.
4. Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян, Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні [Текст] / Е. Б. Сімакова-Єфремян, Т. Є. Балинян, Л. М. Дереча. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. науково-практичних матеріалів. Вип. 10. Харків : Право, 2010. С. 100–105.

THE FUTURE OF TRANSLATION: MEDIATING LANGUAGE THROUGH TECHNOLOGICAL INTEGRATION

Dukhnenko Daryna Oleksandrivna

Researcher

*National Scientific Center “Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic
Science Institute”*

of the Ministry of Justice of Ukraine,

*R&D and Publishing, International Cooperation Laboratory
Kharkiv, Ukraine*

Kipusheva Tetiana Volodymyrivna

Researcher

*National Scientific Center “Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic
Science Institute”*

of the Ministry of Justice of Ukraine,

*R&D and Publishing, International Cooperation Laboratory
Kharkiv, Ukraine*

In today's digital age, translation is no longer just a process of transferring content from one language to another. It is increasingly being integrated into more complex digital processes, where not only the accuracy and relevance of the translation is important, but also technical compatibility, localization, and cultural adaptation of information for specific audiences. The proliferation of digital platforms, websites, mobile applications, and multimedia content puts new demands on translators: they need to possess not only language skills but also an understanding of the technological context. Any form of interaction cannot take place without interlingual communication. According to D. Kenny, traditionally, this role has been performed by a translator, providing the rest of us with professional services of an interlingual and intercultural communicator and, accordingly, access to the information they were looking for. Given the nature of translation, even when translation is right in front of our eyes, we tend not to notice it [1].

In our view, modern technological progress offers new opportunities for intercultural communication and collaboration, while simultaneously presenting translators and linguists with complex new challenges. On one hand, artificial intelligence (AI) can significantly ease a translator's workload by automating routine tasks. On the other hand, it introduces new difficulties—such as the need to master emerging technologies, or the potential risk of human translators being replaced by machines, which could ultimately threaten their livelihoods.

While technological advancements in machine translation are significant, it is important to underscore that such tools are unlikely to fully supplant human translators. Machines still fall short in capturing the emotional depth, cultural specificity, and stylistic subtleties inherent in original texts. In domains demanding creativity, nuanced interpretation, and cultural literacy, the human translator remains essential.

Instead of viewing AI as a threat, we should see it as a tool that, if used correctly, can expand the translator's capabilities rather than drive them out of the profession. The future of translation will likely lie in a harmonious combination of human expertise and machine accuracy.

Digitalization has profoundly influenced the field of legal translation. Tools such as computer-assisted translation (CAT) systems support efficient terminology management and ensure stylistic consistency.

Principal types of machine translation commonly used in the digital age include the following: 1) Statistical machine translation (SMT), which uses statistical models based on parallel texts; 2) Neural machine translation (NMT), which employs neural networks to achieve more accurate and natural results; 3) Rule-based machine translation (RBMT), which relies on grammatical rules; 4) Hybrid machine translation (HMT), which combines different methods in various configurations; 5) Context-based machine translation (CBMT), which takes contextual information into account; 6) The aforementioned CAT (Computer-Assisted Translation), which aids translators by providing translation memory and terminology databases.

We should also mention rule-based machine translation (RBMT). This type of translation is based on predefined grammatical, syntactic, and lexical rules. It requires in-depth linguistic analysis of both languages and is quite complex to set up. However, RBMT produces stable results under strictly controlled conditions, especially when it comes to technical or legal documents where the accuracy of terminology is important.

Statistical translation is gradually being replaced by neural machine translation (NMT), which is based on artificial neural networks. This approach allows achieving much better results in terms of naturalness of language and context preservation. NMT "learns" to understand whole phrases, not just individual words or their combinations.

In today's digital age, machine translation plays an increasingly vital role, particularly in the work of professional translators. Several key types of machine translation exist, each with distinct strengths, limitations, and areas of use. One of the earliest and most commonly adopted approaches is *statistical machine translation (SMT)*, which relies on statistical analysis of large parallel text corpora in source and target languages.

To strike a balance between accuracy and flexibility, hybrid machine translation (HMT) is increasingly being used, combining several approaches: including statistical, neural, and rule-based: in different configurations depending on the task.

The latest trend is context-aware machine translation (CBMT), which takes into account not only language units but also the context in which they are used. This approach improves the quality of translation, especially in ambiguous or culturally specific cases.

Lastly, it is important to acknowledge the role of computer-assisted translation (CAT) tools, which, while not fully autonomous machine translation systems, significantly support and enhance the translator's workflow. These tools offer features such as access to translation memories, terminology databases, text alignment, and quality assurance functions.

It is quite common to encounter a hasty and inaccurate assessment of the quality of machine translation, or even a complete lack of evaluation. As a result of this attitude, users often make unreasonable decisions, which can lead to incorrect judgments about the suitability of machine-translated content for further dissemination [2].

Although the quality of commercial machine translation (MT) systems has improved dramatically in recent years – particularly with the advancement of neural machine translation – these systems are still far from perfect. This has led to the increasing relevance of *post-editing*, which refers to the process of reviewing and correcting machine-generated translations to ensure they meet the required linguistic and stylistic standards.

Much like TM transformed translation workflows by allowing for the reuse of existing content, post-editing is now reshaping the delivery of translation services in the digital era.

It is important to identify and analyze the recurring challenges that translation professionals encounter amid technological convergence:

Automation without assurance of precision. Despite the convenience offered by machine translation, it frequently overlooks context, stylistic subtleties, and cultural nuances.

Balancing speed and quality in translation. The rise of urgent deadlines has become a common challenge. In the rush to meet tight timelines, the quality of translation often declines, placing translators under constant pressure.

Increased demand, reduced earnings. As the market expands through freelance platforms, competition intensifies, resulting in price reduction practices. This undermines the value of professional translation work and forces translators to exert more effort for lower compensation.

Navigating ethical challenges in translation. The rise of automated technologies introduces complex questions around authorship, confidentiality, and accountability. Who owns the translated content? How are confidential documents handled? Clear answers to these issues are still evolving.

Globalization vs. cultural integrity. The standardization of content driven by digitalization threatens the preservation of local linguistic and cultural nuances. Translators now face the dual challenge of not only "translating" but also "localizing" content, ensuring the authenticity and depth of the original is maintained.

Evolving role: from creator to editor. As post-editing becomes more prevalent, translators are moving away from producing original content and instead focusing on refining machine-generated suggestions.

Global digitalization has profoundly transformed the translation profession, reshaping both the tools available to translators and their roles. Technological innovations such as machine translation, CAT tools, and automated services have created new possibilities, offering faster workflows, improved access to terminology databases, and enhanced global market integration. These advancements have made translation more accessible. However, while technology enhances productivity, it also requires translators to continually adapt, mastering new tools and staying updated with evolving trends.

Given these changes, the role of the translator has grown more multifaceted. The profession must adapt to the demands of a rapidly digitalizing world while preserving its foundational values of quality, accuracy, and cultural awareness. As translation tools become increasingly automated, the importance of the human element remains vital, especially in tasks that require critical thinking, creativity, and emotional insight. The future of the field will rely on achieving a balance between technological progress and the ongoing development of translators' expertise, ensuring they continue to play an essential role in bridging communication barriers across languages and cultures.

Bibliography:

1. Kenny D. It looks for all the world as if Günter Grass writes in English. *Translation Ireland*. 1996. Vol. 10. Is. 3. Pp. 12–13.

2. Doherty S. The impact of translation technologies on the process and product of translation. *International Journal of Communication*. 2016. Vol. 10. Pp. 947–969. URL: https://www.researchgate.net/publication/284725157_The_impact_of_translation_technologies_on_the_process_and_product_of_translation (date accessed: 13.05.2025).

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІЮВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ ВИДІВ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Сгорова Тетяна Михайлівна

провідний судовий експерт

Полтавського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

В теорії судової експертизи предмет дослідження є однією з головних категорій, оскільки через нього окреслюється сфера експертної діяльності, визначається сутність експертних завдань та їхній зв'язок із досліджуваними об'єктами, вибудовується логіка та обираються методи дослідження.

Законодавством України визначено, що діяльність судового експерта під час виконання експертизи має стосуватися об'єкта і предмета дослідження [1, 2]. Е. Б. Сімакова-Єфремян зазначає, що предметом експертного пізнання є інформація про факти й обставини, з'ясовувані експертом під час дослідження на основі спеціальних знань, властивостей об'єктів, об'єктивного зв'язку між ними [3].

З огляду на предметний простір наукової психології та методології судової експертизи, пропонуємо таке визначення предмета судової психологічної експертизи (далі – *СПЕ*): *це інформація про психологічні факти (явища) та психологічні феномени (індивідуально-психологічні особливості, особистість, діяльність тощо), які виявляються у поведінці людини за обставин ситуації, що досліджується у справі / провадженні, з'ясовувані експертом-психологом під час проведення дослідження.*

Відповідно до об'єкта, предмета, завдань дослідження [4] та потенційного юридичного значення висновку експерта пропонуємо диференціювати такі предметні види судової психологічної експертизи:

Предметний вид СПЕ	Предмет дослідження	Об'єкт(и) дослідження	Потенційне юридичне значення
СПЕ індивідуально-психологічних особливостей підозрюваного (обвинуваченого)	Сукупність психологічних фактів, що відображають індивідуально-психологічні особливості	Підекспертна особа та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про індивідуально-	Індивідуалізація судом кримінальної міри відповідальності та покарання

	особистості підозрюваного (обвинуваченого) та специфіку його діяльності за юридично релевантних обставин	психологічні особливості підозрюваного (обвинуваченого) та специфіку його діяльності в юридично релевантній ситуації	
СПЕ емоційних станів	Сукупність психологічних фактів, що відображають специфіку емоційного стану підозрюваного (обвинуваченого), яка виявляється у його поведінці за обставин юридично релевантної ситуації	Підекспертна особа та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про специфіку емоційного стану та діяльності підекспертної особи в юридично релевантній ситуації	Особливий емоційний стан (фізіологічний афект, стрес, фрустрація) як психологічна підстава для встановлення судом стану сильного душевного хвилювання
СПЕ міри здатності неповнолітньої особи з відхиленням у психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпеку своїх дій та/або керувати ними	Сукупність психологічних фактів, що відображають специфіку рівня вікового розвитку неповнолітнього, не пов'язаного з психічним розладом, яка виявилася у його діяльності за обставин події, що розслідується у кримінальному провадженні / справі	Неповнолітня підекспертна особа (підозрюваний, обвинувачений) та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про специфіку психічного розвитку та діяльності підекспертної особи в юридично релевантній ситуації	Вирішення судом питання щодо притягнення / непритягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності або індивідуалізація міри покарання
СПЕ здатності свідка, потерпілого правильно (за суттєвими ознаками, повною мірою) сприймати обставини події, що мають значення для справи / провадження, та відтворювати	Сукупність психологічних фактів, що відображають специфіку когнітивних процесів підекспертної особи, що виявилися за обставин події, які розслідуються у кримінальному провадженні / справі, та їхнього відтворення під час	Особистість підекспертної особи (свідок, потерпілий) та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про специфіку сприймання підекспертної особи в юридично релевантній ситуації та відтворення під час	Рішення суду щодо обмеження цієї особи в участі (давати показання) у судовому процесі

відповідні події	проведення процесуальних дій	проведення процесуальних дій	
СПЕ потерпілих у кримінальних провадженнях / справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи	Сукупність психологічних фактів / феноменів, що відображають рівень психічного розвитку та індивідуально-психологічні особливості потерпілої особи, що виявилися за обставин її взаємодії із обвинуваченим у юридично релевантній ситуації	Особистість підекспертної особи (потерпілий) та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про специфіку діяльності підекспертної особи в юридично релевантній ситуації	Міра здатності потерпілої особи до вчинення опору може бути психологічною підставою для встановлення судом «безпорадного стану» цієї особи
СПЕ психічного стану особи, що передував її смерті (посмертна судово-психологічна експертиза)	Сукупність психологічних фактів, які відображають специфіку емоційного стану особи в період часу, який передував її смерті, за обставин юридично релевантної ситуації	Сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про специфіку діяльності та емоційного стану підекспертної особи в юридично релевантній ситуації	Для кваліфікації судом кримінального правопорушення за ст. 120 КК України (або відсутності складу цього злочину).
СПЕ соціально-психологічних особливостей членів злочинної групи	Сукупність психологічних фактів, що відображають індивідуально-психологічні особливості особистості підозрюваного (обвинуваченого) та специфіку його рольової поведінки у складі злочинної групи за обставин юридично релевантної ситуації	Особистість підекспертної особи (підозрюваного, обвинуваченого) та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про специфіку рольовий статус, діяльність підекспертної особи в юридично релевантній ситуації	Для оцінки судом характеру та ступеня участі особи в правопорушеннях, учинених групою осіб
СПЕ комунікативної діяльності особи, зафіксованої	Сукупність психологічних фактів, що відображають специфіку комунікативної	Матеріалізоване джерело інформації (відеозапис), яке містить відомості про специфіку комунікативної	Наявність або відсутність психологічного впливу на підекспертну

у відеозаписі проведення процесуальної дії	діяльності особи, яка у ситуації процесуальної дії, проведеної із застосуванням відеозапису, реконструює обставини, що розслідуються у кримінальному провадженні	діяльності підекспертної особи у ситуації проведення процесуальної дії	особу може бути підставою для оцінки судом відповідних показань
СПЕ у справах за позовом про відшкодування моральної шкоди	Сукупність психологічних фактів, що відображають специфіку діяльності та психічного стану (моральних страждань) позивача (потерпілого) за обставин ситуації, що досліджується у справі	Особистість підекспертної особи та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про специфіку психічного стану та діяльності підекспертної особи за обставин юридично релевантної ситуації	Наявність суттєвих моральних страждань у підекспертної особи може бути підставою для встановлення судом заподіяння їй моральної шкоди
СПЕ у справах про визнання угоди (правочину), укладеної особою, недійсною	Сукупність психологічних фактів, що відображають індивідуально-психологічні особливості особистості, специфіку її когнітивної та емоційно-вольової сфер, її життєдіяльності, що виявилися за обставин укладення правочину, який є предметом розгляду справи	Особистість підекспертної особи та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про особливості особистості підекспертної особи, про специфіку її когнітивної та емоційно-вольової сфер, її життєдіяльності, що виявилися за обставин укладення особою правочину, який є предметом розгляду справи	Для ст. 225, 229, 230, 231, 233 Цивільного кодексу України
СПЕ у справах про спірні питання щодо виховання та визначення місця проживання дитини	Сукупність психологічних фактів, що відображають специфіку психічного розвитку дитини, її психічного стану, сприймання сімейної ситуації, яка розглядається у справі	Особистість підекспертної особи (дитини), батьки (або законні опікуни) та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про особливості особистості підекспертної особи, специфіку	Для забезпечення правозастосування судом пріоритетного захисту прав та інтересів дитини

		психічного розвитку дитини тощо, які виявилися за обставин сімейної ситуації	
СПЕ з питань заподіяння деструктивного психологічного впливу	Сукупність психологічних фактів, що відображають специфіку процесу комунікації (включно з масовою аудиторією) та характер її впливу на когнітивні та емоційно-вольові механізми регуляції поведінки реципієнтів за обставин, які розслідуються у кримінальному провадженні / справі	Особистість підекспертної особи (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, позивача, потерпілого) та сукупність матеріальних / матеріалізованих джерел інформації, які містять відомості про особливості особистості підекспертної особи та її діяльності за обставин, які розслідуються у кримінальному провадженні / справі	У кримінальних провадженнях щодо шахрайства, у складі цього злочину міститься правова категорія «безпорадний стан»

Запропоноване диференціювання предметних видів СПЕ дає змогу дотримуватися основоположних методологічних принципів зберігання сили та закономірностей функціонування об'єкта дослідження, діалектичного взаємозв'язку між об'єктом, предметом та завданнями СПЕ, праксеологічного значення конкретної судово-психологічної експертизи як процесуального джерела доказу.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 30.04.2025).
3. Концептуальні засади судової експертології / кер. Е. Б. Сімакова-Єфремян ; викон.: С. А. Тюленев, Г. О. Спіцина, Л. М. Дереча та ін. Харків, 2023. 544 с.
4. Єгорова Т. М., Алікіна Н. В., Савкіна Т. В. Диференціальний підхід до проведення судової психологічної експертизи як підстава визначення її предметних видів. *Ароцкерівські читання* : зб. мат-лів Міжнар. наук-практ. конф., присвяч. 90-річчю від дня народж. Видатного вченого-криміналіста, докт. юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (Харків, 25.05.2017). Харків, 2017. С. 155–157.

СУДОВІ ЕКОНОМІЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ВИСНОВКІВ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ ПРО «НЕРЕАЛЬНІСТЬ» ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

Жуковська Яна Миколаївна

*судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Судова економічна експертиза як один із засобів доказування сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справи, ухваленню законних та обґрунтованих судових рішень за результатами розгляду податкових спорів та є ефективним інструментом захисту суб'єктів господарювання від незаконних і необ'єктивних рішень, винесених посадовими особами контролюючого органу за результатами перевірки.

При цьому, важливим є правильність формулювання питань, поставлених судовому експерту (їх направленість на вирішення спірних питань, відповідність спеціальним знанням судового експерта-економіста, відсутність у них правової складової, яку не має права розглядати судовий експерт-економіст), та дотримання процесуальних вимог при призначенні судової економічної експертизи, оскільки в усіх видах судових процесів висновок експерта є джерелом доказів.

Фактичні дані, які внаслідок проведеного дослідження виявлені судовим експертом, надають його висновку доказового значення у справі. Це означає, що суд та слідство використовують висновки експерта для обґрунтування рішення, що виноситься у справі.

З огляду на викладене, висновок експерта має задовольняти низку вимог, найголовнішими з яких є: відповідність процесуальним вимогам, об'єктивність, повнота, наукова обґрунтованість, логічність та послідовність викладення, стислість та чіткість.

Порушення цих вимог спричиняє не лише призначення повторних експертиз, але й скасування відповідних рішень слідчих органів та судів вищими судовими інстанціями.

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, вимагає знання не лише податкового законодавства, але й наявності спеціальних знань щодо фінансів, бухгалтерського та податкового обліку, складання фінансової звітності тощо. Саме тому для ефективного проведення таких розслідувань важливим є залучення осіб, які володіють відповідними спеціальними знаннями, – судових експертів-економістів.

Останнім часом збільшились надходження до експертних установ матеріалів, пов'язаних із документальним оформленням суб'єктами господарювання операцій з реалізації та придбання товарів, які визнаються органами Державної податкової служби України «нереальними» (такими, що фактично не відбулися).

Так, у більшості випадків, контролюючі органи здійснюють співставлення інформації, яка міститься в базах даних Державної податкової служби України (податкова звітність, дані Єдиного реєстру податкових накладних) щодо номенклатури реалізованих та придбаних товарів за «ланцюгом» постачання, та в разі невідповідності такої номенклатури визнають операції з придбання (реалізації) товарів «нереальними» (такими, що фактично не відбулися). За результатами перевірок контролюючі органи встановлюють порушення податкового законодавства в частині заниження податку на прибуток підприємств і податку на додану вартість.

Результати таких перевірок є підставою для порушення кримінальних проваджень за фактом ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) чи звернення суб'єктами господарювання до адміністративних судів з метою оскарження винесених податкових повідомлень-рішень. У свою чергу, органами досудового розслідування та судами призначаються судові економічні експертизи з питань документального підтвердження висновків актів Державної податкової служби України щодо встановлених порушень податкового законодавства.

Згідно з пунктом 5 частини третьої статті 14 Закону України «Про судову експертизу» дисциплінарним проступком судового експерта є вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі з питань права [2], а Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України, затвердженою наказом Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 22.06.2015 за № 738/27183 (далі – Інструкція № 371) передбачено, що судовому експерту заборонено вирішувати питання, які виходять за межі його спеціальних знань [5].

Отже, при призначенні судових економічних експертиз (експертних досліджень) необхідно звернути особливу увагу на редакцію (формулювання) питань, які ставляться перед судовим експертом.

Відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів регулюються Податковим кодексом України. Відповідно до пункту 44.1 статті 44 Податкового кодексу України для цілей оподаткування платники податків зобов'язані вести облік доходів, витрат та інших показників, пов'язаних з визначенням об'єктів оподаткування та / або податкових зобов'язань, на підставі первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, інших документів,

пов'язаних з обчисленням і сплатою податків і зборів, ведення яких передбачено законодавством.

Платникам податків забороняється формування показників податкової звітності, митних декларацій на підставі даних, не підтверджених документами, що визначені абзацом першим пункту 44.1 статті 44 Податкового кодексу України [1].

Відповідно до статті 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи [3].

Відповідно до пункту 1.2 Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 05.06.1995 за № 168/704, господарські операції відображаються у бухгалтерському обліку методом їх суцільного і безперервного документування. Записи в облікових регістрах проводяться на підставі первинних документів, створених відповідно до вимог цього Положення [4].

На сьогодні відсутнє законодавче визначення «нереальної» господарської операції, тому в практиці використовується підхід «від протилежного», тобто встановлення фактів відсутності ознак реальної господарської операції. Реальність (фактичне) вчинення господарських операцій з придбання товарів (робіт, послуг) з метою їх використання в своїй господарській діяльності виникає як результат руху активів, зміни зобов'язань чи власного капіталу суб'єктів господарювання, відповідності економічному змісту господарських операцій, оформлених належним чином первинними документами.

Отже, судовий експерт-економіст у межах своїх спеціальних знань проводить дослідження та надає висновки тільки на підставі документів, що підтверджують здійснення господарських операцій, складання яких передбачено вимогами законодавства щодо регулювання документування, та відображення в обліку та звітності таких операцій, у тому числі їх оподаткування. Це також слідує зі змісту експертних спеціальностей – дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності; документів про економічну діяльність підприємств і організацій; документів фінансово-кредитних операцій. Надання правової кваліфікації фінансово-господарським операціям, зокрема визнання їх реальними (фактично здійсненими) чи «нереальними» (такими, що не відбулися) не належить до спеціальних знань судового експерта-економіста.

Оцінка доказів нереальності господарських операцій з купівлі-продажу товарів, які відображені в обліку суб'єкта господарювання, відповідно до процесуального законодавства України є компетенцією органів досудового розслідування та суду. Слідчі, прокурори та судді (суддя) можуть сформулювати судовому експерту питання

з урахуванням даних, які встановлені слідством, але ці дані мають бути чітко визначені. При цьому дослідження операцій щодо купівлі-продажу товарів повинні ґрунтуватися на документах, якими оформлені такі операції, і тільки після цього судовим експертом-економістом ураховуються встановлені слідством чи судом умови, визначені в експертному завданні (питанні, поставленому експерту), та надається висновок про їх вплив на результати господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Література:

1. Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 № 2755-VI, База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
2. Про судову експертизу: Закон від 25.02.1994 № 4038-XII, База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV, База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
4. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 05.06.1995 за № 168/704, База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України: Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 22.06.2015 за № 738/27183, База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text> (дата звернення: 31.03.2025).

ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ПЕРЕЖИТОГО НАСИЛЬСТВА, ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ, КАТУВАННЯ

Журавльова Маргарита Олегівна

*кандидат психологічних наук,
заступник директора з експертної роботи
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Рудакова Вікторія Юрївна

*завідувач лабораторії психологічних, мистецтвознавчих
та інших видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

На тлі війни у психологічній експертизі з'явився новий напрям досліджень, коли у слідства виникають питання щодо оцінки умов утримання полонених, а саме розмежування таких понять як катування, моральні страждання, жорстоке й нелюдське поводження, психологічне насильство. Важливим питання постає співвідношення цих понять та можливість їх доказування.

Практика Європейського суду дозволяє констатувати, що доказування наявності в діях злочинця катування довести досить складно. Важливою складовою для подібної кваліфікації злочину є встановлення психологічних наслідків для жертви насильства [1]. Вважаємо, що психологічні категорії, які можуть описувати те, що відбувалося з жертвою катування, жорстокого поводження, насильства потребують чіткої класифікації та розмежування, чого дотепер у психологічній експертизі не розглядалося.

У період з листопада 2024 по травень 2025 року експертами-психологами ОНДІСЕ проведено понад 25 експертиз в межах кримінальних проваджень щодо порушення законів та звичаїв війни (ч. 1 ст. 438 КК України), а саме дослідження полонених з метою встановлення наявності ознак переживання ними психологічного насильства, катування, психологічно жорсткого поводження під час їхнього перебування у полоні.

Розглянемо зміст цих понять для можливості визначення їх співіснування.

Погоджуємося з вдалим визначенням моральних страждань в методіці психологічного дослідження у справах щодо заподіяння

моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди, а саме таким: «...це комплекс почуттів та емоційних станів людини, насичений негативними переживаннями, що виникають під впливом психологічно деструктивних подій, глибоко зачіпають провідні морально-етичні цінності особистості, порушують відчуття благополуччя, самопочуття та змінюють діяльність» [2, с. 6–7].

Найбільш повним визначенням поняття психологічного насильства, на наш погляд, є таке: «... це повторюваний у часі примусовий вплив на опонента, який спрямований на знищення самоповаги, зниження самооцінки та здійснюється за допомогою таких засобів: приниження честі і гідності, залякування, цькування, умисної неувagi, ігнорування, постійного посиленого контролю, домінування і різних, доволі небезпечних і витончених маніпуляцій, завдяки яким людина здійснює наміри, що не збігаються з її бажаннями, і що, звісно, призводить до виникнення психологічної травми, тривожності, депресії та посттравматичного стресового розладу. Найбільш поширеними видами психологічного насильства є погроза нефізичного покарання, приниження та знецінення» [3, с. 13–14].

Під час аналізу взаємовідношення вказаних вище понять, важливо підкреслити, що жертва психологічного насильства завжди відчуває моральні страждання, водночас, вважаємо, що не усі форми психологічного насильства є жорстоким поведінням.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання надає таке визначення, яке фактично ототожнює жорстоке, нелюдське та таке, що принижує гідність, поведінка: «...це дії, що завдають сильного фізичного чи психічного страждання, які не обов'язково мають на меті отримання зізнання чи покарання (на відміну від катування)» [4].

У свою чергу катування Конвенція розглядає як «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно завдається сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, зокрема з метою отримання від цієї особи або від третьої особи інформації чи зізнання, її покарання за дію, яку вона або третя особа вчинили чи підозрюються у вчиненні, або залякування чи примусу цієї особи або третіх осіб, або з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду...» [4].

Бачимо, що у цьому визначенні катування є психологічні складові: моральні страждання, дискримінація, навмисність дій (мета й мотивація злочинця), з іншого боку, наведений опис катування є, на наш погляд, дуже розмитим та не дає можливості слідству або суду чітко кваліфікувати певні дії злочинців саме як катування.

Водночас, відповідно до Кримінального кодексу України жорстоке поведінка (наприклад, погане поведінка з військовополоненими – ст. 434 КК) карається позбавленням волі на строк до 3 років. Фізичне насильство (наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження – ст. 121 КК) карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років. Домашнє

наси́льство (складовою якого є фізичне та психологічне наси́льство) карається громадськими роботами, або пробаційним наглядом на строк до 5 років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі до 2 років (ст. 126-1 КК), тоді як катування карається позбавленням волі на строк від 3 до 6 років (ст. 127 КК) [5]. Тобто розмежування вказаних понять для слідства та суду є дуже важливим.

Наведемо авторські визначення, завдяки яким можливо чітко розмежування понять, що розглядаються:

1. Нелюдське поводження, з психологічної точки зору, – це методи, прийоми та форми цілеспрямованого впливу на людину, її систему цінностей, які направлені на спричинення суттєвих негативних змін особистості, її приниження, знецінення, формування відчуття втрати власної гідності. Нелюдське поводження розглядається як психологічна складова жорсткого поводження.

Нелюдське поводження не передбачає обов'язковим фізичне наси́льство, це можуть бути словесні образи та публічні знущання, оскільки йдеться про спричинення особі психологічного дискомфорту. При нелюдському поводженні рівень завданого болю є значний, але має менший руйнівний вплив на особистість ніж катування.

2. Жорстоке поводження, з психологічної точки зору, – комплексне поняття, яке характеризує найвищу ступень спричинення страждань особі, визначає суттєвий вплив на особистість, який порушує функціонування людини та призводить до значних негативних змін її життя. Жорстоке поводження у вказаному контексті включає в себе такі категорії: нелюдське поводження (психологічна складова жорсткого поводження), фізичне наси́льство (підґрунтям якого є фізичний біль, фізичні обмеження, незадоволення базових фізіологічних потреб), катування (фізичне чи моральне).

Окремо варто звернути увагу на суб'єктивність сприйняття жорсткого поводження підекспертними особами. Індивідуальні особливості психіки, попередній досвід, психоемоційна стійкість та культурні чинники можуть значно впливати на те, як потерпілий інтерпретує отриманий досвід.

3. Катування, з психологічної точки зору – це методи, прийоми та форми тотального впливу на особистість людини, які направлені на спричинення болю особі (фізичної болю, фізичних обмежень, незадоволення базових фізіологічних потреб) або психологічних страждань, здійсненні в особливо жорсткій формі, що призводить до значного травмування (руйнування) особистості, мають довготривалий негативний вплив на її життя.

Вважаємо, що катування – це вища міра жорсткого поводження. Катування завжди вміщує в собі нелюдське поводження (психологічної складової жорсткого поводження) та фізичне наси́льство. Також, може включати навмисне ігнорування потреб людини, які вона не може самотійно задовольнити (коли людина знаходиться в безпорадному стані) та окремі випадки залишення людини без допомоги.



Рис. 1. Схема співіснування категорій

Розглянути співвідношення вказаних понять доцільно за схемою (див. рис. 1), яка, на нашу думку, надає можливість визначити важливі закони співіснування вказаних категорій, а саме такі:

1. Жертва психологічного насильства завжди відчуває моральні страждання.

2. Жорстоке поводження зазвичай складається з нелюдського поводження (психологічно жорсткого поводження) та/або фізичного насильства (фізичного болю, фізичних обмежень, незадоволення базових фізіологічних потреб). Водночас іноді жорстоке поводження може не бути пов'язане з безпосередніми активними діями. Наприклад, до жорстокого поводження може бути віднесено залишення безпорадної особи в небезпеці.

3. Катування завжди складається з нелюдського поводження (психологічно жорсткого поводження) та фізичного насильства (фізичного болю, фізичних обмежень, незадоволення базових фізіологічних потреб).

Тобто, психологічна експертиза може визначити чи переживалися дії певних осіб, які вчинені щодо підекспертного, як психологічне насильство, психологічно жорстоке поводження або як катування.

Література:

1. Посібник зі статті 3 Європейської конвенції з прав людини (заборона катувань) від 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_protocol_1_ukr (дата звернення 16.05.2025).

2. Савкіна Т. В., Єгорова Т. М., О. О. Сліпець. Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди. Харків : ХНДІСЕ. 2017. 62 с.

3. Перцева Т. О. Огоренко В. В., Кожина Г. М. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія. Дніпро, 2021. 188 с.

4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 13.11.1998 № 955–085: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 15.05.2025).

5. Кримінальний кодекс України (у чинній редакції) : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАНЕЛІ МАРКЕРІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПІДРОБКИ АБО ЗНИЩЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОГО НОМЕРА ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Забуга Олександр Віталійович

*завідувач відділом автотехнічних та інших видів досліджень
лабораторії інженерно-транспортних видів досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Експертне дослідження маркувальних позначень при розслідуванні злочинів, пов'язаних з підробкою або знищенням ідентифікаційного номеру транспортного засобу складається з декількох етапів. Одним з них є дослідження панелі маркерів у випадку змін або знищення первинного (заводського) ідентифікаційного маркування. Воно проводиться для встановлення вмісту (назви, нумерації) позначень первинного ідентифікаційного маркування. Методи дослідження, що

застосовуються на цьому етапі, поділяються на дві групи: неруйнівні та руйнівні [1, с. 2].

До неруйнівних методів відносяться дефектоскопічні та магнітопорошковий (магнітної суспензії).

1. Дефектоскопічні методи, у свою чергу, поділяються на гамма- та рентгенівську, а також інфрачервону дефектоскопію:

- гамма- та рентгенівська дефектоскопія полягає в опроміненні об'єкту гамма- або рентгенівськими променями. В місцях набивання означень є ущільнення металу (матеріалу) при проходженні через який гама- або рентгенівські промені слабшають і, як наслідок, відмічається менше почорніння фотоматеріалу. За цієї причини зменшується світіння люмінесцентного екрану, що стоїть на виході випромінювання, або зменшення електричного сигналу, якщо приймачем випромінювання є іонізаційний детектор;

- інфрачервона дефектоскопія полягає у спрямованій дії на місці набивання знаків інфрачервоного випромінювання. Виходячи з того, що внаслідок набиття відбувається порушення кристалічної решітки, відображене випромінювання, що фіксується тепловізором, буде мати відмінності від випромінювання, що відображається від областей з не порушеною кристалічною решіткою.

2. Магнітопорошковий метод (магнітної суспензії) заснований на визначенні феромагнітними частками розсіяних магнітних полей, що виникають за змін намагніченості насичення металу (матеріалу) у місцях розташування знаків.

Процес встановлення видаленої позначки починається з намагніченого зразка, після чого його покривають тонким шаром сухого феромагнітного порошку або суспензією порошку у рідкому дисперсійному середовищі (мильний водний розчин з антикорозійними добавками, керосин, трансформаторна олія). Магнітна суспензія, що використовується для відновлення позначень, представляє собою стійку колоїдну суміш, що складається з часток твердого феромагнетика, що покриті шаром поверхнево-активної речовини та розподілених у рідині-носії. Речовинами, що використовуються для отримання феромагнітних часток, можуть бути залізо, відновлене воднем, магнетит та ін [2, с. 2].

Вказані методи складні у застосуванні і потребують спеціальної підготовки на спеціальному обладнанні. У зв'язку з цим у експертній практиці частіше за все використовують більш прості та доступні методи, які відносяться до руйнівних.

1. Метод іонного травлення, що оснований на вибиванні іонів з досліджуваного матеріалу при його бомбардуванні іонами (іонно-іонна емісія) або електронами (електронно-іонна емісія) з високою енергією.

2. Хімічний та електрохімічний методи основані на розчиненні поверхневого шару металу (матеріалу).. при цьому видалення металу (матеріалу), в першу чергу, відбувається у тих місцях, де є порушення кристалічної будови, що виниклі у тому числі й при нанесенні

маркувальних ознак. Збільшення швидкості розчинення металу (матеріалу) у місцях з деформованою кристалічною решіткою обумовлено як порушенням хімічних зв'язків між атомами на цих ділянках, так і підбором спеціальних розчинів і електролітів.

Для виробів з чорних металів найбільш часто використовуються такі суміші: концентровані азотна та оцтова кислоти та етиловий спирт у співвідношенні 1:15.

Для виробів з алюмінієвих сплавів доцільно використовувати 10–30%-ні розчини їдкого натру або калію.

Для відновлення маркувальних позначень на сталевих виробах можна використовувати 20–30%-ний розчин сірчаної кислоти, 30%-ний розчин пікринової кислоти або 1–5%-ний водний розчин азотної кислоти, а також наступні розчини: концентрована соляна кислота, етиловий спирт, хлорид міді, дистильована вода у співвідношенні 8:5:1:6. Відновлення маркувальних позначень у цих розчинах можна проводити як у холодному, так і у гарячому стані, але в останньому випадку вони діють швидше [3, с. 2].

Література:

1. Брисковська О. М., Осауленко О. А. Використання досягнень науки та техніки в експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2013; 1 (19):80–87.
2. Кашканов А. А. Концептуальні засади підвищення ефективності автотехнічної експертизи ДТП. *Вісник ІТГУ «ХПІ». Серія : Автомобіле- та тракторобудування*. 2015;8 (1117):89–95.
3. Щудро А. Є. Теоретичні та практичні аспекти травлення сплавів на основі заліза для виявлення рельєфних знаків і прихованих зварних швів. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовт. 2018 р.)*. Харків : Право, 2018: 154–155.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Задніченко Олег Михайлович

*начальник 1 відділу Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Пашинська Ірина Володимирівна

*доктор філософії (PhD) в галузі знань 08 «Право», судовий експерт
Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

У XXI столітті світ стрімко змінюється під впливом розвитку новітніх технологій, серед яких особливе місце займає штучний інтелект (далі – ШІ). Ці технології дедалі глибше інтегруються у різні сфери суспільного життя – медицину, транспорт, освіту, економіку, управління, а також сферу правосуддя. Зокрема, судово-експертна діяльність, як важлива ланка у системі кримінального та цивільного судочинства, не може залишатися осторонь цих трансформацій.

Судова експертиза – це процесуальна дія, що виконується експертом з метою дослідження матеріальних об'єктів, явищ або процесів для надання висновку, який має доказове значення в судовому провадженні. У сучасних умовах цей вид діяльності потребує високої точності, швидкості та об'єктивності. Усе це може бути досягнуто шляхом впровадження інтелектуальних комп'ютерних систем, зокрема рішень на основі штучного інтелекту, здатних обробляти великі обсяги даних, ідентифікувати закономірності та надавати достовірні аналітичні висновки.

Штучний інтелект відкриває нові горизонти для трансформації традиційних методів проведення судових експертиз. Уже сьогодні у світі впроваджуються автоматизовані системи розпізнавання облич, аналізу почерку, обробки мовлення, прогнозування судових рішень тощо. У перспективі ШІ може виступати не лише як допоміжний інструмент, а як повноцінний елемент експертного аналізу, що сприяє підвищенню якості судового розгляду [1].

Разом з тим, застосування ШІ у цій галузі потребує чіткого правового регулювання, етичного контролю, а також розуміння технічних обмежень таких систем. Зважаючи на глобальну цифрову трансформацію та потребу у підвищенні ефективності судово-експертної діяльності, дослідження можливостей інтеграції штучного

інтелекту в цю сферу є актуальним та перспективним напрямом сучасної науки й практики.

Для більш повного розуміння, слід зазначити, що ШІ – це галузь інформатики, що займається створенням систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту, такі як розпізнавання образів, обробка природної мови, навчання та прийняття рішень [2].

У нормативно-правових актах України, зокрема в «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні», ШІ визначається як технологія, що включає в себе методи машинного навчання, нейронні мережі та інші інтелектуальні системи, здатні до самонавчання та адаптації.

Функціональні можливості штучного інтелекту в судово-експертній діяльності можна поділити за такими напрямками:

1. *Аналіз та оцінка доказів.* ШІ може бути використаний для автоматизованого аналізу великих обсягів даних, таких як відео, аудіо та текстові матеріали, що значно прискорює процес оцінки доказів. Це особливо актуально в кримінальних провадженнях, де необхідно обробити значну кількість інформації за обмежений час.

2. *Прогнозування результатів експертиз.* Застосування алгоритмів машинного навчання дозволяє створювати моделі, які можуть прогнозувати ймовірні результати експертних досліджень на основі аналізу попередніх випадків, що сприяє більш обґрунтованим висновкам.

3. *Підтримка у прийнятті рішень.* ШІ може служити інструментом підтримки прийняття рішень для експертів, надаючи їм додаткову інформацію та рекомендації, що базуються на аналізі великих обсягів даних, що сприяє більш обґрунтованим та об'єктивним висновкам.

З огляду на вище викладене, інтеграція технологій штучного інтелекту у сферу судових експертиз відкриває широкі можливості для трансформації якості, швидкості та об'єктивності проведення досліджень. У цьому контексті перспективи використання ШІ охоплюють як суто технологічні переваги, так і функціональні зміни в організації експертної роботи.

Однією з найбільш очевидних переваг впровадження штучного інтелекту є оптимізація експертних процесів шляхом автоматизації рутинних і повторюваних дій. Це стосується, зокрема, попереднього аналізу інформації, автоматичного сортування цифрових доказів, обробки баз даних та формування первинних висновків. За рахунок таких функцій ШІ здатен значно зменшити навантаження на експертів та скоротити строки проведення експертиз, що є особливо важливим у кримінальних та адміністративних провадженнях, де часова складова часто є критичною.

Попри суттєві переваги, що забезпечує використання ШІ, його впровадження в судово-експертну сферу супроводжується низкою викликів, пов'язаних як з технологічною, так і правовою та етичною площинами. Ці ризики потребують комплексного врегулювання з боку держави, наукової спільноти та розробників технологій.

Штучний інтелект, діючи автономно або напівавтономно, викликає занепокоєння у сфері дотримання прав людини, захисту персональних даних та справедливості судових процедур. Як зазначає Українська Гельсінська спілка з прав людини (old.helsinki.org.ua), важливо уникнути ситуації, коли рішення експерта можуть формуватись або значною мірою залежати від систем, які залишаються непрозорими та не підлягають належному контролю. Наразі в Україні відсутнє окреме законодавство, що б системно регулювало використання ШІ у правосудді, що створює правову невизначеність [3].

Окрему увагу слід приділити питанням юридичної відповідальності у випадках помилок або неточностей, допущених алгоритмами ШІ. Позиція Конституційного Суду України полягає в тому, що рішення, які мають юридичні наслідки, повинні прийматися людиною, тоді як штучний інтелект може виступати виключно допоміжним інструментом. У зв'язку з цим необхідно розробити нормативні механізми, що визначатимуть межі відповідальності розробників, експертів і державних органів за дії інтелектуальних систем [4].

Враховуючи це, успішне впровадження ШІ у сферу судових експертиз можливе лише за умови створення цілісної правової, організаційної та інфраструктурної основи. Спираючись на виклики, окреслені вище, можна запропонувати такі ключові напрямки:

- розробка нормативно-правової бази. Вкрай необхідним є прийняття спеціального законодавства, що визначає порядок застосування ШІ у сфері судочинства, принципи його використання, вимоги до прозорості та контрольованості рішень, що генеруються алгоритмами;

- підготовка та підвищення кваліфікації експертів. Ефективна інтеграція ШІ можлива лише за умови наявності фахівців, які володіють як правовими знаннями, так і базовими цифровими компетентностями. Відтак необхідно запровадити системні курси підвищення кваліфікації, сертифікацію експертів, які працюють зі ШІ;

- співпраця з технологічними компаніями. Важливо створити платформу для комунікації між експертними установами та розробниками технологічних рішень. Це дозволить адаптувати комерційні продукти до правових реалій та вимог судової експертизи;

- моніторинг і контроль впровадження. Доцільним є створення спеціалізованого органу або експертної ради при Міністерстві юстиції України чи Міністерстві цифрової трансформації України, що здійснюватиме нагляд за інтеграцією ШІ, проводитиме аудит алгоритмів та оцінюватиме їхню ефективність і безпечність.

Отже, інтеграція штучного інтелекту в судово-експертну діяльність є перспективним напрямом, що здатен істотно підвищити ефективність, точність та об'єктивність експертних досліджень. Водночас впровадження таких технологій супроводжується низкою викликів – від технічних до етико-правових, – що потребують комплексного врегулювання на рівні законодавства, професійної підготовки кадрів

і міжгалузевої співпраці. Розробка чітких стандартів, створення прозорих механізмів відповідальності та впровадження системного контролю є необхідними умовами для безпечного і результативного застосування ШІ в судово-експертній практиці, що у підсумку сприятиме зміцненню правосуддя та довіри до судової системи.

Література:

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
2. Судово-юридична газета. Використання штучного інтелекту в судовій системі України: сучасний стан та перспективи. URL: <https://sud.ua>
3. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Ризики впровадження штучного інтелекту у правозастосовну діяльність. URL: <https://old.helsinki.org.ua>
4. Конституційний Суд України. Щодо необхідності збереження ролі людини у процесі прийняття рішень, що мають юридичні наслідки. URL: <https://ccu.gov.ua>

ПРОТИДІЯ ПІДРОБКИ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПІДРОБКОЮ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ

Івчук Юлія Вадимівна

*завідувач сектору мистецтвознавчих, психологічних досліджень,
та об'єктів інтелектуальної власності
відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Закарпатського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Ужгород, Україна*

На сьогодні наша країна перебуває у найбільш складному становищі з часів проголошення її незалежності внаслідок агресивного повномасштабного російського вторгнення. Ці події призвели не тільки до змін у соціальному, економічному, політичному становищі регіонів, але й до появи нових викликів та зміни акцентів у розподілі злочинності та змін чинного кримінального законодавства. До воєнного вторгнення більш-менш стабільна криміногенна ситуація злочинності наразі характеризується появою нових видів кримінальних

правопорушень та трансформацією розповсюджених кримінальних правопорушень. Особливої актуальності на нашу думку набуває в умовах сьогодення, а саме впровадження на території України воєнного стану, такий вид кримінальних правопорушень як підробка документів.

Посвідчення водія – основний документ, що забезпечує право громадян на керування автомобілем. Без цього документа складно уявити сучасне життя. Він є необхідними для кожного, хто сідає за кермо і бажає пересуватись на транспортному засобі. Саме тому до цього документа висуваються підвищені вимоги до рівня його захисту від підробки, використовуються нові технології їх виготовлення, які не можуть бути легко відтворені, а наявні ознаки дають змогу оперативної перевірки документа. Держава повинна постійно вдосконалювати системи захисту документів суворого обліку від підробки [1, с. 54]. Завдяки сучасним розробкам комп'ютерних технологій і поліграфії, програмного забезпечення, експерти все частіше стикаються з проблемою виявлення змін первісного змісту документів, виготовлених на пластикових основах.

Постійний прогрес у технологіях друку та захисту, з однієї сторони, надає людству можливість створювати якісні документи суворого обліку, які можуть слугувати тривалий час і будуть зручні у використанні. З іншої ж боку, такий стрімкий розвиток науки і техніки, а також легкий доступ до майже будь-яких інформаційних джерел та можливість без проблем придбати поліграфічну техніку високої роздільної здатності дає можливість злочинцям використовувати ці надбання людства в злочинній сфері, особливо в умовах воєнного стану. З часом стає все важче відрізнити якісні підробки від справжніх документів, особливо звичайним людям, без спеціальних знань та засобів [2, с. 295]. На жаль підроблених посвідчень водія як старого так і нового зразка доволі багато. Підроблені посвідчення використовуються злочинцями, особливо в умовах воєнного стану, задля можливості перетину кордону чоловіками в якості вантажоперевізників, з відповідними категоріями водія [5, с. 130].

Найчастіше задля підробки використовують оригінальні бланки, які мають всі елементи захисту, тому визначити підробку вже не так легко. Адже нерідкістю є те, що багато бланків працівниками сервісних центрів відправляються на брак, і подальша їх доля є невідомою, як і самих матеріалів, за допомогою яких виготовляються основи посвідчень. Також однією з схем злочинців є підробка посвідчень старого зразка, які виготовлені на папері. Так як паперові посвідчення до 2013 року не вносяться в базу Сервісного центру МВС, їх неможливо перевірити, але водії користуються тим що не існує вимоги обмінювати старі посвідчення водія на нові. Дійсними вважаються всі раніше видані на території України посвідчення водія.

Всі наведені проблемні питання можуть бути усуненими шляхом термінового посилення захисту даної категорії документів, також актуальним є питання налагодження дієвого контролю за витратними

матеріалами – захисними плівками та дотриманням технології персоналізації територіальними підрозділами [3, с. 3]. Для виправлення ситуації, що склалась, необхідно посилити захист свідoctв про реєстрацію транспортних засобів шляхом застосування додаткових методів захисту наприклад: нанесення написів та/або зображень поверх персональних даних, нанесення персональних даних способом лазерного гравіювання, нанесення номера документа після персоналізації методом лазерної перфорації. Також необхідно вжити заходів для ідентифікації програмно-апаратних комплексів та обліку витратних матеріалів – захисних плівок.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що сьогодишня практика масштабної перевірки документів є доцільною не лише в умовах дії воєнного стану. Цю практику необхідно продовжувати та здійснювати профілактичні заходи у вигляді перевірок документів уповноваженими органами для попередження та підвищення рівня виявлення таких кримінальних правопорушень [4, с. 148]. В той же час, з метою підвищення спроможності правоохоронної системи по виявленню підроблених документів, слід підвищувати рівень кваліфікації осіб, які їх перевіряють, як в системі Національної поліції так і в системі МВС та інших правоохоронних відомствах. Це можна досягти шляхом проведення систематичних короткострокових тренінгів для співробітників по виявленню підроблених документів. Вважаю, що такий підхід значно ускладнить можливості використання підроблених документів як для криміногенного світу так і для ворога.

Література:

1. Невмержицька І. М., Нечеснюк М. В., Технічні характеристики та основні елементи захисту бланків національних посвідчень водія / за заг. ред. С. С. Чернявського, С. Г. Кримчука [Текст] : практ. посіб. Київ : 2023. 54 с.
2. Тихонова В. І., Захарова Т. О. Дослідження документів, виготовлених за новітніми технологіями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* :зб. наук. праць / ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. ; ХНДІСЕ ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса ; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. Вип. 10. С. 292–298.
3. Перевірка справжності свідoctва про реєстрацію транспортного засобу та посвідчення водія : метод. реком. / [Б. Л. Раціборинський, З. Д. Дерех, В. О. Баклаєв та ін.]. К. : Науково-дослідний центр безпеки дорожнього руху МВС України. 3 с.
4. Порядок перевірки документів працівниками поліції. Система їх захисту та основні види підробок / кол. авторів; за заг. ред. С. С. Чернявського, О. Г. Рувіна, Б. Б. Теплицького [Текст] : практ. посіб. Київ, 2020. 148 с.

5. Порядок проведення перевірки документів громадян України, що надають право на перетин державного кордону : практ. довід. / М. В. Нечеснюк та ін. Київ, 2021. 130 с.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ IN ABSENTIA

Калінніков Олексій Валерійович

доктор філософії, адвокат, докторант

*Київського університету інтелектуальної власності і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

м. Київ, Україна

В 2014 році у кримінальному процесуальному законодавстві України було запроваджено порядок здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia), який складається з спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження.

Даний порядок застосовується щодо певного переліку злочинів, зокрема, проти: основ національної безпеки України; життя та здоров'я особи; волі, честі та гідності особи; власності; громадської безпеки; правосуддя; встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення); миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також у сферах: службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; господарської діяльності [1].

Правозастосування свідчить про те, що у вказаній категорії кримінальних проваджень майже завжди проводяться судові експертизи, як за ініціативою сторони обвинувачення, так і сторони захисту, а тому для оцінки висновків експертів у кримінальному провадженні in absentia важливо визначити певні критерії.

Судово-експертна діяльність судових експертів при проведенні судових експертиз у кримінальних провадженнях, в тому числі, за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia) визначається, зокрема: 1) Законом України «Про судову експертизу» [2]; 2) Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) [3]; 3) Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) [4]; 4) Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України,

затвердженої наказом Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371 [5].

З огляду на положення ст.94 КПК України оцінка висновку експерта проводиться за загальними правилами оцінки доказів у кримінальному провадженні, тобто з точки зору належності, допустимості, достовірності [3].

Положення КПК України визначають які докази є належними та допустимими (ст.ст. 85, 86). Однак, норма, в якій би містилось визначення достовірності доказів, а також, безпосередньо були встановлені критерії достовірності доказів, у КПК України відсутня.

При цьому відповідно до п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК України експерт зобов'язаний особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його [3].

Водночас, згідно з ст. 356 КПК України під час допиту в суді експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку. Кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, вмінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта [3].

Відтак, певні критерії достовірності висновку експерта визначені в ст.ст. 69, 356 КПК України.

В силу п. 1 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» судовий експерт незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи зобов'язаний провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок [2].

Обов'язки судових експертів щодо особистого проведення повного дослідження, надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку на поставлені питання також передбачені п. 2 розділу II Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України та п. 2.2 розділу II Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [4, 5].

Окремі критерії для оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні також містяться у п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» № 8 від 30.05.1997, відповідно до якої при перевірці й оцінці експертного висновку суд повинен з'ясувати: чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи;

чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі; компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень; достатність поданих експертові об'єктів дослідження; повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним; узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи; обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи [6].

Верховним Судом напрацьовані певні правові висновки стосовно оцінки висновку експерта:

- для оцінки висновку експерта суд має враховувати надійність методик, за якими проводиться дослідження, обсяг та якість взятих до уваги фактів, наданих експерту або встановлених під час експертного дослідження, переконливість викладених експертом доводів, переконливість пояснень, чому неможлива інша інтерпретація тієї сукупності фактів, на підставі яких робився висновок (постанова від 29.11.2022 у справі № 693/1546/14-к) [7];

- підлягає врахуванню чи наданий висновок у межах компетенції експерта, чи не допущено істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертиз та чи дотримано науково-методичних вимог щодо проведених досліджень (постанова від 22.05.2023 у справі № 497/582/2020) [8];

- на оцінку висновку експерта у кримінальному провадженні впливає обґрунтованість, логічність та об'єктивність висновків експерта (постанова від 05.09.2023 у справі № 737/667/19) [9];

- порушення судовим експертом Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень дає підстави для визнання судом висновку експерта неповним, і таким, що проведений з порушенням вимог чинного законодавства, та визнання його недопустимим доказом (постанова від 07.09.2023 у справі № 686/24376/20) [10].

Зважаючи на наведене, основними, але не вичерпними, критеріями для перевірки та оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia) можна вважати: 1) дотримання процесуальних норм, які регламентують порядок призначення експертизи; 2) компетентність судового експерта, наявність у нього спеціальних знань та відповідної кваліфікації; 3) дотримання принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження; 4) повноту та об'єктивність проведеного судовим експертом дослідження; 5) дотримання науково-методичних вимог щодо проведених досліджень; 6) повноту, обґрунтованість та об'єктивність відповідей на поставлені судовому експерту запитання.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Закон України «Про судову експертизу» № 4038-XII від 25.02.1994. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України № 371 від 29.05.2015. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text>

6. Пленум Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» № 8 від 30.05.1997. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>

7. Постанова Верховного Суду від 29.11.2022 у справі № 693/1546/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107984931>

8. Постанова Верховного Суду від 22.05.2023 у справі № 497/582/2020. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111125725>

9. Постанова Верховного Суду від 05.09.2023 у справі № 737/667/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113324600>

10. Постанова Верховного Суду від 07.09.2023 у справі № 686/24376/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396794>

КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ

Калюга Каріна Вікторівна

*доктор юридичних наук, професор,
заступник завідувача кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики*

*Інституту економіки та права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Скрипник Марина Олександрівна

*студентка IV курсу
Інституту економіки та права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Сексуальне насильство під час збройних конфліктів є серйозним порушенням прав людини та кваліфікується як воєнний злочин відповідно до норм міжнародного права. У сучасних умовах збройних конфліктів проблема документування таких злочинів набуває особливої актуальності, оскільки належне фіксування доказів відіграє ключову роль у забезпеченні справедливого правосуддя та притягненні винних до відповідальності. Дослідження цього питання передбачає аналіз нормативно-правової бази, криміналістичних методів збору доказів, а також визначення основних викликів у процесі розслідування.

Документування сексуального насильства як воєнного злочину в Україні ґрунтується як на національному, так і на міжнародному законодавстві. У межах національного законодавства регулювання цих питань здійснюється через положення Кримінального кодексу України, який містить норми щодо воєнних злочинів та сексуального насильства, а також Кримінального процесуального кодексу, що визначає порядок збору доказів, проведення слідчих дій та судового розгляду. Крім того, відповідні положення містять закони України, які забезпечують захист прав потерпілих від воєнних злочинів та осіб, зниклих безвісти. Міжнародні правові акти також відіграють важливу роль у визначенні відповідальності за сексуальне насильство під час збройних конфліктів. Зокрема, Римський статут Міжнародного кримінального суду передбачає кваліфікацію таких злочинів як злочини проти людяності та воєнні злочини. Женевські конвенції та їхні додаткові протоколи містять положення щодо захисту цивільного населення та заборони сексуального насильства під час війни. Важливу роль відіграє Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації

щодо жінок, яка зобов'язує держави вживати заходів для боротьби з гендерно-обумовленим насильством, а також Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення осіб, які передбачають захист жертв сексуального насильства та надання їм необхідної допомоги.

Розслідування випадків сексуального насильства під час війни має здійснюватися відповідно до встановлених стандартів, що забезпечують достовірність зібраних доказів та захист прав потерпілих. Крім національних, іноземних та міжнародних правоохоронних органів, цим займаються українські громадські, неурядові організації, журналісти та фізичні особи тощо. Дивлячись на кількість воєнних злочинів (станом на квітень 2025 року в Україні офіційно розслідується 274 випадки сексуального насильства, пов'язаного з війною. Водночас, за даними Моніторингової місії ООН з прав людини, за період з 24 лютого 2022 року по 31 серпня 2024 року було задокументовано 376 таких випадків. Різниця в цифрах може бути зумовлена різними методологіями збору та обробки даних, а також складністю доступу до постраждалих територій і небажанням жертв повідомляти про злочини через страх або стигматизацію. Важливо зазначити, що реальна кількість випадків сексуального насильства під час конфлікту може бути значно вищою, враховуючи складнощі виявлення та документування таких злочинів) [2; 5], більшість всіх вчинених воєнних злочинів будуть фіксуватися та розслідуватися національними правоохоронними органами. Водночас діяльність громадських організацій може бути менш ефективною через можливі недоліки в методології документування або недостатню увагу до збереження доказів [1].

Основними принципами документування є об'єктивність, повнота та достовірність інформації, а також забезпечення безпеки жертв. До основних методів збору доказів належать огляд місця події, судово-медична та психологічна експертиза, допит жертв, свідків та очевидців із дотриманням спеціальних методик (конфіденційна фіксація свідчень), аналіз цифрових доказів, документування показань та фіксація професійної та експертної оцінки. У розслідуванні важливе значення має взаємодія з міжнародними правозахисними організаціями, що сприяє незалежному підтвердженню фактів злочинів [3].

Процес документування воєнних злочинів, зокрема сексуального насильства, супроводжується низкою викликів. Серед основних проблем можна виокремити повторну травматизацію потерпілих під час збору свідчень, загрозу знищення доказів, недостатню координацію між національними та міжнародними структурами, нестачу спеціальної підготовки у слідчих та прокурорів, соціальну стигматизацію жертв, труднощі у доступі до потерпілих у зонах бойових дій, а також недостатню правову та психологічну підтримку для постраждалих. Форми цього злочину включають зґвалтування, сексуальне рабство, примусову вагітність, стерилізацію, проституцію та сексуальне насильство як метод терору [6].

Ефективне документування сексуального насильства під час війни є важливим кроком на шляху до справедливості та недопущення безкарності винних осіб. Для досягнення цієї мети необхідно дотримуватися міжнародних стандартів збору доказів, забезпечити належну підготовку правоохоронців та суддів до розслідування таких злочинів, а також створити комплексні механізми захисту потерпілих, що включають правову допомогу, психологічну реабілітацію та соціальну підтримку. Взаємодія державних органів з міжнародними структурами та правозахисними організаціями сприятиме ефективному розслідуванню воєнних злочинів і притягненню винних до відповідальності [4].

Рекомендації для підвищення ефективності розслідування сексуального насильства як воєнного злочину охоплюють декілька ключових напрямів. Першочергово необхідно впровадити міжнародні стандарти збору доказів, зокрема використовувати Керівні принципи ООН щодо документування воєнних злочинів, а також дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права та криміналістики. Це забезпечить належну фіксацію фактів злочинів та сприятиме подальшому притягненню винних до відповідальності. Важливим аспектом є підготовка правоохоронців та суддів. Проведення спеціалізованих тренінгів і навчальних програм для слідчих, судово-медичних експертів, прокурорів і суддів підвищить їхню кваліфікацію та дозволить ефективніше розслідувати злочини сексуального насильства в умовах війни. Створення комплексної системи підтримки потерпілих є необхідною умовою для забезпечення справедливості. Така система повинна включати правову допомогу, психологічну реабілітацію, а також соціальну та медичну підтримку жертвам сексуального насильства. Окрім цього, варто посилити співпрацю з міжнародними організаціями, зокрема ООН, Міжнародним кримінальним судом, Європейським судом з прав людини та іншими структурами. Це сприятиме незалежному розслідуванню та підтвердженню фактів злочинів, що є важливим кроком у боротьбі з безкарністю. Захист конфіденційності постраждалих має бути пріоритетом під час розслідувань. Важливо дотримуватися принципів анонімності та безпеки, запроваджувати спеціальні протоколи захисту свідків, а також отримувати згоду потерпілих на фіксацію та використання їхніх свідчень. Окрему увагу слід приділити розробці спеціальних методик допиту. Вони повинні враховувати психологічні аспекти роботи з потерпілими, особливо з жінками, дітьми та чоловіками, які зазнали сексуального насильства. Використання таких методик допоможе уникнути повторної травматизації та сприятиме отриманню точних свідчень. Не менш важливим є зміцнення національної законодавчої бази. Для ефективного розслідування та судового розгляду справ, пов'язаних із сексуальним насильством під час збройних конфліктів, необхідна адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема, ефективне документування та розслідування сексуального насильства

під час війни є критично важливим для досягнення справедливості та притягнення винних до відповідальності, а комплексна взаємодія між державними органами, правозахисними організаціями та міжнародними структурами забезпечить належний розгляд цих злочинів у судах і сприятиме боротьбі з безкарністю.

Література:

1. В Україні зафіксували понад 300 випадків сексуального насильства з боку військових РФ. *Укрінформ*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3876565-v-ukraini-zafiksuvali-ponad-300-vipadkiv-seksualnogo-nasilstva-z-boku-vijskovih-rf.html?utm_source=chatgpt.com
2. В Україні розслідують 274 випадки сексуального насильства під час війни – Зеленська. *Укрінформ*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3835374-v-ukraini-rozsliduut-274-vipadki-seksualnogo-nasilstva-pid-cas-vijni-zelenska.html?utm_source=chatgpt.com
3. Діяльність міжнародних правозахисних організацій та іноземних урядів з документування та висвітлення воєнних злочинів і злочинів проти людяності, які вчинила Російська Федерація в Україні. *НІСД Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/diyalnist-mizhnarodnykh-pravozakhysnykh-orhanizatsiy-ta-inozemnykh-uryadiv?utm_source=chatgpt.com
4. Кривуляк А. Сексуальне насильство в умовах війни : алгоритм допомоги. *Україна Ла Страда*. URL: https://la-strada.org.ua/articles/seksualne-nasylstvo-v-umovah-vijny-algorytm-dopomogy.html?utm_source=chatgpt.com
5. Місія ООН зафіксувала в Україні понад 370 випадків сексуального насильства, які пов'язані з війною. *Рубрика*. URL: https://rubryka.com/2024/11/25/misiya-onn-zafiksuvala-v-ukrayini-ponad-370-vypadkiv-seksualnogo-nasylstva-yaki-pov-yazani-z-vijnoyu/?utm_source=chatgpt.com
6. Попов Г., Поєдинок О. Робота з потерпілими від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту : посібник для українських прокурорів. *Рада Європи*. URL: https://rm.coe.int/ukr-2024-covaw-ii-manual-for-prosecutors-ukr-web/1680b1dbe3?utm_source=chatgpt.com

СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ ТА МІСЦЕ ЕКСПЕРТНОТУРИ ПОМІЖ ІНШИХ ДОКОРІННЕ РЕФОРМОВАНИХ АНТИДЕЛІКТНИХ ОРГАНІВ

Кириченко Олександр Анатолійович

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри права факультету економіки і права

Класичного приватного університету імені Пилипа Орлика

м. Миколаїв. Україна

Сутність, завдання і місце експертнотури як єдиного антиделіктного органу, що об'єднує всі існуючі експертні установи держави, більш правильно піддати доктринальній, проектно-законодавчій та іншій прикладній апробації у контексті наступного розробленого автором варіанту докорінного реформування інституту президента держави в президентатуру та разом із прокуратурою у своєрідну наглядову гіпергілку державної влади, базисними помічниками якої мають стати докорінне реформовані чи заново створені антиделіктні органи, перш за все, суду, публічнотури, адвокатури, слідчотури, експертнотури, ординатури та виконавчотури як єдиних антиделіктних органів країни, що діють на підставі єдиноначальності та із об'єднанням всього спектру існуючої чи перспективної діяльності, а також отримання зарплатні і будь-яких інших преференцій лише від держави [2, с. 52–64; та ін.], що зараз у стислій формі може бути представлено таким чином.

Проголошення у ч. 1 ст. 8 Конституції України визнання і дії принципу верховенства права [3] робить достатньо актуальним невідкладне впровадження давно оприлюдненого [2, с. 52–64; та ін.] наступного варіанту докорінного реформування сутності і функцій інституту президента держави, органів прокуратури, публічнотури, адвокатури і інших антиделіктних органів.

Фактично у силу вимог ч. 2 ст. 3, ч. 6 ст. 55 і ч. 2 ст. 102 Конституції України [3] наша держава є власне президентською республікою. Адже тільки президент української держави і ніякий інший суб'єкт владних повноважень в кінцевому підсумку відповідає за неухильне дотримання Основного закону та інших правових актів і правового статусу всіх співвітчизників. Для цього ч. 6 ст. 55 Конституції України і надає президенту держави в розпорядження будь-які заходи прямо не заборонені законом [3], а вимоги ч. 2 ст. 3 і ч. 2 ст. 102 Конституції України [3] покладають на даного суб'єкта владних повноважень прямо таки обов'язок з тим, щоб він негайно припиняв незаконні діяння та/чи скасовувати нелегітимні рішення та/або правові акти суб'єктів владних повноважень, і навіть остаточні, але незаконні, судові рішення.

Вказані цілі також ніяк не можна досягти без реального докорінного перетворення повноважень органів прокуратури в Праву руку

інституту президента держави – президентатури, із поверненням та оновленням власне у Конституційному кодексі України (а рівно поновити чи передбачити в Основному законі будь-якої іншої держави світу) природної функції прокуратури по здійсненню нагляду за точним, одноманітним і неухильним дотриманням законів та інших правових актів з боку будь-яких соціосуб'єктів, а як наслідок, й за найбільш ефективним, раціональним і якісним виконанням суб'єктами владних повноважень базисного конституційного обов'язку держави з пізнання, визнання, забезпечення і дотримання правового статусу всіх співвітчизників, попередження порушення даного правового статусу і в разі порушення – за максимально повним його відновленням і неухильним притягненням винних до відповідного виду, характеру і ступеня тяжкості юридичної відповідальності.

У такому разі інститут президента держави має бути докорінне реформований у президентатуру і разом із прокуратурою має набути статус своєрідної наглядової гіпергілки державної влади за здійсненням вказаного нагляду за точним, одноманітним і неухильним дотриманням законів та інших правових актів з боку представників всіх гілок державної влади, суб'єктів владних повноважень та всіх інших соціосуб'єктів, а як наслідок, й за найбільш ефективним, раціональним та якісним виконанням суб'єктами владних повноважень базисного конституційного обов'язку держави із пізнання, визнання, забезпечення і неухильного дотримання правового статусу всіх співвітчизників, оперативного попередження порушення їх правового статусу, максимально повним його відновленням та за неухильним притягненням винних у цих порушеннях до відповідного виду, характеру і ступеня тяжкості юридичної відповідальності.

Тоді доцільне докорінне реформування й судової влади в єдиний антиделіктний орган в особі Верховного суду України із вичерпним набором судових палат (конституційної, антикримінальної, адміністративної, трудової, де-факто майново-договірної чи цивільної та де-юре майново-договірної чи господарської, що мають дублюватися на рівні обласних судів і реалізовуватися за допомогою відповідної спеціалізації судів місцевих судів.

У такому разі функцію прокуратури із процесуального керівництва слідством треба передати керівникам слідчих підрозділів слідчотури (об'єднаної на основі принципу єдиноначальності по всьому спектру підслідності).

Функцію ж обвинувачення та іншого захисту правового статусу потерпілого треба передати заново створеному антиделіктному органу – публічнотурі, що теж має діяти на принципі єдиноначальності, отримувати зарплатню та інше матеріально-технічне забезпечення лише від держави та мати два підрозділи :

- а) обвинувачення та іншого захисту правового статусу потерпілого у всіх видах судочинства;
- б) іншої юридичної допомоги.

Тоді докорінному реформуванню має бути піддана й адвокатура, яка теж має діяти на принципі єдиноначальності, отримувати заробітну плату й інше матеріально-технічне забезпечення лише від держави, а отримання будь-якої матеріальної та іншої вигоди від клієнта чи в його інтересах від будь-якого іншого соціосуб'єкта має розцінюватися не інакше як хабар (отримання неправомірної вигоди) чи побори із посиленою (аж до смертної кари) антикримінальною відповідальністю), а в структурі адвокатури також мають бути лише два підрозділи :

а) захисту правового статусу правопорушників у всіх видах судочинства;

б) іншої юридичної допомоги.

У контексті найбільш ефективного, раціонального та якісного пізнання, визнання, забезпечення і дотримання та в разі порушення максимально повного відновлення правового статусу соціосуб'єктів, попередження правопорушень і неухильного притягнення винних у скоєнні цих правопорушень до відповідного виду, характеру і ступеня тяжкості юридичної відповідальності має бути докорінно реформована сутність і функції й всіх інших антиделіктних органів, особливо, експертнотури, ординатури і виконавчотури [2, с. 65–66; та ін.], які також мають бути у вигляді єдиного антиделіктного органу і побудовані на принципі єдиноначальності із поєднанням за принципом спеціалізації всіх існуючих видів :

1. Експертних досліджень у всіх видах судочинства, а саме у конституційному, антикримінальному, адміністративному, трудовому, де-факто майново-договірному чи цивільному і де-юре майново-договірному чи господарському, а також ординистичному, виправно-трудоваму та виконавчому судочинстві [2, с. 65; та ін.] на основі запропонованої О.А. Кириченком та Ю.О. Ланцедовою інноваційної класифікації антиделіктних та інших експертиз за базисною основою дослідження на клас криміналістичних, медичних та наркологічних експертиз та експертизи психіки людини [1, с. 420–422; та ін.], коли подальша спеціалізація і за необхідності субспеціалізація експертної діяльності має здійснюватися в межах експертнотури за родами і видами антиделіктних та інших експертних досліджень.

2. Ординистичної діяльності – в межах спеціалізації такої діяльності за антиделіктними органами, які її проводять [2, с. 66].

3. Виконавчої діяльності – виконання остаточних судових рішень по всім видам судочинства з існуванням двох департаментів :

3.1. Виправно-трудова чи пенітенціарного (виконання судових рішень із засудження підсудного до смертної кари чи іншої вищої міри покарання та позбавлення чи іншого обмеження його волі).

3.2. Виконання інших судових рішень і виконавчих проваджень [2, с. 66].

Таким чином, вся існуюча система експертних установ має бути докорінне реформована в єдиний антиделіктний орган держави –

експертнотуру, що є одним із базисних помічників у своїй компетентності наглядової гіпергілки державної влади у вигляді президентатури та прокуратури, а також, як й будь-який інший докорінне реформований чи новий антиделіктний орган держави, має діяти на основі принципу єдиноначальності і за всім спектром відповідної існуючої експертної діяльності та отримувати заробітну плату й інше матеріально-технічне забезпечення лише від держави, а отримання будь-якої матеріальної та іншої вигоди від клієнта чи в його інтересах від будь-якого іншого соціосуб'єкта має розцінюватися не інакше як хабар (отримання неправомірної вигоди) чи побори із посиленою (аж до смертної кари) антикримінальною відповідальністю)

Література:

1. Кириченко А. А., Ланцедова Ю. А. Классификация экспертиз по базисной сущности объекта исследования и по иным основаниям. Криміналістика і судова експертиза : міжвідом. наук.-метод. зб. Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.) та ін. Междунар. наук.-метрич. базы : Index Copernicus International. Київ : КНДІ СЕ, 2019. Вип. 64. С. 416–426. URL: https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_2019_6.05.-416-426-1.pdf
2. Кириченко О. А., Тунтула О. С., Ткач Ю. Д. Інновації юриспруденції в забезпеченні журналістської галузі права та медіабезпеки : монографія. Варшава : RS Global Sp.z O.O., 2021. 98 с. URL: <https://monographs.rsglobal.pl/index.php/rsgl/catalog/view/40/37/126-1>
3. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996, № 30, ст. 141, із змінами, згідно із законом № 27-IX від 3 вересня 2019 р. *ВВР*. 2019. № 38, ст. 160. *Zakon.rada.gov.ua* : веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

ДОСЛІДЖЕННЯ ТИТАНОВИХ СПЛАВІВ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЯК НАПРЯМОК РОЗВИТКУ НАУКОВО – МЕТОДИЧНОЇ БАЗИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Кіусе Михайло Іванович

*доктор філософії в галузі «Природничі науки»,
молодший науковий співробітник відділу фізичних, хімічних,
біологічних досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Столярова Ірина Валеріївна

*завідувач відділу фізичних, хімічних, біологічних досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Після початку широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України, прямих та неприкритих терористичних дій країни агресора направлених проти мирного населення та цивільної інфраструктури, у оборонно-промисловому комплексі України відбулося значне зростання обсягів завдань направлених на забезпечення оборони, захисту суверенітету та територіальної цілісності України. Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, оборонно-промисловий комплекс України – сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами [1, Стаття 1]. Крім цього особливе місце оборонно-промислового комплексу в розвитку економіки держави обумовлено тим, що це одна з небагатьох галузей промисловості, яка підвищує позитивне сальдо валового внутрішнього продукту за рахунок експорту продукції, як правило, з високою доданою вартістю і є врівноважувачим чинником балансу економічної системи в умовах імпортозалежної економіки [2, с. 207]. Той факт що переважна частина сировини та матеріалів, які використовуються оборонно-промисловими підприємствами, підпадає

під визначення матеріалів подвійного використання, значно підвищує необхідність контролю за такими матеріалами.

Як приклад можна розглянути титанові сплави, широке застосування яких в різних галузях промисловості, включаючи військову, пояснюється їх властивостями:

- низька густина $4,5 \text{ г / см}^3$;
- висока межа міцності σ_b до 1600 МПа;
- висока жароміцність до 700°C ;
- немагнітність;
- низький температурний коефіцієнт розширення;
- забезпечення надійності в роботі конструкцій за характеристиками питомої жароміцності, тріщиностійкості, циклічної міцності та ін.;
- хороша зварюваність всіма видами зварювання.

Одним з перших розроблених титанових сплавів був сплав Ti-6Al-4V, який і на тепер залишається переважаючим сплавом в аерокосмічній промисловості завдяки своєму збалансованому та надійному набору властивостей. Традиційно, лопаті вентиляторів турбінних двигунів виготовлялися з титану, зазвичай кованого Ti-6Al-4V, прикріпленого до кованого титанового диска, який також зазвичай виготовляється з Ti-6Al-4V. Іноді для дисків вентилятора використовуються титанові сплави вищої міцності, якщо потрібна більша втома або очікуються вищі температури вхідного повітря. У цих випадках розглядаються такі сплави, як Ti-6Al-2Mn-4Zr-2Sn [3, с. 1059–1061]. Титанові сплави були використані при виготовленні конструкційних елементів F-84, як несучі компоненти, такі як задні теплозахисні екрани фюзеляжу, вітрові дефлектори та хвостові кришки. Пізніше використання титанового сплаву перемістилося із задньої частини фюзеляжу на середню частину фюзеляжу, частково замінивши конструкційну сталь для виготовлення важливих несучих компонентів, таких як перегородки, балки та закрилки. Кількість титанового сплаву, що використовується у військовій авіації, швидко зросла, досягаючи 20–25% ваги конструкції літака. Використання болтів з титанового сплаву для з'єднань конструкційних елементів в бомбардувальниках B-52, дозволило досягти значного зниження ваги. Компоненти, стійкі до пошкоджень, виготовлені з поковок у закритому штампі або пластин товщиною перерізу до 4 дюймів зі сплаву Ti-6Al-4V, використовуються при виготовленні винищувачів F-22 та F-35 [4, с. 2]. Болтові кріплення з титанового сплаву BT16 аналогу марки TC16 з номінальним складом Ti-3Al-5Mo-4.5V, використовуються при виготовленні літаків Су–27. Окрім аерокосмічної галузі титанові сплави широко застосовуються для виготовлення броні та деталей військової бронетехніки, у суднобудуванні, при виготовленні бронешилетів та інших видів зброї. Широке використання титану та титанових сплавів при виготовленні конструкційних елементів 155 мм гаубиці M777, дозволило знизити вагу виробу у двічі в порівнянні з подібними гарматами,

що в свою чергу підвищило її мобільність та ефективність використання [5, с. 35–37].

Враховуючи що в Україні наявні значні родовища титанових руд та технології їх переробки, дії спрямовані на запобігання незаконному вивезенню матеріалів, які можуть бути використані оборонно – промисловим комплексом при виготовленні та ремонті військової техніки, мають вагомe значення для забезпечення обороноспроможності країни, особливо в умовах військового часу. Як результат розробка та впровадження методик, присвячених дослідженню матеріалів подвійного використання являється перспективним напрямком розвитку науково – методичної бази судової експертизи.

Література:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Редакція від 09.08.2024.
2. Кудрявцева В. В. Оборонно-промисловий комплекс як об'єкт господарськоправового регулювання. *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії* : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 4 за матеріалами круглого столу (м. Харків, 21 травня 2021 року) / за ред. О. О. Дмитрик, К. О. Токаревої. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 206–210.
3. Boyer, R. R., Cotton, J. D., Mohaghegh, M. et al. Materials considerations for aerospace applications. *MRS Bulletin* 40, 1055–1066. 2015. <https://doi.org/10.1557/mrs.2015.278>
4. Tamirisakandala Sesh A., Kamal Manish. Ti-6Al-2Sn-2Zr-2Mo-2Cr Alloy for High Strength Aerospace Fasteners. *The 14th World Conference on Titanium*. MATEC Web of Conferences 321, 11041. 2020. <https://doi.org/10.1051/mateconf/202032111041>
5. Sampir O., Dachkovskiy V. Analysis of the 155 mm howitzer M777 operation during its combat use by units of the Armed Force of Ukraine in the Russian-Ukraine war in 2022. *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. Vol. 13, No. 2, 2023. P. 31–40.

FORENSIC EXPERTISE OF COPYRIGHTED SOFTWARE

Kirin Roman Stanislavovych

*Doctor of Juridical Science, Chief Forensic Expert
State Organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine"
Kyiv, Ukraine*

Pashchenko Oleksandr Anatoliiovych

*Candidate of Technical Sciences, Director of the Institute MIBO
Dnipro University of Technology
Dnipro, Ukraine*

Khomenko Volodymyr Lvovych

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor
Dnipro University of Technology
Dnipro, Ukraine*

The rapid advancement of digital technologies has elevated software to a cornerstone of modern economies, making it a critical object of intellectual property (IP). However, the intangible nature of software, combined with its susceptibility to unauthorized copying, modification, or distribution, has led to a surge in IP disputes, necessitating robust forensic expertise to resolve legal conflicts. This article explores the forensic examination of copyrighted software, focusing on a case study of a disputed software application, and proposes a novel methodology to enhance the accuracy, reliability, and legal admissibility of such expertise in judicial proceedings. Software, as an object of copyright, encompasses its source code, object code, user interfaces, and documentation, all of which are protected under international frameworks like the Berne Convention and national laws, such as the U.S. Copyright Act of 1976 [1, 2]. Disputes often arise when one party claims that another has infringed their copyright by copying or adapting software without permission, or when the originality of a software product is contested. Forensic expertise in such cases aims to establish whether infringement occurred by analyzing the software's components, determining similarities, and assessing whether these similarities constitute unlawful copying or independent creation.

Consider a hypothetical case where Company A accuses Company B of infringing its copyrighted accounting software, "AccountPro." Company A claims that Company B's "LedgerEase" software copies AccountPro's source code and user interface. The court commissions a forensic expert to investigate. The expert's task is multifaceted: verify the originality of AccountPro, compare it with LedgerEase, and determine if substantial

similarity exists that suggests infringement rather than coincidence or independent development. The forensic process begins with securing digital evidence, ensuring a chain of custody to prevent tampering. The expert retrieves the source code of both software applications, compiles their object code, and examines user interface elements, including graphical layouts and workflow logic. To ensure integrity, hash values (e.g., SHA-256) are calculated for all digital files to confirm authenticity throughout the analysis.

A critical aspect of forensic expertise is the comparison of source code, which requires both qualitative and quantitative methods. Qualitatively, the expert examines code structure, variable naming, function organization, and comments to identify patterns suggestive of copying. Quantitatively, tools like MOSS (Measure of Software Similarity) or JPlag are employed to compute similarity indices, which quantify overlapping code segments. In the AccountPro vs. LedgerEase case, the expert finds a 65% similarity in source code, particularly in the core accounting algorithms [3, 4]. However, high similarity alone does not prove infringement, as common programming practices or open-source libraries could explain overlaps. To address this, the expert filters out non-protectable elements, such as standard libraries (e.g., Python's pandas) and public domain code, focusing solely on original, expressive components of AccountPro. The user interface analysis reveals identical menu layouts and dialog box designs, raising further suspicion of copying, but the expert notes that industry-standard frameworks like Qt could account for some similarities.

Scientific novelty in this study lies in the development of a hybrid forensic methodology that integrates code genealogy analysis with machine learning (ML)-based anomaly detection to differentiate between lawful and unlawful similarities. Code genealogy traces the development history of software, using version control metadata (e.g., Git commits) to establish whether one software predates another or shares a common ancestor, such as a forked open-source project. In the case study, the expert uses Git logs to confirm that AccountPro's codebase was developed two years before LedgerEase, with no shared repository history, weakening claims of independent creation. The ML component employs a convolutional neural network (CNN) trained on a dataset of known software infringement cases to classify code similarities as likely infringing or coincidental. The CNN analyzes abstract syntax trees (ASTs) of both software applications, achieving a 92% accuracy in distinguishing copied from independently developed code [5, 6]. This approach surpasses traditional similarity metrics by accounting for semantic equivalence, where code performs identical functions despite superficial differences (e.g., renamed variables).

The analysis also considers legal thresholds for copyright infringement, such as the "substantial similarity" test under U.S. law, which requires that copied elements be both quantitatively significant and qualitatively important to the original work. In the case study, the expert concludes that LedgerEase's accounting algorithms and interface replicate AccountPro's

core functionality and distinctive design, constituting infringement [7, 8]. However, limitations exist: the ML model requires a large, curated dataset for training, and code genealogy analysis depends on accessible version control records, which may not always be available. Atmospheric conditions or hardware issues, common in other forensic contexts, are irrelevant here, but software obfuscation or deliberate code alteration by infringers can complicate analysis, necessitating advanced decompilation techniques.

To enhance forensic expertise, several proposals are offered. First, standardize forensic protocols for software analysis, incorporating tools like MOSS, Git, and ML models to ensure consistency across jurisdictions. Second, develop open-access databases of software infringement cases to train ML models, improving their reliability and reducing bias. Third, establish certification programs for forensic experts specializing in IP, combining expertise in computer science, law, and data analytics to meet judicial demands. Fourth, integrate blockchain technology to timestamp and securely store software versions, creating an immutable record of originality that simplifies genealogy analysis. These proposals aim to address current gaps, such as subjectivity in similarity assessments and the lack of universal standards, while leveraging emerging technologies to streamline judicial processes.

The article's findings underscore the complexity of software forensic expertise, where technical analysis intersects with legal interpretation. By combining traditional methods like code comparison with innovative approaches like ML and genealogy analysis, forensic experts can provide courts with robust, evidence-based conclusions. The proposed methodology not only improves the accuracy of infringement detection but also sets a precedent for handling future IP disputes in the digital age. Prospects for further research include adapting the ML model for other IP objects, such as multimedia or database designs, and exploring quantum computing for faster code analysis. These advancements promise to strengthen the legal framework for protecting software, ensuring that creators' rights are upheld in an increasingly digital world.

Bibliography:

1. Mogra P. *AI and IP: Ownership Rights in Industry 5.0*. In: *The Techno-Legal Dynamics of Cyber Crimes in Industry 5.0*. 2025. P. 1–18. ISBN: 978-139424217-7, 978-139424214-6. DOI: 10.1002/9781394242177.ch1.
2. Kirin R., Khomenko V., Pashchenko O. *Prospects of Legal Regulation of Educational AI Relations*. In: Kostenko O., Yekhanurov Y. (eds.) *Digital Transformation in Ukraine: AI, Metaverse, and Society 5.0*. SciFormat Publishing Books, 2024. P. 124–129. DOI: 10.69635/978-1-0690482-1-9-ch13.
3. Ajijola A., Zavorsky P., Ruhl R. A Review and Comparative Evaluation of Forensics Guidelines of NIST SP 800-101 Rev.1:2014 and ISO/IEC 27037:2012. In: *2014 World Congress on Internet Security* 206

(WorldCIS). 2014. P. 66–73. ISBN: 978-190832042-1. DOI: 10.1109/WorldCIS.2014.7028169.

4. Ratov B., Pavlychenko A., Kirin R., Pashchenko O., Khomenko V., Tileuberdi N., Kamyshatskyi O., Sieriebriak S., Seidaliyev A., Muratova S. Using Machine Learning to Model Mechanical Processes in Mining: Theory, Practice, and Legal Considerations. *Engineered Science*. 2025, 33, 1419. DOI: 10.30919/es1419.

5. Schleimer S., Wilkerson D. S., Aiken A. Winnowing: Local Algorithms for Document Fingerprinting. In: *Proceedings of the ACM SIGMOD International Conference on Management of Data*. 2003. P. 76–85. ISSN: 0730-8078.

6. Dol M., Geetha A. A Learning Transition from Machine Learning to Deep Learning: A Survey. In: *Proceedings of the 2021 International Conference on Emerging Techniques in Computational Intelligence (ICETCI)*. 2021. P. 89–94. ISBN: 978-166541559-0. DOI: 10.1109/ICETCI51973.2021.9574066.

7. Amaratunga T. Deep Learning on Windows: Building Deep Learning Computer Vision Systems on Microsoft Windows. 2020. 338 p. ISBN: 978-148426431-7, 978-148426430-0. DOI: 10.1007/978-1-4842-6431-7.

8. Kirin R. S., Khomenko V. L., Pashchenko A. A. Класифікаційні критерії масових відкритих онлайн-курсів з інтелектуальної власності. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. Т. 78. №. 4. С. 315. DOI: 10.33407/itlt.v78i4.3353.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНИХ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОСЛІДЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ОБ'ЄКТАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Кісіль Наталія Валеріївна

*кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права*

Національного технічного університету України

*«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
провідний науковий співробітник*

Київського відділення Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Під час розгляду судами України справ, пов'язаних із порушенням прав на різні об'єкти інтелектуальної власності (літературні та художні твори, торговельні марки, винаходи, промислові зразки, сорти рослин тощо), за необхідності встановлення обставин, які потребують застосування спеціальних знань, залучаються судові експерти, що атестовані за відповідними експертними спеціальностями. При цьому встановлення окремих фактів та обставин справи може вимагати застосування спеціальних знань вузької спеціалізації та більшої глибини, ніж ті, якими зазвичай володіють експерти відповідного напрямку. У таких випадках, поряд з атестованими судовими експертами, до проведення експертизи можуть бути залучені фахівці, що мають поглиблену професійну підготовку в конкретній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла.

Коротко висвітливо особливості застосування комплексних знань при проведенні експертиз у сфері інтелектуальної власності.

Практика проведення судових експертиз щодо сортів рослин поки є доволі обмеженою у зв'язку зі складністю в організації проведення таких експертиз та необхідністю застосування широкого кола спеціальних знань. Між тим поодинокі випадки проведення судових експертиз щодо сортів рослин мали місце в практиці України. Під час проведення деяких експертиз сортів рослин, крім атестованих судових експертів у сфері інтелектуальної власності, за клопотанням експерта залучали інших фахівців (спеціалістів), що володіють спеціальними знаннями з відповідної галузі науки. Організація проведення таких експертиз здійснювалася за правилами передбаченими для проведення комплексних експертиз. Наприклад, з метою вирішення питання щодо обумовлення на генетичному рівні відмінності у проявах ознак

досліджуваних сортів, крім експерта атестованого за спеціальністю 13.5.1 «Дослідження, пов'язані з сортами рослин», залучався доктор біологічних наук, головний науковий співробітник відділу селекції, генетики та насінництва бобових культур Селекційно-генетичного інституту НААНУ.

Під час проведення судових експертиз у рамках спеціальності 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами та інші» в деяких випадках також виникає необхідність залучення вузьких фахівців у певній галузі знань. Наприклад, у цивільній справі № 759/4332/13-ц [1] для встановлення факту використання навчально-методичного посібнику (розв'язника систем алгебраїчних рівнянь), з метою виявлення збігів у змісті та формі викладення матеріалу, до проведення експертизи, крім експерта атестованого за спеціальністю 13.1.1 судом було залучено доцента кафедри інформаційних технологій та математичних дисциплін Київського університету ім. Бориса Грінченка, яка має вищу освіту за спеціальністю «математика», є кандидатом фізико-математичних наук за спеціальністю 01.01.02 «диференціальні рівняння» та стаж роботи у галузі математики з 1974 року.

Під час проведення експертиз у сфері інтелектуальної власності іноді виникає необхідність залучення експертів, що атестовані за іншими експертними напрямками. У справі № 910/18828/16 [2], яка потребувала встановлення повного або часткового відтворення проекту реконструкції приміщень, судом призначалася експертиза у сфері інтелектуальної власності. Деякі науково-дослідні інститути судових експертиз, після отримання ухвали про призначення експертизи, повідомили про неможливість її проведення у зв'язку з відсутністю фахівців, які мають спеціальні знання для вирішення поставлених питань. Між тим, можливість провести таку експертизу було знайдено шляхом організації комплексної експертизи із залученням до проведення експертизи фахівця у галузі будівництва та архітектури. З цією метою експертом, атестованим за спеціальністю 13.1.1, після отримання ухвали суду про призначення експертизи, направлено до суду клопотання про необхідність залучення фахівця у галузі архітектури, оскільки для вирішення поставлених судом питань необхідно застосування комплексних спеціальних знань як сфери інтелектуальної власності, так і галузі архітектури. Ухвалою Господарського суду міста Києва було задоволено клопотання експерта та залучено до проведення експертизи експерта атестованого за спеціальністю 10.6. «Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів». Під час виконання експертизи експерт у галузі будівництва та архітектури вирішував питання щодо наявності збігів в об'ємно-планувальних та конструктивних рішеннях проектної документації, функціонального призначення таких рішень та практики застосовування таких рішень в аналогічних проектах, а експерт, атестований за спеціальністю 13.1.1, із урахуванням результатів попереднього

дослідження, встановлював наявність повного або часткового відтворення проекту реконструкції приміщень та факту переробки більш раннього твору. Судом прийнято Висновок експертів як належний доказ та прийнято відповідне рішення.

При дослідженні об'єктів авторського права, торговельних марок та промислових зразків на вирішення експертизи можуть ставитися питання, що стосуються встановлення фактичних даних про різні об'єкти інтелектуальної власності. Наприклад, твори декоративно-ужиткового мистецтва можуть характеризуватися оригінальністю їх виконання та містити певну індивідуальність, у зв'язку з чим отримувати правову охорону як об'єкти авторського права. Також вони можуть використовуватися як елементи оформлення товарів та отримувати правову охорону як промислові зразки або включатися до складу торговельних марок. У таких випадках під час проведення судових експертиз може виникати необхідність застосування знань, що стосуються різних експертних спеціальностей: 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші», 13.4 «Дослідження, пов'язані з промисловими зразками» або 13.6 «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями».

Відповідно, вирішення поставлених завдань може входити до компетенції експертів атестованих за різними напрямками експертизи у цій сфері. Іноді поставлені питання не потребують інтеграції спеціальних знань. У таких випадках кожний експерт дає окремий висновок по питанню, що входить до предмету експертизи за його напрямом. Між тим іноді виникають складнощі в розмежуванні компетентностей експерта та визначенні якими спеціальними знаннями має володіти експерт (за якою експертною спеціальністю має атестацію) для вирішення певного питання, а також доцільності застосовування інтегрованих знань з різних напрямків та проведення комплексних експертиз.

Вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, є підставою для притягнення експерта до дисциплінарної відповідальності. Тому виникає потреба у розмежуванні предметів дослідження різних видів судових експертиз, а також з'ясування, які саме професійні компетентності мають бути наявними у експертів та фахівців, яких залучають для проведення експертиз у сфері інтелектуальної власності, для забезпечення ними якісного професійного та високого наукового рівня експертного висновку.

Серед спеціальних (базових, фахових) компетентностей, які мають бути наявними у всіх фахівців, що отримують кваліфікацію судового експерта за будь-якою з експертних спеціальностей у сфері інтелектуальної власності, на нашу думку доцільно визначати, зокрема, наступні: здатність усвідомлювати теоретичні засади та основні принципи права інтелектуальної власності; здатність розуміти систему

права інтелектуальної власності, знати види прав інтелектуальної власності; здатність аналізувати та оцінювати вплив міжнародного права, правової системи Європейського Союзу на систему правової охорони інтелектуальної власності; здатність застосовувати в професійній діяльності знання про державну систему правової охорони інтелектуальної власності, особливості виникнення, набуття та здійснення права на різні об'єкти інтелектуальної власності; здатність володіти понятійно-категоріальним апаратом та фаховою термінологією права інтелектуальної власності, застосовувати їх при проведенні експертиз та здійсненні публікацій у наукових виданнях; здатність правильно визначати вид об'єкта права інтелектуальної власності, що підлягає дослідженню тощо.

Таким чином, накопичена практика свідчить, що для проведення повного та об'єктивного дослідження з метою встановлення фактів та обставин у справах пов'язаних із визнанням або порушенням прав інтелектуальної власності, виникає необхідність у застосуванні знань як системи права інтелектуальної власності, знання базових наук (наприклад, біології, селекції, генетики для проведення експертизи сортів рослин), так і використання методів і підходів криміналістики та судової експертизи. Саме застосування цих комплексних знань дає можливість забезпечити повноту проведеного дослідження та достовірність наданого висновку.

Література:

1. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 18 лютого 2014 року у справі № 759/4332/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48240067> (дата звернення: 11.05.2025).
2. Рішення Господарського суду міста Києва від 13.08.2019 р. у справі № 910/18828/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83954518> (дата звернення: 11.05.2025).

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН, ЯКИМИ СПОРЯДЖАЮТЬСЯ ДРОНИ-КАМІКАДЗЕ ТИПУ «SHAHED»

Клименко Анатолій Володимирович

*кандидат технічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу досліджень
матеріалів, речовин*

*та виробів лабораторії криміналістичних видів досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Посільський Олег Олексійович

*кандидат хімічних наук,
завідувач відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів
лабораторії криміналістичних видів досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Клименко Маргарита Анатоліївна

*студентка Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

Вже понад 3 роки триває війна розпочата, РФ проти України. За весь цей час, агресором проти України використано весь наявний арсенал бойових засобів ураження, окрім ядерної зброї, зокрема, крилаті ракети наземного (Іскандер-К, П-800 «Онікс», 9М728 «Калібр») та повітряного базування (Х-101; Х-555; Х-22; Х-32; Х-59; Х-69), зенітні керовані ракети (комплекси С-300/400), балістичні ракети (Іскандер-М, Точка-У, північнокорейські KN-23), аеробалістичні ракети Х-47«Кинжал», гіперзвукові ракети 3М22 «Циркон» та безпілотні літальні апарати (БПЛА) дрони-камікадзе «Shahed/Герань» [1]. Останні, заслуговують особливої уваги, оскільки, починаючи з вересня 2022 року, коли дрони-камікадзе типу «Shahed-136» були вперше застосовані для ураження об'єктів критичної інфраструктури, агресор постійно нарощував їх кількість для ураження як об'єктів критичної інфраструктури, так і цивільних лікарень, шкіл, магазинів, торговельних центрів, багато-квартирних та приватних будинків, довівши кількість застосувань їх, до

212

майже 4200 шт на місяць в 2025 році [2]. В процесі застосування БПЛА, країна-агресор постійно проводить їх вдосконалення і, зокрема, його бойової частини для нанесення максимального ураження як інфраструктурним об'єктам, так і для збільшення кількості жертв серед цивільного населення [3].

В роботі увага буде приділена особливостям ідентифікації вибухових речовин, які застосовуються країною-агресором в бойових частинах дронів-камікадзе типу «Shahed». Ідентифікація вибухових речовин (ВР), як правило, проводиться або з ацетонових/ацетонітрилових змивів з уламків досліджуваного об'єкта, при цьому досліджуються слідові залишки непродетонованої ВР та/або продукти її розкладу/перетворення, або безпосередньо з залишків непродетонованої ВР, яка була вилучена з бойової частини. Класичною методикою виявлення слідових залишків непродетонованих ВР та/або продуктів їх розкладу/перетворення, є якісні реакції ацетонових змивів на тротил та динітротолуол з насиченим розчином калійного лугу в етанолі, а також на гексоген, октоген, тетрил, тощо з 1% розчином дифеніламіну в сірчаній кислоті [4-5]. Недоліками даної методики є: низька чутливість методу при дослідженні низьких концентрацій ВР, наприклад, коли змиви здійснювалися з малої кількості уламків і особливо, коли уламки не є елементами бойової частини; при дослідженні слідових кількостей, наприклад нітросполук, не можливо точно визначити, яка саме ВР застосована в бойовій частині, гексоген, октоген тощо. Зазначені вище недоліки дослідження слідових залишків ВР вирішуються застосуванням методу високоефективної рідинної хроматографії (ВЕРХ). За рахунок високої чутливості (до 10^{-8} г/мл), метод дозволяє ідентифікувати на поверхні уламків слідові залишки не лише основної ВР, а і домішки інших ВР, які були в їх складі, тобто ідентифікувати сумішеві ВР, а також речовини, які утворились в результаті їх вибухового перетворення.

Для ідентифікації складу ВР, яка була вилучена з непродетонованої бойової частини БПЛА, проводять комплекс інструментальних методів дослідження, в такій послідовності: методи оптичної мікроскопії; метод рентгенофлуоресцентної спектроскопії; метод електронної мікроскопії; метод спектроскопії в інфрачервоній області (ІЧ-спектроскопія) або метод спектроскопії комбінаційного розсіювання; метод ВЕРХ. Дослідження методом рентгенофлуоресцентного аналізу, дозволяє встановити попередній елементний склад ВР (від натрію Na до урану U), зокрема наявність або відсутність в ній окисника, яким, як правило, може бути хімічний елемент хлор у вигляді хлоратів або перхлоратів, а також металів (алюміній, цирконій, тощо), які виконують роль високоенергетичного пального в сумішевих ВР. При наявності в ВР окисника та металів, подальші дослідження проводяться методом електронної мікроскопії, який дозволяє детально вивчити структуру та уточнити елементний склад ВР на наявність легких хімічних елементів (хімічні елементи починаючи з бору (B)), також даним методом можна

попередньо встановити наявність або відсутність бризантної ВР, про що свідчить наявність азоту (N) та вуглецю (C). Для встановлення типу основної ВР, зв'язуючого і флегматизатора (пластифікатора), використовуються методи ІЧ-спектроскопії та Раман-спектроскопії. У випадку дослідження сумішевої ВР найбільш ефективним буде метод ВЕРХ, який дозволяє не тільки ідентифікувати всі ВР, що входять до складу суміші, а і встановити їх приблизний кількісний склад.

За результатами проведених досліджень непродетонованих зразків ВР вилучених з бойових частин дронів-камікадзе типу «Shahed», які застосовувались в період з 2023 по 2025 рр встановлено, наступне: в бойових частинах (БЧ) дронів-камікадзе типу «Shahed», зразка 2023 початок 2024 року, застосовувались сумішеві ВР, де в якості основної ВР, використовувались бризантні ВР гексоген або октоген, в якості окисника – перхлорат амонію, флегматизатора – диетилєнґлікольдінітрат (explosive gelatin) та висоенергетичного пального – порошок металевого алюмінію дисперсністю від 1 до 15 мкм; в 2024 році були зафіксовані випадки вдосконалення БЧ дронів, які передбачали встановлення в БЧ додаткових модулів, що здатні значно підвищувати температуру вибуху та тривалість горіння після вибуху, зазначені модулі представляли собою алюмінієві трубки в середині яких, окрім алюмінію, містились інші високоенергетичні метали, такі як титан, бор, вольфрам, цирконій, а також частинки тетрафторетилєну, який характеризується високою температурою горіння; з кінця 2024 на початку 2025 років були зафіксовані випадки використання в БЧ термобаричної суміші, до складу якої окрім основної бризантної ВР октогену або гексогену входить, окисник – перхлорат амонію, високоенергетичне пальне – алюмінієва пудра; зв'язуюче – полібутадієновий каучук та летюча фаза – ізопропілнітрат.

Література:

1. А. Клименко, О. Посільський. Особливості ідентифікування вибухових речовин у засобах ураження, які країна-агресорка застосовує проти України. *Проблемні питання та особливості проведення вибухотехнічних експертиз, експертиз ракетної зброї, здійснення оглядів місць її застосування, ідентифікація в умовах збройної агресії* : зб. Мат-лів міжнар.-практ.конф. (Київ, 17.10.2024). Київ, 2024. С. 44–45.

2. Атаки БпЛА Shahed. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Атаки_БпЛА_Shahed 136

3. О. Червяков, І. Євтушенко, М. Корчагін, В. Пономарьов, О. Букреев. Застосування безпілотних літальних апаратів окупаційних військ рф та способи протидії : практичний poradnik. Харків : ФОП Бровін О.В., 2024. 250 с.

4. Дослідження вибухових речовин та продуктів вибуху хімічними методами та ТШХ. *Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України*, 1997.

5. О. Колбасюк. Особливості методів дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху і пострілу. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 1(31). С. 46–54.

ФОРМИ ФІКСАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Коваленко Артем Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

публічної безпеки громад факультету № 2

Донецького державного університету внутрішніх справ

м. Кропивницький, Україна

Проведення судовим експертом дослідження є юридично значущою процесуальною діяльністю, а отримана в його результаті інформація може використовуватися у кримінальному провадженні як докази. Тому здобуті в такий спосіб відомості підлягають обов'язковій належній фіксації, котру можна визначити як діяльність уповноважених осіб зі збереження доказової інформації шляхом її перетворення в передбачену кримінальним процесуальним законом форму процесуальних джерел доказів із метою подальшого використання в доказуванні.

Висновок експерта, який складається й направляється ініціатору дослідження, за своєю природою є спеціальним різновидом документа (письмового доказу) і насамперед містить інформацію в текстовій формі. Проте під час проведення самого дослідження та складання відповідного документа за його результатами експерти використовують різні форми фіксації отриманих ними відомостей. З урахуванням поточного стану розвитку науково-технічного прогресу та досягнень науки криміналістики можна виокремити вербальну, наочно-образну, графічну, предметно-образну, натурну й предмету форми фіксації доказової інформації, усі з яких в тому чи іншому обсязі застосовуються у судово-експертній діяльності.

Зокрема, під час проведення абсолютно усіх судових експертиз використовується *письмова вербальна форма фіксації* доказової інформації, а опис є одним із ключових методів, що застосовуються в межах експертних досліджень. Зокрема, ч. 1 ст. 101 КПК України визначає висновок експерта як докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

М. Г. Щербаковський із цього приводу наголошує, що в дослідницькій частині висновку експерт описує проведені ним дослід, у тому числі методи, методики, обладнання, режими роботи, застосовані матеріали, встановлені ознаки об'єктів, їх наукове тлумачення та інші дані, засновані на використанні його спеціальних знань [1, с. 176–177], а детальний опис встановлених експертом властивостей об'єктів та їх наукова інтерпретація служать обґрунтуванням кінцевих висновків [1, с. 173].

Наочно-образна форма фіксації доказової інформації також активно використовується в процесі проведення судових експертиз. При цьому судові експерти застосовують методи оперативної (відображувальної, фіксуючої) та дослідницької фотозйомки, а також іноді й відеозапис. Методами оперативної фотозйомки фіксуються стан упакування, загальний вигляд та окремі елементи об'єктів, наданих на дослідження. Крім того, у судово-експертній діяльності використовується широкий спектр методів дослідницької фотозйомки, котрі, як зауважують В. В. Гарасимчук і О. Г. Волошин, насамперед призначені для виявлення прихованих, неочевидних властивостей та ознак слідів і речових доказів (наприклад, мікротрас на гільзі, деталей почерку, штрихів попередньої підготовки при виконанні підробленого підпису тощо) [2, с. 116]. Виконані судовим експертом фотознімки направлених йому на дослідження об'єктів поміщуються до дослідницької частини або до ілюстративних додатків до висновку експерта, котрий є процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Графічна форма фіксації значущої інформації полягає у виготовленні схематичних зображень чи планів криміналістично значущих об'єктів. Схеми можуть складатися під час проведення балістичних (наприклад, схематичне зображення напрямку здійснення пострілу), судово-медичних (позначення локалізації ушкоджень на схематичному зображенні тіла людини), авто-трасологічних (схематичне зображення механізму дорожньо-транспортної пригоди) та низки інших видів судових експертиз. Окрім того, за результатами проведення порівняльних та діагностичних досліджень експерти можуть наносити умовні позначки (стрілки, лінії, кола, цифри тощо) на фотознімки з метою пояснення їх змісту (наприклад, для виділення окремих збіжних елементів порівнюваних об'єктів), що також варто визнати різновидом схемування під час проведення судових експертиз. Схематичні зображення наводяться як у межах дослідницької частини висновку експерта, так і в структурі ілюстративних додатків до нього.

Новітня *предметно-образна форма фіксації* (3D-сканування) уже активно застосовується вітчизняними експертами під час проведення перевірок стріляних куль та гільз за балістичними обліками із використанням системи BalScan. Окрім того, судово-експертні установи розпочали використання 3D-сканування у межах проведення комплексних судових військових і балістичних експертиз та окремих видів інженерно-технічних досліджень. Ми також прогнозуємо, що

найближчим часом 3D-технології знайдуть своє застосування у ході проведення трасологічних, автотехнічних, портретних, судово-медичних та низки інших різновидів досліджень. Виготовлені судовими експертами цифрові 3D-моделі об'єктів мають поміщуватися на носії комп'ютерних даних та долучатися до висновків як додатки, а скріншоти окремих складових таких моделей можуть використовуватися як ілюстративні зображення в дослідницькій частині експертного висновку.

В окремих випадках у ході проведення судових експертиз може використовуватися й *натурна форма фіксації* (вилучення криміналістично значущих об'єктів в натурі, «як є» (наприклад, вилучення кулі чи іншого стороннього предмета із трупа людини в результаті проведення судово-медичної експертизи). Також до натурної форми фіксації варто віднести випадки, коли судові експерти вилучають частини досліджуваних ними об'єктів як зразки для проведення інших досліджень (генетичний матеріал може бути відібраний від трупа під час проведення судово-медичної експертизи, зразки ґрунту чи інших речовин під час проведення судової автотехнічної тощо).

Предметна форма фіксації (виготовлення матеріальних габаритних копій криміналістично значущих об'єктів) застосовується під час проведення низки порівняльних досліджень. Так у межах трасологічних експертиз слідів взуття експерти лишають експериментальні відтиски направлених на дослідження об'єктів та виготовляють гіпсові зліпки цих слідів. Часто саме такі експериментальні копії використовуються для порівняння зі зліпками, направленими експертами для дослідження. Проте, у більшості випадків, виготовлені експертом матеріальні копії не передаються суб'єктові, котрий ініціював проведення експертизи, разом із її висновком.

Таким чином, отримані судовим експертом у результаті проведення експертизи відомості можуть бути використані в кримінальному провадженні як докази. Тому така інформація потребує обов'язкової належної фіксації. Письмова вербальна форма фіксації є основним засобом текстового опису ходу та результатів експертного дослідження; наочно-образна форма (фото- та відеозйомка) застосовується для фіксування зовнішнього вигляду об'єктів дослідження та стану їх пакування, а методи дослідницької фотозйомки – для виявлення й закріплення їх маловидимих і невидимих ознак; графічна форма використовується експертами для схематичного зображення об'єктів дослідження й пояснення змісту фотознімків; новітня предметно-образна форма фіксації (3D-сканування) дозволяє отримувати об'ємні зображення об'єктів у межах перевірок за балістичними обліками й під час проведення окремих видів експертиз; натурна форма застосовується у випадках, коли експерти вилучають сторонні предмети із об'єкта дослідження або відбирають його частини як зразки; предметна форма фіксації є невід'ємною складовою багатьох порівняльних досліджень.

Література:

1. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
2. Гарасимчук В. В., Волошин О. Г. Історія криміналістичної фотографії. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : матеріали VIII Міжвідомчої конференції (27 листопада 2019 року, м. Київ). Київ : НАВС, 2019. С. 114–116.

ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТ І МЕТОДИ СУДОВОЇ АВТОРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИРІШЕННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Ковкіна Євгенія Володимирівна

кандидатка філологічних наук,

завідувачка лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Зайчик Кристина Сергіївна

наукова співробітниця лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Неідентифікаційні (діагностичні) завдання вирішують у межах авторознавчої експертизи, якщо необхідно визначити умови виконання тексту: стан автора в момент написання, наявність і характер викривлень писемного мовлення або їх відсутність. У сучасному світі відбувається невпинне вдосконалення національних методичних підходів до вирішення діагностичних завдань під час авторознавчого дослідження мовлення, оскільки дедалі частіше на дослідження надходять короткі за обсягом, виконані за допомогою спеціальних комп'ютерних програм тексти, аналіз яких не передбачено наявними методиками авторознавчого дослідження.

Предметом авторознавчої експертизи з вирішення діагностичних завдань є встановлення умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення під час укладання певного тексту та ін.

Об'єктом дослідження лінгвістичної авторознавчої експертизи мовлення з вирішення діагностичних завдань є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній формі. Безпосереднім об'єктом криміналістичного дослідження писемного мовлення є текст. Текст як об'єкт авторознавчого дослідження – це єдність двох основних аспектів: смислового (зміст) і формально-мовного, що разом утворюють індивідуальну мовленнєву навичку певної особи.

Власне, установлення факту незвичності умов складання тексту можливе лише на завершальній стадії дослідження, коли в результаті синтезу оцінок можна вивести конкретний висновок. Сутність власне діагностичних завдань становить визначення особливостей, супутніх умов створення тексту: ситуаційний стан автора (утома, емоційний стан, сп'яніння, інші), настанова на приховування авторства шляхом навмисного спотворення тексту із маскуванням мовленнєвої навички або імітуванням чужого мовлення.

Розглядаючи документ як доказ, можна стверджувати, що доказову інформацію (про особу автора), що її містить текст, установлюють на підставі дослідження додаткової інформації тексту із застосуванням спеціальних знань. Основна інформація може містити конкретні відомості про автора (його вік, національність, професію, місце мешкання, соціальний стан, учинки, риси характеру та ін.) або про ті предмети, явища й осіб, із якими він контактував (прямо чи опосередковано) і які відбилися у свідомості автора.

Методика авторознавчої експертизи з вирішення діагностичних завдань ґрунтується на системі методів наукового пізнання та спеціальних методів:

- формально-логічні методи слугують для визначення напрямку досліджень зі встановлення виявлених експертом ознак;
- метод порівняння застосовують для визначення семантичної складової лексики (словосполучення, висловлювання) залежно від поставленого завдання;
- моделювання допомагає у формуванні експертних версій про певні встановлені ознаки, а також у побудові типових аналогів;
- за допомогою статистичного методу з'ясовують кількісну достатність ознак писемного мовлення для надання висновку;
- методом спостереження послуговуються для збирання інформації про певні лексики, що містять відповідну семантику (згідно з поставленими завданнями);
- за допомогою методу компонентного аналізу виокремлюють та аналізують основні структури, що мають семантичне вираження;
- методика «Судово-авторознавча ідентифікаційна експертиза» сприяє визначенню базових понять судової авторознавчої експертизи мовлення, а також містить чіткий алгоритм вирішення авторознавчих досліджень.

В авторознавчій експертизі мовлення визначальними є три підходи до дослідження ознак писемного мовлення: якісний, кількісний

і системно-структурний, що взаємодоповнюють один одного. Сучасному рівневі розвитку наукового пізнання відповідають ті принципи дослідження тексту як системного об'єкта, що є специфічними для системно-структурного підходу. Саме для системно-структурного підходу характерне таке комплексне дослідження методів різних наук (лінгвістики, психолінгвістики, комунікативної лінгвістики тощо), що дає змогу досліджувати різні рівні структурної організації тексту документа як продукту писемного мовлення.

Зважаючи на взаємозумовленість якісних і статистичних характеристик тексту, можна вважати, що якісними й кількісними методами комплексно послуговуються в межах системно-структурного підходу до дослідження діагностичних ознак писемного мовлення. Отже, поперше, змістовні та формальні елементи тексту досліджують на якісному й кількісному рівнях. По-друге, достовірність і повнота здобутої інформації корегуються аналізуванням і фіксуванням умов конкретної мовленнєвої ситуації. Це сприяє правильному оцінюванню інформаційного значення будь-якої ознаки. Окрім цього, це допомагає визначити, чи є використання певних мовленнєвих, логічних засобів або відхилення від мовних норм і логіки характерним для автора, чи це результат навмисного (ненавмисного) викривлення писемного мовлення.

Отже, у судовому авторознавстві діагностичні дослідження містять аналіз текстів з метою виявити ознаки, що можуть свідчити про незвичний стан автора (стрес, тривожність, фізичну або психічну втому, хворобливий стан та ін.). Важливо зважати на те, що це може бути складним завданням, оскільки існують різні чинники, здатні впливати на стиль письма й мову. Поміж видів діагностичних експертних завдань є також спрямовані на виявлення закономірностей, що пов'язані з авторською настановою як на приховування свого авторства, так і на наслідування мовлення іншої особи або імітування певних стилістичних групових характеристик. Успішна реалізація дослідження та надання висновку експерта залежить здебільшого від характеру об'єктів дослідження, можливості встановити в об'єкті індивідуальний комплекс ознак, що сукупно з обставинами справи дасть змогу на високому рівні провести авторознавчу експертизу з вирішення діагностичних завдань.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО
ПІДТВЕРДЖЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ (ЗБИТКІВ),
ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ПРИДБАННЯ ТОВАРІВ, РОБІТ,
ПОСЛУГ ЗА ЗАВИЩЕНИМИ ЦІНАМИ З УРАХУВАННЯМ
ВИСНОВКІВ ІНШИХ ВИДІВ ЕКСПЕРТИЗ**

Козак Юлія Володимирівна

*судовий експерт сектору економічних досліджень
лабораторії товарознавчих та економічних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

У сучасних умовах зростаючої кількості злочинів у сфері економіки, зокрема порушень під час державних закупівель, питання визначення та документального підтвердження матеріальної шкоди набуває особливої актуальності. Часто органи досудового розслідування або суди потребують достовірної, обґрунтованої експертної оцінки шкоди, завданої внаслідок придбання товарів, робіт або послуг за завищеними цінами. У цьому контексті особливого значення набуває судово-економічна експертиза, яка у взаємодії з іншими видами експертиз забезпечує повноцінний аналіз фінансових порушень.

Така експертиза є ефективним інструментом дослідження економічних наслідків неправомірних дій, що дозволяє встановити факт перевищення фактичної вартості витрат над обґрунтованими або ринковими цінами.

При проведенні судово-економічної експертизи завдання для експерта-економіста ускладнюється неоднозначним розумінням поняття «**матеріальна шкода (збиток)**», яке міститься в нормативних і законодавчих актах. Це поняття постає перед експертами-економістами як в економічному, так і у правовому розумінні. З економічної точки зору воно означає перевищення витрат суб'єкта господарювання в процесі ведення господарської діяльності над його доходами. А з правової точки зору – це форма цивільно-правової відповідальності, що передбачає обов'язок відшкодування шкоди, завданої особі або державі внаслідок протиправних дій [1].

Вимогами пункту 1.3 **Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України**, визначено:

– **матеріальна шкода (збитки)** – втрата активів чи недоотримання належних доходів об'єктом контролю та/або державою, що сталися

внаслідок порушення законодавства об'єктом контролю шляхом дій або бездіяльності його посадових (службових) осіб;

– **втрата активів** – безповоротне зменшення активів через: перерахування (сплату) коштів; відчуження, недостачу, знищення (псування) чи придбання неліквідного (зіпсованого) майна; втрату боржника у зобов'язанні; зменшення частки державної (комунальної) власності у статутному фонді господарського товариства;

– **розмір матеріальної шкоди (збитків)** – вартість втрачених активів або недоотриманих доходів, яка визначається за даними бухгалтерського обліку і фінансової звітності об'єкта контролю або експертною оцінкою та іншими визначеними законодавством способами [2].

Оскільки категорія «збиток» є економіко-правовою, експерт-економіст у процесі дослідження зосереджується виключно на аналізі документальної обґрунтованості розрахунків матеріальної шкоди (збитків), проведених суб'єктами фінансово-господарського контролю (Державна аудиторська служба України – ДАСУ, Державна податкова служба – ДПС, Рахункова палата тощо), органами досудового розслідування або заявлених у позовних вимогах, але без оцінки їхньої правової сутності. При цьому, встановлення порушень та вирішення питань, що належать до компетенції органів державного фінансового та податкового контролю, не належить до завдань економічної експертизи.

До компетенції судового експерта-економіста належить документальне підтвердження суми завданої матеріальної шкоди (збитків), дослідження розміру показника, що в акті перевірки визначений як збиток, а також встановлення факту наявності матеріальної шкоди, зазначеної в актах перевірок органів державного фінансового контролю, у матеріалах досудового розслідування або в позовних вимогах. Об'єктами експертного дослідження є документи бухгалтерського та податкового обліку і звітності – первинні й зведені документи, реєстри бухгалтерського обліку, фінансова та податкова звітність; документи, на підставі яких органи державного контролю встановили факт заподіяння шкоди; висновки експертів інших спеціальностей тощо.

У випадках, коли предметом експертного дослідження є підтвердження шкоди, завданої через придбання товарів, робіт або послуг за завищеними цінами, судово-економічна експертиза проводиться з урахуванням висновків інших видів експертиз. Зокрема, використовуються: товарознавча експертиза – для встановлення ринкової вартості товарів на відповідну дату; будівельно-технічна – для визначення обсягів та вартості виконаних робіт; оцінювальна – для визначення ринкової вартості майна або активів тощо. Висновки таких експертиз становлять доказову базу, яку експерт враховує при розрахунку розміру матеріальної шкоди. Особливо важливо, щоб ці висновки містили чітко визначену ринкову або нормативну вартість, адже саме вона є базою для порівняння з фактичною ціною придбання.

Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [3], визначено основні завдання, які можуть бути вирішені судово-економічною експертизою. Одне з них – документальне підтвердження матеріальної шкоди (збитків), завданої через придбання товарів, робіт, послуг за завищеними цінами, з урахуванням висновків інших видів експертиз.

Питання про завищення вартості придбання товарів, робіт і послуг особливо актуальні у справах, пов'язаних із публічними закупівлями. У процесі дослідження експерт перевіряє відображення відповідних господарських операцій у бухгалтерському обліку: здійснення закупівлі, поставку товарів, оплату вартості відповідно до умов договору. Визначення ринкової ціни не входить до компетенції судових експертів-економістів, тому для документального підтвердження суми збитків у таких випадках необхідно залучати висновки товарознавчої експертизи.

Крім того, при розгляді питань щодо заподіяння збитків унаслідок публічних закупівель одним із ключових об'єктів дослідження виступає тендерна документація, що містить додаткову інформацію про постачальників і характеристики товарів.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [4] і вказаних Науково-методичних рекомендацій [3], експерту забороняється надавати оцінку законності дій, регламентованих нормативно-правовими актами, а також вирішувати питання щодо дотримання посадовими особами вимог законодавства під час проведення публічних закупівель. Такі питання виходять за межі предмета судово-економічної експертизи.

Згідно з Методикою з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств, організацій, установ [5], безповоротне зменшення активів у результаті сплати коштів є втраченими активами. Прикладом вказаного може бути різниця між показниками вартості придбання товарів, робіт, послуг та їх ринковою вартістю визначеною за результатами проведення інших видів експертиз (товарознавчої, будівельно-технічної, тощо).

Здійснення господарських операцій за договорами, що не завершені (строк дії не минув або зобов'язання не виконані повністю), не може трактуватися як заподіяння збитків. Це пов'язано з тим, що в межах договору передбачено відповідальність сторін за порушення умов: заміна неякісного товару, відшкодування збитків, сплата штрафних санкцій тощо.

Отже, судово-економічна експертиза у справах щодо закупівель товарів, робіт чи послуг за завищеними цінами виконує важливу функцію з підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків), що настала внаслідок необґрунтованого витрачання коштів. Ефективність такого експертного дослідження забезпечується шляхом застосування комплексного підходу, що передбачає використання не лише даних бухгалтерського й податкового обліку, а й результатів інших видів

судових експертиз, насамперед товарознавчої. Узгоджене використання зазначених джерел дозволяє об'єктивно і всебічно дослідити економічний зміст господарських операцій, достовірно визначити та обґрунтувати розмір грошових втрат, які можуть бути кваліфіковані як матеріальна шкода.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 8 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.04.2025).
2. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України : Наказ Голов. контрол.-ревіз. упр. України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text> (дата звернення: 08.04.2025).
3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Рек. від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 08.04.2025).
4. Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Інстр. від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 08.04.2025).
5. Методика з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ) (реєстраційний код – 11.0.57). URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/11> (дата звернення: 08.04.2025).

**СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА
У ВИПАДКАХ ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЛЯ:
ПОТЕРПІЛООРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД**

Козань Наталія Миколаївна

*проректор з наукової роботи,
професор кафедри судової медицини, медичного
та фармацевтичного права*

*Івано-Франківського національного медичного університету
м. Івано-Франківськ, Україна*

Коцюбинська Юлія Зіновіївна

*доцент, завідувач кафедри судової медицини, медичного
та фармацевтичного права*

*Івано-Франківського національного медичного університету
м. Івано-Франківськ, Україна*

Чадюк Валерія Олександрівна

*доктор філософії,
асистент кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права*

*Івано-Франківського національного медичного університету
м. Івано-Франківськ, Україна*

Гендерно-зумовлене насильство (ГЗН) залишається глобальною проблемою, яка потребує комплексного міждисциплінарного підходу. Судово-медична експертиза відіграє ключову роль у документуванні наслідків такого насильства та забезпеченні правосуддя для потерпілих осіб. Однак традиційні підходи до проведення судово-медичних експертиз не завжди враховують специфічні потреби жертв ГЗН, що може призвести до повторної віктимізації та зниження ефективності правосуддя [1, с. 42].

Метою дослідження є обґрунтування необхідності впровадження потерпілоорієнтованого підходу в судово-медичну експертизу у випадках гендерно-зумовленого насильства та розробка відповідних рекомендацій.

Потерпілоорієнтований підхід – це стратегія, що ставить на перше місце права, потреби та бажання потерпілих осіб [2, с. 63]. Такий підхід передбачає створення безпечного, конфіденційного та недискримінаційного середовища для проведення експертизи, що мінімізує ризик повторної травматизації. За даними ВООЗ, впровадження потерпілоорієнтованого підходу може значно підвищити рівень звернень

постраждалих за допомогою та їх готовність до співпраці з правоохоронними органами [3, с. 432].

В судово-медичній експертизі випадків ГЗН потерпілоорієнтований підхід включає створення спеціалізованих відділень судово-медичної експертизи з відповідним облаштуванням та підготовленим персоналом, що враховує гендерну специфіку. Важливими елементами такого підходу є запровадження протоколів інформованої згоди, що детально роз'яснюють всі процедури. Не менш важливою є міждисциплінарна взаємодія судових медиків з психологами, соціальними працівниками та спеціалістами кризових центрів [4, с. 613].

Ефективність підходу підвищується завдяки використанню спеціального обладнання для фотодокументування ушкоджень, що мінімізує необхідність повторних оглядів. Також необхідна розробка стандартизованих протоколів обстеження з урахуванням культурних та гендерних особливостей та проведення регулярних тренінгів для судових експертів з питань етичних аспектів роботи з постраждалими від ГЗН [5, с. 222].

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про ефективність комплексного підходу до судово-медичної експертизи у випадках ГЗН, який передбачає не лише документування фізичних ушкоджень, але й оцінку психологічного стану потерпілих, що дозволяє отримати більш повне уявлення про характер та наслідки насильства. У країнах, які впровадили такий підхід, спостерігається підвищення якості судово-медичних висновків та їх доказової цінності у судових процесах [6, с. 480].

Впровадження потерпілоорієнтованого підходу дозволить не лише зменшити негативний вплив процедури судово-медичної експертизи на психологічний стан потерпілих, але й підвищить якість та доказову цінність отриманих результатів. Дослідження, проведені в країнах, які вже запровадили такий підхід, демонструють збільшення рівня довіри до системи правосуддя та зростання кількості завершених кримінальних проваджень у справах про ГЗН.

З огляду на вище викладене, виникає потреба модернізації судово-медичної експертизи потерпілих від гендерно-зумовленого насильства з урахуванням міжнародних стандартів та рекомендацій. Наявна процедура проведення такого виду експертиз потребує переорієнтації на потреби постраждалих осіб, що має стати пріоритетом для реформування галузі судово-медичної експертизи в Україні.

Висновки:

1. Традиційні підходи до судово-медичної експертизи у випадках гендерно-зумовленого насильства не в повній мірі враховують специфічні потреби потерпілих осіб, що може призводити до їх повторної травматизації та зниження ефективності процесу правосуддя.
2. Впровадження потерпілоорієнтованого підходу в судово-медичну експертизу є необхідною умовою для забезпечення прав та

потреб жертв гендерно-зумовленого насильства, а також для підвищення якості та доказової цінності результатів експертизи.

3. Основними компонентами потерпілоорієнтованого підходу є створення спеціалізованих відділень з належним облаштуванням, застосування протоколів інформованої згоди, міждисциплінарна взаємодія, використання сучасних методів документування ушкоджень та спеціальна підготовка судово-медичних експертів.

4. Для ефективного впровадження потерпілоорієнтованого підходу необхідна система заходів на національному рівні, включаючи розробку та затвердження відповідних нормативно-правових актів, забезпечення належного фінансування, створення системи підготовки та перепідготовки кадрів, а також запровадження механізмів моніторингу та оцінки ефективності його застосування.

Література:

1. Білоусенко О. Що таке гендернозумовлене насильство і хто від нього потерпає. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/28626/2021-12-06-shcho-take-gendernozumovlene-nasylstvo-i-khto-vid-nogo-poterpaie/> (дата звернення: 16.10.2024).

2. Блага А. Б., Кочемировська О. О., Мартиненко О. А. Запобігання та реагування на насильство за гендерною ознакою: національна правова база та міжнародні стандарти. Київ : UNFPA, 2022. 63 с.

3. Anderson M., Claes E. Best practices in support for victims of sexual and gender-based violence. *Journal of Gender Studies*. 2022. Vol. 31, No. 4. P. 427–441.

4. Vall B., Morcillo J. G., Pauncz A., Hester M. Measuring the outcome of perpetrator programmes through a contextualised and victim-centred approach: The impact project. *Social Sciences*. 2023. Vol. 12, No. 11. P. 613–632.

5. Ailwood S., Loney-Howes R., Seuffert N., Sharp C. Beyond women's voices: Towards a victim-survivor-centred theory of listening in law reform on violence against women. *Feminist Legal Studies*. 2023. Vol. 31, No. 2. P. 217–241.

6. Brett R. Victim-centred peacemaking: the Colombian experience. *Journal of intervention and statebuilding*. 2022. Vol. 16, No. 4. P. 475–497.

МОЖЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНО ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ

Колодіна Анна Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

У зв'язку з цифровізацією суспільства, можна помітити як зростає кількість кримінальних правопорушень пов'язаних з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, ускладнюються злочинні технології, що зумовлює необхідність удосконалення засобів розслідування такого виду кримінальних правопорушень. Кіберзлочини на сьогоднішній день є найдинамічнішою формою злочинних проявів.

За останній час інформаційні технології все більше впроваджуються в різні сфери суспільної діяльності та мають свої як переваги так і недоліки, не виключенням в цьому є і наука криміналістика, де стрімкий розвиток та динамічність нових видів кримінальних правопорушень вивів її на новий етап розвитку, завдяки якому з'явилась нова її галузь – цифрова криміналістика (digital forensics). Тому, з наведеного випливає, що переосмислення потребують ні тільки застарілі методи, способи та технології діяльності розслідування, а й система наукових знань, де з'являються нові теорії, які мають бути обґрунтованими та бути корисними за потреби практики.

З приводу питання місця цифрової криміналістики в системі знань класичної традиційної криміналістики, досі тривають конструктивні наукові дискусії. Одні вчені вважають, що цифрова криміналістика є галуззю криміналістичної техніки (Черемнова А.І.,); інші вчені відносять її до галузі судових наук (більшість зарубіжних фахівців, Степанюк Р.Л., Перлін С.І.); як новий напрям у криміналістичній науці вважають такі вчені як: (В.М. Шевчук, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько та М. В. Шепітько, І.І. Когутич). Тому, це питання остаточно не вирішено і потребує подальших наукових пошуків.

У контексті дослідження цифрової криміналістики, після використання інформаціонокомунікаційних технологій (ІКТ), залишаються цифрові сліди. Зокрема, особа, яка використовує ІКТ, може залишити «цифрові відбитки». Дані, залишені користувачами ІКТ, можуть розкрити відомості про них, включаючи інформацію про вік, стать, расову та етнічну приналежність, громадянство, сексуальну орієнтацію, думки, уподобання, звички, хобі, історію хвороби і проблеми зі здоров'ям, психологічні розлади, статус, зайнятість, приналежність

до будь-якої спільноти, особисті відносини, геолокацію, розпорядок дня та інші активності [1].

Цифрові сліди – це будь-які криміналістично значущі дані, що залишаються в електронному середовищі внаслідок діяльності користувачів або систем (програм), а також в результаті взаємодії з цифровими пристроями, призначеними для отримання та оброблення інформації в цифровій формі [2, с. 388]. Класифікувати цифрові сліди можна за наступними критеріями:

- За джерелом походження: сліди, що зберігаються на *жорстких дисках, SSD, флешках; мережеві сліди* (трафік IP, журнали доступу до сайтів); *мобільні сліди* (дзвінки, повідомлення, GPS, використання додатків); *хмарні сліди* (дані, збережені в Google Drive, iCloud тощо); *залишкові сліди в RAM* (актуальні під час експрес-аналізу).

- За характером виникнення: *свідомо створені*: документи, повідомлення, пости; *автоматично сформовані* : логи, технічні метадані, тимчасові файли;

- За доступом: *публічні сліди*: пости, коментарі в соціальних мережах; *приватні сліди*: внутрішні бази даних, зашифровані файли.

Даний перелік класифікаційних ознак не є вичерпним та потребує подальшого уточнення. У сучасних умовах цифровізації всі сфери життєдіяльності дедалі частіше стикаються з необхідністю дослідження цифрової інформації у кримінальному провадженні. При цьому особливого значення набуває правильна побудова алгоритму переходу від виявлення та первинного дослідження цифрової інформації до призначення та проведення комп'ютерно-технічної експертизи як джерела допустимих доказів.

З цього приводу влучно зазначають А.І. Черемнова, Л.С. Белік розглядаючи цифрову інформацію як об'єкт експертного дослідження, що «під цифровою інформацією в контексті розслідування кримінальних проваджень слід розуміти дані, представлені в електронній (цифровій) формі, що містять відомості, які мають значення для справи, містять сліди вчиненого кримінального правопорушення, були знаряддям чи засобом його вчинення, які зберігаються на матеріальних носіях інформації: комп'ютерних, мобільних пристроях, цифрових камерах, роутерах тощо – або нематеріальних ресурсах, як-от мережа Інтернет, локальні мережі установ та організацій тощо, при цьому на зазначених носіях інформації можуть міститися: файли (з текстовою інформацією, аудіо чи відео); різноманітне програмне забезпечення, що використовується як «знаряддя» вчинення злочину чи для приховання слідів його вчинення; файли, що містять сліди підробки чи фальсифікації; бази даних, вільний доступ до яких заборонено чинним законодавством у сфері охорони державної таємниці, захисту персональних даних тощо; скановані копії, фотокопії документів, обмежених для обігу тощо» [5, с. 60].

Цифрова інформація є джерелом цифрових доказів, які відіграють важливу роль при розслідуванні. Д. М. Цехан під цифровими доказами

пропонує розуміти «фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для сприйняття людиною. При цьому обов'язковою ознакою цифрового доказу є конвергентність, під якою розуміється здатність одиничного доказу входити у сукупність інших доказів і набувати у зв'язку з цим доказового значення» [4, с. 257].

Тому, цифрові сліди є об'єктом дослідження в рамках комп'ютерно-технічної експертизи і мають високе доказове значення в кримінальному провадженні. Для дослідження цифрових слідів призначають судову комп'ютерно-технічну експертизу, у якій виокремлюють такі види: експертиза комп'ютерної техніки (апаратно-комп'ютерна), експертиза програмних продуктів (програмно-комп'ютерна), інформаційно-комп'ютерна експертиза, комп'ютерно-мережева експертиза [3, с. 34].

Комп'ютерно-технічна експертиза (КТЕ) – це різновид судової експертизи, що передбачає дослідження комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, даних на цифрових носіях з метою встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. Основною метою КТЕ є отримання об'єктивної та достовірної інформації, яка має значення для кримінального провадження, шляхом застосування спеціальних знань у сфері комп'ютерних технологій.

Ключовими завданнями такої експертизи є: 1) *ідентифікаційні завдання*: встановлення типу, моделі та технічних характеристик пристрою (комп'ютера, смартфона, флеш-накопичувача, тощо); визначення належності файлів до певного пристрою або користувача. 2) *діагностичні завдання*: встановлення структури збереженої інформації на носії; виявлення та відновлення видалених, зашифрованих або прихованих даних; аналіз логів (журналів подій), історії дій користувача, автозавантаження програм, мережевих підключень. 3) *класифікаційні завдання*: визначення характеру, призначення та функціоналу виявленого програмного забезпечення; встановлення ознак використання пристрою для протиправної діяльності (фішинг, несанкціонований доступ, поширення забороненого контенту, тощо). 4) *реконструктивні завдання*: відтворення послідовності подій на пристрої; визначення часу утворення змін, відкриття або видалення файлів; встановлення фактів копіювання, пересилання або завантаження даних. 5) *аналітичні завдання*: порівняння виявлених об'єктів з еталонними зразками; встановлення взаємозв'язку між різними пристроями, об'єктами записами або користувачами.

Отже, перспективи розвитку в даному аспекті дослідження є масштабні, а саме: динамічний розвиток технологій, які швидко розвиваються, шифрування даних і захист від несанкціонованого доступу, інтеграція штучного інтелекту, автоматизація процесів аналізу, співпраця з міжнародними цифровими лабораторіями,

уніфікація стандартів цифрової експертизи та ін., тому має бути високий рівень технічного забезпечення експертних установ в даному напрямку.

Література:

1. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права* : наук. Журн. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. № 1. С. 176–180. Режим доступу: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/151/139>
2. Криміналістика : підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.] ; за ред. В. М. Шевчука ; Нац. Юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 1008 с.
3. Климчук М. П., Комісарчук Ю. А., Марко С. І., Стецик Б. В. Судова комп'ютерно-технічна експертиза у кримінальному провадженні : навч. посіб. Львів : держ. Ун-т внутр. Справ, 2022. С. 34–45.
4. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 256–260.
5. Черемнова А. І., Белік Л. С. Цифрова інформація як об'єкт експертного дослідження в умовах діджиталізації: проблеми та перспективи розвитку. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 57–65.

РОЛЬ КОНТЕКСТУ ТА ПРЕСУПОЗИЦІЙ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ЛІНГВІСТИЧНИХ СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Коломийська Іванна Андріївна

кандидат філологічних наук,

старший судовий експерт експертного сектору

Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та

судових експертиз Служби безпеки України в Управлінні Служби

безпеки України в Чернівецькій області

м. Чернівці, Україна

Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України та здійснення нею збройної агресії спостерігається збільшення кількості судово-лінгвістичних семантико-текстуальних експертиз та експертних досліджень, що є цілком передбачуваним, зважаючи на гібридність діяльності держави-агресора (ведення безпосередньо бойових дій поєднане з не менш запеклою боротьбою

на інформаційному фронті). З початком збройної агресії Російської Федерації проти України зросла кількість мовних злочинів, зокрема спрямованих на виправдовування, визнання правомірною, заперечення такої агресії, тимчасової окупації, публічні заклики до співпраці з державою-агресором і т. п.

Об'єктом лінгвістичного семантико-текстуального дослідження є текст (писемне мовлення чи текстове відтворення усного мовлення), як результат певного дискурсу. Дискурс (*франц. discours – мовлення*) – це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного канал спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежними від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [1, с. 138]. Якщо співставити текст і дискурс, то текст можна ототожнити з реченням, а дискурс – з висловлюванням.

Важливу роль при проведенні лінгвістичних семантико-текстуальних досліджень відіграє контекст висловлювань. Контекст (*лат. con-textus – тісний зв'язок*) спілкування – середовище, час, особливості каналу комунікації та інші умови, в яких має місце конкретне спілкування [1]. Контекст – це семантико-граматична і комунікативна єдність певного текстового елементу із текстовим та ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги цього елементу [5, с. 251–252].

Лінгвістичні семантико-текстуальні дослідження, власне, базуються не на вузькому баченні об'єкта, а на широкому, у його контексті, оскільки контекст може значним чином впливати на семантику тієї чи тієї лексичної одиниці чи висловлювання загалом.

Контекст варто розглядати не лише у вузькому розумінні (як вербальне оточення лексичної одиниці чи текстового фрагменту), а й в широкому (як глобальні умови комунікації, до яких належать просторово-часові параметри, предмет та учасники комунікації та ін.). Вважаємо доцільним зауважити, що попри сукупність лінгвістичних одиниць, які оточують певну одиницю в межах висловлювання, що є мікроконтекстом, існує й суспільно-політичний контекст як макроконтекст, у межах якого відбувається обмін інформацією (спілкування), що несе певну комунікативну інтенцію.

Відомо, що мові властивий закон економії мовленнєвих зусиль і засобів. Тенденція до того, щоб передати якомога більше інформації, використовуючи якомога менше таких засобів, сприяє існуванню за формальною структурою прихованої, тобто імпліцитної, формально не вираженої, інформації. Імпліцитна інформація тлумачиться з наявної експліцитної, її розтлумаченню слугує пресупозиція (*лат. prae – попереду і supposition – передбачення*) – (тут у широкому значенні) спільний фонд знань, спільний досвід, спільні попередні відомості про

явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти; зона перетину когнітивних просторів учасників комунікації, яка актуалізується у процесі спілкування [1, с. 181]. Таким чином, бачимо, що контекст висловлювання та пресупозиція мають значення, їх потрібно враховувати при проведенні лінгвістичного семантико-текстуального аналізу мовлення.

Часто в практиці експерта-лінгвіста трапляються текстові фрагменти, де йдеться про збройну агресію, проте не вказано, ким вона здійснена та проти кого спрямована, але з дати публікації, певних описаних подій, очевидним є факт, що йдеться про збройну агресію Російської Федерації проти України, опираючись на суспільно-історичний контекст.

При аналізі таких об'єктів дослідження варто враховувати їх дійтичну орієнтацію, ідея якої належить німецькому лінгвісту К. Бругману. Дейксис (*від грец. *deixis* – указівка*) – вказівна функція мовної одиниці, що передбачає локалізацію й ідентифікацію осіб, предметів, подій, процесів відносно просторового та часового контексту, який створюється актом висловлення й комунікантами [5, с. 109].

Дейксису притаманна трикомпонентна структура, він актуалізує в тексті об'єктивні виміри контексту [6, с. 121], серед яких:

1) рольовий дейксис (учасники комунікації), який виражається особовими займенниками;

2) просторовий дейксис (локалізація предметів відносно комунікантів), що виражається вказівними займенниками та прислівниками місця;

3) часовий дейксис (часова орієнтація комунікації), який представлений, як правило, прислівниками часу та дієсловами, що мають категорію особи, часу й таксису.

Спільною й чи не найважливішою ознакою наведених вище дійтичних лінгвістичних маркерів є їх егоцентричність, оскільки точкою відліку дейксису є позиція мовця (*I – here – now (Я – тут – зараз)*) – класична дійтична тріада, розроблена австрійським лінгвістом К. Бюлером, що являє собою симультанну реалізацію у висловленні трьох його вимірів – рольового, просторового та часового.

Так, наприклад, відоме та таке, що часто використовується, висловлювання «Росія бореться з нацизмом», опираючись на суспільно-політичний контекст, відноситься до ознак виправдовування збройної агресії Російської Федерації, оскільки імплікує нібито благородність намірів Російської Федерації та пресупозитивно засвідчує відомі проросійські наративи та елементи російської пропаганди про існування нібито нацизму на території України.

Якщо запитати «Що Ви думаєте про війну?» людину на конкретній території та в конкретний час, то навряд чи це питання стосуватиметься війни минулого століття чи війни десь на іншому кінці світу, бо такі факти їй можуть бути взагалі невідомими, чи вона може не цікавитися

ними. Як правило, людину запитують про те, що їй близьке, що її стосується, те, що вона розуміє тут і зараз, бо якби йшлося про щось інше, автор з більшою ймовірністю його експлікував би задля конкретизації. Якщо питання стосується теперішнього, то немає великої потреби в конкретизації, бо комунікація відбувається в певному контексті, а якщо стосується минулого, наприклад, то така конкретизація є необхідною задля більш чіткого розуміння, про яку саме війну йде мова, оскільки в минулому їх було чимало.

Отже, контекст і пресупозиція мають важливе значення при здійсненні семантико-текстуального дослідження, оскільки вони впливають на сприйняття та розуміння висловлювань. Пресупозиція як фон, результат набутих знань і досвіду, а контекст як конкретні умови, в яких відбувається комунікація, смислове оточення конкретної лексичної одиниці, що може істотним чином впливати на її семантику, а іноді й продукує зовсім нове значення, яке не знайти в жодному словнику, і в результат якого лексема стає okazіоналізмом, повинні бути враховані під час семантико-текстуального аналізу. Зважаючи на загальну мовну тенденцію до економії лексичних засобів з інтенцією передати якомога більшу кількість інформації, часто комуніканти опускають певну інформацію, тому при аналізі таких висловлювань потрібно враховувати контекст висловлювання, суспільно-політичний контекст комунікації та пресупозицію комунікантів, що зовсім не свідчить про так зване «додумування» (оскільки опускається відповідна лексема чи певна інформація), а дає змогу якомога точніше оцінити зміст такого висловлювання та виявити не лише експліцитно виражені ознаки такого висловлювання, а й дискурсивні імплікатури. І якщо тематика публікацій стосується збройної агресії Російської Федерації проти України, де наявний конкретний ситуативний, суспільно-політичний контекст, то семантико-текстуальний аналіз повинен бути здійсненим з урахуванням контексту відповідних, місцями фонових у мовленні, подій як додаткового джерела для вербалізації імпліцитного змісту, розтлумачення пресупозиції (спільного для мовця та реципієнтів фонду знань, набутих до моменту мовлення).

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Ковальчук Л. В. Контекстуальні фактори та їх реалізація в дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна.* 2009. Вип. 11. С. 227-233.
3. Мірошніченко І. Г. Пресупозиції та імплікатури як засоби стиснення тексту в українському мас-медійному дискурсі. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство.* 2015. Т. 23. Вип. 21 (2). С. 85-89.

4. Савелюк Н. М. Контекст як системний чинник розуміння дискурсу : філософські, лінгвістичні та психологічні аспекти. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 1. С. 29-33.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
6. Renkema J. Introduction to Discourse Studies. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. 374 p.
7. Teun van Dijk A. Society and Discourse. How Social Context Influence Text and Talk. New York : Cambridge University Press. 287 p.

ВАРТІСТЬ ПОСЛУГ ІНЖЕНЕРНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В БУДІВНИЦТВІ

Командиров Олексій Вікторович

*Заслужений будівельник України, кандидат технічних наук,
завідувач відділу досліджень обсягів, якості*

та вартості будівельних робіт

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Залучення інженерів-консультантів все більш поширюється в процесі проектування та будівництва в Україні [1], особливо при відновленні інфраструктурних об'єктів України, пошкоджених та зруйнованих внаслідок військової агресії, реконструкції об'єктів галузей критичної інфраструктури тощо. Разом з тим, фінансування зазначених об'єктів проводиться переважно за бюджетні кошти та кошти, залучені від міжнародних партнерів та донорів. Зважаючи на загальний запит суспільства щодо боротьби з корупційними проявами та ризиками, органами слідства приділяється значна увага щодо контролю за використанням коштів при реалізації зазначених об'єктів.

За таких обставин, однією з суттєвих складових кошторисної вартості реалізації об'єктів є витрати на залучення інженерів-консультантів. Запити на дослідження відповідності таких витрат в межах визначення загальної кошторисної вартості будівництва мають поодинокій характер, проте з нарощуванням обсягів відновлення об'єктів, матимуть вагомий вплив у загальному обсязі досліджень кошторисної вартості будівництва.

За даними системи публічних закупівель «PROZORRO» [2] загальна кількість державних закупівель становить 495 штук. Розподіл закупівель за вартістю відповідного цінового діапазону наведений на

рисунку 1. Як вбачається з наведених даних, обсяги та вартість закупівель послуг інженерів-консультантів в зазначених обсягах мають всі підстави для виникнення корупційної складової при визначенні такої вартості, залученні виконавців тощо.

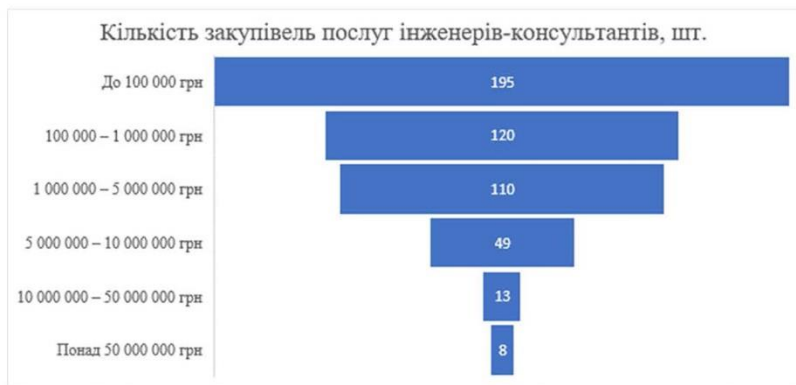


Рис. 1. Розподіл закупівель за вартістю відповідного цінового діапазону за даними системи «Prozorro»

За наявності такого виду видатків як послуги інженера-консультанта при визначенні загальної кошторисної вартості будівництва, звітність за фактичне виконання таких робіт та підтвердження фактичного виконання таких робіт має нечіткий характер. Оскільки, переважна більшість коштів, які використовуються для оплати послуг інженера-консультанта мають бюджетне або міжнародне походження, відсутність зрозумілого алгоритму визначення вартості фактично виконаних робіт з інженерного консультування, з одного боку, унеможливорює визначення шкоди нанесеної державі з боку органів слідства та, як наслідок, формування чіткого та обґрунтованого обвинувачення, з іншого боку, не надає можливості інженерам-консультантам щодо належного захисту вартості своїх послуг.

Присутність інженерів-консультантів при реалізації проєктів критично важлива для навігації у складнощях сучасних будівельних проєктів, які часто вимагають багатогранного експертного знання в технічних, юридичних та екологічних аспектах.

В Україні залучення інженера-консультанта передбачено для забезпечення якісного управління проєктами в галузі будівництва. Інженер-консультант виступає представником інвестора (замовника) і надає широкий спектр консультаційних послуг, спрямованих на ефективну реалізацію проєкту. Основні функції інженера-консультанта включають консультації з питань залучення проєктних та генеральних підрядних організацій, участь в підготовці договорів підряду, контроль

за дотриманням їх положень, розробку організаційно-фінансових схем проекту, контроль за витрачанням коштів та багато іншого.

Залучення інженера-консультанта також дозволяє знизити корупційні ризики, підвищити ефективність регулювання та забезпечити економію коштів при реалізації інвестиційних проектів. Крім того, запровадження в Україні ролі незалежного інженера-консультанта, як спеціалізованої інжинірингової організації або спеціаліста, забезпечило організаційне та консультаційне супроводження проектування та будівництва об'єктів. Ця практика дозволяє замовнику отримати об'єктивне та незалежне керування будівництвом, а також повне супроводження проекту на всіх його стадіях.

Таким чином, інженер-консультант відіграє ключову роль в оптимізації процесу будівництва, мінімізації ризиків, підвищенні якості реалізації проектів та забезпеченні відповідності всіх робіт встановленим вимогам і стандартам.

Попри зазначене, сам інженер-консультант, фактично не має змоги підтвердити обсяг фактично виконаних робіт (наданих послуг).

До сьогодення питання дослідження вартості послуг інженерного консультування у складі кошторисної вартості будівництва як предмета будівельно-технічної експертизи фактично невисвітлене ані в методичній літературі в галузі судової експертизи, ані в практичних звітах на напрацюваннях судових експертів.

Новації пов'язані з порядком визначення окремих складових вартості об'єкта будівництва на етапі складання інвесторської кошторисної документації, зокрема оновлено примірну номенклатуру зведеного кошторисного розрахунку вартості об'єкта будівництва (ЗКР) та визначено форми:

- акту приймання наданих послуг зі здійснення технічного нагляду;
- акту приймання наданих інженерно-консультаційних послуг;
- акту приймання наданих послуг інженера-консультанта, включаючи технічний нагляд.

Ці форми актів застосовують при:

- оформленні факту надання послуг з технічного нагляду;
- інженерно-консультаційних послуг;
- послуг інженера-консультанта в межах обсягу договірної ціни інжинірингових послуг.

Разом з тим, є недоречним та необґрунтованим включення витрат на інженера-консультанта по верхній граничній межі визначених пунктом 4.32 Настанови [3], а розрахунки за надані послуги інженера-консультанта та технічного нагляду проведені в обсязі договірної ціни на основі актів приймання наданих послуг за формами, наведеними в додатках 43, 44, 45 Настанови з визначення вартості будівництва, у пропорційному відношенні до вартості фактично виконаних будівельних робіт не відображають фактично виконаного обсягу робіт [4].

На поточний момент відсутній логічно та методично обґрунтований алгоритм розрахунку фактичної вартості наданих інженером-консультантом послуг – фактично обмежена верхня межа витрат, без наявного розрахунку витрат.

Проте вочевидь, всі використані нормативні показники такого розрахунку мають бути відповідним чином обґрунтовані та бути використані з максимальним наближенням до фактично виконаних робіт за всіма порівняльними характеристиками таких робіт – нормативами витрат труда, складністю, новизною тощо.

За викладених обставин, порушення при визначенні вартості консалтингових послуг можуть виникати на різних етапах, зокрема:

- завищення вартості послуг. Під час тендерних процедур можуть виникати випадки, коли інженери-консультанти завищують ціни на свої послуги або включають додаткові непотрібні послуги, що збільшує загальні витрати на проект;
- конфлікт інтересів, який виникає, коли інженери-консультанти, які надають послуги, мають особисті чи бізнесові інтереси в компаніях, що виконують будівельні роботи, або у закупівлі матеріалів, що також може призвести до маніпуляцій з цінами;
- підміна кваліфікації та виконання робіт виникає у випадку, коли інженери-консультанти можуть бути призначені без належної кваліфікації, що знижує якість наданих послуг, або замість реальних консультантів на контракт можуть потрапити люди, що не мають відповідної підготовки.

Інженерне консультування в будівництві є важливою складовою процесу реалізації проектів, що впливає на вартість та якість робіт. Однак високий ризик корупції в цій сфері потребує посиленої уваги з боку держави, бізнесу та громадянського суспільства. Адекватна регламентація вартості послуг, прозорість процедур і посилення контролю можуть значно зменшити корупційні ризики та забезпечити сталий розвиток будівельної галузі.

Література:

1. Залучення інженера-консультанта – обґрунтована потреба та вимога сьогодення *Міждержавна гільдія інженерів-консультантів* : веб-сайт. URL: <https://iceg.com.ua/news/zaluchennia-inzhenera-konsultanta-obgruntovana-potreba-ta-vymoha-sohodennia>
2. Платформа «Prozorro». *Держзакунівлі платформа* : веб-сайт. URL: <https://prozorro.gov.ua/uk/search/tender?text=%D1%96%D0%BD%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0&page=1&sort=amount,desc>
3. Кошторисні норми України. Настанова з визначення вартості будівництва. Зміна № 2. URL: https://online.budstandart.com.ua/catalog/document.html?id_doc=99394

4. Як у 2023 році здійснювати оформлення послуг інженера-консультанта? *Держзакупівлі платформа* : веб-сайт. URL: <https://dzipplatforma.com.ua/news/62070-yak-u-2023-rotsi-zdiysnyuvati-oplatu-ta-oformlennya-poslug-inzhenera-konsultanta>

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Комар Юлія Миколаївна

завідувач сектору дактилоскопічних досліджень

відділу криміналістичних видів досліджень

Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України

м. Запоріжжя, Україна

У сучасних умовах формування криміналістичних знань є залежним від науково-технічного прогресу. Розвиток судової експертизи, її тенденції зумовлені впливом світових інформаційних потоків, інтеграцією знань про можливості протидії злочинності за допомогою науково-технічних досягнень сучасного суспільства. Важливою тенденцією судової експертизи є інтеграція знань, пропонування новітніх, інноваційних розробок науки, спрямованих на вирішення завдань протидії злочинності. Також, завдяки стрімкому розвитку технологій та постійному зростанню складності злочинів, використання новітніх та передових засобів стає невіддільною частиною професійної практики судових експертів.

Для успішного і швидкого встановлення усіх обставин злочинів і причетних до них осіб експерти мають значно випереджувати злочинне суспільство (чи хоча б не відставати від нього) за активним використанням сучасних науково-технічних засобів і технологій та пов'язаних із ними можливостей для застосування у розкритті та розслідуванні злочинів.

Насамперед сучасні цифрові та інноваційні технології, їх впровадження і використання стосуються галузі судово-експертної діяльності як додатковий інструментарій і розширення можливостей досліджень різноманітних об'єктів і речових доказів з метою отримання доказової інформації в інтересах розслідування. Наприклад, використання новітнього безконтактного сканера під час дактилоскопіювання особи. Цей сканер використовує поляризацію світла, він працює так: руку разом з відбитками освітлюють поляризованим світлом і знімають зображення, попередньо пропустивши відбите

світло через поляризаційний фільтр. Після першої зйомки фільтр повертається на 90° електродвигуном, і знову проводиться зйомка. Завдяки порівнянню двох зображень, вдається суттєво покращити контраст папілярних ліній і отримати малюнок підшкірної тканини. Зображення отримане за допомогою дактилоскопічного сканера у 10 разів краще, ніж при дактилоскопіюванні особи за допомогою дактилоскопічного ролика.

З розвитком сучасних технологій судово-експертна діяльність також повинна удосконалюватись:

1. Швидкі зміни в технологіях, що потребують постійного оновлення та адаптації криміналістичних методів та інструментів для ефективного розслідування.

2. Різноманітність даних та збільшення даних з соціальних мереж вимагає розроблення нових методів їх обробки та аналізу.

3. Зростання обсягів кіберзлочинів вимагає спеціальних методів та інструментів для виявлення та розслідування цих видів правопорушень.

4. Забезпечення високого рівня підготовки та навичок судових експертів, які володіють сучасними технічними знаннями, є важливим завданням.

Вирішення цих питань вимагатиме поєднання технічних інновацій, правового регулювання та сталих практичних підходів для забезпечення ефективного та етичного використання криміналістичної техніки у розслідуванні злочинів [1, с. 490].

Тож в контексті даного питання хочеться звернути особливу увагу на наступні інноваційні криміналістичні продукти. В першу чергу, варто зазначити, що криміналістична техніка має надзвичайне значення в попередженні та профілактиці злочинів, тому надважливим завданням є розроблення науково-технічних засобів протидії злочинності, які будуть перешкоджати вчиненню злочину або допомагати його виявленню.

Криміналістичне дослідження сучасної злочинності показало, що комп'ютерна криміналістика стає все більш важливим інструментом у боротьбі зі злочинністю, а її інноваційні технології все більше застосовуються у практиці розслідування, зокрема: криміналістичній техніці, тактиці і методиці розслідування окремих видів злочинів. Ера штучного інтелекту вже настала і це ставить нові виклики та завдання перед наукою зокрема [2, с. 90]. Штучний інтелект може допомогти поліпшити ефективність розслідувань, знизити кількість помилок та зайвих витрат часу і зусиль, а також допомогти аналізувати великі обсяги інформації і виявляти можливі зв'язки між різними фактами, що мають значення при розслідуванні злочинів.

Одним із вагомих досягнень криміналістики XX століття є впровадження в практику боротьби зі злочинами геномного методу ідентифікації людини за її ДНК, що в майбутньому може повністю замінити дактилоскопію як у криміналістичній реєстрації, так і в ідентифікації особи [3, с. 149].

Окрім цього постійно постає питання використання у судово-експертній діяльності нанотехнологій, зокрема розроблення і впровадження методів і технологій, які розширюють можливості ідентифікації людини за допомогою генотипоскопічної експертизи. Як приклад, розроблення біочіпа, що дає змогу встановити особу суб'єкта за мізерно малим слідом кількостей ДНК з імовірністю 99,6%. Ідентифікація людини за малюнком дна або райдужної оболонки ока також викликає жвавий інтерес у галузі криміналістичної техніки, адже вона має аж 256 унікальних характеристик і досить поширено застосовується банківською системою безпеки для ідентифікації особи. [3, с. 149].

Надзвичайно цікавою технологією, яку дуже корисно було б запровадити і в Україні є електронний ніс – пристрій, здатний розпізнавати людей і місцевість за запахом, що був розроблений у Великій Британії. Цей пристрій може визначити «власника» дихання або запаху тіла менше ніж за хвилину, аналізуючи летючі органічні сполуки та порівнюючи їх із наявними в базі даних. Тобто до набору біометричних даних про людину долучився ще один параметр – «відбиток запаху» [4, с. 297].

Сучасні технології та швидкий розвиток криміналістики ставлять перед експертами завдання постійного оновлення та адаптації до нових реалій. Вирішення цих викликів вимагатиме поєднання технічних інновацій, правового регулювання та постійного вдосконалення практичних навичок, щоб забезпечити сучасний та ефективний підхід до розслідування злочинів в умовах такого, що швидко змінюється технологічного та кримінального середовища.

Отже, впровадження інноваційних технологій в експертну діяльність характеризується суттєвим підвищенням ефективності техніко-криміналістичних досліджень. А розвиток комп'ютерних технологій, глобалізація усього світового суспільства, можуть не лише позитивно вплинути на розслідування різних злочинів, а й підвищують професіоналізм судових експертів.

Література:

1. Філіпенко Н. Є., Лукашевич С. Ю. Діяльність судово-експертних установ щодо запобігання злочинності з використанням прогресивних інформаційних методик та технологій. Журнал наукові інновації та передові технології. 2023. Вип. 14 (28). С. 487–495. <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/download/7907/7951/7950>
2. Колодіна А. Інноваційні техніко-криміналістичні технології у практиці розслідування злочинів. *Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного круглого столу*, м. Харків, 11 грудня 2023 року, С. 89–92.
3. Шевчук В. М. Інновації у криміналістичній техніці: сучасні можливості й проблеми застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 43. С. 146–151.

4. Христьян А. О. Застосування новітніх технологій для попередження та профілактики злочинів. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. № 1(85). С. 295–302.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТОВАРІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Комаров Володимир Вікторович

*судовий експерт лабораторії товарознавчих
та транспортно-товарознавчих видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

В процесі формування споживчого ринку України, з урахуванням попиту та пропозицій, актуальним питанням є вивчення властивостей товарів, встановлення їх натуральності та виявлення підробок (фальсифікацій). Головним завданням, при проведенні судової товарознавчої експертизи, є ідентифікація товарів, а саме визначення властивостей та характеристик товарів, перевірка відповідності зразкам та встановленим вимогам нормативних документів.

Важливим елементом процесу планування продукції є визначення маркувальних позначень, а саме товарної марки – імені, знака, або символу (чи сполучення таких), з допомогою котрих ідентифікують продукцію виробників і посередників [1, с. 35].

Процедура ідентифікації проводиться для встановлення тотожності невідомого об'єкта відомому на основі збігу ознак. Таким чином, ідентифікація товарів – це процес виявлення відповідності досліджуваних товарів (об'єктів) аналогам (базовим моделям, зразкам) з однорідної групи, яка характеризується тією ж сукупністю технологічних показників або описом товарів на маркуванні на основі характерних ідентифікаційних ознак [2, с. 47].

Ідентифікація по суті є процедурою, за допомогою якої встановлюють відповідність наданого на експертизу товару (продукції) вимогам, що пред'являються до даного виду товару в нормативній та технічній документації, а також в інформації про товар. Водночас засобами ідентифікації товарів є нормативні та технічні документи (стандарти, ТУ, та інші), які регламентують показники якості, а також товарно-супровідні документи (накладні, сертифікати, якісні посвідчення, в яких відображається інформація про товар.

Велику роль в процесі ідентифікації відіграє інформація, що наноситься на товар або його упаковку, що дозволяє здійснювати

ідентифікацію продукції, у тому числі й в частині, що стосується віднесення його до тієї чи іншої партії товару.

Виділяють такі методи ідентифікації товарів:

- аналітичні (аналіз документів) – методи визначення відповідності товару вимогам нормативної, технічної та товарно-супровідної документації за визначеними показниками;

- експертні – методи товарознавчої експертизи, які здійснюються на основі рішення, прийнятого експертами, та ґрунтуються на визначенні показників за встановленими критеріями групою експертів;

- експрес-методи – прискорені методи, які дають інформацію про показники якості товару в коротший термін, аніж за звичайних методів. Під час використання цих методів необхідно врахувати, що навіть для висококваліфікованого спеціаліста граничною кількістю оцінюваних показників є 7–9 показників, розташованих на одному рівні ієрархії, які становлять досить однорідну групу. Крім того, спеціаліст повинен урахувати важливість окремих показників за допомогою коефіцієнтів вагомості, взаємозв'язок між ними, а також розглядати відповідність товару як систему;

- органолептичні – методи визначення значень показників відповідності товару за встановленими критеріями на основі аналізу сприйняття органів чуттів людини. Під час ідентифікації товару можуть визначати такі показники: зовнішній вигляд, форма, колір, блиск, прозорість, консистенція, щільність, еластичність, запах, аромат, букет, соковитість, ніжність, смак, терпкість, повнота смаку, хрускіт;

- вимірювальні (фізико-хімічні) – методи, які використовуються для встановлення дійсних значень властивостей товарів за визначеними показниками. До вимірювальних методів належать хроматографічний, рефрактометричний, спектральний, фотоелектрометричний, потенціометричний, реологічний, мікроскопування.

Мета ідентифікації – виявити й підтвердити справжність конкретного виду та найменування товару, а також відповідність його певним вимогам або інформації про нього, зазначеної на маркуванні та/або в товарно-супровідних документах.

Основними показниками при дослідженні товару є його товарна характеристика, показники якості, технічний або технологічний стан, споживча цінність і споживча привабливість. Основними товарними характеристиками, необхідними для ідентифікації об'єктів дослідження, є наступні дані: бренд, модель виробу, комплекtnість, матеріал виготовлення, країна-виробник, дата придбання і термін експлуатації, технічні характеристики, особливості оформлення та виконання, залежно від групи товарів.

Одним із основних критеріїв товару та найважливішим джерелом інформації про продукцію (товар) є наявність маркувальних позначень (маркування), які включають в себе цілий комплекс позначень, що складається з тексту, умовних знаків та зображень, які нанесені на упаковку, ярлик або етикетку, що надають основні відомості про товар

споживачеві, ідентифікує товар (інформація, що дозволяє встановити відповідність товару чинним законам, державним стандартам, вимогам до якості й безпеки) та виконує функцію захисту споживчого ринку від неякісної продукції та при цьому є обов'язковою інформацією передбаченою законодавством.

Критеріями ідентифікації є характеристики товарів за певними показниками (органолептичними, фізико-хімічними, мікробіологічними), які дають можливість ототожнювати найменування представленого товару з найменуванням, зазначеним на маркуванні або в нормативних, товарно-супровідних документах [3, с. 67]. Інколи органолептичні і фізико-хімічні показники об'єктів дослідження не відповідають вимогам об'єктивності і повноти дослідження, тоді необхідно застосовувати комплекс взаємодоповнюючих критеріїв ідентифікації, які відповідають вимогам: типовості для конкретного виду чи однорідної групи продукції; об'єктивності чи порівнюваності; перевірюваності. Проводячи дослідження за судовою товарознавчою експертизою, експерт в першу чергу вивчає маркування об'єктів дослідження, що нанесено безпосередньо на них або міститься на ярликах чи етикетках. Регламентація маркування, як засобу ідентифікації продукції, здійснюється на основі нормативних документів. Також проводячи дослідження виробів, маркувальних позначок, зразків, експерти-товарознавці працюють із документами, в яких відображено стан товару; різні процеси, які з ним відбуваються; здійснення товарних операцій (приймання, розбракування, розсортування, реалізація) та наданою додатковою інформацією щодо товару. Слід зазначити, що засобами ідентифікації об'єктів дослідження, є маркування товарів та документи: нормативні (стандарты, ТУ тощо) і технічні (креслення, інструкції з експлуатації, споживання тощо). Ідентифікація об'єктів дослідження повинна носити характер комплексної оцінки, з якої найбільше значення мають критерії типовості до конкретного виду продукції, порівнюваності та перевірюваності. У діючих нормативних документах такі критерії часто відсутні, тому постає необхідність розробити спеціальні критерії ідентифікації, які б використовувались при проведенні судових товарознавчих експертиз.

Отже, експертна діяльність в галузі товарознавства в Україні потребує вдосконалення певних видів ідентифікації об'єктів дослідження, що може суттєво підвищити рівень захисту національного ринку від надходження фальсифікованої та недоброякісної продукції, а також отримувати результати експертиз, які відповідатимуть принципам законності, об'єктивності і повноти досліджень.

Література:

1. Дубініна А. А., Овчиннікова І. Ф., Дубініна С. О. та ін. Методи визначення фальсифікації товарів. 2010. URL: <http://library.nlu.edu.ua/>

POLN_TEXT/CUL/24-Metodi%20vznachennya%20falsif%20tovariv-Dubinina.pdf (дата звернення: 08.05.2025).

2. Титаренко Л. Д., Павлова В. А. Ідентифікація та фальсифікація продовольчих товарів – 2008. URL: <https://studfile.net/preview/5424152/page:2/> (дата звернення: 08.05.2025).

3. Кулик Я. О. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.16.68.html> (дата звернення: 08.05.2025).

4. Лозовий А. І., Донцова О. С., Бобрицький С. М., Стебіх О. І. Методика визначення вартості майна: методика. Х. : СПДФО Данюк Л. І., 2004. 112 с. (Реєстрац. код 12.1.15).

5. Коломієць Т. М., Притульська Н. В., Романенко О. Л. Експертиза товарів: підручник. Київ : Нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 274 с.

6. Полікарпов І. С., Закусілов А. П. Ідентифікація товарів : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 344 с.

ВЕРИФІКАЦІЯ ЯК ПРИНЦИП ВИЯВЛЕННЯ ФАКТИЧНИХ ТВЕРДЖЕНЬ У СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Кондратенко Наталія Василівна

*доктор філологічних наук, професор,
судовий експерт лабораторії психологічних мистецтвознавчих
та інших видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Семантико-текстуальна лінгвістична експертиза одним з актуальних завдань передбачає розмежування оцінних суджень та фактичних тверджень, оскільки лише в другому випадку наявність негативної інформації щодо фізичної або юридичної особи має правові наслідки. Ці термінопоняття визначені на законодавчому рівні в Законі України «Про інформацію» [3] та витлумачені в межах судової та експертної діяльності. Так, основну увагу зосереджено на критеріях розмежування: «Критерієм розмежування понять «оціночне судження» та «фактичне твердження» є те, що оціночні судження не підлягають спростуванню чи доведенню їх правдивості, водночас як фактичні твердження передбачають можливість встановлення їх відповідності дійсності» [2, с. 148] з наголошенням на тому, що «на рівні судової практики досить чітко сформований критерій фактичних тверджень

та оціночних суджень, який полягає у можливості перевірки відповідності фактів об'єктивній дійсності» [5, с. 30].

Утім, вбачаємо дві основні проблеми: по-перше, дослідники здебільшого зосереджені на поняття оцінки та оцінного судження [4], а по-друге, основним критерієм визначення фактичного твердження називають можливість перевірки його фактологічності. К. Головка (Можаровська) зазначає: «...фактичне твердження – це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт – це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися у певному місці та часі за певних умов. Враховуючи те, що факт, сам по собі, є категорією об'єктивною, незалежною від думок та поглядів сторонніх осіб, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом» [1, с. 4]. Однак серед завдань лінгвістичної експертизи відсутня верифікація змісту фактичних тверджень, тобто експерт-лінгвіст не лише не має можливості, а й не повинен встановлювати відповідність факту дійсності. Встановлення достовірності наведених фактів виходить поза межі компетенції експерта в цьому випадку. Зважаючи на це, необхідно схарактеризувати основні лінгвістичні критерії, за якими висловлювання буде потрактовано як фактичне твердження. Наведемо приклад: *«Наприкінці 22-го Слюсарев придбав квартиру і офісне приміщення у цьому ЖК у Києві. А на родину господині кримського готелю ще в травні 22-го оформили квартиру і гараж в іншому Київському ЖК. Здається, так можуть зробити люди переконані, що їм за поїздки в рф, бізнес в окупованому Криму, порятунок активів, які пов'язують із Мураєвим, Азаровим, і власне ймовірні контакти із зрадниками – нічого не буде»* (<http://www.youtube.com/watch?v=BM-QMnywIPU>). Лінгвістичний аналіз текстового фрагмента свідчить, що висловлювання мають стверджувальний характер. Вони містять основні думки та тези, в яких адресант, вживаючи дієслова та дієслівні форми минулого та теперішнього часу, стверджує, що події відбулися або відбуваються, як про dokonаний факт, інформує про них адресатів, вказує на існування певних фактів та констатує їх, викладаючи текст свого повідомлення у вигляді розповіді про певні обставини чи події. У висловлюваннях, що містяться у наведених фрагментах, відсутні мовно-стилістичні засоби, а також спеціальні вставні конструкції та прислівники, що виражають оцінність, невпевненість, підкреслюють вірогідність повідомлюваного і вказують на те, що висловлюване загалом є суб'єктивною думкою та поглядом автора тексту на події, його суб'єктивною оцінкою того, що відбувалось або відбувається, отже, відбивають його особисту точку зору та ставлення до описуваних подій. Натомість у досліджуваному тексті наявні посилення на інші джерела інформації, які повинні підтверджувати тези автора, що додатково підтверджує фактологічний характер інформації. При цьому потрібно зазначити, що досліджувані тексти мають виражене емоційне забарвлення, характерне для публіцистичного стилю мовлення, і тому в

деяких фрагментах наявні особисті оцінки узагальненого характеру. Головною ж ознакою, яка визначає оцінність того чи іншого судження, є неможливість його верифікації, тобто відповідності дійсним фактам. У цьому випадку перевірка достовірності інформації, викладеної у досліджуваних текстах, є цілком можливою.

З огляду на це визначаємо *фактичні твердження* як висловлювання, що передають певний факт або ситуацію дійсності без вираження ставлення мовця до цього факту чи ситуації. Фактичні твердження містять повідомлення про певний факт дійсності, тобто є вербальним репрезентантом логічного категоричного судження, оскільки вони стверджують або заперечують певний факт. Цей факт потенційно може бути верифікованим за допомогою нелінгвістичних методів. Для лінгвоекспертного аналізу необхідно враховувати інтралінгвальні параметри – власне мовні (лексичні та граматичні) засоби і комунікативно-прагматичні чинники мовлення та мовленнєвої поведінки мовців.

У текстах негативної семантики фактичні твердження, як правило, є розповідними реченнями з об'єктивною негативною оцінкою, напр.: *За офіційною інформацією його оголошено в міжнародний розшук як злочинця*. Негативна оцінка наявна безпосередньо в значенні вжитих мовних елементів, але не підпорядкована комунікативній інтенції мовця – принизити, образити чи дискредитувати фізичну або юридичну особу. Саме в таких випадках йдеться про наявність у тексті негативної інформації, вираженої у формі фактичних тверджень. Репрезентація такої інформації шкодить певній особі, її репутації, але вона ґрунтується не на суб'єктивній позиції мовця, на фактичній ситуації, напр.: *У минулому народний депутат мав проблеми із законом: на нього було заведено три карні справи за шахрайство*. Наведення інформації у фактичних твердженях передбачає можливість її верифікації нелінгвістичними методами. У такий спосіб встановлюється, чи узгоджується форма висловлювань з урахуванням мовних засобів, вжитих певним адресатом, з вимогою ілюкутивного вмісту конструкції, тобто чи комунікативна мета мовця полягає в наданні щодо певної особи негативної інформації.

Отже, фактичні твердження мають фактологічне підґрунтя та передбачають верифікацію. На мовному рівні вони переважно представлені розповідними реченнями, у яких констатація певного факту та є вказівка на спосіб його верифікації.

Література:

1. Головка К. В. Фактичні твердження та оціночні судження як центральні цивільно-правові категорії захисту честі та гідності судді у контексті зміцнення авторитету і безпеки судової влади. *Академічні візії*. 2023. Вип. 25. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1138/1013>

2. Жаровська Г. П., Горобець Х. М. Оціночне судження VS фактичне твердження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5. Т. 2. С. 144–149.

3. Закон України «Про інформацію». Режим доступу: <https://goo.su/bgWql>

4. Кондратенко Н. В. Фактичне твердження та оцінне судження: розмежування в семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі. *Прикладна лінгвістика на Півдні України: здобутки і перспективи* : колективна монографія. Вінниця : Твори, 2022. С. 106–113.

5. Можаровська К. В. Фактичні твердження та оціночні судження як центральні цивільно-правові категорії захисту честі, гідності та ділової репутації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. С. 28–32.

ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ПІДТВЕРДЖЕННЯ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ

Коновалов Юрій В'ячеславович

старший науковий співробітник

Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Судові економічні дослідження проводяться для встановлення достовірних даних, що стосуються розслідування економічних порушень і злочинів.

Об'єктами дослідження судової економічної експертизи є документи бухгалтерського, податкового обліку і звітності.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV зазначено:

1. Підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи.

2. Первинні документи можуть бути складені у паперовій або в електронній формі та повинні мати такі обов'язкові реквізити:

- назву документа (форми);
- дату складання;

- назву підприємства, від імені якого складено документ;
- посади і прізвища (крім первинних документів, вимоги до яких встановлюються Національним банком України) осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення;
- особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.

Залежно від характеру господарської операції та технології обробки облікової інформації до первинних документів можуть включатися додаткові реквізити (печатка, номер документа, підстава для здійснення операції тощо) [2].

У зв'язку з цим, багатьох виробників продукції, робіт та послуг турбує питання, як документально підтвердити правильність розрахунку собівартості продукції, робіт, послуг, адже вона напряму впливає на ціни, фінансовий результат підприємства та розмір податків, що сплачуються до державного бюджету України.

Правила формування собівартості продукції визначені Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 16 «Витрати», яке затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318 (далі – П(С)БО № 16).

Насамперед необхідно визначитися з об'єктом витрат. Згідно з п. 4 П(С)БО № 16, об'єктом витрат – є продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат.

Найбільш поширеним методом визначення витрат підприємства є метод калькулювання собівартості продукції. Метод визначення витрат має бути документально затвердженим, наприклад, у наказі про облікову політику підприємства або іншому наказі керівника з питань господарської діяльності підприємства.

У виробничій калькуляції визначають склад витрат, які включаються до виробничої собівартості продукції. Відповідно до п. 11 П(С)БО № 16 до виробничої собівартості включаються:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- змінні загальновиробничі та постійні розподілені загально-виробничі витрати.

Виробнича собівартість продукції зменшується на справедливую вартість супутньої продукції, яка реалізується, та вартість супутньої продукції в оцінці можливого її використання, що використовується на самому підприємстві [3].

Однак, як зазначено у листі Міністерства фінансів України від 15.02.2013 № 31-08410-07/23-357/246 «Щодо підстави для бухгалтерського обліку господарських операцій», калькуляція собівартості продукції за своїм призначенням не відповідає ознакам первинного документа, оскільки нею не фіксується будь-яка

господарська операція, розпорядження або дозвіл на проведення господарської операції.

Тому перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) повинен бути затверджений підприємством відповідно до наказу (розпорядження) керівника підприємства.

Разом з наказом керівника необхідно досліджувати первинні документи бухгалтерського обліку.

Первинними документами, що підтверджують собівартість продукції, є документи, які підтверджують витрати щодо кожної статті калькуляції, включаючи виробничі та загальновиробничі витрати. Наприклад, витрати на матеріали та інші товарно-матеріальні цінності можуть підтверджуватися накладними, які підтверджують передачу матеріалів зі складу до цеху. Такі накладні можуть складатися за формою М-11 або за іншою формою, зручнішою для підприємства, але за наявності усіх обов'язкових реквізитів. Можна використовувати накладні-вимого, акти списання товарно-матеріальних цінностей, лімітно-забірні картки та інші документи, що розробляються підприємством самостійно. Так само списуються всі товарно-матеріальні цінності, витрачені на виробничі та загальновиробничі цілі (мийні засоби, МШП, інструменти, запасні частини тощо).

Витрати на оплату праці працівників, зайнятих виробництвом та на сплату ЄСВ підтверджуються розрахунковими відомостями про нарахування заробітної плати.

Витрати на комуальні та інші послуги і роботи сторонніх організацій, здійснені з виробничими цілями, підтверджуються актами від постачальників робіт і послуг. Затвердженої форми таких актів немає, вона розробляється підприємствами самостійно.

Витрати на амортизацію основних засобів підтверджуються відомостями нарахування амортизації, форма яких розробляється на підприємстві самостійно.

Наступне питання, яке повинно вирішити підприємство, – це обрання найбільш прийнятної бази розподілу загальновиробничих витрат. Загальновиробничі витрати поділяються на постійні та змінні.

До змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування й управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності. При цьому змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) виходячи з фактичної потужності звітного періоду.

До постійних загальновиробничих витрат відносять витрати на обслуговування й управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності. Наприклад, витрати на амортизацію загальновиробничих приміщень, витрати на використання загальновиробничих приміщень, витрати на охорону цехів тощо. Постійні загальновиробничі витрати

розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) при нормальній потужності.

Перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат, властивих саме йому, установлюються кожним підприємством індивідуально. Усі ці витрати повинні бути зазначені в наказі про облікову політику або в окремому наказі по підприємству. Так само самостійно підприємство встановлює і найбільш зручну та економічно доцільну базу розподілу таких витрат.

Отже, для повного, об'єктивного судового економічного дослідження експерт повинен дослідити всі вищезазначені документи.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12> (дата звернення: 13.05.2025).
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14> (дата звернення: 12.05.2025).
3. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку: Наказ; Мінфін України від 31.12.1999 № 318. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00> (дата звернення: 12.05.2025).

КОЛІЗІЯ НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ ПРОВЕДЕННІ МИТНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Корнева Тетяна Володимирівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права та галузевих дисциплін

Навчально-наукового інституту права

Національного університету водного господарства та

природокористування

м. Рівне, Україна

Сірочук Ірина Володимирівна

адвокат

м. Рівне, Україна

Зруйнована війною економіка, стрімкий рух до ЄС вимагають стратегічного аналізу, скоординованих дій суспільства і влади, правильного оцінювання переваг і вузьких місць, вміння розумно співвідносити власні національні інтереси з інтересами інших країн. Сучасні економічні зміни мають на меті поступову інтеграцію українських підприємств до світової системи та залучення іноземного бізнесу до діяльності в Україні, що насамперед сприятиме руху товарів через митний кордон, а отже удосконаленню процедур митного контролю, однією з яких є проведення митної експертизи.

На сьогодні практично не має уніфікації дефініції митної експертизи. На рівні доктринальних розробок митна експертиза визначається як діяльність державних службовців (митних експертів), яка базується на виконанні ними своїх службових обов'язків згідно з чинним законодавством [1, с. 54]. Більшістю науковців і практиків, митна експертиза описується як особливий вид науково-практичного дослідження, що виконується експертами з метою отримання достовірного, кваліфікованого, об'єктивного та незалежного висновку про достовірність наданої інформації та відповідність документів об'єктам митного контролю [2], саме ця думка відповідає стандарту визначення поняття митної експертизи європейських країн в рамках Митного Союзу.

Практика свідчить, що митна експертиза товарів повинна бути комплексною, особливо в контексті переміщення товарів в митних режимах імпорту, транзиту та переробки на митній території України, оскільки саме вплив результатів проведених експертиз є важливим для реалізації фіскальної функції митниці, зокрема, через перевірку заявленої митної вартості товару та захист митних інтересів України,

що включає виявлення порушень митних правил і можливість превентивній протидії товарній контрабанді.

Згідно статті 515 Митного кодексу України (далі МКУ) експертиза призначається, якщо для з'ясування питань, що виникають у справі про порушення митних правил, виникла потреба у спеціальних знаннях з окремих галузей науки, техніки, мистецтва, релігії тощо. Зазначена експертиза не є судовою експертизою. Експертиза проводиться експертами спеціалізованого органу з питань експертизи та досліджень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, його відокремлених підрозділів та інших установ або окремими спеціалістами, які призначаються посадовою особою митного органу, у провадженні якої знаходиться справа про порушення митних правил. Особа, щодо якої порушено зазначену справу, має право на проведення за її рахунок незалежної експертизи. Проте, висновок експерта не є обов'язковим для посадової особи митного органу, у провадженні якої знаходиться справа про порушення митних правил. У разі незгоди цієї особи з висновком експерта у постанові, яка виноситься у справі, повинно міститися обґрунтування такої незгоди [3].

Водночас статтею 11 закону України «Про торгові промислові палати» встановлено, що торгово-промислові палати мають право проводити на замовлення українських та іноземних підприємців експертизу, контроль якості, кількості, комплектності товарів (у тому числі експортних та імпорتنих) і визначати їх вартість [4].

Отже право суб'єктів на проведення митної експертизи унормовують два законодавчі акти. Слід зазначити, що для діючого законодавства України характерними і найпоширенішими залишаються темпоральні, ієрархічні та змістовні колізії.

Емпоральна (часова) колізія виникає внаслідок видання в різний час з того самого питання принаймні двох норм права, отже для подолання таких колізій на практиці використовується правило, згідно з яким наступний закон з того ж питання скасовує дію попередніх. Проте, не дивлячись на те, що Закон «про торгові промислові палати» був прийнятий у 1997 році, а МКУ у 2012 році, то в даному випадку ми скоріше маємо справу зі змістовною колізією.

Змістовні колізії мають за мету законодавчо виокремити особливості врегулювання специфічних відносин у спеціальних нормах. Іншими словами, об'єктивною причиною цієї колізії є, як правило, специфіка правового регулювання митних відносин.

За давньою традицією при конкуренції загальних і спеціальних (виняткових) норм практики керувалися принципом: спеціальний або винятковий закон скасовує дію загального.

Але ми перебуваємо у воєнному стані і впевнено рухаємося до ЄС і це вимагає системних змін, які можуть потребувати змін у законодавстві, мають тривалий період впровадження, часто зачіпають

інтереси численних стейкхолдерів і тому неминуче викликають супротив.

Митна система при всіх реформах державного управління України охороняла свій периметр і не давала змоги глибинної трансформації, закріплюючи свої монополійні права в тих, чи інших правовідносинах.

Отже, підсумовуючи викладене, регуляторна та інституційна довіра потребує більш тісної співпраці з бізнесом і громадянським суспільством при прийнятті законодавчих актів, що сприятиме ефективній протидії поточним і новим загрозам руйнації митної системи і може гарантувати позитивний результат, не залишаючи бюрократії стати монополістами у надважливих сферах державного управління.

Література:

1. Бойко О. В. Митна експертиза в Україні: проблемні аспекти. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 53–60.

2. Авраменко Н., Кульганік О. Роль митних експертиз у зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-21>

3. Митний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

4. Закон України «Про торгові промислові палати» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТИЗИ ТОВАРІВ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МИТНОЇ СПРАВИ ЗА МИТНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Коросташова Ірина Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного управління та митного адміністрування

Університету митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

Експертиза товарів, що переміщуються через митні кордони в процесі здійснення зовнішньоекономічних операцій суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є однією із важливих складових системи заходів митного контролю, що здійснюється митними органами з метою забезпечення виконання митними адміністраціями їх

основних функцій, а також в ряді випадків – інструментом захисту прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Проблематиці експертної діяльності у сфері зовнішньоекономічної діяльності та митної справи присвячено праці: Д. Арзянцева, А. Брачук, В. Дишлової, В. Драганова, А. Дусик, Г. Карпенко, І. Коросташової, О. Пунди, О. Шевчук та інших науковців. Однак, питанням правового регулювання експертної діяльності за митним законодавством ЄС наразі не приділено достатньої уваги.

Засади правового регулювання експертизи товарів, що переміщуються через митні кордони в процесі здійснення зовнішньоекономічних операцій суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності визначенні нормами первинного та вторинного законодавства Європейського союзу (далі – ЄС), зокрема, Митним кодексом ЄС (далі – МК ЄС) та низкою Регламентів Європейського Парламенту та Ради.

На думку О. Пунди та Д. Арзянцева: «Базовою нормою, яка визначає принципи та завдання проведення митних експертиз, є ст.134 Митного кодексу Євросоюзу» [1, С.109]. Згідно з цією нормою МК ЄС: «Товари, переміщувані на митну територію Союзу, з моменту їх прибуття підлягають митному нагляду і можуть підлягати митному контролю. Якщо необхідно, вони підлягають таким заборонам та обмеженням, що виправдані, між іншим, потребами підтримання суспільної моралі, публічного порядку або громадської безпеки, захисту здоров'я та життя людей, тварин і рослин, охорони довкілля, захисту національних надбань, що мають художню, історичну або археологічну цінність, та захисту промислової або комерційної власності, – включаючи контроль прекурсорів наркотичних засобів, товарів, що порушують деякі права інтелектуальної власності, та грошових коштів, – а також щодо них вживаються заходи зі збереження та управління рибними ресурсами та заходи торговельної політики...» (ч. 1 ст. 134) «Володілець товарів, що перебувають під митним наглядом, може з дозволу митних органів у будь-який час оглядати товари чи відбирати зразки, зокрема для визначення їх тарифної класифікації, митної вартості або митного статусу» (ч. 2) [2].

Однак, аналіз вищевказаної норми МК ЄС свідчить, що вона містить правові засади здійснення митного нагляду та митного контролю за товарами, що переміщуються через митний кордон України, а також передбачає право власника товарів, що знаходяться під митним наглядом здійснювати відбір зразків таких товарів з дозволу митних органів.

Тому, слід сказати, що крім вищевказаної норми МК ЄС містить цілу низку норм, якими в тому числі передбачено відбір зразків товарів, що знаходяться під митним наглядом і контролем, випадки та умови за яких проводяться такі операції з товарами й суб'єктів, що мають право їх здійснювати, зокрема це: ч. 1 ст. 46 «Управління ризиками та митний контроль», ст. 189 «Огляд товарів і відбір зразків», ст.190 «Частковий огляд товарів і відбір зразків» та ст. 193 «Надання виконавчих

повноважень» [2]. Крім того, відбір зразків товарів також передбачено Регламентом Ради (ЄС) «Щодо митних заходів стосовно товарів з підозрою на порушення певних прав інтелектуальної власності та заходів, що мають вживатися стосовно товарів, які порушують такі права» № 608/2013 [3].

Вищезказане свідчить, що первинним митним законодавством ЄС питання експертної діяльності у зв'язку із здійсненням митного нагляду за товарами, що є предметом зовнішньоекономічних операцій, врегульовано лише опосередковано, а саме через врегулювання здійснення митних формальностей із відбору проб і зразків таких товарів.

Питання ж щодо безпосередньо проведення експертизи товарів в рамках митного контролю та діяльності митних лабораторій врегульовано вторинним законодавством ЄС, зокрема: Регламентом (ЄС) № 608/2013 Європейського Парламенту та Ради від 12 червня 2013 року щодо забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності митними органами та про скасування Регламенту Ради (ЄС) № 1383/2003; Регламентом (ЄС) № 1294/2013 Європейського Парламенту та Ради від 11 грудня 2013 року про запровадження програми дій для митниці в Європейському Союзі на період 2014-2020 років (Митниця 2020) та про скасування Рішення № 624/2007/ЄС; Митною програмою – CPG/008 – Європейська мережа митних лабораторій (CLEN) (E03054), виданою Європейською Комісією.

З огляду на вищезазначене, слід звернути увагу на те, що відбір зразків товарів, як правило здійснюється з метою подальшого проведення їх експертизи (експертних досліджень). Щодо виду суб'єкта, що буде проводити експертизу (експертні дослідження) товарів, що знаходяться під митним наглядом, то його вид залежить від процедури за якою проводиться відбір зразків товарів, а відповідно й від виду суб'єкта, що відбирає зразки товарів та мети таких операцій з товарами.

«Митна програма – CPG/008» – Європейська мережа митних лабораторій (CLEN) (E03054) [4], є основним джерелом правового регулювання експертної діяльності Європейської мережі митних лабораторій

«Усі митні лабораторії в Європейському Союзі надають наукову експертизу для підтримки роботи своїх місцевих митних органів та обміну інформацією та досвідом зі своїми європейськими колегами для полегшення та координації дій як на національних, так і на спільних Європейських кордонах. Хоча в цілому в кожній країні-члені Європейського Союзу митні лабораторії виконують однакові види експертних досліджень, однак правила провадження та призначення митних експертиз не є завжди ідентичними. Через різницю між місцевими законами та митно-податковою політикою, а також значними відмінностями в кількості та типах товарів, що надходять або залишають окремі держави-члени, у Європейському Союзі існує необхідність диференціювати як кількість персоналу, в тому числі

самих експертів, асортимент обладнання, яке вони використовують, і аналітичні методи, для яких вони спеціалізуються, та акредитовані» [1, с. 109].

Слід сказати, що Європейську мережу митних лабораторій складають 80 митних лабораторій та 27 мобільних лабораторій, що розташовані у 27 державах-членах ЄС. Більшість держав-членів мають одну центральну лабораторію, яка як правило, розташована у столиці країни-члена ЄС, що в свою чергу має мережу лабораторій по всій їхній території і, як правило, дислокуються у стратегічних точках таких як: морські порти, аеропорти, митні кордони або поблизу них.

Митні лабораторії ЄС надають наукову експертизу для забезпечення діяльності митних та податкових органів й відіграють важливу роль у: боротьбі з незаконним обігом товарів у країнах-членах ЄС; боротьбі з контрабандою; боротьба з шахрайством; захисті споживачів та їхнього здоров'я; охороні навколишнього середовища; сприяють боротьбі з тероризмом, а також забезпеченні цілісності кордону ЄС.

До основних завдань митних лабораторій ЄС належать: хімічні аналізи для визначення тарифної класифікації, рівня мит та інших податків; контроль над небезпечними речовинами (наприклад, пестицидами, забруднювачами, наркотиками, незаконними ліками тощо); визначення автентичності продукції та відстеження підробок; надання загальної наукової експертизи всім митним та податковим службам, а також іншим адміністраціям (наприклад, поліції, юстиції, охорони навколишнього середовища тощо) [5].

«Основним досягненням CLEN вважається створення Спільної політики якості на основі міжнародного стандарту ISO 17025, а також уніфікації методів дослідження товарів і відбору проб (зразків) товарів з митною метою. Стандарт ISO 17025 детально описує вимоги, яким повинні відповідати лабораторії як умови гарантії своєї компетентності з технічного погляду і можливості видавати достовірні результати» [1, с. 111].

Крім того, експертизу товарів, що є предметом зовнішньоекономічних операцій у ряді випадків здійснюють інші експертні установи країн-членів ЄС, зокрема, у випадках, що є предметом судових спорів між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та митними адміністраціями, діяльність яких регулюється іншими галузями законодавства ЄС.

Підводячи підсумки слід сказати, що нормами МК ЄС врегульовано правові засади здійснення відбору зразків товарів, що знаходяться під митним наглядом і є предметом зовнішньоекономічних операцій. Митним законодавством ЄС передбачено відбір зразків товарів, як митними органами в митних цілях так і власниками таких товарів, зокрема й з метою захисту їхніх прав. Правовідносини з проведення експертиз у сфері зовнішньоекономічної діяльності та митної справи та діяльності Європейської мережі митних лабораторій, врегульовано вторинним митним законодавством ЄС. Митні лабораторії здійснюють

наукову експертизу для забезпечення діяльності митних та податкових органів країн-членів ЄС й відіграють важливу роль у боротьбі з митними правопорушеннями, захисті споживачів та їхнього здоров'я; охороні навколишнього середовища тощо.

Література:

1. Пунда О., Арзянцева Д. Розвиток системи митних експертиз в Україні в контексті дотримання вимог Європейського Союзу. *Університетські наукові записки*. 2019, Том 18, № 4 (72), С. 106–117.

2/ Митний кодекс ЄС: Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу (нова редакція) (ОВ L 269 10.10.2013, с.1). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text (дата звернення: 26.03.2025).

3. Regulation (EU) N 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No 1383/2003. EUR-Lex. URL: <http://bit.ly/38PpasC>

4. Customs Programme – CPG/008 – Customs Laboratories European Network (CLEN) (E03054). EUROPEAN COMMISSION DIRECTORATE-GENERAL TAXATION AND CUSTOMS UNION Directorate Customs. Publication on the register of expert groups 20 June 2014 (Last updated 06 May 2025). URL: <https://ec.europa.eu/transparency/expert-groups-register/screen/expert-groups/consult?lang=en&groupId=3054&fromMeetings=true&meetingId=59803>

5. European Commission. European Customs Laboratories. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-laboratories_en

**АКТУАЛЬНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ
ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ
ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ
ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Косигіна Наталія Альбертівна

*завідувач лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Сакалюк Віта Русланівна

*старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Ст.1 ЗУ Про судову експертизу визначено, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1].

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз, яка затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р., зазначає, що одним із основних видів експертиз, які проводяться в експертних установах, є криміналістична, підвидом якої є почеркознавча [2].

Підготовка та оформлення матеріалів для проведення судово-почеркознавчої експертизи є найважливішою складовою для вирішення будь-яких задач, поставлених перед експертом-почеркознавцем.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі не ідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами тощо).

Для проведення почеркознавчого дослідження у розпорядження експертів органом (особою), який (яка) її призначив(ла) (залучив(ла) експерта) мають бути надані оригінал спірного документу та відповідні зразки почерку та підпису, особи, яка підлягає ідентифікації.

Насамперед, особа, яка призначила експертизу, повинна не тільки правильно формулювати завдання експертизи, але і створювати реальні умови для їх вирішення. Це досягається, перш за все, наданням у повному обсязі відповідних речових доказів, порівняльних зразків, інших матеріалів справи, що містять «біографічні» дані щодо походження і умов зберігання об'єктів, що досліджуються.

При ускладненні під час підготовки та оформлення матеріалів експертизу слідчий завжди може отримати консультацію в експертній установі, скористатися допомогою фахівців [4, с. 65].

Так, вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами. Документи що значаться як вільні зразки в судово-почеркознавчій експертизі надаються особою з певними правилами та вимогами, а саме що дана особа не знала та не могла навіть і припускати можливості їх подальшого використання як зразків почерку (підписів) в майбутньому на дослідженні. Завжди для отримання вільних зразків особа, яка назначає судово-почеркознавчу експертизу, перевіряє безсумнівність їх походження. Потрібна значемість та впевненість в тому, що вони виконані особою, яка саме перевіряється, а не кимось іншим віді її мені. Загальні правила методики щодо проведення почеркознавчої експертизи визначає достовірність зразків почерку (підписів), які надаються перевіряється особою, яка призначила експертизу. Дане правила майже завжди виконується з порушенням або не в повному обсязі, особливо у цивільних та кримінальних справах.

Умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження по справі, але безперечно пов'язані з обставинами цієї справи та виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами.

В практиці у експерта, цей вид порівняльних зразків почерку (підписів) не використовується повною мірою. Зазвичай аби не було труднощів з пошуком достатньої кількості порівняльного матеріалу, насамперед потрібно, самостійно та власноручно висловлювали свідчення в протоколах допиту, поясненнях та інших документах. На даному етапі її увага буде сконцентрована на написанні самого змісту тексту, а не виконання графічного написання букв.

Експериментальні зразки почерку та (або) підпису, що виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у зв'язку з призначенням такої експертизи [3].

Дивлячись які обставини справи виникають, відбір експериментальних зразків знається обов'язково під диктовку та переписуванням тексту. Найчастішою помилкою є відбір зразків почерку з таким же змістом, як і досліджуваний об'єкт, або відбір зразків підпису списуванням, змалюванням спірних текстів або підписів. Такі зразки не можуть прийматись до порівняльного матеріалу та не допоможуть у вирішенні проблеми, яка виникла в процесі встановлення об'єктивності [5, с. 54].

Об'єктивний та обґрунтований висновок безпосередньо залежить від кількості та якості порівняльного матеріалу (зразків почерку та підпису), що надається. Практика показує, що не завжди органом, що призначив експертизу надається порівняльний матеріал належної якості та кількості. Так, непоодинокі випадки, коли орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта перед приєднанням зразків до матеріалів справи не пред'являє їх особі, яка підлягає ідентифікації, експериментальні зразки почерку і підпису не посвідчуються органом, який призначив експертизу.

У зв'язку з чим, експертом-почеркознавцем заявляється клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи [2], які б забезпечили повне та якісне проведення дослідження.

Зразки рукописів повинні відповідати наступним вимогам: писемністю і мовою документу, часу виконання, змісту та цільовому призначенню, матеріалами письма, способу та умови виконання документу, стан пишучого, темпу письма [5, с. 46].

Критерієм достатності обсягу порівняльного матеріалу вважається надання такої його кількості, за якою можливо виявити індивідуальність, варіаційність та стійкість ознак в досліджуваному об'єкті і зразках почерку (підпису) певного виконавця [3].

Порівняльний матеріал надається експертові в тому обсязі, який дозволив би повністю вивчити та проаналізувати ознаки, що містяться у порівнюваних зразках, що надаються на дослідження. Хоча кожний випадок є індивідуальністю, тому підхід експерта щодо дослідження повинен бути не аби як сконцентрований. Необхідно дотримуватися загальноприйнятого правила: чим меншим є обсяг рукопису, що досліджується, тим більше має бути порівняльних матеріалів. Методика почеркознавчих досліджень кількості порівняльного матеріалу не обмежує, але експертна практика незалежно від об'єктів дослідження рекомендує, щоб обсяг зразків почерку складав не менше п'яти сторінок стандартного формату і підписів – не менше десяти. Якщо особа, яка призначила експертизу, через об'єктивні причини не може надати ті або інші зразки, то вона обов'язково про це вказує в постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

До обов'язкових вимог щодо якості зразків для порівняння належить також безсумнівність походження зразків почерку та підписів передбачуваного виконавця – головна визначальна їх ознака (адже

наприклад, вільні зразки почерку, які є основою та фундаментом порівняльних зразків та підписів слід лише пред'являти тій особі, від імені якої вони зазначені).

Ретельна перевірка дійсності вільних зразків зумовлена тим, що помилка, яка допущена під час їх підбору, може призвести до помилкових висновків.

Слід зазначити що при вирішенні основних проблем підготовки та оформлення матеріалів для проведення судово-почеркознавчих експертиз, лише їх належна якість та кількість порівняльного матеріалу забезпечать можливість проведення повного, всебічного експертного дослідження та надання обґрунтованого і об'єктивного висновку, оскільки помилки, допущені при отриманні зразків (вільних, умовно-вільних, експериментальних), можуть стати як причиною порушення процесуальних строків, так і привести до того, що у ході проведення дослідження експерт дійде до висновку, що вирішити поставлене питання не надається можливим.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 №4038-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12> (дата звернення: 14.05.2025).
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція, Форма типового документа, Картка, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98> (дата звернення: 14.05.2025).
3. Лисиченко В. К. Використання спеціальних знань у слідчій і судовій практиці. В. К. Лисиченко, В. В. Ціркаль. К., 2018.
4. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. М., 1979.
5. Судебно-почерковедческая экспертиза / Шляхов А. Р., Манцвотова А. И., Орлова В. Ф. М., 1971.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ТРАСОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПЛОМБ-НАКЛЕЙОК З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Костів Богдан Іванович

*старший судовий експерт лабораторії трасології і балістики
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Основними завданнями трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами – відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо).

Трасологічна експертиза plomb-наклейок вирішує дві групи завдань: діагностичні та ідентифікаційні.

Орієнтовний перелік вирішуваних діагностичних питань:

- Чи порушена цілісність plombи-наклейки?
- Чи наявні сліди на plombі-наклейці, які б свідчили про сторонній вплив (відклеювання plombи, переклеювання тощо)?
- Який зміст маркувальних позначень на plombі-наклейці?
- Чи забезпечує plombа plombувальну дію (виконання своєї функції)?

Орієнтовний перелік вирішуваних ідентифікаційних питань:

- Чи ідентичні за способом виготовлення досліджувана plombа-наклейка з plombою, наданою як зразок?

Основні використовувані терміни та їх визначення:

Plomb-наклейка (рис. 1) – одноразовий сигнально-контрольний запобіжно-охоронний пристрій (знак), встановлення якого на певні конструктивні елементи підконтрольного об'єкта унеможливорює непомітність його несанкціонованого знімання без порушення його цілісності.

Маркувальне позначення – інформація у вигляді буквено – цифрового тексту, за допомогою якої можливо ідентифікувати дану plombу.

Опломбування – встановлення plombи на об'єкт згідно з правилами з метою запобігання несанкціонованому доступу до нього.

Перепломбування – несанкціоноване знімання та повторне встановлення plombи на plombований об'єкт.

Порушення цілісності plombування – несанкціоноване (внаслідок експлуатаційних обставин або навмисне) порушення первинної цілісності plombи, в результаті чого plombа не виконує своєї функції.



Рис. 1

Для визначення основних розмірних параметрів пломб застосовуються штангенциркуль типу ШЦ-1 та вимірвальна лінійка.

Для вирішення поставлених перед експертизою завдань використовуються методи дослідження, що ґрунтуються на сучасних досягненнях науки і техніки. Вони поділяються на загальні, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження.

Загальні, такі як категорії та закони діалектичної логіки, формально-логічні методи пізнання, до яких, в свою чергу, належать: аналіз, синтез, узагальнення, індукції та дедукції, гіпотеза, аналогія.

Загальнонаукові, такі як спостереження, вимірювання, опис, експеримент, порівняння, моделювання.

До спеціальних методів експертизи пломб-наклейок належить візуально-оптичний метод (огляд об'єкта неозброєним оком та з використанням оптичних приладів збільшення, із застосуванням різноманітних засобів і методів освітлення) [1, с. 7].

Експертне дослідження пломб-наклейок складається з таких стадій: 1) попереднє дослідження; 2) роздільне дослідження; 3) експертний експеримент; 4) порівняльне дослідження; 5) оцінка результатів дослідження та формулювання висновків; 6) оформлення результатів проведеного дослідження.

Висновок про те, що досліджувана пломба була перепломбована, обґрунтовується повним або частковим комплексом таких ознак:

- порушення контрольного шару (основи), наявність прихованого запису (рис. 2, 3);
- наявність механічних слідів впливу стороннього предмету (рис. 3), часто виражені у численних складках (зморшках) на кутових частинах пломби (рис. 4, 5), або слідів розгладжування пломби у зазначеній ділянці (рис. 6); також наявність механічних слідів впливу стороннього предмету на поверхні, яка підлягала опломбуванню, у граничній зоні з пломбою-наклейкою;
- наявність клеючої речовини (рис. 7).

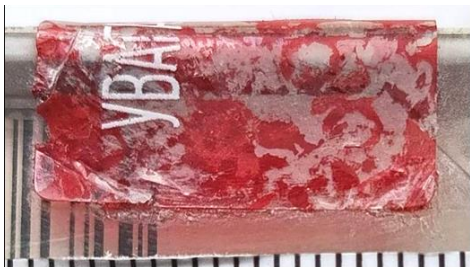


Рис. 2



Рис. 3



Рис. 4



Рис. 5



Рис. 6



Рис. 7

Висновок про те, що досліджувана пломба не виконує своїх функцій, обґрунтовується повним або частковим комплексом таких ознак:

- клеючий шар пломби-наклейки повністю або частково не фіксується з опломбованим об'єктом (рис. 8);
- порушена цілісність пломби-наклейки (рис. 9);
- відсутні фрагменти пломби-наклейки (рис. 9).



Рис. 8



Рис. 9

Перевірка зовнішнього вигляду проводиться як візуально, так і з використанням збільшувальних приладів (криміналістична лупа, мікроскоп).

Безпосереднє порівняння пломби здійснюється з натурними зразками аналогів або ж їх зображеннями та описами в довідковій літературі [1, с. 13].

Фотофіксація здійснюється за правилами масштабної зйомки за допомогою аналогових або цифрових фотоапаратів з подальшою обробкою фотознімків за допомогою комп'ютера та друком на принтері.

Під час комп'ютерної обробки фотознімків допускається змінювати лише:

- чіткість зображення досліджуваного об'єкта (у напрямку підвищення);
- яскравість та контрастність досліджуваного об'єкта;
- колір, яскравість та контрастність фону.

Необхідно зазначити, що при проведенні відділення деяких видів пломб-наклейок від поверхні опломбованого об'єкта, при попередній повній фіксації клеючого шару пломби-наклейки з опломбованим об'єктом, встановлено, що пломби-наклейки відклеюються відносно легко, майже не пошкоджуючись, тобто не залишаючи слідів відклеювання (рис. 10, 11). При повторному наклеюванні сліди відклеювання пломб-наклейок відсутні (рис. 11). Притримуючись наведених вище правил фотозйомки, можна достатньо ілюстративно зафіксувати пошкодження, сліди переклеювання, недоліки виготовлення або ж недостатні охоронні властивості пломб-наклейок.



Рис. 10



Рис. 11

Отже, завдяки застосуванню сучасних технологій (таких як цифрова фотографія, електронно-оптичні методи, програми з обробки зображень) в значній мірі пришвидшується проведення трасологічних експертиз пломб-наклейок та підвищується ілюстративність висновків.

Література:

1. Методика трасологічного дослідження пломб-наклейок. Експерт-на спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» / [укл. А. О. Левицький, О. В. Грищенко]. К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 17 с.: іл.
2. Запірно-пломбувальні пристрої як об'єкт криміналістичного дослідження : метод. посіб. / Щукін О., Гузенко В., Моїсєєв О. [та ін.]. Львів : ЛНДІСЕ, 2010. 96 с.
3. Методика встановлення цілого за частинами / [укл. Коструб А. М., Грищенко О. В., Щирба Д. Є., Чашницька Т. Г.]. К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 37 с. : іл.

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Котляренко Олександр Петрович

*кандидат юридичних наук, полковник юстиції у відставці,
судовий експерт відділу досліджень діяльності органів військового
управління лабораторії військових досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових експерти
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Новий етап повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, який розпочався 24 лютого 2022 року, спричинив запровадження воєнного стану та фактичний початок воєнних (бойових) дій, а також введення в дію низку актів надзвичайного правового регулювання. Йдеться про наявність безпрецедентних до того часу політико-правових рішень, ухвалених органами державної влади, які спрямовані на відсіч збройної агресії.

Вказані події зумовили значне збільшення чисельності Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, діяльність яких безпосередньо пов'язана із застосування зброї та бойової техніки. Довготривале ведення воєнних (бойових) дій на території України негативно позначилося на стані злочинності у воєнній сфері, призвело до суттєвого зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених розділами I, XIX, XX Кримінального кодексу України.

Як відомо, запорукою ефективного, швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування згаданих кримінальних правопорушень є використання спеціальних знань та можливостей судової експертизи, зокрема: військової (щодо застосування видів та родів військ, тимчасового оперативного підпорядкування підрозділів, порядку віддання та виконання наказів, управління військами), військово-технічної (щодо засобів ураження), авіаційно-технічної, вибухотехнічної, а також судової експертизи військового майна, техніки та озброєння, хімічних (бойових отруйних) речовин, психологічної (щодо звільнених з полону осіб), портретно-криміналістичної (щодо встановлення особи по фотознімках), мистецтвознавчої, історико-археологічної (щодо культурних цінностей) тощо.

Проте на теперішній час військову експертизу здійснюють лише три державні спеціалізовані установи Міністерства юстиції України: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз та Національний науковий центр "Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.

М.С. Бокаріуса”, у яких незначна кількість експертів має допуски до проведення таких різновидів досліджень, що обумовлює їх переважаність та, як наслідок, впливає на збільшення строків проведення таких експертиз.

З огляду на виклики сьогодення, пов’язані з постійно триваючою збройною агресією російської федерації, а саме прийняття військовими службовими особами усіх рівнів нагальних управлінських рішень в умовах воєнного стану, перебування значної кількості підрозділів Збройних Сил України на лінії безпосереднього зіткнення із переважаними силами противника, де ситуація постійно змінюється, для слідчих Державного бюро розслідувань під час розслідування у кримінальних провадженнях за фактами подій, що призвели до втрати особового складу, військової техніки та озброєння в процесі ведення воєнних (бойових) дій або проведення оборонних чи наступальних операцій, існує постійна потреба у проведенні саме військових експертиз. При цьому, під час проведення таких експертиз виникає необхідність у наданні оцінки діям (бездіяльності) військового командування, а також управлінських рішень як безпосередньо командирів підрозділів нижчої ланки, так і вищого військового командування [1].

Для аналізу і оцінки прийнятих начальниками органів військового управління управлінських рішень потрібно залучати експертів, які мають допуск до державної таємниці та відповідний рівень (оперативний, стратегічний) військової освіти, яких катастрофічно не вистачає сьогодні в існуючих експертних установах.

Також, під впливом застосування противником сучасних засобів ураження, з’являються ряд нових завдань, які у довоєнний період не були затребуваними. При цьому, вирішення таких завдань значно сприяло б розслідуванню кримінальних проваджень, однак відповідь на них не можуть надати наявні на тепер в Україні види експертиз, а саме:

1) дослідження плат (мікросхем), блоків управління, деталей, вузлів та агрегатів, на предмет наявності будь-якої інформації щодо траєкторії польоту, місця пуску, координат цілі, найменування програмного забезпечення, дати програмування польотного завдання тощо;

2) дослідження фотозображень зі штучних супутників Землі з метою ідентифікації суден (кораблів) та встановлення їх маршруту руху, місця перебування у відповідний час тощо.

Крім того, в умовах збройної агресії російської федерації проти України актуальним є питання доказування завданої Україні шкоди, яку неможливо виміряти шляхом проведення традиційних/усталених видів експертних досліджень. Це стосується, насамперед, розкриття злочинів проти основ національної безпеки України за статтями 109 – 114-2 Кримінального кодексу України. У зв’язку з цим, ми повністю погоджуємося з позицією Головного слідчого управління СБ України, що встановлення та доказування таких фактів, особливо в умовах пра-

вового режиму воєнного стану, обумовлює запровадження нового виду експертизи – “експертизи з питань національної безпеки України” [2].

У зв’язку з цим варто звернути увагу, що “національна безпека” це багаторівнєве й багатокомпонентне явище, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз. Вона тісно пов’язана з усіма аспектами життя людини, суспільства і держави та охоплює: воєнну, зовнішньополітичну, державну, економічну, інформаційну, екологічну безпеку, безпеку критичної інфраструктури, кібербезпеку України та інші напрями.

Безсумнівно, що сфера національної безпеки і сфера оборони України майже не розмежовані та взаємозалежні, що віднайшло своє закріплення в Законі України “Про національну безпеку України”. В умовах правового режиму воєнного стану питання забезпечення національної безпеки і оборони є одним з основних викликів, що стоять сьогодні перед нашою державою, а її зміцнення, у тому числі шляхом проведення експертних досліджень, є однією із стратегічних цілей України.

Крім того, органи досудового розслідування та прокуратура при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених статтею 437 Кримінального кодексу України, неодноразово письмово зверталась до Національного університету оборони України (далі – Університет) щодо залучення у якості спеціалістів у кримінальних провадженнях представників Університету для участі у проведенні комплексних військово-аналітичних досліджень здобутих доказів, зокрема за такими напрямками: а) міжнародне гуманітарне право; б) кримінальне право; в) військова аналітика; г) інформаційно-цифрові технології у військовій сфері; г) оперативне мистецтво.

Результатом цього дослідження, має стати висновок спеціалістів у вигляді інтерактивної електронної карти, що розміщується на “Інтеграційній платформі “Дельта” Збройних Сил України”, з нанесеною на неї щоденною (з 24.02.2022 по 03.04.2024) обстановкою та матеріалами про скоєнні військами російської федерації воєнні злочини на території Київської області [3].

Зважаючи на викладене, керуючись вимогами статті 7 Закону України “Про судову експертизу”, керівництвом Міністерства оборони України на підставі пропозицій Університету було прийнято рішення про створення науково-дослідного відділу судових експертиз у складі Університету [4], який після набуття функціональних спроможностей виконуватиме завдання та функції Експертної служби Міністерства оборони України.

На теперішній час Університетом здійснюється ряд заходів організаційно-правового характеру, які спрямовані на започаткування діяльності Експертної служби Міністерства оборони України, зокрема розроблено:

- 1) проєкт наказу Міністерства оборони України “Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства оборони України”;
- 2) проєкт наказу Міністерства оборони України “Про внесення змін до Статуту Національного університету оборони України”;
- 3) проєкт постанови Кабінету Міністрів України “Про внесення змін до Положення про Міністерство оборони України”.

Підсумовуючи викладене, вважаємо необхідним наголосити, що враховуючи наявність беззаперечних факторів і передумов, які, насамперед, спричинені довготривалою збройною агресією російської федерації проти України, на теперішній час потреба у створенні суб'єктів судово-експертної діяльності в системі Міністерства оборони України є надто гострою та вкрай необхідною, адже очевидно, що в осяжному майбутньому кількість, обсяги та різновиди військових експертиз для доведення вини підозрюваних, обвинувачених лише збільшуватиметься.

Література:

1. Лист Державного бюро розслідувань на адресу Національного університету оборони України (№ 3690 від 10.03.2025). Поточний архів Національного університету оборони України за 2025 рік.
2. Лист Головного слідчого управління Служби безпеки України на адресу Національного університету оборони України (№ 3328 від 03.03.2025). Поточний архів Національного університету оборони України за 2025 рік.
3. Лист Київської обласної прокуратури на адресу Національного університету оборони України (№ 9538 від 04.09.2024). Поточний архів Національного університету оборони України за 2024 рік.
4. Перелік змін до штату Національного університету оборони України (№ 955 від 20.01.2025). Поточний архів Національного університету оборони України за 2025 рік.

НЕОБХІДНІСТЬ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

Кравцова Ганна Олександрівна

*судовий експерт лабораторії економічних видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Швидкість змін звичного укладу життя суспільства нашої країни спочатку в умовах пандемії, а пізніше й військових дій, показали, що саме цифрові технології здатні розширити можливості людства. Їх вдосконалення і розширення сфери застосування вважаються пріоритетними майже в усіх державах світу. Глобальна цифровізація (діджиталізація) наразі поступово охоплює всі сфери суспільного та державного життя.

Основна згадка про поняття цифровізації міститься у проекті Закону України «Про цифровий порядок денний України», прийняття та поширення якого повинно здійснюватися в рамках Цифрового порядку денного ЄС, та визначене як явище, що здатне форсувати революційний розвиток економіки [1]. Підтримання даного проекту Верховною Радою відбулось ще у 2017 році з метою подолання відставання від розвинених країн у цифровій сфері та, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості на глобального ринку [2].

Серед усього глобальних змін в межах цифрової трансформації назвали органи правопорядку та сфера правосуддя.

У травні 2023 року Президентом України було затверджено «Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки», який в першу чергу найбільш релевантним запитом визначає посилення гарантування прав і свобод людини, розбудова демократичної держави та забезпечення верховенства права. Все це потребувало прискорення цифровізації задля забезпечення максимальної оперативності та результативності роботи державного сектору. Крім того даний «Стратегічний план» передбачає впровадження поетапної цифрової трансформації органів правопорядку та прокуратури на основі інструментів стратегічного менеджменту, що втілюють в себе найкращі практики Європейського союзу [3]. Передусім це стало початком для запровадження сервісів на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг.

Цифровізація судової сфери знайшла свою реалізацію через започаткування концепції Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). Це не лише глобальний

технічний проект, а й масштабна платформа, яка змінила роботу судів, зробила її прозорішою та доступнішою для усіх учасників процесу. Наразі було досягнуто інтеграції ЄСІТС з іншими державними базами даних, впровадження централізованого автоматизованого розподілу судових справ, удосконалення механізму дистанційних судових слухань і дотримання найвищих стандартів захисту інформації [4].

Це достатньо революційні та значущі зміни, оскільки рівень довіри до судової влади визначається не лише якісними судовими рішеннями, а й прозорістю самої системи.

Під час досудового слідства, дізнання та судового розгляду карних та цивільних справ чинне законодавство важливу роль відводить науковим методам збору доказів, серед них окрема роль приділена судовій експертизі як методу дослідження та способу доказування [5, с. 92]. Більш того ефективні рішення в будь-якій сфері людського життя не можуть бути прийняті без урахування вагомої думки експертів, тому інститут експертів існує практично на всіх рівнях управління- від вирішення глобальних державних проблем до розв'язання повсякденних господарських питань.

Втім, незважаючи на значну роль судової експертизи, наразі її розвиток перебуває майже у статичному стані. Однією з небагатьох змін інституту судових експертів крізь призму діджиталізації стало впровадження поняття електронний висновок експерта [6].

Проте на сьогоднішній найбільша проблема полягає у роботі з об'єктами дослідження. Особливо чутливо це питання стосується судової економічної експертизи, адже згідно чинного законодавства об'єктами дослідження судової економічної експертизи є первинні бухгалтерські документи та реєстри бухгалтерського обліку, при цьому мова йде виключно про паперову форму. На цьому етапі виникає основний розлад з усією концепцією діджиталізації і вимагає негайного розроблення системи законодавчих змін, які б дозволяли експертам-економістам використовувати у роботі технології блокчейнів. Крім того швидкість розвитку змін вже потребує удосконалення до раніше схвалених Методик проведення експертиз. Не зайвим буде запровадження поняття «цифровий доказ», що могло би зумовити більш раціональне та ефективне використання часу роботи експерта-економіста.

Тому наразі цифровізація судової економічної експертизи це дійсно виклик сучасності. Серед критичних напрямків розвитку є застосування високих технологій задля автоматизації рутинних завдань, що зможе врешті вивести роботу експерта-економіста на рівень, дотичний до найкращих європейських практик.

Підсумовуючи можна зазначити, що впровадження світових стандартів та трендів може стати успішним лише за умови конструктивної взаємодії всіх причетних державних установ, та рішучих кроків спрямованих на автоматизацію та оптимізацію робочих процесів.

Цифровізація, це не лише тренд, це ефективність, прозорість і значна економія коштів та людських ресурсів.

Література:

1. Проект Закону України «Про цифровий порядок денний України»: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/40009.pdf> (дата звернення: 19.05.2025)
2. КМУ, розділ Новини, сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249748834> (дата звернення 19.05.2025).
3. Указ Президента України «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення 19.05.2025).
4. КМУ «Цифровізація судової сфери: працюємо над оновленою концепцією е-Суду» URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/tsyfrovizatsiia-sudovoi-sfery-pratsiuємо-nad-onovlenoiu-kontseptsiiu-e-sudu> (дата звернення 19.05.2025).
5. Попова Л. М., Понікаров В. Д., Попова С. М. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. Харків, 2008. 270 с.
6. Вілінський М. Електронний висновок експерта: теоретичні основи та практичний аспект. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/2.126-2>

**ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ СПРАВ
ЩОДО ЗАГРОЗИ ЗАГИБЕЛІ ЛЮДЕЙ
АБО НАСТАННЯ ІНШИХ ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ**

Крупка Ярослав Анатолійович

*судовий експерт лабораторії електротехнічних, пожежежно-технічних
та досліджень питань безпеки життєдіяльності
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Антіпова Олена Володимирівна

*судовий експерт лабораторії електротехнічних, пожежежно-технічних
та досліджень питань безпеки життєдіяльності
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Основними причинами надзвичайних ситуацій (аварій, нещасних випадків) є недбалість фахівців і керівників підприємств, низька кваліфікація і некомпетентність персоналу, послаблення контролю за виконанням вимог нормативно-правових актів з охорони праці, відсутність належного контролю його роботи.

При порушенні вимог нормативно-правових актів з охорони праці настає відповідальність за частиною 1 статей 271...275 КК. Під «загрозою загибелі людей або настання інших тяжких наслідків» необхідно розуміти такі зміни в стані виробничих об'єктів, внаслідок яких виникає реальна небезпека життю чи здоров'ю людей або заподіяння шкоди різноманітним благам. Створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків має бути реальною, свідчити про виникнення в конкретному виробничому процесі або внаслідок його такого небезпечного стану (загрози), коли з великою вірогідністю можуть наступити передбачені законом наслідки. Не настання наслідків може бути пов'язане або зі своєчасним припиненням порушення, як самим порушником, так і іншими особами, або за «щасливого випадка», наприклад при руйнуванні конструкції, коли в зоні її падіння нікого не виявилося, хоча, якщо це руйнування призвело до великих матеріальних збитків, вважаємо, що «настали інші тяжкі наслідки», які і не зумовили травмування працівників. Негативний вплив порушень вимог охорони праці на ведення виробничого процесу характеризується інерційністю і випадковістю внаслідок об'єктивно існуючої кореляційної залежності між допущеними працівниками промислового підприємства відступами від вимог

нормативно-правових актів з охорони праці (правил, норм, інструкцій, положень, технічної і технологічної документації) і наслідками, які настали після цього [1, 2]. Таким чином, якщо НС обумовлена людським фактором, то присутність особи, яка допустила відхилення від вимог нормативно-правових актів з охорони праці, на місці виникнення події неонов'язкова. У період інерційного запізнювання практично завжди створюється реальна загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, якщо результат допущених відступів від вимог нормативно-правових актів з охорони праці буде навіть без події для підприємств і його працівників.

При розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва об'єктивна його сторона характеризується: а) діянням у вигляді порушення вимог відповідних нормативно-правових актів з охорони праці; б) наслідками у вигляді створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, заподіянням шкоди здоров'ю потерпілого, або у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків; в) прямим причинним зв'язком між діянням і наслідками; г) місцем, а також часом вчинення злочину.

Контроль за дотриманням законодавства з питань охорони праці на виробничих об'єктах, як правило, здійснюється територіальними органами Держпраці. При цьому перевіряються дотримання вимог технічних норм, правил, інструкцій, положень, які регламентують безпеку роботи на виробництві, технологію робіт, режимних параметрів, технічний стан будівель, споруд, машин, механізмів, засобів захисту і контролю тощо, а також вивчаються відповідні матеріали органів державного нагляду. За результатами цих перевірок складаються довідки, акти і видаються приписи, розпорядження на усунення порушень, вказуються особи, які допустили їх і відповідальні за усунення виявлених недоліків.

При цьому особа, відповідальна за усунення цих порушень, в момент настання аварії / нещасного випадку може взагалі не перебувати не тільки на робочому місці або місці аварії, а й на підприємстві, включаючи і з поважних причин (вихідний, відрадження, хвороба, відпустка тощо).

Досудове слідство, як правило, проводиться за поданням органів Держпраці в прокуратуру, Національну поліцію.

Матеріали кримінального провадження повинні містити наступні документи: інформацію, яка викладається у супровідному листі або окремим документом, щодо виявлених порушень, із зазначенням цінності благ, які поставлено під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливої матеріальної шкоди, які саме вимоги нормативно-правових актів з охорони праці порушено, посади, прізвища, ім'я та по-батькові порушників, інші обставини (місце, час виявлення, тривалість порушення), вжиті раніше органом територіального органу Держпраці заходи щодо попередження порушень вимог нормативно-правових актів з охорони праці;

пояснювальна записка посадової особи (державного інспектора) Держпраці, яка в ході перевірки виявила порушення, з посиланням на положення нормативно-правових актів з охорони праці, вимоги яких було порушено, та інші документи щодо цього порушення, ознаки, які вказують на наявність створення реальної загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків; копії письмових пояснень порушників або осіб, відповідальних за додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці, та причетних до події працівників (у разі їх наявності); висновки залучених до перевірок спеціалістів з охорони праці (як правило цими спеціалістами являються державні інспектори Держпраці).

В процесі досудового слідства на підприємстві вилучаються належним чином затверджені: Статут підприємства; Дозволи органу Держпраці на проведення робіт підвищеної небезпеки та роботу машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки; приписи посадових осіб органів Держпраці і відомчого нагляду, служби охорони праці підприємства; Положення про систему управління охороною праці та виробництвом; технологічний паспорт (проект) проведення виробничих робіт; накази, що стосуються питань охорони праці, які видавала адміністрація підприємства; посадові інструкції: головного інженера підприємства, заступників директора з виробництва та охорони праці, начальників зміни, диспетчера, начальника (заступника, помічника начальника) дільниці, механіка, майстра тощо; інструкції з охорони праці робітників; інструкції з безпечного ведення окремих видів робіт, експлуатації обладнання, машин, механізмів, пристроїв, засобів захисту навколишнього середовища і їх технічні характеристики; технічні паспорти, умови і перелік оснащення, безпосередньо задіяного у виробничому процесі; матеріали, які містять дані про технічний стан устаткування, машин, механізмів та мають безпосереднє відношення до процесу проведення виробничих робіт (акти випробувань, технічних оглядів тощо); документи, які містять дані про професійну підготовленість осіб, які виконують роботи підвищеної небезпеки або управляють машинами підвищеної небезпеки, задіяними у виробничому процесі; книги нарядів, наряди-допуски, наряди-путівки майстрів, які підтверджували б факти наявності робочих в місці, де створилася загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків та відповідності виконуваної ними роботи виданим змінним завданням. Залежно від виду виробництва, технологічних операцій і місця, де була створена реальна загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, наданий вище перелік, безумовно, може бути доповнений. Постанова про призначення судової інженерно-технічної експертизи з охорони праці повинна містити основні результати проведеної перевірки, коло осіб, які порушили вимоги техніки безпеки, яке призвело до створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, і винесені на експертизу завдання [3].

Дослідження в рамках судових експертиз в області охорони праці і безпеки життєдіяльності експертиз може бути зведене до наступних універсальних питань:

- вимоги яких нормативно-правових актів з охорони праці в даній виробничій ситуації регламентують дії осіб, причетних до створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків?

- чи є виконувані в даній виробничій ситуації роботи роботами підвищеної небезпеки?

- у чому конкретно, в даній виробничій ситуації, висловилася реальна загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків?

- хто і які відступи від нормативно-правових актів з охорони праці допустив в даній виробничій ситуації?

- хто з осіб, причетних до події, мав технічну можливість запобігти створенню реальної загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, які дії для цього вони повинні були здійснити і які їхні дії (бездіяльності) з технічної точки зору знаходяться в прямому причинному зв'язку з виникненням цих небезпечних умов праці?

Література:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Затверджена наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5.

2. Крупка А. А., Дузь Л. Є. Судова гірничотехнічна експертиза: Усталені форми призначення та проведення / Донецький НДІ судових експертиз. Донецьк : СПД ФО «Воробйов Д.М.», 2010. 80 с.

3. Крупка А. А., Кралюк М. О., Костенко В. К. Загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на виробництві: досудове розслідування, судова експертиза. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : збірник наукових праць. вип. 19. т. 1. Харків : Право, 2019. С. 356–366.

**ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ НОВОЇ ЕКСПЕРТНОЇ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ
ТРУБОПРОВІДНОГО ТРАНСПОРТУ»**

Кузін Микола Олегович

*доктор технічних наук, професор,
провідний науковий співробітник лабораторії залізнично-
транспортних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Джус Олег Володимирович

*завідувач лабораторії залізнично-транспортних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Батіг Андрій Васильович

*старший науковий співробітник лабораторії
залізнично-транспортних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Грицишин Петро

*кандидат технічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник лабораторії залізнично-
транспортних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Возняк Олег Михайлович

*кандидат технічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник лабораторії залізнично-
транспортних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Магістральні та промислові трубопровідні системи складають значну частину матеріальних активів підприємств. Це дуже часто високонавантажені конструкції, в які з метою економії металу, вкладають малі запаси міцності.

Інфраструктура трубопровідного транспорту в Україні сьогодні характеризується високим рівнем морального та фізичного старіння, що не тільки стримує економічний розвиток, але й сприяє виникненню подій, що можуть призводити до серйозних матеріальних і людських втрат.

Згідно відкритих джерел, які були доступні авторам цієї роботи, для трубопровідного транспорту характерна наступна частота відмов, яка подана у табл. 1.

Таблиця 1

Частота відмов (в %) на рік на 1000 км

Вид трубопровода	Аварії	Рік експлуатації						
		1	2	3	4	6	7	8
Газопроводи	Великі	0,98	1,07	0,85	0,85	0,75	0,70	0,85
	Дрібні	2,66	1,83	2,34	1,72	1,44	1,94	4,30
Нафтопроводи	Великі	3,70	2,33	2,77	1,18	1,21	0,70	1,00
	Дрібні	10,70	5,64	3,97	3,62	3,59	3,20	5,23
Трубопроводи в цілому	Великі	1,80	1,40	1,35	0,88	0,80	0,70	0,81
	Дрібні	4,90	2,80	2,63	2,16	2,10	2,30	4,63

При цьому необхідно враховувати, що процеси відмови можуть проходити в різні часові інтервали і бути викликані багатьма факторами, відповідно, мати негативні наслідки для безпеки функціонування елементів інфраструктури.

Технології утримання та ремонту елементів трубопровідних систем, що використовуються в Україні, часто не до кінця враховують зміну експлуатаційних властивостей елементів конструкцій. В результаті маємо наступний розподіл причин виходу із ладу трубопровідних систем (рис. 1).

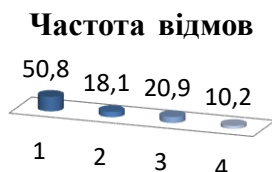


Рис. 1. Частота відмов магістральних газопроводів

В відсотковому співвідношенні до загальної кількості причин відмов поділяють на зовнішні – корозійні процеси (1), дефекти зварних швів заводського чи ремонтного польового виконання (2) та внутрішні – структурні дефекти труб, запірної арматури, будівельно-монтажні дефекти порушення правил експлуатації, 4 – інші відмови (зсуви ґрунту тощо).

Відзначимо, що на даний час при розрахунках і аналізі роботи трубопровідних систем часто використовуються підходи 60-80-х років 20 століття. Це призводить до виникнення подій, при дослідженні яких експерт, що керується нормативно-технічними документами, які діють в Україні, не в змозі встановити об'єктивну причину події і послідовність обставин, що до неї привели.

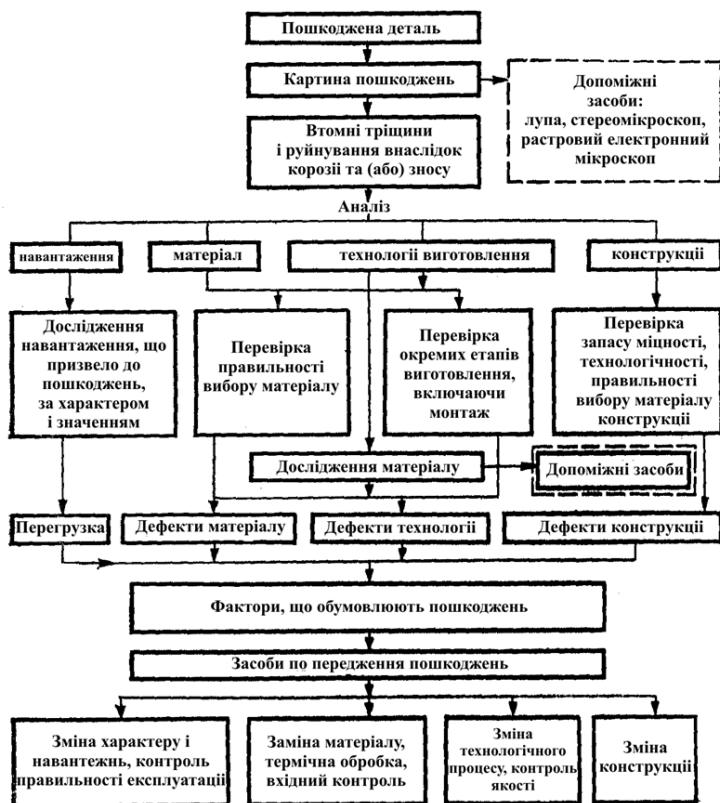


Рис. 2. Алгоритм аналізу пошкоджень елементів конструкцій трубопровідних систем

Також додатковим обмеженням є те, що найчастіше матеріали, надані для дослідження, мають неповну (фрагментарну) інформацію з різною достовірністю про роботу конструкції під час експлуатації.

Використання несистемних методик при аналізі подібних ситуацій дає результати лише в окремих випадках, оскільки дані підходи не враховують усієї складності процесів, які були при відмовах.

У Львівському НДІСЕ разом із колегами із інших науково-дослідних організацій МІО України була розроблена методика дослідження технічного стану трубопровідного транспорту. Створення методики базувалось на підходах системного аналізу, механіки, матеріалознавства, математичного та комп'ютерного моделювання, хімії та фізики поверхні, які дають можливість проводити реконструкцію процесів та встановлення причин, які призвели до відмов конструкцій. В результаті була запропонована системна алгоритмічна схема, за якою має проводитися експертний аналіз руйнування елементів конструкції трубопровідної системи (рис. 2).

Перевагою даної схеми є можливість використання як простих (класичних) аналітичних підходів, так і розрахунково-обчислювальних схем при аналізі виходу з ладу деталей трубопровідного транспорту.

Запропонований алгоритм передбачає можливість використання як простих (класичних) аналітичних підходів, так і розрахунково-обчислювальних схем при аналізі виходу з ладу деталей трубопровідного транспорту.

Розроблений методологічний підхід дає підстави стверджувати про необхідність створення такої нової експертної спеціальності як «Дослідження технічного стану трубопровідного транспорту» та нагальну потребу у підготовці кваліфікованих фахівців з проведення експертних досліджень для виконання судових експертиз.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКСПЕРТИЗИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ

Кузьменко Михайло Михайлович

*заступник начальника відділу пожежотехнічних досліджень
Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Остапов Сергій Володимирович

*головний судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

За результатами практичної діяльності в рамках проведення експертиз безпеки життєдіяльності та охорони праці можна виділити деякі проблемні питання, а саме:

- межі компетенції судового експерта при проведенні експертиз безпеки життєдіяльності та охорони праці;
- необхідність огляду місць настання нещасних випадків;
- питання права при проведенні досліджень.

Щодо меж компетенції слід зазначити, що нерідко питання, які ставляться на вирішення експертиз безпеки життєдіяльності та охорони праці стосуються таких, що вирішуються при вирішенні:

- експертизи обставин і механізму техногенних вибухів;
- пожежно-технічної експертизи;
- електротехнічної експертизи;
- експертизи в галузі цивільного захисту.

Шляхами вирішення даної проблеми, в даному випадку, можуть бути:

- здійснення оцінки питань, що поставлені на вирішення експертизи на початковій стадії попереднього дослідження відповідно до переліків, що наведені в існуючих методиках;
- за необхідності порівняння питань з переліками, що наведені в існуючих методиках за відповідними експертними спеціальностями.

Про необхідність огляду місць настання нещасних випадків варто виділити те, що вході проведення досліджень експертам необхідно розуміти як принцип роботи обладнання, машин, механізмів тощо, так і розміщення певних їх частин, особливості конструкції, а також пристосування, що застосовуються при роботі з ними.

Як правило в наданих на дослідження матеріалах наявні лише фотозображення з місця настання нещасного випадку, що унемож-

ливлює провести повне дослідження з метою визначення як механізму настання нещасного випадку, так і конструктивних особливостей об'єкта, що досліджується.

Тому огляд місць настання нещасних випадків є необхідною умовою для проведення досліджень.

Як приклад можна навести дробарку щоківу СМД-111А маятникового типу (рис. 1, 2).



Рис. 1



Рис. 2

При проведенні огляду вказаної дробарки було те тільки визначено принцип її дії, але й сам механізм настання нещасного випадку, що неможливо було зробити за наданими протоколами огляду місця події, протоколами допиту свідків та фотозображеннями.

Наведемо ще один з прикладів чесальна машина ЧММ-14ВМ (рис. 3, 4).



Рис. 3



Рис. 4

В цьому ж випадку, за результатами огляду було встановлене місце, де працівник отримав травми, хоча за наданими поясненнями свідків це місце було в іншій частини даного обладнання.

В ході проведення оглядів виробничого обладнання можливо встановити і конструкцію та принцип застосування спеціальних пристосувань для роботи з ним.

Як приклад, токарний верстат (рис. 5). При шліфуванні деталей на такому верстаті необхідно використовувати притискні колодки, що визначено пунктом 3.11 розділу II [2]. Разом з цим, конструкція притискних колодок в нормативно-правових актах та довідковій літературі в мережі інтернет не наведена.

В ході проведення огляду місця настання нещасного випадку та самого токарний верстат було з'ясовано як виглядає конструкція притискних колодок (рис. 6), а також принцип їх застосування у роботі (рис. 7).



Рис. 5.



Рис. 6



Рис. 7

Щодо питання права при проведенні досліджень доцільно наголосити, що це питання нерідко піднімається учасниками судового процесу при дослідженні висновку експерта за результатами судової експертизи безпеки життєдіяльності та охорони праці. Це є наслідком того, що при проведенні досліджень судовий експерт здійснює не тільки оцінку відповідності нормативно-правовим актам, але й визначає фактичні обставини подій, що відбулися, і які спричинили смерть людини або нанесення травм, як на виробництві, так і в побуті.

Як приклад при укладеному цивільно-правовому договорі фактично можуть бути встановлені ознаки притаманні трудовим відносинам.

Однак, дані факти не можна відносити до питань права, оскільки визначення висновку експерта у галузі права наведено у статті 114 [1], де зазначено, що у цьому висновку можуть бути надані консультації для допомоги судді (суддям), щодо:

- 1) застосування аналогії закону чи аналогії права;
- 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі.

Враховуючи вище викладене, здійснення оцінки відповідності нормативно-правовим актам та визначення фактичних обставин подій, що відбулися, і які спричинили смерть людини або нанесення травм, як на виробництві, так і в побуті, не є питаннями права.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42, Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 24.04.2025).

2. Про затвердження Правил охорони праці під час роботи з інструментом та пристроями: наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 19.12.2013 № 966. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0327-14> (дата звернення: 24.04.2025).

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Купріянова Анастасія Олександрівна

кандидатка юридичних наук, директорка

Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Судово-експертна діяльність є важливою умовою ефективного розслідування правопорушень та судового розгляду кримінальних, господарських, цивільних, адміністративних справ та справ про адміністративні правопорушення. Закон України «Про судову експертизу» визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [1], втім не надає конкретного визначення цього поняття, що породжує численні

дискусії як у науковому середовищі, так і серед практичних працівників.

У науковій літературі використовуються різні терміни, такі як “експертна діяльність”, “судово-експертна діяльність”, “експертно-криміналістична діяльність”, які нерідко інтерпретуються як синоніми. Звісно, визначення засновані на використанні спеціальних знань обізнаних осіб фахівців у різних галузях науки, техніки, мистецтва або ремесла. Втім, численні дослідження доводять той факт, що експертна діяльність здійснюється в будь-якій сфері, а судово-експертна діяльність – тільки в сфері судочинства, тому є поняттям похідним від експертної діяльності.

Експертна діяльність є специфічним видом людської діяльності, яка базується на практичних і теоретичних наукових знаннях; має пізнавальний, дослідницький характер; може проводитись у різних сферах суспільної діяльності; використовує методи та методики, що не суперечать закону та нормам моралі та ґрунтуються на сучасних досягненнях науки; має на меті всебічне, повне, об’єктивне, комплексне дослідження об’єктів, процесів або явищ; її результатом є отримання нової інформації та формування висновків [2, с. 32].

Деякі вчені отожднюють судово-експертну діяльність з експертною практикою, розглядають як об’єкт загальної теорії судової експертизи або як систему дій, пов’язаних із призначенням та проведенням експертиз з метою встановлення фактичних даних тощо. Втім, ми погоджуємось з іншою групою науковців, які вбачають ширший зміст цієї понятійної категорії. Так, з приводу наведеного С. Ю. Стратонов зазначає, що судово-експертна діяльність полягає не тільки в безпосередньому проведенні дослідження (судової експертизи), а у вжитті інших заходів, спрямованих на можливість проведення судової експертизи, забезпечення її ефективності й об’єктивності. Тому зводити останню виключно до дослідження, в рамках якого здійснюється пізнання окремого об’єкту за допомогою методів на думку науковця невірно. Оскільки забезпечення полягає не тільки в розробці й вдосконаленні методів дослідження, які використовуються при проведенні судових експертиз, а в оснащенні судово-експертних установ необхідними засобами, підготовці висококваліфікованих кадрів – судових експертів, тощо [3, с. 279].

Більш ґрунтовно розглядає складові елементи судово-експертної діяльності М. Г. Щербаківський, вчений виділяє: підготовку експертів різних спеціальностей; матеріально-технічне забезпечення експертних установ; оптимальну організацію експертної та науково-дослідної роботи; здійснення поточного контролю з боку керівників за строком і якістю проведених експертиз; регулярне здійснення взаємного рецензування експертних висновків фахівцями тих самих спеціальностей, але різних експертних установ; надання науково-методичної, довідкової та консультаційної допомоги з питань призначення

судових експертиз; проведення профілактичної роботи з попередження злочинів [4, с. 23].

Слушним є науковий підхід І.В. Пирога, який виділяє такі ознаки судово-експертної діяльності як: підготовка матеріалів на експертизу; призначення її проведення її з дотриманням спеціального правового регламенту, що визначає права й обов'язки експерта, ініціатора проведення судової експертизи; дача висновку, що має статус джерела доказів і визначає судово-експертну діяльність як «регламентовану законодавством діяльність осіб, які володіють спеціальними знаннями та уповноважені сторонами провадження на виконання дій, змістом яких є дослідження певних об'єктів, процесів або явищ, з метою надання науково обґрунтованих висновків для їх використання під час розслідування та судового розгляду справ» [5].

Аналіз зареєстрованих проєктів Закону України «Про судово-експертну діяльність України» показує, що вони також містять визначення поняття «судово-експертна діяльність» та її структуру, втім також є недосконалими і залишаються на стадії розгляду, наприклад: «це особливий вид діяльності, пов'язаної з організацією та проведенням судових експертиз, експертних досліджень, спрямованої на забезпечення уповноваженого осіб (органів), юридичних та фізичних осіб незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками, орієнтованими на максимальне використання досягнень науки та техніки, створенням і удосконаленням науково-методичної бази в галузі криміналістики і судової експертизи, а також державним управлінням та самоврядуванням у цій сфері» [6] або «це системна діяльність, що здійснюється визначеними цим Законом суб'єктами, пов'язана з організацією, проведенням судових експертиз, їх науково-методичним, інформаційним та кадровим забезпеченням» [7].

Як позитив слід зазначити прийняття національного стандарту України ДСТУ 9265:2023 «Судово-експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз» від 16.11.2023 р., який регламентує сферу застосування стандарту, нормативні посилення, терміни та визначення понять, розроблення експертних методик, загальні положення, стадійність та зміст, структурні елементи та їх наповнення, викладення експертних методик, загальні положення (текстові та мовні вимоги, заголовки та нумерування структурних елементів), оформлення експертних методик [8].

Підсумовуючи, слід зазначити, що відсутність чіткого законодавчого підґрунтя спричиняє труднощі в практичній діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності та сприяє дискусіям у науковому полі. Окреслене стосується понятійного апарату судово-експертної діяльності, структури, завдань, які вона покликана вирішувати, а також інших актуальних питань, що потребують подальшого вивчення та вдосконалення.

Література:

1. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: моногр. / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ Дніпропетровськ, 2015. 432 с.
2. Тополя Р. В. Місце і роль експертної діяльності в правовій системі України *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2023 № 61 DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.61.7>
3. Стратонов С. Ю. Поняття та зміст судово-експертної діяльності в галузі експертизи встановлення давності документу. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1(16), том 4. 2017 С. 278–281
4. Щербаковський М.Г. Судові експертизи: призначення, проведення, використання: учб-практ. посібник. Х.: Еспада, 2005. 544 с.
5. Пиріг І.В. Поняття та зміст експертної діяльності органів внутрішніх справ. *Право України* 1 (2011). С. 255-261.
6. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284-1 від 19.11.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284-1&conv=9>
7. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284&conv=9>
8. Про прийняття національних стандартів: Наказ Державного підприємства "Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості" від 16.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0321774-23#Text>

**ETHICAL AND LEGAL CHALLENGES, ABUSE PREVENTION
IN ORGAN DONATION FROM WAR REFUGEES
AND FORCIBLY DISPLACED PERSONS IN THE EU**

Kupriianova Larysa Serhiivna

*Italian and Ukrainian Medical Doctor, PhD in Medicine, Bachelor in Law
Kharkiv National Medical University
Kharkiv, Ukraine,
Humanitas University, Milan, Italy,
Expert of the National Agency for a Quality Assurance of the Higher
Education in Ukraine*

Kupriianova Daryna Serhiivna

*Master of Laws, CEO and Founder of DAR for peace and equality
One Young World Ambassador*

As the Russian war in Ukraine has entered its fourth year, various social, economical, psychological and societal challenges are becoming even more acute both for Ukrainian citizens who face the war while remaining in a direct vicinity to the frontline and those ones, who were forced to flee by seeking a “safe harbour” for themselves and their loved ones abroad. By taking into account the very difference between “those who stayed” and “those who left for an objective safety far away from home”, one is tended to claim that the situation of war refugees and forcibly displaced persons in the EU (or, analyzing widely, on the global scale as well) is definitely more prosperous and their rights as individuals, residents and patients are significantly more protected than in case of those who remained in Ukraine, thus in the country which is courageously fighting against Russian aggressors. On the other hand, however, the aforementioned civil rights and ones of the patient to speak precisely are facing the threat of potential abuse and violation due to relatively easily-recognisable and almost “ordinary” accompanying circumstances and legal procedures in the host countries.

According to the latest figures from the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), almost 7 million Ukrainian refugees currently live abroad. The majority of them, some 6.3 million, are in Europe. Our more than 8-years-long scientific study on main prerequisites of integration and social inclusion of migrants, refugees and forcibly displaced persons which has lasted since 2017, allowed us to postulate that nearly 40% of aforementioned people were forced to flee due to severe diseases in themselves or their closer family members, whilst over 25% (the figure is highly imprecise due to a specific character of the research) are women coming to the territory of the EU expecting the baby or getting pregnant and giving birth directly in the territory of the EU. Along with challenges related

to the disease/illness cure and/or pregnancy-related and childbirth-related procedures, war refugees and forcibly displaced persons are facing numerous legal challenges in obtaining a proper residential status in the host country to be equal under the procedural prism towards citizens of one of the member states. Even though medical procedures and general access to the health services appear to be smooth, despite possible delays and prolonged waiting lists, patients from abroad are rarely being refused medical care. Moreover, within the frame of the long-lasting russian war in Ukraine, Ukrainians more often decide to leave for the EU member states to obtain a medical, especially due to the fact that there are multiple health care programmes related to the Ukrainian refugees medical support. Thus, the existence of such programmes in Germany, for instance, attract Ukrainians who were diagnosed with cancer and/or similarly severe illnesses to come through medical care in German hospitals applying a special kind of refugee-discount or sponsoring programme at the same time. On the other hand, besides severe diseases, disorders and illnesses, there are plenty of planned or less “tremendous” conditions that are also supposed to be tackled through. Moreover, as it was already mentioned, there are definitely numerous women who have been about to give birth throughout years of the full-scale invasion while being abroad.

By analyzing health-related issues and the wide scope of the patient-care-related matters, we should not forget about people who die as a result or despite being appropriately cured. The aforementioned issue is being equally faced by both relatives and family members of severely ill people, as the mothers waiting for their newborn children who are, unfortunately, being born unable to survive due to various conditions and pregnancy complications.

In such situations, besides a bitterness of loss, a close family is very often being exposed to a very particular issue: potential organ donation from their relative who is about to pass away. It is especially touching in the case of newborns, children and adolescents. As long as the postulate of the organ donation is not particularly unknown in Ukraine and is indeed being legally regulated by the Law of Ukraine ‘On the Blood and Blood Components Donation’ (1995), Ukrainians are not commonly accustomed to such a procedure, especially to the whole process of expressing consent or directly refusing organ donation in their case or in one of their relative. In the EU, however, despite being not equally common within the member states, the procedure appears to be “less surprising” to citizens and residents of the Union. In Spain, in particular, there is a presumptuous consent valid for both citizens and residents (including refugees and forcibly displaced persons) to be considered organ donors in case of death, unless the direct refusal will be express either by the potential donor or his/her family members (a so-called opt-out procedure or Act 30/1979). At the same time, newborns and children are automatically being considered as donors with even a low scale of refusal ranking. Sometimes, however, the very issue of the presumptuous consent leads to a significant procedural abuse, as, for example, in Alder

Hey organs scandal in Liverpool, the UK, which even though it was tackled remains an important footprint on the whole history of organ donation and consent as it is.

While watching someone dear to us passing (or about to pass) away, relatives are rarely in an appropriate condition to realize and rationally estimate the accompanying conditions, especially, if some of them are happening rapidly (as, for example, consent/refusal pre-donation procedure). And what if the close family does not comprehend a language of the host country in a manner allowing them to understand the clue of the consent form? And what if the newborn child which is about to pass away due to the severe illness or pregnancy complication is also being considered for an automatic donation, even though the mothers neither would consent, nor even “expect” such a situation to happen. Due to a common lack of necessary linguistic fluency in the language of the host country, highly emotional moments accompanying the whole process of “being ready for someone dare to pass away”, the rapid manner of the consent or opting out required under the prism of the circumstances, refugees and forcibly displaced persons appear to be especially exposed to and vulnerable towards “unexpected” and actually “unwanted” organ donation under the prism of the forced exile out of Ukraine during ongoing full-scale invasion.

As we have already postulated numerous times in our previous scientific works, refugees and forcibly displaced persons, along with migrants in particular cases, are usually exposed to e.g. healing amnesia, migrational nomadism, specific antisocial personality disorders and many other relocation-related disorders and diseases. They tend to render their ordinary-life reaction significantly slower, not to mention the fact that as a result of forcibly relocation individuals are being also exposed to an aggravated learning processes and understanding of the communication led in the foreign language in general. The “fatal inability to react” to the donation-related issue may render those people even more exposed to the somehow “unwanted touch” of the cadaver of their loved one, on one hand (by turning these people into helpless “foreigners” far away from home), whilst, on the other hand, it may significantly aggravate the aforementioned psychological conditions as healing amnesia, migrational nomadism etc, and even increase number of suicide attempts among the analyzed social group as a result of finding themselves vulnerable in such a special death-related situation, in particular, under the prism of being forced to stay abroad due to the ongoing war and inability to come back home.

Therefore, in our opinion, the postulate of opting-in and out for organ donation in regard to refugees and forcibly displaced persons should be separately regulated in cooperation with respective Ukrainian institutions responsible for the organ donation in Ukraine, in the aim of synchronizing a proper and just procedure for individuals who are forced to stay abroad and sometimes are exposed to the death-related issues outside their homeland in the aim of preventing organ donation abuse as a result of lack of a proper level of local language comprehension on one hand, and to prevent

aggravating displacement-related mental conditions flourishing on the background of feeling of helplessness of newcomers, on the other hand.

Bibliography:

1. Pablo de Lora Deltoro. "El trasplante de órganos y el caso del tranvía: ¿por qué no confiscamos los órganos del cadáver?". Jueces para la democracia, *Información y Debate*, n.o 74 (2012): pp 11–25. ISSN: 1133-0627

2. Kupriianova, L., and D. Kupriianova. "Migrational nomadism: origins, prejudices, remedies." *Scientific Collection «InterConf»*, (187) (2024): 123–135.

3. Kupriianova, L., and D. Kupriianova. "Acute stress family detachment as a result of forcible displacement in various generations." *Scientific Collection «InterConf»*, (191) (2024): 103–112.

СИНТЕТИЧНІ КАНАБІНОЇДИ: ФІЗІОЛОГІЧНА, МЕДИЧНА ДІЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Кутя Тетяна Олександрівна

старший судовий експерт

Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України

м. Харків, Україна

В Україні на даний час гострою проблемою є поширення в незаконному обігу нових наркотичних речовин, що мають виражену дію на психіку людини і можуть становити загрозу в разі зловживання ними. У підпільних лабораторіях постійно синтезують нові речовини. Так, у 2010 році на європейський ринок потрапила 101 нова речовина. Період 2011 року характеризується різким сплеском розповсюдження на території України широкого спектру синтетичних сполук, які по суті є структурними аналогами раніше відомих наркотичних засобів та психотропних речовин, зокрема, так званих «синтетичних канабіноїдів» (СК). На жаль, компетентні установи не можуть достатньо оперативно перевіряти безпеку таких речовин та вносити їх до списків контрольованих речовин. Тому утворюється тимчасовий зазор, коли будь-яка речовина деякий час залишається в одній із країн, так би мовити, непідконтрольною, тобто в певному сенсі легальною. Складність цих речовин також полягає в правовому визначенні, оскільки не всі вони відносяться до списку заборонених речовин. Складно встановити їх вплив на здоров'я, так як часто відсутня інформація про їхню дію, особливо при тривалому вживанні. Іншими

словами, нові психоактивні речовини – це речовини, що викликають наркотичне сп'яніння, що імітують найпоширеніші класичні наркотики.

У яскравих та професійно виконаних упаковках таких трав'яних продуктів міститься зазвичай близько 0,5–3 г тонкоподрібнених рослинних матеріалів з додаванням одного або кількох синтетичних каннабіноїдів. Однак у 2008 році ці продукти набули винятково високої популярності в Німеччині та інших країнах Європи завдяки інтернету та повідомленням у ЗМІ, де їх іменували «легальними альтернативами» канабісу, тим самим ненавмисно пропагуючи споживання таких наркотиків. Згодом на ринках з'явилися сотні нових трав'яних продуктів під різними торговими назвами. Синтетичні добавки в таких продуктах можуть істотно відрізнятися як за кількістю, так і за видами синтетичних каннабіноїдів, що використовуються.

Синтетичні каннабіноїди (СК) – це клас хімічних речовин, створених для взаємодії з каннабіноїдними рецепторами в мозку людини, подібно до дії натурального тетрагідроканнабінолу (ТГК), основного психоактивного компонента який міститься в рослині роду коноплі тобто імітують ефекти ТГК та інших канабіноїдів. Однак синтетичні каннабіноїди відрізняються від природних каннабіноїдів структурою, і їх ефекти на організм можуть бути непередбачуваними. Синтетичні канабіноїди були створені для наукових досліджень з метою вивчення функцій каннабіноїдних рецепторів CB1 і CB2. Перші в основному розташовуються в головному і спинному мозку, саме вони відповідають за всім відоме фізіологічне і психотропну дію марихуани. CB2-рецептори розміщені в селезінці і клітинах імунної системи, в силу чого вони мають імуномодуючу дію. Питання подібності хімічної структури може бути вирішено в рамках проведення експертних досліджень наркотичних засобів та психотропних речовин. Таким чином, механізм віднесення конкретної речовини до аналогів наркотичних засобів або психотропних речовин є багатоступінчатим і потребує значних зусиль та знань як на стадії виявлення і встановлення речовин, так і на стадії віднесення їх до групи сполук, що мають виражену фізіологічну активність і можуть становити загрозу в разі зловживання ними. Ранні дослідження, проведені з використанням таких сполук, як HU-210 та JWH-133, показали, що вони можуть впливати на болючі відчуття та запальні процеси, що викликало інтерес до їх медичного використання. Наприклад, HU-210 був досліджений як засіб для лікування хронічного болю та запалень, і його вплив на імунну систему робить його перспективним для досліджень у терапії аутоімунних захворювань. CP-55940, одна з найпотужніших сполук, продемонструвала ефективність придушення росту пухлин у лабораторних умовах. У фармацевтичній промисловості продовжуються спроби створити безпечні форми СК для лікування таких станів, як посттравматичний стресовий розлад та хронічні болі.

Вивчення синтетичних канабіноїдів важливе для розуміння їх ефектів, шкоди та шляхів регулювання, особливо з урахуванням їхньої

популярності на «чорному ринку». Особливо важливо забезпечити доступ фахівців з аналізу наркотиків до еталонних матеріалів та довідкової літератури з наркотиків, що є предметом зловживання, та методів аналізу. Крім того, фахівець з аналізу наркотиків має бути в курсі останніх тенденцій у галузі аналізу наркотиків та крім методів дослідження, спеціалістам необхідно знати процес синтезу психотропних речовин, прекурсорів, які використовуються в цьому процесі та інші речовини, для надання консультацій оперативним співробітникам та слідчим, а також при використанні спеціальних знань на огляді місця події – оглядах місць виготовлення аналізованих психотропних речовин. Синтетичні добавки в таких продуктах можуть суттєво відрізнятися як за кількістю, так і за видами синтетичних каннабіноїдів, що використовуються. На даний момент про фармакологію і токсикологію різних (часто мінливих) синтетичних каннабіноїдів, що додаються в трав'яні продукти, відомо відносно небагато, проте деякі з таких речовин можуть мати більш високий адиктивний потенціал, ніж канабіс, внаслідок швидшого розвитку звикання і часто можуть мати більш сильну і тривалу токсичну дію. Механізм дії синтетичних канабіноїдів на організм людини в тому, що рецептори CB1 та CB2 – це частини ендоканабіноїдної системи, які контролюють різні фізіологічні процеси, включаючи настрій, апетит, біль та пам'ять. Синтетичні канабіноїди пов'язуються з рецепторами CB1 та CB2, але часто сильніше, ніж натуральні канабіноїди, що пояснює інтенсивні та непередбачувані ефекти. На відміну від ТГК, який є частковим агоністом рецепторів CB1 та CB2, СК часто поводяться як повні агоністи, що робить їх вплив більш потужним та довготривалим. Це призводить до серйозних ризиків передозування.

В даний час під міжнародний контроль, передбачений Єдиною конвенцією про наркотичні засоби 1961 або Конвенцією про психотропні речовини 1971, не підпадає жоден синтетичний каннабіноїд, що входить до складу таких трав'яних продуктів. До того ж режим контролю над цими сполуками значно різниться країнами. Для більшості країн велику проблему створює сама кількість нових синтетичних каннабіноїдів, що постійно з'являються, а це означає, що заходи контролю над окремими сполуками можна легко обійти.

Через величезну кількість нових синтетичних каннабіноїдів дуже ймовірно, що аналітики можуть зіткнутися з невідомою речовиною в якому-небудь трав'яному продукті і запідозрити наявність у ньому нового синтетичного каннабіноїду. Однак ідентифікація цієї невідомої речовини буде пов'язана з великими труднощами у разі відсутності у продажу еталонів та еталонних спектрів, а також відповідної літератури та досліджень. Тому для ідентифікації цієї нової речовини її спочатку необхідно виділити з трав'яної суміші у формі чистого/збагаченого з'єднання, для визначення властивостей якого можна використовувати різні аналітичні методи.

З появою нових синтетичних канабіноїдів, виробники змінюють формули, щоб обійти законодавство, тому постає питання законодавчого регулювання. Наприклад, у США класифікація заборонених речовин була розширена для включення нових типів сполук, що дозволило криміналізувати їх продаж. Після заборони JWH-018 на ринку з'явилися аналоги на JWH-073 та AM-2201. У Великій Британії створено спеціальну групу для відстеження розповсюдження СК, але продавці продовжують знаходити нові способи їх реалізації через інтернет. Ухвалення закону про «психоактивні речовини» дозволило обмежити продаж усіх речовин, що викликають психоактивні ефекти, що значно утруднило нелегальну торгівлю.

Синтетичні канабіноїди становлять небезпеку через високу токсичність та труднощі в контролі. Незважаючи на низку перспективних досліджень, їхнє неконтрольоване поширення загрожує громадському здоров'ю.

Для безпечного застосування синтетичних канабіноїдів необхідно створити суворі протоколи тестування та знайти безпечні форми синтезу, щоб вони могли стати частиною терапії для тих, хто потребує лікування.

Література:

1. Uchiyama, N., Kikura-Hanajiri, R., Kawahara, N., Haishima, Y. and Goda, Y., "Identification of a cannabinoid analog as a new type of designer drug in a herbal product." *Chemical and Pharmaceutical Bulletin* (Tokyo), 2009. 57(4): p. 439–441.
2. Dresen, S., Ferreiros, N., Pütz, M., Westphal, F., Zimmermann, R. and Auwärter, V., "Monitoring of herbal mixtures potentially containing synthetic cannabinoids as psychoactive compounds." *Journal of Mass Spectrometry*, 2010. 45(10): p. 1186–1194.
3. EMCDDA, Thematic Papers – Understanding the 'Spice' Phenomenon. 2009; available at <http://www.emcdda.europa.eu/publications/thematic-papers/spice> (last accessed 17.03.2013).
4. Ernst, L., Schiebel, H.M., Theuring, C., Lindigkeit, R. and Beuerle, T., "Identification and characterization of JWH-122 used as new ingredient in 'Spice-like' herbal incenses." *Forensic Science International*, 2011. 208(1–3): p. e31–e35.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ РЕТРОСПЕКТИВНОЇ ОЦІНОЧНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Куцарева Анастасія Олександрівна

старший судовий експерт

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

У сучасних умовах реформування правової системи України та підвищення ролі судових експертиз особливу увагу привертає розвиток ретроспективної оціночно-будівельної експертизи. Такий вид експертизи дозволяє надати суду обґрунтовану інформацію про вартість об'єкта нерухомості або обсяг будівельних робіт у минулому, що особливо важливо у спорах щодо компенсації збитків, поділу майна, банкрутства та самочинного будівництва [2, с. 1].

1. Поняття та правові основи ретроспективної оціночно-будівельної експертизи

Ретроспективна оціночно-будівельна експертиза – це дослідження технічного стану об'єкта нерухомості та його вартості станом на певну дату в минулому. Вона ґрунтується на нормах Цивільного кодексу України [1], Господарського процесуального кодексу [8, с. 45], Закону України «Про судову експертизу» [2], а також на методичних рекомендаціях Фонду державного майна України [7] та нормативних актах у сфері будівництва й оцінки майна [3; 4].

2. Сфера застосування ретроспективної оціночно-будівельної експертизи

Ретроспективна оціночно-будівельна експертиза використовується в таких випадках:

- Визначення вартості об'єкта нерухомості станом на минулу дату;
- Оцінка вартості самочинного будівництва;
- Встановлення фактичних витрат на будівництво при вирішенні майнових спорів;
- Визначення обсягів будівельних робіт у рамках процедури банкрутства або ліквідації підприємств;
- Розрахунок збитків від пошкодження або знищення будівель [5, с. 72].

3. Основні проблеми проведення ретроспективної оціночно-будівельної експертизи

Серед головних проблем, які гальмують розвиток цього виду експертизи, варто виділити:

- Відсутність уніфікованих методик для визначення вартості будівель станом на минулу дату [6, с. 33];

- Складність у відновленні фактичного технічного стану об'єкта без повної проєктної документації;
- Відсутність єдиного доступу до архівних технічних матеріалів;
- Недостатній рівень підготовки експертів у сфері ретроспективних оцінок.

4. Перспективи розвитку ретроспективної оціночно-будівельної експертизи

Перспективи розвитку ретроспективної оціночно-будівельної експертизи включають:

- Розробку і впровадження державних стандартів для проведення ретроспективних оцінок.
- Активне впровадження цифрових технологій, у тому числі 3D-моделювання та геоінформаційних систем (GIS), для реконструкції стану об'єктів на визначену дату.
- Створення єдиного державного архіву технічної документації на об'єкти нерухомості.
- Впровадження освітніх програм та курсів підвищення кваліфікації для судових експертів [5, с. 118].
- Розвиток міждисциплінарної взаємодії між оцінювачами, будівельними інженерами, юристами та суддями.

Ретроспективна оціночно-будівельна експертиза є необхідною складовою ефективного судового процесу, особливо у справах, що стосуються оцінки збитків, поділу майна та самочинного будівництва. Її розвиток потребує комплексного підходу – як на законодавчому рівні, так і через впровадження сучасних технологій та підвищення професійного рівня експертів [6, с. 129].

Література:

1. Цивільний кодекс України. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII.
3. Методика оцінки майна, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1891.
4. ДСТУ-Н Б А.2.2-10:2012. Настанова з визначення вартості будівництва.
5. Лещенко А. О., Юрченко І. С. Судова будівельно-технічна експертиза: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2020.
6. Фесенко І. М. Теоретико-методичні основи оціночної діяльності : монографія. Харків : Право, 2018.
7. Офіційний сайт Фонду державного майна України. URL: <https://www.spfu.gov.ua>
8. Науково-практичний коментар до Господарського процесуального кодексу України. К. : Юрінком Інтер, 2021.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ НАПІВСИНТЕТИЧНИХ КАНАБІНОЇДІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ

Кучинська Ірина Вікторівна

*кандидат фармацевтичних наук, головний науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Упродовж останніх років у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у країнах ЄС спостерігається стрімке зростання кількості нових психоактивних речовин (NPS), серед яких особливе занепокоєння викликають напівсинтетичні канабіноїди (SSCs). Поява таких речовин є наслідком розвитку легального ринку продукції з промислових конопель із низьким вмістом Δ^9 -тетрагідро-канабінол (Δ^9 -THC) та зростанням інтересу до альтернативних сполук, які залишаються поза регулюванням у багатьох країнах. З огляду на зростаючі ризики поширення таких речовин у незаконному обігу та недостатню нормативну базу для їхньої оперативної ідентифікації, в Україні існує нагальна потреба у вдосконаленні аналітичних методів та розширенні співпраці з європейськими судово-експертними інституціями.

Згідно з даними Об'єднаного дослідницького центру (JRC) Європейської комісії [1], у 2024 році в межах Європейської системи раннього попередження (EU EWS) була офіційно зареєстрована вже тисячна нова психоактивна речовина. Серед нововиявлених сполук – 18 SSCs. Ці речовини зазвичай отримують шляхом хімічної модифікації канабідіолу (CBD), який видобувається з легальних сортів коноплі. У результаті таких змін значно змінюються фармакологічні властивості сполук. Попри структурну схожість із природними канабіноїдами, НСК можуть мати зовсім інший психоактивний ефект. Наприклад: гексагідроканабінол (ННС) – хімічно модифікований аналог Δ^9 -THC, з додатковими атомами водню, має подібну до THC дію, однак її сила може варіюватися залежно від ізомеру; гексагідроканабіфорол (ННСР) – споріднена з ННС сполука, яка має подовжений алкільний ланцюг, що посилює її зв'язок з канабіноїдними рецепторами та, ймовірно, робить її більш активною; Δ^9 -тетрагідроканабіфорол (Δ^9 -THCР) – канабіноїд із подовженим бічним ланцюгом, вважається одним з найсильніших природних канабіноїдів через високу спорідненість до рецептора CB1; ННС-О (ацетат гексагідроканабінолу) – ацетилована форма ННС, створена для посилення біодоступності й дії речовини, може мати більш тривалу або інтенсивну психоактивну дію. Ацетатні похідні цих сполук також мають змінений психоактивний

профіль, що ускладнює їхнє виявлення за допомогою традиційних методів аналізу. Саме це створює виклики для аналітичних лабораторій у виявленні та ідентифікації нових SSCs.

В контексті діяльності європейських регуляторних та моніторингових органів особливу увагу приділяється сполукам, що характеризуються підвищеною токсичністю, невизначеним метаболізмом і не підпадають під дію національного законодавства. Зокрема, наприкінці 2024 року у Швеції митною службою було вилучено зразок рідини для вейпу, в якому методом ядерного магнітного резонансу (ЯМР) ідентифіковано Δ^9 -ТГК-метилкарбонат (дані отримані під час 30-ї щорічної зустрічі Робочої групи з дослідження наркотиків ENFSI, яка відбулась 6 – 8 травня 2025 року в м. Берлін, Німеччина). Крім того, під час досліджень у JRC було виявлено ще кілька невідомих напівсинтетичних канабіноїдів у продуктах типу жувальних цукерок, рослинного матеріалу та електронних сигарет [2].

Дослідники Інституту судових досліджень м. Краків [3] здійснили мас-спектрометричне дослідження фрагментаційних шляхів ряду SSCs та фітоканабіноїдів з використанням рідинної хроматографії у поєднанні з квадрупольною часопролітною мас-спектрометрією (LC-QTOF-MS). Встановлено характерні іонні фрагменти, зокрема іон з m/z 193.1223, який утворюється в результаті розриву хімічних зв'язків у структурі бензопіранового кільця, що є типовим для фрагментації як природних, так і SSCs. Це дозволяє передбачати наявність конкретних структурних груп та полегшує ідентифікацію нових SSCs у зразках, вилучених із незаконного обігу. У ході дослідження [3] також встановлено, що ацетатні похідні, зокрема ацетат гексагідроканабінолу (HHC-O) та ацетат тетрагідроканабіфорулу (THCP-O), демонструють характерну фрагментацію з утворенням іонів, що відповідають відщепленню ацетатної групи, що може слугувати специфічним аналітичним маркером при їх ідентифікації.

Фахівці Національної судово-криміналістичної лабораторії Словенії повідомили про виявлення бромованих SSCs, вилучених в червні 2024 року у складі рідин для вейпів та зразків канабісу. Ідентифіковані речовини демонстрували характерні сигнали на рівні m/z 436/438 та 464/466, що свідчило про наявність атомів бромю. З метою підтвердження було здійснено синтез бромованого аналога гексагідроканабінолу в ацетильованій формі (HHC-O), а його структура була верифікована за допомогою інфрачервоної спектроскопії (ІЧ) та ядерного магнітного резонансу (ЯМР), що дало змогу точно визначити положення атома бромю в ароматичному кільці.

З огляду на те, що нормативно-правова база України лише частково охоплює нові психоактивні речовини (NPS) та не передбачає ефективного механізму оперативного реагування на появу нових напівсинтетичних канабіноїдів (SSCs), наведені дослідження мають особливу актуальність. Продукція на основі канабідіолу (CBD), яка активно позиціонується як «легальна», потенційно може

використовуватись як прикриття для обігу хімічно модифікованих психоактивних речовин, що створює суттєві ризики для громадського здоров'я. Для посилення можливостей судово-експертної системи необхідне впровадження високороздільної мас-спектрометрії, методів ядерного магнітного резонансу (ЯМР) та хеометричних підходів до ідентифікації нових сполук, а також розширення міжнародного наукового та аналітичного співробітництва в межах Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI) та інших профільних організацій, що займаються моніторингом та дослідженням нових психоактивних речовин.

Література:

1. Guillou C., Cipolla M., Reniero F. Identification of New Semi Synthetic Cannabinoids. Joint Research Centre, European Commission, 2024. 42 p. URL: <https://www.publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC136007> (дата звернення 12.05.2025).
2. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). European Drug Report 2024: Trends and Developments. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024. 96 p. URL : https://www.emcdda.europa.eu/publications/european-drug-report/2024_en (дата звернення 12.05.2025).
3. Sekuła K., Wrzesień-Tokarczyk W., Masier K. Prediction of chemical structures of semi-synthetic cannabinoids on the basis of characteristic ions using high-resolution mass spectrometry. Kraków: Institute of Forensic Research, 2024. 12 p. URL: <https://www.ifis.org.pl/publications/2024-cannabinoids-structures.pdf> (дата звернення 15.05.2025).
4. Janežič M. Unexpected Bromine: Semi-Synthetic Cannabinoids in Seizures. Ljubljana: National Forensic Laboratory, Slovenia, 2024. 10 p. URL: <https://www.policija.si/eng/index.php/generalpolicedirectorate/forensic-science/1350-unexpected-bromine> (дата звернення 15.05.2025).

ДНК-ПРОФІЛЮВАННЯ ЯК ВИД КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОФАЙЛІНГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Лазаренко Алла Миколаївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права

Пенітенціарної академії України,

провідний фахівець з організації наукової роботи

Чернігівського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України

м. Чернігів, Україна

Павлюк Алла Василівна

заступник завідувача відділу – завідувач сектору молекулярно-генетичних досліджень відділу біологічних досліджень та обліку

Чернігівського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України

м. Чернігів, Україна

У сучасних умовах збройної агресії РФ проти України спостерігається значне зростання кількості безвісно зниклих цивільних осіб та військовослужбовців. Переважна частина з них потенційно можуть бути загиблими внаслідок активних бойових дій на території нашої держави. У цьому контексті особливої актуальності набуває криміналістичне профілювання, зокрема ДНК-профілювання, яке дозволяє з високим рівнем достовірності ідентифікувати особу, встановлювати спорідненість, аналізувати біологічні сліди з місць подій, а також документувати воєнні злочини.

Встановлення ДНК-профілів, подальший аналіз зразків букального епітелію родичів безвісти зниклих осіб, зразків невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла, а також особистих речей осіб, безвісти зниклих є єдиним джерелом інформації під час бойових дій.

Наукове значення розвитку ДНК-профілювання полягає у вдосконаленні методів вилучення й аналізу генетичного матеріалу в складних умовах, створенні національних баз даних та розвитку міжнародного співробітництва. Усе це сприяє ефективному кримінальному процесу, зміцненню системи правосуддя та ідентифікації жертв і зниклих безвісти в умовах збройного конфлікту.

Вперше метод ДНК-ідентифікації був розроблений у 1984 році англійським генетиком А. Джеффрісом, який виявив у структурі ядерної ДНК індивідуальні для кожної особи ділянки, які можна

виділити та порівняти. Це стало поштовхом для розвитку ДНК-дактилоскопії (англ.: DNA fingerprinting). Завдяки публікаціям А. Джеффріса та його співавторів у 1985 році [1], метод почали активно впроваджувати у судово-експертну діяльність.

Сьогодні молекулярно-генетичний аналіз ДНК людини, за оцінкою Національної академії наук США, визнано надійним методом судово-експертної ідентифікації [2]. Водночас, в англomовній літературі, крім терміну «DNA fingerprinting», нерідко застосовують «DNA profiling», «DNA barcoding», «DNA typing», «Forensic DNA analysis», що відображає різноманітність методик і підходів.

В Україні ДНК профілювання стало ключовим інструментом криміналістичного профайлінгу в умовах збройного конфлікту. Воно широко застосовується експертами Експертної служби МВС України та Бюро судово-медичної експертизи під час встановлення особи загиблих у зонах бойових дій, документування воєнних злочинів, розслідування фактів насильницьких зникнень, формування ДНК-бази для оперативного реагування на запити правоохоронних органів.

Згідно з підходом професора О.М. Цільмака, у структурі криміналістичного профайлінгу вирізняють три напрями дослідження: 1) науково-прикладні положення; 2) безпосередній процес профілювання; 3) вимоги до профайлера як фахівця [3, с. 54–55]. Більш детально зупинимося на першому з них щодо науково-прикладних положень ДНК-профілювання.

Криміналістичне дослідження ДНК – розділ криміналістичної техніки, який вивчає індивідуальні генетичні ознаки живих організмів, що містяться в їхній ДНК, з метою ідентифікації та вирішення окремих завдань орієнтувального характеру під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

На сьогоднішній день у вітчизняному законодавстві вже існує потужна база нормативних напрацювань у даному напрямку. Зокрема відповідно до наказу МВС України від 10 вересня 2009 року № 390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» до оперативно-розшукових колекцій включаються ДНК-профілі: осіб, які підозрюються або звинувачуються в учиненні злочинів, узятих під варту, засуджених; біологічних слідів, вилучених при огляді місця події, у тому числі за фактами безвісного зникнення осіб, проведення інших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; невпізнаних трупів [4]. Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 9 липня 2022 року № 2391-IX [5] визначає поняття геномної інформації людини, сутність молекулярно-генетичної експертизи, принципи реєстрації геномної інформації, види та особливості її реєстрації, зокрема щодо військовополонених, особливості відбору біологічного матеріалу тощо. Електронний реєстр геномної інформації (ЕРГІЛ) створений і функціонує згідно вказаного Закону.

Проаналізувавши сутність криміналістичного профілювання, зокрема особливостей ДНК профілювання, можемо констатувати, що останнє має об'єкт і предмет вивчення, мету та завдання.

Об'єктами ДНК-профілювання є біологічні сліди людини та біологічний матеріал – тканини й виділення тіла, а також останки померлої особи, що містять геномну інформацію [5]. До біологічних об'єктів, які досліджують у лабораторіях Експертної служби МВС та у Бюро судово-медичних експертиз під час проведення молекулярно-генетичної експертизи належать кров, сперма, букальний епітелій, слина, піднігтьовий вміст, кістки та зуби, волосся людини, контактні сліди.

Предметом ДНК-профілювання є ДНК, а саме – ділянки ядерної ДНК з тандемними повторами (VNTR та STR регіони) та нуклеотидна послідовність мітохондріальної ДНК [6, с. 30–32].

Основними завданнями ДНК-профілювання є:

- вивчення та встановлення генетичних ознак (ДНК-профілю) біологічного матеріалу людини – букального епітелію, крові, сперми, клітин, волосся, тканин та органів;

- відбір найбільш ефективних методів дослідження ДНК, що є критично важливим для ідентифікації тіл у випадках масової загибелі людей. Необхідно використовувати декілька взаємодоповнюючих методів, аби знизити ризик помилки й отримати статистично достовірні результати. Зокрема, перевагу надають прижиттєво відібраним біологічним зразкам безвісті зниклої особи (військово-службовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, а також членів добровольчих формувань територіальних громад). Також слід вилучити речі зниклої особи, відібрати зразки ДНК у родичів першого ступеня спорідненості, а за можливості – дослідити ізольовані біологічні об'єкти (кісткова тканина, зуби), які мають високу стійкість до деградації під впливом зовнішніх чинників. Комплексне застосування STR-аналізу, дослідження мітохондріальної ДНК та Y- та X-хромосом значно підвищує точність ідентифікації в умовах воєнного стану [6, с. 36].

- встановлення джерела біологічного сліду в змішаних зразках (наприклад, при згвалтуванні);

- встановлення ідентичності останків у випадках розчленування трупа та ідентифікації жертв катастроф, за наявності живих близьких родичі (батька, матері або дітей);

- встановлення факту біологічного батьківства та/або материнства у випадках викрадення чи заміни дітей, а також у справах щодо спірного батьківства;

- точне, своєчасне та достовірне внесення інформації до електронного реєстру геномної інформації людини, що є важливим для забезпечення ефективності подальших досліджень і практичного використання даних.

Ефективність ДНК-профілювання у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень підтверджена багаторічною практикою. Водночас окремі помилки в правозастосовній діяльності зумовлені не недосконалістю методики, а суб'єктивними чинниками – насамперед, помилковим тлумаченням результатів аналізу незначної кількості слідового матеріалу. Це пов'язано з ризиками контамінації або опосередкованого перенесення ДНК, особливо при дослідженні контактних слідів. Хоча сучасне обладнання дозволяє отримати повний ДНК-профіль із 100 пікограмів ДНК, така кількість матеріалу не завжди свідчить про прямий контакт особи з об'єктом. Складною залишається також інтерпретація змішаних профілів, а також правові й етичні питання, пов'язані з використанням генетичних даних у пошукових цілях [6, с. 61–62].

Як зауважує О.В. Кульченко, у разі піддання останків впливу високих температур методи геномного профілювання можуть бути неефективними через руйнування біологічного матеріалу. У таких випадках виникає необхідність застосування альтернативних методів ідентифікації залежно від збереженості останків – зокрема, методів судової антропології або дентальної ідентифікації [7, с. 246].

Отже, ДНК-профілювання є одним з найефективніших інструментів криміналістичного профайлінгу, що забезпечує точну ідентифікацію особи, встановлення родинних зв'язків, аналіз біологічних слідів і фіксацію воєнних злочинів. Його застосування має вирішальне значення в умовах збройної агресії, особливо під час ідентифікації загиблих у масових похованнях та за відсутності інших доказів. Висока чутливість методів, розвиток нормативної бази та створення електронних реєстрів роблять ДНК-аналіз важливою складовою сучасної судово-експертної системи України, яка забезпечує об'єктивність доказової бази у кримінальних провадженнях, сприяє встановленню істини у складних справах, зокрема в умовах воєнного стану, та дозволяє ефективно співпрацювати з міжнародними базами даних у межах розслідування воєнних злочинів.

Література:

1. Jeffreys A. J., Wilson V., Jheon S. L. Hypervariable Minisatellite Regions in Human DNA. *Nature*. 1985. V. 314. P. 67–73. Jeffreys A. J., Wilson V., Thein S. L. Individual-specific «fingerprints» of human DNA. *Nature*. 1985. V. 316. P. 76–79.
2. Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward. Committee on Identifying the Needs of the Forensic Sciences Community, National Research Council. ISBN: 0-309-13131-6, 352 pages, 2009. P. 41. DOI: <https://doi.org/10.17226/12589>. URL: <http://www.nap.edu/catalog/12589.html>.
3. Цільмак О. М. Загальні положення криміналістичного профайлінгу. *Юридична психологія*. 2019. № 1 (24). С. 54–61.

4. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 вересня 2009 року № 390: станом на 06 лют. 2023 р. 02 вер. 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення 14.05.2025).

5. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: закон України від 9 липня 2022 року № 2391-IX: станом на 06 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-IX#Text> (дата звернення 14.05.2025).

6. Степанюк Р. Л. Сучасні криміналістичні засоби та методи протидії злочинності : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусева ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. ХНУВС, 2024. 232 с.

7. Кульченко О. В. Про необхідність законодавчого схвалення концепції проведення молекулярно-генетичної експертизи в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 246–254.

ДО ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОПИТУВАЧА ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ АБО СТАЛИ СВІДКАМИ НАСИЛЬСТВА

Ласунова Світлана Валеріївна

кандидат педагогічних наук,

*завідувач відділу науково-методичного та інформаційно-аналітичного
забезпечення експертної діяльності*

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

Кадуха Олена Сергіївна

*судовий експерт лабораторії психологічних, мистецтвознавчих
та інших видів досліджень*

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

Проведення слідчих дій за участю дітей – тонкий та делікатний процес, який, відповідно до Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, повинен відбуватися у спеціально облаштованому приміщенні та під керівництвом кваліфікованого психолога [1]. Протягом певного часу основною проблемою в проведенні допитів за участю дітей був низький

рівень підготовки фахівців та незадовільні умови проведення опитування. Завдяки проведеній роботі – спрямованого навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів, науковим публікаціям, громадським засіданням та обговоренням, що привертають увагу до необхідності покращити особливості організації проведення допиту за участю дітей, – умови організації та проведення слідчих дій зазнали позитивних змін. Однак постає питання стосовно того, в якому психологічному стані діти знаходяться після проведених слідчих дій за їх участю, оскільки насилля (пряме чи непряме) залишає негативний відбиток на психіці неповнолітнього, вносить корективи у його світосприйняття, поведінку, емоційні реакції тощо.

Повернення до травмуючої події, спогади про неї можуть так само глибоко ранити дитину, закарбовуючись в надрах її свідомості.

Метою представленої доповіді є огляд можливостей експерта-психолога або психолога-опитувача щодо купірування негативних емоцій, які виникають у постраждалого неповнолітнього при проведенні допиту (опитування).

Травма виникає, коли атака або зневага включають на стільки яскраво виражену реакцію "стії/бий/біжи", що людина не може вимкнути її після того, як небезпека зникає. Людина застрягає в стані фізіологічного збудження і ніяк не може перейти у режим розслаблення [2]. Зазначений стан може призвести до різних наслідків: соматичні захворювання, розлади поведінки, емоційних реакцій, зниження когнітивних функцій, змінення психічних станів (депресія, апатія тощо) та інше.

Що відбувається під час проведення слідчих дій за участю неповнолітнього? Опитувач дитини в момент слідчої дії створює довірливі та комфортні умови, що сприяють відкритості опитуваної особи, можливості розповісти про важливе та значуще. В цей час кваліфікований фахівець є для дитини психологічно близькою людиною, «надійним плечем», на яке можна спертися, людиною, перед якою можна «психологічно роздягтися», лікарем, якому довіряєш свої душевні рани тощо. Після отримання інформації стосовно досліджуваної події (зазвичай, травмуючої) слідча дія завершується, а дитина залишається знову наодинці зі своєю проблемою, тими ж «реанімованими» спогадами, негативними переживаннями, що знову травмують та віктимізують її.

Ми пам'ятаємо та усвідомлюємо, що до компетенції опитувача дітей не відноситься консультування постраждалих осіб або їх психотерапевтування. Водночас, у зв'язку з незначним життєвим досвідом, несформованою психічною діяльністю та іншими особливостями розвитку, малолітні та неповнолітні особи потребують додаткової допомоги задля «реанімації» їх психологічного стану «тут і зараз». І спеціаліст-психолог (або судовий експерт-психолог) може посприяти відновленню стану дитини, зниженню її напруги завдяки прийомам *позитивної психологічної інтервенції*.

Позитивні психологічні інтервенції (далі – ППІ)- це методи психологічного впливу (інколи – повноцінні програми, комплекси тренінгів, інші види групових та індивідуальних активностей), спрямовані на культивування позитивних емоцій, соціально схваленої поведінки, оптимістичного та реалістичного сприйняття дійсності [3]. Зазвичай, ППІ позитивно стимулюють благополуччя людини/дитини через вплив на їх особистісні характеристики, засобами формування позитивних емоцій, залучення до справи, яка приносить задоволення, шляхом побудови позитивних соціальних взаємин, формування адекватної самооцінки, почуття власної значущості, сенсу життя та інш. [4].

Інтервенція, як і психотерапія, психокорекція, є засобом психологічного впливу на людину. Але відмінності між ними є. Психотерапія – це довготривала робота з клієнтом на глибинному рівні, націлена на зміни в структурі особистості. Психокорекція – більш короткотривалий процес. В його засадах лежать завдання корекції поведінки, розвитку особистості. Зі свого боку позитивна психологічна інтервенція спрямована на створення позитивного сприйняття або ставлення, корекції відчуттів та емоцій людини, що призводить до покращення її стану. Тобто, позитивна психологічна інтервенція в межах проведення слідчих дій за участю дитини є «знеболюючим», що ситуативно допомагає «зняти біль», але в подальшому травмована особа потребує «лікування» (завдяки психотерапії чи психокорекції).

Пропонуємо орієнтовний алгоритм надання психологічної допомоги опитувачем для покращення психологічного стану дитини, яка прийняла участь у слідчих діях:

- пояснити дитині те, що пережитий негативний досвід відрізняється ситуативністю та завершеністю; сформувати установку про можливі позитивні зміни у майбутньому, що допоможе дитині перевести фокус уваги з травмуючої події;

- виокремити сильні сторони дитини та ресурси, які допоможуть покращити самосприйняття;

- визначити значимих осіб, які можуть надати підтримку дитині. Це впливатиме на формування позитивних взаємин з оточуючими, приєднання до соціальної групи, допоможе сформувати установку: «я не одна чи я не один, в мене є підтримка»;

- сфокусувати увагу дитини на приємних для неї речах: хобі, взаємодія з оточуючим, певні дії чи події, які відгукуються в позитивному напрямку; можна запропонувати постраждалій особі візуалізувати свої цілі та уявити, як почуватиметься дитина, коли досягне їх;

- можливе застосування технік, що спрямовані на розслаблення, зняття напруги (робота з диханням, самомасаж, малювання, прослуховування релаксуючої музики тощо) в залежності від стану дитини та її вподобань.

Як зазначалося вище, позитивні психологічні інтервенції – це перша психологічна допомога, яка дає можливість налаштувати дитину на позитивне сприйняття та самосприйняття, відвести фокус її уваги з негативної події. Водночас не вирішує основну проблему травмованої особи. Травмована дитина вже не зможе жити, як раніше, керуватися знайомими та «працюючими» патернами поведінки. Необхідно вибудовувати нову систему світосприйняття та вчитися жити наново. Це може бути забезпечено лише професійною допомогою кваліфікованого спеціаліста – психолога, психотерапевта, психіатра.

Література:

1. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей: веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188> (дата звернення: 07.03.2025).
2. Уокер П. Комплексное ПТСР: руководство по восстановлению от детской травмы / Пит Уокер ; пер. с англ. Т. А. Исмаил. К. : Диалектика, 2020. 274с.
3. Титаренко О. І. Кризова інтервентна допомога в освіті. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2015. № 19. С. 6. URL: https://imidg.ucoz.ua/elgurnal/vyp22/7/titarenko_o.i.pdf (дата звернення: 15.04.2025).
4. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pozashkilna/psychologichna-sluzhba/metodichka-080914.pdf> (дата звернення: 22.04.2025).

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОФОРМЛЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Мазниченко Юрій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,

провідний науковий співробітник

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Комплексна експертиза зазвичай проводиться у випадках, коли виникає гостра потреба органів досудового розслідування і суду у достовірній доказовій інформації, а отримати надійні докази з інших

джерел складно. Особливо це важливо у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі необхідністю встановлення причин настання смерті потерпілого, обставин дорожньо-транспортної події; причин та умов виникнення пожежі, обставин застосування вибухового пристрою, психічного стану підозрюваного в момент вчинення кримінального правопорушення тощо. Але, попри затребуваність комплексних експертиз, як невід'ємної складової у процесі доказування, на сьогодні у чинному законодавстві про судово-експертну діяльність правовий статус комплексної судової експертизи визначений лише у загальних рисах, також відсутня і чітка регламентація порядку оформлення даної категорії судових експертиз.

Окремі процесуальні, методичні та організаційно-правові питання призначення та проведення комплексних експертиз, оцінку й використання їх у процесі доказування вивчали українські вчені-криміналісти В. В. Арешонков, А. І. Вінберг, В. Г. Гончаренко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, О. В. Одерій, Е. Б. Сімакова-Єфремян, М. Г. Щербаківський, однак і дотепер у судовій експертології відсутні системні дослідження згаданих проблем.

Про необхідність вдосконалення оформлення комплексних експертиз шляхом моніторингу системності нормативно-правового забезпечення у сфері судово-експертної діяльності йдеться у листі Директорату правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України від 20.01.2025 р. № 7317/11.7/7-25 до зацікавлених державних, приватних та громадських організацій. У ньому зазначається, що правовий моніторинг становить складний та поетапний процес розробки концепцій / пропозицій до законів та інших нормативно-правових актів, відповідно до п. 2.7 Порядку здійснення правового моніторингу [1].

Загальні засади порядку оформлення судових експертиз визначені в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень 53/5 Мін'юсту України (далі – Інструкція), у п. 1.1 якої говориться, що «...оформлення їх результатів здійснюється у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним, Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України, Митним кодексом України, Законами України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та цією Інструкцією [2].

Однак, стосовно комплексної експертизи, яка є різновидом комісійної, в Інструкції, як і у згаданих вище нормативно-правових актах, порядок оформлення її результатів описаний поверхово, без урахування особливостей багаторівневої структури процесу комплексного дослідження. Також існує певна організаційно-правова прогалина стосовно процедури оформлення її результатів, зокрема щодо підписання головою і членами комісії як власної частини дослідження,

так і спільного (інтегративного) висновку експертизи, а також правова невизначеність меж їх персональної відповідальності за спільні результати дослідження.

Загалом, на нашу думку, правове регулювання процедури оформлення її результатів пов'язане з вирішенням наступних організаційно-правових питань:

- Чи всі експерти підписують висновок комплексної експертизи?

- Чи виходить експерт за межі своєї компетентності, підписуючи спільний висновок про комплексну експертизу, що ґрунтується на результатах не лише його досліджень, а й експертів інших спеціальностей?

- Чи можна покласти право підписання спільного висновку комплексної експертизи на голову комісії, як провідному експерту відповідальному за вирішення інтегративного завдання?

- Які додаткові повноваження повинен мати голова комісії для підвищення ефективності проведення комплексної експертизи?

Апріорі комплексна експертиза передбачає обов'язкове спільне обговорення результатів, під час якого відбувається синтез отриманої інформації та формується інтегративний висновок. Але, як свідчить експертна практика, остаточний висновок, за правило, формулює експерт, найбільш компетентний в оцінці результатів дослідження, який у значній мірі поклав попередні висновки інших експертів в основу власного висновку і його висновок є домінуючим при відповіді на інтегративне питання ініціатора експертизи. При цьому загальна процесуальна вимога така, – всі експерти, які беруть участь у комплексному дослідженні, повинні підписати спільний висновок, за винятком тих, хто не брав участі у його формулюванні, а обмежився підписанням власного висновку.

Іноді для проведення проміжних досліджень у ході комплексної експертизи залучається фахівець, роль якого полягає у використанні складних інструментальних методів, наприклад, фізико-хімічних. Такий експерт не бере участі у формулюванні висновку, а для формулювання загального висновку використовуються лише висновки з його *дослідницької* частини. У цьому випадку мова йде про один із видів комплексної експертизи – *послідовну* експертизу, яку можна розглядати як варіант проведення комплексу експертиз, оскільки вирішення своєї частини завдання кожним експертом залишається в межах його експертної спеціальності, а результат експертизи одного з них використовується як *вихідні дані* для інших.

На нашу думку, формальна вимога галузевих процесуальних кодексів України (ГПК, ЦПК, КАС), щоб усі експерти підписували загальний висновок, не має правового підґрунтя, навіть у разі наявності консенсусу, досягнутого між членами комісії, щодо вирішення інтегративного завдання, оскільки у цьому випадку кожен експерт несе відповідальність не лише за власне дослідження, але й за результати досліджень інших експертів.

Тому експерт лише добровільно, володіючи суміжними спеціальними знаннями для оцінки результатів своїх колег, підписує загальний висновок, але може його і не підписувати, оскільки ніхто не повинен нести відповідальність за дії іншого. Експерт, який підписав висновок експертизи, несе повну відповідальність за нього. Теза про те, що відповідальність експерта у комплексній експертизі є *умовною*, тобто він несе відповідальність лише за правильність своїх висновків, за умови, що висновки інших експертів, на які він покладався, також є правильними, на нашу думку, недостатньо обґрунтована і не сприймається позитивно ні процесуалістами, ні судовими експертами.

Цілком слушно, що це положення у галузевих кодексах слід викласти з урахуванням вказаних нами вище зауважень щодо неповноти змісту норми чинного КПК України (див. ст. 101) у частині оформлення спільного висновку, у такій редакції: «підписання спільного висновку комплексної експертизи покладається на провідного експерта, компетентного не лише в межах власної експертної спеціальності, а й у суміжних галузях знань, якими володіють інші члени комісії». За правило, провідний експерт – це голова комісії. Однак, підписуючи спільний висновок комплексної експертизи, провідний експерт офіційно виходить за рамки своїх спеціальних знань. У зв'язку з цим вбачаються два дискусійні питання: оцінка необхідного рівня *спеціальних знань* голови комісії у суміжних галузях, що так чи інакше синтезуються у спільний висновок комплексної експертизи, та як уникнути виходу експерта за *межі своєї компетентності*. На сьогоднішній п. 3.7 чинної Інструкції Мініюста України не дає голові комплексної комісії переваг перед іншими у формуванні та підписанні синтезуючого висновку комплексної експертизи, тим більше, що це суперечить процесуальній вимозі щодо надання висновку експертом виключно у межах своєї компетентності.

До того ж, як зазначає відомий дослідник проблем судової експертології М. Г. Щербаковський, сучасна судово-експертна практика проведення комплексних експертиз показала можливість конструювання «синтетичного» висновку експертами різних профілів тільки за умови, що кожен з них має уявлення про загальні положення тієї експертної спеціальності, з представником якої він проводить комплексну експертизу. Якщо кожен експерт, який бере участь у комплексній експертизі, обізнаний про знання, що є надбанням інших експертів, в межах, необхідних для вирішення спільного завдання, то принцип особистої відповідальності кожного експерта за наданий ним висновок не порушується [3, с. 140–141].

Також, на нашу думку, ефективність комплексних експертиз як судового доказу залежить не тільки від якісного складу комісії експертів (рівня їх компетентності), а й від рівня повноважень осіб, які ухвалюють рішення щодо послідовності проведення досліджень та координують формулювання спільного інтегративного висновку. Тому на практиці, у разі встановлення головою комісії (провідним

експертом) послідовності проведення кожним експертом своєї частини дослідження, може виникнути ситуація коли кожна наступна частина дослідження може бути проведена лише з урахуванням вже сформованих висновків, що вимагатиме від попередніх дослідників певного узгодження своїх висновків з експертом іншої спеціальності, і це негативно вплине на об'єктивність спільного висновку комплексної експертизи.

Серед проблемних організаційно-правових питань, окреслених нами вище, важливе місце належить визначенню кола повноважень голови комплексної комісії експертів у частині оформлення результатів комплексної експертизи. Це, перш за все, надання можливості права підписання спільного висновку комплексної експертизи голові комісії, як провідному експерту, відповідальному за вирішення інтегративного завдання.

Він має лише обмежене коло організаційних повноважень, а саме: проведення нарад; ознайомлення членів комісії з наданими матеріалами; визначення послідовності та строків окремих досліджень; координація виконання всієї програми дослідження; складання проєкту спільного висновку. Однак Інструкція зовсім не наділяє його *повноваженнями*, які б сприяли підвищенню ефективності проведення комплексних досліджень, наприклад, такими як: обмеження взаємного впливу на результати досліджень експертів із суміжних галузей знань чи за різними спеціальностями; оцінка об'єктивності вже проведеного комплексу попередніх досліджень; пріоритетність у формулюванні інтегративного висновку; оцінка рівня компетентності експертів, залучених до комісії тощо.

Означені проблеми оформлення результатів комплексної експертизи, на нашу думку, можуть бути вирішені як шляхом удосконалення норм чинних процесуальних кодексів, що визначають організаційно-правові засади проведення комплексної експертизи, так і окремих положень у підзаконних нормативних актах (інструкціях, методичних рекомендаціях тощо) – через розширення правового статусу голови комісії, який є відповідальною особою при оформленні результатів експертизи, шляхом надання йому додаткових повноважень в оцінці попередніх висновків інших експертів та можливість одноособового підписання спільного висновку.

Також у згаданій нами вище Інструкції, як керівному документі для судових експертів Міністерства юстиції України, вбачається необхідність чіткого визначення застережень щодо рівня компетенції експертів, які беруть участь в комплексній експертизі, зокрема у суміжних галузях знань чи у різних напрямках однієї галузі знань, інакше не має сенсу говорити про повноту та об'єктивність спільного висновку комплексної експертизи у цілому.

Література:

1. Порядок здійснення правового моніторингу у сферах судоустрою та судочинства, кримінальної юстиції, доступу громадян до правосуддя та безоплатної правничої допомоги, здійснення адвокатської діяльності, судово-експертної діяльності, організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) та банкрутства: наказ Мініюсту від 29.04.2024 № 1261/5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS39537> (дата звернення 29.04.2025).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14> (дата звернення: 29.04.2025).

3. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ЗБИТКІВ ПРИ ВИЯВЛЕННІ НЕСТАЧІ ВІД РОЗКРАДАННЯ, ПСУВАННЯ ТОВАРНО-МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Мараховська Маргарита Миколаївна

провідний судовий експерт

Центру судових і спеціальних експертиз

Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки

та судових експертиз Служби безпеки України

м. Київ, Україна

Під час проведення судових економічних експертиз досліджується фінансово-господарська діяльність підприємств різних форм власності, що призвели до збитків, втрати товарно-матеріальних цінностей (далі – ТМЦ) і грошових коштів, а також інших негативних економічних явищ, що розслідуються правоохоронними органами з метою покарання винних у вчиненні злочинів та запобігання їм у майбутньому.

Для визначення розміру матеріальної шкоди (збитків) законодавством України передбачено проведення судової експертизи. Особ-

ливо важливим є призначення експертизи для встановлення реального розміру матеріальної шкоди (збитків) від виникнення нестачі ТМЦ та встановленню їхньої ринкової вартості.

Відповідно до статті 22 Цивільного кодексу України [2] збитками є:

- втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);
- доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Предмет судової економічної експертизи визначається завданнями (питаннями), які ставлять на вирішення судовому експерту, та які зазначаються в документі (постанові, ухвалі про призначення експертизи) та не можуть виходити за межі спеціальних знань судового експерта та завдань судової економічної експертизи.

Спеціальні знання судового експерта-економіста визначається наявністю у нього кваліфікації у галузі економіки, бухгалтерського, податкового та статистичного обліку. Спеціальні знання судового експерта-економіста передбачають наявність у нього відповідного рівня досвіду роботи, навичок, умінь. Вихід за межі спеціальних знань судового експерта-економіста може спостерігатися при вирішенні ним питань, які відносяться до інших, ніж економічних галузей знань, чи виконання ним функцій, які належать до компетенції слідчого або суду, а саме:

- вирішення правових питань, які мають відношення до суб'єктивної сторони складу злочину;
- самостійне з'ясування та збирання доказів шляхом одержання показань від відповідних учасників провадження або справи;
- оцінка відомостей, які містяться в протоколах допитів;
- надання юридичної оцінки укладеним договорам, документам бухгалтерського та податкового обліку;
- вирішення питань, що належать до компетенції фахівців інших галузей знань: товарознавців, технологів, будівельників, хіміків тощо.

Відповідно до Методики вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків [4] до компетенції судових експертів-економістів відноситься документальне підтвердження матеріальної шкоди (збитків) від:

- нестачі майна;
- псування, знищення та загибелі товарно-матеріальних цінностей;
- реалізації товарів, робіт, послуг за завищеними або заниженими цінами;
- сплати штрафів, пені і неустойок;
- не стягнення дебіторської заборгованості, право на стягнення якої минуло.

Під час досудового розслідування кримінального провадження з об'єктивних причин ринкова вартість ТМЦ може змінюватись.

Означене ускладнює отримання компетентними органами об'єктивної інформації щодо завданого розміру матеріальної шкоди (збитків).

За таких обставин вбачається за доцільне проведення комплексних судових економічних та судових товарознавчих експертиз, що сприятиме ґрунтовному дослідженню обставин виникнення нестачі ТМЦ та встановленню їхньої ринкової вартості.

Відповідно до пункту 7 розділу 1 «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879 [5] проведення інвентаризації є обов'язковим:

- у разі передачі майна державного підприємства або бюджетної установи в оренду, приватизації майна державного підприємства, перетворення державного підприємства, передачі державного підприємства (його структурних підрозділів) або бюджетної установи до сфери управління іншого органу управління (на дату передачі), крім передачі в межах одного органу управління, в інших випадках, визначених законодавством;

- у разі зміни матеріально відповідальних осіб, а також у разі зміни керівника колективу (бригади), вибуття з колективу (бригади) більше половини його членів або на вимогу хоча б одного члена колективу (бригади) при колективній (бригадній) матеріальній відповідальності (на день приймання-передачі справ) в обсязі активів, які знаходяться на відповідальному зберіганні;

- у разі встановлення фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей (на день встановлення таких фактів) в обсязі, визначеному керівником підприємства;

- за судовим рішенням або на підставі належним чином оформленого документа органу, який відповідно до закону має право вимагати проведення такої інвентаризації. У цих випадках інвентаризація має розпочатися у термін та в обсязі, зазначених у належним чином оформленому документі цих органів, але не раніше дня отримання підприємством відповідного документа.

Відповідно до пункту 6 розділу 4 «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879 [5], розмір збитків від розкрадання, нестач, знищення (псування) ТМЦ визначається відповідно до законодавства.

Об'єктами дослідження під час проведення судових економічних експертиз щодо ТМЦ є:

- інвентаризаційні описи та акти інвентаризації ТМЦ (ті, якими встановлено нестачу, та попередні акти);

- протоколи засідання інвентаризаційної комісії;

- відомості за рахунками бухгалтерського обліку матеріальних цінностей;

- первинні документи на придбання, продаж, списання у виробництво, переміщення ТМЦ за між інвентаризаційний період;

- накази про прийняття на роботу та призначення матеріально-відповідальних осіб;
- накази про проведення інвентаризацій та призначення інвентаризаційної комісії.

Судовий експерт-економіст досліджує фінансово-господарські операції з розкрадання та псування ТМЦ і наявності перекуренень облікових даних та помилок, які могли призвести до нестачі ТМЦ, що зумовили проведення інвентаризації.

Отже, з метою більш ефективного проведення судової економічної експертизи органам досудового розслідування варто керуватися положеннями Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [3] у контексті чіткого формулювання питань для проведення судової економічної експертизи.

Відповідно до Методики вирішення судовою економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків [4] та нормативно-правових актів з питань проведення судових експертиз судовий експерт-економіст у межах своїх спеціальних знань визначає лише економічну сторону шкоди, тобто розмір втрат, заподіяних потерпілій особі, незалежно від підстав їх виникнення.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI, База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-I, База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України: Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 22.06.2015 за № 738/27183, База даних «Законодавство України» / ВРУ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
4. Методика вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків, Київський НДІСЕ МЮ України, 2004 рік, Державна реєстрація від 03.03.2010. У Реєстрі методик проведення судових експертиз зареєстрована за № 11.0.22 (с. 20).
5. Наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879 «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань затвердженого» База даних <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z13654#Text> (дата звернення: 05.05.2025).

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ТА ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Мартиненко Наталія Василівна

*доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри права та публічного управління
Київського національного університету будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

Міжнародне співробітництво в галузі стандартизації, зокрема судово-експертної діяльності, пов'язано з діяльністю International organization for standardization (ISO) – некомерційною, незалежною, неурядовою міжнародною організацією, членами якої є представники національних органів зі стандартизації із 172 країн [1].

У рамках діяльності ICO у 2012 році створено міжнародний проектний комітет ISO/PC 272 «Forensic sciences», який у 2016 році став постійно діючим технічним комітетом із аналогічною назвою ISO/TC 272 «Forensic sciences». Сферою діяльності є стандартизація та керівництво в галузі судової експертизи, що включає розробку стандартів, які відносяться до лабораторних та польових методів та методів судової експертизи в широких загальних областях, таких як виявлення та збирання речових доказів, подальший аналіз та інтерпретація доказів, а також повідомлення про результати та висновки [2]. В ISO/TC 272 «Forensic sciences» 27 повноправних членів, 21 спостерігачів.

На сьогодні опубліковано три стандарти, що знаходяться в компетенції ISO/TC 272 «Forensic sciences» [3]:

- ICO 18385-2016 «Minimizing the risk of human DNA contamination in products used to collect, store and analyze biological material for forensic purposes – Requirements» опубліковано у 2016 році, востаннє переглянуто та підтверджено у 2022 році [4];

- ISO 21043-1:2018 «Forensic sciences – Part 1: Terms and definitions» опубліковано у 2018 році, очікується, що протягом найближчих місяців буде замінено на ISO/DIS 21043-1 [5];

- ISO 21043-2:2018 «Forensic sciences – Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items» опубліковано у 2018 році, очікується, що протягом найближчих місяців буде замінено на ISO/DIS 21043-2 [6].

Стандарти ICO розробляються фахівцями, які працюють у певній галузі, розуміють і передбачають її проблеми та використовують стандартизацію як інструмент для створення рівних умов для всіх.

Стандарти повинні відповідати вимогам часу, розвитку науки та технологій, тому їх зазвичай раз на п'ять років переглядають і оновлюють.

Три частини стандарту серії 21043, що залишилися: частина 3 «Аналіз», частина 4 «Інтерпретація», частина 5 «Звітність» перебувають в розробці на різних стадіях готовності [3].

Україна – член-спостерігач ISO/TC 272 «Forensic sciences» [7]. Тематика міжнародного комітету ISO/TC 272 закріплена наказом національного органу стандартизації, функції якого виконує Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості», від 07.05.2018 № 125 про створення Технічного комітету стандартизації (далі – ТК) 192 «Судова експертиза» із покладенням функцій секретаріату зазначеного ТК на Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України [8], а наказом від 19.06.2018 № 175 затверджено Положення про ТК 192 «Судова експертиза» [9]. До складу ТК 192 входять 23 колективних та 5 індивідуальних членів, серед яких державні науково-дослідні експертні установи Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної митної служби України, Міністерства охорони здоров'я України тощо.

Мабуть слід зазначити, що класичними правовими системами, які склалися історично протягом століть, є англо-американська, до якої належать США, та романо-германська, до якої, враховуючи закладений правовий фундамент, слід віднести Україну. Уніфікування відбувається шляхом зближення та гармонізування правових систем різних держав внаслідок запозичення відповідних правових конструкцій та згладжування принципів відмінностей між закономірностями правового регулювання. Інтернаціоналізація права та процесу проявляється в поступовому зближенні різних правових систем через їх взаємодію та взаємопроникнення в ході міжнародного співробітництва та у створенні єдиних правових просторів у межах правової інтеграції [10]. До переліку джерел із уніфікування правових систем слід віднести стандарти – міжнародні, регіональні, зокрема європейські та національні, що приймаються відповідними організаціями зі стандартизації.

Заснована у 2015 році Academy Standards Board (ASB) є дочірньою компанією the American Academy of Forensic Sciences (AAFS) та акредитована the American National Standards Institute (ANSI) як організація з розробки стандартів. Зосереджуючись на опрацюванні та впровадженні стандартів, ASB сприяє збору надійних даних, зменшуючи вплив упередженості в системі правосуддя [11]. США – повноправний член ISO/TC 272 «Forensic sciences». ANSI є американською організацією-членом ISO.

Для цілей судочинства, особливо кримінального, при провадженні судово-експертних досліджень будь-якими експертами повинні застосовуватися виключно стандартизовані єдині науково обґрунтовані та емпірично апробовані методики [12; 13; 14].

Кращі методики, практичні посібники, стандартні робочі процедури тощо в рамках систем управління якістю повинні документувати «яким

чином» будуть виконуватися вимоги стандарту. Нормативні положення та політика країни визначають «хто» повинен відповідати цим вимогам [10].

З метою підвищення якості у судово-експертній діяльності необхідно продовжувати розвивати та зміцнювати співпрацю судово-експертних установ з міжнародними організаціями з питань стандартизації як за допомогою спільної роботи в ISO/ТК 272, так і шляхом участі у різних форматах спілкування, які пропонують регіональні мережі діючих лабораторій судової експертизи по всьому світу.

Перелічені форми співробітництва є різноманітною діяльністю керівників судово-експертних організацій, експертів, фахівців, вчених більшості країн світу з питань стандартизації, що, безсумнівно, сприяє розвитку всіх учасників співробітництва.

Література:

1. International Organization for Standardization (2024). Members. <https://www.iso.org/about/members>
2. International Organization for Standardization (2024). ISO/TC 272 Forensic sciences. Technical Committees. <https://www.iso.org/committee/4395817.html>
3. International Organization for Standardization. Standards by ISO/TC 272 Forensic sciences. <https://www.iso.org/committee/4395817/x/catalogue/p/1/u/0/w/0/d/0>
4. International Organization for Standardization. ISO 18385:2016 Minimizing the risk of human DNA contamination in products used to collect, store and analyze biological material for forensic purposes – Requirements. <https://www.iso.org/standard/62341.html?browse=tc>
5. International Organization for Standardization. ISO 21043-1:2018 Forensic sciences Part 1: Terms and definitions. <https://www.iso.org/standard/69732.html?browse=tc>
6. International Organization for Standardization. ISO 21043-2:2018 Forensic sciences Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items. <https://www.iso.org/standard/72041.html?browse=tc>
7. International Organization for Standardization. Participation. <https://www.iso.org/committee/4395817.html?view=participation>
8. Наказ від 07.05.2018 № 125 Про створення технічного комітету стандартизації Судова експертиза. Будстандарт. https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=77374
9. Технічний комітет 192 «Судова експертиза». Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. <https://kndise.gov.ua/tehnichnyj-komitet-192-sudova-ekspertyza/>
10. Полтавський А. О., Нечеснюк М. В. Уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами : практич. посібник / за заг. ред. Красюка І. П., Кримчука С. Г., Ткаченко Н. М., Чернявського С. С., Чечіля Ю. О. Київ : НАВС, 2023. 120 с.

11. Who We Are. Academy Standards Board. American Academy of Forensic Sciences. <https://www.aafs.org/academy-standards-board/about-asb>

12. Martynenko, N. (2024). Coordination Council on the Problem of Forensic Expertise under the Ministry of Justice of Ukraine: Composition, Tasks, Authorities, Rights. *Theory and Practice of Public Administration*, 1(78), 20–35. <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-02>

13. Martynenko, N. (2025). Prospects of standardization of methodological support of forensic expert activities in Ukraine. *Theory and Practice of Public Administration*, 2(79), 328–341. <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-2-16>

14. Мартиненко Н. В. Стандартизація як інструмент підвищення якості судово-експертної діяльності. *Публічне управління та адміністрування в сучасних умовах* : матеріали 4-ї між. наук.-прак. конф., м. Дніпро, 17 травня 2023. Д. : НТУ «Дніпровська політехніка», 2023. С. 21–23.

МОДУЛЬНІ БУДІВЛІ ЯК ПРЕДМЕТ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ТА ОБ'ЄКТ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Мартосенко Марина Григорівна

*кандидат технічних наук, доцент,
заступник завідувача відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень*

*Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України
м. Полтава, Україна*

Лисенко Наталія В'ячеславівна

*кандидат технічних наук,
завідувач відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України
м. Полтава, Україна*

Повномасштабне військове вторгнення зумовило нагальну потребу у швидких, мобільних та ресурсноефективних рішеннях для відновлення пошкодженої інфраструктури й забезпечення базових потреб населення. Відповіддю на ці виклики стало активне впровадження модульного будівництва, яке на сьогодні розглядається як ефективна

альтернатива традиційним будівельним технологіям у сфері цивільного, соціального та оборонного призначення.

Модульне будівництво передбачає зведення об'єктів шляхом монтажу заздалегідь виготовлених об'ємно-просторових елементів (модулів). Їхнє виробництво здійснюється у контрольованих заводських умовах або безпосередньо на будівельному майданчику із застосуванням стандартних будівельних матеріалів, типових конструктивних рішень та нормативно визначених параметрів [1]. Однією з основних переваг цього підходу є можливість демонтажу, транспортування та повторного використання конструктивних елементів, що знижує загальні витрати ресурсів та енергії. Крім того, промислове виготовлення модульних будівель сприяє зменшенню обсягів будівельних відходів, а поєднання процесів виробництва та монтажу забезпечує скорочення строків реалізації проекту.

У воєнних умовах модульні будівлі (конструкції) в Україні набули особливого значення як універсальне рішення для оперативного задоволення широкого спектра гуманітарних, соціальних, медичних, освітніх та оборонних потреб. Основними напрямками їх використання є:

- тимчасове житло для внутрішньо переміщених осіб, зокрема у вигляді модульних містечок, збудованих за підтримки міжнародних партнерів;
- мобільна медична інфраструктура – тимчасові амбулаторії, пункти першої медичної допомоги, модульні шпиталі у прифронтових та деокупованих регіонах;
- освітні заклади – модульні школи та дитячі садки, які функціонують як тимчасові рішення в умовах пошкодженої освітньої інфраструктури.
- військові об'єкти – командні пункти, санітарні блоки, мобільні укриття, склади та житлові модулі для військовослужбовців;
- пункти незламності – спеціально облаштовані об'єкти, що забезпечують населення теплом, електроенергією, зв'язком та доступом до Інтернету в умовах енергетичних криз.

Зі зростанням масштабів використання модульних будівель у публічних проєктах актуалізується потреба у забезпеченні прозорості та обґрунтованості процедур публічних закупівель, що здійснюються за рахунок державних та міжнародних коштів в умовах обмеженого часу і високої соціальної відповідальності. Водночас виникає потреба у фаховій оцінці відповідності поставлених об'єктів заявленим характеристикам. Це зумовлює появу численних викликів, пов'язаних з об'єктивною оцінкою вартості, якості та відповідності модульних будівель вимогам тендерної або проєктно-кошторисної документації.

Особливістю модульних будівель є те, що на відміну від традиційних капітальних будівель, вони часто не мають сталого фундаменту, можуть бути частково збірними або переносними, що ускладнює їх ідентифікацію, а також визначення правового статусу – як рухомого чи нерухомого майна.. Відповідно до положень Закону України «Про

публічні закупівлі» [3], визначення предмета закупівлі здійснюється за Єдиним закупівельним словником. Водночас у системі публічних закупівель Prozorro замовники в розумінні Закону України «Про публічні закупівлі» класифікують модульні споруди за різними кодами, зокрема: 44210000-5 – Конструкції та їх частини; 44211100-3 – Модульні та переносні споруди; 45000000-7 – Будівельні роботи та поточний ремонт. Це призводить до труднощів під час визначення коду за Єдиним закупівельним словником, створює колізії у тендерних процедурах і підвищує ризик оскарження умов закупівлі.

Слід також зазначити, що в Україні й досі відсутні спеціалізовані нормативно-правові акти, які б регламентували вимоги до модульного будівництва. Існуючі державні будівельні норми не завжди враховують специфіку тимчасових або мобільних об'єктів, зокрема в галузях освіти, охорони здоров'я чи оборони. Водночас відсутність уніфікованих національних стандартів щодо мінімальних вимог до модульного житла – таких як енергоефективність, санітарні умови, безпека – ускладнює формування технічних вимог у тендерній документації та здійснення контролю за їх дотриманням.

Окрему складність становить відсутність чітко визначеного переліку витрат, які входять до вартості модульної будівлі. Зокрема, у тендерній документації часто не вказується, чи включає загальна вартість модульної будівлі витрати на виготовлення, постачання, монтаж та з'єднання модулів на підготовленій основі; здійснення авторського або технічного нагляду; підключення до електромереж, водопостачання та каналізації (відповідно до ДБН В.2.5-75:2013 Каналізація. Зовнішні мережі та споруди. Основні положення проектування); утеплення та вентиляцію (відповідно до ДБН В.2.6-31:2021 Теплова ізоляція та енергоефективність будівель); перевірку працездатності систем; гарантійне обслуговування конструкцій та обладнання.

Сегмент модульного житла в Україні перебуває на етапі становлення. Кількість кваліфікованих виробників і постачальників, які мають досвід виготовлення споруд з урахуванням технічних вимог замовників, є обмеженою. Це знижує рівень конкуренції та потенційно сприяє завищенню цін. Додаткові труднощі викликають логістичні процеси, монтаж, підключення інженерних мереж та дефіцит досвіду у виконавців, що може призводити до невиконання зобов'язань або постачання неякісних об'єктів, ставлячи під загрозу права кінцевих користувачів.

Одним із важливих інструментів у вирішенні таких спорів є проведення судових товарознавчих та будівельно-технічних експертиз, які дозволяють комплексно аналізувати специфіку модульної будівлі із врахуванням її функціонального призначення, технічних характеристик, вартості матеріалів і технологічних особливостей виготовлення. У контексті судової товарознавчої експертизи модульної будівлі об'єктами дослідження можуть виступають окремі

конструктивні елементи, готові споруди або комплект поставки, які є предметом спору щодо якості, вартості чи відповідності договірним/нормативним вимогам або вимогам тендерної чи проектно-кошторисної документації.

Проведення судових товарознавчих експертиз модульних будівель супроводжується певною методичною специфікою, обумовленою особливостями цих об'єктів: гібридний характер модульних споруд (стаціонарно-тимчасовий; мобільно-капітальний) ускладнює визначення правового статусу об'єкта як товару чи нерухомого майна; можливість комплексної поставки (модулі, обладнання, монтажні роботи, сервіс) вимагає застосування як товарознавчих, так і будівельно-технічних методик експертизи; відсутність уніфікованих стандартів щодо якості модульних будівель потребує використання адаптивних критеріїв оцінки: відповідність тендерній/проектно-кошторисній документації, параметри енергоефективності, безпеки, мобільності, довговічності тощо.

У межах проведення судової товарознавчої експертизи модульних будівель можуть бути вирішені такі завдання: визначення фактичних характеристик поставлених модулів (розміри, використані матеріали, комплектація); визначення відповідності фактично поставленої модульної будівлі договірним/нормативним вимогам або вимогам тендерної документації; визначення вартості з урахуванням комплектації, підключення, монтажу; встановлення факту заміни матеріалів чи неякісного монтажу.

Судова товарознавча експертиза модульних будівель потребує міждисциплінарного підходу, який ґрунтується на системному врахуванні положень цивільного, господарського, будівельного та адміністративного законодавства, а також широкого спектра нормативно-технічних документів, включаючи державні будівельні норми, стандарти, технічні умови та вимоги з енергоефективності, безпеки й санітарії. Для забезпечення об'єктивності та повноти експертного дослідження необхідним є залучення фахівців із різних галузей знань – зокрема, судових експертів у галузі товарознавства, будівельних інженерів, кошторисників, архітекторів, фахівців із технічного нагляду та проектування. Такий комплексний підхід дозволить врахувати всі релевантні аспекти під час оцінки відповідності модульних об'єктів заявленим характеристикам, умовам закупівлі та нормативним вимогам.

Література:

1. Jaillon L., Poon C. S. (2009). The evolution of prefabricated residential building systems in Hong Kong: A review of the public and the private sector. *Automation in Construction*. 2009. Vol. 18 (3). P. 239–248. DOI: 10.1016/j.autcon.2008.09.002.

2. Modular Construction Market Size, Share, and Trends 2025 to 2034 / Precedence Research. URL: <https://www.precedenceresearch.com/modular-construction-market> (дата звернення: 15.05.2025).

3. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ВИКОНАННЯ БУДІВЕЛЬНИХ РОБІТ

Мацак Наталія Анатоліївна

*провідний судовий експерт лабораторії
будівельно-технічних досліджень*

*Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Закон України «Про архітектурну діяльність» [1, с. 1] «...визначає правові та організаційні засади здійснення архітектурної діяльності і спрямований на формування сприятливого життєвого середовища, досягнення естетичної виразності, економічної доцільності і надійності будинків, споруд та їх комплексів».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про енергетичну ефективність будівель» [2, с. 1] «...будівля – різновид наземної споруди, пов'язаної фундаментом із землею (грунтом), що складається з несучих та огороджувальних сполучених (несучо-огороджувальних) конструкцій, які утворюють приміщення, інженерних систем та в якій використовується енергія з метою створення належних умов проживання та/або життєдіяльності людей».

Згідно із Законом України «Про архітектурну діяльність» процес будівництва щодо якості виконаних будівельних робіт здійснюється за допомогою авторського та технічного нагляду.

Авторським наглядом контролюються будівельно-монтажні роботи щодо їх відповідності проекту.

Технічний нагляд відповідає за дотримання під час будівництва проєктних рішень, вимог державних стандартів, будівельних норм, правил, а також слідкує за обсягами виконаних робіт.

Зазвичай у разі, коли проводять будівельні або оздоблювальні роботи, то їх проводить не сам власник об'єкту нерухомості, а підрядною компанія, тобто підрядник. Дана обставина змушує власників контролювати проведення будівельних робіт та їх якість.

Інколи доводиться контролювати роботи на всіх етапах – від проєктування до здачі об'єкта.

Під терміном «будівельно-монтажні роботи» можна об'єднати роботи, що проводять на будівельному майданчику для здачі об'єкта будівництва в експлуатацію. Такі роботи виконують під час будівництва нових будівель, реконструкції, капітального ремонту або реставрації об'єктів нерухомості.

В документі «Регламент контролю якості виконання опоряджувальних робіт» [3, с. 1], зазначено, що *«...контроль якості – це організація та координація дій, спрямованих на забезпечення відповідності продукції встановленим вимогам, інструмент контролю ризиків і підвищення відповідальності за результати будівельної діяльності»*.

Тобто контроль якості виконаних робіт містить перевірку зразків-аналогів на окремих стадіях виробництва, зокрема на відповідність стандартам, на дотримання вимог у процесі транспортування та зберігання продукції.

До основних видів будівельно-монтажних робіт належать:

- підготовчі роботи;
- земляні роботи;
- влаштування фундаментів;
- зведення несучих та огорожувальних конструкцій;
- монтаж інженерних систем;
- покрівельні роботи;
- облицювальні роботи;
- благоустрій території.

Оцінка якості виконаних робіт – це комплекс заходів, які дають змогу оцінити відповідність наданих послуг початковому плану, естетичним вимогам власника та встановленим будівельним нормам.

Організація контролю будівельно-монтажних та оздоблювальних робіт – це системний підхід. А отже, недостатньо просто оцінити результат у вигляді готового об'єкту, також необхідно оцінити основні етапи технологічного циклу.

Контроль якості будівельних матеріалів, деталей, конструкцій та виконаних робіт здійснюють шляхом їх суцільної або вибіркової перевірки, а також випробувань зведених конструкцій руйнівними та/або неруйнівними методами.

Основні форми контролю

Вхідний контроль проводять ще до початку робіт. Зазвичай цей вид контролю передбачає оцінювання відповідності підготовлених до роботи матеріалів вимогам, зазначеним у проєкті. Контролю підлягає як об'єм, так і сортament та якість матеріалів. Такий підхід дає змогу вже на перших етапах роботи виявляти невідповідності.

Операційний контроль – складний та трудомісткий етап. Його здійснюють під час виконання будівельних робіт. Він забезпечує

своєчасне виявлення дефектів для вжиття заходів щодо їх усунення, а головне – запобігання.

Приймальний контроль – важливий етап, який може виконуватися й самим власником об'єкту будівництва. Під час приймання контролюють відповідність фактичних параметрів проєктним, а також перевіряють ключові точки, у яких ймовірність виявлення браку є максимальною.

Теплоізоляція та оздоблення – важливі етапи будівництва нерухомості, оскільки від якості їх виконання залежать не тільки експлуатаційні показники, але й комфорт людей, які будуть у ньому перебувати.

Насамперед необхідно контролювати:

- відповідність схеми гідро-та теплоізоляції, затвердженої в проєкті;
- товщину та тип теплоізоляційного матеріалу, а також тип мембран, що застосовуються;
- якість підготовки поверхні, що підлягає оздобленню;
- відповідність переліку оздоблювальних матеріалів та кольорової гами дизайн-проєкту.

Отже, основною метою контролю якості є недопущення неякісного виконання будівельно-монтажних та/або оздоблювальних робіт, а також належність якості та відповідності будівельної продукції вимогам нормативно-правових документів та проєктної документації.

Література:

1. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (дата звернення: 27.04.2025).
2. Про енергетичну ефективність будівель : Закон України від 22.06.2017 р. № 2118-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text> (дата звернення: 27.04.2025).
3. Регламент контролю якості виконання опоряджувальних робіт від : затв. протоколом секції № 1 27.01.2017 р. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=74730 (дата звернення: 27.04.2025).

ПИТАННЯ ДНК-ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕВЕЛИКОЇ КІЛЬКОСТІ РЕЧОВИНИ У БІОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТАХ

Милостива Дар'я Федорівна

*кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий дослідник сектору досліджень матеріалів, речовин
та виробів і трасологічних досліджень
лабораторії матеріалів, речовин, виробів та біологічних досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Бабченко Анна Валентинівна

*кандидат біологічних наук,
завідувач сектору біологічних досліджень лабораторії матеріалів,
речовин, виробів та біологічних досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Судово-біологічна експертиза, що відіграє важливу роль у розслідуванні тяжких злочинів, проводиться для того, щоб попередньо виявити в слідах, виявлених на речових доказах, складові біологічного походження, що мають значення для розслідування злочину. Під час цих експертиз зазвичай визначається видова приналежність біологічних слідів, а також їхня органічна або тканинна природа. При цьому проводиться первинна класифікація виявленого біологічного матеріалу, що дає змогу слідству вибрати початкові напрямки розслідування [1, с. 1].

Тривалий час судово-біологічні експертизи проводилися шляхом порівняльного аналізу групових властивостей виділень людського тіла. Найчастіше вони являли собою серологічне дослідження для визначення антигенів і антитіл. Як правило, найбільш значущий для розслідування результат серологічної експертизи забезпечувався аналізом великої кількості групових систем крові (еритроцитарних, сироваткових, ферментних).

Проблеми криміналістичної ідентифікації полягають у недостатній доказовій цінності серологічного дослідження, оскільки багато експертиз завершуються висновками про видову або групову приналежність об'єкта. Це не дає змоги використовувати їхні результати для доведення належності біологічних слідів конкретній фізичній особі під час розслідування конкретного злочину. Причиною тому є широка поширеність групоспецифічних характеристик крові, що призводить до

можливості випадкового збігу таких характеристик у неспоріднених індивідуумів. Неоднозначні результати експертизи можуть зумовити довільне (помилкове) їх тлумачення під час розслідування, а також призвести до негативних наслідків під час ухвалення судового рішення щодо питання про те, хто саме залишив даний біологічний слід [2, с. 2].

Серологічні експертизи ще менш ефективні в тих випадках, коли об'єктами дослідження виступають знеособлені жертви (частини тіл і органів, розчленовані й обвуглені трупи, кісткові рештки та трупи з явно вираженою деградацією), коли прижиттєві або посмертні ушкодження змінюють труп настільки, що провести його впізнання неможливо. Такі проблеми виникають при розслідуванні вбивств, пов'язаних із розчленуванням трупів, загибеллю людей у локальних збройних конфліктах, техногенних катастрофах, терористичних актах, аваріях тощо. У цих ситуаціях позитивний результат може дати тільки судово-генетична експертиза.

Проте в судово-слідчій практиці під час експертизи речових доказів судово-біологічне дослідження часто передує судово-генетичному.

За великих обсягів виконуваних серологічних досліджень мають бути надані критерії оцінки доцільності серологічного дослідження об'єктів за системою АВ0 (тобто за приналежністю крові до певної групи). Слід не застосовувати проведення серологічних досліджень плям малих розмірів (до 1×1 см), а також слабонасичених слідів. Неприпустимо, коли під час серологічного дослідження (часто безрезультатного) нерационально витрачаються досліджувані матеріал і реактиви. Тому за наявності невеликих або малонасичених біологічних слідів вироблення правильної тактики їх дослідження має відбуватися за участю експерта-генетика. У подібних випадках для розслідування вкрай важлива економія біологічного матеріалу, тому необхідно переглянути методики встановлення групової приналежності. Доцільно використовувати найбільш економну реакцію абсорбції-елюції в різних варіантах, а також відкоригувати рекомендації щодо попереднього пошуку біологічних слідів за допомогою ультрафіолетових променів, так як вони впливають на структуру ДНК, що може призвести до пригнічення (гальмування) полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) при молекулярно-генетичному дослідженні [3].

Для забезпечення ефективної та надійної процедури дослідження приналежності біологічного матеріалу до конкретного індивідуума необхідно замість традиційного біологічного (серологічного) типування антигенів АВ0 виконувати судово-генетичне типування алельних станів локуса АВ0, оскільки добре відомо, що локус (ген АВ0) визначає групу крові людини та є високополіморфною ділянкою геномної ДНК, розташованої на 9 хромосомі, де наявні приблизно 90 алелів АВ0.

Література:

1. Тимчишин А. М. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023;1:228–235.
2. Пиріг І. В. Щодо питання віднесення судової експертизи до слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019; 64:58–68.
3. Кавун С.М. ДНК-аналіз: місце і роль у системі сучасної криміналістики. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024: 169–180.

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ДОПИТУ ЕКСПЕРТА В СУДІ

Мирошниченко Юрій Михайлович

доктор юридичних наук, суддя

Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області

м. Мукачево, Закарпатська область, Україна

Судова експертиза відіграє важливу роль у здійсненні правосуддя, надаючи суду та іншим учасникам кримінального провадження спеціальні знання та навички, необхідні для розв'язання складних питань, що потребують наукової оцінки. Вона допомагає встановити істину та запобігти помилкам, сприяючи зміцненню довіри суспільства до судової системи.

В юридичній літературі не існує єдиної думки щодо необхідності виклику експерта для допиту в судовому засіданні, а втім можна прийняти за основу точку зору, згідно з якою допит експерта в судовому засіданні не є обов'язковим, оскільки його безпідставне відволікання від роботи не сприяє встановленню істини у справі та шкодить оперативності судочинства. Виклик на допит до суду експерта доцільний лише у разі, коли для оцінки обґрунтованості його висновку, перевірки правильності використання експертних методик, наведених у дослідницькій частині розрахунків та інших даних, необхідне відповідне роз'яснення.

З іншого боку, коли експерти звикають до того, що їхні висновки не заперечуються, розуміння необхідності повного документування процесу дослідження та обґрунтування своєї думки може притуплюватися. Навіть коли експертний висновок не містить значної непослідовності, відмова стороні, яка не брала жодної участі у проведенні експертизи й не могла поставити експерту запитання до завершення роботи над висновком, у допиті експерта в судовому засіданні може бути розцінена як порушення права на справедливий суд, оскільки вважається,

що допит міг би виявити наявні конфлікти інтересів або недостатність наданих експерту доказів чи недоліки методики дослідження [1].

Прибуття до суду експерта забезпечується стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик (частина друга статті 327 КПК України). З огляду на це виникає питання стосовно допустимості позасудового спілкування з експертом ініціатора його допиту, що може бути виправданим з тактичного погляду. Закон будь-яких застережень щодо цього не має, тому інструктаж експерта, особливо в разі відсутності у нього достатнього досвіду участі в судовому допиті, може бути корисним, але має певні межі, для визначення яких варто звернутися до досвіду країн англо-американської правової сім'ї, де мало яка судова справа розглядається без допиту експерта.

Суди Англії та Уельсу, наприклад, виходять з того, що підготовка осіб, які мають виступати в суді як експерти, зазвичай охоплює роль і відповідальність експертів і практичні питання, пов'язані з цією роллю. Не виключається проведення досудових заходів для ознайомлення експерта, якого планується допитати, зі структурою суду, ймовірною послідовністю допиту та збалансованою оцінкою різних обов'язків окремих учасників. Допустима розумна підготовка до надання показань, яка допоможе експерту проявити максимум можливого під час майбутнього судового розгляду, покращити спосіб надання свідчень, скажімо, зменшивши нервові напруження, яке виникає через недосвідченість у процесі, розвинути здатності протистояти неминучому тиску під час перекресного допиту. Критичною особливістю такого навчання є те, що воно не повинно бути організовано в контексті будь-якого майбутнього допиту, а отже, воно не може мати на нього жодного впливу [2, с. 110–112].

Якщо прибуття до суду експерта, який проводив експертне дослідження, неможливе протягом значного проміжку часу або й зовсім виключене, для роз'яснення спеціальних термінів, з'ясування змісту застосованих і наявності альтернативних методик, можливості й доцільності подальшого дослідження об'єктів експертизи з урахуванням даних, одержаних під час судового розгляду, суд може вдатися до консультації іншого спеціаліста відповідної кваліфікації (стаття 360 КПК України).

Однак у разі, коли необхідні роз'яснення щодо обґрунтованості обраних методик, окремих положень висновку, його змісту, наявності в ньому протиріч або доповнення висновку додатковими аргументами, інформацією про встановлені в ході дослідження факти тощо, допит будь-якого іншого експерта, окрім автора наданого суду висновку, недопустимий. У таких випадках суд має обговорити питання про призначення додаткової чи повторної експертизи.

При проведенні комісійної експертизи, за умови, що експертна комісія дійшла солідарного висновку, для допиту бажано викликати провідного експерта (доповідача), який організовував роботу комісії.

Якщо ж думки фахівців розійшлися, і кожен експерт склав власний висновок, допитуватися має кожен член експертної комісії. При дослідженні висновків комплексної експертизи, наданих спеціалістами в різних галузях знання, допитується експерт, висновок якого вимагає роз'яснення.

На відміну від попереднього, чинне законодавство відносить показання експерта до процесуальних джерел доказів (частина перша статті 95 КПК України). До початку допиту експерта головуєчий встановлює його особу, приводить до присяги та попереджає про кримінальну відповідальність за надання свідомо неправдивого висновку. Порядок допиту експерта схожий з отриманням показань свідка, його тактика характеризується відсутністю етапу вільної оповіді. Допит починається із запитань, які ставлять перед експертом учасники судового розгляду в передбаченій законом послідовності.

Першою експерта допитує сторона, за зверненням якої проводилась експертиза. Якщо експертиза була призначена за ініціативою суду, першою експерту ставить запитання особа, за клопотанням якої проводиться допит. Після допиту експерта сторонами йому можуть бути поставлені запитання іншими учасниками судового провадження, а також головоючим та суддями.

Закон не згадує про перехресний допит експерта, але в умовах змагального процесу доречність застосування цього методу допиту, як одного з основних ознак справедливого судочинства, уявляється абсолютно очевидно. Адже змагальність передбачає, що доказові конструкції обвинувачення (зокрема й ті, що включають докази судової експертизи) в принципі відкриті для деконструкції за допомогою енергійного, добре поінформованого перехресного допиту [3, с. 9].

Предмет допиту експерта включає перевірку наявності у нього спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань: освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо; обґрунтованості використаних методик та теоретичних розроблень; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; переконливості наукової аргументації та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; правильності застосування принципів і методів до фактів кримінального провадження; інших обставин і фактів, що стосуються достовірності висновку.

З метою доведення або спростування достовірності висновку експерта сторони мають право надавати суду відомості, які стосуються знань, умінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта. Водночас експерту не можуть ставитися запитання, не пов'язані з предметом дослідження.

Під час допиту експерт має право користуватися своїми письмовими та іншими матеріалами, що використовувалися ним під час експертного дослідження. За необхідності суд повинен надати експерту можливість підготуватися до відповіді на поставлене запитання.

Суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що

стосуються одного й того самого предмета чи питання дослідження (частина четверта статті 356 КПК України). Саме суддя, проаналізувавши обидва висновки та виходячи з об'єктивних запитань, може інтерпретувати та оцінити, яке з них є більш переконливим [4, с. 19:6].

У разі коли для допиту викликані експерти, котрі здійснювали первинне й повторне дослідження, першим доцільно допитувати експерта, який проводив повторну експертизу, бо він здатен пояснити розходження у висновках, а експерт, котрий проводив первинне дослідження може з ним погодитися і в цьому разі суд досягне мети, задля якої запрошував експертів.

Щоб свідчення експерта принесли плоди він повинен бути комунікатором, популяризатором, завжди підтримувати досить повільний мовний потік і контролювати свої емоції, і це у часто Perezбудженій обстановці, коли він є жертвою агресивного адвоката, який допікає його явно підступними запитаннями, відповіді на які можуть мати серйозні наслідки як для результату справи, так і для його власної репутації. Тому важливим елементом професійної підготовки будь-якого експерта слід вважати навчання його психологічним основам тактики судового допиту, для чого потрібне розроблення спеціальних програм, аби не трапилося так, що той, хто вміє викладати наукову істину, виявляється алергічним на публіку, дратується тим, що його вивели з його лабораторії, щоб показати себе в суді; що він не може залишити свій герметичний словник на користь повсякденного [5, с. 14–15].

Література:

1. Рішення Європейського суду з прав людини від 25.07.2013 р. у справі «Ходорковський і Лебедев проти Росії». *Інформаційний бюлетень з практики Суду*. № 165, липень 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#> (дата звернення 17.04.2025).
2. Information Legal Obligations FSR-I-400 Issue 2. (2013). https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/269812/LegalObligationsIssue2.pdf
3. Roberts, P. (2015). Paradigms of forensic science and legal process: A critical diagnosis. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 370(1674), 20140256. <https://doi.org/10.1098/rstb.2014.0256>
4. De Luca, S., Navarro, F., & Cameriere, R. (2013). La prueba pericial y su valoración en el ámbito judicial español. *Revista Electrónica de Ciencia Penal Y Criminología*, 19:1–19:14. <http://criminnet.ugr.es/recpc/15/recpc15-19.pdf>
5. Patenaude, P. (1997). De l'expertise judiciaire dans le cadre du procès criminel et de la recherche de la vérité : quelques réflexions. *Revue de Droit. Université de Sherbrooke*, 27(1), 1–47. <https://doi.org/10.17118/11143/12850>

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ОКРЕМІ АСПЕКТИ МОЖЛИВИХ ЗМІН

Мисковець Назар Олександрович

старший судовий експерт

Волинського відділення

Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Луцьк, Україна

Початком судово-експертної діяльності на теренах України слід вважати ухвалення Державною Радою та Державною Думою 4 липня 1913 року Закону «Про заснування кабінетів науково-судової експертизи в містах Москві, Києві та Одесі». Підставою послужив певний етап розвитку системи, який викликав необхідність у залученні до розгляду справ фахівців для розв'язання складних питань, вирішення яких вимагало спеціальних знань шляхом застосування методів судової фотографії, дактилоскопії, хімічного, мікроскопічного аналізу тощо. Саме тому Указом Президента України № 424/2009 встановлено в Україні професійне свято – День судового експерта, яке відзначатиметься щорічно 4 липня [1, с. 20].

В часи незалежності нашої Держави, судова експертиза із розвитком розділилася на відомчу, державну (НДУСЕ МЮ, НДЕКЦ, ІСТЕ СБУ і так далі) та не відомчу, приватну (судові експерти, що не є працівниками НДУСЕ та приватні установи).

До відомчої, державної експертизи можна віднести ту, яку проводять державні установи, такі як Науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС України, Науково-дослідні інститути судових експертиз МЮ України, експертні установи СБУ та інші. Перевагами відомчих досліджень та експертиз на нашу думку полягає зокрема у :

- Доступі до державних ресурсів та спеціалізованого обладнання.

- Високому рівень довіри з боку судових органів, та правоохоронних органів.

- Чіткому регулюванню та контроль якості.

- Розробці та впровадження нових та більш досконалих спеціальних методик дослідження.

Разом з тим відомча експертиза не позбавлена і недоліків таких як:

- Надмірна бюрократизація процесів.

- Обмежена конкуренція, що може впливати на швидкість проведення експертиз.

- Ризик тиску з боку державних органів або зацікавлених сторін.

– Недостатнє фінансування, що впливає на оновлення обладнання та методик досліджень.

До не відомчої (приватної) судової експертизи можна віднести експертизу яку проводять незалежні експерти у складі приватних установ, або самостійно. Вона набуває популярності завдяки гнучкості та можливості швидкого реагування на запити та конфіденційності.

До переваг такого виду експертизи можна віднести:

– Конкуренцію стимулює якість та швидкість виконання експертиз.

– Відсутність адміністративного впливу – що мінімізує ризик адміністративного тиску.

– Можливість залучення вузькопрофільних спеціалістів.

– Оптимізація витрат – сторони процесу можуть обирати експерта відповідно до бюджету та складності справи.

Разом з тим не відомча (приватна) експертиза не позбавлена і недоліків таких як:

Визнання результатів – частими є випадки повторного призначення експертиз, після виконання приватними судовими експертами, до державних спеціалізованих установ.

Кваліфікація приватних експертів може викликати сумніви щодо їхньої компетентності.

На нашу думку в такому ж ключі (як дві окремі гілки) буде розвиватись в подальшому діяльність у галузі судової експертизи.

Розвиток обох гілок суб'єктів СЕД повинен мати такі риси, що стосуються подальшого розвитку.

– **Розширення та інтеграцію сучасних технологій** у процес досліджень, зокрема цифрових методів аналізу доказів.

– **Підвищення кваліфікації експертів** через навчальні програми та обмін досвідом.

– **Розширення міжнародного співробітництва та впровадження міжнародних стандартів в галузі**, що сприятиме гармонізації українських стандартів із європейськими.

– **Вдосконалення нормативно-правової бази**, що забезпечить більш ефективне регулювання експертної діяльності.

На сьогодні в Україні існує реєстр судових експертів. Проте його функціонал дуже обмежений. Реєстр потребує розширення функціоналу, зокрема на нашу думку можна було б додати функцію випадкового вибору експерта за певною спеціальністю [2].

Розширення функціоналу реєстру судових експертів могло б значно підвищити **об'єктивність, прозорість та ефективність** експертної діяльності в Україні зокрема:

Зменшення ризику упередженості – суди та сторони процесу не могли б цілеспрямовано обирати "зручного" експерта.

Запобігання корупції – випадковий вибір мінімізує можливість впливу на процес призначення експерта.

Рівномірний розподіл експертного навантаження – всі кваліфіковані експерти отримували б справи відповідно до своєї спеціалізації.

Підвищення довіри до висновків експерта – суди та сторони процесу більше довіряли б експертам обраним таким шляхом.

Підвищення кваліфікації експерта є основою розвитку галузі судової експертизи оскільки саме судовий експерт(-и) є відповідальними виконавцями судових експертиз та експертних досліджень. Від глибини спеціальних і загальних знань, вміння їх застосовувати та спроможностей щодо застосування таких знань залежить кількість та якість судових експертних досліджень.

Одними з шляхів підвищення кваліфікації експерта можуть бути:

- Внутрішнє міжвідомче та між особове, очне, стажування за експертними спеціальностями, що включатиме за потреби різні види занять (лекція, практична робота, дискусія, практичні кейси).

- Стажування у закордонних експертних установах – обмін досвідом із закордонними фахівцями.

- Проходження періодичного навчання та вдосконалення знань вмінь та навичок щодо застосування спеціалізованих програмних продуктів та програмно-апаратних комплексів [3].

Щодо вдосконалення нормативно-правової бази варто зауважити що галузь судової експертизи має досить застарілу децентралізовану та суперечливу нормативно правову основу, яка подекуди не відповідає сучасним викликами які стоять перед галуззю.

Основними напрямками розвитку на нашу думку повинні бути: впровадження нового базового закону в галузі судової експертизи, уніфікація законодавства щодо призначення та проведення судової експертизи, запровадження єдиного суб'єкта, відповідального за формування загальних засад державної політики у сфері експертного забезпечення правосуддя, забезпечення гарантій незалежності судового експерта, особливо в контексті його матеріального і соціального забезпечення.

Отже, розвиток судової експертизи в Україні має перспективи вдосконалення через технологічну модернізацію, підвищення кваліфікації експертів та реформування нормативно-правової бази. Важливим кроком може стати розширення функціоналу реєстру судових експертів та забезпечення незалежності експертів, що сприятиме підвищенню довіри до їхніх висновків.

Література:

1. Цимбал Л. М. Історичні аспекти заснування судово експертних установ в Україні. *Міжнародна науково-практична конференція «Судова експертиза. Сучасний стан та перспективи розвитку»* : тези доповідей. Київ, 2010. С. 20–22.

2. Порядок ведення державного Реєстру атестованих судових експертів Про затверджений наказом МЮ України від 29.03.2012 № 492/5.

3. Мисковець Н. О. Окремі аспекти збереження та розвитку кадрового потенціалу галузі судової експертизи в умовах воєнного стану. *IV Всеукраїнський форум судових експертів* : тези доповідей (м. Львів 7 червня 2024). Львів, 2024. С. 255–258.

4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 4038-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 10.05.2025).

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗАСОБІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Можасв Михайло Олександрович

доктор технічних наук,

директор

Науково-дослідного центру судової експертизи

у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Гомон Володимир Олексійович

завідувач лабораторії досліджень об'єктів

інформаційних технологій

Науково-дослідного центру судової експертизи

у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Дереча Андрій Романович

судовий експерт

Науково-дослідного центру судової експертизи

у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Рівень інформатизації в Україні, як і в будь-якій країні, визначається передусім розвитком інфокомунікацій, які є сукупністю інформаційних технологій та систем (технологій) передавання інформації

(електронних комунікацій), які у процесі оброблення та передавання інформації діють як єдине ціле. Інформаційні мережі, які, у свою чергу, базуються на телекомунікаційних мережах, формують основу інфокомунікацій.

Сучасні інформаційні технології використовують також кримінальні структури для скоєння високотехнічних злочинів, так званих «комп'ютерних злочинів»: несанкціоноване проникнення у банківську систему, використання електронних засобів доступу для зняття секретної, комерційної інформації, створення фіктивних фірм, розкрадання, привласнення тощо. В умовах сьогодення кіберзлочини набувають особливого значення. З початком широкомасштабної збройної агресії рф проти України виникла суттєва загроза для національної безпеки: зламування комп'ютерних систем та мереж, блокування роботи критичної інфраструктури, шпигунство в мережі Інтернет, збирання конфіденційних даних, атака інформаційних ресурсів державних органів, установ, організацій, фінансового сектору та електронних комунікацій України.

Розв'язання нагальних проблем щодо розкриття та розслідування кіберзлочинності потребує ефективні засоби боротьби зі злочинністю у сфері сучасних інформаційних технологій, залучення судових експертів, які проводять інженерно-технічні експертизи з дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів, а також дослідження електронних комунікацій, що дозволяє виявити ознаки злочину і створити цілісну доказову базу.

Судова комп'ютерно-технічна експертиза та експертиза електронних комунікацій на сьогодні перебуває на стадії активного розвитку відповідно до вимог судово-правоохоронної діяльності у сфері злочинів, пов'язаних з комп'ютерними технологіями, та експертної практики. Загрози кіберзлочинності в сучасних умовах визначають нові завдання, що ставляться перед експертами, оскільки поява нових об'єктів, програм тощо, які використовуються для вчинення злочинів, приводить до розширення кола експертних завдань, що, у свою чергу, потребує удосконалення експертних технологій, впровадження в експертну діяльність сучасного обладнання та програмних продуктів.

З метою проведення судових експертиз на високому науковому рівні та у стислі строки правоохоронні органи та суди мають правильно ставити питання у межах відповідної експертизи, надавати об'єкти та відповідну інформацію у повному обсязі, яка необхідна для проведення експертних досліджень (документи, магнітні носії, периферійні пристрої, матеріали справи та різні довідкові дані, інструкції користувача тощо), оскільки від результативності проведення судово-експертних досліджень багато в чому залежить ефективність та оперативність розслідування кіберзлочинів.

У межах судової комп'ютерно-технічної експертизи вирішуються завдання діагностичного, класифікаційного, ідентифікаційного та ситуаційного характеру. Найпоширенішими є завдання, пов'язані з визна-

ченням виду, марки, властивостей комп'ютерів та програмного забезпечення (системні операційні системи для персональних комп'ютерів та локальних мереж: MS-DOS, UNIX, Windows різних версій, допоміжні програми – утиліти, засоби розроблення та налагодження програм, службова системна інформація; прикладні програмні продукти: текстові та графічні редактори, системи управління базами даних, електронні таблиці), аналіз даних файлів та програм, визначення справності та фактичного стану пристроїв, визначення властивостей операційної системи тощо.

З метою запобігання безповоротної втрати інформації, замовнику, у разі необхідності, треба проконсультуватися з фахівцем – судовим експертом щодо схеми відключення електропостачання установи, проведення певних дій з комп'ютером, вилучення системних блоків тощо, щоб виключити можливість їх пошкоджень під час розбирання.

Невирішеною на сьогодні залишається низка практичних проблем, пов'язаних із проведенням судових комп'ютерно-технічних експертиз та експертиз електронних комунікацій. Так, експертне навантаження на фахівців з дослідження електронних комунікацій, комп'ютерної техніки та програмних продуктів, є досить великим, що пов'язано з відсутністю достатньої кількості фахівців, які мають кваліфікацію судового експерта у цих галузях, у зв'язку з великим обсягом призначених судових експертиз та експертних досліджень, зокрема, пов'язаних з досудовим розслідуванням та судовим розглядом кримінальних проваджень щодо питань, які виникають під час розслідування воєнних злочинів рф на території України. Залучення більшої кількості висококваліфікованих експертів та забезпеченням їх необхідним сучасним обладнанням і технологіями позитивно вплине на оптимізацію часових та затратних показників проведення експертиз із одночасним забезпеченням достовірності результатів.

Питання розвитку та вдосконалення судової експертизи засобів комп'ютерних технологій в Україні розглядаються під час засідань секції комп'ютерно-технічної експертизи та експертизи електронних комунікацій Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, проведення міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, «круглих столів» тощо. Так, у ході таких заходів обговорюються процесуальні, організаційні та методичні питання, особливості організації та проведення складних, комплексних судових експертиз, актуальні проблеми практики проведення судово-експертних досліджень та шляхи їх вирішення тощо.

Розвиток комп'ютерно-технічної експертизи та експертизи електронних комунікацій пов'язаний також із створенням новітніх методик проведення судових експертиз, що обумовлено різноманіттям об'єктів досліджень та питань, які ставляться на вирішення експертам, а також посиленням матеріально-технічного оснащення сучасними комп'ютерними засобами та програмним забезпеченням, наближеного до

міжнародних стандартів, поточного оновлення нормативної бази, організацією навчання експертів, які спеціалізуються у галузі комп'ютерно-технічної експертизи та електронних комунікацій, з метою підвищення їх кваліфікації, розширення кола завдань та питань, які ставляться на вирішення експертам, включених до Методичних рекомендацій з питань призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [1], подальшим розвитком міжнародної співпраці.

Крім того, ще одним важливим кроком на шляху розвитку судової експертизи у сфері комп'ютерних технологій в Україні в умовах агресії РФ є зміцнення експертно-криміналістичної інфраструктури, що сприятиме розслідуванню та документуванню воєнних злочинів, підвищенню якості експертних досліджень, відновленню справедливості для України.

Для цього необхідно також оптимізувати процес обміну інформацією між організаціями та відомствами, працівники яких проводять судові експертизи: Міністерством юстиції України, Службою безпеки України, Міністерством внутрішніх справ України, що допоможе швидше й ефективніше реагувати на кримінальні правопорушення, виконувати складні експертні завдання, що гарантуватиме ефективність розслідування. Важливим кроком на шляху експертного забезпечення правосуддя в Україні в умовах повномасштабної агресії РФ є також посилення співпраці та обмін досвідом і напрацюваннями із міжнародними партнерами, врахування міжнародного досвіду країн-партнерів, сучасних досягнень у галузях науки і техніки, спільне розроблення новітніх методик проведення судових експертиз.

Розроблення методик проведення експертиз, їх апробація, впровадження, верифікація та валідація відповідно до міжнародних стандартів забезпечить єдиний експертний підхід до проведення судових експертиз у межах експертних спеціальностей з дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів, дослідження електронних комунікацій, повноту, об'єктивність, правильність і достовірність результатів експертиз, що в цілому дозволить вирішувати експертні завдання з більшою ефективністю.

Отже, реалізація таких заходів сприятиме подальшому розвитку судової комп'ютерно-технічної експертизи та експертизи електронних комунікацій в Україні, ефективному та оперативному розкриттю злочинів, адаптації судово-експертної діяльності до умов воєнного часу, оскільки судові експертизи відіграють ключову роль у документуванні воєнних злочинів.

Література:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз

та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 (дата звернення – 01.05.2025).

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Нарожна Олена Володимирівна

*старший викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики*

*Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Збереження культурної спадщини є одним із пріоритетних напрямів державної політики України, що закріплено на конституційному рівні та відображено в низці міжнародних зобов'язань нашої держави. Проте статистика правопорушень у сфері охорони культурної спадщини [1] свідчить про зростання кількості незаконних археологічних розкопок, випадків знищення та пошкодження пам'яток культури, а також нелегального обігу культурних цінностей. Особливої гостроти ця проблема набула в умовах сучасної війни, коли численні об'єкти культурної спадщини стали вразливими до свідомого руйнування чи мародерства.

В умовах сучасних викликів традиційний ізольований підхід до судової експертизи об'єктів культурної спадщини вже не відповідає потребам правозастосовної практики. Натомість, комплексний міждисциплінарний підхід дозволяє синтезувати методологічний інструментарій різних галузей знань, забезпечуючи всебічність, повноту та об'єктивність експертних висновків. Це, своєю чергою, суттєво підвищує ефективність розслідування правопорушень проти культурної спадщини та сприяє реалізації принципу невідворотності покарання. Розробка теоретичних засад, методологічних принципів та практичних рекомендацій щодо міждисциплінарної взаємодії у судово-експертному дослідженні пам'яток культури є надзвичайно актуальним науковим завданням, що має вагоме теоретичне та прикладне значення.

Судова експертологія в сфері культурних цінностей на сучасному етапі демонструє потенціал для подальшого розвитку міждисциплінарних зв'язків, хоча наразі спеціалізація окремих експертних напрямків часто превалює над системною інтеграцією методологічних підходів до вирішення комплексних експертних завдань. Наявна структура експертної діяльності, будучи добре організованою в рамках

традиційних галузевих напрямків, потребує посилення механізмів координації та взаємодії різнопрофільних експертів для формування цілісної методології дослідження об'єктів культурної спадщини. Попри наявність значного теоретичного доробку та практичного досвіду в окремих галузях судової експертизи, інтеграція спеціальних знань щодо дослідження об'єктів культурної спадщини відбувається повільно та несистемно. Існуючі експертні методики здебільшого зорієнтовані на вирішення вузькоспеціалізованих питань, як-от встановлення вартості культурних цінностей, визначення їх автентичності чи належності до певної історичної епохи, проте не забезпечують цілісного підходу до формування доказової бази у кримінальних провадженнях щодо незаконних археологічних розкопок або пошкодження пам'яток культури. Відсутність затверджених стандартів міждисциплінарної взаємодії експертів різного профілю, недостатнє методичне забезпечення комплексних експертиз та обмеженість інституційних механізмів координації діяльності експертних установ різного відомчого підпорядкування суттєво знижують ефективність судово-експертного супроводу розслідування правопорушень у сфері охорони культурної спадщини.

Обґрунтування необхідності міждисциплінарної взаємодії у сфері судової експертизи об'єктів культурної спадщини впливає з унікальної природи самих досліджуваних об'єктів, які одночасно є матеріальними носіями історичної інформації, культурно-мистецькими артефактами та речовими доказами у кримінальних провадженнях. Така багатомірність предмета експертизи зумовлює потребу в синтезі спеціальних знань із різних галузей – криміналістики для виявлення, фіксації та дослідження слідів протиправних дій; археології для інтерпретації стратиграфічних даних і встановлення культурно-історичного контексту; мистецтвознавства для атрибуції та оцінки культурної цінності артефактів; реставрації для визначення характеру пошкоджень та можливостей відновлення. Тільки консолідація цих експертних компетенцій здатна забезпечити формування повноцінної доказової бази щодо обставин правопорушень проти культурної спадщини та створити основу для правильної юридичної кваліфікації протиправних діянь.

У комплексному підході до судово-експертного дослідження пам'яток культури особлива роль належить представникам трьох ключових дисциплін, кожна з яких привносить унікальний методологічний інструментарій та експертні компетенції. Криміналісти забезпечують професійну фіксацію обставин виявлення артефактів або пошкодження пам'яток, застосовуючи широкий спектр технічних засобів – від традиційної фотограмметрії до сучасного 3D-сканування та аерофотозйомки з дронів. Їх специфічні компетенції включають трасологічне дослідження слідів знярядь, що використовувались при незаконних розкопках чи руйнуванні об'єктів; дактилоскопічну ідентифікацію слідів пальців рук на артефактах; балістичну експертизу при використанні

металошукачів; документування просторово-часових характеристик події із застосуванням геоінформаційних систем.

Археологи та мистецтвознавці, зі свого боку, наповнюють цю процесуальну форму змістовним наповненням, що дозволяє належним чином кваліфікувати діяння та встановити обсяг заподіяної шкоди. Археологи застосовують методи стратиграфічного аналізу для визначення порушень культурного шару, встановлюють хронологічну атрибуцію знахідок через типологічний аналіз, радіовуглецеве датування чи дендрохронологію, інтерпретують виявлені артефакти в контексті історичних епох та археологічних культур [2]. Їх експертна оцінка дозволяє встановити справжню наукову цінність об'єктів, визначити ступінь порушення археологічного контексту та оцінити незворотність втрат для історичної науки. Мистецтвознавці, натомість, зосереджуються на атрибуції художніх особливостей знахідок – визначенні авторства, школи, стилістичних ознак; ідентифікації культурної приналежності об'єктів через порівняння з еталонними зразками; встановленні автентичності через аналіз техніки виконання, матеріалів та стилістичних особливостей; експертній оцінці культурної, історичної та матеріальної цінності артефактів. Синергія цих трьох дисциплінарних підходів створює цілісну картину події, дозволяючи не лише встановити факт правопорушення, але й всебічно оцінити його наслідки для національної культурної спадщини.

Методологія спільної роботи експертних груп у контексті судово-експертного дослідження об'єктів культурної спадщини має комплексний характер і базується на інтеграції методологічних підходів криміналістики, археології та мистецтвознавства при одночасному дотриманні процесуальних норм. Ефективна організація такої міждисциплінарної взаємодії вимагає чіткого структурування процесу експертизи з урахуванням специфіки компетенцій кожної експертної групи та логічної послідовності дослідницьких процедур.

Центральним елементом методології є алгоритмізація процесів спільного дослідження, що передбачає розробку оптимальної послідовності експертних дій. Зазвичай першим етапом стає криміналістична фіксація обставин виявлення артефактів або пошкодження пам'яток із застосуванням фото-, відеозйомки та інших методів документування. Далі археологи проводять стратиграфічний аналіз, визначають порушення культурного шару та здійснюють первинну культурно-історичну атрибуцію знахідок. На заключному етапі мистецтвознавці здійснюють стилістичний аналіз, оцінюють автентичність та визначають культурну і матеріальну цінність об'єктів. Важливо забезпечити не лише послідовність, але й взаємопроникнення цих етапів, створюючи умови для постійної комунікації між експертами різного профілю.

Особливу роль у методології спільної роботи відіграє стандартизація процедур документування результатів. Розробка уніфікованих протоколів та форм фіксації експертних досліджень дозволяє інтегрувати результати роботи різних фахівців в єдиний експертний

висновок, що відповідає процесуальним вимогам. При цьому важливо забезпечити прозорість методології для всіх учасників процесу, включаючи суддів та сторони процесу, що підвищує довіру до експертних висновків та їх доказову цінність.

Значний методологічний потенціал має застосування цифрових технологій як інтегруючої платформи для міждисциплінарної взаємодії. Створення єдиних цифрових баз даних, використання спільних програмних інструментів для 3D-моделювання, картографування та візуалізації результатів дослідження сприяє формуванню цілісної картини експертизи та полегшує інтеграцію даних, отриманих фахівцями різного профілю.

Таким чином, методологія спільної роботи експертних груп становить собою комплексну систему принципів, підходів та процедур, що забезпечує синергію різних дисциплінарних компетенцій при дослідженні об'єктів культурної спадщини та формуванні єдиного експертного висновку, який має належну доказову цінність у судовому процесі.

Література:

1. Зінченко М. МКСК: Кількість пошкоджених пам'яток культурної спадщини через російську агресію зросла до 1179. *Детектор media* : веб-сайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/234301/2024-11-04-mksk-kilkist-poshkodzhenykh-pamyatok-kulturnoi-spadshchyny-cherez-rosiysku-agresiyu-zroslo-do-1-179/> (дата звернення: 13.05.2025).

2. Водяк Г. Про методи датування в археології та генетиці. *Етногенез* : веб-сайт. URL: <https://etnogenez.org/about-dating-methods-in-archeology-and-genetics/> (дата звернення: 13.05.2025).

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Овсянникова Інесса Михайлівна

*доктор філософії, провідний науковий співробітник
сектору економічних досліджень лабораторії економічних,
товарознавчих досліджень*

*та досліджень об'єктів інтелектуальної власності
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Степанова Олена Вікторівна

*старший науковий співробітник сектору економічних досліджень
лабораторії економічних, товарознавчих досліджень
та досліджень об'єктів інтелектуальної власності*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Суспільство, яке ще донедавна вважалося постіндустріальним, стрімко трансформувалося в інформаційне, де провідну роль відіграє саме інформація. Цифрове суспільство (digital-суспільство) є невід'ємною віхою еволюції сучасної цивілізації, що характеризується не лише масштабною цифровізацією, тобто переведенням усіх видів даних у цифрову форму, але й глибокою технологізацією соціальних процесів. Інформаційні технології сьогодні проникають у всі сфери життя. Становлення інформаційного суспільства та інтеграція України у глобальний інформаційний простір є визначними пріоритетами на рівні державної політики. Ці процеси розглядаються як стратегічно важливі для забезпечення національної безпеки, конкурентоспроможності та інноваційного розвитку держави. У контексті сучасного етапу державотворення особлива увага приділяється створенню ефективної інформаційної інфраструктури, впровадженню цифрових технологій в усі сфери суспільного життя, зокрема й у сферу правосуддя та експертного забезпечення. Вагоме місце у цьому процесі займає судово-експертна діяльність, як один із ключових механізмів забезпечення справедливого правосуддя.

Інформатизація судово-експертної системи, зокрема через створення єдиних електронних реєстрів, цифрових баз даних та застосування інтелектуальних аналітичних інструментів, є необхідною умовою її ефективного функціонування в умовах інформаційного суспільства. Інтегровані інформаційно-комунікаційні технології, спеціалізовані

наукові знання та цифрові ресурси дедалі частіше використовуються як основа для формування обґрунтованих висновків експертів, перетворюючись на самодостатній фактор, що визначає об'єктивність та ефективність судового процесу. Впровадження цифрових технологій у сферу судово-експертної діяльності дозволяє автоматизувати багато етапів експертного процесу – від збору та обробки доказів до формування та верифікації експертних висновків. Оцифрування результатів експертиз, створення цифрових архівів справ, інтеграція з електронними судовими системами та використання штучного інтелекту для аналітичного аналізу – усе це є проявами технологізації експертної діяльності.

Спостерігаючи розширення сфери цифровізації у правосудді, включно з послугами судової експертизи, О. Катаррага та П. Петковічі підкреслюють, що сьогодні процес цифровізації правосуддя значно поширився завдяки активному застосуванню інформаційних технологій у діяльності державних установ для надання різноманітних автоматизованих послуг громадянськості, що забезпечує легший доступ до правосуддя для різних категорій осіб й значно сприяє своєчасному захисту їхніх прав [1, с. 19]. Таким чином, можна стверджувати, що використання сучасних інформаційних технологій у судовій експертизі дозволяє не лише підвищити точність і достовірність результатів досліджень, а й сприяє оперативному обміну інформацією між державними структурами, правоохоронними органами та експертними установами.

Погоджуємось із думкою В. Абрамова та Т. Арнаут, що на судову експертизу в Україні суттєво вплинула діджиталізація, зробивши її більш ефективною, точною та прозорою, а впровадження сучасних технологій сприяє довірі до судової системи, прозорості процесів, міжнародній співпраці та запобіганню помилок [2, с. 42]. Н. О. Сидоренко трактує «діджиталізацію» як «процес, орієнтований на зміну паперових носіїв на електронні» [3, с. 12]. При цьому науковиця зауважує, що коли мова йде про діджиталізацію в органах влади, то «йдеться про процес формування сервісів для значно результативніших управлінських рішень і надання якісних послуг населенню» [3, с. 12]. Слід підкреслити, що у судовій експертизі діджиталізація має особливе значення, адже дозволяє не лише модернізувати методи експертного аналізу, але й забезпечити більшу точність, прозорість та об'єктивність результатів. Впровадження цифрових інструментів стає основою для розвитку сучасної, надійної та справедливої системи судово-експертного забезпечення.

Періодично як синонім діджиталізації використовується термін «цифрова трансформація». О. Омельчук та Л. Левицька зазначають, що «цифрова трансформація – це процес діджиталізації, що спрощує доступ до інформації. Це поняття науковці тлумачать як способи приведення будь-якого різновиду інформації в цифрову форму з використанням цифрових технологій» [4, с. 297]. Вважаємо, що

цифровізація є не просто ще однією новітньою тенденцією або популярним трендом у правовому, політичному чи економічному дискурсі. Вона виступає стратегічним напрямом майбутнього розвитку як для людства загалом, так і для кожної окремої держави. Цей процес формує нову парадигму взаємодії в усіх сферах життя, де інформаційні технології стають ключовим ресурсом, що визначає ефективність управлінських рішень, соціальної взаємодії та правозастосування. Загалом же, підтримуємо позицію І. В. Кривешко, яка зазначає, що «діджиталізація є комплексною категорією, яка охоплює цифровізацію даних та процеси технологізації, що відбуваються у суспільстві. В такому разі діджиталізація та цифровізація співвідносяться як ціле та частина» [5, с. 65].

Аналіз сучасного стану судової експертизи в умовах цифрового розвитку підтверджує, що трансформація цієї галузі є не лише неминучою, а й стратегічно важливою. Вона дозволяє не тільки модернізувати існуючі процеси, але й відкрити нові горизонти для міжнародної співпраці, стандартизації експертних методик та підвищення правової культури.

Цифрова трансформація судово-експертної діяльності в умовах інформаційного суспільства є ключовим фактором зміцнення правової держави. Вона забезпечує ефективну взаємодію між суб'єктами правосуддя, сприяє впровадженню інновацій, автоматизації процесів і значно знижує ризики помилкових рішень. Судова експертиза, що ґрунтується на сучасних цифрових інструментах, є запорукою об'єктивного та неупередженого правосуддя.

Водночас, з огляду на глобальні тенденції цифровізації, судова експертиза в Україні потребує системного підходу до трансформації. Цифрові технології повинні стати не лише технічним доповненням, а основою методологічного оновлення експертної діяльності. Для досягнення результативності цифровізації в судово-експертній діяльності вважаємо за необхідне:

- розробити та впровадити національну програму цифрової трансформації судово-експертної системи;
- забезпечити ефективне навчання та підвищення кваліфікації судових експертів у сфері ІТ та цифрових інструментів;
- створити єдину цифрову платформу для обміну експертною інформацією між судовими та правоохоронними органами;
- збільшити інвестування у наукові розробки науково-дослідних установ судових експертиз, пов'язані з аналітичними системами на основі штучного інтелекту;
- активізувати міжнародне співробітництво для обміну досвідом і спільного розвитку цифрових рішень у сфері судової експертизи.

Література:

1. О. Катаррага, П. Петковічі. Сучасні аспекти цифровізації та штучного інтелекту в судовій експертизі. *Діджиталізація судово-*

експертної науки в умовах воєнного стану : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 листоп. 2024 р.). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 18–23.

2. В. Абрамов, Т. Арнаут. Діджиталізація в судовій експертизі України: нові можливості та історичний розвиток. *Діджиталізація судово-експертної науки в умовах воєнного стану* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 листоп. 2024 р.). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 41–43.

3. Сидоренко Н. О. Діджиталізація: електронні адміністративні послуги. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 4. С. 11–15. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.4.2>.

4. Омельчук О. В., Левицька Л. М. Діджиталізація суспільства і гаджет-залежність сучасної молоді – покоління Digital Natives. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2020. Вип. 3К (123). С. 296–300. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32896> (дата звернення 23.04.2025 р.).

5. Кривешко І. В. Інформаційна культура судді: теоретико-правові аспекти : дис. ... докт. філ. наук: 081 – Право. Вінниця, 2025. 220 с.

СУПУТНИКОВІ ЗНІМКИ ЯК МЕТОД ГЕОПРОСТОРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФІКСАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

Одерій Олексій Володимирович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1*

*Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Сендік Ігор Едуардович

*курсант
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

У сучасних умовах розвитку кримінального судочинства особливої актуальності набуває використання інноваційних технологій, що дозволяють забезпечити об'єктивність, повноту та всебічність досудового розслідування. Серед таких особливого значення набуває застосування геопросторових технологій, що відкриває нові можливості

фіксації місця події, аналізу доказів і моделювання перебігу подій, оскільки в умовах повномасштабної війни в Україні фізичний доступ до місця злочину (катастрофи) ускладнений, небезпечний або взагалі фізично неможливий. Саме геопросторові дані стають чи не єдиним джерелом доказової бази для документування екологічних катастроф, воєнних злочинів та інших тяжких наслідків військової агресії росії проти України та людства.

Ключовим документом у сфері регулювання використання геопросторових даних є Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних», який створює нормативно-правову базу для використання відповідних технологій та отриманих даних у судово-експертній діяльності, сприяючи їхньому активному та ефективному розвитку, що (у свою чергу) дозволяє ефективно застосувати їх в рамках кримінального провадження та представити як докази у суді [1]. Він передбачає створення відкритого національного геопорталу, який забезпечує доступ до супутникових знімків, картографічної інформації та інших просторових даних, що надає можливість компетентним особам (слідчим, прокурорам, експертам, спеціалістам...) фіксувати та аналізувати місця подій, документувати руйнування й оцінювати просторово-часові зміни. Гармонізація національних геоданих з міжнародними стандартами робить їх придатними для використання в міжнародних розслідуваннях (наприклад – у справах про воєнні або злочини проти довілля). Згадуваний Закон також сприяє міжгалузевій інтеграції, а саме – певні державні органи можуть об'єднувати наявні дані (наприклад, отримані зображення з безпілотних літальних апаратів та супутникових знімків з метою створення інтерактивних карт або тривимірних реконструкцій подій). Крім того, передбачено механізми захисту конфіденційної інформації, що гарантує безпеку даних і запобігає їх неправомірному використанню. У підсумку, згадуваний Закон не лише відкриває доступ до геотехнологій, а й регламентує їх законне та ефективне застосування в судовій практиці.

Одним з ефективних методів фіксації геопросторових даних є супутникові знімки, які забезпечують широкомасштабний огляд території, фіксацію та порівняння змін території у часі. Аналіз спеціальної літератури та практики дозволяє припустити, що застосування такого методу найбільш доцільне з метою:

а) контролю та відстеження незаконної діяльності (наприклад, при незаконній вирубці лісу, незаконному будівництві, тощо). Так, у 2017–2018 роках у Бразилії існувала велика проблема незаконної вирубки найбільшого в світі тропічного лісу (близько 7,9 тисяч км² було зруйновано) [2]. Для фіксації та оцінки масштабів незаконної вирубки використовувалися (серед іншого) й супутникові знімки (фото 1), що суттєво сприяло правоохоронним органам Бразилії здійснити ефективне та всебічне досудове розслідування;



б) аналізу ландшафтних змін та наслідків екологічних катастроф. Так, 6 червня 2023 року російськими військовими було підірвано та повністю зруйновано Каховську ГЕС, внаслідок чого відбулося затоплення навколишньої території, що є актом екоциду та призвело до екологічної катастрофи як для Херсонщини, так і для України в цілому [2]. Українська влада та міжнародна спільнота не мали фізичного доступу до прилеглої території, саме у цьому випадку і стали в нагоді супутникові знімки (фото 2), які допомогли міжнародній спільноті та відповідним органам України оцінити масштаби екологічної

катастрофи, ретельно зафіксувати її для подальшого вивчення та прогнозування наслідків, підрахунку збитків, тощо;

в) виявлення, фіксування та вивчення місць воєнних злочинів.

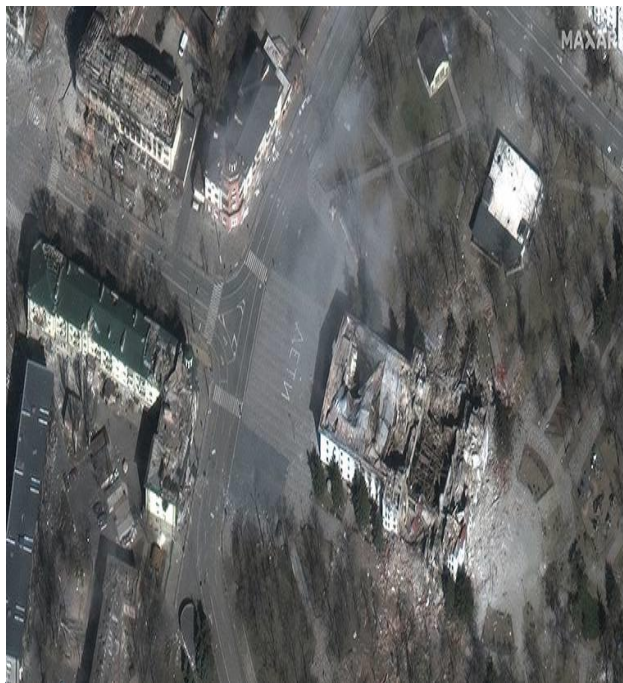


Фото 3. Супутниковий знімок компанії Махаг, на якому зображено зруйнований Маріупольський Драматичний театр

Серед таких, на жаль, є ситуація, що мала місце у Маріуполі, який разом з військовим гарнізоном та мешканцями міста вже з березня 2022 р. знаходився у повному оточенні. Щоденні обстріли перетворили квітуче місто на згарище попелу та місце масових поховань із зруйнованими вщент житловими будинками. Саме супутникові знімки (фото 3) допомогли суспільству наочно побачити наслідки російського вторгнення до міста та зафіксувати воєнні злочини задля подальшого використання як доказів у Міжнародному кримінальному суді [4].

Література:

1. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13.04.2020 № 554-IX: станом на 31 груд. 2023 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text> (дата звернення: 20.04.2025).

2. Використання супутникових знімків у розслідуваннях: Поради Лабораторії доказів Amnesty International. *Global Investigative Journalism Network*. URL: <https://gijn.org/ua/istorii/vikoristanna-suputnikovih-znimkiv-u-rozsliduvanniah-poradi-laboratorii-dokaziv-amnesty-international/> (дата звернення: 28.04.2025).

3. Ukrinform. Махар опублікувала нові супутникові знімки зруйнованої Каховської ГЕС. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3724038-mahar-opublikovala-novi-suputnikovi-znimki-zrujnovanoi-kahovskoi-ges.html> (дата звернення: 28.04.2025).

4. News A. Damage data reveals extent of vicious Russian tactics. URL: <https://www.abc.net.au/news/2022-05-26/damage-data-reveals-extent-of-vicious-russian-tactics/101070918> (дата звернення: 20.04.2025).

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ІНСТИТУТ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Озерський Ігор Володимирович

*професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

«Судово-психологічна експертиза» як зазначає Р. Лемик, «це інститут юридичної психології, що, як правило, застосовується в цивільному, кримінальному і, рідше, в адміністративному провадженні, тобто у справах, підвідомчих суду» [1, с. 10]. Судово-психологічна експертиза (далі СПЕ), як слушно заявляє О. Ярош, дозволяє об'єктивно визначати міру покарання з урахуванням реальної мотивації, рівня усвідомленості підлітками їхніх дій, індивідуально-психологічних якостей особистості обвинувачених і особливостей поведінки, що не може бути правильно оцінене без застосування психологічних методів [2, с. 18]. Саме судова експертиза, на думку В. Шерстюк, відіграє пріоритетну роль у впровадженні передових досягнень науки і техніки у практику боротьби зі злочинністю та сприяє надійності системи доказування по справі [3, с. 4].

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судової експертизи та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (в редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5), **судово-психологічна експертиза (розділ IV) пов'язана**

з визначенням у підекспертної особи: індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки, у тому числі із застосуванням поліграфа; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних їх властивостей.

У кримінально-процесуальному законі немає спеціальних норм, що регулюють порядок призначення, специфіку проведення судово-психологічних експертиз (за винятком ст. 486 КПК України), отже, загальні норми застосування спеціального експертного знання дозволяють призначати судово-психологічну експертизу. У процесі розгляду кримінальних проваджень у злочинах скоєних неповнолітніми, судово-психологічна експертиза застосовується і у тих випадках, коли сумнівів у психічному здоров'ї досліджуваної особи не виникає. Це пояснюється необхідністю встановлення здатності неповнолітнього усвідомлювати зміст та значення своїх дій та керувати ними [4].

Виходячи з вимог кримінального процесуального законодавства, а саме ч. 1 ст. 486 КПК України, у разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримання психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації, призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. Варто зазначити, що в ч. 2 ст. 486 КПК України законодавець прямо вказав на випадки призначення саме психологічної експертизи, зокрема для: з'ясування рівня розвитку неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ч. 2 ст. 486 КПК України); соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно врахувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру (ч. 2 ст. 486 КПК України).

Якщо звернутися до положень чинного КПК України, то слід нагадати, що спеціальні знання психолога можуть знадобитися і для з'ясування певного кола питань при проведенні судово-психологічної експертизи. Наприклад, такі положення п. 3, 4 та 5 ч. 2 ст. 242 КПК України як визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності (п. 3); встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, якщо іншим способом неможливо отримати ці відомості (п. 4); встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України.

Варто навести наступні категорії цивільних справ, у яких доцільно проводити судово-психологічну експертизу [1]:

– справи про визнання недійсними правочинів з вадами волі. Тут спільним предметом дослідження є психологічні чинники, що призвели

до порушення вольових процесів при укладенні цивільно-правових правочинів.

- спори щодо права про виховання дітей, а також інші справи, що впливають зі шлюбно-сімейних правовідносин. Тут предметом судово-психологічного дослідження є встановлення індивідуально-психологічних особливостей як батьків (усиновителів, опікунів), так і дитини, аналіз ситуації психологічної сумісності членів сім'ї та психологічне усвідомлення ними своїх функцій (ролей).

- справи про відшкодування моральної шкоди. Предметом дослідження цієї категорії справ є ступінь порушення психологічної рівноваги, що спричинило душевні страждання потерпілого.

- справи про відшкодування шкоди при вирішенні питання про грубу чи просту необережність як потерпілого, так і заподіювача шкоди. Сюди ж належать справи за регресними позовами про відшкодування шкоди. Предметом експертизи тут може бути встановлення змісту ієрархії основних мотиваційних ліній особистості, а також психологічний аналіз ситуації і поведінки особи під час управління нею сучасною технікою.

- справи про заподіяння шкоди громадянином, який не здатен усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Тут предметом дослідження є виявлення психологічних елементів можливості усвідомлення особою значення своїх дій і вольова здатність управляти ними.

На думку М. Костицького [5, с. 224], до компетенції психологічної експертизи у справах про адміністративні правопорушення належить:

- встановлення стану фізіологічного афекту чи іншого особливого стану суб'єкта в момент вчинення адміністративного делікту;

- визначення психологічної можливості свідка і потерпілого правильно сприймати обставини вчиненого правопорушення і відтворювати їх на вимогу посадової особи чи компетентного органу;

- встановлення інтелектуального розвитку неповнолітнього, відповідності його досягнутому віку; встановлення педагогічної занедбаності, психологічного і психофізичного інфантилізму; визначення структури і змісту відносин між батьками, вчителями, ровесниками, з одного боку, і неповнолітніми правопорушниками – з іншого;

- виявлення особистісних якостей правопорушника, що вплинули на вчинення правопорушення;

- встановлення психологічних особливостей і психічного стану водія транспортного засобу при порушенні ним встановлених правил, а також того, як ці якості вплинули на вчинене правопорушення.

У чинному законодавстві передбачена принципова можливість використання психологічних знань, оскільки вони є уособленими, достатньо самостійними в науковому відношенні і не можуть вважатись менш важливими за інше спеціальне знання. Тому на них розповсюджуються загальні положення про експертизу, фахівця та консультації, зафіксовані законодавцем [6, с. 8]. У цьому разі цілком поділяємо наукову позицію С. Чернявського, який зазначив, що ступінь

врегулювання процесуальним законом конкретної форми участі фахівця у розслідуванні є досить умовним, оскільки для процесу встановлення істини у справі доказом можуть бути визнані будь-які фактичні дані [7, с. 121]. Як зазначає М. Костицький – використання психологічних знань в юридичній практиці стає об'єктивною та неминучою передумовою ефективної роботи правоохоронних органів в юрисдикційному процесі [5, с. 450]. Важливим аспектом впровадження різних форм психологічних знань в практику правоохоронних органів, на думку вченого, є удосконалення організаційних засад такої діяльності, створення системи спеціальних психологічних підрозділів, які б забезпечували проведення судово-психологічних експертиз, надання спеціальних психологічних консультацій, участь спеціаліста-психолога в слідчих та судових діях [5, с. 455]. Здебільшого, цієї ж позиції притримується і вчений-юридичний психолог В. Кошинець [8, с. 8, 9], обгрунтовуючи доцільність розширення випадків обов'язкового призначення психологічної чи комплексної психолого-психіатричної експертизи та активного використання спеціальних психологічних знань в юрисдикційному процесі.

Література:

1. Лемик Р. Я. Судово – психологічна експертиза в цивільному процесі України (проблеми теорії та практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2004. 182 с.
2. Ярош О. В. Судово – психологічна експертиза неповнолітніх, обвинувачуваних за агресивні злочини : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2008. 24 с.
3. Шерстюк В. М. Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 199 с.
4. Психологічна експертиза. Сайт: Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». <https://www.hniise.gov.ua/13947-psixologchna-ekspertiza.html> (дата звернення: 12.04.2025).
5. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: *Вибрані наукові праці*. Кн. 1. Чернівці : Рута, 2009. 576 с.
6. Бедь В. В. Використання адвокатом-захисником психологічних знань у кримінальному процесі : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 19.00.06. Київ, 1999. 18 с.
7. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження) : [навч. посіб.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 264 с.
8. Кошинець В. В. Використання спеціальних психологічних знань судом при розгляді кримінальних справ про злочини проти життя, здоров'я та гідності особи : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2003. 208 с.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ АНАЛІЗУ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗАХ

Орловський Богдан Михайлович

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики

*Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

У контексті стрімкої цифровізації суспільства та зростання обсягів інформації, що має доказове значення у кримінальних провадженнях, особливої актуальності набуває питання впровадження інноваційних технологій у сферу судової експертизи. Одним із перспективних напрямків є застосування штучного інтелекту (ШІ) для складання юридичних документів [3] та аналізу доказової інформації, наприклад, щодо розпізнавання обличчя та аналізу великих обсягів даних. Зростання кількості відеозаписів з камер спостереження, мобільних пристроїв та інших джерел, які можуть містити зображення осіб, причетних до кримінальних правопорушень призводить до необхідності кваліфікованого розпізнавання обличчя, що містяться на відеозаписах. Також у кримінальних провадженнях все частіше виникає потреба в обробці значних масивів цифрових даних, що потрібно порівнювати між собою – інформації із електронної кореспонденції (листів), фінансових транзакцій, даних геолокації тощо. Традиційні методи візуального встановлення та порівняння є трудомісткими та суб'єктивними, що може призводити до помилок та невдалого результату. Тому дослідження правових аспектів застосування штучного інтелекту в судовій експертизі є вкрай актуальним з точки зору забезпечення ефективності кримінального провадження, дотримання прав людини та впровадження сучасних технологій у правоохоронну діяльність.

Застосування штучного інтелекту в судовій експертизі, хоч і є перспективним напрямком, водночас породжує низку правових питань, які потребують ретельного дослідження та законодавчого врегулювання з урахуванням наявного Закону України «Про судову експертизу» та положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Однією з ключових проблем є питання допустимості висновків експертиз, проведених із застосуванням ШІ, як доказів у кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 101 КПК України висновок експерта містить результати проведених «саме експертом досліджень», «обґрунтовані відповіді експерта на запитання». Ч. 3 цієї статті вказує,

що висновок ґрунтується на обставинах, які експерт сприймав «безпосередньо» або під час власного «дослідження матеріалів» [1]. Відповідно у цій статті немає положень, які б вказували на застосування ШІ під час експертного дослідження та про достовірність висновків ШІ, який експерт міг би відобразити у своєму висновку.

В той же час у ст. 86 КПК України зазначається, що докази повинні бути допустимими, тобто отриманими в порядку, передбаченому КПК. А недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень й на нього не може посилається суд при ухваленні власного судового рішення [1]. Тому, без правового врегулювання в КПК України процедури і особливостей застосування ШІ під час проведенні експертиз неможливо вважати отримані при застосуванні ШІ висновки та результати як допустимий та достовірний доказ у кримінальному провадженні. Такі результати будуть оспороватися одною із заінтересованих сторін кримінального провадження, що призведе до неможливості їх використання у якості доказу у судовому процесі.

Питання достовірності результатів експертного дослідження як доказів, отриманих із застосуванням ШІ, також потребує окремого та глибокого вивчення з правової точки зору. Для визнання висновку експерта, отриманого за допомогою ШІ достовірним доказом у кримінальному провадженні, необхідно забезпечити не лише прозорість алгоритмів, що використовуються, розкриваючи логіку їх роботи, але й надати можливість їхньої незалежної верифікації з боку інших фахівців. Це включає можливість перевірки вихідних даних, процесу обробки інформації та отриманих результатів. Крім того, важливим є запровадження механізмів незалежної оцінки результатів експертизи, за необхідності, що можливо шляхом залучення рецензентів або проведення контрольних досліджень. Слід чітко усвідомлювати, що ШІ на даному етапі розвитку є лише складним допоміжним інструментом у руках експерта-людини, а не самостійним суб'єктом доказування і його правильне та обґрунтоване застосування повинно проходити ретельну та об'єктивну перевірку на відповідність кримінально-процесуальному законодавству та загальним принципам доказування. Саме експерт-людина несе відповідальність за достовірність формування свого висновку [2].

Іншою важливою проблемою є забезпечення права на захист особи, щодо якої проводиться кримінальне провадження. Сторона захисту повинна мати можливість оскаржити висновок експерта, отриманий із застосуванням ШІ, зокрема, шляхом призначення повторної експертизи або залучення спеціаліста для оцінки методології та результатів дослідження. Забезпечення прозорості алгоритмів ШІ та надання стороні захисту доступу до інформації про їх функціонування є важливим елементом забезпечення справедливого судового розгляду.

Крім того, застосування технологій розпізнавання обличч та аналізу великих даних порушує питання захисту персональних даних та приватного життя інших осіб, що потрапляють в поле аналізу ШІ. Збір, обробка та використання біометричних даних, а також великих масивів персональної інформації у ШІ повинні здійснюватися з дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних, за наявності законних підстав та з урахуванням принципів пропорційності та необхідності. У зв'язку з цим, існує нагальна потреба у розробці та впровадженні чітких правових норм, які б регулювали порядок застосування штучного інтелекту в судовій експертизі, визначали вимоги до алгоритмів та даних, встановлювали процесуальний порядок використання висновків, отриманих за допомогою ШІ, а також забезпечували дотримання прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження.

Сучасні технології застосування ШІ у експертних дослідженнях, наприклад, для розпізнавання обличч та аналізу великого об'єму даних, мають значний потенціал для підвищення швидкості й ефективності розслідування злочинів, оптимізації процесу доказування та забезпечення об'єктивності експертних досліджень. Водночас, впровадження ШІ у сферу судової експертизи породжує низку правових проблем, пов'язаних з допустимістю та достовірністю доказів, статусом експерта, забезпеченням права на захист та захистом персональних даних. Для ефективного та правомірного використання можливостей штучного інтелекту в кримінальному процесі необхідне комплексне законодавче врегулювання, яке б враховувало як технічні аспекти застосування ШІ, так і фундаментальні принципи кримінального судочинства та гарантії прав людини. Адже лише ухвалення виважених та послідовних законодавчих рішень, що охоплюють комплексне вирішення проблеми, сприяє підвищенню ефективності та об'єктивності експертних досліджень, оптимізації процесу доказування та встановленню істини у кримінальному провадженні.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 01.05.2025 р. К. : Паливода А. В., 2025. 552 с.
2. Про судову експертизу: Закон України № 4038-ХІІ від 25.02.1994 року із змінами та доповненнями станом на 03.11.2022 р. за № 2716-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. Стор. 11. Ст. 194.
3. Берназюк Ян Технології штучного інтелекту в правосудді: міжнародні стандарти регулювання. Електронний ресурс. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/105_AI_internation_standarts_bernaziuk.pdf

ШАБЛОННІСТЬ У ФОРМУЛЮВАННІ ЗАПИТАНЬ ДО ЕКСПЕРТІВ. ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Остапов Сергій Володимирович

*головний судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Товстенко Євгеній Володимирович

*судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Кузьменко Михайло Михайлович

*заступник начальника відділу пожежотехнічних досліджень
Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Інженерно-технічна експертиза відіграє ключову роль у досудових розслідуваннях, пов'язаних із пожежами, нещасними випадками та питаннями цивільного захисту. Вона дозволяє точно визначити причини подій, оцінити шкоду та встановити порушення технічних стандартів або норм. Важливим аспектом є об'єктивність та високий рівень кваліфікації експертів, що безпосередньо впливає на якість результатів дослідження.

На практиці ми стикаємося з низкою проблем, які негативно впливають на об'єктивність і повноту експертних висновків. Зокрема, це:

- шаблонність у формулюванні питань до експерта;
- допущення помилок або спрощень у описі обставин справи;
- надання неякісних або неповних матеріалів;
- інші труднощі, що виникають у процесі взаємодії між установами.

Окремим аспектом, який слід враховувати при призначенні інженерно-технічних експертиз, є наявність нормативного врегулювання порядку їх призначення різними відомчими актами. Зокрема, діють такі основні інструкції:

«Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень у системі Служби безпеки України»,

затверджена наказом СБУ від 29.05.2015 № 371, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 22.06.2015 за № 738/27183 (Інструкція № 371) [1].

«Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України», затверджена наказом МВС від 17.07.2017 № 591, зареєстрована 18.08.2017 за № 1024/30892 (Інструкція № 591) [2].

«Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрована 03.11.1998 за № 705/3145. Ці інструкції є доступними у відкритому доступі на офіційному сайті Верховної Ради України та мають подібну структуру, що стосується порядку призначення судових інженерно-технічних експертиз (Інструкція № 53/5) [3].

У кожному з документів визначено орієнтовний перелік питань, які можуть бути поставлені експерту. Це дозволяє ініціатору експертизи, під час підготовки документу про її призначення, самостійно обрати найбільш релевантні запитання, які потребують вирішення.

У практиці призначення інженерно-технічних експертиз досить часто спостерігається формальний підхід з боку ініціаторів.

Зокрема, нерідко трапляються випадки, коли слідчі, керуючись Інструкцією про порядок призначення та проведення судових експертиз у відповідному відомстві, механічно копіюють увесь орієнтовний перелік запитань, що стосуються напрямку інженерно-технічних досліджень, без урахування особливостей конкретної події.

Такий підхід породжує низку проблем, серед яких:

- ускладнення фокусування експерта на ключових аспектах дослідження;
- перевантаження висновку другорядною або зайвою інформацією;
- подовження строків виконання експертизи;
- ризик формулювання технічно некоректних або нездійсненних завдань.

Для прикладу: у 2019 році, на території східних областей нашої держави сталась лісова пожежа. Був призначений цілий комплекс судових експертиз, зокрема пожежно-технічна для встановлення осередку (-ів) виникнення пожежі та її причини, експертиза безпеки життєдіяльності, оскільки стався нещасний випадок під час гасіння пожежі та експертиза у галузі цивільного захисту, оскільки потрібно було встановити чи відповідають вжиті заходи особливостям надзвичайної ситуації. Під час призначення комплексної судової експертизи ініціатор вирішив включити майже весь перелік запитань, що наведений в орієнтовному переліку запитань Інструкції.

Цей приклад наочно демонструє тенденцію до шаблонного копіювання запитань без урахування фактичних обставин, що в результаті

ускладнює роботу експерта та провокує затягування строків дослідження.

Окрім документу про призначення, на експертизу більше нічого не надано.

Постановка десяти й більше запитань перед судовим експертом без надання належного обсягу супровідної документації, унеможлиблює повноцінне проведення експертного дослідження.

У таких випадках експерт змушений скласти клопотання про витребування додаткових матеріалів, у якому формулює запит на документи, що мали б бути надані ініціатором ще на етапі призначення експертизи. Проте часто ініціатор не має змоги забезпечити ці документи оперативно або взагалі, що затягує строки виконання експертизи або унеможлиблює її проведення в повному обсязі.

Таким чином, ключовою проблемою у сфері взаємодії між установами під час призначення інженерно-технічних експертиз є формальний підхід до формулювання запитань, а саме – механічне копіювання орієнтовного переліку з нормативних інструкцій без врахування обставин конкретного випадку.

Це не лише ускладнює роботу експертів, але й негативно впливає на якість та строки проведення експертизи, створюючи передумови для необ'єктивних або неповних висновків.

Рекомендовані шляхи вирішення проблеми:

- формувати перелік запитань до експерта з урахуванням конкретних обставин події, типу об'єкта та характеру пошкоджень, а не за шаблоном;

- забезпечити індивідуальний підхід до постановки питань, спираючись на результати первинного огляду місця події та наявні матеріали справи;

- уникати шаблонності – адаптувати запитання до специфіки кожного конкретного випадку;

- перед підготовкою документу про призначення експертизи залучати профільних експертів або консультантів для фахової оцінки доцільності запитань;

- передбачити можливість попередньої експертної консультації під час формування завдань для експертного дослідження. Залучення фахівців на етапі складання документу про призначення експертизи дозволить уникнути технічно некоректних або надлишкових запитань;

- впровадити рекомендовані блоки запитань, орієнтовані на основні типи судових інженерно-технічних експертиз, з можливістю їх комбінації;

- створити уніфіковані моделі формулювання запитань, що базуються на практиці найчастіших випадків та дозволяють гнучке адаптування під конкретну подію.

Висновки:

Основною проблемою в призначенні інженерно-технічних експертиз є формальність у підході до формулювання запитань, що

призводить до неефективності досліджень та затягування термінів. Важливо покращити процес, зробивши його більш індивідуалізованим, з фокусом на конкретні обставини події. Тільки в такому разі можна забезпечити якісне та своєчасне проведення експертиз, що стане запорукою об'єктивності та точності висновків.

Література:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень у системі Служби безпеки України: наказ Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22.06.2015 за № 738/27183. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2025).

2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591, зареєстровано 18.08.2017 за № 1024/30892. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2025).

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстровано 03.11.1998 за № 705/3145. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2025).

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: АКТУАЛЬНІСТЬ І НАГАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ ТА ПИТАННЯ МАЙБУТНЬОГО

Паламарчук Іван Васильович

*кандидат юридичних наук, головний спеціаліст
Національного агентства України з питань виявлення, розшуку
та управління активами, одержаними від корупційних
та інших злочинів (АРМА)
м. Київ Україна*

Є догмою твердження «щоб країна мала перспективи – держава зобов'язана дивитися далеко в майбутнє». Тому, прийняття та підтримання такої усталеної позиції [1; 2] має свої плоди в контексті результатів розвитку Республіки Сингапур та Китайської Народної Республіки.

Крім того, зважаючи на настанови Тараса Григоровича Шевченка «І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь» та переймаючи досвід і практику державного управління, у тому числі означених республік, для розвитку та укріплення України є необхідним вивчення питань

майбутнього задля того, щоб не допустити входження країни в режим «надолуження».

Одним із таких питань майбутнього є питання правовідносин, що виникають із оборотом віртуальних активів (цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [3]).

Тим паче, актуальність дослідження питання віртуальних активів в контексті забезпечення інтересів України підтверджується тим, що як приклад злочинці дедалі частіше намагаються приховати свої активи в криптовалютах та інших віртуальних активах, вважаючи їх недосяжними для правоохоронців. Але наше спільне завдання – «Ми маємо забезпечити, щоб ці ресурси – а мова йде про мільйони і навіть мільярди доларів – активно працювали на зміцнення економіки та обороноздатності України. Кожен арештований криптоактив – це потенційні кошти для підтримки наших захисників та відбудови інфраструктури» [4].

У площині наукових досліджень віртуальні активи неодноразово були об'єктом таких досліджень, у тому числі як об'єкти дослідження судової економічної експертизи [5; 6]. Однак, результати таких досліджень залежні від стану законодавчого регулювання обороту віртуальних активів.

Водночас, як приклад, приміткою до статті 368⁵ Кримінального кодексу України визначено, що під активами слід розуміти грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [7].

У свою чергу, в Україні врегульовано використання лише цифрових грошей Національного банку України – електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є Національний банк України [8; 9].

При цьому, деякі акти законодавства відсилають до законодавства про віртуальні активи [10], але основний Закон України [11], який покликаний регулювати правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначати права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері віртуальних активів – не набрав чинності.

Однак, згідно із змінами внесеними Законом України [12] до Цивільного кодексу України [13] до речей (майна) віднесено цифрову річ, що є благом, яке створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність.

Особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення Цивільного кодексу України про річ, якщо інше не встановлено Цивільним

кодексом України, законом або не впливає із сутності цифрової речі. Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої статті 179¹ Цивільного кодексу України [13].

Доцільно звернути увагу, що судова практика, у тому числі практика ЄСПЛ до внесення означених змін до Цивільного кодексу України (тобто до 10.08.2023) по суті визначала, що криптовалюта не є товаром, а тому не може оподатковуватися ПДВ. У своєму рішенні у справі «Хедквіст проти Швеції» Європейський суд дійшов до висновку, що операції з Bitcoin звільняються від ПДВ, бо належать до платіжних операцій з валютою, грошовими знаками та монетами [14]. Аналогічну позицію розділяли й інші суб'єкти владних повноважень та дослідники [3; 4].

Однак, на даний час віртуальні активи віднесено до майна, згідно означених положень Цивільного кодексу України [13], у зв'язку з чим подальша діяльність, у тому числі судових експертів, з метою як приклад надання висновків з питань, що є або будуть предметом судового розгляду буде відштовхуватися від означених фундаментальних основ правового режиму таких активів, у вигляді віртуальних активів.

При цьому, до внесення означених змін, як було зазначено, практика діяльності пов'язаної із віртуальними активами була зовсім іншою, у зв'язку з чим подальше напрацювання питань пов'язаних із проведенням у тому числі судової експертизи віртуальних активів потребує перш за все ґрунтовного дослідження та вироблення вітчизняних настанов, методичних рекомендацій, алгоритмів, тощо із означених питань (зважаючи на те, що загальновідомим є: вартість криптовалюти є волатильною (показник, який характеризує тенденції зміни ринкових цін і доходів впродовж певного часу), тобто вартість такого активу по суті може змінюватися кожну хвилину; віртуальні активи можуть бути швидко переміщені та приховані з використанням міксерів, анонімних криптовалют та інших засобів маскування), так і дослідження практики ЄСПЛ (як обов'язкової для врахування вітчизняними судами) з приводу означеного питання.

Зазначена необхідність обґрунтовується тим, що по суті вказаними змінами до Цивільного кодексу України – Україна вибрала інший, відмінний від багатьох країн, правовий режим віртуальних активів. Однак така позиція є цілком логічною зважаючи на позиції згаданих республік «Шукаємо згоди – але не втрачаємо відмінностей» [2].

Тому, задля забезпечення функціонування механізмів держави відповідно до реального стану справ, у тому числі з метою забезпечення передумов для проведення судових експертиз віртуальних активів, із урахуванням можливостей та набутого досвіду України, у тому числі й АРМА [4; 15; 16; 17], реалії сучасності та перспективи майбутнього нагально вимагають відповідних досліджень питань пов'язаних із віртуальними активами задля подальшого їх впровадження у практичну діяльність.

Література:

1. Белл Деніел Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії /пер. з англ. Олександр Дем'янчук. 2 ге вид., випр. К. : Наш Формат, 2023. 336 с.
2. Сингапурська історія. Мемуари Лі Куан Ю. Том 1 / пер. з англ. К. Сисоева, Л.Савицька. К.: Видавництво Олексія Капусти: підрозділ «Агенції «Стандарт». 2012. 514 с.
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX : станом на 12 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
4. Віртуальні активи злочинців та корупціонерів стануть ресурсом для державного бюджету – Олена Дума. URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/virtualni-aktiv-i-zlochintsiv-ta-koruptsioneriv-stanut-resursom-dlya-derjavnogo-byudjetu-olena-duma> (дата звернення: 12.05.2025).
5. Дмитрієва К. С., Іванова О. В. Криптовалюта як об'єкт дослідження судової економічної експертизи. *Нове українське право*. Вип. 6, 2021. URL: <http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/172/156> (дата звернення: 12.05.2025).
6. Архіпов В.В. Судова експертиза кріптовалюти. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, (3(15), С. 63–79. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1898/2308> (дата звернення: 12.05.2025).
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 12 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
8. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX : станом на 12 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
9. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV : станом на 12 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
10. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III : станом на 12 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
11. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX : станом на 12 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
12. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав : Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX : станом на 12 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text> (дата звернення: 12.05.2025).

13. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 12 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.05.2025).

14. Ковалевич І.І. Правове регулювання криптовалют. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cb203a3c-09f4-47e4-8ad8-5da6f83fa2ad/content> (дата звернення: 12.05.2025).

15. АРМА розробило Рекомендації з розшуку та арешту криптовалютних активів». URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/arma-rozrobilo-rekomendatsii-z-rozshuku-ta-areshtu-kriptovalyutnih-aktiviv> (дата звернення: 12.05.2025).

16. Фахівці АРМА переймали досвід британських та американських експертів у сфері розшуку віртуальних активів». URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/fahivtsi-arma-pereymali-dosvid-britanskih-ta-amerikanskih-ekspertiv-u-sferi-rozshuku-virtualnih-aktiviv> (дата звернення: 12.05.2025).

17. АРМА підвищує кваліфікацію працівників у сфері виявлення віртуальних активів. URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/arma-pidvischue-kvalifikatsiyu-pratsivnikiv-u-sferi-viyavlennya-virtualnih-aktiviv> (дата звернення: 12.05.2025).

СУДОВА ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ НАРАХУВАННЯ, ВИПЛАТИ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ДОДАТКОВОЇ ВІНАГОРОДИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ

Палковський Євген Станіславович

кандидат економічних наук,

заступник начальника відділу Центру судових і спеціальних експертиз

Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки

та судових експертиз Служби безпеки України

м. Київ, Україна

У зв'язку із повномасштабною збройною агресією російської федерації, Збройні Сили України здійснюють неухильні заходи щодо забезпечення національної безпеки і оборони держави, стримування окупаційних військ.

Військовослужбовці щодня ризикують своїм життям і здоров'ям заради майбутнього нашої країни, а отже заслуговують на гідне матеріально-технічне та грошове забезпечення.

Відповідно до статті 17 Конституції України [1] захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Оборона України, захист її

суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на військовій службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

Законом України «Про соціальний і правовий захист військово-службовців та членів їх сімей» [2] визначено основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлено єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантовано військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та врегульовано відносини у цій галузі.

Так, відповідно статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2] держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів.

Крім того, механізм та умови виплати грошового забезпечення військовослужбовцям визначається Порядком виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам, затвердженим наказом Міністерства оборони України [4], яким передбачено, що грошове забезпечення військовослужбовців визначається залежно від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання.

До складу грошового забезпечення входять:

- посадовий оклад, оклад за званням;
- щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія);
- одноразові додаткові види грошового забезпечення.

Розміри посадових окладів, окладів за військовими званнями, додаткових видів грошового забезпечення військовослужбовців установлюються відповідно до чинного законодавства.

На сьогодні набули великих масштабів економічні злочини, пов'язані із виплатою посадовими особами Збройних Сил України та інших військових формувань грошового забезпечення та додаткової винагороди військовослужбовцям, а також порушення ними чинного законодавства, що встановлює порядок і розмір таких виплат.

Одним із найпоширеніших напрямів проведення судових економічних експертиз є дослідження, пов'язані з нарахуванням та виплатою грошового забезпечення військовослужбовцям.

Основними завданнями, які вирішуються під час проведення судової економічної експертизи, є встановлення документальної обґрунтованості нарахованого та виплаченого грошового забезпечення військовослужбовцям, документальне підтвердження встановленого контролюючими органами розміру безпідставного нарахування та зайвої виплати грошового забезпечення військовослужбовцям.

Під час проведення судових економічних експертиз, пов'язаних з нарахуванням та виплатою грошового забезпечення військовослужбовцям, дослідженню підлягають: акти (довідки) перевірок, що складені контролюючими органами, накази про призначення на посаду та зарахування до списків особового складу військової частини, накази про вступ до виконання обов'язків за посадою, накази про зарахування в розпорядження, накази про преміювання, накази про встановлення та виплату основних і додаткових видів грошового забезпечення, накази про виплату одноразової винагороди, розрахунково-платіжні відомості, розрахункові листи, відомості зарахувань заробітної плати (грошового забезпечення, стипендії тощо), меморіальні ордери, реєстри бухгалтерського обліку, у яких відображено дані щодо нарахування та виплати грошового забезпечення та інших виплат, виписки по особовим рахункам військовослужбовців, в яких міститься інформація щодо виплати грошового забезпечення та інших виплат військовослужбовцям, інші документи.

При проведенні розрахунків розміру нарахованого та виплаченого грошового забезпечення враховується посада, військове звання, тривалість, інтенсивність та умови військової служби, кваліфікація, наявність наукового ступеня і вченого звання військовослужбовця.

Постановою Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [3] передбачена виплата додаткової грошової винагороди військовослужбовцям, які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах їх ведення у період здійснення зазначених заходів.

Одним із пріоритетним напрямів проведення судових економічних експертиз є дослідження, пов'язані з нарахуванням та виплатою додаткової винагороди військовослужбовцям.

Основними завданнями, які можуть бути вирішені під час проведення судової економічної експертизи, є встановлення документальної обґрунтованості нарахованої та виплаченої додаткової винагороди військовослужбовцям, документальне підтвердження встановленого контролюючими органами розміру безпідставного нарахування та зайвої виплати додаткової винагороди військовослужбовцям.

Під час проведення судових економічних експертиз, пов'язаних з нарахуванням та виплатою вищезазначеної винагороди військовослужбовцям, дослідженню підлягають: акти (довідки) перевірок, що

складені контролюючими органами, бойові накази (бойові розпорядження), журнали бойових дій або бойове донесення, рапорти (донесення) про виконання бойових (спеціальних) завдань, накази про виплату додаткової винагороди, розрахунково-платіжні відомості, розрахункові листи, відомості зарахувань заробітної плати (грошового забезпечення, стипендії тощо), меморіальні ордери, реєстри бухгалтерського обліку, в яких відображено дані щодо нарахування та виплати додаткової винагороди, виписки по особовим рахункам, у яких міститься інформація щодо виплати додаткової винагороди військовослужбовцям, інші документи.

Судові експерти-економісти у межах своїх спеціальних знань проводять дослідження та надають висновки тільки на підставі документів, що підтверджують господарські операції з нарахування та виплати грошового забезпечення, а також додаткової винагороди військовослужбовцям.

Крім того, при проведенні вищезазначених судових економічних експертиз, насамперед, необхідно звертати особливу увагу на зміни, які вносяться до нормативно-правових актів, що встановлюють порядок та розміри таких виплат.

Ураховуючи вищевикладене, судовим експертам необхідно постійно здійснювати аналіз чинного законодавства, що встановлює порядок та розмір виплат грошового забезпечення та додаткової винагороди військовослужбовцям.

Слід пам'ятати, що визначення кола посадових осіб, встановлення порушення ними законодавства, а також надання правової оцінки їхнім діям, лежить в юридичній площині, а отже не відноситься до спеціальних знань судового експерта-економіста та завдань судової економічної експертизи.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 23.04.2025).

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 23.04.2025).

3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-n#Text> (дата звернення: 23.04.2025).

4. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам: наказ Міністерства оборони України від 07.06.2018 № 260. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#n9> (дата звернення: 23.04.2025).

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ З ПИТАНЬ ЗЕМЛЕУСТРОЮ

Песков Ігор Вікторович

*провідний судовий експерт Херсонського відділення
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Херсон, Україна*

Експертиза з питань землеустрою – це дослідження на основі знань у сфері землеустрою та кадастру, що полягає у встановленні відповідності чи невідповідності документації із землеустрою, фактичного використання земельних ділянок, документації з оцінки землі, нормативно-технічним вимогам, з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду чи кримінального розслідування.

Для вирішення питань експертизи з питань землеустрою експерту необхідно надати оригінали або завірених якісних копій відповідної правовстановлювальної документації та документації із землеустрою на земельні ділянки [3].

На практиці, надання на дослідження замовником експертизи оригіналу або завіреної якісної копії землевпорядної документації в паперовому вигляді далеко не завжди видається за можливе з різних причин.

Розглянемо питання виконання судової експертизи з питань землеустрою в разі, коли на дослідження експерту надається копія відповідної землевпорядної документації в електронному вигляді.

Так, згідно ст. 25 Закону України «Про землеустрій»: «Документація із землеустрою розробляється в електронній та паперовій формах у вигляді схеми, проекту, робочого проекту або технічної документації. Особливим видом такої документації є документація із землеустрою, яка одночасно є містобудівною документацією, – комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій. Затверджена документація із землеустрою є публічною та загальнодоступною» [1].

За нормами ст. 32 Закону України «Про землеустрій»: «Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель формується на

основі збирання, обробки, обліку матеріалів, отриманих у результаті здійснення землеустрою та оцінки земель.

Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель ведеться в електронній формі.

Ведення та адміністрування Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, який є держателем цього фонду. За рішенням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, ведення та адміністрування Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель можуть здійснювати державні підприємства, що належать до сфери його управління і здійснюють заходи із створення та супроводження програмного забезпечення, необхідного для обліку, зберігання та оприлюднення матеріалів Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель» [1].

Документи Головного фонду зберігаються у Держгеокадастрі або у визначеного Держгеокадастром державного підприємства, що належить до сфери його управління, регіонального фонду – у головних управліннях Держгеокадастру в областях та м. Києві, місцевого фонду – у територіальних органах Держгеокадастру, що провадять свою діяльність на районному (міському) рівні.

Документи Державного фонду підлягають перетворенню в електронну форму.

Після перетворення документів Державного фонду в електронну форму такі документи Державного фонду підлягають знищенню відповідно до Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, затверджених Мін'юстом.

Запитувачами матеріалів Державного фонду є всі заінтересовані юридичні та фізичні особи незалежно від того, стосуються їх такі матеріали чи ні, без пояснення причини подання запиту на інформацію. [2].

Тобто, копія землевпорядної документації надана в електронному вигляді адміністратором Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель має статус офіційного документу і може бути використана при проведенні судової експертизи з питань землеустрою. При цьому, у вступній частині висновку експерт має зазначити, що об'єктом експертизи є копія землевпорядної документації надана на дослідження у електронному вигляді на оптичному носії CD-R диску та спосіб її отримання замовником експертизи.

Література:

1. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>

2. Про затвердження Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель: Постанова Каб. Міністрів України

від 17 листопада 2004 р. № 1553: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1553-2004-%D0%BF#Text>

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПЕРЕНОСУ ВАРТОСТІ ВИТРАТ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ІСТОРИЧНИХ АВТОМОБІЛІВ РАДЯНСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Платовський Сергій Вікторович

*експерт лабораторії психологічних, мистецтвознавчих
та інших видів досліджень*

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

В останні роки експертні мистецтвознавчі дослідження колекційних або історичних автомобілів набувають все більшої актуальності. Окремий комплекс питань в експертизі таких об'єктів пов'язаний із визначенням вартості історичних автомобілів. В полі діяльності експерта-мистецтвознавця на відміну від звичайних транспортних засобів знаходяться автомобілі, які або належать до культурних цінностей, чи антикваріату, або претендують на такий статус і є об'єктами антикварної торгівлі. Відповідно, процес визначення вартості таких автомобілів відрізняється певною специфікою. Наведемо деякі її аспекти.

Як відомо, загальна теорія оцінки майна розглядає три можливих підходи до оцінки його вартості: витратний, порівняльний і прибутковий. У міжнародних стандартах, а також національних нормативних документах України, при оцінці рухомих культурних цінностей рекомендовано користуватися двома підходами – витратним і порівняльним.

Серед методів, які передбачає витратний підхід, можна виокремити метод переносу вартості витрат, який інколи називають «мандрівкою у часі». В основі методу – перерахунок вартості об'єкту, наприклад, за допомогою калькулятора інфляції долара США. Доцільність такого методу в даному випадку пояснюється тим, що переважна більшість історичних автомобілів були виготовлені в 1890–1950 рр. При цьому економічна та фінансова історія цього періоду є добре

задокументованою, а історичні джерела цілком досяжні завдяки електронним архівам і бібліотекам. Необхідно зазначити, що одним з недоліків даного методу в контексті означених досліджень є складність визначення вартості автомобілів, які виготовлялися в СРСР. Адже ціноутворення в командно-адміністративній економіці значно відрізнялося від ринкової системи. Крім цього радянська валюта, як відомо, взагалі не виходила на міжнародний ринок, через що міжнародна торгівля здійснювалася із урахуванням цін на золото. При цьому забезпечення радянської валюти золотом було фіксованим та визначалося державою. В зв'язку з цим спробуємо навести пропозицію здійснювати при визначенні вартості радянських автомобілів (до 1950 р. виробництва) перерахунок через показники цін на золото замість прямої калькуляції інфляції долара, саме у випадку використання методу переносу вартості витрат. Зазначимо, що необхідні для визначення вартості показники, по-перше, легко перевіряються відповідними документами (Постанови РНК, міжнародні угоди), а по-друге, є незмінними і через це надійними.

Виділимо основні етапи при застосуванні такого методу.

1. Визначення первинної вартості об'єкта. Необхідно встановити фактичну або документально підтверджену вартість виготовлення або продажу автомобіля в рік його виробництва. Це можуть бути офіційні ціни, каталоги, архівні документи, відомості з автозаводів тощо. У випадку з дослідженням радянських автомобілів доцільно використовувати каталоги заводів виробників і щорічні прейскуранти цін.

2. Вибір відповідного інструменту для перерахунку. Найчастіше використовується інфляційний калькулятор, наприклад, калькулятор інфляції долара США від Бюро статистики праці (Bureau of Labor Statistics), або приватної компанії «Fxтор», яка набула популярності з 2001 р. Важливо, щоб індекси цін були прив'язані до надійного джерела.

3. Перерахунок вартості з урахуванням інфляції. За допомогою відповідного коефіцієнта інфляції проводиться обчислення сучасної вартості. Наприклад, якщо автомобіль коштував \$2,000 у 1935 році, то його еквівалентна вартість у 2025 році може становити \$45,000–\$50,000 залежно від індексу.

4. Коригування з урахуванням ринкової та культурної специфіки. Це обов'язковий етап для експерта-мистецтвознавця. Слід врахувати, що не всі витрати 1930-х років можна буквально перенести у сучасність – потрібне врахування культурної цінності, колекційної рідкості, технологічної унікальності.

Б.О. Платонов окремо підкреслює: «В обігу культурних цінностей фізичний, функціональний і економічний знос можуть проявляти вплив зовсім не таким чином, як в оцінці для інших цілей, навіть для одного і того самого майна. Наприклад, оцінювачем колісних транспортних засобів вартість старих автомобілів, що вичерпали свої ресурси, буде визначена нульовою. І навпаки, оцінювачем предметів

колекціонування автомобілі, зроблені на початку ери автомобілебудування, такі, що давно вже вичерпали свої й фізичний, і функціональний, і економічний ресурси, і перейшли в розряд предметів колекціонування, можуть бути визначені позахмарні вартості, яким можуть «позаздрити» їхні сучасні найдорожчі побратими».

Зазначимо основні особливості застосування методу переносу вартості витрат для визначення вартості історичних автомобілів радянського виробництва.

Як уже зазначалося, пряме застосування інфляційного перерахунку до радянських автомобілів проблематичне через відсутність ринкової економіки та неринкове ціноутворення. У таких випадках метод переносу витрат можна адаптувати: здійснити використання вартості золота як універсального еквіваленту. Якщо відома ціна автомобіля у радянських рублях на певний рік, її можна виразити в грамах золота, а потім перерахувати в сучасну валюту, посилаючись на офіційні економічні документи.

Архівне підтвердження витрат на виробництво, які були оприлюднені в радянських нормативних документах.

Отже, метод переносу вартості витрат – це не просто механічне обчислення за інфляційними коефіцієнтами. У мистецтвознавчій експертизі він потребує тонкого підходу, історичного контексту і міждисциплінарного знання. Його головна цінність – у здатності обґрунтувати сучасну економічну вартість об'єкта через ретельний аналіз його історичної вартості.

Література:

1. Закон України Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (Дата звернення: 28.04.2025).
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (у чинній редакції). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (Дата звернення: 28.04.2025).
3. Бітаєв В. А., Шульгіна В. Д., Шман С. Ю. Методичні засади експертного дослідження культурних цінностей навчально-методичний посібник. Київ, 2010. 128 с.
4. Дмитренко А. А. Методики оціночної експертизи культурних цінностей : методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальності 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство. Луцьк, 2024. 157 с.
5. Калашникова О. Л. Ідентифікація та вартісна оцінка культурних цінностей: Навчальний посібник. К.: Вища освіта, 2006. 287 с.
6. Калькулятор інфляції «Fxtop». URL: <https://fxtop.com/> (Дата звернення: 10.09.2024).
7. Платонов Б. О. Основи оціночної діяльності. Київ, 2013. 227 с.

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО СТАНДАРТИЗУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Полтавський Андрій Олександрович

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Нечеснюк Михайло Віталійович

*старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

1. Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO) та Міжнародна електротехнічна комісія (International Electrotechnical Commission, IEC) утворюють спеціалізовану систему всесвітньої стандартизації. На регіональному рівні (для України) функціонують Європейський комітет зі стандартизації (Comite Europeen for Normalisation, CEN) і Європейський комітет зі стандартизації в електротехніці (European Committee for Electrotechnical Standardization, CENELEC) – дзеркальні організації по відношенню до ISO та IEC, відповідно. Основним принципом роботи CEN та CENELEC є обов'язкове використання стандартів ISO та IEC як основи для розроблення європейських стандартів або Євроном (EuroNorm, EN). Національні органи зі стандартизації держав, що є членами ISO та (або) IEC, CEN та (або) CENELEC, беруть участь у розроблянні міжнародних й європейських стандартів, відповідно, через технічні комітети, створені належними організаціями для роботи у певних сферах технічної діяльності.

У складі ISO утворено Технічний комітет 272 (ISO TC 272) Криміналістика (Forensic Science), у складі CEN – Технічний комітет 419 (CEN TC 419) Криміналістичні процеси (Forensic Science Processes). Зазначені комітети створені для уніфікування криміналістичних процесів шляхом розроблення міжнародних та європейських стандартів, відповідно. Стандарти повинні регламентувати положення щодо збирання (виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання до експертування (проведення експертних досліджень)

та експертування слідової інформації, що може використовуватися в судовому розгляді, з наступним міждержавним обміном результатами цієї діяльності.

Для всіх національних органів зі стандартизації країн Європейського Союзу (ЄС) упровадження затверджених стандартів CEN та (або) CENELEC як національних стандартів в своїх країнах є обов'язковим, для чого (впровадження) зазначеними інституціями визначаються певні терміни вступу їх (стандартів) в дію.

Для національного органу стандартизації України (НОС), яким є «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості, Євронорма – це європейський стандарт, що повинен бути прийнятий в якості національного стандарту – Державного стандарту України (ДСТУ), при цьому повинні бути скасовані усі суперечні національні стандарти. Вимоги щодо обов'язкового впровадження як міжнародних, так і європейських стандартів, прийнятих в Україні як ДСТУ, в діяльність держави відсутні. Таке впровадження носить добровільний характер, якщо відповідними уповноваженими органами державної влади чи управління не унормовується положення щодо обов'язкового дотримання відповідності вимогам того чи іншого стандарту.

У складі НОС утворено Технічний комітет 192 Судова експертиза, який є дзеркальним комітетом по відношенню до ISO TC 272 та CEN TC 419, першим завданням якого є гармонізування міжнародних та європейських стандартів в якості національних, розроблення суто національних стандартів у галузях криміналістики та судової експертології [1].

2. У 2012 році підкомітетом зі стандартизації у галузі забезпечення захисту інформаційних технологій (ISO/IEC JTC 1/SC 27 IT Security techniques) об'єднаного технічного комітету у сфері інформаційних технологій (ISO/IEC JTC 1 Information technology) Міжнародної організації зі стандартизації разом із Міжнародною електротехнічною комісією оприлюднюється перший міжнародний стандарт, що регламентує діяльність у сфері роботи із судовими доказами – ISO/IEC 27037:2012 Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів (Information technology – Security techniques – Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence). Зазначений стандарт, фактично, визначає процес оглядання місць подій, пов'язаних із вчиненням кіберзлочинів. ISO/IEC 27037:2012 прийнятий в ЄС та Україні [2]. У 2018 році ISO/IEC 27037:2012 переглядався та є діючим стандартом.

У 2018 році Технічним комітетом 272 Криміналістика (Forensic Sciences) Міжнародної організації зі стандартизації публікуються перша та друга частини серійного міжнародного стандарту ISO 21043-1:2018 Терміни та визначення (Terms and definitions) та ISO 21043-2:2018 Виявлення, фіксування, вилучання, транспор-

тування та зберігання об'єктів (Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items), що стосуються термінів і визначення понять, а також збирання (виявлення, фіксування, вилучення, транспортування та зберігання до направлення для експертування) об'єктів (крім цифрових (електронних), що мають або можуть мати криміналістичну значущість при огляданні місць інцидентів (крім пов'язаних із вчиненням комп'ютерних злочинів), відповідно. Зазначені частини серійного стандарту прийняті в ЄС та Україні [3, 4].

З прийняттям ISO/IEC 27037:2012 та ISO 21043-2:2018 міжнародна криміналістична спільнота отримала унормовані загальні технології збирання цифрових і фізичних (матеріальних) доказів.

На сьогоднішній день, відповідно до інформації ISO, готуються до друку три останні частини ISO 21043: 3. Аналізування (Analesis), 4. Інтерпретування (Interpretation), 5. Звітування (Reporting) [5], що розроблялися понад 10 років ISO TC 272. Аналізування їх остаточних редакцій дає підстави для твердження про те, що вони регламентують стадії проведення експертних досліджень та співставні із етапами проведення досліджень, визначеними в Україні [6, с. 5], зокрема:

- аналізування: етапи проведення попереднього, роздільного та порівняльного дослідження;
- інтерпретування: етап оцінювання результатів проведення дослідження та формулювання висновків;
- звітування: етап оформлення результатів проведеного дослідження.

Після репрезентування трьох частин ISO 21043:2018 міжнародною криміналістичною спільнотою буде отримано уніфіковану технологію провадження судових експертиз.

Окрім того, незважаючи на «молодість» двох перших частин ISO 21043:2018 (чинні з 2018 р.), перша частина щодо термінів і визначень у криміналістичному процесі переглянута та знаходиться на стадії підготовки до друку, друга частина щодо збирання слідової інформації – переглянута та знаходиться на стадії закриття можливості коментування.

3. Національний стандарт ДСТУ ISO 21043-1:2021, яким гармонізовано відповідну частину серійного міжнародного стандарту (ISO 21043-1:2018), щодо термінів і визначень понять формулює значення вислову «криміналістичний процес» як набору взаємопов'язаної або взаємодійної криміналістичної діяльності, а, в свою чергу, термін «криміналістичний» стосується методів, методик і технологій, застосовуваних для встановлення фактів, формування суджень і висновків, що можуть бути використаними для судового розгляду [1, с. 2]. Зважаючи на особливості національного законодавства України стосовно процесуальних дій, діяльності слідчих, прокурорів, суддів та осіб, носіїв спеціальних знань – спеціалістів та експертів – застосування термінів і словосполук в англійській мові, нормативного порядку гармонізування міжнародних стандартів у серії стандартів

ДСТУ ISO 21043 під висловом «криміналістичний процес» треба розуміти діяльність зі збирання (виявлення, фіксування, вилучання, транспортування, зберігання) та експертування (експертного дослідження) об'єктів, що мають криміналістичну значущість та можуть набувати статус речових доказів [1, с. IV; 2, с. V]. Іншими словами серійний міжнародний стандарт ISO 21043 регламентує різні компоненти (стадії) криміналістичного процесу від місця події до суду. У серії насамперед ідеться про те, «що» підлягає устандартуванню, а не «як» і «хто». Кращі практичні посібники, методики, стандартні операційні процедури тощо повинні описувати, «яким чином» треба виконувати вимоги цих документів. Нормативні положення та політика країни повинні визначати «хто» повинен відповідати вимогам цієї серії [1, с. V; 2, с. V–VI]. Але це вже тематика іншого дослідження.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити на наступному:

- прийняття нових міжнародних (та (або) регіональних) або переглянутих стандартів (їх частин) потребує негайних заходів з їх ідентичного перекладу та формування справ національних нормативних документів (ДСТУ) із направленням їх до НОС;

- гармонізовані нормативні документи України з врегулювання криміналістичних процесів такого рівня повинні бути обов'язковими для виконання військовими формуваннями, правоохоронними і розвідувальними органами, органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави з документуванням злочинів взагалі та військових злочинів російської федерації, зокрема.

Література:

1. Полтавський А. О., Нечеснюк М. В. Уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами: практ. посібник / за заг. ред. Красюка І. П., Кримчука С. Г., Ткаченко Н. М., Чернявського С. С., Чечіля Ю. О. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 158 с.

2. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів (ISO/IEC 27037:2012, IDT). Чинний від 01.01.2019. Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2018. 38 с.

3. ДСТУ ISO 21043-1:2021 Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення понять (ISO 21043-1:2018, IDT). Чинний від 01.09.2022. Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2022. 12 с.

4. ДСТУ ISO 21043-2:2021 Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів (ISO 21043-2:2018, IDT). Чинний від 01.09.2022. Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2022. 16 с.

5. International Organization for Standardization : TC 272 Forensic science. URL: <https://www.iso.org/committee/4395817/x/catalogue/p/0/u/1/w/0/d/0> (дата звернення: 12.05.2025).

6. ДСТУ 9265:2023 Судово-експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз. Чинний від 01.05.2023. Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2023. 26 с.

ОЗНАКИ, ЩО ВКАЗУЮТЬ НА ФАКТ НЕЗВИЧНОСТІ ВИКОНАННЯ РУКОПИСНОГО ЗАПІСУ (ПІДПІСУ)

Полякова Ольга Аркадіївна

*старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів*

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

Основними завданнями **почеркознавчої експертизи** є ідентифікація виконавця рукописного тексту та підпису. За задачами, їх можна поділити на два класи:

- ідентифікаційні, спрямовані на встановлення конкретного виконавця досліджуваного рукопису або факту виконання двох і більше рукописів чи різних їх фрагментів однією особою;
- діагностичні, спрямовані на встановлення умов, стану виконавця, обстановки виконання досліджуваного рукопису.

Найбільш поширеними у судово-почеркознавчій експертизі є ідентифікаційні завдання – встановлення конкретного виконавця рукописного тексту, підпису. Але не менш значущими для процесу дослідження через, потребу у встановленні додаткових відомостей про виконавця тексту, умов та обставин виконання ним рукопису, є вирішення задач діагностичного характеру.

Діагностичні задачі пов'язані із встановленням наявності або відсутності незвичності письма, а також встановленням: природи незвичності виконання рукопису (природна, не пов'язана з навмисним викривленням почерку, або штучна, пов'язана з навмисним викривленням почерку); виду природної незвичності (постійна, тимчасова); групи природної незвичності (внутрішні, зовнішні збиваючі фактори); конкретних причин природної незвичності; видів штучної незвичності (викривлення почерку з метою маскування, наслідування почерку іншої особи); конкретних способів викривлення почерку й наслідування.

Крім того, в процесі дослідження вказаної теми було виявлено, що під дією одного і того ж фактору в почерках різних осіб відбуваються різні зміни, тому для ідентифікації виконавця змінених рукописів обов'язковим є наявність зразків почерку, виконаних в умовах, наближених до тих, у яких було виконано текст, що досліджується.

Таким чином, конкретних "стовідсоткових" ознак, що свідчать про зміну почерку під впливом того чи іншого фактору не має. Але є ознаки, що вказують на факт незвичайності виконання рукопису. Ці ознаки можна назвати "класичними", оскільки вони майже завжди присутні у змінених почерках. До них, насамперед, належать ознаки зниження темпу та координації рухів.

Ознаки зниження темпу рухів:

- наявні інтервальні види поєднань між літерами та елементами;
- збільшення розміру букв та елементів;
- наявні спрощені варіанти букв та елементів;
- тупі початки та закінчення рухів;
- необґрунтовані зупинки пишучого приладу;
- домальовки;
- сильний, недиференційований тиск;
- зниження координації рухів.

Ознаки зниження координації рухів:

- звивистість штрихів (частіше в овальних, петльових та дугоподібних елементах, а також у прямолінійних елементах, виконаних розгинальними рухами);
- нерівномірний розмір букв, елементів;
- нерівномірний розгін та розстановка букв;
- нестійкий нахил літер та елементів у літерах;
- форма лінії письма звивиста або ступінчаста;
- нестійкий напрямок лінії письма;
- нерівномірний розмір інтервалів між рядками.

Перелічені вище ознаки дозволяють дійти ймовірного висновку про незвичайність виконання досліджуваного рукописного запису (підпису).

Ймовірність обумовлена тим, що такі самі ознаки можна виявити й у маловиробленому почерку, й у почерку осіб похилого та старечого віку, оскільки ці почерки зовні дуже подібні між собою.

Експерт може сказати про незвичність виконання рукописного запису (підпису) в категоричній формі тільки після отримання для порівняльного дослідження достатньої кількості та якості вільних зразків ймовірно виконавця, що виконані у звичайних умовах та умовах, наближених до тих, в яких виконувався рукописний запис (підпис).

У навмисне змінених почерках, крім відображення «класичних» ознак незвичності виконання, є і свої специфічні ознаки. Вони повинні бути розглянуті окремо, стосовно видів умисних змін почерку.

Маскування почерку швидким темпом виконання:

При скорописному маскуванні почерку змінюються загальні та деякі окремі ознаки. Із загальних, в основному, змінюються ознаки, що відображають ступінь і характер сформованості письмово-рухової навички, а також структура рухів за їхньою траєкторією:

- нахил;
- ступінь виробленості;
- загальна будова почерку (складності, форми та напрямки руху);
- протяжність рухів по вертикалі;
- протяжність рухів по горизонталі;
- ступінь зв'язності рухів;
- деякі окремі ознаки.

Найбільш поширеним видом зміни почерку є його спотворення шляхом зміни нахилу букв. Дане спотворення почерку не становить особливих труднощів для виконавця і в той же час робить його почерк зовні малосхожим на звичайний. Найчастіше пишучий змінює нахил з правого на лівий чи прямий, тобто протилежний своєму звичному нахилу. При цьому способом спостерігаються наступні зміни:

- ступінчата форма письма;
- збільшення протяжності рухів за вертикаллю та зменшення за горизонталлю;
- зменшення зв'язності.

Окремі ознаки почерку зазвичай значущим змінам не піддаються.

Навмисне змінити рівень виробленості почерку можна лише у бік зниження, підвищити її за короткий проміжок часу без спеціального тренування не можливо. Тому почерк з такого роду зміною зовні дуже схожий на маловироблений або "старчий" почерк; у ньому найбільш чітко проявляються "класичні" ознаки зниження темпу та координації рухів. Однак у рукописі можуть зберігатися фрагменти з середнім і навіть високим ступенем виробленості. Зниження останньої нерідко супроводжується й зміною ознак писемного мовлення, що виявляється в навмисному допущенні граматичних, лексичних, синтаксичних та інших помилок.

Література:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (у чинній редакції).

2. Гайдамакіна Д. І., Дробішева О. С., Грінченко Л. О., Мацюк О. В. Дослідження коротких рукописних записів, виконаних особами похилого та старечого віку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. 2020. Вип. 21. С. 291–308.

3. Бондар М. Є., Головченко Л. М., Лисенкова В. В., Меленевська З. С., Смірнова А. І., Сукманова Т. О., Ципенюк С. А. Встановлення характеру збиваючих факторів при дослідженні підписів, що виконані з порушенням координації рухів : метод. рек. Київ, 2001. С. 36.

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В РІЗНИХ ВИДАХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Полянський Антон Олександрович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва
та підготовки експертів
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Лущик Ігор Вікторович

*завідувач відділу міжнародного співробітництва
та підготовки експертів
лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва
та підготовки експертів
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Вплив сучасних інформаційних технологій на судові експертизи є значним і багатовекторним, оскільки ці технології трансформують процеси збирання, аналізування та представлення доказів у судових справах. Спеціалізоване програмне забезпечення (далі – ПЗ) дає змогу автоматизовано, точно та швидко обробляти значні обсяги даних, що підвищує об'єктивність висновків експертів, а також візуалізувати за допомогою графіків, схем і 3D-моделей місце й обставини злочину для кращого розуміння його обставин і наочної демонстрації отриманих результатів експертних досліджень у суді. До того ж використання сертифікованого ПЗ, яке відповідає вимогам нормативних актів (наприклад, Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень), дає змогу стандартизувати ці процедури та поширити на інші установи. У ст. 1.4 цієї інструкції визначено, що «*Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також <...> програмні продукти тощо*» [1].

У першу чергу це стосується **експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів**, в якій ПЗ є ключовим інструментом. До основних завдань цього виду експертиз належать визначення робочого стану комп'ютерів та інших технічних засобів і обставин,

пов'язаних з їх використанням; виявлення інформації та ПЗ на комп'ютерних носіях та ін. (Інструкція).

У таких експертизах використовують спеціалізовані програми (наприклад, Forensic Toolkit (FTK), Autopsy, Cellebrite, EnCase та ін.) для аналізування цифрових даних, відновлення видаленої або пошкодженої інформації, дослідження програмних продуктів і виявлення ознак контрафактності.

Широко використовують спеціалізоване ПЗ під час проведення різноманітних *криміналістичних експертиз*, що пов'язане з широким колом вирішуваних цією експертизою завдань: до прикладу, для порівняння відбитків пальців (Automated Fingerprint Identification System, AFIS); аналізування відеозаписів (Adobe Premiere Pro, Amped FIVE); аналізування слідів, ідентифікації осіб, обробки відбитків пальців, балістичного аналізу тощо [2].

Окремим напрямом використання ПЗ у криміналістиці є 3D-модельювання, яке застосовують для реконструкції місця злочину з можливістю редагування моделі (Autodesk 3ds Max, Blender, Cinema 4D, Maya, Zbrush тощо), для архітектурної візуалізації (AutoCAD, Sketchup, Revit та ін.), програмні (ігрові) рушії (CryEngine, Godot, idTech, Unity, Unreal Engine) тощо.

Технічна експертиза документів та почеркознавство також потребують відповідного ПЗ для порівняння почерку та виявлення підробок у документах (наприклад, ScanWrite).

Криміналістичні бази даних – це спеціалізовані інформаційно-пошукові системи, які використовують для ефективного розкриття злочинів. Вони є частиною криміналістичного обліку, заснованого на наукових принципах ідентифікації об'єктів за їхніми індивідуальними ознаками, відносною стійкістю цих ознак та можливістю їх використання для встановлення зв'язків між особами, предметами або подіями, причетними до скоєння злочину.

Такі бази даних можуть містити різноманітні типи інформації, зокрема:

- дані про осіб, які вчинили злочини (відбитки пальців, ДНК, фотографії, описи зовнішності);
- інформацію про знаряддя злочину, сліди, речові докази (балістичні дані, відбитки взуття або шин);
- відомості про викрадені речі, транспортні засоби або документи;
- картотеки нерозкритих злочинів для порівняння та виявлення закономірностей.

Ці системи на сучасному етапі активно запроваджують у багатьох країнах, зазвичай вони автоматизовані й інтегровані в діяльність правоохоронних органів. В Україні, наприклад, криміналістичні бази даних ведуть підрозділи Національної поліції, зокрема експертно-криміналістичні центри. Прикладами можуть бути бази даних ДНК, автоматизована дактилоскопічна система (АДІС) або інформаційні

системи для обліку зброї та боеприпасів. Їхнє основне призначення – сприяти швидкому визначенню причетності осіб до злочинів, ідентифікації невідомих об'єктів або осіб, а також аналізування криміногенної ситуації. Щоб забезпечити конфіденційність та захист персональних даних доступ до таких баз даних обмежений і суворо регулюється законодавством.

В *економічних видах експертиз* ПЗ використовують для аналізування бухгалтерських документів, фінансових операцій і звітності. Спеціалізовані аналітичні системи можуть обробляти значні обсяги фінансових даних (наприклад, SAP, Oracle Financials) або статистичні пакети (SPSS, Stata). Хотілося б зазначити, що до повномасштабного вторгнення в Україні найпопулярнішою програмою для ведення та автоматизації бухгалтерського обліку була 1С, однак навесні 2017 р. РНБО наклала санкції на продукти російських розробників, заборонивши продавати їх на території України та користуватися спочатку державним, а потім і приватним підприємствам [3]. Під загрозою опинилася безпека компаній – від витоку конфіденційних даних до серйозних репутаційних втрат.

Головним призначенням ПЗ в *автотехнічній (інженерно-транспортній) експертизі* є допомога у комп'ютерному моделюванні дорожньо-транспортних пригод, під час якого визначають швидкість руху транспортних засобів, виходячи з їх пошкоджень, гальмовий і зупинний шляхи, траєкторії руху та відстані, пройдені транспортними засобами за певні проміжки часу, та ін. З іншого боку, вони також можуть аналізувати технічний стан транспортних засобів, причини утворення та час виникнення несправностей транспортних засобів, використовуючи зокрема для цього дані з бортових комп'ютерів автомобілів. Як інструменти в автотехнічній експертизі використовують програми CAD-програми та симулятори руху транспортних засобів (зокрема, достатньо розповсюджена PC-Crash або Virtual Crash).

Для аналізування телекомунікаційного обладнання, білінгових систем, переписки в месенджерах тощо під час проведення *телекомунікаційних експертиз* використовують ПЗ, що досліджує логи дзвінків і повідомлень (XRY, Oxygen Forensic) та вивчає мережевий трафік (Wireshark). Також слід виокремити ПЗ для вилучення даних із мобільних пристроїв, використовуючи спеціалізовані криміналістичні інструменти, до яких належать: лідер на цьому ринку Cellebrite UFED (Universal Forensic Extraction Device), що підтримує обробку даних із тисяч моделей пристроїв, застосовує різні методи вилучення (логічне, файлової системи, фізичне) й обхід блокувань (для певних моделей і операційних систем), а також Magnet AXIOM (Magnet ACQUIRE), Oxygen Forensic Detective та ін. Слід наголосити, що застосування такого ПЗ для вилучення особистих даних з електронних пристроїв без дозволу власника можливе лише за наявності відповідних юридичних підстав (ордер, постанова суду тощо)

У *психологічних і психофізіологічних експертизах* для оброблення результатів тестувань, аналізування поведінки або у разі роботи з поліграфом використовують програми для аналізу даних поліграфа (наприклад, LXSoftware), статистичне ПЗ для обробки психологічних тестів і статистичного аналізу даних (зокрема, MATLAB або GNU SPSS).

Значного поширення набуло використання ПЗ у галузі *експертизи з питань інтелектуальної власності* для дослідження комп'ютерних програм і баз даних (зокрема, Git, Beyond Compare для аналізування вихідного коду), виявлення плагіату або порушення авторських прав (до прикладу, Turnitin, Antiplagiat для перевірки унікальності текстів).

У *будівельно-технічній і земельній експертизах* використовують ПЗ для проектування та створення креслень (моделювання об'єктів в AutoCAD або ArchiCAD), оцінювання вартості об'єктів, аналізування геодезичних даних та обробки даних із геоінформаційних систем (наприклад, ArcGIS).

Отже, спеціалізоване програмне забезпечення є невід'ємною частиною сучасної судової експертизи, адаптованою до потреб конкретного виду дослідження. Воно забезпечує наукову обґрунтованість висновків і підвищує ефективність роботи експертів. Під час обирання ПЗ для вирішення окремих завдань судових експертиз важливо враховувати їх сумісність із законодавством (у першу чергу, відповідати вимогам щодо збереження цілісності доказів за стандартом ISO 27037), функційність залежно від типу експертизи (трасологія, балістика, цифрова криміналістика) та доступність оновлень.

Література:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 12.05.2025).

2. Коваленко А. В. Концептуальні засади використання цифрової 3D моделі як засобу пізнання та відображення ознак кримінального правопорушення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 420–430. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.40 (дата звернення: 12.05.2025).

3. Нестеренко К. Переходимо на українське: 7 програм для бухгалтерського обліку на заміну російському ПЗ / Фінансова Академія «Актив». 08.04.2024. URL: <https://finacademy.net/ua/materials/article/perehodimo-na-ukrayinske> (дата звернення: 12.05.2025).

**НАУКОВО-ДОСЛІДНА ЛАБОРАТОРІЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ
ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ: СПЕЦИФІКА
ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ**

Попович Василь Васильович

*доктор технічних наук, професор,
проректор з наукової роботи*

*Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна*

Адольф Іван Іванович

доктор філософії,

*начальник науково-дослідної лабораторії пожежної безпеки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна*

Діяльність науково-дослідної лабораторії пожежної безпеки є невід'ємною складовою забезпечення навчального та наукового процесу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Лабораторія відіграє важливу роль у проведенні фундаментальних та прикладних досліджень, розробці нових технологій та матеріалів, а також у підготовці висококваліфікованих фахівців у галузі пожежної безпеки. Метою даної роботи є висвітлення специфіки та ключових результатів діяльності даного підрозділу за останній період.

Науково-дослідна лабораторія пожежної безпеки володіє матеріально-технічною базою, яка дозволяє проводити широкий спектр експериментальних досліджень та вимірювань у сфері пожежної безпеки, зокрема: вимірювання показників якості піноутворювачів загального призначення; показників для визначення групи займистості, горючості та поширення полум'я будівельних матеріалів; визначення температури спалаху у закритому та відкритому тиглі; визначення температури займання та самозаймання рідин, а також твердих речовин та матеріалів; визначення коефіцієнта димоутворення речовин і матеріалів; визначення ефективності вогнезахисних просочувань та покриттів для деревини, а також вогнезахисної здатності покриттів для будівельних конструкцій (деревина, метал, бетон, кабельні лінії, тканини); випробування для оцінювання характеристик горіння текстильних матеріалів [1, с.1].

Матеріально-технічна база та працівники лабораторії залучались та залучаються до проведення експериментальних наукових досліджень, пов'язаних з виникненням пожеж на електромобілях, що є дуже

актуальною проблемою в умовах сьогодення [2, с. 29], досліджень способів подачі компресійної піни під час гасіння пожеж нафто-продуктів [3, с. 10], досліджень процесів горіння полімерних матеріалів на основі епоксидних смол [4, с. 64], досліджень пожежної небезпеки тканин, як основного виду пожежної навантаги швейних підприємств [5, с. 32], досліджень впливу екранувальних панелей на швидкість поширення горіння у виробничому просторі швейних підприємств [6, с. 6].

Особовий склад лабораторії бере активну участь у експериментальних та теоретичних дослідженнях, пов'язаних з виконанням ініціативних науково-дослідних робіт за темами «Пожежонебезпечні та токсикологічні властивості ракетного палива» та «Пожежонебезпечні та токсикологічні властивості рослинних олій». На виконання зазначених ініціативних науково-дослідних робіт триває розробка методик проведення досліджень тканин захисного одягу рятувальників. Це є важливим кроком у забезпеченні безпеки працівників ДСНС під час ліквідації різного роду пожеж та надзвичайних ситуацій, в тому числі пов'язаних із викликами військового стану.

Важливим аспектом діяльності є підвищення кваліфікації працівників лабораторії. Так, 02.05.2025 року завершилось двотижнєве навчання «спеціалізації» начальника науково-дослідної лабораторії на базі Інституту післядипломної освіти університету за темою «Педагогічні та управлінські складові діяльності територіальних підрозділів ДСНС», що сприяє підвищенню компетентності персоналу у практичних аспектах пожежної безпеки та управління.

Одним з найважливіших напрямків роботи лабораторії є виконання окремих доручень Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України). Зокрема, на виконання доручення ДСНС України від 08.11.2024 № В-1152 «Про випробування піноутворювача», з початку 2025 року, проведено випробування 196 зразків піноутворювача, що надходить як гуманітарна допомога від країн-партнерів. У 2024 році було випробувано 114 зразків, що вказує на постійний обсяг роботи у цьому критично важливому напрямку.

Розширено галузь вимірювань лабораторії у напрямку проведення замірів опору ізоляції та перевірки спрацювання апаратів захисту. Закуплено необхідні прилади для проведення замірів, що дозволить підвищити якість та достовірність електротехнічних вимірювань, а також впровадити вивчення особливостей проведення даного виду робіт у навчальний процес університету.

Діяльність науково-дослідної лабораторії пожежної безпеки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності є вагомим елементом у забезпеченні як наукового, так і навчального процесів університету.

Література:

1. Науково-дослідна лабораторія пожежної. URL: <https://ldubgd.edu.ua/ndlpb> (дата звернення 12.05.2025).
2. Дзюба Л.Ф., Лазаренко О. В., Пазен О. Ю., Пастухов П. В. Оцінювання ризиків загоряння електромобілів. *Пожежна безпека*. 2024. № 45. С. 29–38.
3. Ковалишин В. В., Великий Н. Р., Ковалишин В. В, Лин А. С., Пастухов П. В., Великий А. Ю. Дослідження параметрів компресійної піни при подаванні «підшаровим» способом. *Пожежна безпека*. 2024. № 45. С. 10–17.
4. Пастухов П. В, Лавренюк О. І., Михалічко Б. М. Вплив метало-органічних комплексів на горючість і димоутворювальну здатність полімерних матеріалів на основі епоксидних смол. *Пожежна безпека*. 2024. № 45. С. 64–70.
5. Товарянський В. І., Адольф І. І., Петровський В. Л. Дослідження температур займання і самозаймання тканин з бавовни та поліестеру. *Пожежна безпека*. 2021. № 38. 32–37.
6. Адольф І. І., Товарянський В. І., Петровський В. Л. Дослідження впливу пожежі на експериментальні швейно-виробничі ділянки, екрановані захисними панелями. *Пожежна безпека*. 2023. № 43. 6–12.

НОРМАТИВНІ ПІДХОДИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СВІТЛОФОРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Посашков Олександр Олександрович

*кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник лабораторії
інженерно-технічних досліджень*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Автомобільний транспорт, є важливою складовою транспортної системи, та найбільш зручним видом транспорту. Зростання автомобільного транспорту та обсягу автомобільних перевезень призводять до постійного зростання інтенсивності дорожнього руху, а вулично-дорожня мережа багатьох міст вже вичерпала свою пропускну здатності та знаходиться в умовах постійних заторів, аварійних ситуацій під час руху транспортних і пішохідних потоків.

Причини виникнення ДТП на перехрестях автомобільних доріг і пішохідних переходах потребують вжиття заходів, спрямованих на забезпечення безпеки усіх учасників дорожнього руху.

В умовах постійного збільшення кількості транспортних засобів на автомобільних дорогах ефективним засобом зниження рівня ДТП є застосування технічних засобів, що організовують дорожній рух, а саме використання світлофорів.

Світлофори є важливою частиною дорожньої інфраструктури, і мають вагомую роль у регулюванні дорожнього руху та забезпеченні безпеки дорожнього руху на всіх ділянках автомобільних, залізничних та пішохідних доріг. Ефективне використання світлофорів є ключовим фактором існування безперебійної та безпечної роботи транспортної інфраструктури, яке дозволяє знизити ризики виникнення аварій та зменшити час очікування на перехрестях, що призведе до зменшення викидів шкідливих речовин у повітря.

– Автомобільна дорога, вулиця (дорога) – частина території, зокрема в населеному пункті, з усіма розташованими на ній спорудами (мостами, шляхопроводами, естакадами, надземними і підземними пішохідними переходами) та засобами організації дорожнього руху, призначена для руху транспортних засобів і пішоходів та обмежена по ширині зовнішнім краєм тротуарів чи краєм смуги відводу. Цей термін включає також спеціально побудовані тимчасові дороги, крім довільно накатаних доріг (колій) [1, с. 4].

– Дорожньо-транспортна пригода – подія, що сталася під час руху транспортного засобу, внаслідок якої загинули або поранені люди чи завдані матеріальні збитки [1, с. 6].

– Дорожні умови – сукупність факторів, що характеризують (з урахуванням пори року, періоду доби, атмосферних явищ, освітленості дороги) видимість у напрямку руху, стан поверхні проїзної частини (чистота, рівність, шорсткість, зчеплення), а також її ширину, величину похилів на спусках і підйомах, віражів і заокруглень, наявність тротуарів або узбіч, засобів організації дорожнього руху та їх стан [1, с. 6].

Дорожня обстановка – сукупність факторів, що характеризуються дорожніми умовами, наявністю перешкод на певній ділянці дороги, інтенсивністю і рівнем організації дорожнього руху (наявність та стан дорожньої розмітки, дорожніх знаків, дорожнього обладнання, світлофорів), які повинен ураховувати водій під час вибору швидкості, смуги руху та прийомів керування транспортним засобом [1, с. 6].

Перехрестя – місце перехрещення, прилягання або розгалуження доріг на одному рівні, межею якого є уявні лінії між початком заокруглень країв проїзної частини кожної з доріг. Не вважається перехрестям місце прилягання до дороги виїзду з прилеглої території [1, с. 9].

Учасник дорожнього руху – особа, яка бере безпосередню участь у процесі руху на дорозі як пішохід, водій, пасажир, погонич тварин, велосипедист, а також особа, яка рухається в кріслі колісному [1, с. 10].

Світлофор – це пристрій оптичної сигналізації, призначений для інформування та регулювання руху транспортних засобів і пішоходів на автомобільних дорогах і залізничних переїздах [2, с. 3].

З моменту своєї появи світлофори зазнали значної еволюції – від простих механічних пристроїв до сучасних інтелектуальних систем, здатних адаптуватися до змін дорожньої ситуації в реальному часі.

В умовах інтенсивного міського руху найбільш ефективним засобом регулювання є світлофорна сигналізація, що забезпечує чіткий розподіл у часі транспортних і пішохідних потоків.

Необхідність в установленні світлофорів виникає при достатньо високій інтенсивності руху. Якщо до перехрестя під'їжджають автомобілі одночасно з усіх напрямків, то на перехресті вже не може бути забезпечена безпека руху без регулювання руху.

Світлофори встановлюють для регулювання руху транспортних засобів і пішоходів, мають світлові сигнали зеленого, жовтого, червоного і біло-місячного кольорів, які розташовані вертикально чи горизонтально. Сигнали світлофора можуть бути з нанесеною суцільною чи контурною стрілкою (стрілками), із силуетом пішохода, Х-подібні.

Для безпеки дорожнього руху транспортних засобів і пішоходів по напрямках, що перетинаються, у місцях інтенсивних транспортних та пішохідних потоків застосовується регулювання дорожнього руху за допомогою світлофорів. Регулювання дорожнього руху за допомогою регулювальників, як правило, застосовується лише, як короткочасний засіб при несправних світлофорах або в разі виникнення на короткий час інтенсивних потоків транспорту чи пішоходів.

Потреба регулювання дорожнього руху підтверджена Міжнародною конвенцією про дорожній рух, де встановлені основні сигнали регулювальника та їх значення.

Згідно з розробленим ДСТУ 4092:2024 світлофори за призначенням поділяють на транспортні і пішохідні. Запропоновано розрізняти дев'ять типів транспортних світлофорів, а саме:

1 – для регулювання руху транспортних засобів на перехрестях в усіх напрямках, установлених дорожніми знаками і (або) дорожньою розміткою, з виконанням вимог Правил дорожнього руху [2, с. 11];

2 – для регулювання руху в визначених напрямках за умови, що транспортний потік, який рухається на сигнал, що дозволяє рух, не перетинається (злиття можливе) в межах перехрестя з транспортними потоками інших напрямків руху, а також не перетинається з пішохідними потоками (безконфліктне регулювання) [2, с. 12];

3 – повторювачі сигналів світлофора типу 1, у разі якщо їх видимість ускладнена для водія першого ТЗ, що зупинився біля стоп-лінії на крайній смузі проїзної частини цього напрямку [2, с. 12];

4 – (реверсивні) треба застосовувати для:

а) регулювання в'їзду на окремі смуги проїзної частини;

б) динамічного розподілу смуг руху: зміна напрямку смуги руху на ділянці залежно від переважної інтенсивності руху одного напрямку;

в) регулювання пропускної здатності ділянки: відкриття чи закриття руху по смугах;

г) адаптації до мінливих навантаж на фіксованих контрольно-пропускних пунктах (наприклад, на прикордонних переходах, поромних портах і пунктах збирання плати за користування дорогою);

д) регулювання руху по смугах під час технічного обслуговування доріг та будівельних робіт.

Транспортні світлофори типу 4 можна застосовувати для:

а) організування динамічного або періодичного реверсивного руху МТЗ на вулицях з одностороннім рухом. У такому разі реверсивну смугу руху не позначають як відокремлену смугу для руху для МТЗ;

б) регулювання напрямку руху по всіх смугах руху. У такому разі світлофор розміщують над кожною смугою руху, а організування дорожнього руху на перехрестях та примиканнях регулюють знаками зі змінною інформацією згідно з ДСТУ EN 12966 [2, с. 12];

5 – для безконфліктного регулювання руху трамваїв, а також МТЗ, що рухаються спеціально виділеною смугою [2, с. 12];

6 – для регулювання дорожнього руху через залізничні переїзди, розвідні мости, причали поромних переправ, у місцях виїзду на дорогу спеціальних ТЗ (оперативних, дорожньо-експлуатаційних і комунальних служб) [2, с. 12];

7 – для позначення небезпечних нерегульованих перехресть, пішохідних переходів та/або велосипедних переїздів, а також завчасно перед регульованим перехрестям та/або регульованим пішохідним переходом за межами населених пунктів [2, с. 12];

8 – для регулювання руху на внутрішніх територіях підприємств, організацій тощо, а також у місцях звуження проїзної частини, коли організовано почерговий рух однієї смугою руху, зокрема в місцях проведення дорожніх робіт [2, с. 13];

9 – для регулювання руху велосипедистів у місцях перетину велосипедної доріжки або велосипедної смуги з проїзною частиною дороги чи регульованим пішохідним переходом, за потреби введення окремої фази регулювання велосипедного руху або в разі різної тривалості зелених тактів для основного руху транспорту й велосипедного руху [2, с. 13].

Світлофори відіграють ключову роль у захисті найбільш уразливих учасників дорожнього руху, а саме мотоциклістів, велосипедистів, скутеристів та пішоходів. Без світлофорного регулювання всі категорії учасників дорожнього руху не є захищеними у випадку аварій і стають жертвами ДТП на перехрестях чи пішохідних переходах.

Пішохідні переходи з встановленими світлофорами суттєво знижують ризик наїзду на пішоходів, та дозволяють пішоходам безпечно переходити дорогу у чітко визначений час, коли всі учасники дорожнього руху чітко виконують світові сигнали світлофору.

Завдяки використанню сучасних технологій з керуванню світлофорів, є можливість ефективно управляти дорожнім рухом, враховуючи актуальні умови та потреби учасників руху. Неправильне налаштування або технічні несправності світлофорів можуть призвести до заторів та виникнення ДТП, що ще раз підкреслює важливість належного налаштування світлофорів для забезпечення безпеки на автомобільних дорогах.

Література:

1. Постанова від 10.10.2001 № 1306 Про Правила дорожнього руху.
2. ДСТУ 4092:2024 Безпека дорожнього руху. Світлофори дорожні. Загальні технічні умови.

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА З ПИТАНЬ ЕКСПЕРТНО ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК: ПРОБЛЕМИ ТА ПОМИЛКИ

Прохорова Ганна Ігорівна

стажист

Закарпатського відділення

Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Ужгород, Україна

Експертна грошова оцінка земельних ділянок є важливим інструментом у судовій практиці, особливо у справах, пов'язаних із відчуженням, орендою, визначенням збитків та іншими правовими аспектами земельних відносин. Відповідно до частини 2 статті 13 Закону України «Про оцінку земель», така оцінка обов'язково проводиться у разі відчуження земельних ділянок державної або комунальної власності, визначення розміру майнової шкоди, а також за рішенням суду [1].

На практиці, судові експерти зіштовхуються із такими проблемами:

1. Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року № 1531, не враховує сучасні зміни у ринкових умовах та законодавстві, що ускладнює її застосування в актуальних судових справах [2].

– Ринок змінився, методика – ні. Методика була розроблена у 2002 році, коли ринок землі був нерозвинений. З того часу з'явилися ринкові ціни, обіг земель, відкритий реєстр цін, а методика й досі оперує застарілими критеріями (наприклад, нормативною оцінкою або умовними коефіцієнтами, які не мають ринкового обґрунтування).

– Застарілі підходи до визначення вартості. У документі закладено класичні підходи (дохідний, витратний, порівняльний), але на практиці вони формально застосовуються або не адаптовані до умов малих населених пунктів, конфліктних ділянок, воєнних територій тощо.

– Відсутність врахування судової практики. У методичі не враховано особливостей визначення вартості для судового процесу, наприклад: заниження/завищення вартості з метою шахрайства, спори між спадкоємцями, компенсаційна вартість під час відчуження для публічних потреб тощо.

– Методика не адаптована до післявоєнної ситуації. В умовах пошкоджених територій, мінування, тимчасової окупації методика не надає жодного механізму коригування оцінки – а це зараз критично важливо.

2. Відсутність єдиного підходу до оцінки. Різні експерти можуть використовувати різні підходи та методи оцінки, що призводить до суттєвих розбіжностей у результатах і ускладнює судовий розгляд справ [3, с. 2].

Цей пункт означає, що в Україні досі не сформовано уніфікованої процедури проведення судової грошової оцінки земельної ділянки, яку б чітко дотримували всі експерти. У межах чинної Методики № 1531 передбачено кілька підходів до оцінки (витратний, порівняльний, дохідний), однак не прописано, який підхід застосовувати в якій ситуації. Через це:

– Один експерт може використати порівняльний підхід (беручи ринкові аналоги).

– Інший – витратний (обчислюючи відновлювальну вартість).

– А третій – нормативний (використовуючи дані з кадастру) [2].

Це призводить до суттєвої розбіжності у результатах – різниця у вартості однієї й тієї ж ділянки може сильно коливатися. Такі оцінки важко порівнювати у суді, що може ускладнити прийняття справедливого рішення.

Так, ухвалою Касаційного цивільного суду у справі № 658/3625/17 від 22.04.2019 призначено повторну експертизу з оцінки майна через розбіжність висновків експертів.

Суть справи: сторони оскаржували поділ спільного майна та його вартість. У матеріалах справи були два експертні висновки щодо оцінки нерухомості, які суттєво відрізнялися за результатами.

Позиція суду: суд зазначив, що апеляційний суд, відхиляючи один з висновків експерта та беручи за основу інший, не врахував суттєві розбіжності між ними. Згідно з частиною другою статті 113 ЦПК України, якщо висновок експерта визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи, суд може призначити повторну експертизу, доручивши її іншому експерту.

Результат: суд скасував попереднє рішення та направив справу на новий розгляд, вказавши на необхідність призначення повторної експертизи для об'єктивного вирішення спору [4].

3. Недостатня кваліфікація експертів. Іноді експерти не мають достатнього досвіду або знань у сфері земельної оцінки, що може призвести до помилок у висновках та вплинути на об'єктивність судового рішення [3, с. 2].

Оцінка земельної ділянки – це складний процес, який вимагає знань у сфері геодезії, кадастру, економіки, ринку нерухомості та нормативно-правових актів. Однак на практиці трапляється, що оцінку виконують фахівці без спеціалізації у земельних питаннях, або ті, хто не має належного досвіду саме в судовій експертизі.

Це призводить до неправильного застосування методик (наприклад, використання дохідного підходу для сільськогосподарської землі без жодної комерційної діяльності), помилок в обрахунках вартості, ігнорування важливих характеристик ділянки (інфраструктура, під'їзд, обмеження) та формального підходу до аналізу ринку – експерт просто бере середні ціни з відкритих джерел без реального аналізу. Це ставить під сумнів об'єктивність судового рішення, особливо коли висновок експерта є єдиним доказом у справі.

Так, постанова центрального апеляційного господарського суду № 110476630 від 24.04.2023 у справі № 912/3575/21 ілюструє ситуацію, коли експертна оцінка земельної ділянки була визнана неналежною через невідповідність методики оцінки.

Суть справи: позивач оскаржував вартість земельної ділянки, визначену у звіті про експертну оцінку, вважаючи її завищеною. Згідно з довідкою від 18.10.2021, оціночна вартість ділянки становила 2 119 185,78 грн. Позивач замовив рецензію на цей звіт, яка вказала на невідповідність звіту вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна та визнала його неякісним і непрофесійним.

Дії суду: ухвалою Господарського суду Кіровоградської області від 17.02.2022 було призначено судову земельно-оціночну експертизу, проведення якої доручено Кіровоградському науково-дослідному експертно-криміналістичному центру МВС України. Експертиза мала визначити ринкову вартість земельної ділянки станом на момент укладення договору купівлі-продажу.

Результат: за результатами експертизи було встановлено, що попередній звіт про оцінку не відповідає вимогам нормативно-правових актів, що підтверджує необхідність призначення повторної експертизи у випадках суттєвих розбіжностей у висновках експертів [5].

Основні помилки, які допускаються експертом на стадії дослідження:

1. Не враховано специфіку земельної ділянки. Часто ігноруються такі важливі аспекти, як фактичне розташування земельної ділянки, її доступ до інженерної інфраструктури, транспортної мережі або близькість до промислових чи рекреаційних зон. Наприклад,

розташування біля автомагістралі, що суттєво підвищує ринкову вартість, може залишитися неврахованим.

2. Пройгноровано правові обмеження. Не завжди беруться до уваги цільове призначення земельної ділянки, санітарні зони чи обмеження, спричинені охоронними територіями, які знижують її потенціал для комерційного використання.

3. Помилково обрано метод оцінки. У деяких випадках експерт обирає витратний метод для оцінки земельної ділянки в центрі міста, хоча порівняльний підхід був би більш доречним. Це може значно занижувати ринкову вартість об'єкта.

4. Поверхневе ставлення до аналізу ринку. Замість детального аналізу ринку використовуються загальні усереднені показники, що не враховують реалії конкретної ситуації. Особливо це помітно в сільській місцевості, де ціна земельної ділянки може залежати від її близькості до промислового об'єкта чи агрофірми.

Судова експертиза з питань грошової оцінки земельних ділянок є складним процесом, що потребує високої кваліфікації експертів, актуальної нормативної бази та використання сучасних технологій. Вирішення зазначених проблем сприятиме підвищенню об'єктивності та ефективності судових рішень у справах, пов'язаних із земельними відносинами.

Література:

1. Закон України «Про оцінку земель» 1378-IV, чинний. Редакція від 08.06.2023, підстава – 3065-IX [Електронний ресурс]. Режим доступу до тексту: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (дата звернення 16.04.2025).

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про експертну грошову оцінку земельних ділянок» від 11.10.2002 № 1531 IX [Електронний ресурс]. Режим доступу до тексту: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення 16.04.2025).

3. Костін М. І., Хомутенко О. В. Системні помилки при проведенні експертної грошової оцінки земельних ділянок. *Агросвіт*. 2013. № 10. С. 15–20 (дата звернення 16.04.2025).

4. Верховний Суд. Касаційний цивільний суд. Постанова від 10.07.2019 у справі № 658/3625/17 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://verdictum.ligazakon.net/document/83084262> (дата звернення 16.04.2025).

5. Центральний апеляційний господарський суд. Постанова від 24.04.2023 у справі № 912/3575/21 [Електронний ресурс]. Режим доступу. <https://opendatabot.ua/court/110476630-d9ae81a298bb4b53016354c64150cb04> (дата звернення 16.04.2025).

ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ПІДТВЕРДЖЕННЯ ВИТРАТ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Разумова Ганна Вікторівна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та маркетингу
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»,
старший науковий співробітник лабораторії економічних досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Окуневич Ірина Леонідівна

*завідувач лабораторії економічних досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

У сучасних економічних умовах України, які характеризуються високим рівнем трансформаційних змін, нестабільністю нормативного середовища та значним обсягом судових спорів у сфері оподаткування, банкрутства та договірних зобов'язань, роль судово-економічної експертизи у встановленні документального підтвердження витрат істотно зростає. Витрати стають не лише обліковою, але й правовою категорією, від належного документального підтвердження яких залежить законність фінансових результатів діяльності підприємства. Саме експерт-економіст має надати об'єктивну та неупереджену оцінку витрат, що є ключовим фактором у прийнятті справедливого судового рішення. З огляду на масові порушення у сфері обліку, використання фіктивної документації та складність облікових схем, експертна оцінка витрат стає критично важливим інструментом встановлення істини у судовому процесі.

Витрати є однією з основоположних категорій господарської діяльності суб'єктів підприємництва. Вони відображають використання ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових) у процесі здійснення економічних операцій та безпосередньо впливають на формування фінансового результату діяльності.

У загальноекономічному сенсі витрати – це виражене в грошовій формі зменшення економічних ресурсів, що виникає у зв'язку з виробництвом товарів, виконанням робіт або наданням послуг.

Відповідно до чинного законодавства України, зокрема Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 16

«Витрати», витрати визнаються за умов: зменшення активів або збільшення зобов'язань; що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (крім розподілу між власниками); коли оцінка витрат може бути достовірно визначена [2].

Крім того, в умовах сучасної економіки значна частина витрат носить складну, багатокomпонентну структуру, що потребує глибокого аналізу – як бухгалтерського, так і аналітичного. Зокрема, це стосується витрат на логістику, маркетинг, дослідження та розробки, що не завжди мають прямий зв'язок із конкретною продукцією, але істотно впливають на її собівартість.

У процесі судової економічної експертизи витрати, що формують собівартість товарів (робіт, послуг), розглядаються як об'єкт дослідження щодо: їх документального підтвердження; економічної обґрунтованості; відповідності обліковій політиці підприємства; впливу на показники фінансової звітності та податкової звітності.

В ході дослідження експерт-економіст, особливу увагу експерт приділяє відповідності первинних документів установленим формальним критеріям: правильності оформлення, наявності обов'язкових реквізитів, відповідності господарським операціям, відображеним в документальних матеріалах наданих для дослідження. Відсутність первинних документів або їх недоліки можуть свідчити про безпідставність включення певних витрат до собівартості, що, у свою чергу, впливає на правильність розрахунків податкових зобов'язань, розміру збитків або прибутку.

Одним з викликів сьогодення є цифровізація. В умовах електронного обліку значна частина первинних документів існує в цифровій формі – зокрема, договори, рахунки, акти виконаних робіт, податкові накладні тощо. У зв'язку з цифровізацією, з'являється необхідність в модифікації бухгалтерських документів та їх обробки в електронному форматі, що у підсумку потребує чіткого обґрунтування теоретико-методологічних і методичних основ для її реалізації.

Документальні методичні прийоми – дослідження об'єкта експертизи, яке ґрунтується на використанні інформації, зафіксованої у документах бухгалтерської та податкової звітності на електронних носіях, за вимогою часу та поширеної цифровізації є одними із найважливіших видів методичних прийомів економічної експертизи.

Відповідно до положень чинного законодавства «якщо ведення бухгалтерського та податкового обліку здійснювалось в електронному вигляді, експерту надаються реєстри бухгалтерського та податкового обліку в роздрукованому вигляді, обов'язково завірені в установленому порядку» [3]. Тобто експерт досліджує лише ті об'єкти, які надає особа, що призначила експертизу. Саме на таку особу покладається обов'язок надання документів в належному вигляді.

Слід вказати на те, що на сьогодні Дніпропетровським науково-дослідним інститутом Міністерства юстиції України спільно з Національним науковим центром «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.

М.С. Бокаріуса» (ННЦ ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса), Київським відділенням Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» та Київським науково-дослідним інститутом судових експертиз Міністерства юстиції України проводиться науково-дослідна робота з розробки методики проведення судових економічних експертиз з питань документальної обґрунтованості формування ціни товарів (робіт, послуг) та документального підтвердження витрат, що формують собівартість товарів (робіт, послуг).

Отже, документальне підтвердження витрат залишається складним і багатогранним аспектом судово-економічної експертизи, що потребує подальшого удосконалення теоретико-методологічного і методичного підґрунтя.

Література:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
2. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00> (дата звернення: 28.04.2025).
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98> (дата звернення: 22.04.2025).
4. Разумова Г. В., Окуневич І. Л. Судово-експертна діяльність в Україні: вітчизняний та міжнародний досвід. *Актуальні питання розвитку українського простору судово-експертної діяльності* : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 січня 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 188–193.

СУДОВІ ПСИХОЛОГІЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЯКИХ ДИТИНА МОЖЕ ОБСТЕЖУВАТИСЯ В ДИСТАНЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

Савченко Ірина Олександрівна

*докторка філософії у галузі адміністративного управління, завідувачка
Сумського відділення*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Суми, Україна*

Бабич Світлана Леонідівна

*завідувачка сектору криміналістичних та психологічних досліджень
Сумського відділення*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Суми, Україна*

Система криміналістики та судової експертизи постійно розвивається у взаємозв'язку зі змінами наукових знань з фундаментальних і прикладних наук, у відповідь на нові запити судово-слідчих органів, зумовлені динамікою соціальної та криміногенної ситуацій, змінами законодавства тощо. Судова психологічна експертиза не є винятком: інтенсивність альтернативних пошуків виконання усталених експертних завдань у межах судової психологічної експертизи невпинно зростає.

Застосування відеозв'язку під час проведення судової психологічної експертизи є новітньою формою організації експертного психологічного дослідження, яка перебуває на стадії науково-методологічного обґрунтування [1], водночас активно впроваджується в експертну практику, оскільки зростає попит на проведення дистанційної судової психологічної експертизи, що є цілком об'єктивним і закономірним, зважаючи на виклики сьогодення, продиктовані передусім повномасштабним вторгненням РФ в Україну, запровадженням Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 [2] на території України воєнного стану та здійсненням заходів і повноважень із забезпечення оборони України, захисту населення та інтересів держави.

Практика проведення психологічних експертиз із застосуванням відеозв'язку передбачає виконання етапу безпосереднього психологічного обстеження підекспертної особи в режимі відеоконференції: наприклад, за допомогою програми *Zoom*, що містить спрямовану бесіду для складання психологічного анамнезу за обставинами (фабулою) справи, експериментально-психодіагностичне обстеження.

У Сумському відділенні Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України організовано дистанційне психологічне обстеження підекспертної особи – потерпілої в кримінальному провадженні за юридичною кваліфікацією ст. 126-1 «Домашнє насильство» Кримінального кодексу України [3] – на підставі постанови особи або органу, які призначили експертизу, із зазначенням об'єктивних підстав неможливості прибуття підекспертної особи до експертної установи або забезпечення прибуття експерта до місця перебування підекспертної особи (через нестабільну безпекову ситуацію, загрозу обстрілів, близьке територіальне розташування до кордону з рф тощо), або скерування до експертної установи відповідного вмотивованого листа від органу досудового розслідування.

На замовника експертизи покладено обов'язок забезпечити необхідні й достатні умови для проведення психологічного обстеження із послуговуванням відеозв'язком, зокрема:

1) приміщення (із гарантуванням приватності спілкування судового експерта та підекспертної особи);

2) засвідчення особи;

3) заповнення підекспертною особою робочих протоколів-бланків стандартизованих або проєктивних методів зі спрямуванням їх до експертної установи для подальшого психологічного дослідження;

4) інших передбачених нормативно-правовими актами умов [1].

Питання щодо застосування відеозв'язку під час проведення судової психологічної експертизи щодо дитини (малолітньої, неповнолітньої особи) має дискусійний характер.

У спільноті експертів-психологів поширена думка, що проведення психодіагностичного обстеження дитини із застосуванням відеозв'язку матиме неконструктивний характер, тож така форма організації роботи неприпустима з урахуванням віку (зокрема, через певні проблеми з утриманням уваги дитини на належному рівні, оптимальному й достатньому для проведення повного дослідження, а також унаслідок неможливості виключити сторонній вплив на дитину під час проведення такого обстеження).

Утім, на нашу думку, такий категоричний підхід фактично позбавляє юридичного захисту значну категорію дітей нашої країни. За даними ЮНІСЕФ (2024), понад 1,5 млн українських дітей стали внутрішньо переміщеними особами або виїхали закордон. У прифронтових районах правоохоронні органи часто не мають змоги гарантувати безпечне прибуття дітей до місця проведення експертизи, що може затримати судовий процес і негативно вплинути на його об'єктивність.

Уважаємо за можливе в окремих випадках призначати судові експертизи щодо неповнолітніх (підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих), до проведення яких підекспертну особу можна залучати дистанційно.

Науково-методологічне обґрунтування такого підходу має базуватися на наявній практиці застосування відеозв'язку під час проведення судової психологічної експертизи щодо підекспертних осіб дорослого віку, на позитивному досвіді психологічного онлайн-консультування, онлайн-терапії, дистанційного навчання дітей (навчання в школі, репетиторство), що свідчить на користь наявності в арсеналі фахівця достатньої кількості спеціальних методів для утримання уваги дитини на необхідному рівні з метою досягти певної освітньої або консультативно-терапевтичної мети (за даними Міністерства освіти і науки України, до повномасштабного вторгнення лише 2 % учнів навчалися дистанційно, однак у 2022 році ця цифра зросла до 34 %, а у 2023 році в окремих регіонах перевищила 50 %), на невпинному розвитку сучасних методів комунікації за допомогою соціальних мереж і інтернет-зв'язку (теленейропсихологія) як напряму дистанційного психологічного обстеження, що дає змогу послуговуватися сучасними технологіями для аналізу когнітивного функціонування, емоційного стану, рівня тривожності та сугестивності дітей. Наукові дослідження підтверджують, що дистанційні методи можуть бути так само валідними, як і традиційні методи оцінювання, за умови дотримання відповідних стандартів та умов [4].

Отже, в окремих випадках (за попереднім консультуванням з експертом) видається цілком можливим призначати судові експертизи щодо неповнолітніх (підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих) підекспертних осіб із залученням їх до проведення таких експертиз дистанційно.

Література:

1. Журавльова М. О. Використання відеозв'язку під час проведення судово-психологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річ. від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техн. Укр. М. В. Салтєвського (Харків, 07–08.11.2017). Харків, 2017. С. 206–208. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 08.05.2025).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 08.05.2025).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.05.2025).
4. Lampis V., Dondena C., Mauri Ch., et al. Comparing remote versus in-person assessment of learning skills in children with specific learning disabilities. *Digital health*. 2024. Aug. Art. 14:10:20552076241254453. DOI: 10.1177/20552076241254453 (дата звернення: 08.05.2025).

ВАЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПІДЙОМНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ КОЛІСНОГО ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВОЇ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Савчук Маргарита Василівна

*головний судовий експерт відділу пожежотехнічних досліджень
Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Дорошенко Сергій Миколайович

*старший судовий експерт відділу пожежотехнічних досліджень
Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Огляд об'єкта дослідження після пожежі, є одним з головних елементів при проведенні судової пожежно-технічної експертизи, оскільки, саме під час послідовного огляду будується основа подальшого формування гіпотез, а можливо і відразу повна картина осередку та причини виникнення пожежі.

Відповідно до статті 69 КПК України експерт має право заявити клопотання про проведення безпосереднього огляду об'єкта дослідження з метою визначення ознак осередку пожежі, місцезнаходження осередку пожежі, а як наслідок і розгляду можливих версій щодо причини виникнення пожежі, що також регламентується п. 9 розділу I наказу МВС України від 17.07.2017 №591 «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України», що у разі неможливості подання об'єктів дослідження до ДНДЕКЦ, НДЕКЦ ініціатором забезпечуються доставлення (приїзд), необхідні умови та доступ судового експерта, якому доручено проведення судової експертизи або експертного дослідження, до такого об'єкта за його письмовим клопотанням.

Також, експерт має право чітко викладати в клопотанні свої позиції щодо залучення в огляді необхідних інструментів та інвентаря, а також спеціальну техніку для всебічного та повного дослідження об'єкта.

Згідно з інформаційними джерелами, спеціальна техніка – це техніка (далі – СТ), яка застосовується для здійснення різноманітних специфічних робіт, а також цілей, що виконуються в конкретній галузі промисловості або сільського господарства. Тому СТ може мати

різноманітний зовнішній вигляд, а також функціональні можливості залежно від того, яку роботу вона виконуватиме [3].

До одного з різновидів СТ належить евакуатор – транспортний засіб, призначений для завантаження/розвантаження і евакуації різних транспортних засобів при технічній несправності, аваріях, порушеннях правил, а також для перевезення різних спеціальних транспортних засобів [3].

Повертаючись до огляду об'єкта дослідження, а саме колісного транспортного засобу (далі – КТЗ), при проведенні судової пожежно-технічної експертизи, то одним з його особливостей є фіксація усіх частин КТЗ, оскільки, зазвичай огляд та фіксація КТЗ проводиться з верхньої, передньої, задньої, бокових частин кузову та салону КТЗ, то складнішим є огляд саме нижньої частини кузову, яка має захисну пластину для рульової рейки, переднього диференціалу, роздавальної коробки, трансмісії, паливного баку і тд., тобто, огляд нижньої частини КТЗ необхідний з наступних важливих причин:

- оцінка структурних пошкоджень – вогонь може пошкодити елементи силової структури кузова (лонжерони, підрамники тощо), що впливає на загальну безпеку автомобіля;

- виявлення пошкоджень гальмівної та паливної систем – в нижній частину кузову КТЗ розташовані паливні магістралі, гальмівні трубки, бак – усе це могло бути пошкоджено або деформовано внаслідок високої температури;

- оцінка стану вихлопної системи – пожежа може викликати деформацію або розриви глушника, каталізатора або труб;

- перевірка стану ізоляції та електропроводки – частина електропроводки прокладена під автомобілем, і вона могла бути оплавлена або пошкоджена.

Виходячи з вищеприведеного, можна стверджувати, якщо джерело запалювання, а як наслідок і причина виникнення пожежі невідомі, то огляд нижньої частини кузову КТЗ може дати підказки – наприклад, сліди витоків пального, розгерметизації паливної системи, сліди аварійних режимів роботи провідників або залишки горючих матеріалів.

Для проведення огляду вказаної частини КТЗ можна використовувати:

- підйомач (автопідйомник) або оглядову яму. Цей спосіб є не дуже зручним, оскільки, найближча станція технічного обслуговування може знаходитись не в межах пошкодженого внаслідок пожежі КТЗ та доступ до вказаних станцій може бути обмежений;

- домкрати з підставками (обов'язково використовувати підставки, а не тримати машину лише на домкратах), однак цей спосіб є небезпечним, оскільки: домкрат нестійкий інструмент та призначений лише для короткочасного підйому КТЗ, має ризик травмування, а також створює велику точкову силу на маленькій площі, що в свою чергу

може призвести до пошкодження самої нижньої частини КТЗ та можливе просідання домкрата.

На практиці, перевіреним способом огляду нижньої частини КТЗ є огляд із застосуванням спеціальної техніки, про яку було зазначено вище, а саме за допомогою евакуатора з краном-маніпулятором (рис. 1, рис. 2).



Рис. 1



Рис. 2

В подальшому, після підйому КТЗ, для зручності, а також об'язкової безпеки дослідження та фіксації нижньої частини кузову, об'єкт дослідження (КТЗ): ставлять на рівну поверхню, за допомогою лебідки евакуатора чіпляють троси до верхньої частини авто (наприклад, за дверні арки, опори даху або колісну арку) (з протилежного боку авто страхують упорами або фіксуючими балками, щоб запобігти перекиданню через центр ваги) та лебідкою повільно піднімають один бік авто, поки воно не опиниться на боці (рис. 3–6).



Рис. 3



Рис. 4



Рис. 5



Рис. 6

В результаті вищеописаних дій нижня частина кузову КТЗ стає повністю видимою для огляду та фотофіксації (рис. 7, 8).



Рис. 7



Рис. 8

Таким чином, можна зробити висновок, що використання евакуатора з краном- маніпулятором, для перевертання КТЗ на бік з метою огляду нижньої частини кузову КТЗ, який пошкоджений внаслідок пожежі є цілком доцільним, а також такий метод дозволяє безпечно та ефективно оглянути нижню частину КТЗ на предмет термічних і механічних пошкоджень, а як наслідок визначення осередку та можливих причин виникнення пожежі.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. К. : Парламентське видавництво, 2012. (Редакція від 09.05.2025).

2. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 18 серпня 2017 р. за № 1024/30892). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>

3. Що таке спецтехніка: види, характеристики, особливості та призначення. URL: <https://vtop-shop.com.ua/scho-take-spetstehnika-vydy-harakterystyky-osoblyvosti-ta-pryznachennya>

ПРАВОВІ МОДЕЛІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І НАЦІОНАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ

Савчук Олена Юріївна

*завідувач лабораторії почеркознавчих та технічних досліджень
документів Львівського науково-дослідного інституту
судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Кудлатий Остап Мирославович

*завідувач лабораторії товарознавчих та економічних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Інститут судової експертизи є важливою складовою процесуального механізму встановлення істини у кримінальному, цивільному та адміністративному судочинстві. Водночас підходи до його нормативного закріплення та практичного застосування істотно відрізняються залежно від належності держави до тієї чи іншої правової

системи. У правовій доктрині загальновизнаним є поділ національних правових систем на дві основні моделі – англо-саксонську (прецедентну) та континентальну (систему писаного права). Ці моделі суттєво різняться не лише за джерелами та методами правового регулювання, але й за підходами до організації судочинства, зокрема – до призначення та проведення судової експертизи. Основним критерієм розмежування моделей експертизи виступає насамперед суб'єкт її ініціювання.

Змагальна модель експертизи в англо-саксонській правовій системі. У межах англо-саксонської системи права, що історично склалася у Великобританії та США, функціонує модель експертизи в умовах змагального процесу (*adversarial expertise*, або *system of expert witnesses*). Сторони мають рівні права щодо представлення доказів, зокрема – можливість самостійно залучати експертів, які виступають у суді як свідки-спеціалісти (*expert witnesses*). Результати досліджень таких експертів подаються до суду у вигляді експертного висновку, що має доказове значення.

У США судова експертиза є виключно інструментом сторін процесу, а не ініціативою суду. Відповідно, розрізняють кілька категорій експертів:

- *consulting expert* – радник сторони без права виступу в суді;
- *testifying expert* – виступає зі свідченнями на підтримку позиції сторони;
- *in-house expert* – фахівець, що поєднує функції консультанта і свідка, залучається у складних справах;
- *court-appointed expert* – призначається судом, переважно у випадках, коли висновки експертів сторін є суперечливими.

Законодавство США вимагає від експерта, який виступає в суді, наявності відповідної ліцензії або сертифіката. За відсутності таких документів участь експерта обмежується лише консультуванням сторони.

Експертні висновки зазвичай подаються усно; письмова форма допускається лише за рішенням суду. Такий підхід зумовлений потребою у безпосередньому поясненні технічних аспектів, можливістю відповідати в режимі реального часу та забезпеченні гнучкості в комунікації.

Австралійський підхід: між традицією і модернізацією. Правова система Австралії, яка також ґрунтується на англо-саксонській традиції, запровадила інноваційні механізми, спрямовані на мінімізацію конфлікту інтересів у сфері експертної діяльності. Одним із таких є механізм *hot-tubbing (concurrent evidence)*, який передбачає: спільне складання висновку експертами обох сторін до початку розгляду справи; визначення узгоджених і спірних позицій; участь експертів у засіданні в режимі взаємного допиту та коментування; перехресний допит після обговорення.

Такий підхід потенційно підвищує ефективність судового розгляду, зменшує ризики маніпуляцій і стимулює професійну конкуренцію між експертами, що сприяє формуванню більш обґрунтованих висновків.

Континентальна модель експертизи: приклад Франції. Для країн континентальної правової сім'ї (Франція, Німеччина тощо) характерна модель експертизи за участю офіційного експерта (*system of official experts*). Судова експертиза здебільшого є інструментом, яким користується суд з метою отримання об'єктивної технічної або наукової оцінки.

Тривалий час у країнах континентальної моделі експертиза регламентувалась застарілими нормами (наприклад, у Франції до 1958 року діяли положення Наполеонівських кодексів). Сучасне законодавство запровадило чіткі механізми призначення та проведення експертизи:

- ініціатива її призначення може належати суду, сторонам або прокурору;
- експерт, як правило, обирається з офіційного реєстру;
- у виняткових випадках допускається залучення експертів поза межами реєстру (відсутність фахівця, терміновість тощо);
- сторони мають право пропонувати питання для вирішення в межах експертизи;
- суд може залучити іншого спеціаліста для перевірки поданого висновку;
- експерт наділений процесуальними правами, що наближають його до статусу офіційної особи: він зобов'язаний дотримуватись процедур, несе відповідальність за надання неправдивого висновку тощо.

Для проведення експертизи суд виносить спеціальну ухвалу, у якій визначає, зокрема, обсяг експертного завдання, строки надання висновку та особу, відповідальну за покриття витрат. Висновок експерта (*rapport d'expertise*) не є обов'язковим для суду, але має значну доказову вагу.

Основну перевагу континентальної моделі влучно сформулював Л. Майнт'ес-ван дер Вальт: якщо у справі порушено наукове питання, на яке фахівцями вже знайдено відповідь, то немає потреби у кількох різних думках з боку експертів тієї самої галузі. Інакше кажучи, ефективність цієї моделі прямо залежить від рівня кваліфікації й наукової підготовки експерта.

Континентальна чи англо-саксонська: оптимальна модель судової експертизи для України. У контексті реформування судової системи України актуальним є питання вибору моделі судової експертизи, яка б найкраще відповідала національним правовим, інституційним та історичним особливостям.

Континентальна система судової експертизи є більш релевантною для сучасної України, оскільки вона органічно поєднується з чинною змішаною (інквізитивною) моделлю судочинства. У цій системі експерт

виступає як нейтральний помічник суду, призначений самим судом, що дозволяє забезпечити контроль за об'єктивністю експертизи та уникнути конфлікту інтересів. Такий підхід особливо важливий для країн із перехідною правовою системою, де існує високий ризик корупційних впливів, а довіра до судових інституцій ще не стала повністю сформованою.

Крім того, існуючий механізм призначення експерта знижує вплив фінансової нерівності між сторонами процесу, обмежуючи можливість стороннього втручання у зміст експертного висновку з мотивів матеріальної вигоди.

Натомість англо-саксонська модель, яка передбачає самостійне залучення експертів кожною зі сторін, вимагає високого рівня професійної етики та культури як від адвокатів, так і від експертів та суддів. У таких умовах нерідко виникає так звана «битва експертів», коли сторони представляють суперечливі висновки, які можуть бути упередженими або підкріплені значними фінансовими ресурсами. Така модель ефективна лише за наявності стабільних правових інституцій, високої правової свідомості учасників процесу та довіри до суду.

Для України, яка перебуває на етапі реформ і боротьби з корупцією, континентальна модель є більш прийнятною та ефективною. Вона сприяє забезпеченню об'єктивності, уніфікації підходів до оцінки доказів, зменшує вплив фінансової нерівності між сторонами та узгоджується з існуючою процесуальною моделлю. Водночас із розвитком правової культури, зростанням прозорості у діяльності правоохоронних органів і судів можливе поступове впровадження окремих елементів англо-саксонської моделі – зокрема перехресного допиту експертів – для підвищення змагальності та ефективності судового процесу.

Література:

1. Damaska M. *Evidence Law Adrift*. Yale University Press, 1997.
2. Freckelton I., Selby H. *Expert Evidence: Law, Practice, Procedure and Advocacy*. Thomson Reuters, 2019.
3. Mainteas-van der Walt L. *The Role of Expert Witnesses in Civil Litigation in Continental Europe*. Utrecht Law Review, 2010.
4. Civil Procedure Act 2005 (NSW), Australia.
5. Звіт Комітету Верховної Ради України з питань правової політики про стан виконання Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2022 рік (щодо реформування судової експертизи, 2022).

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ЦИФРОВОГО ПИСЬМА

Сакалюк Віта Русланівна

*старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів*

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

Косигіна Наталія Альбертівна

*головний судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів*

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

Як об'єкт криміналістичного дослідження цифрове письмо має низку особливостей і потребує своєрідної методики дослідження, а також певної вимоги до підготовки та оформлення матеріалів. Насамперед, привертає увагу той факт, що цифрове письмо виражається сполученням всього десяти цифр, до того ж мають, як правило, винятково просту будову, а цифрові записи наносяться простими рухами [2, с. 75].

Встановлення виконавця цифрового запису значною мірою залежить від якості підготовки порівняльного матеріалу – зразків цифрового письма. Що більше зібрано належних зразків (вільних та експериментальних), то більше можливості має експерт щодо виявлення та оцінки ідентифікаційних ознак. Звідси виходить, що повнота дослідження і точність висновків експерта прямо залежать від попередньої роботи слідчого (суду) з підготовки матеріалів для ідентифікаційного дослідження. Експерту мають бути подані вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки цифрового письма.

Згідно з методикою судової почеркознавчої експертизи та експертної практики, як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше, ніж на 15 аркушах. Що коротший досліджуваний текст (запис), то більша потреба у вільних зразках. У випадку коли досліджувані тексти і особливо підписи виконувалися на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо), експериментальні зразки треба відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка.

Експериментальні зразки посвідчуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). У посвідчувальному написі зазначаються прізвище, ім'я та по батькові виконавця, а також особливості зразка (написані незвичною для письма рукою, спеціальним шрифтом тощо).

Зразки цифрового письма обов'язково повинні містити цифри, які зустрічаються у досліджуваних документах, виконані окремо та в сполученні. Як вільні зразки цифрового письма можуть бути надані різного роду документи (відомості, рахунки, накладні, чеки тощо). Бажано, щоб ці зразки містили цифри і їх сполучення, аналогічні досліджуванім, і, за можливістю, були виконані таким самим пишучим приладом. Експериментальні зразки цифрового письма виконуються під диктування у певних сполученнях, за необхідністю, зі словами-супутниками, що стосуються до роду діяльності виконавця чи його професійного напрямку (рік, м², грн., коп. тощо) з метою повного відтворення та не змоги умисно змінити цифрове письмо (у звичайному, швидкому та повільному темпах) [2, с. 64].

Як зазначалось попередньо, вільні зразки цифрового письма повинні бути подані в якомога більшій кількості, але не менше 8–10 аркушів. Бажано, щоб вони містили записи, аналогічні досліджуванім. Для цього виду експертизи збору вільних зразків цифрового письма зазвичай не створює особливих труднощів. Річ у тому, що виконавцями цифрового запису, як правило, є особи, які за родом своєї роботи часто виконують цифри у різних документах. Це – касири, рахівники, бухгалтери, торговельниці магазинів, завідувачі і комірники баз, складів, тощо. Важливо, щоб вільні зразки цифрового письма, які подаються, були написані таким же приладом (олівець, ручка), як і спірні записи [1, с. 42].

Вільні зразки дають вивчити незмінений цифровий почерк та включити ознаки, що з'явилися у досліджуваних записах та експериментальних зразках внаслідок навмисного чи ненавмисного переручування.

Доцільно зазначити, що інколи експерту мають бути подані зразки не лише цифрового, а й літерного письма. Вільні зразки літерного письма надають суттєву допомогу в тих випадках, коли з будь-яких причин кількість зразків цифрового письма недостатньо. Досліджуючи цифрові записи, експерт завжди прагне виявити стійку сукупність ознак, яка індивідуалізує почерк, і на цій підставі робить висновок про тотожність. Якщо поданих зразків цифрового письма недостатньо і доповнити їх неможливо, то експерт не зобов'язаний виявити всі варіації ознак, а також судити про стійкість останніх. Він може опинитися у скрутному становищі навіть при визначенні загальних ознак. І тут велику допомогу йому можуть подати зразки літерного почерку, особливо, коли в них є з'єднання літер, подібні до досліджуваних цифрових записів [2, с. 75].

Проведеними дослідженнями взаємозв'язку цифрового та літерного письма встановлено, що загальні ознаки в обох видах письма майже завжди однакові. Невідповідність може виявитися у більш чіткій, стрункій і простій будові цифр у порівнянні з літерами, ширший розстановці цифр і нестійкості їх розміру.

Встановлено, що окремі ознаки, які характеризують особливості напрямку рухів при виконанні відповідних цифр і літер, спосіб початку та розташування точок початку рухів у них, спосіб і вид з'єднання штрихів та елементів знаків і знаків між собою, однакові.

Однак не виключено, що в цифровому письмі окремих осіб можуть виявитися такі варіанти ознак, яких немає у відповідних літерах. Експертам у кожному випадку дослідження рекомендується здійснювати попереднє порівняння цифрового та літерного письма у зразках, щоб виключити можливість випадкової різниці окремих варіантів ознак у буквах і цифрах.

Експериментальні зразки цифрового письма доповнюють вільні зразки і зазвичай належать до часу дослідження документа. У них, як правило, міститься текст, аналогічний досліджуваному.

Коли спірний цифровий запис зроблений на полінованому папері, зразки також мають бути відібрані на окремих невеликих аркушах паперу, що дорівнюють 1/4 аркуша зошита.

Якщо особа, яка призначила експертизу, через об'єктивні причини не може надати ті або інші зразки, то вона обов'язково про це вказує в постанові (ухвалі) про призначення експертизи. Доцільно зазначити, що доброякісно відібрані зразки сприяють більш повному та глибокому дослідженню і прискорюють проведення експертизи.

Цифрові записи – дуже поширений об'єкт криміналістичної експертизи, експертиза цифрового письма становить значну частину почеркознавчих досліджень. Іноді криміналістичне дослідження трьох-чотирьох цифр допомагає встановити важливі обставини справи. Але саме достовірність наданих для порівняльного дослідження зразків при проведенні судово-почеркознавчої експертизи відіграє важливу роль у встановленні ідентифікації особи за почерком у тому числі і цифрового письма. Ініціатори проведення судових експертиз мають неухильно дотримуватися усіх визначених вимог, до зразків для експертного дослідження, а особливо за принципу достовірності. В іншому випадку, експерт не зможе провести експертизу і буде вимушений направити клопотання про надання додаткових зразків або сформулювати висновок про неможливість проведення експертизи.

Література:

1. Дроздова Т. О., Логвіна Г. В., Добриніна О. Д. [та ін.]. Методичні основи організації та проведення судово-почеркознавчої експертизи у СЕУ Мін'юсту України. Одеса : ОНДІСЕ, 2010. 202 с.

2. Грузкова В. Г. Криминалистическая экспертиза цифрового письма. Методическое пособие для экспертов-криминалистов, следственных и судебных работников. Киев, 1967, 140 с.

УТЕПЛЕННЯ ФАСАДУ БУДІВЕЛЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОКРАЩЕННЯ УМОВ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОБ'ЄКТА

Салтиков Олександр Сергійович

завідувач

Миколаївського відділення

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Миколаїв, Україна

Розглядаючи роль енергетичних ресурсів на загальнодержавному та світовому рівні, вбачається їх особливе значення під час збройної військової агресії рф проти України. Внаслідок окупації Каховської ГЕС та Запорізької АЕС з 2022 року, а також знищення Каховської ГЕС окупаційною владою влітку 2023 року, виробництво електропостачання в Україні значно зменшилось. Відповідно, виник дефіцит енергетичних ресурсів, які сьогодні відіграють важливу роль як для промисловості, так і для населення в цілому.

За словами міністра енергетики України Германа Галущенко в інтерв'ю телемарафону «Єдині новини», за три роки повномасштабної війни (починаючи з 24.02.2022 року та станом на січень 2025 року) росія здійснила понад 30 масованих атак на енергетичну інфраструктуру України (без врахування окремих випадків та диверсій) та окупувала об'єкти генерації загальною потужністю 18 ГВт [1].

Через пошкодження, які виникають внаслідок військових дій на об'єктах енергетичної інфраструктури (ТЕЦ, ЛЕП та ін.), оператори системи розподілу вимушені застосовувати обмеження потужності для населення, промисловості та бізнесу. Енергетики постійно закликають споживачів раціонально використовувати електроенергію для зниження навантаження на систему.

Загальновідомо, що температура повітря не однакова в різних місцевостях в однаковий період часу, також вона може змінюватися з року в рік. Погода також не однакова для різних кліматичних зон. Клімат України можна охарактеризувати як помірно-континентальний, що має окремі пори року. Так, у південних і західних областях клімат набагато м'якший, ніж в інших регіонах, на південному березі Одеси клімат субтропічний. Проектантам та будівельникам слід враховувати це при будівництві і утепленні будинку. Для того, щоб максимально

наблизитися до реальних умов, необхідно враховувати показники середньої температури повітря найхолоднішого п'ятиденного тижня, середньої температури, найхолодніших трьох днів, найхолоднішого дня і показника мінімальної температури повітря на вулиці. Важливим показником для теплового розрахунку в різних регіонах України є вологість повітря, оскільки волога може істотно вплинути на теплоізоляційні властивості огорожувальних конструкцій. Також волога є відмінним провідником тепла, а повітря має відмінні теплоізоляційні якості, тому кращим теплоізоляційним матеріалом стане той, конструкція якого максимально заповнена повітрям. Теплоізоляційні властивості значно погіршуються, якщо теплоізоляційний матеріал заповнений вологим повітрям або вологою. Крім того, волога є відмінним розчинником хімічних речовин (кислот, солей, лугів), що в свою чергу може призвести до дуже швидкого руйнування теплоізоляційного матеріалу [2].

Комфортні побутові умови та комфортні умови праці мають важливе значення для життєдіяльності та підвищення працездатності людини.

Одним із ключових аспектів, що впливають на ергономічність та енергоефективність приміщення (будівлі), є утеплення фасаду – це процес термоізоляції зовнішніх стін будівлі, спрямований на зниження тепловтрат, покращення енергоефективності та створення комфортного мікроклімату всередині приміщень. Утеплення фасаду не лише підвищує теплоізоляцію будинку, але й значно сприяє зменшенню втрат енергії крізь зовнішні стіни будинку. Це означає, що користувачі приміщень можуть відчувати стабільну температуру протягом усього року, незалежно від зовнішніх погодних умов. Зменшення втрат енергії сприяє економії грошових коштів внаслідок зменшення потреби в опаленні взимку та зменшення потреби в кондиціонуванні влітку. Крім того, утеплення фасаду допомагає зменшити рівень шуму зовні, створюючи затишне та спокійне середовище всередині будинку, сприяє зменшенню негативного впливу будівлі на навколишнє середовище внаслідок зменшення викидів вуглекислого газу через зменшення споживання енергії, а також захищає стіни від негативного впливу зовнішнього середовища, включаючи перепади температур, вологу та ультрафіолетове випромінювання, внаслідок чого збільшується термін служби будівельних конструкцій [3, 4].

Отже, утеплення фасаду – один з найважливіших чинників підвищення енергоефективності будівлі, зменшення втрат тепла та створення оптимального мікроклімату всередині приміщень.

Вартість таких робіт в Україні залежить від багатьох факторів, зокрема, вид матеріалу, що використовується для утеплення, його товщина, складність архітектури будівлі та регіон проведення робіт.

Для утеплення фасадів застосовується широкий спектр матеріалів, кожен з яких має свої переваги. Розглянемо основні види теплоізоляційних матеріалів та орієнтовні ціни на виконання робіт з них.

Теплоізоляційні матеріали – матеріали (вироби) для теплоізоляції. До теплоізоляційних матеріалів належать деревостружкові плити, деревоволокнисті плити, повсть, пінопласти, мінеральна вата, скляна вата, вермикулітобетон, перлітобетон, ніздрюватий бетон, піноматеріали, вироби на основі азбесту, арболіт, фіброліт тощо [5, с. 188].

Пінопласти – пластичні маси ніздрюватої (пористої) структури переважно із замкненими порами. Найпоширеніші пінопласти на основі полістиролу (пінополістирол), поліетилену (пінополіетилен), карбамідних смол (міпора) та інших полімерів [5, с. 151]. Пінопласт (пінополістирол) – легкий і простий в установці матеріал, відрізняється низькою теплопровідністю та високою стійкістю до вологи. Він є одним із найдоступніших матеріалів. Мінімальна вартість утеплення фасаду пінопластом товщиною 50 мм орієнтовно складає 550 грн/м², товщиною 100 мм – 580 грн/м² [4].

Вирізняють також, зокрема, екструдований пінополістирол (XPS) – щільний і міцний матеріал з підвищеною стійкістю до механічних пошкоджень і низькою здатністю до вологопоглинання, пінополіуретан – синтетичний пористий матеріал, який наносять методом напilenня, створюючи суцільний безшовний шар, який ефективно запобігає витоку тепла [4].

Мінеральна вата – волокнистий матеріал із розплавів гірських порід і металургійних шлаків або їхніх сумішей. Відзначається малою об'ємною масою, низьким коефіцієнтом теплопровідності, вогне- і морозостійкістю, низькою гігроскопічністю. Використовують для тепло- і звукоізоляції конструкцій, теплоізоляції устаткування [5, с. 125]. Мінеральна вата є екологічним матеріалом, що забезпечує відмінну тепло- та звукоізоляцію, придатним для використання в будинках з підвищеними вимогами до пожежної безпеки, оскільки відрізняється високою стійкістю до займання. Мінімальна ціна утеплення фасаду мінеральною ватою товщиною 50 мм орієнтовно складає 780 грн/м², товщиною 100 мм – 960 грн/м² [4].

Рекомендована товщина утеплювача залежить від кліматичних умов регіону та конструктивних особливостей будівлі. При плануванні витрат на утеплення фасаду слід враховувати, що товстіший шар забезпечує кращу теплоізоляцію, але збільшує загальну вартість робіт. Наявність архітектурних елементів, таких як еркери, балкони, декоративні елементи, збільшує обсяг і складність робіт, що також впливає на збільшення вартості робіт. Наступним фактором формування вартості робіт з теплоізоляції є вибір типу оздоблення. Нанесення декоративної штукатурки («короїд», «баранчик») орієнтовно вартує від 90 грн/м², середня ціна фарбування фасаду у два шари складає 60 грн/м². Додаткові роботи: утеплення відкосів, монтаж відливів, встановлення водостічних систем та інші супутні роботи також впливають на загальну вартість проєкту. Наприклад, орієнтовна ціна робіт з облаштування відкосів зовнішніх (без включення вартості матеріалу) складатиме 250 грн/пог.м [4].

Спеціалізовані компанії надають консультації та допомагають прийняти оптимальне рішення під час вибору виду і товщини теплоізоляційного матеріалу, супутніх робіт і послуг, залежно від регіону розташування та індивідуальних особливостей об'єкта, а також складають точний кошторис на виконання робіт.

Таким чином, за відносно економного бюджету на утеплення фасаду, є змога зробити значний вклад у збереження екосистеми, завдяки зменшенню негативного впливу будівлі на навколишнє середовище внаслідок зменшення споживання енергії та викидів вуглекислого газу, у раціональне використання найціннішого та найдефіцитнішого на сьогодні енергетичного ресурсу – електропостачання, у створення оптимальних умов користування будівлею.

Література:

1. За три роки повномасштабної війни українська енергетика зазнала понад 30 ворожих масованих атак [Електронний ресурс]. *Державний сайт Міністерства енергетики України*. URL: <https://www.mev.gov.ua/novyna/za-try-roky-povnomasshtabnoyi-viyny-ukrayinska-enerhetyka-zaznala-ponad-30-vorozhykh>
2. Вплив природно-кліматичних факторів на утеплення будинку [Електронний ресурс]. *Вебсайт ТМ Royal Facade. Статті про будівельні матеріали та нові технології*. URL: <https://termopaneli.com.ua/ua/stati/31-vliyanie-prirodno-klimaticheskikh-faktorov-na-uteplenie-doma.html>
3. Вплив утеплення фасаду на комфорт та енергоефективність вашого житла [Електронний ресурс]. *Блог Компанії Вертикаль-Південь Миколаїв*. URL: <https://vertical-yug.mk.ua/novini/vplyv-uteplennia-fasadu-na-komfort-ta-enerhoefektyvnist-vashoho-zhytla/>
4. Утеплення фасаду: ціна та фактори, що впливають на вартість робіт [Електронний ресурс]. *Вебсайт Компанії «Новаторбуд»*. *Пресрелізи*. URL: <https://novatorstroy.com.ua/pres-relizi/uteplennya-fasadu-cina-ta-faktori-sho-vplyvayut-na-vartist-robot/>
5. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури : довідкове видання / за заг. ред. Р. А. Шмига. Львів, 2010. 222 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Сапіга Марія Ігорівна

*судовий експерт лабораторії почеркознавчих
та технічних досліджень документів*

*Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

З початком повномасштабної війни в Україні значно збільшилася кількість осіб, які зазнали серйозних фізичних і психологічних травм. Ці травми, зокрема ампутації, порушення моторики, а також пост-травматичний стресовий розлад (ПТСР), можуть суттєво змінювати письмову поведінку та почерк. Оскільки почеркознавча експертиза є важливим інструментом для встановлення виконавця документу, виявлення підривок та оцінки достовірності письмових зразків, зміни в почерку, спричинені фізичними або психологічними травмами, створюють нові виклики для цієї галузі. Крім того, необхідність адаптації методик дослідження почерку до нових реалій вимагає інтеграції новітніх технологій, таких як програмне забезпечення для аналізу почерку, а також застосування міждисциплінарних підходів у поєднанні з медичними та психологічними знаннями. Водночас традиційні методи почеркознавчої експертизи потребують вдосконалення для досягнення більшої точності і надійності в умовах, коли зразки почерку можуть змінюватися через травми або стрес.

Вивчення впливу фізичних та психологічних травм на почерк та розробка рекомендацій для адаптації почеркознавчої експертизи до нових реалій, що виникають в умовах війни. Дослідження має на меті створення методичних рекомендацій для підвищення точності аналізу письма осіб, які зазнали травм, зокрема через використання сучасних технологій, розробку нових підходів у методах аналізу почерку та забезпечення міждисциплінарної співпраці для поліпшення результатів експертизи.

Почеркознавча експертиза займає важливе місце в діяльності правоохоронних органів та судової системи, оскільки сприяє ідентифікації особи виконавця рукописних текстів і підписів, виявленню підривок, а також може бути вирішальним доказом у кримінальних, цивільних та адміністративних справах.

В умовах війни експерти стикаються з новими викликами, адже зміни в почерку людей, які зазнали фізичних або психологічних травм, можуть вплинути на їх письмові навички. В свою чергу зміни почерку, спричинені травмами, можуть бути складними для виявлення, а також потребують нових підходів та методів аналізу.

Однією з головних причин змін у почерку є фізичні травми. До поширених ушкоджень відносяться ампутації кінцівок, серйозні травми кистей рук, поранення або порушення нервово-м'язової функції – усі ці фактори можуть призвести до значних змін, що безпосередньо позначається на почерку [1]. Якщо почерк був чітким та рівним, то згодом, після травми, письмові рухи стають менш точними, більш нерівними та зазвичай менш швидкими. Порушення в моторних функціях спричиняє сповільнення темпу письма, оскільки особа повинна витрачати більше зусиль для виконання кожного руху. Зміни в темпі письма також можуть бути викликані фізичними обмеженнями, пов'язаними з використанням протезів або необхідністю навчатися новим технікам письма. У таких випадках зразки письма можуть відрізнятися від звичних, що ускладнює порівняння з іншими документами.

В особливих випадках люди можуть бути змушені навчатися писати з використанням допоміжних засобів. Це може бути письмо іншою рукою або за допомогою протезів, що ще більше ускладнює порівняння письмових зразків до і після травми. Коли особа починає писати іншою рукою, стиль письма може змінюватися, адже відсутність звичної моторики призводить до спрощення графічних елементів, невпорядкованості, зміщення форми літер або створення нестабільного натиску на папір [2]. Написання з використанням протезів може створювати нестабільність в товщині ліній, порушення рівномірності натиску, а також знижувати точність при формуванні літер. Протези, хоч і можуть забезпечити певну функціональність, та не завжди дозволяють відтворити почерк в його первісній формі. Такі порушення можуть виникати через незвичні рухи або недостатній контроль над письмом.

Однак не лише фізичні травми мають значний вплив на почерк. Психологічні травми, зокрема посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), є однією з найбільш поширених психологічних проблем серед осіб, що пережили війну та можуть спричинити суттєві зміни в письмовій поведінці [3]. Людина, що переживає сильний стрес, може мати труднощі з координацією рухів, що проявляється в нерівномірному написанні, тремтінні руки або навіть у порушенні ритму письма. Зміни в письмі можуть бути настільки вираженими, що почерк стане значно відрізнятися від того, який був до травми. Літери можуть ставати менш чіткими, а сам процес письма – більш повільним та нерівномірним. Психологічний стрес може також призвести до змін в емоційному вираженні, що відображається в почерку через зміщення нахилу літер, зміну їхніх форм, напрямок письма через нервовий стан, що може змінюватись та створювати непостійний нахил – від сильного нахилу літер до майже вертикального. Замість швидкого й безперервного письма, почерк стає переривчастим, з чітким зменшенням темпу.

У таких випадках експерти-почеркознавці стикаються з новими викликами, адже зміни в почерку спричинені фізичними та психічними

травмами, можуть бути досить вираженими для виявлення, що призводить до труднощів в порівнянні з іншими зразками. Тому важливо враховувати ці фактори при проведенні експертизи та розробляти нові підходи та методи аналізу.

Однак не менш важливою є проблема того, як почеркознавці повинні адаптувати існуючі методи та підходи до цієї нової реальності.

Важливим кроком є збирання додаткової інформації, яка допоможе зробити більш точні висновки. Це можуть бути медичні документи, дані про психологічний стан та реабілітацію потерпілого, а також інформація про використання протезів, повинна враховуватись при аналізі почерку, якщо такі є. Порівняння письмових зразків до та після травми дозволяє виявити й оцінити динаміку змін. Це дасть змогу точно оцінити ступінь зміни почерку та виявити відповідні особливості, які можуть бути спричинені саме травмами або стресами, а не спробами підробки.

Надзвичайно важливим є також інтеграція міждисциплінарного підходу в процес почеркознавчої експертизи. Адаптація почеркознавчої експертизи в умовах війни передбачає інтеграцію медичних та психологічних знань для точного визначення причин змін у письмових навичках. Залучення психологів, неврологів, реабілітологів, дозволяє краще зрозуміти, як зміни фізичного та емоційного стану можуть впливати на письмову діяльність людини. Це дозволяє правильно інтерпретувати надані зразки письма, а також визначити їх автентичність.

Одним з нових інструментів, що можуть значно покращити точність почеркознавчої експертизи, є сучасні технології. Використання автоматизованих програм для аналізу письмових зразків дозволяє значно підвищити точність експертних висновків. Спеціалізовані програмні засоби для аналізу письмових зразків, такі як iSign, ScriptCheck або Kofax, BioSig-ID, дозволяють детально вивчити динаміку письма, виявляти зміни в графічних ознаках, а також фіксувати тиск, кут нахилу та ритм письма [1]. Для більш точного дослідження зразків можна також використовувати цифрові планшети, що реєструють рухи руки під час письма, що дає змогу не лише оцінити зорові характеристики почерку, але й його динамічні аспекти. Наприклад, програмне забезпечення, яке аналізує динаміку підпису або систему для детального аналізу графічних характеристик літер, здатне виявити навіть найменші зміни в почерку. Водночас важливою є інтеграція таких технологій з традиційними методами аналізу, зокрема з досконалим вивченням моторної координації людини, для якої важливо, наскільки вплив травм може змінити її здатність писати.

Також, необхідно враховувати міжнародний досвід у сфері почеркознавчої експертизи. У країнах, де активно використовуються методи судової почеркознавчої експертизи, цей процес постійно адаптується до нових викликів, зокрема до травм та ампутацій, що виникають під час збройних конфліктів чи інших екстремальних

ситуацій. У США, Ізраїлі та Великобританії використання цифрових інструментів є частиною судово-експертної практики. Наприклад, у США дослідники використовували графічні планшети для спостереження за відновленням почерку у ветеранів з протезами. Дані про напрямок, швидкість та натиск збирались автоматично й аналізувалися для встановлення особи. В Ізраїлі центри реабілітації співпрацюють із судовими експертами, надаючи зразки почерку військових до та після травм.

Цифрові технології не просто модернізують почеркознавство, вони дають інструмент для реабілітації ідентичності у буквальному значенні. У контексті війни, де травми стають буденністю, можливість зберігати або відновлювати особисті ознаки почерку має не лише юридичну, а й глибоку гуманітарну цінність. Подальший розвиток таких технологій має включати: розробку національних баз цифрових зразків письма; адаптацію програмного забезпечення до українських реалій; інтеграцію таких методів у підготовку судових експертів.

Інтеграція різних методів аналізу, включаючи традиційні інструменти і сучасні технології, може забезпечити більш повне та точне дослідження почерку та збільшити надійність результатів експертизи.

В умовах війни почеркознавча експертиза потребує адаптації до нових викликів, зокрема через інтеграцію новітніх технологій і врахування фізичних та психологічних травм осіб. Адаптація існуючих підходів з урахуванням індивідуальних змін у почерку, розробка методичних рекомендацій та створення бази даних зразків, а також застосування міждисциплінарних методів дозволить підвищити точність та надійність експертних висновків, що є критично важливим для забезпечення справедливості в правових процесах.

Література:

1. Shapiro, M. J. (2019). The forensic examination of signatures and handwriting after trauma: New challenges. *International Journal of Forensic Science*, 24(2), 210–221.
2. Johnson, R., & Lee, H. M. (2021). Handwriting analysis and trauma: Adapting forensic methods for war victims. *Journal of Forensic Science*, 29(5), 145–153.
3. Шмідт, Д. Т. (2018). The role of forensic handwriting analysis in post-trauma conditions. *International Review of Forensic Sciences*, 13(3), 56–63.

ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Светлічний Ігор Валерійович

аспірант

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Светлічна Дар'я Ігорівна

здобувач освіти

Київського територіального відділення Малої академії наук України

м. Київ, Україна

Светлічна Марія Ігорівна

студент бакалаврату

Університету Ліннея

м. Кальмар, Швеція

Експертна діяльність ґрунтується на глибокому розумінні взаємозв'язків ключових понять в різних областях знань, оперує не тільки поняттями прав, але й процесуальними нормами. Відновне правосуддя (англ. *restorative justice*), як буде доведено нижче, пов'язане не лише з матеріальним кримінальним правом, а й із кримінальним процесом. Загальновідомо, що матеріальне право – це норми, що регулюють певні суспільні відносини і діють у галузях права, в яких основний акцент робиться на встановлення прав і обов'язків суб'єктів таких відносин. Право брати участь у процесі, право на відшкодування шкоди, право бути повідомленим про свої права та обов'язки тощо – є частиною матеріального права у відновному правосудді [1].

Крім цього, відновне правосуддя застосовує певні притаманні лише йому інструменти та методи, а саме, медіацію, фасилітацію, переговори, угоди тощо, які спрямовані на досягнення цілей відновного правосуддя. Отже, як зазначають М. Ткач, С. Шумлянський, І. Светлічний, результати відновного правосуддя є результатом саме процесу, а не лише результатом певних прав [2]. Тому інструменти відновного правосуддя є інструментами процесуального права як сукупності норм, що регулюють діяльність з реалізації норм, а відновне правосуддя має ознаки і права, і процесу та не є лише правом чи лише процесом.

Основні ризики постіндустріального суспільства породжуються самою модернізацією, рефлексивним мережевим характером суспільства другої модерності, тому закономірним етапом розвитку стає нова

модель правосуддя – відновне правосуддя, що доповнює каральну парадигму правосуддя, спрямована на примирення, відновлення гармонії і цілісності сучасних мережевих відносин.

На тлі другої модерності ключову роль відіграє знання й обробка ризиків, включаючи ризики правосуддя. У матеріальному та процесуальному праві відбувається парадигмальний зсув, коли на заміну інквізиційним підходам приходять відновне правосуддя, справедливність, коли кожен відчуває себе рівним стосовно певного раціонального принципу (А. Баумейстер) [3].

Дослідники [1; 2] зазначають, що так звана відновна парадигма – це комплексне поняття, яке одночасно існує в межах кримінального судочинства, права, процесу. Професор Н. М. Пархоменко вказує, що відновне правосуддя «поступово інституціоналізується у вигляді міжгалузевого інституту права» [4], правова інституція, що складається із сукупності механізмів, не «матеріальне право». М. Ткач, С. Шумлянський, І. Светлічний навіть роблять висновок, що "консистентно, відновне правосуддя позиціонують як комплементарну (якщо йдеться про доповнення до традиційної моделі), неконвенційну (завдяки відсутності національних стандартів) та трансформативну (фокус на зміні підходу до правосуддя) процесуальну концепцію" [5].

В. Бучківська вказує, що основним мотивом кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім, може бути як прагнення убезпечення себе, як індивіда (від фізичного насильства) та, як особистість (від знущань та образ), а факультативними мотивами можуть виступати помста, ревності, захист честі та гідності, бажання здобути матеріальні блага, реалізація своїх амбіцій, страх або почуття небезпеки тощо. Кожен з цих мотивів може мати свою вагу та впливати на рішення або дії неповнолітньої людини. Мета правопорушення визначається у внутрішніх орієнтирах особистості та особливостях об'єктивної ситуації що існує на момент вчинення кримінального правопорушення (злочину) [6].

Лобні долі головного мозку (формується до 25–30 років) відповідають за функції прийняття рішень, планування, імпульсів, тому поведінка молодшої людини схильна до ризикованої, містить безліч імпульсивних рішень та недостатнього прогнозування наслідків своїх дій принаймні до 25 років.

У Сполучених Штатах Америки, Європі, Австралії та Новій Зеландії шкільні відновні практики сприяють вирішенню конфліктів без потреби у судовому втручанні. Молодіжні суди (Youth Courts) дозволяють неповнолітнім брати участь у правосудді однолітків, що призводить до зменшення навантаження на судову систему та розвиток лідерських якостей у молоді [8].

Таким чином, відновне правосуддя для неповнолітніх успішно впроваджується в багатьох країнах, адаптуючись до їхніх культурних та правових контекстів. Ці програми демонструють ефективність у зниженні рецидиву, сприяють реабілітації молоді та зміцнюють

соціальні зв'язки в громадах. У багатьох випадках такі програми не лише допомагають молодим правопорушникам виправитися, але й надають потерпілим можливість висловити свої почуття, отримати відповіді на запитання та активно брати участь у процесі відновлення. Отже, інтеграція відновних практик не лише відповідає потребам молодих людей, але й сприяє більш гуманному та ефективному підходу до протидії злочинності. Це інвестиція в майбутнє суспільства, де молодь має можливість виправити помилки, розвинути як відповідальні громадяни та внести позитивний внесок у спільноту [5].

Згідно висновків досліджень І. Светлічного, А. Ахмаді та інших [4] встановлено, що в законодавство більшості розвинутих країн Європи імплементований значно вищий, ніж в Україні, вік, до якого молода людина має право на особливе піклування та підтримку, в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності. О. Костенко зазначає, що поведінка, вчинки та розвиток значною мірою залежать від соціального середовища, вплив сім'ї, школи, друзів та суспільства, соціальні фактори та умови сприятимуть позитивному розвитку та соціалізації неповнолітніх. Медіація передбачена пілотним проєктом "Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення" від 22.07.2024 № 2176/5/501/176, який успішно реалізується в Україні [6].

Академік О. М. Костенко вперше розробив соціально-натуралістичну доктрину, оснований на ідеології природного права, обґрунтувавши ідею формування прогресивного світогляду, як необхідну умову зниження рівня злочинності неповнолітніх. Т. Гоббс обґрунтував ідею, що люди природним чином перебувають у стані "війни всіх проти всіх", відзначав, що для самозбереження людині краще обирати мир і співпрацю, що узгоджується як з дослідженнями Н. Крестовської, О. Костенка, так і з християнськими заповідями та сурами Корану [5].

Виклики і перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні у повоєнний час будуть зумовлені тими факторами, що відновне правосуддя поєднує в собі елементи права та процесу, ґрунтується на правах, але реалізується через процедури, є і правовим, і процесуальним за своєю природою.

Таким чином стає обґрунтованим висновок, що виклики і перспективи розвитку відновного правосуддя, породжені дуальністю (права та процесу), обумовлені нормами права та застосовують норми процесу. Вплив іноземної освіти та культурних особливостей на тлі викликів сьогодення обов'язково допоможе нам у вирішенні питань підготовки молоді до дорослого життя, виконанню завдань та планів європейської інтеграції, підвищення рівня життя, запобіганню злочинам тощо.

Література:

1. Светлічний І. В., Светлічна Д. І., Светлічна М. І. Угоди та медіація неповнолітніх. *Legal standards for ensuring the reconstruction of post-war ukraine amidst integration into the european union*. 2024. С. 408–431. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-492-4-19>
2. Пархоменко Н. М. Відновне правосуддя як юридична категорія і інститут права: концептуальні аспекти сутності та змісту. *Слово Національної школи суддів України*. № 3(48). 2024. С. 42–51. DOI: 10.37566/2707-6849-2024-3(48)-3. URL: <https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-nomeriv/2024/3-48-2024/39-3-48-2024-ua/986-vidnovne-pravosuddya-yak-yuridichna-kategoriya-i-institut-prava-kontseptualni-aspekti-sutnosti-ta-zmistu>
3. Светлічний І. В., Светлічна Д. І., Светлічна О. В. Відновне правосуддя: трансформаційна парадигма гармонії та стабільності у повоєнний час. *Сучасні проблеми екологічної психології: психологічні засади утворення екологічного життєвого простору*. м. Київ, 2025.
4. Співвідношення угоди про примирення та медіації в кримінальному процесі відновного правосуддя щодо неповнолітніх / І. Светлічний та ін. *Grail of Science*. 2024. № 44. С. 86–95. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.10.2024.010>
5. Светлічний І., Ахмаді А., Светлічна М. Відновне правосуддя у протидії злочинності в країнах сходу: традиційні цінності та кримінальне право. *Молодий вчений*. 2024. № 4(128). С. 179–182. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-34>
6. Виклики та перспективи розвитку відновного правосуддя у повоєнний час / І. В. Светлічний та ін. *VIII Міжнародний правничий форум Права людини та публічне врядування*. м. Чернівці, 2025. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog>
7. Светлічна О., Светлічний І. Актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 28–31. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-6>.
8. Wilson D., Sober E. Reintroducing group selection to the human behavioral sciences. *Cambridge University Press*. 2010. URL: <https://doi.org/10.1017/S0140525X00036104>.

ІНТЕГРАЦІЯ ЕКСПЕРТНОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ З ДОСЛІДЖЕННЯ ХІМІЧНИХ, БІОЛОГІЧНИХ, РАДІАЦІЙНИХ І ЯДЕРНИХ ЗАГРОЗ ДО ЄДИНОГО ПРОСТОРУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ТА БЕЗПЕКОВА НЕОБХІДНІСТЬ

Свінцицький Андрій Вікторович

*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
директор*

*Науково-дослідного центру незалежних судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

У 2022 році світ опинився перед загрозою нової хвилі використання зброї масового ураження, що супроводжувалась безпрецедентними воєнними злочинами в Європі після Другої світової війни. Повномасштабна агресія російської федерації проти України не лише змінила безпекову архітектуру регіону, а й поставила під сумнів ефективність міжнародних механізмів реагування на випадки застосування чи загрози застосування хімічної, біологічної, радіаційної та ядерної (ХБРЯ) зброї. На цьому тлі актуалізується потреба у створенні в Україні спеціалізованої судово-експертної спеціальності, що дозволить фахово, об'єктивно й відповідно до міжнародних стандартів здійснювати дослідження речовин, об'єктів та середовищ, які мають ознаки належності до ХБРЯ-зброї.

На сьогоднішній день в системі судово-експертної діяльності Міністерства юстиції України не існує окремої кваліфікаційної спеціальності, яка б охоплювала питання дослідження об'єктів ХБРЯ у комплексному, міждисциплінарному підході. Часткове дослідження таких об'єктів здійснюється експертами за спеціальностями 8.6 (наркотичні засоби), 8.7 (спиртовмісні рідини), 8.11 (речовини хімічних виробництв), 8.13 (сильнодіючі і отруйні речовини), проте зазначені спеціальності не мають у своєму функціональному описі положень, що охоплюють дослідження наслідків застосування бойових отруйних речовин, токсинів біологічного походження чи радіоактивного забруднення. Це створює ризики для якості експертних висновків, унеможливує їх використання в міжнародних трибуналах та знижує рівень об'єктивності під час розслідування тяжких злочинів проти людяності.

З урахуванням актуальних викликів, саме Науково-дослідний центр незалежних судових експертів Міністерства юстиції України ініціював процес формування нової експертної спеціальності, орієнтованої на дослідження об'єктів, що мають ознаки хімічної, біологічної,

радіаційної та ядерної зброї. Як профільна науково-методична установа у сфері судової експертизи, Центр здійснив ґрунтовний аналіз міжнародного досвіду, систематизував національні потреби та запропонував відповідні напрями організаційно-нормативного оформлення нової спеціальності в структурі Міністерства юстиції України.

Створення нової спеціальності є обґрунтованим не лише з точки зору національних інтересів і безпекових викликів, а й з огляду на міжнародно-правові зобов'язання України. Зокрема, Україна є учасником Конвенції про заборону хімічної зброї (CWC), Конвенції про біологічну зброю (BTWC), Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (NPT), а також партнером ОЗХЗ, МАГАТЕ та ВООЗ. Однак для ефективного виконання обов'язків за цими документами необхідне створення національної інституції, спроможної забезпечити якісне, доказове документування відповідних порушень з використанням судово-експертного інструментарію. У контексті повномасштабної війни на території України вже зафіксовані численні випадки застосування фосфорвмісних боєприпасів, хлорпікрину, сльозогінного газу, елементів радіаційного ураження та отруєнь з ознаками застосування бойових токсичних речовин. При цьому збирання доказів, зразків, проведення експертиз, підготовка матеріалів до передачі в міжнародні кримінальні інституції (МКС, ООН, ЄСПЛ) стикаються з проблемами дефіциту кваліфікованих кадрів, методичних напрацювань та технічної спроможності. Саме тому створення нової спеціальності має на меті не лише систематизацію та легалізацію відповідних досліджень у межах Міністерства юстиції України, а й закладання основ для підготовки експертів, які будуть діяти в рамках міжвідомчої та міжнародної співпраці.

Формування спеціальності передбачає не лише внесення її до класифікатора спеціальностей, а й супровід цілого ряду організаційних заходів. По-перше, це розробка нормативно-правової бази: положення про спеціальність, функціональні обов'язки експерта, межі компетенції, типова програма підготовки експертів, перелік об'єктів дослідження. По-друге, це створення методичного забезпечення – методики, інструкції, стандарти (у т.ч. у формі SOP – standard operating procedures), що повинні бути зареєстровані в Реєстрі методик Міністерства юстиції України. Базою для розробки таких документів можуть стати положення Додатку до Конвенції ОЗХЗ, стандарти ISO 17025 та ISO 21043, рекомендації ВООЗ щодо роботи з біологічно небезпечними матеріалами, керівництва МАГАТЕ щодо радіологічної безпеки.

Слід зазначити, що об'єкти експертизи в межах нової спеціальності будуть охоплювати широкий спектр. Йдеться про:

- речовини хімічного походження (фосфорорганічні агенти, іприт, люїзит, зарин, VX, сльозогінні та подразнювальні речовини),
- біологічні агенти (анатоксини, токсини, інфекційні агенти, спороутворюючі мікроорганізми),

- джерела іонізуючого випромінювання (ізотопи кобальту, цезію, стронцію, плутонію),
- середовища, в яких може зберігатися чи розповсюджуватись ураження (вода, повітря, ґрунт),
- речові докази (боєприпаси, контейнери, залишки зразків, уражене обладнання).

Робота з такими об'єктами передбачає використання високоточних аналітичних приладів. Найбільш ефективними для аналізу ХОР залишаються газова хроматографія з мас-спектрометрією (GC-MS), рідинна хроматографія з детекцією в ультрафіолетовому та флуоресцентному діапазоні (HPLC-DAD, HPLC-FLD), інфрачервона та раманівська спектроскопія (FTIR, Raman), спектрометрія α -, β -, γ -випромінювання, сцинтиляційна та дозиметрична техніка, ПЛР-аналіз, MALDI-TOF. Водночас для гарантування безпеки фахівців необхідні мобільні лабораторії, камери біозахисту, хімічні капсули, дегазаційне обладнання, засоби захисту класу A/B.

Крім науково-технічного забезпечення, нова спеціальність потребує системної підготовки кадрів. Експерти повинні проходити профільне навчання з хімії, біотехнологій, токсикології, радіології, міжнародного права, криміналістики. Доцільним є створення програми сертифікації експертів за моделлю міжнародного тренінгу (наприклад, як у випадку сертифікації лабораторій ОЗХЗ), із обов'язковим стажуванням у визначених міжнародних центрах. Спроможність експерта бути допитаним у міжнародному трибуналі або надати пояснення в рамках кримінального провадження з ознаками міжнародного злочину залежить від його кваліфікаційної легітимності, яка має бути визнана не лише на національному, а й міжнародному рівні.

Важливо наголосити, що створення нової спеціальності матиме значний міжгалузевий ефект. Експерти з ХБРЯ стануть ланкою у ланцюгу реагування в умовах надзвичайних ситуацій: у випадках вибухів, хімічних аварій, актів біотероризму, аварій на підприємствах чи об'єктах з підвищеною небезпекою. Крім того, така спеціальність буде затребуваною у справах про порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема за фактами геноциду, агресії, застосування заборонених засобів ведення війни. Вона матиме також профілактичний потенціал – у вигляді моніторингу забруднень, оцінки наслідків техногенних катастроф, оцінки ефективності дезактивації, ведення реєстрів ризиків.

Таким чином, пропозиція щодо створення нової судово-експертної спеціальності з дослідження ХБРЯ є не просто науково-прикладною ініціативою, а комплексним управлінським рішенням, що здатне трансформувати потенціал судової експертизи України. Це не лише відповідає викликам часу, а й закладає підґрунтя для входження в європейський експертний простір, а також забезпечує гідну відповідь на виклики війни, в якій Україна змушена протистояти не лише

звичайним засобам ураження, а й потенційно забороненим агентам, що мають катастрофічні наслідки для людини і довкілля.

Література:

1. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення запасів і застосування хімічної зброї та про її знищення. Конвенція CWC від 13.01.1993 р. ООН. URL: <https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention> (дата звернення: 18.05.2025).

2. Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення. BTWC від 10.04.1972 р. ООН. URL: <https://www.un.org/disarmament/biological-weapons/> (дата звернення: 18.05.2025).

3. Міжнародна конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу: укладена 03.03.1980 р. Відомості Верховної Ради СРСР. 1983. № 26. Ст. 515. URL: <https://www.iaea.org/topics/nuclear-security-convention> (дата звернення: 18.05.2025).

4. Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons. Recommendations on Sampling and Analysis Techniques. The Hague: OPCW, 2017. 95 p. URL: <https://www.opcw.org/resources/research-and-analysis> (дата звернення: 18.05.2025).

5. International Atomic Energy Agency. Radiation Protection and Safety of Radiation Sources: International Basic Safety Standards. Vienna: IAEA, 2014. Series No. GSR Part 3. URL: <https://www.iaea.org/publications/8930> (дата звернення: 18.05.2025).

6. World Health Organization. WHO Guidance on Surveillance for Select Agents and Toxins. Geneva: WHO, 2019. 88 p. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241515653> (дата звернення: 18.05.2025).

МІКРО- ТА МАКРОКОНТЕКСТУАЛЬНІ МАРКЕРИ МОВНОГО КАМУФЛЯЖУ У КОРУПЦІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Сидорук Анастасія Арсенівна

*судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

У публічному та неформальному дискурсі корупційна тематика часто супроводжується використанням лексичних і граматичних замінів, що пом'якшують або маскують справжній зміст висловлювання. Такі

структури виступають не лише як засіб уникнення прямої номінації, а й як стратегія легітимації вигоди у непрямий спосіб.

Прихована комунікація в корупційній сфері часто маскується за нейтральними, емоційно забарвленими або технічними формулами. У таких ситуаціях надзвичайно важливими стають мікро- та макроконтекстуальні маркери, які дозволяють «розшифрувати» справжній комунікативний намір.

Мікроконтекст – конкретні лексичні й граматичні формули, які уникають прямого називання дії. Макроконтекст – ситуаційна обстановка, владні ролі, неявна домовленість, соціокультурні звички. Щоб виявити мікро- та макроконтекстуальні маркери такого мовлення, потрібно враховувати: лексичні засоби (вибір слів, фразеологія), граматичні структури (пасив, умовні конструкції тощо), контекст ситуації (хто говорить, кому, в якій ситуації).

До лексичних мікроконтекстуальних маркерів, тобто формальних сигналів прихованого змісту на рівні речення, фрази, словосполучення, належать евфемізми (висловлювання на кшталт *«подяка»*, *«винагорода»*, *«зробити внесок»*, *«допомогти вирішити питання»*, *«прискорити процес»*, *«узгодити позиції»* замість *«хабар»*), фразеологізми (наприклад *«з ким треба поговоримо»*, *«свої люди – домовимось»*, *«неофіційно все буде вирішено»*) та обтічні слова (зокрема *«питання делікатне»*, *«нестандартна ситуація»*, *«індивідуальний підхід»*).

На мікрорівні до граматичних маркерів належать: уникання прямої відповідалості шляхом використання пасивних конструкцій (для прикладу *«питання буде вирішено»*, *«все оформиться як слід»*); вживання інфінітивів без суб'єкта (як-от *«треба вирішити»*, *«можна було б підказати»*); натяки на корупційний обмін із застосуванням умовних речень (*«Якщо буде взаєморозуміння – усе просунеться швидше»*, *«Було б добре, якби... ви теж проявили зацікавленість»*); використання модальних дієслів з розпливчастим значенням (зокрема *«Можна було б розглянути варіанти»*, *«Ситуацію варто було б обдумати»*).

До макроконтекстуальних маркерів, а саме на рівні ситуації, ролей, комунікативних намірів, культурних кодів, можуть належати такі аспекти як відсутність чітких формулювань/узагальнення (до прикладу *«Так прийнято»*, *«Усі так роблять»*, *«Без цього не обходиться»*) чи соціально-ритуальні сценарії, інакше кажучи прив'язка до свят, візитів, неформальних зустрічей (висловлювання на кшталт *«Перед святом добре було б подякувати...»*, *«Зустрінемося на каву – поспілкуємося по вашому питанню»*). Водночас важливу роль відіграє контекст владного або службового дисбалансу, тобто випадки, коли сторона має інституційну владу (посадовець, викладач, чиновник), а інша – залежна (студент, підприємець, заявник) (зокрема *«Ну, ви ж розумієте, як це робиться...»*, *«Можемо оформити швидше, але самі розумієте...»*). У такому разі навіть нейтральні висловлювання можуть бути прочитані як натяк на будь-яку вигоду.

Таким чином, граматичні й лексичні структури висловлювань як елементи стратегічної мовної поведінки, що слугують засобами прихованого схвалення, підтримки або ініціювання корупційних практик та вбудовані у конкретний контекст є маркерами «камуфлювання» сенсу. Прихована риторика в корупційній комунікації є не випадковим явищем, а свідомою мовною стратегією, яка виконує функцію захисту, маскування та маніпуляції. Її розпізнавання вимагає високого рівня лінгвістичної та прагматичної чутливості.

Література:

1. Небелюк Л. Р. Лінгвокогнітивні характеристики евфемізмів в американському англomовному політичному дискурсі (на матеріалах публікацій засобів масової інформації 2000–2020 рр.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Івано-Франківськ ; Львів, 2021. 198 с.
2. Загнітко А. П. Теорії сучасних лінгвістичних вчень : навч. посіб. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 528 с.
3. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі : монографія. Маріуполь : МДУ, 2022. 180 с.
4. Гринь О. В. Лексико-граматичні засоби маніпуляції в політичному дискурсі : магіст. робота / НаУОА. Острог, 2020. 85 с.
5. Білоконенко Л. В. Україномовна репрезентація міжособистісного конфлікту : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 200 с.

МЕТРОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛADOVA СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Смерницький Дем'ян Вікторович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу науково-методичної роботи лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-експертної діяльності
Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Тригубенко Марина Володимирівна

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу спеціальної підготовки
та підвищення кваліфікації судових експертів лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-експертної діяльності
Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

У цей складний період для нашої країни – вторгнення російських окупантів на територію України, на ряду з важливими питаннями підвищення обороноздатності, розробки нових зразків військової техніки та оборонних засобів, спеціальних технічних засобів, боеприпасів тощо, одним з важливих питань є розслідування злочинів російської федерації, які вона вчинила на території України. На цьому тлі, наприклад, актуальним є проведення судово-експертних досліджень ДНК, інших речових доказів злочинів.

Основною метою зазначених досліджень є забезпечення їх точності. Дослідження з використанням спеціальної вимірювальної техніки вимагає відповідної її перевірки з метою отримання достовірних даних.

Судова експертиза згідно ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» [1] – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

До засобів вимірювальної техніки відносяться засоби вимірювань, вимірювальні системи, матеріальні міри, стандартні зразки та будь-які частини засобів вимірювань або вимірювальних систем, якщо ці частини можуть бути об'єктом спеціальних вимог та окремого оцінювання відповідності [2]. Експертизу (випробування) вимірювальної

техніки проводять шляхом повірки, калібрування, перевірки та оцінювання відповідності.

Метрологічна діяльність пов'язана із забезпеченням єдності вимірювань. До сфери законодавчо регульованої метрології належать в тому числі роботи, що виконуються за дорученням органів досудового розслідування, органів прокуратури та судів.

У відповідності до ст. 1 Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [2] повірка засобів вимірювальної техніки – це сукупність операцій, що включає перевірку та маркування та/або видачу документа про повірку засобу вимірювальної техніки, які встановлюють і підтверджують, що зазначений засіб відповідає встановленим вимогам.

Розрізняють такі види повірок як експертна, інспекційна, періодична та позачергова.

Так, експертна повірка засобів вимірювальної техніки – це повірка, яка проводиться у разі виникнення спірних питань щодо метрологічних характеристик, придатності до застосування і правильності експлуатації засобів вимірювальної техніки. Інспекційна – це повірка засобів вимірювальної техніки, яка проводиться під час здійснення метрологічного нагляду. Періодична – повірка, що проводиться протягом періоду експлуатації засобів вимірювальної техніки через встановлений проміжок часу (міжповірочний інтервал).

Позачергова повірка засобів вимірювальної техніки – це повірка засобів вимірювальної техніки, що проводиться у таких випадках: за потреби заявника пересвідчитися у придатності засобів вимірювальної техніки до застосування; у разі пошкодження відбитка повірочного тавра, а якщо таке тавро не передбачено – у разі втрати свідоцтва про повірку.

Законодавчо регульовані засоби вимірювальної техніки, що перебувають в експлуатації, підлягають періодичній повірці та повірці після ремонту. Також може проводитися позачергова, експертна та інспекційна повірка. Повірка проводиться: науковими метрологічними центрами; метрологічними центрами та повірочними лабораторіями, уповноваженими на проведення повірки відповідних засобів.

Перевірка, що проводиться для встановлення факту усунення порушення метрологічних вимог, наведених у відповідному приписі, визначається як повторна.

Калібрування у відповідності до Закону [2] – сукупність операцій, за допомогою яких за заданих умов на першому етапі встановлюється співвідношення між значеннями величини, що забезпечуються еталонами з притаманними їм невизначеностями вимірювань, та відповідними показами з пов'язаними з ними невизначеностями вимірювань, а на другому етапі ця інформація використовується для встановлення співвідношення для отримання результату вимірювання з показу.

Калібруванню в добровільному порядку можуть підлягати засоби вимірювальної техніки, які застосовуються у сфері та/або поза сферою

законодавчо регульованої метрології. Воно проводиться: науковими метрологічними центрами; метрологічними центрами, калібрувальними лабораторіями.

Оцінка відповідності законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки вимогам технічних регламентів проводиться у разі, коли це передбачено відповідними технічними регламентами. Її проводять виробники засобів, призначені органи з оцінки відповідності та інші суб'єкти, визначені у відповідних технічних регламентах або передбачених ними процедурах оцінки відповідності.

Метрологічна система України включає: національну метрологічну службу; нормативно-правову базу; національну еталонну базу та систему передачі розмірів одиниць вимірювання; систему добровільної акредитації калібрувальних лабораторій, а також систему акредитації випробувальних лабораторій, органів з оцінки відповідності; навчальні заклади, науково-дослідні установи, організації, що поширюють знання та досвід у сфері метрології та метрологічної діяльності.

До національної метрологічної служби належать: центральний орган виконавчої влади, що формує, а також реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрологічного нагляду; наукові метрологічні центри; державні підприємства; служби єдиного часу і еталонних частот, стандартних зразків складу та властивостей речовин і матеріалів, стандартних відомкових даних про фізичні сталі та властивості речовин і матеріалів; метрологічні служби центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, підприємств та організацій; органи з оцінки відповідності засобів вимірювальної техніки та повірочні лабораторії.

Відповідно до ст. 7 Закону [2] вимірюванням вважається процес експериментального визначення одного або декількох значень величини, які можуть бути обґрунтовано приписані величині та його результати можуть бути використані у сфері законодавчо регульованої метрології за умови, що для таких результатів відомі відповідні характеристики похибок або невизначеність вимірювань.

Експлуатація засобів вимірювальної техніки, які застосовуються у сфері законодавчо регульованої метрології, здійснюється з дотриманням правил застосування таких засобів, встановлених у нормативно-правових актах, і вимог щодо їх експлуатації, встановлених в експлуатаційних документах на такі засоби.

Метрологічним наглядом визначено діяльність, яка провадиться у сфері законодавчо регульованої метрології з метою перевірки додержання суб'єктами господарювання встановлених вимог нормативно-правових актів у сфері метрології та метрологічної діяльності. Видами метрологічного нагляду є: державний ринковий нагляд за відповідністю законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки вимогам технічних регламентів; метрологічний нагляд за законодавчо регульованими засобами вимірювальної техніки, що перебувають

в експлуатації; метрологічний нагляд за кількістю фасованого товару в упаковках [2].

З огляду на наведене необхідно зазначити, що метрологічне забезпечення процесу судової експертизи, як виду досліджень, відіграє ключову роль у точності та достовірності даних отриманих при відповідних вимірах та випробуваннях об'єктів, які досліджувалися. Забезпечення належної роботи з проведення метрологічної діяльності вирішується наявністю у суб'єкта судової експертизи висококваліфікованих фахівців у сфері метрології, або покладання відповідних обов'язків з метрологічного забезпечення на відповідного працівника суб'єкта та проведення планових та позапланових перевірок обладнання шляхом їх повірки, калібрування, перевірки та оцінки відповідності.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28, ст. 232.
2. Про метрологію та метрологічну діяльність: Закон України від 5 червня 2014 року № 1314-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 30, ст. 1008.

ПОВЕРХНЕВИЙ АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЇ В ПАМ'ЯТІ НАКОПИЧУВАЧА ІНФОРМАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМАНДНОГО РЯДКУ LINUX

Старенький Іван Володимирович

*судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних
технологій, телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Донченко Олександра Ігорівна

*старший судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів
інформаційних технологій, телекомунікаційних систем (обладнання)
та засобів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Під час проведення експертних досліджень в розрізі спеціальності 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів», в переважній більшості випадків, першочерговим об'єктом дослідження, з яким експерт буде працювати – є накопичувач інформації (НІ), вилучений з персонального комп'ютера, системного блоку персонального комп'ютера, або сам по собі.

Другорядними ж об'єктами дослідження, якщо можна так виразитися, є інформація, яка зберігається в пам'яті НІ (в тому числі видалена). І в залежності від того, які саме питання поставлені на вирішення замовником перед експертом, останнім застосовуються відповідні методи та методики для проведення експертного дослідження.

Також, окрім проведення експертного дослідження в лабораторних умовах, за стаціонарною робочою станцією (РС), експерт може бути залучений на виїздах правоохоронних органів, при вилученні комп'ютерної техніки (КТ) зловмисників. В такому випадку, можливий такий сценарій розвитку подій, коли перебуваючи на об'єкті проведення вилучення КТ, експертові необхідно провести поверхневий аналіз інформації в пам'яті НІ, з метою виявлення цікавих для представників правоохоронних органів свідчень, що можуть міститися в пам'яті НІ.

Пряме дослідження КТ може призвести до зміни властивостей деяких файлів в пам'яті НІ, що може бути не бажаним, при подальшому експертному дослідженні, вже безпосередньо в лабораторних

умовах. Тому найоптимальнішим рішенням для поверхневого аналізу може бути використання спеціалізованих криміналістичних дистрибутивів (СКД) операційної системи (ОС) Linux, таких як «Kali», «CAINE», «Tsurugi», «Parrot» [1], які вже оснащені певним криміналістичним інструментарієм.

Отже, експерт монтує НІ, який представляє інтерес для слідства в середовищі СКД в режимі «read only», та проводить поверхневий аналіз інформації в пам'яті даного НІ.

Нижче наведено декілька корисних кроків, які експерт може виконати при поверхневому аналізі, які в подальшому можуть бути розширенні в певному руслі, якщо того будуть вимагати обставини.

1. Команда «tree» виводить в середовищі Command Line Interface (CLI) деревоподібну структуру директорій та файлів. Дуже зручна для швидкого аналізу структури файлової системи. В залежності від синтаксису введеної команди, вона здатна вивести наступні результати:

- стандартний вивід дерева – **tree**;
- вивід всіх файлів включно з прихованими – **tree -a**;
- вивід з підрахунком всіх файлів і тек у кінці – **tree -a -f / f** показує повний шлях до кожного файлу;
- сортування по імені (за замовчуванням) або по розміру – **tree --sort=size /** можливі варіанти name, size, mtime, ctime;
- фільтрація за певним шаблоном – **tree -P "*.doc" -P "*.pdf"** (буде складено список файлів, що мають розширення «*.doc» та «*.pdf», всі інші будуть проігноровані);
- варіант використання з **sudo**, що надасть можливість навести перелік вмісту системних директорій.

2. Команда «find ./ -type f | sed 's/*\./' | tr '[:upper:]' '[:lower:]' | sort | uniq -c | sort -nr» виводить перелік розширень файлів з урахуванням верхнього та нижнього регістрів, що є дуже зручним.

3. Команда «find ./ -type f -printf '%TY-%Tm-%Td %TT %p\n' | sort» виконує пошук файлів за датами, що є аналогом програмного модулю (ПМ) в середовищі спеціалізованого криміналістичного програмного забезпечення (СКПЗ) «Autopsy» [2].

4. Команда «find ./ -type f -exec du -h {} + | sort -hr | head -n 20» виконує пошук великих, або нульових файлів.

5. Команда «find ./ -type f -exec sha1sum {} + | sort | uniq -d -w 40» допомагає встановити бінарні за своїм наповненням дублікати файлів, що в перспективі може допомогти відсіяти постановку запитань по фактично одному і тому ж файлу.

6. Команда «file * | grep -vE 'ASCII|UTF|PDF|JPEG|PNG'» виконує пошук файлів з «невідповідними» розширеннями.

7. Команди «find ./ -name "*"» та «find ./ -name "*" -o -name "\$*" -o -name "*?*"» проводять пошук прихованих файлів з нестандартними іменами та з урахуванням підозрілих символів.

Використавши деякі з наведених команд, можна сформулювати представлення щодо інформаційного вмісту НІ, та за необхідності

включити його в перелік об'єктів дослідження майбутнього експертного дослідження, або навпаки відсіяти, як такий, що не містить цінної для слідства інформації.

Таким чином використання наведеного переліку команд при поверхневому аналізі НІ може бути в рази ефективніше, з точки зору економії часу, у порівнянні з повним криміналістичним дослідженням НІ на місці події, який передбачає створення побітової копії носія інформації, та подальшої опрацювання даної копії за допомогою СКПЗ.

Література:

1. Linux Distribution. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Linux_distribution (дата звернення 14.05.2025).
2. Autopsy Digital Forensic URL: <https://www.autopsy.com/> (дата звернення 14.05.2025).

ВИКОРИСТАННЯ BASH-СКРИПТІВ З МЕТОЮ ПОВЕРХНЕВОГО АНАЛІЗУ НАКОПИЧУВАЧА ІНФОРМАЦІЇ

Старенький Іван Володимирович

*судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних
технологій, телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Bash-скрипт, або сценарій командного рядку, який написаний для оболонки командного інтерпретатора bash [1]. Також окрім bash-оболонки у операційній системі Linux ще є zsh, tcsh, ksh.

Сценарії командного рядка (далі CLI-сценарії, де CLI – Command Line Interface) це набори тих команд CLI операційної системи (ОС) Linux, які можна вводити з клавіатури, зібрані у файли і об'єднані, як правило, спільною метою. При цьому результати виконання команд можуть представляти або самостійну цінність, або бути вхідними даними для інших команд. Таким чином, CLI-сценарії – це потужний спосіб автоматизації дій, що часто виконуються.

В експертній діяльності за спеціальністю 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів», до часто повторюваних дій можна віднести процес дослідження накопичувача інформації (НІ), в тій частині, яка передбачає поверхневий аналіз інформаційного вмісту НІ, результати якого можуть підтвердити, або спростувати необхідність у створенні його побітової копії, для

подальшого дослідження за допомогою спеціалізованого криміналістичного програмного забезпечення (СКПЗ).

Як було зазначено в [2], поверхневий аналіз може бути в рази ефективніше, з точки зору економії часу, у порівнянні з повним криміналістичним дослідженням НІ. І саме в даному випадку, дуже корисним буде використання заздалегідь підготовленого для даної мети відповідного Bash-скрипту, або їх комплексу, адже на кожну конкретну задачу, або групу задач, можна створити один або декілька CLI-сценаріїв.

В даній роботі автором наведено приклад Bash-скрипту, який може бути використаний як в «польових» умовах, при виїзді експерта на безпосереднє місце проведення слідчих дій, так і в лабораторних умовах, перед створенням цифрової копії НІ.

Нижче наведено функціональні можливості даного Bash-скрипту:

1) створення директорії, в якій буде збережено звіт щодо проведеного поверхневого аналізу;

2) встановлення загальної структури директорій та файлів;

3) визначення типів файлів за розширеннями;

4) зведений перелік найбільших файлів (за потреби, кількість файлів може бути як збільшена так і зменшена, залежно від поставлених задач);

5) генерація списку медіа, документів, архівів (також має гнучкий рівень налаштування, за потреби список можна варіювати як заманеться);

6) хешування всіх файлів за алгоритмом SHA256 (також можливо змінити на інший алгоритм, MD5 або SHA1);

7) встановлення списку нещодавно змінених файлів;

8) загальна статистика.

Нижче наведено програмний код даного Bash-скрипту.

```
#!/bin/bash
# === Налаштування ===
MOUNT_PATH="/mnt/disk"
LOG_DIR="/forensic_report_$(date +%Y%m%d_%H%M%S)"
DEVICE="$1"
# === Перевірка параметра ===
if [ -z "$DEVICE" ]; then
echo "❑ Використання: sudo $0 /dev/sdX1"
exit 1
fi
# === Створення каталогу для звіту ===
mkdir -p "$LOG_DIR"
echo "[+] Монтування $DEVICE у режимі тільки читання..."
mount -o ro "$DEVICE" "$MOUNT_PATH" || { echo "❑ Не вдалося
змонтувати $DEVICE"; exit 2; }
echo "[+] Починаємо аналіз. Звіт зберігається у $LOG_DIR"
```

```
# 1. Загальна структура
echo "[*] Генеруємо дерево файлів..."
tree -a -h "$MOUNT_PATH" > "$LOG_DIR/tree.txt"

# 2. Типи файлів за розширеннями
echo "[*] Підрахунок типів файлів..."
find "$MOUNT_PATH" -type f | sed 's/*.*.//' | tr '[:upper:]' '[:lower:]' | \
sort | uniq -c | sort -nr > "$LOG_DIR/file_types.txt"

# 3. Найбільші файли
echo "[*] Пошук найбільших файлів..."
find "$MOUNT_PATH" -type f -exec du -h {} + | sort -hr | head -n 50 >
"$LOG_DIR/top50_biggest_files.txt"

# 4. Список медіа, документів, архівів
echo "[*] Збір певних типів файлів..."
find "$MOUNT_PATH" \( -iname "*.jpg" -o -iname "*.png" -o -iname
"*.pdf" -o -iname "*.doc*" -o -iname "*.zip" \) \
-print > "$LOG_DIR/interesting_files.txt"

# 5. Хешування всіх файлів (SHA256)
echo "[*] Хешування файлів..."
find "$MOUNT_PATH" -type f -exec sha256sum {} + >
"$LOG_DIR/hash_sha256.txt"

# 6. Список нещодавно змінених файлів
echo "[*] Сканування на недавні зміни..."
find "$MOUNT_PATH" -type f -mtime -3 -ls >
"$LOG_DIR/recently_modified.txt"

# 7. Загальна статистика
echo "[*] Статистика файлової системи..."
df -h "$MOUNT_PATH" > "$LOG_DIR/fs_usage.txt"
du -sh "$MOUNT_PATH" >> "$LOG_DIR/fs_usage.txt"

echo "[+] Готово! Логи збережено в: $LOG_DIR"
# === Рекомендація: відмонтувати ===
echo "[!] Не забудь відмонтувати диск:"
echo "umount $MOUNT_PATH"
```

Результатом роботи даного скрипту будуть наступні файли:

– tree.txt	Дерево файлів і тек
– file_types.txt	Частотність типів файлів за розширенням
– top50_biggest_files.txt	Топ 50 найбільших файлів
– interesting_files.txt	Документи, архіви, фото

– hash_sha256.txt	SHA256-хеші всіх файлів
– recently_modified.txt	Файли, змінені за останні 3 дні
– fs_usage.txt	Загальний обсяг і зайнятий простір файлової системи

Потрібно зазначити, що для успішної роботи скрипту його потрібно запускати з використанням **sudo**, наприклад, «*sudo ./quick_forensic_scan.sh /dev/sdb1*». Таким чином, командний інтерпретатор присвоїть змінній «**DEVICE**» значення першого позиційного аргументу «/dev/sdb1», який було передано скрипту.

Даний скрипт є ефективним та практичним інструментом для швидкого аналізу НІ, результати виконання якого допоможуть експертові зберегти час, що в свою чергу збільшить пропускну спроможність та підвищить коефіцієнт корисної дії експерта на місці проведення слідчих дій.

Важливо зазначити, що даний Bash-скрипт не є фінальною інстанцією, і може бути модифікованим в залежності від поставленої задачі. Так, наприклад операцію по хешуванню всіх файлів можна покращити наступною командою «**find "\$MOUNT_PATH" -type f -print0 | xargs -0 sha256sum > "\$LOG_DIR/hash_sha256.txt"**», яка краще буде працювати з файлами, що мають в структурі свої назви пробіли.

Література:

1. Bash (Unix shell). *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Bash_\(Unix_shell\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Bash_(Unix_shell)) (дата звернення 14.05.2025).

2. Старенький І.В., Донченко О.І. Поверхневий аналіз інформації в пам'яті накопичувача інформації за допомогою командного рядка Linux / V Всеукраїнський форум судових експертів СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ОКРЕМІ ВЕКТОРИ ЗМІН, м. Львів, 6 червня 2025.

СУДОВА ЗЕМЕЛЬНО-ТЕХНІЧНА, ОЦІНОЧНА ЗЕМЕЛЬНА ТА ЕКСПЕРТИЗА З ПИТАНЬ ЗЕМЛЕУСТРОЮ: НОВІ ЕКСПЕРТНІ ЗАВДАННЯ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ СУЧАСНИМ ЕТАПОМ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Степанкевич Сергій Станіславович

*заступник завідуючого лабораторії інженерно-технічних видів
досліджень*

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

В останні часи, незважаючи на виклики пов'язані із збройною агресією, в Україні триває земельна реформа на тлі якої відбуваються значні зміни у законодавстві, основною метою яких є децентралізація, цифровізація та прозорість в управлінні земельними ресурсами. Ці зміни мають на меті покращення ефективності використання земельних ресурсів, розвиток аграрного сектору та забезпечення захисту прав власників та користувачів земельних ділянок. Так, з 1 липня 2021 року на підставі закону України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення № 552-ІХ від 31.03.2020 [3] скасовано мораторій на продаж сільськогосподарських земель, що безперечно стало історичним кроком сучасної земельної реформи. Ця подія відкрила низку відчутних економічних, правових та соціальних переваг, які відчуються вже, або будуть відчуватися поступово. Наприклад власники землі вже можуть реально реалізувати своє право у повній мірі. Можуть, прозоро, продавати землю, дарувати, використовувати її у якості застави, тощо. Відкритий ринок землі, в свою чергу, створює привабливе конкурентне середовище, для інвесторів, як внутрішніх так і зовнішніх. Рациональне та дбайливе використання землі та збереження її якісних властивостей, для власника та користувача напряду визначає її привабливість як активу. В контексті судової експертизи вказані зміни в першу чергу призвели до збільшення кількості призначення оціночно-земельних експертиз. Приймаючи до уваги що можливість купівлі-продажу земель призвела до зменшення кількості необроблювальних земель, що обумовлено зацікавленістю інвесторів у використанні землі для прибутку, зросла і кількість експертиз пов'язаних із визначенням метричних характеристик земельної ділянки та її просторового місця розташування. Так в контексті земельних спорів збільшилась кількість земельно-технічних та експертиз з питань землеустрою. Таким чином, скасування мораторію стало поштовхом до цивілізованого ринку земель, де земля – це актив, ресурс і джерело економічного зростання, а не лише об'єкт оренди.

На теперішній час основні завдання експертиз земельного напрямку наведено у главах 6, 7 Науково методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень затверджених наказом № 53/5 Міністерства юстиції України від 08.10.1998 [12].

На теперішній час назріла необхідність доповнення переліку основних завдань судових експертиз за земельним та іншими інженерно-технічними напрямками. Так, зокрема за результатами слухань позачергового засідання секції судових будівельно-технічної та земельно-технічної експертиз при Науково-консультативній та методичній раді з проблем судової експертизи Мінюсту, яке відбулось 21 березня 2025 року було розглянуто лист директора Департаменту експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України – Наталії ТКАЧЕНКО № 32775/6.2/27-25 від 06.03.2025 щодо внесення змін до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [12]. За результатами обговорення члени секції судової будівельно-технічної та земельно-технічної експертизи запропонували внести зміни до науково-методичних рекомендацій, зокрема додати до основних завдань земельно-технічної експертизи визначення розташування земельних ділянок відносно меж земель природно-заповідного фонду, земель водного фонду, земель оборони, рекреаційного, лісгосподарського призначення та іншого призначення а також визначення розташування земельних ділянок в межах функціональних зон території передбачених містобудівною документацією на місцевому рівні.

Такі пропозиції обґрунтовано великою кількістю експертиз що призначаються у зв'язку із злочинами пов'язаними із порушеннями норм водного, природоохоронного, лісового законодавства. Так саме має місце значна кількість злочинів скерованих на незаконне заволодіння землями оборони.

Крім іншого законом України № 711-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 17 червня 2020 року [4]. містобудівну документацію було офіційно віднесено до документації із землеустрою. Цей закон доповнив статтю 25 Закону України «Про землеустрій» новим пунктом «б-1» [5], який визначає, що комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів та детальні плани територій є одночасно містобудівною та землеустрою документацією. Така позиція спрямована на інтеграцію містобудівного та земельного планування, що дозволить ефективніше використовувати території та спростить процедуру погодження та затвердження відповідної документації. Отже, дослідження відповідності самої документації, а також просторового положення окремих земельних ділянок відносно передбачених нею планувальних зон та обмежень

натепер входить до завдань як земельно-технічної, так і експертизи з питань землеустрою.

Слід також зазначити, що на сучасному етапі земельної реформи в Україні і зокрема у розвитку судової експертизи визначну роль має застосування передових технологій, методів, обладнання та програмного забезпечення. Сучасні методи та технології істотно трансформували процес планування, використання та охорони земель. Вони підвищують точність, ефективність і прозорість землеустрою, а також сприяють прийняттю обґрунтованих управлінських рішень. З таких напрямів слід зазначити:

1. Використання геоінформаційних систем (ГІС) для створення, збереження, аналізу і візуалізації просторових даних. ГІС технології використовуються в основному для картографування, моніторингу та обліку земель.

2. Дистанційне зондування Землі (ДЗЗ) яке використовується для визначення меж, моніторингу посівів, виявлення самовільного використання земель, тощо. Реалізовано за використання супутникових даних, рензультатів аерофотознімання, у т.ч із застосуванням БПЛА.

3. Безпосередньо БПЛА/дрони. Використовуються скрізь, для топографічного знімання, фотограметрії, 3D – моделювання земельних ділянок та природних ландшафтних об'єктів, тощо.

4. GNSS / GPS-технології (супутникові данні) застосовуються як для кадастрової зйомки так і для увязки об'єктів на поверхні землі до державної геодезичної мережі або до географічної системи координат.

5. Моделювання та 3D – візуалізація покликана для сучасної обробки метричних даних земельної ділянки та інших об'єктів, для створення сучасних об'ємних моделей візуалізації планів, зонування, презентацій, тощо.

6. Штучний інтелект і машинне навчання застосовується для автоматичної обробки картографічних, фотознімків та інших графічних матеріалів для прогнозування змін землекористування, виявлення існуючих порушень умов землекористування або обмежень.

Перелічені інновації дозволяють створити ефективну, прозору та орієнтовану на сталий розвиток систему землеустрою в цілому та сегмент судової експертизи в ньому що може відповідати потребам сучасного суспільства.

Сучасні зміни у сфері судової земельно-технічної, оціночно-земельної та експертизи з питань землеустрою спрямовані на підвищення ефективності та прозорості процедур, зменшення бюрократичного навантаження, впровадження сучасних технологій для обробки та зберігання даних.

Література:

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 7 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель : Закон України від 17.06.2020 № 711-IX : станом на 9 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
5. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 № 858-IV : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
6. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 14.05.2025).
7. Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
8. Про затвердження Національного стандарту N 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав" : Постанова Каб. Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 : станом на 11 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
9. Про затвердження Національного стандарту N 2 "Оцінка нерухомого майна" : Постанова Каб. Міністрів України від 28.10.2004 № 1442 : станом на 15 квіт. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-п#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
10. Про експертну грошову оцінку земельних ділянок : Постанова Каб. Міністрів України від 11.10.2002 № 1531 : станом на 10 груд. 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-п#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
11. Про затвердження Порядку проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок : Наказ Держ. ком. України по зем. ресурсах від 09.01.2003 № 2 : станом на 18 черв. 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-03#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
12. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та

експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 : станом на 30 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 14.04.2025).

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ЕКСПЕРТІВ З ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ

Степова Катерина Вікторівна

*кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної
діяльності науково-дослідного центру
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна*

Федів Ірина Сергіївна

*доктор філософії, науковий співробітник відділу науково-редакційної
діяльності науково-дослідного центру
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна*

Війна на території України спричинила значні руйнування інфраструктури та суттєві екологічні наслідки: забруднення повітря, ґрунтів, водних ресурсів, порушення екосистем та ризики для здоров'я населення. За даними Міндовкілля, лише протягом одного тижня (9–15 лютого 2023 року) було зафіксовано понад десяток випадків забруднення водойм, ґрунтів і повітря внаслідок обстрілів та руйнування об'єктів інфраструктури, зокрема в Донецькій, Харківській та Миколаївській областях. Значні збитки завдано лісовим масивам, природно-заповідному фонду та агроекосистемам. Експерти наголошують, що тривалі наслідки таких впливів можуть мати трансграничний характер і потребують висококваліфікованої оцінки та моніторингу [1]. Існуючі освітні програми потребують адаптації до нових реалій.

Порівняльний аналіз ОП 101 «Екологія» і ОП 183 «Технології захисту навколишнього середовища» показав, що в ОП 101 «Екологія» акцент робиться на базовій підготовці з екологічних наук та формуює загальне розуміння стану навколишнього середовища, проте не охоплює інструментарій кризового реагування. Натомість ОП «Технології захисту навколишнього середовища» включає технічні рішення, спрямовані на мінімізацію впливу забруднень, однак обмежено висвітлює сучасні виклики, пов'язані з оцінкою та прогнозуванням впливу

природних та техногенних чинників, зокрема і воєнних конфліктів. В обох випадках відсутній компонент військово-екологічного аналізу, що є критично важливим у сучасних умовах [2, 3].

ОП 101 «Екологія» зосереджена переважно на фундаментальних знаннях у сфері охорони довкілля, екологічного моніторингу, екосистемного аналізу. У той час як ОП «Технології захисту навколишнього середовища» має більш прикладну спрямованість і містить курси з технологій очищення, утилізації відходів, управління ризиками. Проте обидві програми недостатньо враховують специфіку воєнного впливу на довкілля.

Проаналізувавши програмні компетентності та програмні результати зазначені у обох освітніх програмах ми дійшли висновку, що ОП 101 "Екологія" є такою, що містить більше освітніх компонентів, які б відповідали потребам для підготовки фахівців з інженерно-екологічної експертизи. Проте пропонуємо доповнити її специфічними знаннями та вміннями, а саме:

- Вивчення впливу воєнних дій на довкілля (екотоксикологія, військова екологія);
- Освоєння методів судово-екологічної експертизи;
- Знання міжнародного екологічного права та стандартів оцінки збитків;
- Компетенції з управління екологічними ризиками та кризового реагування;
- Посилену практичну складову, у тому числі з моделювання ситуацій.

Адаптований варіант програмних компетентностей і програмних результатів навчання для освітньої програми «Інженерно-екологічна експертиза в умовах воєнного впливу» на базі Стандарту вищої освіти України за спеціальністю 101 "Екологія" (рівень магістр), затвердженого НАЗЯВО:

– Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК4. Здатність до автономної роботи та навчання, відповідальність за результати діяльності.

ЗК5. Здатність до комунікації з фахівцями інших галузей, зокрема у воєнній, інженерній та управлінській сферах.

– Фахові компетентності (ФК):

ФК1. Здатність проводити екологічну експертизу інженерно-технічних рішень з урахуванням сучасних викликів, зокрема впливу бойових дій.

ФК2. Здатність ідентифікувати, моделювати та прогнозувати екологічні ризики, включаючи ті, що зумовлені воєнною діяльністю.

ФК3. Здатність планувати, організовувати та здійснювати екологічний моніторинг із застосуванням ГІС, ДЗЗ та сучасних цифрових технологій.

ФК4. Здатність розробляти стратегії та заходи з відновлення довкілля, постраждалого внаслідок воєнного впливу.

ФК5. Здатність здійснювати інтегральну оцінку стану навколишнього природного середовища в зонах екологічної небезпеки.

ФК6. Здатність застосовувати нормативно-правові акти, у тому числі міжнародні, під час здійснення екологічної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

– Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН1. Застосовувати методи аналізу, моніторингу та прогнозування стану довкілля з урахуванням техногенних і воєнних чинників.

ПРН2. Ідентифікувати джерела небезпеки та визначати рівні екологічного ризику на територіях, що зазнали воєнного впливу.

ПРН3. Здійснювати інженерно-екологічну експертизу проєктів, технологій та технічних рішень у галузі оборонної та критичної інфраструктури.

ПРН4. Інтегрувати геоінформаційні системи, бази даних і засоби дистанційного зондування Землі для оцінювання наслідків бойових дій для довкілля.

ПРН5. Формувати та впроваджувати заходи з відновлення і реабілітації природного середовища після військових дій, з урахуванням екологічних, соціальних і правових аспектів.

ПРН6. Комунікувати з фахівцями у галузі екології, оборони, цивільного захисту та охорони здоров'я з метою розроблення комплексних рішень.

ПРН7. Використовувати міжнародний досвід і рекомендації (у т.ч. UNEP, ICRC, ОСНА) для оцінювання екологічної шкоди, завданої війною.

ПРН8. Проводити наукові дослідження у сфері техногенної та воєнної екології, формувати висновки і рекомендації на основі одержаних результатів.

Додатково пропонується впровадити блок практичних семінарів на основі ситуаційних задач, аналізу реальних ситуацій екологічних катастроф, спричинених воєнними діями. Також необхідно передбачити підготовку з правових аспектів документування екологічних злочинів, міжнародної співпраці у сфері екологічної безпеки та збереження доказової бази [4, 5].

Отже, запровадження нових освітніх програм є необхідною умовою для формування фахівців, здатних ефективно діяти в умовах екологічних викликів, спричинених воєнними діями. Порівняльний аналіз чинних ОП 101 «Екологія» та «Технології захисту навколишнього середовища» виявив їх обмежену відповідність сучасним викликам, зокрема через відсутність компонентів військової екології, кризового реагування та судово-екологічної експертизи.

Запропонована освітня програма «Інженерно-екологічна експертиза в умовах воєнного впливу» передбачає міждисциплінарний підхід, інтеграцію сучасних цифрових технологій, правових знань і практичної підготовки, що забезпечить здобуття фахових компетентностей для відновлення довкілля та захисту населення. Її впровадження сприятиме підготовці нового покоління екологів-експертів, здатних працювати в умовах надзвичайних ситуацій і забезпечувати сталий розвиток України в повоєнний період.

Література:

1. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 9–15 лютого 2023 року. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – офіційний сайт*. URL: <https://mepr.gov.ua/dajdzhest-klyuchovyh-naslidkiv-rosijskoyi-agresiyi-dlya-ukrayinskogo-dovkillya-za-9-15-lyutogo-2023-roku/> (дата звернення: 29.05.2025).
2. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 10 – «Природничі науки», спеціальність 101 – «Екологія». Чинний від 2018-10-04. Вид. офіц. Київ : МОН України, 2018. 15 с.
3. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 183 «Технології захисту навколишнього середовища» для другого (магістерського) рівня вищої освіти. Чинний від 2020-03-04. Вид. офіц. Київ : МОН України, 2020. 15 с.
4. Військова екологія : підручник / за ред. І. М. Хижняка. Київ : Чалчинська Н. В., 2020. 677 с.
5. Інженерно-екологічна (екологічна) експертиза. *Київський науково-дослідний інститут судових експертиз*. URL: <https://kndise.gov.ua/expertise/environmental-engineering-environmental-examination> (дата звернення: 29.05.2025).

ПСИХОДІАГНОСТИКА ЕМОЦІЙНОЇ ТА КОГНІТИВНОЇ СФЕР ДІТЕЙ У СУДОВІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Тамакова Тетяна Анатоліївна

*заступник завідувача лабораторії психологічних досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Невах Євгенія Геннадіївна

*судовий експерт лабораторії психологічних досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Судова психологічна експертиза потребує розробки експрес підходів у психодіагностиці когнітивної та емоційної сфер, особливо у справах, що стосуються дітей та підлітків. Діагностичні методики та тести повинні бути простими, доступними, займати небагато часу для проведення та обробки результатів. Для дітей, особливо молодшого віку, доцільним є застосування проєктивних методик, малюнкових зокрема.

Діагностика емоційної та інтелектуальної зрілості психологами відбувається за допомогою проєктивних малюнкових методик: тести «Намалюй людину» (Goodenough-Harris, 1963), «Будинок, дерево, людина» (J. Buck, 1948), «Кінетичні сімейні малюнки» (Burns, R.C., Kaufman, S.H. 1972), тест Торранса на творче мислення (Torrance E.P., 1966), «Неіснуюча тварина» (Друкаревич М.З.) та ін. Інструкція до виконання означених тестів складається із неструктурованих завдань задля стимулювання спонтанності або містить визначені вказівки щодо зображення [2].

Проєктивна методика дослідження когнітивної та емоційної сфер особистості дітей запропонована Роллі Сільвер в 1987 році, може бути застосована як для групової та індивідуальної роботи з дітьми. Починаючи з 5-літнього віку. Насамперед, роботи Р. Сільвер стосуються таких груп досліджуваних як діти із порушеннями слуху, вадами навчання, емоційними проблемами (депресія, агресія) [1, с. 185–191; 4, с. 155–159].

Теоретичним підґрунтям для розробки тестів виступили ідеї Ж. Піаже та Б. Інґельдера (Piaget J. and Inhelder B., 1967): базова природна система відліку, яка лежить в основі людського досвіду, складається з горизонталі та вертикалі, і тому освоєння дитиною (спонтанне використання під час проведення тесту) функціонування та

уявлення цієї системи відбувається поетапно до 9 років. Тобто, при завданні намалювати дерево на фоні гори дитина 4–5 років намалює його всередині контуру гори, дитина 5–6 років – перпендикулярно до схилу, дитина 8–9 років – вертикально до схилу [5].

Також, в основі малюнкових тестів Р. Сільвер закладена здатність освоювати (розуміти) послідовності: впорядкування, запам'ятовування та прогнозування об'єктів, що складуть у майбутньому основу логічного мислення.

Малюнковий тест Сільвер (Silver Drawing Test) та тест «Намалюй історію» (Draw a Story) розроблені автором на основі її багаторічної роботи з різними групами населення і дозволяють забезпечити діагностику емоційних особливостей, ставлень, уявлень та когнітивних навичок досліджуваних осіб різного віку. Малюнковий тест Сільвер (Silver Drawing Test) складається з трьох субтестів: «Прогнозування», «Малюнок справжнього» (малювання за спостереженнями), «Малюнок уявного».

Завдання даного діагностичного інструментарію – це дослідження здатності вирішувати пізнавальні задачі без «мовного навантаження», забезпечення точності в оцінці когнітивних здібностей та недоліків, які можуть залишитись поза увагою при використанні вербальних тестів, рання ідентифікація схильних до депресії дітей та підлітків, можливість використання до і після програм (терапевтичних, освітніх, корекційних) з метою встановлення динаміки когнітивного розвитку. Результати малювання оцінюються за п'ятибальною шкалою: від низького до високого рівня здатності вибирати, об'єднувати та репрезентувати, а також, від сильно негативного до сильно позитивного емоційного змісту, самооцінки, доречності використання гумору [4; 5].

Малюнкові тести Р. Сільвер були проведені в багатьох країнах світу, було зроблено висновок стосовно відсутності у даному діагностичному інструментарію обмежень вікового, гендерного чи культурного характеру, тобто, тести досліджують когнітивну та емоційну сфери без мовної чи культурної складової. Результати досліджень 2 тис. бразильських дітей наприкінці 1990-х років підтверджують незалежність малюнкових тестів Р. Сільвер від означених вище ознак. Також, була виявлена залежність від типу школи (державна чи приватна) і балами за виконання тестів: учні приватних шкіл виконували завдання краще ніж учні того ж віку, що навчаються в державних школах. Зростання негативних тем з-поміж учнів сьомих та восьмих класів, що також представлене як тенденція у американських дослідженнях дітей [3].

Тест «Намалюй історію» використовується для дітей і підлітків з метою виявлення прихованої депресії, що може призвести до вчинення суїциду (оцінка співвідношення позитивних та негативних тем під час виконання завдань), а також, для визначення наявності реактивної агресії, яка створює умови для вчинення насильства

у навчальних закладах. Процедура тестування: дитині пропонується вибрати 2 картинки, що містять малюнки-стимули, та намалювати історію, що може відбутися між ними [5].

В межах експертного психологічного дослідження водночас діагностично інформаційним і швидким щодо виконання являється один із субтестів малюнкового тесту Сільвер – «Прогнозування». Він застосовується для визначення рівня розуміння дитиною послідовного ряду (горизонталі та вертикалі) і містить серію із окремих завдань-тестів. Здатність до послідовного упорядкування досліджується в першому завданні-тесті (рис. 1, тест 1): в першому стакані показано рівень морозива, в останньому – порожній стакан із залишками морозива (що розтануло). Дитині потрібно заповнити контури кожного стакану так, як має виглядати стакан при поступовому поїданні морозива.

Горизонтальна система відліку досліджується в другому тесті (рис. 1, тест 2), де завданням дитини є провести лінію рівня води у двох пляшках – коли пляшка стоїть горизонтально і коли нахилена.

Вертикальна система відліку досліджується у третьому тесті (рис. 1, тест 3), де дитині потрібно намалювати будинок на крутому схилі гори (за прикладом малюнку будинка на вершині).

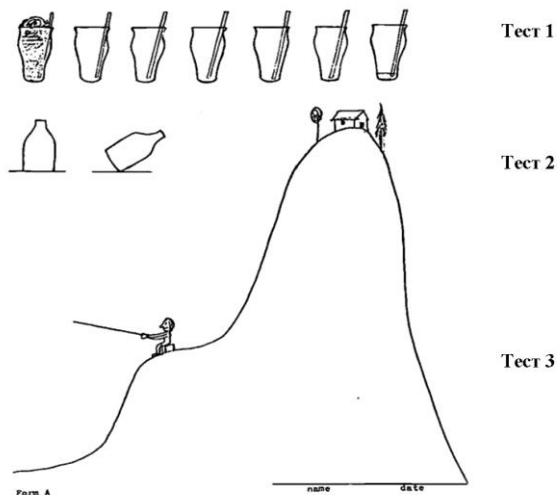


Рис. 1. Малюнковий тест Сільвер

Оцінювання кожного тесту відбувається за п'ятибальною шкалою: здатність упорядковувати послідовно оцінюється за найвищим рівнем, 5 балів, коли зменшення морозива представлено однією серією ліній без стирань або виправлень, що свідчить про систематичний підхід.

Послідовність оцінюється за середнім рівнем, 3 бали, коли вона представлена однією послідовністю ліній, але зі стираннями або виправленнями, що вказує на те, що послідовність була досягнута шляхом спроб і помилок. Оцінюється за найнижчим рівнем, 1 бал, коли зменшення кількості морозива представлено двома або більше послідовностями ліній або штрихуванням. Бали 2 або 4 використовуються для проміжних рівнів.

Горизонтальна орієнтація оцінюється в 1 бал за лінію, що паралельна дну або боковій стороні нахиленої пляшки, 3 бали за похилу лінію, не паралельну жодній лінії нахиленої пляшки або базовій лінії, та 5 балів за лінію, паралельну базовій лінії. Бали 2 або 4 використовуються для проміжних рівнів.

Вертикальна орієнтація оцінюється в 1 бал, коли на кресленні будинок зображено перпендикулярно до схилу, 3 бали, коли будинок вертикальний, але без видимої опори, та 5 балів, коли будинок вертикальний і має видиму опору, оцінки 2 та 4 бали за проміжні рівні [4, с. 155–159].

Література:

1. Практикум із загальної психології. Модуль «Уява, емоції, воля». Методичні рекомендації / А. Курапов, О. Льошенко, В. Волинець. К. : ДІА, 2022. 256 с.
2. Теслюк П. В. Сюжетний малюнок у практиці досліджень психологічних дисфункцій здобувачів освіти. *Педагогічний вісник*, 2023. № 1. С. 16–19.
3. Allessandrini C., Duarte J., Bianco M., Dupas M. SDT: The Brazilian standardization of the Silver drawing test of cognition and emotion. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 1998. v15. n2. P. 107–115.
4. Silver R. Developing cognitive and creative skills through art: programs for children with communication disorders or learning disabilities. Third edition. Revised. Published by Ablin Press, New York, 1989. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED410479>
5. Silver R. The Silver drawing test and draw a story. Assessing depression, aggression, and cognitive skills. 1st edition. New York, 2007.

СУДОВА ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: АКТУАЛЬНІСТЬ, ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Тегза Катерина Сергіївна

*старший судовий експерт сектору мистецтвознавчих, психологічних
досліджень та об'єктів інтелектуальної власності
відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Закарпатського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Ужгород, Україна*

Збройна агресія проти України з 2014 року та повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році спричинили безпрецедентні загрози об'єктам історико-культурної спадщини, зокрема археологічним пам'яткам, що розташовані на територіях активних бойових дій. Значна кількість земельних ділянок, які мають або можуть мати статус об'єктів археологічної спадщини, зазнали пошкоджень, знищення або незаконного використання. У цьому контексті особливого значення набуває судова історико-археологічна експертиза як інструмент захисту прав власності та історичної правди.

Судова історико-археологічна експертиза – це складне міждисциплінарне дослідження, що поєднує археологічні методи, правову оцінку та історичну інтерпретацію об'єктів, розташованих на визначеній земельній ділянці. Її завдання – встановити:

- наявність чи відсутність об'єктів культурної спадщини;
- ступінь збереження археологічного шару;
- факти порушення режиму охорони;
- факти втручання в культурний шар;
- оцінка збитків нанесених археологічній пам'ятці.

Складність експертизи посилюється поєднанням питань у галузях охорони об'єктів культурної спадщини та землеустрою [1, ст. 84]. У чинному законодавстві України існують окремі норми, що регламентують охорону культурної спадщини (Закони України «Про охорону культурної спадщини» [2], «Про охорону археологічної спадщини» [3] та міжнародні конвенції, які ратифіковані Україною). Проте на практиці спостерігається відсутність інтегрованої процедури залучення історико-археологічної експертизи у судовий процес, брак чітких критеріїв для оцінки ступеня пошкодження археологічного шару, а також недостатнє врахування міжнародних стандартів (Гаазька конвенція 1954 р.[4], Нікосійська конвенція [5] тощо).

Археологічна спадщина стикається з низкою проблем, «чорні копачі», забудовники чи фермери, які не дотримуються охоронних норм, але з війною проблеми збільшилися в десятки разів. Війна супроводжується явищами, які негативно впливають на збереження пам'яток культури. Такими проблемами є: масове переміщення ґрунтів, будівництво фортифікацій на культурних шарах; мародерство, незаконні розкопки; навмисне знищення пам'яток як елемент культурного геноциду; втрати документації й інвентарних реєстрів.

Ці дії часто мають непоправний характер, а фіксація збитків без належної експертизи ускладнює юридичну відповідальність агресора в майбутньому.

У системі українського правосуддя така експертиза може бути ключовим доказом у різних справах, зокрема:

- про незаконне використання або зміну цільового призначення ділянок;
- щодо реституції або репарації зруйнованих об'єктів;
- під час міжнародного арбітражу щодо культурних втрат;
- у справах про екологічні та гуманітарні злочини.

Результати судової історико-археологічної експертизи слугують підґрунтям для кримінальних, адміністративних, цивільних справ як неупереджені докази, а також для оцінки збитків, які повинні бути компенсовані державою-агресором.

У контексті повномасштабної війни та післявоєнної реконструкції України судова історико-археологічна експертиза набуває не лише актуального, а й стратегічного значення. Перспективи її розвитку охоплюють кілька взаємопов'язаних напрямів. Зокрема можливим є створення національного реєстру об'єктів історико-археологічної спадщини, що поєднує дані Державного кадастру, архівів і наукових розвідок із ГІС-прив'язкою. Важливим є також застосування цифрової археології (3D-моделювання, лазерне сканування, фотограмметрія) для фіксації стану ділянок, що зазнали руйнування.

Одним із найважливіших завдань судової історико-археологічної експертизи є використання висновків як доказової бази у міжнародних судах (Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини, міжнародні арбітражі) для відшкодування збитків від культурного вандалізму.

Важливим також є налагодження співпраці з міжнародними інституціями (ICOMOS, ICCROM, ЮНЕСКО, Інтерпол) з метою обміну досвідом, даними та експертною підтримкою.

Розробка державної програми збереження та реституції пошкоджених об'єктів, у якій судова експертиза відіграватиме ключову роль.

Судова історико-археологічна експертиза є важливою складовою захисту культурної спадщини в умовах війни і не тільки. Її своєчасне і професійне проведення забезпечує не лише юридичну відповідальність за порушення, а й сприяє збереженню історичної пам'яті та правовому відновленню справедливості. Для підвищення ефективності такої

експертної діяльності необхідне нормативне та інституційне реформування у поєднанні з активною міжнародною співпрацею.

Література:

1. Земельний кодекс України [Текст] [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» [Текст] [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
3. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» [Текст] [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text>
4. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року [Текст] [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text
5. Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property (CETS No. 221) [Текст] [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=221>

ВИРІШЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ ПИТАНЬ ЩОДО НАРАХУВАННЯ ТА ВИПЛАТИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ОДНОРАЗОВИХ ДОДАТКОВИХ ВИНАГОРОД, ВИПЛАТА ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Тимкович Петро Васильович

*завідувач сектором економічних досліджень
лабораторії товарознавчих та економічних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Основними засадами державної політики у сфері соціального та правового захисту військовослужбовців передбачено гарантування військовослужбовцям Збройних Сил України достатнього грошового забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби. Відповідно до вимог статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [1] грошове забезпечення виплачується у розмірах, що встановлюються Кабінетом

Міністрів України, та повинно забезпечувати достатні матеріальні умови для комплектування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів кваліфікованим особовим складом, враховувати характер, умови служби, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності.

На виконання вимог статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [1] та постанови Кабінету Міністрів України «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» [2] Міністерством Оборони України було затверджено «Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» [3]. Вказаним порядком визначено механізм та умови виплати грошового забезпечення, яке включає:

- щомісячні основні види грошового забезпечення;
- щомісячні додаткові види грошового забезпечення;
- одноразові додаткові види грошового забезпечення.

До щомісячних основних видів грошового забезпечення належать:

- посадовий оклад;
- оклад за військовим званням;
- надбавка за вислугу років.

До щомісячних додаткових видів грошового забезпечення належать:

- підвищення посадового окладу;
- надбавки;
- доплати;
- винагорода військовослужбовцям, які обіймають посади, пов'язані з безпосереднім виконанням завдань із забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту;

– винагорода за особливості проходження служби (навчання) під час воєнного стану (особливого періоду);

- премія.

До одноразових додаткових видів грошового забезпечення належать:

- винагороди (крім винагороди військовослужбовцям, які обіймають посади, пов'язані з безпосереднім виконанням завдань із забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту, винагороди за особливості проходження служби (навчання) під час воєнного стану (особливого періоду)), а також додаткова винагорода та одноразова винагорода на період дії воєнного стану;

- допомоги [3].

На сьогоднішній день особливої уваги заслуговує питання виплати військовослужбовцям Збройних Сил України додаткових винагород, пов'язаних із проходженням ними військової служби під час дії військового стану, передбачених постановою Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам

рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [4].

До вказаного виду одноразових додаткових винагород віднесено такі одноразові додаткові винагороди:

- у розмірі 100 000 гривень, в розрахунку на місяць пропорційно часу участі у бойових діях або здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах їх здійснення, на тимчасово окупованій російською федерацією території України, на території між позиціями сил оборони та позиціями військ держави-агресора, на території держави-агресора;

- у розмірі 70000 гривень за кожні 30 днів (сумарно обчислених) виконання бойових (спеціальних) завдань під час ведення бойових (спеціальних) дій на лінії бойового зіткнення з противником на відстані виконання бойових (спеціальних) завдань військовою частиною (підрозділом, зокрема зведеним) першого ешелону оборони або наступу (контрнаступу, контратаки) до ротного опорного пункту включно, а також на тимчасово окупованій російською федерацією території України, на території між позиціями сил оборони та позиціями військ держави-агресора в районах ведення воєнних (бойових) дій та на території держави-агресора;

- у розмірі 50000 гривень в розрахунку на місяць пропорційно часу виконання бойових (спеціальних) завдань у складі органу військового управління, штабу угруповання військ (сил) або штабу тактичної групи до пункту управління оперативно-стратегічного угруповання військ включно, а також у складі командування та штабу військової частини (зведеного підрозділу) (у тому числі поза районами ведення бойових (воєнних) дій), який здійснює оперативне (бойове) управління військовими частинами та підрозділами, що ведуть воєнні (бойові) дії на лінії бойового зіткнення на відстані виконання бойових (спеціальних) завдань військовою частиною (підрозділом, зокрема зведеним) першого ешелону оборони або наступу (контрнаступу, контратаки).

- у розмірі 30000 гривень в розрахунку на місяць пропорційно часу виконання бойових (спеціальних) завдань у період здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України.

Документи бухгалтерського обліку та інші організаційно-розпорядчі документи відповідних підрозділів Збройних Сил України щодо нарахування та виплати військовослужбовцям вищевказаних видів додаткових винагород підлягатимуть дослідженню судовими експертами, атестованими за спеціальностями 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності», 11.2 «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій» для

вирішення завдань, пов'язаних із підтвердженням документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати грошового забезпечення. Тобто, при вирішенні судовими експертами питань документального підтвердження обґрунтованості нарахування військовослужбовцям Збройних Сил України одноразових додаткових винагород, виплата яких здійснюється в період дії воєнного стану дослідженню підлягатимуть: накази про виплату додаткових винагород, розрахунково-платіжні відомості, витяги з особових справ військовослужбовців, бойові розпорядження та звіти про виконання завдань, а також інші документи, що підтверджують право військовослужбовця на отримання винагороди та містять вихідні дані для обчислення її розміру.

Безсумнівно, судово-економічна експертиза є важливим інструментом для об'єктивного та фахового дослідження облікових та інших документів при вирішенні завдань, пов'язаних із нарахуванням та виплатою додаткових винагород військовослужбовцям Збройних Сил України, і може слугувати належним доказом у судових спорах, надавши висновки з питань щодо документальної та нормативної обґрунтованості обчислення нарахованих сум одноразових додаткових винагород, повноти та своєчасності їх виплати та, як наслідок – підтвердження розміру завданої матеріальної шкоди, у випадках виявлення державними органами фінансового контролю чи органами досудового розслідування фактів необґрунтованого нарахування чи не нарахування, а також безпідставної виплати чи невиплати даного виду грошового забезпечення.

Література:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ : URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> : (дата звернення: 12.05.2025).
2. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2017 р. № .: URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-%D0%BF#Text>: (дата звернення: 12.05.2025).
3. Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам : Наказ Міністерства оборони України від 28.02.2022 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
4. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2018 р. № 260 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text> (дата звернення: 12.05.2025).

**СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНА ЕКСПЕРТИЗА У СПРАВАХ
ЩОДО ПОРУШЕННЯ СТАТУТНИХ ПРАВИЛ
ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ
ЗА ВІДСУТНОСТІ ВІДНОСИН ПІДЛЕГЛОСТІ**

Ткаченко Альбіна Олександрівна

*викладач кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету,
член Асоціації правників України
м. Дніпро, Україна*

Ткаченко Павло Ігорович

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України,
здобувач кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональної Академії управління персоналом,
член Асоціації правників України
м. Київ, Україна*

На сьогоднішній день нагальною потребою є підтримання високого рівня обороноздатності Збройних Сил України, звідки на фоновому рівні випливає актуальне питання забезпечення військової дисципліни та правопорядку у військовому середовищі. Порухення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості є одним із військових кримінальних правопорушень, що вкрай негативно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців, внутрішню безпеку військових підрозділів, в той же час підриває функціонування сталого, нормалізованого психологічного мікроклімату у колективі, що як наслідок несприятливо впливає на бойову готовність окремо взятого підрозділу в якому мають місце випадки вчинення військовослужбовцями кримінального правопорушення, передбаченого статтею 406 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості слід розуміти як умисні дії спеціального суб'єкта, які посягають на суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони закріпленого в чинному законодавстві порядку взаємовідносин між військовослужбовцями під час несення або проходження військової служби за відсутності між ними відносин підлеглості, які характеризуються, зокрема завдаванням побоїв чи вчиненням іншого насильства, реальною погрозою

застосування різних видів фізичного або психічного насильства, повторністю таких дій щодо однієї або кількох осіб, заподіянням легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, знущанням або глумленням, вчиненням таких дій групою осіб або із застосуванням зброї, завдаванням тяжких наслідків, спричиненням самогубства або замахом на самогубство, тяжких тілесних ушкоджень або смерті [1, с. 91–92].

Нестатутні відносини – це гостре протистояння закону і беззаконню, обов'язку, честі і безчестя. Саме тому проблема нестатутних взаємовідносин між солдатами продовжує залишатися гострою, дискредитуючи статутний порядок і військові формування в очах народу України [2, с. 282; 3, с. 51].

У процесі дослідження даної проблематики необхідно звернутися до кримінально-правового виміру. Визначальною умовою настання вини правопорушника є його осудність. Це означає, що особа має здатність адекватно сприймати суть своїх дій, усвідомлювати їх наслідки для себе, інших людей і суспільства в цілому, а також контролювати та керувати власною поведінкою. Іншими словами, особа повинна розуміти, які дії дозволені або заборонені законом, і відповідно регулювати свою поведінку. Тому для того, щоб бути суб'єктом права, тобто осудною особою, людина повинна мати реальну здатність правильно оцінювати ситуацію, в якій вона діє, усвідомлювати правову суть своїх вчинків і мати можливість їх контролювати.

У контексті розслідування кримінальних проваджень щодо порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих, особливої уваги заслуговує питання осудності, як одного з ключових критеріїв притягнення особи-військовослужбовця до кримінальної відповідальності. У кримінальному праві категорія осудності відображає необхідний рівень психічної спроможності особи усвідомлювати характер своїх дій та керувати ними, що має особливе значення у специфічному середовищі військової служби. Законодавством передбачено традиційний альтернативний підхід до визначення осудності, відповідно до якого судово-психіатрична експертиза надає однозначну відповідь щодо психічного стану обвинуваченого на момент вчинення діяння. У випадках, коли особа перебувала у стані неосудності, вона не визнається суб'єктом злочину, а її поведінка розцінюється як суспільно небезпечні дії особи з психічним розладом. Проведення судово-психіатричної експертизи у таких справах є критично важливим для встановлення психічного стану військовослужбовця та правильної юридичної кваліфікації його дій, що своєю чергою впливає на вибір заходів кримінально-правового реагування.

Статтею 19 КК України унормовано, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати своїх дій або бездіяльності, керувати ними внаслідок хронічної душевної

хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, недоумства чи іншого хворобливого стану психіки [4].

Із цього видно, що у формулі неосудності присутні два критерії: медичний (біологічний) і юридичний (психологічний), які виступають у поєднанні та визначають стан неосудності особи, котра скоїла суспільно небезпечні дії. Медичний (біологічний) критерій становить узагальнюючий перелік хвороб і складається з чотирьох ознак (груп психічних розладів): 1) хронічна душевна хвороба; 2) тимчасовий розлад душевної діяльності; 3) недоумство, слабоумство; 4) інший хворобливий стан психіки [5, с. 200–201].

Медичний критерій неосудності охоплює чотири групи психічних розладів. До першої належать хронічні захворювання з прогресуючим перебігом (шизофренія, епілепсія), що спричиняють стійкі зміни особистості. Друга група – тимчасові психічні розлади, які мають зворотній характер і можуть бути викликані сп'янінням, стресом або фізіологічними змінами. Третя група включає порушення інтелектуальної діяльності – вроджені (олігофренія) або набуті (деменція), які супроводжуються зниженням пам'яті, мислення, критики. Четверта – інші патологічні стани психіки, зокрема розлади особистості, легка розумова відсталість, психічний інфантилізм. Медичний критерій стосується лише розладів, не зумовлених волею особи. Тимчасові стани, як-от афект чи сп'яніння, не є підставою для визнання неосудності. Однак наявність психічного розладу ще не означає неосудність – важлива також юридична складова. Юридичний (психологічний) критерій включає: 1) інтелектуальну ознаку – неможливість усвідомити свої дії; 2) вольову ознаку – нездатність ними керувати. Неосудність визнається лише за наявності обох критеріїв у сукупності [5, с. 202].

Аналізом судової практики встановлено, що призначення судово-психіатричної експертизи все ж має місце у справах щодо порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. Саме так, військовослужбовець строкової військової служби військової частини Національної гвардії України солдат (*особа_6*) 16.04.2023 року приблизно о 22 год. 49 хв. під час несення служби у добовому наряді в умовах воєнного стану, попередньо взявши із ставниці з вогнепальною зброєю закріплений за ним автомат АК-74, у порушення вимог ст. ст. 3, 17, 28, 68 Конституції України, ст. ст. 11, 20, 21, 22, 49, 50, 128 Статуту внутрішньої служби ЗС України, ст. 1-4 Дисциплінарного статуту ЗС України, без встановлених законодавством підстав, діючи умисно та протиправно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень та бажаючи їх настання, з метою прояву уявної переваги та порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями, за відсутності відносин підлеглості, здійснив один постріл із закріпленого за ним автомата АК-74 в напрямку групи

солдат, в результаті чого влучив в передпліччя правої руки солдата (особа_4), спричинивши останньому тілесні ушкодження у вигляді травми правого передпліччя з наскрізною раною в нижній третині правої променевої кістки, які відносяться до тілесних ушкоджень середнього ступеню тяжкості, що викликали тривалий розлад здоров'я і не є небезпечні для життя в момент спричинення. **Осудність обвинуваченого військовослужбовця (особа_6) доводиться, висновком судово-психіатричної експертизи яким встановлено, що військовослужбовець (особа_6) на період часу, що відноситься до інкримінованих йому протиправних дій та на даний час будь-якими психічними розладами не страждає і не страждав. На період часу, що відноситься до інкримінованого йому злочину, так і на даний час, підекспертний (особа_6) перебував в стані, при якому був здатний в повній мірі усвідомлювати свої дії та керувати ними.** Застосування примусових заходів медичного характеру підекспертний (особа_6) не потребує. 14 грудня 2023 року Тисменицький районний суд Івано-Франківської області визнав винним військовослужбовця (особа_6) у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 406 КК України та призначив йому покарання у виді позбавлення волі на строк три роки [6].

Отже, забезпечення військової дисципліни та правопорядку в умовах підвищеного бойового навантаження та загроз національній безпеці є необхідною умовою підтримання обороноздатності Збройних Сил України. Одним із факторів, що порушують стабільність військового колективу, є нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями. У контексті притягнення особи до кримінальної відповідальності критичне значення має встановлення її осудності. Осудність є правовою умовою визнання особи суб'єктом злочину. Аналіз судової практики підтверджує важливість призначення судово-психіатричної експертизи у справах, пов'язаних із порушенням статутних правил, як ефективного механізму для правової оцінки поведінки військовослужбовців. Таким чином, судово-психіатрична експертиза є важливим інструментом не лише для встановлення об'єктивної істини у конкретному кримінальному провадженні, але й для забезпечення балансу між правами військовослужбовців та охоронюваними законом інтересами військової служби в цілому.

Література:

1. Карпенко М. І. Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості: методика розслідування цих злочинів. *Юридична наука*. 2013. № 10. С. 91–117.
2. Ткаченко П. І. Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями як детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 277–287.
3. Карпенко М. І. Причини і запобігання насильницьких злочинів військовослужбовців. *Юридична наука*. 2012. № 11. С. 42–55.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення: 10.05.2025).

5. Судова медицина та психіатрія : конспект лекцій / уклад. Юнацький О. В. ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро : ДДУВС, 2016. 333 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1125/7.1.pdf>

6. Вирок Тисменицького районного суду Івано-Франківської області у справі № 352/2100/23 від 14.12.2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115641252> (Дата звернення 10.05.2025).

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ АНТИДЕЛІКТНИХ ТА ІНШИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗА БАЗИСНОЮ ОСНОВОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тунтула Олександра Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент, прокурор
Миколаївської спеціалізованої прокуратури
в оборонній сфері Південного регіону
м. Миколаїв, Україна*

Розроблену і запропоновану О.А. Кириченком та Ю.О. Ланцедовою вперше у розгорнутому вигляді у вітчизняному фаховому науковому виданні міжвідомчої науково-методичної збірці Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України **інноваційну класифікацію антиделіктних та інших експертиз за базисною основою дослідження на класи, роди та види** [1, с. 420–422; 2, с. 65–66; та ін.] більш правильно піддати доктринальній, проектно-законодавчій та іншій прикладній апробації у розвитку у такій редакції :

– **клас криміналістичних експертиз :**

– **роди :**

– експертиза вогнепальної зброї, боєприпасів і слідів протиправного поводження з ними;

– експертиза механічної зброї, боєприпасів і слідів протиправного поводження з ними;

– експертиза вибухової зброї, вибухових пристроїв і речовин, засобів підриву і слідів протиправного поводження з ними;

– експертиза речовин, матеріалів і виробів з них (види : експертиза ґрунтів та речовин ґрунтового походження; експертиза волокнистих

матеріалів та виробів з них; експертиза пально-мастильних матеріалів і нафтопродуктів; експертиза скла, кераміки та виробів з них; експертиза лакофарбових матеріалів, покриттів та фарби; експертиза полімерних матеріалів, пластмаси та виробів з них; експертиза металів, сплавів та виробів з них; експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; експертиза тютюну і предметів куріння; експертиза харчових продуктів; експертиза спиртовмісних рідин; експертиза сильнодіючих та отруйних речовин; експертиза речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; та ін.);

- експертиза відновлення знищених текстів і маркувальних позначень;

- трасологічної експертизи (види : трасологічна експертиза знарядь злочину, пристроїв та механізмів та його слідів; трасологічна експертиза відбитків протекторів шин та інших деталей автотранспорту; трасологічна експертиза відбитків взуття та інших видів одягу та його аксесуарів; дактилоскопічна експертиза; експертиза відбитків іншого шкірного покриву людини; трасологічна експертиза замків та пломб та ін.);

- фоноскопична експертиза;

- комісійної одорологічна експертиза (види : звичайна комісійна одорологічна експертиза, діагностична комісійна одорологічна експертиза);

- почеркознавча експертиза (види : почеркознавча експертиза текстів; почеркознавча експертиза підписів);

- авторознавча експертиза (види залежно від об'єкта авторського права, що оскаржується);

- портретна експертиза (види : експертиза фотозображень та технічних засобів їх виготовлення; експертиза відеозображень та технічних засобів їх виготовлення; експертиза голограм та технічних засобів з виготовлення; експертиза ідентифікації людини по черепу та його фото- або відеозображень; та ін.);

- технічна експертиза (види : автотехнічна експертиза, будівельно-технічна експертиза, пожежно-технічна експертиза, земельнотехнічна експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза, дорожньо-технічна експертиза, електротехнічна експертиза та ін.);

- технологічна експертиза (види залежно від галузі виробництва матеріальних благ та послуг.);

- товарознавча експертиза (види залежно від виду товару чи іншого виробу);

- бухгалтерська експертиза;

- фінансово-економічна експертиза;

- біологічна експертиза;

- інженерно-екологічна експертиза;

- мистецтвознавча експертиза;

- військова експертиза; та ін.;

- **клас медичних експертиз :**

– **роди :**

– геноскопічна експертиза;

– імунологічна експертиза;

– біологічна експертиза; цитологічна експертиза; трасологічна експертиза; токсикологічна експертиза; експертиза трасосубстанцій, механізм появи і зміни яких пов'язаний із механізмом утворення пошкоджень на тілі людини;

– експертиза трупу людини; та ін.;

– **клас досліджень психіки людини :**

– **роди :**

– психологічна експертиза, що досліджує різні особливості психіки людини;

– психіатрична експертиза, що досліджує різні відхилення і захворювання психіки людини, в т. ч. що встановлює факт наявності та/чи визнання необхідності лікування різних проявів залежності психіки людини, що може бути підставою для виділення відповідних видів даного роду експертизи;

– **клас наркологічних експертиз**, що встановлює юридичні факти наявності і необхідності лікування різних проявів психічної та/чи обмінної залежності: алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та ін., згідно чого також можуть визначатися відповідні види даного класу експертних досліджень.

Література :

1. Кириченко А. А., Ланцедова Ю. А. Классификация экспертиз по базисной сущности объекта исследования и по иным основаниям. Криміналістика і судова експертиза : міжвідом. наук.-метод. зб. Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.) та ін. Междунар. наук.-метрич. базы : Index Copernicus International. Київ : КНДІ СЕ, 2019. Вип. 64. С. 416–426. URL: https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_2019_6.05.-416-426-1.pdf

2. Кириченко О. А., Тунтула О. С., Ткач Ю. Д. Інновації юриспруденції в забезпеченні журналістської галузі права та медіабезпеки : монографія. Варшава : RS Global Sp.z O. O., 2021. 98 с. URL: <https://monographs.rsglobal.pl/index.php/rsgl/catalog/book/40>

**ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФУ:
ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ СУДОВИМ ЕКСПЕРТОМ
ВІДПОВІДНОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ**

Туренко Дар'я Вікторівна

*доктор філософії з права, психолог «магістр», судовий експерт
м. Київ, Україна*

Вуйма Анастасія Геннадіївна

*доктор філософії з права,
доцент кафедри криміналістики та судової експертології
Навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Численні дискусії серед правників і теоретиків щодо можливості використання результатів спеціальних досліджень, отриманих на підставі застосування поліграфу, після державної реєстрації Міністерством юстиції України методики № 14184, набуватимуть абсолютно нового вектору. Передусім низка критичних зауважень щодо відсутності в особи статусу судового експерта, відсутності в Реєстрі методик проведення судових експертиз відомостей щодо уніфікованого науково обґрунтованого алгоритму проведення такого дослідження тощо, спростовуються [1-3]. Своєю чергою відтепер перед правозастосовною практикою постає завдання щодо вироблення апробованих механізмів оцінки та перевірки достовірності відповідних висновків, котрі вочевидь стануть доволі поширеним способом доказування обставин, пов'язаних із подією кримінального правопорушення або методом спростування обставин, на які посилається процесуальний опонент у справі.

Поліграф не є новим технічним засобом для національної слідчої та судової практики, адже у більшості правоохоронних органів при доборі співробітників на посади, допускається можливість проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа. Відтак штатний розпис таких правоохоронних структур допускає наявність посади поліграфолога, яким, як правило, є працівник оперативного підрозділу, котрий пройшов відповідне короткострокове відомче навчання. Доволі часто ці ж працівники залучаються для складання відповідних висновків спеціалістів у межах кримінального провадження. На нашу думку, така практика суперечить принципам неупередженості, оскільки кожен працівник оперативного підрозділу має визнаватися суб'єктом, який діє на стороні обвинувачення.

Апробованою практикою застосування поліграфу у кримінальному провадженні на сьогодні має визнаватися лише залучення суб'єкта, який набув статусу судового експерта за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження». Ураховуючи, що питання компетенції особи, яка здатна забезпечити проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфу, та набуття нею відповідних кваліфікаційних вимог є актуальним для теоретиків і практиків, вважаємо за потрібне зупинитися на питанні набуття особою статусу судового експерта з такою компетенцією, більш ґрунтовно.

Відповідно до Методики проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфу проводити це дослідження можуть державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, котрі:

- 1) мають вищу психологічну освіту за другим (магістерським) рівнем (053 «Психологія»);
- 2) отримали післядипломну освіту за напрямом навчання поліграфологів;
- 3) отримали кваліфікацію судового експерта за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження»;
- 4) атестовані та включені до Державного реєстру атестованих судових експертів [4, с. 9].

Стосовно здобуття вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія», то в цьому випадку слід виконати відповідну освітню програму у закладі вищої освіти та пройти атестацію, на підставі чого особі присвоюється відповідний освітній рівень. Відповідність особи цьому критерію засвідчується документом про вищу освіту – дипломом магістра [5].

Освітні послуги щодо надання післядипломної освіти за напрямом навчання поліграфологів в Україні, передбачені відповідними освітніми програмами. Їх надають виключно заклади післядипломної освіти або відповідні структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ. За результатами засвоєння навчального матеріалу такі особи отримують свідоцтва про підвищення кваліфікації. Фактично цей вид діяльності здійснюється на підставі наявності у згаданих суб'єктів надання освітніх послуг акредитованої освітньої програми зі спеціальності 053 «Психологія», навчальних програм курсів підвищення кваліфікації за програмами «Проведення досліджень та експертиз із використанням поліграфу», «Психофізіологічні методи дослідження та експертизи з використанням поліграфа» тощо.

Отримання особою свідоцтва про підвищення кваліфікації за напрямом поліграфолога стає підставою для визнання набуття експертом додаткової кваліфікації. Ця додаткова кваліфікація є належною підставою для проведення ним психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа в рамках психологічної експертизи.

Своєю чергою присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України (НДУСЕ) здійснюється згідно з Переліком видів судових експертиз та експертних спеціальностей, затвердженим у додатку 5 до відповідного Положення. Для фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, кваліфікація присвоюється на підставі окремого Переліку, наведеного в додатку 6 до Положення.

Атестація проводиться експертно-кваліфікаційною комісією з метою надання кваліфікації за відповідною експертною спеціальністю і здійснюється у формі кваліфікаційного іспиту. Після ухвалення позитивного рішення комісії та складення особою присяги судового експерта, вона отримує право проводити судові експертизи. Ці дії є підставою для видачі Свідоцтва про присвоєння відповідної кваліфікації.

Отримання послуги щодо присвоєння кваліфікації судового експерта також вимагає виконання низки умов, дотримання яких засвідчується на підставі окремих документів, серед яких:

1. Акт відповідності робочого місця. Для фахівців, які не працюють у НДУСЕ такий акт перевірки має бути виданий міжрегіональним управлінням Мін'юсту, або складається акт планової перевірки, який засвідчує відповідність робочого місця вимогам Інструкції щодо діяльності незалежних експертів (наказ Мін'юсту № 3505/5 від 12.12.2011 у редакції наказу № 1659/5 від 07.09.2015). Термін дії цих документів становить не більше 12 місяців з дати його складання.

2. Перевіряється кандидат у судові експерти на відсутність судимостей, що встановлюється на підставі витягу з реєстру про відсутність судимості (дійсний не більше трьох місяців на момент подання).

3. Відгук НДУСЕ про проходження фахівцем відповідної підготовки.

4. Копія свідоцтва про проходження підготовки у НДУСЕ, яка має ліцензію на освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації.

Для фахівців, які не є працівниками державних експертних установ, подання документів до Центральної експертно-кваліфікаційної комісії (ЦЕКК) здійснюється особисто. Для працівників НДУСЕ – документи подає сама установа. Свідоцтво про проходження підготовки може бути подане для атестації протягом двох років з моменту видачі, водночас воно є безстроковим.

Документи, подані до ЦЕКК, опрацьовуються відповідним структурним підрозділом Мін'юсту та формуються в окрему справу. Відповідальність за достовірність усіх поданих матеріалів несе сам фахівець [6].

Важливою умовою провадження незалежної діяльності також є наявність самого технічного засобу у вигляді поліграфу, який є високо-вартісним і потребує забезпечення належного обслуговування.

Окрім цього слід звернути увагу на те, що професійна діяльність судового експерта у подальшому вимагає забезпечення високого рівня

професійної підготовки. Для цього судовий експерт зобов'язаний систематично удосконалювати свої знання та навички. Підвищення кваліфікації може здійснюватися шляхом проходження професійних навчальних програм, участі в семінарах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах, а також через залучення до науково-педагогічної, викладацької, дослідницької або науково-технічної діяльності, що стосується сфери судової експертизи. Підтвердження належного рівня кваліфікації за обраною експертною спеціальністю, здійснюється експертом шляхом проходження атестації з метою підвищення кваліфікації один раз на три роки [7].

Зауважимо, що наразі існує доволі вагома кількість пропозицій щодо навчання за напрямом поліграфолога. Суттєвою відмінністю цих пропозицій є те, що різні суб'єкти пропонують набуття навичок щодо проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфу за різними методиками. У вирії цих пропозицій важливо опанувати знання та навички, котрі ґрунтуються на положеннях науки та техніки, а застосована методологія відповідатиме вимогам кримінального процесуального закону, оскільки висновок експерта оцінюється на підставі низки критеріїв, і має бути достовірним.

Отже, набуття судовим експертом-психологом додаткової спеціальності або ж узагалі статусу експерта за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» вимагає виконання і дотримання низки законодавчо визначених умов і проходження цілого комплексу процедур. Лише їх неухильне дотримання створить передумови для подальшого визнання складених ними висновків джерелами доказів, і тим самим забезпечить правосуддя України об'єктивною, незалежною і кваліфікованою базою, що сприятиме вирішенню судового спору по суті.

Література:

1. Мотлях О. І. Спеціальні знання в поліграфології та їх особливості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. Т. 118. № 1. С. 58–66.
2. Вуйма А. Г. Застосування поліграфу як непроцесуальна форма використання спеціальних знань під час розслідування вбивств. *Розвиток науки та техніки: проблеми і перспективи* : матер. міжнар. наук-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки – 2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 р.). Київ, Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2021. С. 96–98.
3. Зеленський С. М., Ткаченко І. С. Процесуальні та криміналістичні вимоги щодо використання поліграфу у кримінальному провадженні України. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 2(26). С. 46–52.
4. Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфу / Морозова Т. Р., Ласунова С. В., Тамакова Т. А., Шаповалов В. О. Київ : КНДІСЕ, 2023. 94 с.

5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2025).

6. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах: затв. Наказом Міністерства юстиції України 12.12.2011 № 3505/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 07.09.2015 № 1659/5) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#top> (дата звернення: 15.05.2025).

7. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 №4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/ed19940225> (дата звернення: 15.05.2025).

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ПРИ ВЗАЄМОДІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Усенко Олена Валеріївна

кандидат юридичних наук, судовий експерт, завідувач

Чернігівського відділення

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Чернігів, Україна

У судово-правовій системі важливе місце займає взаємодія судових експертів з правоохоронними органами. Результати експертизи часто є ключовими доказами у кримінальних, цивільних та адміністративних справах. Однак для забезпечення законності та справедливості таких доказів необхідно, щоб експертна діяльність базувалася на принципах доброчесності [1, с. 22].

Доброчесність у цьому контексті включає неупередженість, професіоналізм, дотримання етичних стандартів та уникнення конфліктів інтересів. Відсутність цих принципів може призвести до фальсифікації доказів, упередженості або навіть порушення прав людини [2, с. 13].

Судова практика свідчить, що порушення етичних норм при взаємодії судових експертів з правоохоронними органами може стати підґрунтям для неправомірних рішень. Наприклад, в Україні були зафіксовані випадки тиску на експертів з боку слідчих для отримання "потрібних" висновків. Це ставить під сумнів легітимність судових рішень та підриває довіру до системи правосуддя [3, с. 45].

Основними принципами доброчесності є:

Незалежність, тобто експерт має залишатися незалежним від впливу правоохоронних органів і не допускати маніпуляцій своїми висновками [4].

Об'єктивність, виражається у тому, що, висновки повинні базуватися виключно на фактах, встановлених під час дослідження, і бути науково обґрунтованими.

Професійність, зазначає, що експерти повинні мати належну кваліфікацію, використовувати сучасні методи досліджень і дотримуватися стандартів [5, с. 30].

Прозорість, говорить що процес експертизи повинен бути зрозумілим і відкритим для перевірки, що зменшує ризики маніпуляцій [6].

Наразі можна привести деякі приклади судової практика з цього питання.

Приклад 1. Справа про підроблені підписи

У кримінальній справі про підробку документів експерт початково дійшов висновку про автентичність підпису. Проте згодом було виявлено, що він отримав вказівку від слідчого надати висновок на користь обвинувачення. Після повторної експертизи незалежним експертом було встановлено підробку підпису, що змінило хід справи.

Приклад 2. Справа про ДТП

В одному з розслідувань ДТП експерт зумисно надав неправильний висновок про технічний стан автомобіля, щоб виправдати дії правоохоронних органів. Суд визнав експерта винним у порушенні етичних норм і залучив до відповідальності.

Приклад 3. Справа ЄСПЛ "Білокінь проти України"

У цій справі заявник скаржився на неправомірну експертну оцінку, яка базувалася на упереджених висновках. Європейський суд з прав людини зазначив, що дії експерта, які були здійснені під тиском слідчих, порушили право на справедливий суд.

Виходячи з вищевикладеного можна сформулювати наступні виклики у взаємодії:

Тиск з боку правоохоронців: часто експерти стикаються з вимогами надати "потрібний" висновок, особливо у кримінальних провадженнях [3, с. 45].

Відсутність прозорих процедур: нерегламентовані дії під час призначення експертиз або відсутність контролю за їх якістю створюють умови для порушень [5, с. 30].

Недостатній рівень підготовки: Деякі експерти не мають достатньої кваліфікації або використовують застарілі методики, що впливає на точність висновків [4].

Вивчаючи зарубіжний досвід, виявлено що у багатьох країнах розроблено механізми забезпечення доброчесності судових експертів. Наприклад, у Великій Британії існують спеціалізовані незалежні органи, які контролюють діяльність експертів і розглядають скарги. У США запроваджено кодекси етики для експертів, які регламентують їх поведінку та взаємодію з учасниками процесу. У Німеччині створено систему сертифікації експертів, що забезпечує їх відповідність високим стандартам професіоналізму та доброчесності.

Для підвищення доброчесності при взаємодії судових експертів з правоохоронними органами необхідно: Реформа системи призначення експертиз, призначення експертів має здійснюватися на конкурсній основі з урахуванням їхньої кваліфікації та досвіду [6]. Запровадження етичних кодексів, розробка етичного кодексу для судових експертів, який регламентуватиме їх взаємодію з правоохоронними органами [5, с. 30]. Незалежні органи контролю, Створення незалежного органу, що здійснюватиме моніторинг діяльності судових експертів і розглядатиме скарги на їх роботу. Навчання і підвищення кваліфікації, Регулярне проведення тренінгів для експертів із питань етики, сучасних методів експертизи та взаємодії з правоохоронцями [1, с. 22].

В якості підсумків можна вказати, що доброчесність є ключовим принципом, який забезпечує об'єктивність і справедливість експертної діяльності. Без дотримання етичних норм та забезпечення незалежності експертів неможливо гарантувати якість судових рішень і довіру до правосуддя. Запровадження прозорих процедур, етичних стандартів та належного контролю сприятиме зміцненню довіри громадян до правової системи України [2, с. 13].

Література:

1. Гриценко І. О. Доброчесність у судовій експертизі: теоретико-практичний аспект. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 22.
2. Бобровник В. В. Взаємодія судових експертів із правоохоронними органами: проблеми етики та відповідальності. *Юридична Україна*. 2022. № 6. С. 13.
3. Коваль О. М. Прозорість у судовій експертизі як гарантія справедливого правосуддя // Часопис Київського університету права. 2020. № 3. С. 45.
4. Smith A., Harris J. Ethics and Integrity in Forensic Science: Global Perspectives. Oxford University Press, 2019.
5. Томас Дж. Кодекс етики судових експертів: міжнародний досвід і стандарти // *Право і демократія*. 2021. № 5. С. 30.
6. Harris J. Forensic Science and Human Rights: Bridging the Gap. Cambridge University Press, 2022.

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ РОБОТИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ШЛЯХОМ НОРМАТИВНИХ ЗМІН ТА ПІДВИЩЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ВИСНОВКУ СПЕЦІАЛІСТА

Федорищев Іван Петрович

аспірант кафедри криміналістики та судової експертології

*Навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

У зв'язку із підступним нападом рф на нашу державу та введенням Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 [1] на всій території України воєнного стану, значна частина українського суспільства була мобілізована. Враховуючи це, велике навантаження лягло і на профільні судово-експертні установи, а так як будь-яка установа, це, перш за все, люди, то саме судові експерти прийняли на себе ще більший тягар забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою. Так, наприклад, у 2021 році комунальним закладом Київської обласної ради «Київське обласне бюро судово-медичної експертизи» було проведено 24 776 судово-медичних експертиз/досліджень [2, с. 66], а з початком повномасштабної військової агресії рф кількість таких досліджень зросла кратно, ураховуючи потребу у проведенні судово-медичних, імунологічних, молекулярно-генетичних та інших видів експертиз, після звірств, які окупанти чинили в Ірпіні, Бучі, Макарові та безлічі інших українських міст, сіл та селищ.

Дотримання розумних строків досудового розслідування частково дотримується тільки при проведенні судово-медичних експертиз, судово-психіатричних і психологічних експертиз, оскільки проведення вказаних досліджень проходить відносно швидко. Найчастіше, направляючи на експертне дослідження матеріали кримінального провадження разом із речовими доказами «рядовий» слідчий районного чи районного в місті відділу/відділення поліції, запитуючи про строки проведення криміналістичної експертизи, чує у відповідь проміжок часу, який вимірюється місяцями, а ще частіше роками. Адже, як у минулому, так і на теперішній час у експертних установах створюється надмірно велике навантаження з яким не в змозі впоратися судові експерти.

Кримінальний закон містить достатньо широкий спектр кримінальних деліктів, які у своєму складі мають погрозу як елемент або кваліфікуючу ознаку, загалом за 39 статтями КК України. На теперішній час вітчизняними вченими написано досить багато праць на тему методики розслідування згаданих кримінальних правопорушень. Тому для визначення досліджень, що потребують спеціальних знань, які необхідно призначити слідчому для якісного документування злочину за ст. 345 КК України, існує досить багато емпіричного матеріалу.

Законодавець досить довго йшов до впровадження інституту прирівнювання висновку спеціаліста до висновку експерта, адже тільки 01.07.2020 набрав чинності Закон України від 09.10.2024 № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі Закон № 2617-VIII) [3], на підставі якого КПК України доповнено новою статтею 298-1 «Процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки», згідно з нею висновок спеціаліста став джерелом доказів, окрім визначених ст. 84 КПК України, але тільки при розслідуванні кримінальних проступків. При розслідуванні злочинів висновок спеціаліста може бути використаний у кримінальному провадженні на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. На нашу думку, прирівнювання висновків спеціаліста та експерта повинно було б відбутися при впровадженні нового кримінального процесуального закону у далекому 2012 році. Законодавець дуже сильно затягнув із прийняттям вказаних змін до процесуального законодавства, внаслідок чого не було зневілейовано виникнення ризиків непритягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, як шляхом затягування строків проведення досудового слідства через великі строки проведення судових експертиз, так і через можливість впливу відповідних осіб на свідків, знищення доказів, у зв'язку із великим проміжком часу під час якого проводилось досудового розслідування.

На нашу думку, необхідно законодавчо розмежувати дослідження, які проводяться спеціалістом та експертом – за складністю досліджень або за видами, а також нормативно закріпити вказану градацію; окремо відділити дослідження, що можуть бути проведені спеціалістом та експертом. У разі направлення слідчим (детективом) матеріалів кримінального провадження та речових доказів до експертної установи на дослідження, яке може бути проведено спеціалістом, то варто не приймати вказані матеріали та речові докази, адже якщо таке дослідження можна зробити силами спеціалістів, які існують в структурі МВС, МОЗ та відповідних профільних інститутів, наукових лабораторій, то це призведе до підвищення надходження коштів на розрахункові рахунки таких організацій та значно покращить їх економічне становища. Однак, у разі письмової відмови спеціаліста від проведення дослідження, на підставі відсутності відповідної кваліфікації, слідчим (детективом) для проведення спеціалізованого дослідження може бути залучений експерт. Вказане нами впорядкування діяльності спеціалістів та експертів повинно знайти своє відображення у нормативних актах, які б врегулювали надання відповідної підтвердженної кваліфікації для проведення досліджень певного типу/виду (складності) спеціалістам.

На прикладі судово-експертних досліджень, які проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень за ст. 345 КК України нами пропонується внесення змін до відповідних нормативно-правових актів з метою легалізації участі спеціалістів у всіх кримінальних провадженнях незалежно від ступеня тяжкості та прирівнювання висновку спеціаліста до висновку експерта для досягнення оператив-

ності при досудовому розслідуванні та зменшення завантаженості на судових експертів, які проводять дійсно складні дослідження.

По-перше, дослідження спеціаліста повинні бути використані слідчим (детективом) у галузях знань, у яких відсутня судово-експертна методика дослідження.

По-друге, спеціалісти повинні залучатись слідчим (детективом) для проведення однотипних, не складних досліджень для проведення яких спеціалісту вистачає кваліфікації. Найбільш вагомими для доведення вини та кількісними дослідженнями при розслідуванні злочинів за ст. 345 КК України є медичні дослідження з оцінки тяжкості та характеру нанесених тілесних ушкоджень. Із зазначеним видом досліджень (при наявності відеозапису) з легкістю може впоратись черговий лікар районної лікарні, який буде перебувати на чергуванні в момент звернення особи одразу після нанесення їй тілесних ушкоджень, провести освідчування потерпілого та зафіксувати ушкодження.

Для процесуального фіксування погрози, у залежності від способу її висловлення, може призначатися досить широкий спектр досліджень. У разі висловлення погрози усно – лінгвістичне дослідження ототожнення голосу, у разі письмової погрози – дослідження почерку, у разі фіксування висловлення погроз голосом за допомогою електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем – фоноскопія, дослідження відео-, звукозапису. Також, дослідження відео-, звукозапису проводиться з метою підтвердження дій зловмисників, які зафіксовані на камери відеоспостереження. Усі вказані дослідження можуть бути виконані особою без статусу експерта, при цьому зберегти високий рівень якості наданого висновку.

З метою визначення чи була погроза мотивована психічним захворюванням, може бути призначено психіатричне обстеження підозрюваного. Це дозволяє суду зрозуміти, чи була особа в момент вчинення дії недієздатною або не могла відповідати за свої дії. Вказане дослідження, на нашу думку, може бути виконано лікарем-психіатром з подальшим наданням свого висновку.

Для відшкодування шкоди завданої не тільки фізичному здоров'ю постраждалих від вказаного злочину, а й ментальному, В.О. Гусевою пропонується проведення психологічної експертизи відносно потерпілого – правоохоронця та його близьких родичів [4, с. 372]. Однак, на нашу думку, вказане дослідження може провести будь-який спеціаліст з психології, використовуючи наявні на «озброєнні» психологічної науки методи.

Проведення досліджень телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, комп'ютерно-технічних досліджень при отриманні погроз через засоби зв'язку та електронно-інформаційні системи, в час панування інформаційних технологій, також не буде проблемою для спеціаліста.

Всі перераховані нами дослідження можуть бути виконані спеціалістами, із наданням висновку, який згідно зі ст. 300 КПК України має відповідати вимогам до висновку експерта та попереджені про відповідальність за завідомо неправдивий висновок.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. / Президент України. *Офіційний вісник Президента України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 12.05.2025).

2. Розовик І.В. та ін. Реформування судово-медичної служби України, що пропонується з урахуванням досвіду функціонування бюро судово-медичної експертизи в областях України, де проходили чи проходять до теперішнього часу бойові дії через військову агресію російської федерації. Вплив цих реформ в контексті відновлення України. *Судова експертиза в контексті відновлення України: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 9 червня 2023 р.)*. Львів, 2023. С. 59-67.

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні: Закон України від 09.10.2024 № 2617-VIII. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20#Text> (дата звернення: 13.05.2025).

4. Гусева В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.

ОЗНАКИ-МАРКЕРИ АВТЕНТИЧНОСТІ АНТИКВАРНИХ КАХЕЛЬНИХ ПЕЧЕЙ, КАМІНІВ ТА КАХЛІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ, ЩО ВІДНОСЯТЬСЯ ДО КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Хамула Дмитро Валентинович

кандидат культурології,

*старший науковий співробітник лабораторії психологічних,
мистецтвознавчих та інших видів досліджень*

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

З початку 2025 року науковцями ОНДІСЕ проводиться НДР «Розробка методики проведення мистецтвознавчої експертизи антикварних теракотових, кахельних, фаянсових, майолікових печей та камінів щодо приналежності їх до культурних цінностей, які мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення». Об'єктами дослідження є зразки антикварних теракотових, майолікових печей та камінів, їх комплекти, та частини, які при їх всебічному дослідженні із застосуванням наукових мистецтвознавчих методів, можуть виявитися творами декоративно-прикладного, монументального мистецтва та відноситися до предметів торгівлі на антикварному ринку. Предметом дослідження означеної НДР є комплекс ознак, на основі яких можливо встановити належність досліджуваних зразків вказаних об'єктів до культурних цінностей, які будуть застосовані при проведенні експертизи зі спеціальності 15.1 «Мистецтвознавчі дослідження».

Так, згідно ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» до поняття «об'єкт культурної спадщини» відносяться «рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини» елементи, «що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати» культурної цінності об'єкта [2]. Згідно ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення, та повернення культурних цінностей» до поняття «культурні цінності» відносяться і «складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва» [1]. Тобто, згідно визначень у чинному законодавстві, об'єкти, що вивчаються, є одночасно такими, які можна розглядати і як культурні цінності та як об'єкти культурної спадщини.

Звертаючись до питань, пов'язаних із визначенням переліку ознак-маркерів щодо визначення кахлів, як історичних, або приналежних до справжнього антикваріату, слід по-перше наголосити на тому, що багато виробників пічних кахлів виробляли суто технічну плитку, яка так само, як і цегла не несе у собі естетики та художнього навантаження, хоча і може бути доволі солідного віку. Так, наприклад, це може відноситися до величезного виробництва прямокутного різновиду кахлів по типу «кабанчик», який являє собою коробчасті кахлі, що по периметру мають скоси – тобто фаску. Часто така плитка є теракотовою, тобто цегляного виду та кольору, не покритою а ні керамічними фарбами, а ні поливою. Іноді ж така сама плитка має вигляд білого кахлю, вкритого з лицьового боку, відповідно, білою поливою. Зустрічаються і варіанти «яр-медянка» та ін. Таку плитку виробляли безліч гончарно-кахельних заводів. Відповідно, печі, викладені таким типом кахлів зустрічаються майже у кожному старому будинку, який зберіг автентичні інтер'єри. Адже вона була доступною за ціною, мала хоча і простий, проте ефектний вигляд, нагадуючи собою акуратно викладену стіну. Тобто це був своєрідний маркер типового пічного оздоблення, характерного для кінця XIX поч. XX ст.,

яке було доступне для людей середнього достатку, так і для заможних людей, які не хотіли багато витратитися.

Антикварні пічні кахлі, що були виготовлені до 1850 року практично усі несуть на своїй лицьовій поверхні, що вкрита керамічними фарбами та поливою, павутинчастої структури тріщинки, які у керамістів називаються – цеком. Цек – це сітка ненаскрізних тріщин на поверхні глазури. Так, наприклад, майоліковий посуд, – білий в минулому, що став від часу та важкого життя посірілим часто має помітну темну павутинку по всій поверхні. Той самий ефект можна побачити і на кахлях. Так, це невід’ємна частина технологічного, ще не зовсім досконалого процесу виробу і посудин, і кахлів. Звідки ж береться цецк? Так, у керамістів є поняття: КТР (коефіцієнт термічного розширення). КТР є в глини, є він і в глазури, і якщо вони не збігаються, на поверхні виробів виходить цецк. КТР глазури вище за КТР глини, отже, глазур більше розширюється при нагріванні (при випалу), ніж глина, і, швидше за все, на поверхні глазури буде виявлений цецк. Коли ж КТР глазури нижчий, тоді більше розширюється глина, і, швидше за все, слід чекати ефекту відшарування глазури з поверхні виробів. Описані ефекти часто-густо можна бачити саме на дуже старовинних кахлях, особливо кахлях XVII – кінця XVIII ст. Тобто слід зауважити, що тріщинки на кахлях такого віку не з’явилися із часом, а вже були на початку свого існування. А вік та експлуатація на поверхні печі, як обігрівального агрегату, лише додають цього руйнівного ефекту. Проте, із середини XIX ст. ситуація різко змінилася завдяки новим технологіям. Г. Мельцер у 1840 р. розробив нову технологію глазурювання кахлів, що імітує білі фарфорові вироби без утворення цеку. У 1855 р. він запатентував її і був в активному пошуку партнера, здатного організувати масове виробництво кахлів за його технологією. Так він зустрівся із К. Тайхертом, який тривалий час працював на Мейсенській мануфактурі. Вдосконалення технології виробництва кахлів повністю перевернуло уявлення про будівельну кераміку. Умовно, можна вважати 1850-ті рр. початком нової епохи та появи кахлів майже у сучасному значенні цього поняття. Тобто, якщо давні кахлі відносно легко відокремити від сучасних, то кахлі другої половини XIX ст. ззовні можна легко переплутати із сучасними їх копіями. Тому особливу увагу треба звертати на краї кахелин. Ті, що були у використанні у минулому, обов’язково будуть підрубані зі зворотного боку спеціальним важким та загостреним інструментом – пічним молотком. Це робилося аби зовнішні кромки кожної кахлі були максимально приближені та притерті одна до одної, адже шви між кахлями були не припустим явищем. Шви взагалі були табуйовані не тільки для пічних кахлів, а й часто для фасадного кахлю, та особливо підлогової, т.зв. метлахської плитки. Непідрубані краї антикварні кахлі можуть зберігати лише на тих кахлях, сторони яких безпосередньо не поєднувалися із іншими краями, а, наприклад, вплавліялися у товщу стіни. При вивченні таких кахлів можна побачити, що ці т.зв. «завод-

ськ» нестесані кромки часто мають широке зовнішнє облямувальне поле, ширина якого іноді могла доходити від 1,5 до 2–2,5 см. та нетронуту грань скосу кахлі, яка часто буває не ідеально рівною. Саме через це кахлі потребували щільної підгонки однієї до іншої. А широка зовнішня пласка облямівка давала змогу майстрам-кахельникам широкі можливості у варіаціях підгонки, коли одну кахелину треба лише трішки підтесати та підрубати скіс, а інша потребувала і майже повністю стертої зовнішньої облямівки, котра, проте, повністю під нуль ніколи не стиралася, хоча і могла із 2 см. місцями стертися майже до 2–3 мм. Усі ці маніпуляції робилися лише по місцю, коли безпосередньо зводилася піч або камін. Саме через ці нюанси просто необхідно перед переносом будь-якої антикварної печі робити зовнішнє маркування кожного ряду та кожної кахлі в конкретному ряді й фотографувати об'єкт з усіх боків із відповідним маркуванням, яке треба наносити желатиновим клеєм у вигляді паперових «марок» невеликого розміру на середині кожної кахлі та підписувати відповідними порядковими номерами.

Автентичні антикварні кахлі окрім підрубаних на звороті країв мають сліди глиняно-піскового розчину, сліди сажі, характерний та специфічний запах т.зв. «печини», а також сліди іржі від металевих елементів внутрішнього кріплення кахлів як між собою (протягнута крізь отвори у стінках румпи кахлів на звороті проволока або скріп із нарізаної металевої полоси). Також слід звертати увагу на формування відбитків на румпі та усьому зворотньому боці кахлів. Як правило, антикварні кахлі зформовані повністю вручну без застосування форми для лиття глини. Це завжди добре помітно – певні нерівності румпи, сліди відбитків рук людини та відбитки пальців, чітке простеження ручного з'єднання полосовидних шматків глини, із яких зформовано румпу із основним тілом кахлі.

Складним аспектом атрибуції кахельних печей випуск моделей одного фасону різними заводами шляхом продажу форм. Інколи це було офіційно, шляхом викупу права на виробництво цих моделей, а інколи шляхом крадіжки [3, с. 10]. Підроблені кахлі завжди мають менші розміри від фірмових. Це обумовлено тим, що глина дає усадку. Фірмова продукція теж мала свій відсоток усадки, проте він був завжди однаковим, натомість як підроблені форми робилися не з тих самих форм, а вже з готових виробів, які вже мали свій відсоток усадки. Таким чином підроблена продукція має подвійний відсоток усадки, який можна легко виявити при візуальному порівнянні двох кахлів – фірмової та підробленої. Проте далеко не завжди підроблені кахлі, які мають вік більший ніж 100 років не є культурною цінністю. Вони також можуть бути цінними антикварними об'єктами.

Окрім перелічених ознак слід звертати увагу на дизайн та малюнок кахлів та цілих комплектів. Антикварні печі та каміни здебільшого завжди мали вишукане дизайнерське рішення як у найдрібніших деталях, так і в гармонійному рішенні великих форм та конструкції

усієї печі в цілому. Тут мається на увазі архітектонічна гармонія, яка завжди була відповідною до архітекtonіки архітектурного мистецтва. Сюди слід відносити пропорціональне членування усіх мас, починаючи із великих частин, таких як цоколь, топочна частина, основне тіло печі або т.зв. «дзеркало» та верхівка: гармонійний розподіл гладких полів поверхні із чергуванням рельєфних ділянок, виноси карнизів та поясків. Сучасні пічні комплекти майже завжди програють по усіх перелічених параметрах, не дивлячись навіть на іноді величезне бажання сучасних виробників наслідувати антикварні взірці.

Література:

1. Закон України «Про вивезення, ввезення, та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 № 1068-XIV (у чинній редакції). (дата звернення 15.04.2025).
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III (у чинній редакції). (дата звернення 18.04.2025).
3. Хамула Д. В. Изразцовые печи в Одессе: импорт и художественные особенности. Одесса : КП ОГТ, 2017. 36 с., ил.

ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ ЗА СИТУАЦІЯМИ, ЗАФІКСОВАНИМИ У ВІДЕОЗВУКОЗАПИСІ

Харіна Тетяна Григорівна

*старший судовий експерт сектору психологічних досліджень
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних
та мистецтвознавчих досліджень*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Русанова Оксана Олександрівна

*науковий співробітник сектору лінгвістичних досліджень
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних
та мистецтвознавчих досліджень*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Стрімкі темпи цифровізації суспільних відносин, а також запроваджені 2017 року нововведення судової реформи щодо застосування доказів в електронному форматі [1] дедалі збільшують кількість

аматорських відеозаписів, наданих на психологічне дослідження в цивільних та кримінальних провадженнях. Завдання, які ставлять експертові-психологові за такими матеріалами, пов'язані насамперед із визначенням особливостей сприйняття людиною фактичного боку подій і реального змісту ситуації, розглядуваних за справою (експертиза з питань заподіяння психологічного впливу).

Варто зауважити, що останнім часом відбувається зміщення акцентів щодо експертних завдань за темою встановлення наявності / відсутності застосування психологічного впливу. Якщо в 1990-х та 2000-х роках слідство більш цікавило питання щодо застосування психологічного впливу з боку певних організацій, його виду та дії на волевиявлення сприймаючої аудиторії, зокрема на формування стану омани, то зараз нагальними для вирішення експертних завдань цього напрямку є питання щодо особливостей прийняття конкретних рішень конкретними особами у справі. Зазначене надає психологічні передумови не лише для індивідуалізації кримінальної відповідальності, а й для забезпечення захисту прав і законних інтересів потерпілого.

На практиці психологи під час розв'язання експертних завдань за ситуаціями, зафіксованими у відеозвукозаписі, застосовують методики судово-психологічної експертизи за матеріалами відеозапису слідчих дій і методику щодо комунікативної взаємодії між особами, зафіксованими на камерах зовнішнього спостереження [2]. Водночас сучасна практика проведення судово-психологічних експертиз свідчить: станом на сьогодні експертне дослідження змісту аматорських відео як електронних доказів у різних видах проваджень характеризується низкою теоретичних і методологічних проблем, пов'язаних із розумінням предмета, об'єкта, завдань і технології їх розв'язання, критеріїв експертної оцінки, тобто відсутністю єдиного науково обґрунтованого методичного підходу та недостатньою розробленістю застосовуваних підходів. Окрім того, збільшення кількості аматорських відео у традиційних предметних видах судово-психологічної експертизи істотно трансформують підходи до проведення експертних досліджень. У зв'язку з цим нагальною є потреба в інтеграції судово-психологічних і криміналістичних знань, у комплексному висвітленні цієї тематики в контексті сучасних потреб судово-слідчих органів, юридичних та фізичних осіб.

Проблематиці психологічного впливу, його природі, формуванню та прояву присвячено багато досліджень у різних галузях знань, здебільшого – у царині психології, де останнім часом стає актуальним напрям психологічних експертиз за ситуаціями, зафіксованими у відеозвукозаписі, метою яких є встановлення ознак суттєвого впливу на свідомість та поведінку особи.

У сучасному тлумачному психологічному словнику значення терміну «вплив» розкрито як *«процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини, її установок, намірів, уявлень, оцінок тощо у процесі взаємодії з ним»* [3]. В основу визначення комунікативного

впливу покладено два поняття – «комунікація» та «вплив», зв'язок між якими виглядає як «процес / мета». Це підтверджують, зокрема, дослідження науковців Сент-Луїського університету (США) Д. Хва-Фройліх та Д. Віджил, які визначили, що будь-яка комунікація ґрунтується на трьох теоріях: теорії оброблення інформації, прагматичній теорії та теорії соціальної взаємодії, об'єднаних спільною орієнтацією на вплив (Hwa-Froelich & Vigil, 2004, с. 107) [4, с. 262].

У науковому вжитку лінгвістів до поняття «комунікативний вплив» існує подвійний підхід: якщо одні дослідники (О. Селіванова, Н. Ку-туза, О. Беляєва, В. Козлова) трактують його передусім як *«мовленнєву дію адресанта <...>, спрямовану на зміну мислення, психоемоційних станів адресата, оцінки ним певного явища тощо незалежно від типу комунікативної взаємодії»* (О. Селіванова, 2010, с. 198), визнаючи водночас пріоритетність лінгвістичних компонентів (Kutuza & Kravets, 2020, с. 52), то інші (Ф. Бацевич, Т. Ковалевська, А. Ковалевська-Славова, О. Горячев, О. Олексюк, В. Чернявська) наполягають на рівнозначності лінгвістичних і нелінгвістичних компонентів у здійсненні комунікативного впливу, посиляючись на те, що *«дефінування поняття впливу не може відбуватися поза усвідомленням його гетерогенної природи, його глибинних зв'язків із комплексом особистісно-колективної комунікативності»* (А. Ковалевська-Славова, 2018, с. 174), бо навіть *«незаплановане спілкування може відбуватися за допомогою тону, темпу, гучності або висоти тону мовлення, а також невербальних знаків, поміж яких постава, зоровий контакт, міміка та жести»* (Алі, 2018, с. 46) [4, с. 262].

У психології дослідники звертають увагу на те, що результат впливу залежить від обраних способів або стратегій. Вибір стратегії мовленнєвої поведінки здійснюється під впливом психологічної установки, що містить когнітивні, мотиваційні та моральні аспекти. До того ж науковці виокремлюють установки, спрямовані проти спілкування з партнером, на ігнорування партнера або на спілкування з партнером. Реалізація плану спілкування досягається різними способами. Вони можуть комбінуватися залежно від ситуації, або один з них застосовується як основний, а інші – в міру потреби. Вибір цих способів та засобів (або тактик) визначається стратегічним задумом. За таких умов в основі типології стратегій впливу на людину прийнято розрізняти ставлення до партнера зі спілкування як до суб'єкта або як до об'єкта взаємодії [5].

У спеціальній літературі зазначаються істотні ознаки психологічного впливу:

- 1) цілеспрямований характер психологічного впливу;
- 2) свідомість психологічного впливу як спрямованість на досягнення планованого результату;
- 3) спрямованість психологічного впливу на зміну психологічних регуляторів конкретної активності іншої людини;
- 4) інформаційний характер психологічного впливу;

5) вплив на психічний стан, думки, почуття й дії іншої людини за допомогою винятково психологічних засобів (як вербальних, так і невербальних);

6) технологічність психологічного впливу;

7) наявність певних вольових зусиль суб'єкта в процесі реалізації психологічного впливу [6, с. 79].

Аналіз наукових праць дає підстави для застосування в процесі дослідження такої класифікації форм психологічного впливу:

1) за критерієм цілеспрямованості взаємодіючих сторін: довільний і мимовільний;

2) за критерієм стратегії взаємодії суб'єкта й об'єкта психологічного впливу: прямий і непрямий;

3) за критерієм наявності безпосереднього контакту між взаємодіючими сторонами або застосування яких-небудь каналів передачі інформації: безпосередній і опосередкований;

4) за критерієм ступеня приховування акту впливу від реципієнта: очевидний (неприхований) та неочевидний (прихований), а також комбінований;

5) за критерієм тривалості результатів психологічного впливу: короточасний і довготривалий;

6) за критерієм ступеня складності: простий і складний;

7) за критерієм спрямованості: індивідуальний та соціально-психологічний;

8) за критерієм функціональної форми: виховний, маніпулятивний, управлінський, пропагандистський тощо [7, с. 199–200].

Проаналізувавши наукову літературу, можна дійти висновку, що судово-психологічна експертиза за матеріалами, де важливим доказом визначення психологічного впливу є аматорське відео, зумовлює необхідність розроблення методичних рекомендацій з погляду комплексності досліджень або комплексних судових психолого-лінгвістичних експертиз та експертиз відео-, звукозаписів. Зазначене дасть змогу об'єктивувати визначені дані та висвітлити юридично значущу ситуацію або явище в контексті системного підходу.

Література:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text> (дата звернення: 30.04.2025).

2. Реєстр методик проведення судових експертиз Мініюсту України : офіц. сайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 01.05.2025).

3. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

4. Щербак, О. Типи та види комунікативного впливу в публіцистичному кінодискурсі. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»* : зб. наук. праць Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. 2021. № 47. С. 260—267. DOI: 10.24919/2522-4565.2021.47.35 (дата звернення: 01.05.2025).

5. Корягіна Н. А. Психологія спілкування : навч. посіб. Київ, 2015. 148 с.

6. Ніколаєнко С., Ніколаєнко Св. Категорія психологічного впливу в психології. *Світогляд – Філософія – Релігія*. Суми, 2011. № 1. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39499/09-Nikolaenko2.pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.05.2025).

7. Мельничук Д. П., Сапон Д. М., Черниш О. А. Психічне здоров'я, соціальні установки та уявлення щодо якості життя: гуманітарна експертиза міжпоколінних комунікацій інструментами психологічного аналізу. *Humanistic expertise as a strategy for developing the future culture* : scientific monograph. Riga, 2022. С. 185–211.

ОГЛЯД ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ВЛАСНІ ІНСАЙТИ

Холодова Ольга Юріївна

*кандидат технічних наук, доцент,
судовий експерт, який не є працівником
державної спеціалізованої установи
м. Дніпро, Україна*

Досудове розслідування злочинів і здійснення правосуддя у судочинстві, а також створення дієвого правового механізму забезпечення, дотримання та захисту прав і законних інтересів осіб, які приймають участь в такому судочинстві, неможливе без активного використання результатів судово-експертних досліджень. Судова експертиза є дієвим механізмом у пошуку істини.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що під час проведення судових товарознавчих експертиз та експертних досліджень виникають питання, вирішення яких потребує використання наукових, технічних, або інших спеціальних знань та умінь, набутих в результаті цілеспрямованої професійної діяльності. Помилкове інтерпретування судовими експертами інформації з опрацьованих інформаційних джерел, застосованих методик, неповне дослідження об'єктів, застосування стандартів та іншої нормативно-технічної та законодавчої докумен-

тації, що втратили чинність, призводять до надання необ'єктивного та необґрунтованого висновку.

Останнім часом проблемним питанням судової товарознавчої експертизи є визначення ринкової вартості товарів та послуг з урахуванням ретроспективності оцінки. Методологія проведення судової товарознавчої експертизи з урахуванням ретроспективності оцінки майна в експертній практиці будується, виходячи з відповідних положень і регламентуючих принципів, зазначених у ЗУ «Про судову експертизу» [1], ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [2], Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (далі – Інструкція) [3], Національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 (далі – Національний стандарт № 1) [4], Методики визначення ринкових та неринкових видів вартості при проведенні судово-товарознавчих експертиз (реєстраційний код у Реєстрі методик проведення судових експертиз 12.1.22) [5], методичних рекомендаціях з визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів з урахуванням ретроспективності оцінки при проведенні судово-товарознавчих експертиз (№ держреєстрації 0118U000659) [6], і передбачають, що дослідження інформаційних джерел здійснюється, виходячи із специфіки оцінюваних об'єктів, особливостей ціноутворюючих чинників конкретного ринку і складу відомостей (інформаційна база), що наявні на розглянутий період оцінки.

Відповідно до Розділу 2 Методичних рекомендацій [6] при визначенні вартості товарів в минулому часі (ретроспективна оцінка) лише за відсутності достовірної інформації про ціни продажу подібного майна ринкова вартість об'єкта оцінки може визначатися шляхом обробки відповідей про ціни на подібні товари від підприємств, які отримуються у відповідь на запити експерта, що робляться у відповідності зі ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» [7] з метою встановлення середнього рівня цінових пропозицій на розглянутий період часу. Таким чином, якщо об'єкти дослідження не є специфічним товаром, у період оцінки не був високомаржинальним товаром, доступною є відкрита інформація на офіційних сайтах мережі загального користування світової мережі Інтернет або офіційних учасників, що міститься в системі державних закупівель PROZORRO, згідно чинних методик проводиться дослідження ринку для отримання цінової інформації про ціни продажу подібного майна в Україні на визначений період.

В рамках дослідження судові експерти-товарознавці проводять аналіз цін пропозицій шляхом моніторингу спеціалізованих веб-сайтів, розміщених в мережі Інтернет, вивченням ринку пропозицій в Україні, з урахуванням наявної архівної цінової інформації, та інформації

станом на момент проведення експертизи з подальшим коригуванням відповідно до чинних методик.

У разі якщо відсутня відкрита інформація про ціни продажу подібного майна та/або суттєво змінилась кон'юнктура ринку стосовно об'єктів дослідження, відповідно до Методики [5], Методичних рекомендацій [6], а також враховуючи законно обґрунтоване право експертів аналізу інформації з метою вивчення ринку та проведення адекватного маркетингу, для подальшого визначення ринкової вартості того або іншого об'єкту дослідження з подальшим зіставленням отриманих цінових даних, експертом при проведенні товарознавчої експертизи використовуються відповіді про ціни на подібні товари від підприємств, які отримуються у відповідь на запити експерта.

Доцільно висвітлити проблемне питання щодо інтерпретації використаної експертом відповідно до Методики [5], а також враховуючи законно обґрунтоване право експертів аналізу інформації з метою вивчення ринку та проведення адекватного маркетингу, для подальшого визначення ринкової вартості об'єкту дослідження архівної інформації, отриманої з сайтів мережі загального користування світової мережі Інтернет hotline.ua та <https://ek.ua/ua>.

Відповідно до п 17. Національного стандарту № 1 [4] «У звіті про оцінку майна та у висновку про вартість об'єкта оцінки оцінювач відображає факт про включення або невключення до ринкової вартості суми податку на додану вартість. Оціночні процедури, пов'язані з визначенням ринкової вартості, здійснюються з урахуванням включення або невключення до неї суми податку на додану вартість.»

Слід зазначити, що на електронних майданчиках hotline.ua та <https://ek.ua/ua> зосереджено узагальнену архівну цінову інформацію по цінам продажу товарів без зазначення чи включає пропозиція до складу ціни ПДВ (чи є продавець платником ПДВ на нагальній системі оподаткування), чи надає гарантію, чи можлива післяплата з відтермінуванням.

У такому випадку для отримання об'єктивного судовий експерт наводить інформацію про ціни без відображення факту про включення або невключення до ринкової вартості суми податку на додану вартість, зазначаючи обставини, які відображає у висновку.

Також, на виконання вимог п. 17. Національного стандарту № 1 [4] доцільно судовим експертам-товарознавцям вивчати законодавство України щодо певних преференцій по ПДВ. Так, наприклад, на період дії воєнного стану, але не довше ніж до 1 травня 2023 року Законом України № 2836-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо сприяння відновленню енергетичної інфраструктури України»; Законом № 2837-ІХ «Про внесення змін до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо сприяння відновленню енергетичної інфраструктури України», постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 № 1340 «Про внесення змін до переліку товарів (у тому

числі лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання), необхідних для виконання заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, операції з ввезення яких на митну територію України та/або операції з постачання яких на митній території України звільняються від оподаткування податком на додану вартість та які звільняються від сплати ввізного мита», було скасовано ввізне мито та ПДВ при ввезенні генераторів, Starlink та іншого обладнання для енергетики.

Останнім часом, проблемним питанням є використання судовими експертами для визначення репрезентативності наявного у матеріалах результату дослідження при вибіркового контролю на загальну партію нормативно-технічної документації, яка втратила чинність.

П. 1.4. Інструкції № 53/5 [3] передбачено, що під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, науково-технічна, довідкова література, програмні продукти тощо.

Проблемним питанням при проведенні досліджень є нівелювання товарними характеристиками об'єктів, умовами поставки товарів, зазначеними в договорах чи контрактах.

Слід звернути увагу, що ідентифікаційна експертиза є основоположною, і всі дії з товаром та послугою повинні починатися тільки з неї. Поки товар або послуга не ідентифіковані, неможливо правильно визначити їхню ринкову вартість, коректно провести експертизу.

Таким чином, запропоновані інсайти доцільно застосовувати судовим експертам-товарознавцям для можливості виконання основних принципів судово-експертної діяльності, визначені ст. 3 ЗУ «Про судову експертизу» [1], а саме: законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України. **Відом. Верхов. Ради України**. 1994. № 28, ст. 232 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12> (дата звернення: 03.05.2025).

2. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001. №2658-ІІІ. **ОВУ**. 2001. № 34. Ст.1577 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення 03.05.2025).

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затв. наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (із змінами та доповн.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/> (дата звернення: 03.05.2025).

4. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: затв. постановою КМУ від 10 вересня 2003 р. № 1440. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 03.05.2025).

8. Павленко О. В., Сорокіна В. А. Методика визначення ринкових та неринкових видів вартості при проведенні судово-товарознавчих експертиз. К. : КНДІСЕ, 2021. 357 с. (реєстраційний код у Реєстрі методик проведення судових експертиз 12.1.22).

9. Холодова О. Ю., Михальський О. О., Донцова О. С. Методичні рекомендації з визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів з урахуванням ретроспективності оцінки при проведенні судово-товарознавчих експертиз. Д. : ДніпроНДІСЕ, ХНДІСЕ, 2019. 64 с. (№ держреєстрації 0118U000659).

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖСПЕЦТРАНССЛУЖБІ ТА ОКРЕМІ ВЕКТОРИ ЗМІН

Хоменко Євген Валентинович

*начальник Центру досліджень
Державної спеціальної служби транспорту
м. Дніпро, Україна*

Бондар Віктор Юрійович

*заступник начальника Центру досліджень
Державної спеціальної служби транспорту
м. Дніпро, Україна*

Светлічний Ігор Валерійович

*начальник відділу досліджень
Центр досліджень
Державної спеціальної служби транспорту
м. Дніпро, Україна*

Шумлянський Станіслав Вікторович

кандидат політичних наук, Центр досліджень

Державної спеціальної служби транспорту

м. Дніпро, Україна

Збройна агресія проти України та динаміка розвитку Державної спеціальної служби транспорту (далі – Держспецтрансслужба), розширення її функцій та напрямів діяльності поставили на порядок денний питання розвитку наукової і науково-технічної діяльності в Держспецтрансслужбі, її структурну та функціональну оптимізацію. Підставами таких змін є накопичений практичний (зокрема бойовий) досвід підрозділів, а також досвід військових інституцій відповідного функціонального спрямування, насамперед – Корпусу інженерів армії США (далі – Корпус інженерів).

Відповідно до Директиви Міністерства оборони України та Державної спеціальної служби транспорту від 17 липня 2024 року № Д-5 ДСК щодо затвердження плану проведення організаційних заходів у Державній спеціальній службі транспорту у 2024 році сформовано Центр досліджень, призначений для проведення досліджень та інших заходів, спрямованих на розвиток спроможностей Держспецтрансслужби [1].

Зважаючи на провідну роль Держспецтрансслужби у забезпеченні стійкого функціонування транспорту у мирний час та особливий період, а також з огляду на динаміку її розвитку в умовах сучасних викликів, виникла нагальна потреба проведення наукових досліджень, що сприятиме підвищенню ефективності виконання основних завдань за призначенням, а саме: технічного прикриття, відбудови на об'єктах національної транспортної системи України та інших завдань, пов'язаних із участю в обороні держави.

Корпус інженерів, як зазначається на його офіційному сайті [2], виконує військові інженерні завдання з проектування та управління будівництвом військових об'єктів, будівництва оборонних позицій, стаціонарних та наплавних мостів, військового та гуманітарного розмінування, будівництво та відновлення інфраструктури, що збігається за напрямками діяльності із функціями та завданнями Держспецтрансслужби, враховуючи що до її складу входять підрозділи розмінування, понтонно-мостові, будівельні, ремонтно-відновлювальні, водолазні, оперативного облаштування територій, підрозділи охорони та інші спеціальні підрозділи [3].

Удосконалення системи управління та оптимізація організаційної структури Держспецтрансслужби, а також уточнення виконуваних нею функцій і завдань, створення регіональних управлінь, центрів, окремих підрозділів, військових частин тощо є окремими векторами змін та напрямками розвитку Держспецтрансслужби з урахуванням завдань, визначених Стратегічним оборонним бюлетенем України, завдань

і заходів розвитку Державної спеціальної служби транспорту до 2026 року, затверджені Міністром оборони України 17.02.2022 № 15256/з/4-2021.

Як зазначав тодішній головнокомандувач Збройних Сил України, *«вже на початковому етапі повномасштабного вторгнення проявилися проблеми у системі управління ЗСУ як на функціональному, так і на ієрархічному рівнях»* [4].

Аналіз організаційних структур – тих, які можуть бути впроваджені у арміях, що ведуть, або готуються вести «війни майбутнього», або й навіть вже наявні – є нагальним питанням військового реформування та розвитку, що вивчається Центром досліджень Державної спеціальної служби транспорту. Організаційна структура управління – це «ієрархічно побудована за рівнями підпорядкованості сукупність структурних підрозділів організації та їх взаємозв'язків, що відображає розподіл відповідальності й повноважень на прийняття рішень»

Сталість як засада та принцип діяльності – центральна концепція у західній політиці та суспільствознавстві останніх десятиліть – є багатоаспектною й комплексною, і водночас цілісною попри різні сфери та прояви. Сталість – риса, іманентно притаманна живій природі (екосистемам), а також максимально близьким до природи доцивілізаційним (традиційним) людським спільнотам. Що стосується сучасних організаційних структур (установ, відомств, організацій), то «сталість», як правило, є або зовнішньою щодо них вимогою або рисою, якої ще тільки заплановано (відповідно до стратегій, концепцій або політик) набути [4].

Коли ж певна установа (організація) демонструє сталість як засаду свого повсякденного функціонування – проявлену у її організаційній структурі, принципах функціонування та конкретних заходах-проектах реальності – вона стає цінним об'єктом дослідження. У рамках дослідження Корпусу інженерів Армії США, що провадиться зараз Центром досліджень на предмет запозичення досвіду при реформуванні Державної спеціальної служби транспорту, з'ясувалося, що Корпус є саме таким «кейсом» сталості. Виявлені нами ознаки та аспекти сталості цієї американської урядової установи можуть становити інтерес для подальших прикладних досліджень сталості у сфері оборони, так і для дослідників сталості як явища широким колом дослідників.

Довга інституційна історія, досвід реалізації сотень проектів (зокрема великомасштабних), багатомільярдне бюджетне фінансування закладають підвалини для сталості у позитивному, але також і в негативному (непідвладність змінам, функціонування заради своїх власних, а не державних та суспільних інтересів) сенсах, за що Корпус постійно зазнавав і продовжує зазнавати критики. Але прикметно, що цей аспект врівноважується протилежним: значна частина діяльності здійснюється за «командним» (гнучкість) та «проектним» (проект створюється під

конкретну проблему, після вирішення якої припиняє існування) принципами [4].

Корпус інженерів має значний штат (близько 37 тисяч працівників) та бюджет (майже 4 мільярди доларів) [3]. Але при цьому переважна більшість проєктів виникає, розробляється та втілюється не на центральному (або навіть регіональному), а на низовому (районному) рівні, до того ж – у співпраці з місцевим бізнесом.

Одна із засад сталого розвитку – врахування інтересів та потреб майбутніх поколінь також, а не лише потреб та інтересів сьогодення, темпоральна сталість. У діяльності Корпусу темпоральна сталість зумовлена його тривалою історією. З одного боку, це зумовлює велику увагу до історичних досліджень, збереження пам'яті (інституційної історії, у якій відбивається історія американської нації загалом, пам'ять про найважливіші події). Попри те, що Корпус є військовою, армійською інституцією, турбота про довкілля є одним з його пріоритетних (зокрема, за кількістю проєктів та обсягами витрат) напрямів діяльності. Це і очищення та відродження земель військового призначення, відновлення популяцій птахів, боротьба з інвазійними видами, а також відновлення на рівних цілих екосистем (програма відновлення екосистеми Еверглейдс у Флориді).

Досвід Корпусу інженерів – конкретний випадок прояву універсальної дилеми, що стосується сталості. Аналіз діяльності Корпусу інженерів, системи підготовки кадрів і наукової роботи показав ефективність діяльності регіональних управлінь Корпусу інженерів, що є підґрунтям для рекомендацій щодо вдосконалення (оптимізації) організаційної структури системи управління Держспецтрансслужби.

До прикладу, як зазначають В. П. Будз, І. В. Светлічний та С. В. Шумлянський, створення безпечних умов життєдіяльності українських громадян та відновлення виробничого потенціалу України можливе на основі якісного гуманітарного розмінування. Гуманітарне розмінування – це перший з майбутніх кроків, який необхідно виконати після завершення військових дій з метою створення передумов економічного, технологічного та демографічного розвитку України [5].

Удосконалення системи управління передбачає створення та діяльність регіональних управлінь із повноваженнями щодо здійснення керівництва силами та засобами відповідно до їх зони відповідальності, володіння оперативною ситуацією в реальному часі за умов швидко змінюваної тактичної обстановки для прийняття відповідних управлінських рішень з метою уникнення втрат серед особового складу та своєчасного виконання завдань за призначенням тощо. Результатами даної роботи є рекомендації щодо вдосконалення (оптимізації) системи управління та організаційної структури Держспецтрансслужби, зокрема доцільності створення регіональних управлінь, центрів, окремих підрозділів, військових частин тощо.

Література:

1. Про Державну спеціальну службу транспорту. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-IV>
2. U.S. Army Corps of Engineers Headquarters. *Army Corps of Engineers Headquarters Website*. URL: <https://www.usace.army.mil/>
3. Хоменко Є. В., Светлічний І. В., Чеханюк Б. Є., Бондар В. Ю. Історичний розвиток корпусу інженерів армії США. *International electronic scientific journal "Science Online"*. 2025. №2. С. 6–21. DOI: <http://dx.doi.org/10.25313/2524-2695-2025-2-06-21>.
4. Шумлянський С. В., Хоменко Є. В., Светлічний І. В. Сталість як засада функціонування військових інституцій (на прикладі Корпусу інженерів Армії США). *Сталий розвиток економіки, підприємств та суспільства*. м. Івано-Франківськ. 2025. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15383186>.
5. Будз В. П., Костира С. В., Светлічний І. В. Розмінування як основа повоєнного відновлення України. *Воснні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*. 2025. С. 128–130. URL: https://tntu.edu.ua/storage/pages/00001091/Zbirnyk_VC-2025.pdf

ПОДАТКОВІ РІЗНИЦІ ПРИ ВИЗНАЧЕНІ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Хомутенко Віра Петрівна

*кандидат економічних наук, професор, судовий експерт
Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Одеса, Україна*

Мотигін Дмитро Венедиктович

*завідувач сектору економічних досліджень та досліджень
у сфері інтелектуальної власності
Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Одеса, Україна*

Терещенко Сергій Олександрович

*старший судовий експерт сектору економічних досліджень
та досліджень*

у сфері інтелектуальної власності

*Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Одеса, Україна*

Як свідчить експертна та судова практика в останні роки збільшились випадки призначення судової економічної експертизи з питань документального підтвердження висновків податкової служби, в частині донарахування податку на прибуток за рахунок заниження податкових різниць по втратам від участі в капіталі та продажу корпоративних прав страховими компаніями.

Варто зазначити, що корпоративні права, відповідно до ч.1 ст. 96¹ Цивільного кодексу України, «це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства» (далі – ЦКУ) [1].

Корпоративні права зазвичай забезпечуються через володіння: часткою у статутному капіталі товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю, приватних підприємств, що посвідчено записом в установчих документах (статуті) (ст. 12 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2]; акціями, які теж є частиною статутного капіталу, але лише у приватних та публічних акціонерних товариств. Акція – це цінний папір, що випускається компанією-емітентом та наділяє його власника правом на володіння часткою в майні та управління акціонерним товариством (ст. 16 Закону України «Про акціонерні товариства») [3]; паєм, що є часткою у зареєстрованому капіталі, зокрема: у кооперативах, кредитних спілках, об'єднаннях співвласників багатоквартирних будинків. Як правило, пай – це майновий (грошовий) внесок (ч. 1 ст. 165 ЦКУ про виробничий кооператив [1], п. 2 ст. 33 Закону України «Про кредитні спілки» [4].

Придбання корпоративних прав страховими компаніями обліковуються як фінансові інвестиції, як правило за методом участі в капіталі інших платників або методом пропорційної консолідації. Метод участі в капіталі – це метод обліку, за яким інвестиції первісно визначаються за собівартістю, а потім коригуються до зміни частки інвестора в чистих активах об'єкту інвестування після придбання. Прибуток чи збиток інвестора включає частку інвестора в прибуток чи збиток об'єкта інвестування, а інший сукупний дохід інвестора включає його частку в іншому сукупному доході об'єкта інвестування, згідно положень МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані та спільні підприємства» [5].

Наприклад, ПрАТ СК «Х» володіло часткою у статутному капіталі ТОВ «У» номінальною вартістю 400 190 550,00 грн (собівартість інвестиції), що складало 98,09% від статутного капіталу об'єкта інвестування. За даними фінансового звіту про фінансовий стан ТОВ «У» його чисті активи станом на 30.09.2020 складалі 395 554,6 тис. грн (розрахунок: 407 988,2 тис. грн (статутний капітал) мінус 12 434,2 тис. грн (непокритий збиток = 395 554,6). В цьому випадку, згідно з методом участі в капіталі зміна вартості частки ПрАТ СК «Х» в чистих активах ТОВ «У» станом на 30.09.2020 становила 12 196,7 тис. грн (розрахунок: $12434,2 \cdot 98,09\% = 12196,7$).

У цьому випадку, ПрАТ СК «Х» повинно було у фінансовій звітності за 9 місяців 2020 визнати втрати від участі в капіталі ТОВ «У» у сумі 12197 тис. грн і відобразити цю суму у Звіті про фінансовий результати (Звіт про сукупний дохід (ф.2) у рядку 2255 «Втрати від участі в капіталі», у складі фінансового результату до оподаткування та розкрити цю інформацію у примітках до фінансової звітності (п. 3.19 розд. III Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності) [6].

Для підтвердження наявності цієї інформації, при проведенні експертизи, слід провести порівняльний аналіз даних рядка 2255 Звіту про фінансовий результат з даними реєстрів бухгалтерського обліку страхової компанії, в яких повинно було знайти відображення даної операції за дебетом рахунку 961 «Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства» та кредитом рахунку 143 «Інвестиції непов'язаним сторонам» у сумі 12 196 706,78 грн.

Відповідно до п.п. 140.5.3 п. 140.5 ст. 140 Податкового кодексу України фінансовий результат податкового (звітного періоду) збільшується на суму втрат від інвестицій в асоційовані, дочірні та спільні підприємства, розрахованих за методом участі в капіталі або методом пропорційної консолідації. З урахуванням цих вимог, у податковій декларації з податку на прибуток за звітний період, страхова компанія повинна була у додатку Р1 за рядком 3.1.5 розділу 3 «Різниця, які виникають при здійсненні фінансових операцій, зазначити у складі різниць, що збільшують фінансовий результат до оподаткування, відобразити суму у розмірі 12 196 707 грн, тобто відобразити визнані втрати від інвестицій у ТОВ «У».

У разі відсутності відображення цієї суми різниці у додатку Р1 за рядком 3.1.5, судовий експерт економіст робить висновок, щодо документального підтвердження висновку Акту податкової перевірки, щодо заниження об'єкту оподаткування податком на прибуток на суму 12 196 707 грн.

При експертному дослідженні операцій з продажу корпоративних прав, слід враховувати форму корпоративних прав, оскільки Податковим кодексом України, передбачено різні підходи в оподаткуванні від'ємного значення фінансового результату від продажу корпоративних прав. Зокрема, пп. 141.2.1 п. 141.1 ст. 141 Податкового кодексу

України передбачено, що фінансовий результат до оподаткування коригується: у сторону збільшення на суму від'ємного фінансового результату від продажу або іншого відчуження цінних паперів, відображеного в складі фінансового результату до НП(С)БО або МСФЗ або у сторону зменшення на суму позитивного фінансового результату від продажу або іншого відчуження цінних паперів, відображеного в складі фінансового результату до оподаткування податкового (звітного) періоду відповідно до НП(С)БО або МСФЗ (пп. 141.2.2 Податкового кодексу України).

При цьому, податковим законодавством не передбачено корегування фінансового результату до оподаткування на різниці за операціями з продажу та іншого відчуження корпоративних прав, виражених в іншій ніж цінні папери формі. Тому, у випадку експертного дослідження господарської операції з продажу його частки у статутному капіталі іншого підприємства, на підставі нотаріально завіреного договору куплі- продажу, по ціні нижчій чим їх номінальна вартість, то від'ємне значення отриманого фінансового результату, слід розглядати, як результат операції від продажу корпоративних прав у формі відмінній від цінних паперів.

Наприклад, ПрАТ СК «Х» у звітному податковому періоді здійснило продаж частки у статутному капіталі ТОВ «У» за ціною 379 726 350,00 грн при їх балансовій вартості – 387 993 843,00 грн (первісна вартість – 400 190 550,00 грн мінус сума їх знецінення – 12 196 707,00 грн). В бухгалтерському обліку страхової компанії, на підставі нотаріально завіреного Акту приймання передачі частки в статутному капіталі іншого підприємства, ця господарська операція відображена наступним чином: дебет рахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» і кредит рахунку 741 «Доходи від реалізації фінансових інвестицій» на суму 379 726 350,00 грн та дебет рахунку 971 «Списання фінансових інвестицій за собівартістю» і кредит рахунку 143 «Частки та паї в статутному капіталі інших підприємств» на суму 387 993 843,00 грн. Різниця між балансовою вартістю фінансової інвестиції і її продажною вартістю у розмірі 8 267 493,22 грн відображена у рядку 2270 «Інші втрати» Звіту про фінансовий результат ПрАТ СК «Х» за звітний період, що відповідає вимогам (п. 3.20 розд. III Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності) [6].

Вищенаведене свідчить, що від'ємне значення результату від господарські операції з продажу корпоративних прав у статутному капіталі іншого підприємства, по даним бухгалтерського обліку страхової компанії враховуються при визначенні показника фінансового результату до оподаткування, а не в складі податкових різниць на який коригується показник фінансового результату до оподаткування, з урахуванням вимог пп. 141.2.1 п. 141.1 ст. 141 Податкового кодексу України.

Таким чином, на нашу думку фінансовий результат від продажу корпоративних прав у формі відмінний від цінних паперів не враховується у складі податкових різниць на який коригується показник фінансового результату до оподаткування.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>
3. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>
4. Про кредитні спілки : Закон України від 14.07.2023 № 3254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text>
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28 (МСБО 28). Інвестиції в асоційовані підприємства : Стандарт Ради з Міжнар. стандартів бух. обліку від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_046#Text
6. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 № 433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА»

Целуйко Михайло Федорович

*кандидат юридичних наук, доцент, начальник
Чернігівського територіального управління
Державної судової адміністрації
м. Чернігів, Україна*

Усенко Олена Валеріївна

*кандидат юридичних наук, судовий експерт, завідувач
Чернігівського відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Чернігів, Україна*

Судова експертиза є важливою галуззю, яка відіграє ключову роль у забезпеченні правосуддя. Зміни у правовій системі, розвиток цифрових технологій та глобалізація освіти впливають на підготовку майбутніх фахівців [1]. Дослідження сучасних тенденцій у сфері навчання за цією спеціальністю є актуальним завданням. Крім того, постійне оновлення методів дослідження вимагає вдосконалення програм підготовки експертів, забезпечення відповідності міжнародним стандартам та використання новітніх технологій у навчальному процесі [2, с. 112].

У багатьох країнах навчальні програми за спеціальністю "Судова експертиза" зазнали змін, спрямованих на розширення міждисциплінарних знань [3]. Зокрема, інтегруються курси з кібербезпеки, цифрової криміналістики та штучного інтелекту. Значну увагу приділяють розвитку практичних навичок студентів, використанню симуляційних програм, що моделюють реальні ситуації експертних досліджень. Також підвищується вимога до знань студентів у сфері міжнародного права та стандартів судової експертизи, що дозволяє готувати спеціалістів для роботи у глобальному контексті [4].

Новітні технології відіграють важливу роль у підготовці експертів. Використання віртуальних лабораторій, штучного інтелекту для аналізу доказів та симуляційних програм дозволяє студентам здобувати практичні навички у безпечному середовищі. Використання технологій доповненої реальності (AR) та віртуальної реальності (VR) забезпечує можливість взаємодії з віртуальними доказами, що підвищує ефективність навчального процесу. Крім того, широке впровадження електронних освітніх платформ дає змогу отримувати доступ до навчальних матеріалів у будь-який час, що сприяє самостійному навчанню студентів [3].

Значна увага приділяється міжнародним програмам обміну, стажуванням та спільним науковим дослідженням [1]. Це сприяє впровадженню кращих світових практик та підвищенню рівня підготовки випускників. Важливу роль відіграє співпраця між університетами та правоохоронними органами інших країн, що дозволяє студентам отримувати унікальний досвід роботи з реальними експертними випадками [4]. Також проводяться спільні конференції, форуми та наукові публікації, що сприяють обміну передовими методиками досліджень та удосконаленню навчальних програм у сфері судової експертизи [2, с. 112].

Однією з ключових проблем підготовки фахівців у сфері судової експертизи є недостатнє фінансування наукових досліджень і технічного забезпечення навчальних закладів. Вирішенням цієї проблеми може стати залучення інвестицій, розвиток державно-приватного партнерства та співпраця з міжнародними організаціями.

Ще однією проблемою є нестача кваліфікованих викладачів із практичним досвідом у галузі судової експертизи. Рішенням може бути запровадження програм підвищення кваліфікації викладачів,

стажування у правоохоронних органах та участь у міжнародних наукових проєктах.

Крім того, швидкий розвиток технологій створює проблему відставання навчальних програм від реальних викликів професії. Оптимальним шляхом вирішення є регулярне оновлення навчальних курсів, інтеграція новітніх технологій у процес навчання та розширення співпраці між освітніми закладами і правоохоронними структурами.

Пандемія COVID-19, зростання кіберзлочинності та розвиток цифрових технологій змушують університети адаптувати навчальні програми, впроваджуючи дистанційне навчання, онлайн-практикуми та інші інноваційні підходи. Збільшення кількості дистанційних судових процесів вимагає від експертів знань у сфері електронних доказів, цифрової криміналістики та роботи з великими даними. Крім того, сучасні виклики ставлять перед навчальними закладами завдання забезпечення етичної підготовки експертів, які повинні дотримуватись найвищих стандартів чесності та об'єктивності у своїй діяльності [3].

Сучасні тенденції у здобутті вищої освіти за спеціальністю "Судова експертиза" демонструють активну адаптацію до викликів часу. Використання цифрових технологій, міждисциплінарний підхід та міжнародне співробітництво сприяють підготовці висококваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно працювати у сучасних умовах [2, с. 112]. Оновлення навчальних програм відповідно до міжнародних стандартів, інтеграція сучасних технологій та розвиток співпраці між науковими установами та правоохоронними органами забезпечують якісну підготовку фахівців у галузі судової експертизи [4].

Література:

1. American Academy of Forensic Sciences. (2022). Forensic Science Education and Training. Retrieved from URL: <https://www.aafs.org> (дата звернення: 18.04.2025).
2. International Association for Identification. (2021). Advancements in Digital Forensics Education. *Forensic Journal*, 45(3), 112.
3. National Institute of Justice. (2020). Trends in Forensic Science Education. Retrieved from URL: <https://nij.ojp.gov> (дата звернення: 18.04.2025)
4. Smith, J., & Brown, K. (2019). The Role of Virtual Reality in Forensic Science Training. *Journal of Forensic Research*, 38(2), 85.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧИХ ТА КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТИЗ ТОВАРІВ З АЛЬТЕРНАТИВНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ЕНЕРГІЇ

Ціжма Юрій Іванович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та прикладної економіки
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Ціжма Оксана Анатоліївна

*старший викладач кафедри підприємництва, торгівлі
та прикладної економіки
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника,
судовий експерт за спеціальністю 12.1 – визначення вартості машин,
обладнання, сировини та споживчих товарів
Івано-Франківського відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
м. Івано-Франківськ, Україна*

Зростаюче значення альтернативних джерел енергії (АДЕ) у сучасному світі, спричинене екологічними викликами та прагненням до енергетичної незалежності, зумовлює появу нових видів товарів, що використовують ці технології. Від сонячних панелей і вітрогенераторів до електромобілів та систем накопичення енергії – ринок АДЕ стрімко розвивається. Разом з цим, виникає гостра потреба у вдосконаленні та адаптації інструментів товарознавчої експертизи для забезпечення якості, безпеки та відповідності цих товарів встановленим стандартам. Ця доповідь присвячена аналізу перспектив розвитку товарознавчих експертиз товарів з альтернативними джерелами енергії, викликів, що стоять перед цією сферою, та шляхів їх подолання.

Наразі проведення товарознавчих експертиз товарів з АДЕ стикається з низкою специфічних викликів:

- технологічна складність: товари з АДЕ часто є високотехнологічними та інтегрованими системами, що вимагає глибоких знань у галузі електроніки, матеріалознавства, фізики та інженерії, відтак потрібно залучення фахівця із спеціальними знаннями;

- відсутність уніфікованих стандартів: попри зусилля щодо стандартизації, для багатьох новітніх товарів з АДЕ ще не розроблені всеосяжні національні та міжнародні стандарти, що ускладнює об'єктивну оцінку їхньої якості та безпеки;

- динамічність ринку: стрімкий розвиток технологій АДЕ призводить до швидкої зміни модельного ряду товарів, появи нових матеріалів та інженерних рішень, що вимагає постійного оновлення знань та в окремих випадках обладнання для експертизи;

- необхідність спеціалізованого обладнання: для проведення комплексних експертиз товарів з АДЕ потрібне дороге та високоточне вимірювальне та тестове обладнання, що може бути недоступним для багатьох експертних установ;

- екологічні аспекти: експертиза має враховувати не лише функціональні характеристики, а й екологічний слід товару протягом усього його життєвого циклу – від виробництва до утилізації.

Попри існуючі виклики, перспективи розвитку товарознавчих експертиз товарів з АДЕ є значними та багатообіцяючими:

1. Розробка та імплементація уніфікованих стандартів для різних видів товарів з АДЕ. Це включає

- стандарти якості та безпеки: розробка чітких критеріїв для оцінки продуктивності, надійності, довговічності та безпечності сонячних панелей, вітрогенераторів, інверторів, акумуляторних батарей тощо.

- стандарти експлуатації та технічного обслуговування: визначення вимог до монтажу, підключення, експлуатації та регулярного обслуговування систем АДЕ.

- екологічні стандарти: встановлення вимог до матеріалів, процесів виробництва та методів утилізації, спрямованих на мінімізацію негативного впливу на довкілля.

2. Запровадження інноваційних методів експертизи;

- неруйнівний контроль: застосування методів, що дозволяють оцінювати стан і властивості матеріалів та компонентів без їх пошкодження (наприклад, ультразвукова дефектоскопія, рентгенографія, тепловізійна діагностика);

- використання штучного інтелекту та машинного навчання: розробка систем, які аналізують великі обсяги даних (Big Data) від тестових випробувань, експлуатації та виробничих процесів для виявлення закономірностей, прогнозування відмов та підвищення точності експертних висновків;

- віртуальна та доповнена реальність: використання VR/AR для дистанційної діагностики, навчання експертів та візуалізації складних технічних систем.

3. Спеціалізація та підвищення кваліфікації експертів, що мають глибокі знання у специфічних галузях АДЕ, зокрема для цього необхідна розробка спеціалізованих навчальних програм, міжнародна співпраця – обмін досвідом та знаннями між експертними установами різних країн, створення науково-дослідних центрів задля фокусування на вивченні нових технологій та розробці методик експертизи.

4. Цифровізація та автоматизація процесів:

- впровадження цифрових технологій дозволить оптимізувати процеси експертизи:
- електронний документообіг: Спрощення ведення документації, прискорення обміну інформацією.
- створення баз даних: Накопичення та систематизація інформації про товари з АДЕ, результати експертиз, нормативні документи.
- дистанційна експертиза: Можливість проведення частини експертних робіт віддалено, що зменшить часові та логістичні витрати.

5. Розвиток лабораторної бази – модернізація та оснащення експертних лабораторій сучасним обладнанням є критично важливим: кліматичні камери, системи симуляції навантажень, високоточні вимірювальні прилади

Перспективи розвитку проведення товарознавчих експертиз товарів з альтернативними джерелами енергії є величезними та тісно пов'язані з динамічним розвитком самого ринку АДЕ. Для успішного впровадження цих перспектив необхідні скоординовані зусилля на державному рівні, у промисловості, наукових установах та експертному середовищі. Розробка та імплементація уніфікованих стандартів, запровадження інноваційних методів, спеціалізація та підвищення кваліфікації експертів, цифровізація процесів та розвиток лабораторної бази – це ключові напрямки, які забезпечать якість, безпеку та довіру споживачів до товарів з альтернативними джерелами енергії, сприяючи сталому розвитку енергетики майбутнього.

Література:

1. Петренко О. С., Коваленко І. В. Інноваційні методи оцінки якості сонячних панелей в умовах експлуатації. *Відновлювана енергетика*. 2023. № 1. С. 45–52.
2. Сидоренко В. М. Використання неруйнівних методів контролю для діагностики вітроенергетичних установок. *Енергетика та електрифікація*. 2024. № 3. С. 67–74.
3. Григоренко Л. П. Роль штучного інтелекту у прогнозуванні терміну служби акумуляторних систем для відновлюваної енергетики. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія : Енергетика та комп'ютерні технології*. 2022. Вип. 2 (30). С. 112–119.
4. Міжнародне енергетичне агентство (IEA). *World Energy Outlook 2024*. Париж : IEA Publishing, 2024. 450 с. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2024> (дата звернення: 21.05.2025).
5. Міжнародне агентство з відновлюваних джерел енергії (IRENA). *Renewable Power Generation Costs in 2023*. Абу-Дабі : IRENA, 2024. 120 с. URL: <https://www.irena.org/publications/2024/Jan/Renewable-Power-Generation-Costs-in-2023> (дата звернення: 21.05.2025).

6. Trina Solar. Technical Specifications for Vertex Series PV Modules. Trina Solar, 2024. 15 p. URL: <https://www.trinasolar.com/en-global/products/vertex> (дата звернення: 21.05.2025).

ОБЛІК ТА ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ

Чабанюк Одарка Михайлівна

*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник лабораторії товарознавчих
та економічних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування
Львівського торговельно-економічного університету
м. Львів, Україна*

Лобода Наталія Олександрівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аналізу і контролю
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Нематеріальні ресурси – невід’ємна складова потенціалу підприємства, призначена для забезпечення економічної користі протягом тривалого періоду часу, яка не має уречевленої форми. Нематеріальні необоротні активи не мають фізичної субстанції. Об’єкти нематеріальних активів походять від юридичних прав або прав, що витікають з контракту. Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про нематеріальні активи та розкриття інформації про них у фінансовій звітності визначає НП(С)БО 8 «Нематеріальні активи». Нематеріальні активи – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований.

Нематеріальними (згідно НП(С)БО 8) вважаються немонетарні активи, які: не мають матеріальної форми; можуть бути ідентифіковані; утримуються підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, постачання товарів або послуг, в адміністративних цілях або для надання в оренду іншим особам.

До нематеріальних активів відносяться права користування надрами та іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою

інформацією, права користування земельною ділянкою, товарні знаки і торгові марки, фірмову назву, право на ноу-хау, програми для ЕОМ, авторські та суміжні з ними права тощо. Для обліку нематеріальних активів використовують рахунок 12 «Нематеріальні активи» (він є активним, балансовим) (рис. 1).

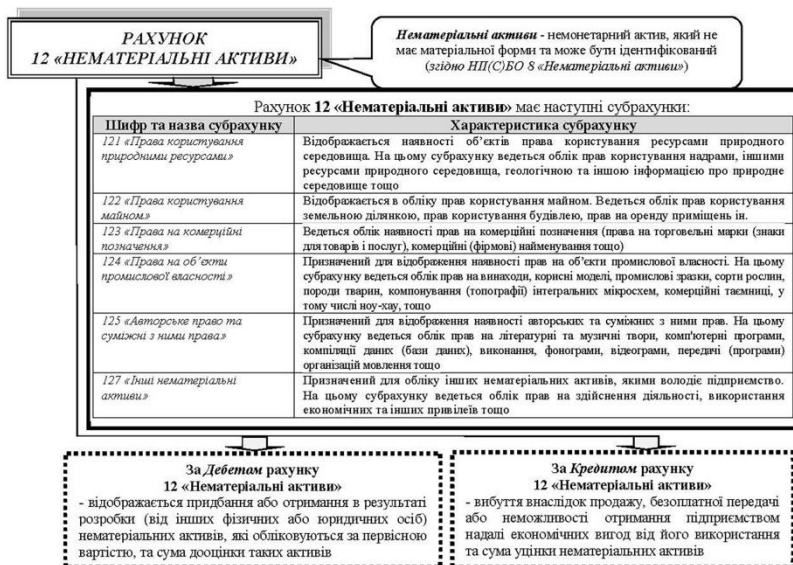


Рис. 1. Характеристика рахунку 12 «Нематеріальні активи» [5]

Враховуючи специфіку економічного змісту, нематеріальні активи які засвідчують права володіння, що не мають матеріальної форми, то не існує первинних форм, щодо оформлення руху нематеріальних активів. Основні юридичні документи, що підтверджують наявність нематеріальних активів:

- свідоцтво про право власності;
- витяг з реєстру власників виданий уповноваженими особами (реєстраторами, нотаріусами, емітентами);
- накази та інші виконавчі документи, які засвідчують права користування певними видами активів;
- ліцензії;
- сертифікати;
- патенти;
- інші документи юридичного характеру, що видані органами виконавчої влади окремими міністерствами, відомствами, установами, що мають право видавати дозвільні документи або підтверджують права власності, авторські права та права на винахід.

З метою ведення на підприємствах (в організаціях, установах тощо) обліку та контролю об'єктів права інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонувань (топографій) інтегральних мікросхем і раціоналізаторських пропозицій) Державний комітет статистики України наказом від 10 серпня 2004 р. № 469 затвердив форми первісної облікової документації та інструкцію щодо їх заповнення. Затверджено шість таких форм:

- Форма № ІВ-1 “Журнал реєстрації заявок на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, що подані в Україні”;

- Форма № ІВ-2 “Журнал реєстрації заявок на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, що подані до компетентних органів іноземних держав”;

- Форма № ІВ-3 “Журнал реєстрації використаних винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонувань (топографій) інтегральних мікросхем”;

- Форма № ІВ-4 “Журнал реєстрації раціоналізаторських пропозицій”;

- Форма № ГВ-5 “Заява про раціоналізаторську пропозицію”;

- Форма № ІВ-6 “Акт про використання об'єкта права інтелектуальної власності”.

Згідно з наказом Міністерства фінансів України від 22 листопада 2004 р. № 732 “Про затвердження типових форм первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів” діють такі форми первинних документів з обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів:

- Акт введення в господарський оборот об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (типова форма № НА-1);

- Інвентарна картка обліку об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (типова форма № НА-2);

- Акт вибуття (ліквідації) об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (типова форма № НА-3);

- Інвентаризаційний опис об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (типова форма № НА-4)

Власне, вищенаведені документи можуть бути об'єктами досліджень при вирішенні питань, пов'язаних з експертними дослідженнями операцій з нематеріальними активами [1, 3]. Однак, якщо затверджених форм первинних документів не передбачено, підприємство може застосовувати первинні документи, за аналогією документування основних засобів, зокрема:

- первинні документи бухгалтерського обліку підприємств (видаткові та прибуткові накладні, акти виконаних робіт, митні декларації (МД), акти приймання;

- передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів, акти на списання основних засобів, інвентарні картки обліку основних засобів,

акти введення в експлуатацію, розрахунки амортизації основних засобів, касові та платіжні документи та інші);

– реєстри бухгалтерського обліку підприємств (журнали, відомості, головні книги);

– податкова звітність та розрахунки складені суб'єктами господарювання стосовно оподаткування операцій з нематеріальними активами;

– акти ревізій, перевірок, аудиту з питань дотримання вимог податкового законодавства України;

– інші документи (договірна документація, статутні документи, висновки експертів інших спеціальностей та інші).

З метою віднесення вартості об'єктів нематеріальних активів на витрати діяльності підприємства, відповідно до Податкового кодексу, вони класифікуються за такими групами:

Таблиця 1

Класифікація груп нематеріальних активів та мінімально допустимі строки їх амортизації

Групи	Строк дії права користування
група 1 – права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище);	відповідно до правовстановлюючого документа
група 2 – права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);	відповідно до правовстановлюючого документа
група 3 – права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа
група 4 – права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 5 років
група 5 – авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 2 роки
група 6 – інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	відповідно до правовстановлюючого документа

До найпоширеніших питань, які ставляться на вирішення експерту судом чи органами досудового розслідування, стосовно операцій з нематеріальними активами можна віднести такі:

- Чи підтверджуються документально висновки акту перевірки (номер, дата) щодо формування первісної вартості об'єктів нематеріальних активів?

- Чи підтверджується документально висновки акту перевірки (номер, дата) щодо заниження податку на прибуток та податку на додану вартість від здійснення господарських операцій з ліквідації (списання) нематеріальних активів суб'єктами господарювання?

- Чи підтверджується документально та нормативно відображення у податковому обліку підприємства нарахування амортизації нематеріальних активів за певний період?

- Чи підтверджується документально встановлений за актом перевірки контролюючого органу фінансовий результат за операціями з нематеріальних активів (найменування підприємства) за період (зазначається період) у розмірі (наводиться сума)?

- Чи підтверджується документально зазначене в акті контролюючого органу (зазначаються реквізити акту перевірки) заниження об'єкта оподаткування (зазначається найменування установи, організації) за період (зазначається період) і донарахування до сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету (зазначається яких)?

- Чи відповідають визначені та задекларовані підприємством (найменування підприємства) доходи за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?

- Чи відповідають визначені та задекларовані витрати підприємством (найменування підприємства) за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України? [2].

Таким чином, при організації облікових та експертних процедур операцій з нематеріальними активами слід керуватись вимогами НПСБО 8 «Нематеріальні активи» стосовно визнання, класифікації та оцінки об'єктів; стосовно правильності нарахування амортизації – вимогами Податкового кодексу України, стосовно експертних досліджень – інструктивно-методичним забезпеченням Міністерства юстиції України.

Література:

1. Воронко Р. М., Чабанюк О. М. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання /Р. М. Воронко, О. М. Чабанюк, М. Ю. Чік, Воронко О. С. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету* [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. Вип. 67. 92 с. (Економічні науки). DOI: 10.36477/2522-1205 DOI: 10.36477/2522-1205-

2022-67 Електронна версія: <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/> (с. 13-20).

2. Звіт про науково-дослідну роботу / Методика дослідження оподаткування окремих операцій з основними засобами. ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса». 2022.

3. Лобода Н. О., Чабанюк О. М., Сенишин Б. Б. Податковий контроль у структурі фіскальної політики (функціональний аспект). *Бізнес Інформ*. 2021. № 3. С. 148–155. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001261167>

4. Чабанюк, О. М. «Аспекти проведення досліджень у сфері оподаткування». (2024).

5. Чабанюк, О. М., Лобода Н. О. Бухгалтерський облік: у схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Алерта, 2023.

6. Мединська, Т., Чабанюк, О., & Малець, А. (2017). Спеціальні податкові режими в контексті реформування Податкового кодексу України. *Сталий розвиток економіки*, 4(37), 162–168. вилучено із <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/234>

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ РЕПАТРІЙОВАНИХ ТРУПІВ

Чадюк Валерія Олександрівна

доктор філософії,

асистент кафедри судової медицини,

медичного та фармацевтичного права

Івано-Франківського національного медичного університету

м. Івано-Франківськ, Україна

Сорока Оксана Ярославівна

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри судової медицини, медичного

та фармацевтичного права

Івано-Франківського національного медичного університету

м. Івано-Франківськ, Україна

Судово-медична експертиза репатрійованих трупів є актуальною проблемою сучасної судової медицини, особливо в умовах збройного конфлікту, масової міграції та глобалізації. Процедура репатріації тіл загиблих громадян передбачає складний комплекс організаційних, правових та медичних заходів, що потребує чіткої міждисциплінарної взаємодії та дотримання міжнародних стандартів. Однак, на сьогодні

відсутні уніфіковані підходи до судово-медичного дослідження репатрійованих трупів, що створює значні перешкоди для встановлення причин смерті та забезпечення юридичних прав родичів померлих [1, с. 233].

Метою дослідження є визначення особливостей проведення судово-медичної експертизи репатрійованих трупів та розробка рекомендацій щодо оптимізації процедури дослідження.

Під репатріацією трупів розуміється міжнародне транспортування тіл померлих до країни їхнього громадянства або постійного проживання. Судово-медична експертиза таких випадків характеризується низкою особливостей, зумовлених впливом різних факторів: тривалістю транспортування, умовами зберігання тіла, первинними діями з тілом у країні смерті, наявністю супровідної документації [2, с. e13155]. За даними ВООЗ, щороку у світі здійснюється понад 50 000 репатріацій тіл, і цей показник має тенденцію до зростання. Процедура репатріації передбачає дотримання специфічних вимог різних країн щодо підготовки тіла, використання спеціальних герметичних контейнерів, отримання міжнародних дозволів та оформлення митної документації. Особливо складною є репатріація у випадках інфекційних захворювань, коли діють додаткові обмеження та протоколи біобезпеки. У таких ситуаціях судово-медичним експертам необхідно враховувати потенційні ризики при роботі з біологічним матеріалом та застосовувати відповідні захисні заходи.

Основними проблемами, з якими стикаються судово-медичні експерти при дослідженні репатрійованих трупів, є посмертні зміни, що розвинулися під час транспортування, можливе попереднє бальзамування тіла, що впливає на результати лабораторних досліджень, та невідповідність стандартів документації різних країн. Особливої уваги потребує дослідження трупів, репатрійованих із зон військових конфліктів, де можливе проведення неякісного первинного дослідження або його відсутність взагалі. Додатковою складністю є необхідність диференціації між травматичними ушкодженнями та артефактами, що виникли внаслідок транспортування або проведення косметичних процедур для поховання. Важливим аспектом є також дослідження трупів з вираженими гнильними змінами, коли встановлення причини смерті ускладнюється руйнуванням тканин. У таких випадках особливого значення набуває гістологічне дослідження фрагментів внутрішніх органів з використанням спеціальних методик фарбування, що дозволяють виявити патологічні зміни навіть у тканинах з вираженими автолітичними процесами [3, с. 102373].

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про ефективність стандартизованого підходу до судово-медичної експертизи репатрійованих трупів, який включає обов'язковий рентгенологічний скринінг, розширене токсикологічне дослідження та застосування додаткових методів візуалізації (КТ, МРТ) у складних випадках [4, с. 62]. У країнах, які впровадили протоколи роботи з репатрійованими трупами,

спостерігається підвищення якості експертиз та збільшення відсотка встановлених причин смерті. Досвід Міжнародного комітету Червоного Хреста показує ефективність застосування комплексного підходу до ідентифікації та дослідження репатрійованих трупів, який включає використання ДНК-аналізу, одонтологічного профілювання та комп'ютерної томографії. Особливо цінним є досвід Інтерполу у створенні міжнародних баз даних для ідентифікації жертв катастроф (DVI), які можуть бути використані при роботі з репатрійованими трупами. Впровадження таких методик в Україні дозволило б суттєво підвищити рівень судово-медичних експертиз та забезпечити відповідність міжнародним стандартам якості.

Важливим аспектом є також необхідність міжнародної правової гармонізації процедур, пов'язаних із репатріацією трупів. Берлінська угода про перевезення трупів (1937) та Страсбурзька угода про перевезення тіл померлих осіб (1973) встановлюють базові стандарти, однак не всі країни є їх учасниками [6, с. 189]. Це створює додаткові труднощі при оформленні документації та проведенні експертиз. Експерти Міжнародної асоціації судових медиків (IAFS) рекомендують розробку уніфікованих протоколів дослідження репатрійованих трупів, які б враховували особливості законодавства різних країн та специфіку транскордонного переміщення тіл [11, с. 412]. Важливим кроком у цьому напрямку стало прийняття Резолюції ВООЗ WHA71.15 "Про підготовку до та реагування на надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я", яка містить рекомендації щодо управління тілами померлих під час надзвичайних ситуацій та транскордонної співпраці [12, с. 73].

Впровадження єдиного алгоритму судово-медичної експертизи репатрійованих трупів дозволить підвищити якість досліджень, забезпечити достовірність встановлення причин смерті та відповідність міжнародним стандартам. Це особливо актуально для України в умовах збройного конфлікту та збільшення кількості репатріацій тіл загиблих громадян. Запропонований алгоритм має включати обов'язкову первинну документацію стану тіла при надходженні, всебічну фотофіксацію з масштабною лінійкою, рентгенологічне дослідження для виявлення сторонніх тіл, детальний зовнішній огляд з описом особливостей бальзамування, повне розтинання з вилученням біологічних зразків для лабораторних досліджень та повторне дослідження всієї супровідної документації [5, с. 102395]. У складних випадках доцільно застосовувати мультидисциплінарний підхід, залучаючи фахівців з різних галузей: антропологів, рентгенологів, токсикологів, генетиків. Особливу увагу слід приділяти випадкам репатріації тіл з регіонів збройних конфліктів, де існує необхідність документування воєнних злочинів відповідно до міжнародних стандартів, зокрема, Міннесотського протоколу Висновки:

1. Судово-медична експертиза репатрійованих трупів характеризується специфічними особливостями, зумовленими умовами

транспортування, попередніми маніпуляціями з тілом та різними підходами до документування у країнах смерті.

2. Основними викликами при проведенні таких експертиз є диференціація прижиттєвих ушкоджень від посмертних змін, оцінка впливу бальзамуючих речовин на результати лабораторних досліджень та інтерпретація медичної документації іноземних держав.

3. Оптимізація процедури судово-медичної експертизи репатрійованих трупів потребує впровадження стандартизованих протоколів дослідження, які включають обов'язкове застосування додаткових методів візуалізації та розширений спектр лабораторних досліджень.

4. Необхідною умовою підвищення якості експертиз є міжнародна гармонізація правових норм щодо репатріації трупів, уніфікація супровідної документації та налагодження ефективної взаємодії між судово-медичними службами різних країн.

Література:

1. Mehreen H., Rammal H. G., Schulenkorf N., Hassanli N. "Homeward bound": a systematic review of the repatriation literature. *International Studies of Management & Organization*. 2025. Vol. 55, № 2. С. 233–256.

2. Liao K. A. S. Infrastructuring repatriation: The Philippine sending state and the return of migrant workers caught in disruptions. *International Migration*. 2025. Vol. 63, № 1. e13155.

3. Gunas V., Mishalov V., Mykhaylenko O., Voroshilov K., Hrynychyshyna O., Makarenko O. Forensic-medical characteristics of penetrating wounds as manifestations of explosive trauma in the case of decomposed bodies examination. *Legal Medicine*. 2024. Vol. 67. 102373.

4. Савка І., Змієвська Ю. Судово-медична оцінка вогнепальних ушкоджень за даними експертних випадків. *Судово-медична експертиза*. 2024. № 2. С. 60–67.

5. Gunas M., Mishalov V., Voroshilov K., Petroshak O., Khyzhniak V., Makarenko O., Perebetiuk A. Manifestations of cruel, inhuman types of behavior and torture of Ukrainian military who died in captivity. *Legal Medicine*. 2024. Vol. 67. 102395.

ДО ПИТАННЯ РОЗРОБЛЕНOSTІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ ПРО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РЕЙДЕРСТВОМ

Чалий Богдан Юрійович

аспірант

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Протиправне заволодіння активами суб'єктів господарювання – одна зі злободенних проблем сьогодення. Економічна злочинність, як соціальне явище, характеризується цілим комплексом суспільно небезпечних наслідків, а тому вимагає своєчасного реагування, організації належної протидії з боку правоохоронних органів, а також у цілому активізації діяльності всього механізму держави в цьому напрямі.

Одним із доволі поширених суспільно небезпечних явищ є рейдерство. Проблема рейдерства, як кримінального правопорушення, у сучасній науці кримінального права тільки формується. Здебільшого вчені пропонують під механізмом учинення рейдерства розуміти кримінально-каране діяння, спрямоване на протиправне заволодіння чужою власністю, що може включати також і незаконні насильницькі або ненасильницькі дії, що спричиняють майнову та немайнову шкоду законним правам і інтересам суб'єктів господарювання, а також порушують у суспільстві правовідносини, пов'язані з власністю [1–3].

До норм кримінального закону, що встановлюють відповідальність за вчинення рейдерства, як правило, відносять такі злочини та кримінальні проступки: 1) ст. 205-1 КК України «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців»; 2) ст. 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності»; 3) ст. 206-2 КК України «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації»; 4) ст. 218-1 КК України «Доведення банку до неплатоспроможності»; 5) ст. 219 КК України «Доведення до банкрутства»; 6) ст. 222 КК України «Шахрайство з фінансовими ресурсами»; 7) ст. 231 КК України «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю»; 8) ст. 232 КК України «Розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках» [4–6]. Хоча такий підхід до тлумачення кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, є доволі широким, на нашу думку, він найбільш повно визначає ті

з них, котрі притаманні суб'єктам, які вдаються до реалізації злочинного умислу, пов'язаного із відчуженням будь-яких активів суб'єктів господарювання.

Проблема рейдерства не є новою для наукової спільноти. Навпаки, автори проєкту нового Кримінального кодексу України пропонують криміналізувати контроль над суб'єктом господарювання, котрий учинено шляхом використання завідомо фіктивних юридичних механізмів, що визначається як рейдерство. Автори проєкту наголошують, що такі протиправні дії можуть включати: 1) блокування або обмеження фактичного доступу до голосування акціонера, учасника, члена виконавчого чи іншого органу суб'єкта господарювання; 2) спотворення рішень зазначених органів; 3) порушення або обмеження переважного права на придбання цінних паперів цього суб'єкта господарювання. Крім того, у проєкті КК України передбачено відповідальність за порушення права на підприємницьку діяльність, доведення до неплатоспроможності, фіктивне банкрутство, незаконне використання комерційної або банківської таємниці й інші правопорушення у сфері господарської діяльності [7]. Таким чином, аналіз сучасних тенденцій злочинної діяльності засвідчує, що проблематика протидії рейдерству продовжить залишатися актуальною впродовж тривалого періоду часу.

У контексті забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, важливо використовувати усі передбачені кримінальним процесуальним законом заходи і розроблені криміналістичною методикою методи.

Неабияке значення у діяльності щодо протидії рейдерству відіграють спеціальні знання, потреба у використанні яких виникає, коли вирішення стратегічних і тактичних завдань розслідування перебуває за межами професійної компетенції представників сторони обвинувачення та суду. У випадках, передбачених законом, реалізація окремих форм спеціальних знань – узагалі є обов'язковою. З огляду на механізм кримінально-протиправної діяльності, типовим під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, є використання економічних знань, бухгалтерських, лінгвістичних, психологічних і психіатричних, медичних тощо.

Тому для впровадження ефективного та якісного реформування механізмів забезпечення економічної безпеки, захисту інтересів суб'єктів господарювання, необхідний ґрунтовний аналіз наявних проблем і подальше запровадження необхідних змін як на нормативному рівні, так і в контексті вдосконалення правозастосовної діяльності в межах проблематики використання спеціальних знань. Викладене сукупно засвідчує актуальність обраної проблематики та потребу розроблення її наукового забезпечення.

Проблеми теорії криміналістичної методики та деякі аспекти розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, використання у правозастосовній діяльності науково-технічних засобів та інших

напрямів протидії злочинності, зокрема й економічній, розкриті у працях Л. Аркуші, А. Волобуєва, В. Гусєвої, В. Журавля, І. Петрової, І. Пирога, О. Пчеліної, В. Пчолкіна, Р. Степанюка, В. Стратонова, В. Тищенко, К. Чаплинського, С. Чернявського, Ю. Черноус, В. Шевчука, В. Шепітька, М. Щербаковського, Б. Щура, В. Юсупова, О. Юхна та ін. Комплексному дослідженню проблематики використання спеціальних знань у кримінальному провадженні присвячені монографічні праці В. Галагана, В. Гончаренка, І. Гори, В. Гусєвої, А. Іщенко, Н. Клименко, М. Костицького, О. Мотляха, Г. Надгорного, І. Петрової, І. Пирога, М. Сегая, З. Соколовського, Е. Сімакової-Єфремян, А. Тимчишина, В. Шерстюка, М. Щербаковського та ін. Особливості їх використання під час розслідування певної категорії кримінальних проваджень проаналізовані в роботах Г. Бідняк, В. Бондара, В. Діденка, І. Галдецької, Є. Ковалевської, Ю. Ковальова, Н. Косміної, П. Кравчука, І. Куриліна, А. Лазебного, Є. Лук'янчикова, А. Мировської, А. Таранової, Н. Тимофєєвої, С. Торопова, Д. Хомича, О. Шевченка, О. Шрамка, А. Шульженко, В. Яшука та ін.

Незважаючи на значний внесок науковців щодо розроблення проблематики криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, варто констатувати відсутність на даний час системного дослідження питань, пов'язаних із використанням спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. Вважаємо, що це наукове знання має будуватися на системному аналізі стану наукового розроблення проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, визначенні поняття, сутності і форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування, визначенні правових та організаційних засад використання процесуальних і непроцесуальних форм використання спеціальних знань, розкритті особливостей призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної групи із вивченням їх об'єктів, предметів, завдань, проблемних питань, що виникають у правозастосовній практиці тощо. Саме такий комплексний підхід забезпечить належну наукову розробленість цієї актуальної для правничої науки і правозастосовної діяльності проблеми.

Література:

1. Гега П. Т., Пустовіт В. А. Сутність протиправного перерозподілу та відчуження власності в Україні (рейдерство). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1 (29). С. 29–36.
2. Григорчук М. В. Теоретико-методологічні засади правового захисту прав суб'єктів господарювання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2024. 495 с.
3. Тюленев С. А. Правові засади та форми захисту прав суб'єктів господарювання. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту*

імені Е. О. Дідоренка. 2024. № 2 (106) Ч. 1. С. 130–131. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.1.130-143>.

4. Гусева В. О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, елементи їх криміналістичних характеристик. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). С. 242–252. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.242-252>.

5. Тюленев С. А. Теоретичні та практичні основи криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусевої. Харків : Право, 2025. 382 с.

6. Титаренко С. С. Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2018. 262 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/dissertations/1/2.pdf> (дата звернення: 25.04.2025).

7. Проект Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 25.04.2025).

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Черемнова Антоніна Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент, вчений секретар
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Бачило Тетяна Сергіївна

*старший судовий експерт
Миколаївського відділення
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Миколаїв, Україна*

Судова експертиза сьогодні є розвиненою сферою наукової та практичної діяльності, що відіграє важливу роль у встановленні обставин кримінальних правопорушень, сприяючи ефективній роботі органів досудового розслідування та суду в забезпеченні законності й правопорядку. На сучасному етапі судова експертиза має у своєму

розпорядженні широкий спектр науково-технічних досягнень, накопичених людством. Проаналізувавши відповідні джерела, нами було досліджено витоки окремих напрямів судово-експертної діяльності.

«Колискою» судової експертології можна вважати Францію. Першою офіційною криміналістичною установою, що систематизувала методи ідентифікації злочинців за допомогою антропометрії та фотографії, був Департамент судової ідентифікації, створений у 1888 році при Паризькій префектурі поліції [2]. Його очолив Альфонс Бертільйон (1853 – 1914), відомий як винахідник першого наукового методу ідентифікації злочинців та зачинатель криміналістики. Бертільйон почав свою кар'єру у Паризькій префектурі поліції у 1879 році на посаді молодшого клерка. До його обов'язків належало копіювання на невеликі картки записаних описів злочинців, яких затримували щодня. Зрозумівши, що короткі описи практично марні для виявлення злочинців-рецидивістів, Бертільйон розробив та представив у 1882 році свою систему ідентифікації злочинців, яка базується на 11 тілесних вимірах та кольорі очей, волосся та шкіри, додавши стандартизовані фотографії злочинців до своїх антропометричних даних. Система Бертільйона виявилася успішною і її прийняли всі розвинені на той час країни. Його антропометричний метод виявлення рецидивістів став першим кроком до наукової кримінології. Існує думка, що його робота відіграла важливу роль у підвищенні довіри до поліцейських органів та у формуванні більш сприятливого почуття справедливості наприкінці XIX століття [1, 2, 3, 4].

Пізніше систему Бертільйона було замінено на дактилоскопію як основний метод ідентифікації. Сьогодні важко визначити основоположника дактилоскопії, оскільки майже одночасно, але незалежно один від одного, вчені з різних країн світу розробляли основи наукового вчення про дактилоскопію.

Зазвичай, це досягнення пов'язують із сером Френсісом Гальтоном, Едвардом Генрі та Хуаном Вучетичем [2]. Разом з цим, одним із перших європейців, які усвідомили цінність відбитків пальців для ідентифікації, був Вільям Джеймс Гершель (1833–1918), який почав використовувати відбитки пальців та долонь замість підписів під час своєї роботи магістратом у колоніальній Індії в 1850-х та 1860-х роках. Пізніше він співпрацював із Френсісом Гальтоном (1822–1911), англійським вченим, дослідником і провідною постаттю на початку історії евгеніки [6], чия робота призвела до створення першої системи класифікації відбитків пальців, впровадженої Скотланд-Ярдом у 1901 році [5].

Майже непомітним на той час залишився внесок шотландського лікаря Генрі Фолдса (1843–1930), який заклав основу саме для наукового вивчення відбитків пальців у кримінології під час перебування в Японії та виявлення відбитків пальців на стародавніх глиняних фрагментах японської кераміки. 28 жовтня 1880 року, ще перебуваючи в Японії, в науковому журналі «Nature» була опублікована перша

стаття Фолдса на цю тему під назвою «Про шкірні борозенки на руці». Вона містила визначний прогноз про те, що відбитки пальців можуть мати судово-медичне значення для ідентифікації. Лист Фолдса був першим у науковій літературі, в якому були запропоновані основні концепції системи ідентифікації за дактилоскопічними відбитками пальців, як ми її знаємо сьогодні. Однак через місяць після публікації статті Фолдса Гершель опублікував листа, також у журналі «Nature», в якому пояснив, що використовує відбитки пальців як засіб ідентифікації злочинців у в'язницях ще з 1857 року. Однак він використовував відбитки пальців лише як засіб підпису і не згадав про потенціал для судово-медичного використання. Пізніше Гершель опублікував ще один лист у журналі «Nature», повністю віддавши належне Фолдсу за його оригінальне відкриття. Це застереження залишилося непоміченим, на той час інші дослідники вже посіли місце Фолдса в історії. У 1892 році Френсіс Гальтон опублікував книгу про використання відбитків пальців, не згадуючи внесок Фолдса. У 1901 році Едвард Генрі, колишній колега Гальтона та комісар поліції Скотланд-Ярду, створив бюро зняття відбитків пальців. Зневірений Фолдс повернувся до життя поліцейського хірурга в місті Фентон, Стаффордшир. У 1922 році він продав свою практику та переїхав до Волстантона, де й пішов у засвіти незваним у 1930 році [7].

Аргентинський антрополог хорватського походження та поліцейський Хуан (Йосип) Вучетич (1858–1925), натхненний статтею з французького журналу «Revue Scientifique», в якій повідомлялося про експерименти Френсіса Гальтона з відбитками пальців та їх потенційне використання для ідентифікації, розробив власний метод класифікації відбитків пальців. 1 вересня 1891 року метод Вучетича почав офіційно застосовуватися для індивідуалізації злочинців в Аргентині, а в березні 1892 року Вучетич відкрив перше бюро дактилоскопії в Буенос-Айресі [8].

Ще однією важливою постаттю в історії дактилоскопії був американський лікар Генрі Пелуз ДеФоррест (1864–1948), який винайшов дактилоскоп – пристрій, який записує візерунки відбитків пальців. Новаторські зусилля ДеФорреста проклали шлях для подальшого широкого впровадження дактилоскопії як інструменту ідентифікації [9].

В Україні запровадженням дактилоскопічних методів займався Георгій Михайлович Рудий (1863–1918) – фундатор експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України, начальник Київського розшукового відділення, автор першої інструкції чинам розшукової поліції. Під час перебування у Відні, Георгій Михайлович придбав «Керівництво з дактилоскопії» радника поліції К. Віндта, в якому автор удосконалював систему класифікації папілярних узорів пальців рук, запроваджену англійцем Френсісом Гальтоном. Саме систему лікаря Віндта в подальшому було покладено в основу дактилоскопічної класифікації в Україні [10].

В ті ж самі часи, коли започатковувалися та впроваджувалися методи ідентифікації, бере свій початок і судова психологія.

У 1879 році у Лейпцигу німецький психолог Вільгельм Вундт (1832–1920) заснував першу у світі лабораторію експериментальної психології. Ця подія широко визнана як офіційне становлення психології як науки, відмінної від біології та філософії. Хоча багато людей працювали над становленням, розвитком та еволюцією сучасної психології, визначний внесок Вундта допоміг психології стати окремою науковою дисципліною, тому його вважають «батьком психології». Крім того, Вундт був першою людиною, яка називала себе «психологом». У нього також було чимало учнів, які згодом самі стали впливовими психологами, серед яких Едвард Бредфорт Тітченер, відповідальний за розвиток школи структуралізму, Джеймс Маккін Кеттелл – перший професор психології у США, Гренвілл Стенлі Холл – засновник першої експериментальної психологічної лабораторії у США [11].

На межі століть психологи почали виступати експертами-свідками у кримінальних процесах по всій Європі. У 1915 році німецький філософ і психолог Гуго Мюнстерберг (1863–1916) опублікував книгу «На місці свідка», в якій пропагував використання психології в юридичних питаннях [12].

Серед відомих піонерів експертології також варто згадати Віктора Бальтазарда (1872–1950), французького професора судової медицини, який започаткував методи балістики та аналізу волосся [1]. У 1910 році Віктор Бальтазард і Марсель Ламбер опублікували перше комплексне дослідження волосся людей і тварин. В результаті, під час однієї з судових справ жителя Франції Розелла Руссо була змушена зізнатися у вбивстві. У 1912 році Бальтазард дійшов висновку, що верстати для виготовлення стволів вогнепальної зброї ніколи не залишають абсолютно однакових позначок. Вивчивши зображення стволів та куль, він впевнився, що кожен ствол зброї залишає характерний набір витравлених канавок на кожній випущеній крізь нього кулі. Бальтазард був одним з перших, хто спробував ототожнити кулю зі зброєю. Проте знадобилося ще десятиліття, щоб балістика посіла належне місце в судовій експертології. Зрештою, вона була офіційно визнана в 1923 році, а в 1925 році в США створили Бюро судової балістики [13].

Узагальнюючи викладене, слід зауважити, що в межах короткого дослідження неможливо охопити всіх науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток експертної науки. Завдяки їхнім напрацюванням сьогодні сформовано широкий арсенал методик і досягнень. У даній роботі було згадано лише тих науковців, хто стояв біля витоків становлення цієї галузі. Сучасний рівень розвитку експертної діяльності покладає на нас, фахівців, обов'язок продовжувати наукові пошуки та удосконалювати методичні підходи до проведення судових експертиз.

Література:

1. Шафер, Елізабет Д. Ключові постаті в судовій науці [Електронний ресурс]. *EBSCOhost*. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/science/key-figures-forensic-science>
2. Альфонс Бертільйон [Електронний ресурс]. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/people/social-sciences-and-law/crime-and-law-enforcement-biographies/alphonse-bertillon>
3. Альфонс Бертільйон [Електронний ресурс]. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Alphonse-Bertillon>
4. Антропометрія [Електронний ресурс]. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/science/anthropometry>
5. Гершель, Вільям Джеймс [Електронний ресурс]. *Encyclopedia.com. Online Encyclopedia*. URL: <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/herschel-william-james>.
6. Галтон, Френсіс, сер [Електронний ресурс]. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/medicine/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/galton-francis-sir>
7. Генрі Фолдс [Електронний ресурс]. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/people/history/historians-miscellaneous-biographies/henry-faulds>
8. Вучетич, Хуан [Електронний ресурс]. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/vucetich-juan>
9. ДеФоррест, Генрі П. [Електронний ресурс]. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/deforrest-henry-p>
10. Рудий Георгій Михайлович [Електронний ресурс]. *Вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Рудий_Георгій_Михайлович
11. Вільгельм Вундт: піонер психології [Електронний ресурс]. *Verywell Mind*. URL: <https://www.verywellmind.com/who-is-the-father-of-psychology-2795249>
12. Коротка історія судової психології [Електронний ресурс]. *Verywell Mind*. URL: <https://www.verywellmind.com/history-of-forensic-psychology-2795254>
13. Бальтазард, Віктор [Електронний ресурс]. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/balthazard-victor>

МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ЕКСПЕРТІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ В УКРАЇНІ

Чернявська Олена Сергіївна

судовий експерт

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Положинцев Олександр Сергійович

молодший науковий співробітник

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

На сьогодні однією з основних засад зовнішньої політики України є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі (далі – ЄС) відповідно до закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [1]. Важливою частиною цього процесу є імплементація *acquis communautaire*, зокрема у сфері юстиції. У цьому аспекті вважаємо доцільним приділити увагу процесуальним питанням судової експертизи, а саме механізму залучення іноземних судових експертів для проведення експертиз та експертних досліджень.

В умовах повномасштабної війни рф проти України, питання залучення іноземних експертів набувають особливої актуальності у зв'язку з необхідністю розслідування воєнних злочинів для надання доказової інформації до Міжнародного кримінального суду, проведення досліджень, пов'язаних з опрацюванням ДНК-профілів загиблих та їх родичів з метою ідентифікації невпізнаних тіл та людських останків, а також створенням механізму відшкодування збитків заподіяних воєнною агресією рф. Це створює велике навантаження на національні державні судово-експертні установи та окремих фахівців, які є атестованими судовими експертами в Україні, що в свою чергу негативно впливає на ефективність судово-експертної діяльності та забезпечення принципу справедливого судочинства.

За загальними правилами, відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», особа може бути судовим експертом лише після проходження процедури атестації та присвоєння кваліфікації (що включає проходження підготовки в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України). Більше того, така особа має бути включена до державного реєстру атестованих судових експертів (ст. 9) [2].

На сьогодні, в Україні виділяють три основні механізми (способи) залучення іноземних експертів: «(1) для спільного проведення судових експертиз разом із судовими експертами державних спеціалізованих установ, (2) як спеціалістів у кримінальному провадженні; (3) у порядку на умовах міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3]. Так, відповідно до ст. 23 Закону України «Про судову експертизу» керівники державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами процесуального законодавства України [3]. З положення цієї статті випливає, що, по-перше, залучення іноземних експертів можливе у випадках призначення та проведення складних, частіше за все комісійних, повторних судових експертиз; по-друге, сторони захисту або відповідача фактично позбавлені можливості впливати на залучення конкретного іноземного фахівця до проведення дослідження, що може викликати їх недовіру до остаточного висновку експертної комісії.

Також варто зазначити, що із набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», ч. 1 ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) визначено, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка може, зокрема надавати висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [4]. Проте дане положення є доволі дискусійним з огляду на наявні правові колізії з нормами КПК України та Закону України «Про судову експертизу», що зумовлює її неоднозначне трактування.

Відповідно до ст. 20 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08.11.2001 за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше Сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше Сторін, що створили групу [5]. Відповідно до цього положення у квітні 2022 року було створено спільну слідчу групу (Joint Investigation Team, JIT) для розслідування воєнних злочинів, скоєних в Україні. До цієї групи, окрім України, також входять Литва, Польща, Естонія, Латвія, Словаччина та Румунія – держави, які зібрали велику кількість свідчень від українських біженців та тимчасово переміщених осіб [6]. Станом на лютий 2024 року дана група продовжила свою роботу ще на 2 роки.

Разом з тим, неврегульованим на сьогодні залишається механізм визнання висновків, складених іноземними експертами у національному судочинстві. Так, відповідно до Закону України «Про судову експертизу» при проведенні досліджень (крім судово-медичних та судово-психіатричних) використовуються виключно методики, що підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, що унеможливило використання висновку залученого іноземного експерта як належного допустимого доказу у розрізі кримінальних або цивільних проваджень [2]. При цьому, швидкий технологічний прогрес та глобалізаційні процеси зумовлюють необхідність модернізації існуючих національних методик проведення судових експертиз, а також впровадження зарубіжних наукових та практичних напрацювань у цій сфері. Водночас це дозволить залучати іноземних експертів з певних галузей знань для вирішення питань, із яких вони є більш кваліфікованими.

Також варто звернути увагу, що із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України), Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII на законодавчому рівні було закріплено такого учасника судового процесу як «експерт з питань права» (ст. 73 ЦПК України) [7]. Цим Законом передбачена можливість отримання висновку експерта у галузі права із виключного переліку питань, а саме: застосування аналогії закону чи аналогії права, а також змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі (ч. 1 ст. 114 ЦПК України). На сьогодні дедалі частіше при розгляді судових справ виникає необхідність застосування норм іноземного права. У цьому аспекті варто відмітити можливість в якості експерта залучати іноземного експерта, який володіє більш точними і повними знаннями про право, яке підлягає застосуванню.

Отже, із проведеного аналізу можна дійти висновку, що питання залучення іноземних експертів до проведення експертиз в Україні на сьогодні набуває особливої актуальності, однак чинне національне законодавство містить низку обмежень і правових колізій, що ускладнюють цей процес. Існуючі механізми регулюють участь іноземних фахівців у лише за встановлених спеціальних умов. Розширення можливостей залучення іноземних експертів, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, сприятиме підвищенню ефективності судочинства.

Література:

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 08.05.2025).

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 08.05.2025).
3. Красноборов О. В. Залучення іноземних експертів (спеціалістів) для проведення судових експертиз (досліджень) з метою ідентифікації особи: наукова стаття. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 521–524. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/121.pdf
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.05.2025).
5. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text (дата звернення: 08.05.2025).
6. Joint investigation team into alleged crimes committed in Ukraine. European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/joint-investigation-team-alleged-crimes-committed-ukraine>
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 у редакції від 13.08.2020 № 1618-IV. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 08.05.2025).

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: БАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ МЕРЕЖ УСТАНОВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Чечіль Юрій Олексійович

*доктор філософії у галузі права, директор
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Біла Вікторія Русланівна

*доктор юридичних наук, доцент, Український науково-дослідний
інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки
України
м. Київ, Україна*

Сферу судово-експертної діяльності визнано одним із пріоритетних напрямів реформування за для забезпечення правосуддя, діяльності органів правопорядку та прокуратури. Так п. 4.7. Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (далі – План заходів 2023–2027) [1] визначено, що одним із пріоритетних завдань є формування незалежної та ефективної системи судово-експертного забезпечення правосуддя загалом і діяльності органів правопорядку та прокуратури зокрема. Виконання цього завдання передбачається здійснити через прийняття низки нормативно-правових актів, якими пропонується: створити систему самоврядування судових експертів; запровадити рецензування висновку судового експерта; визначити граничні строки проведення судових експертиз; урівняти повноваження приватних і державних судових експертів; визначити кваліфікаційні вимоги до судових експертів; вдосконалити систему судово-експертних установ; встановити належні гарантії незалежності судово-експертної служби і доброчесності її працівників [1].

Вочевидь зазначений перелік напрямів розвитку системи судово-експертного забезпечення правосуддя не є вичерпним і відображає лише ті першочергові кроки, які передбачається зробити у межах реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України. Водночас, варто звернути увагу на те, що прийняття актів-планів доцільно здійснювати на основі стратегічного бачення розвитку системи судово-експертної діяльності в Україні. Таке бачення не обов'язково повинно знайти відображення у правовій формі, однак

повинно бути узгоджено суб'єктами судово-експертної діяльності. У цьому зв'язку доцільно вказати на підхід до формалізації напрямів розвитку судово-експертної діяльності в Європейському Союзі (далі – ЄС), де Бачення Європейського простору судової експертизи на 2030 рік [2], сформоване Європейською мережею судово-експертних установ (далі – ENFSI), виражене в організаційній формі, водночас зумовило прийняття Радою ЄС Плану дій для Європейського простору судової експертизи 2.0. (далі – План дій 2.0.) [3], як акту стратегічного планування розвитку судово-експертної діяльності ЄС до 2030 року.

Нами неодноразово аналізувались ці документи, тому лише зазначимо про їх системний характер, де перший розділ присвячено новим технологіям, другий – вдосконаленню правового забезпечення судово-експертної діяльності (наприклад, запровадження єдиного підходу до термінології та відображення інформації про об'єкт та хід дослідження за усіма видами судових експертиз; створення системи міжвідомчого та міжюрисдикційного обміну криміналістичними даними тощо) та впливу результатів судової експертизи на правосуддя, третій – забезпечення достовірності результатів судової експертизи, зокрема зменшення впливу людського фактору, сприяння підвищення рівня професійної компетентності судових експертів, а також обізнаності суддів, прокурорів адвокатів про можливості судової експертизи; підтримка процесів акредитації судово-експертних лабораторій [2, 3].

В контексті порівняння векторів змін, що пропонуються Планом заходів 2023–2027 та Планом дій 2.0. варто звернути увагу на підходи до встановлення належних гарантій незалежності судово-експертної служби і доброчесності її працівників. Питання незалежності судово-експертних служб не згадується у Плані дій 2.0., водночас, як було вказано вище, окремий розділ присвячено забезпеченню надійності та достовірності результатів судової експертизи.

Схожий підхід спостерігаємо в Сполучених Штатах Америки. Зокрема, Американською асоціацією директорів криміналістичних лабораторій (American Society of Crime Laboratory Directors; далі – ASCLD), що є міжнародно визнаною мережею фахівців у сфері судової експертизи та членом Міжнародного стратегічного альянсу судової експертизи (International Forensic Strategic Alliance; далі – IFSA) [4] серед пріоритетів своєї діяльності першим визначено етику та об'єктивність [5], які згідно з оприлюдненою у 2022 році Заяву про позицію щодо організацій-засновників судово-експертних лабораторій¹ (далі – Заява про позицію) [6], пропонується досягти через: високий рівень фінансування засновником судово-експертних установ, за для забезпечення гідного рівня оплати праці судового експерта, його постійного професійного розвитку, забезпечення сучасним

¹ У термінології Закону України «Про судову експертизу» – міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність – прим. авт.

обладнанням; наявність наукових та програмних політик (наприклад, політика управління персоналом, забезпечення якості, акредитації тощо); процедурної автономії, що включає можливість самостійно здійснювати свою діяльність відповідно до встановлених процедур, переглядати та контролювати виконання програмних політик, надавати конфіденційні висновки²; акредитацію (зокрема, відповідно до стандартів якості ISO), що включає розробку та дотримання кодексів етики; навчання з подолання упередженості та зменшення впливу людського фактору на висновки судового експерта.

Окрім належного фінансування та акредитації судово-експертних установ (зокрема за стандартом ISO/IEC 17025 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій») пріоритетами розвитку судово-експертної діяльності ASCLD названо: освіту, підготовку, сертифікацію та стандартизацію, поширення кращих практик. Зміст цих пріоритетів розкрито однаково, зокрема вказано на важливість розробки стандартних операційних процедур, уніфікації методів дослідження та їх стандартизованого використання в межах однієї експертної спеціальності в усіх лабораторіях-членах ASCLD. Наголошено на доцільність розробки, поширення та підтримки впровадження кращих практик науково-методичного, технологічного забезпечення, а також фінансової ефективності. Варто відмітити, що практики фінансової ефективності діяльності судово-експертних установ залишаються поза увагою у багатьох актах стратегічного планування, й не стають предметом дискусій у професійних колах. В той же час вказаний аспект безпосередньо впливає на інші напрями розвитку судово-експертної діяльності.

Останнім шостим пріоритетом названо розбудову консультативно-наглядової інфраструктури, що: «... як би не називалася та не була сформована, повинна мати консультативну (неконтрольну) функцію та складатися з осіб зі знаннями та розумінням судово-експертної діяльності, які могли б виявляти та допомагати вирішувати проблемні питання (legitimate concerns), а також дискредитувати необґрунтовану критику» [6]. Така пропозиція пов'язана з тим, що в США відсутній законодавчо визначений орган виконавчої влади, відповідальний за формування та реалізацію державної політики у сфері судово-експертної діяльності. В Україні вже сформовано відповідну інституцію – Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, що є постійно діючим, консультативно-

² У законодавстві України найближчим відповідником буде припис п. 4 ч. 5 ст. 69 КПК, згідно з яким судовий експерт зобов'язаний: «не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повинні бути будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати» – прим. авт

дорадчим органом, утвореним для розгляду питань судово-експертної діяльності, що мають міжвідомчий характер [7].

Підсумовуючи аналіз стратегічного бачення розвитку судово-експертної діяльності професійних мереж установ судових експертиз ЄС та США можемо назвати їх спільні ознаки: фокус на забезпечення надійності, достовірності, об'єктивності результатів судової експертизи, а не інституційну незалежність суб'єктів судово-експертної діяльності; подолання упередженості та зменшення впливу людського фактору на висновки дослідження; уніфікація та стандартизація підходів до навчання судових експертів, запровадження стандартних операцій процедур, тактик та технологій, їх однакове застосування в межах експертних спеціальностей; об'єднання зусиль суб'єктів судово-експертної діяльності у вирішення проблемних питань в межах постійно діючих платформ для діалогу.

Література:

1. План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#n12>
2. Vision of the European Forensic Science Area 2030. URL: <https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2021/11/Vision-of-the-European-Forensic-Science-Area-2030.pdf>
3. On the action plan for the European Forensic Science Area 2.0 : Council of the European Union Conclusions № 7152/23 9 March 2023. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7152-2023-INIT/en/pdf>
4. Member Organizations. URL: <https://www.ifsa-forensics.org/>
5. ASCLD Policy Library. URL: [https://www.asclد.org/asclд-policy-library/](https://www.asclد.org/asclد-policy-library/)
6. ASCLD-Position-Statement-on-Parent-Organizations. URL: https://www.asclд.org/wp-content/uploads/2022/11/2022_ASCLD-Position-Statement-on-Parent-Organizations_11_08_2022.pdf
7. Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України : постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 1994 р. № 778 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2024 р. № 1244). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-94-%D0%BF#Text>

ПРИВАТНИЙ ДЕТЕКТИВ ЯК СУБ'ЄКТ, ЗАЛУЧЕНИЙ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Чорний Віктор Анатолійович

аспірант

Класичного приватного університету

м. Запоріжжя, Україна

В Україні, останніми роками, внаслідок дії певних факторів, спостерігається зростання злочинності. Правоохоронні органи перевантажені кримінальними провадженнями, щодо розслідування тяжких та особливо тяжких правопорушень, або таких, що мають великий суспільний резонанс. На тлі зазначеного, розслідуванню малозначних правопорушень, які не мають великої суспільної небезпеки (але мають істотне значення для потерпілих та постраждалих), або правопорушень у справах приватного обвинувачення не приділяється належної уваги. Впровадження інституту приватних детективів, наділення їх відповідними правами дозволить знизити гостроту проблеми.

Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) до основних засад кримінального провадження віднесено змагальність сторін, що дозволяє, як стороні обвинувачення, так і стороні захисту самостійно надавати до суду докази і доводити їх переконливість [1, ст. 7]. Згідно законодавства, у збиранні та поданні до суду доказів, предметів, документів, клопотань, скарг, сторони кримінального провадження користуються рівними правами. Рівність також передбачена і при реалізації інших процесуальних прав, передбачених КПК України [1, ст. 22]. В той же час, сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав [1, ст. 26] і жоден не зобов'язаний доказувати свою невинуватість [2, ст. 62].

Таким чином, підозрюваний, обвинувачений, їхні захисники мають можливість знаходити та надавати органу, що проводить досудове розслідування або суду докази своєї невинуватості. Але, фізичним особам необізнаним в теренах вітчизняного кримінального процесуального законодавства, доволі складно здійснювати заходи зі встановлення, належним чином оформлення та зберігання доказів до моменту їх пред'явлення слідчому або суду. В такому випадку корисною буде допомога приватного детектива, який володіє професійними навичками здобуття необхідної інформації (відомостей) або інших доказів, що могли б свідчити про невинуватість підозрюваного або підсудного. Крім того, приватний детектив, як правило, добре обізнаний з особливостями функціонування правоохоронної та судової систем, і розуміє, в яких випадках надані до суду докази можуть бути визнані недопустимими з тих чи інших підстав. Виходячи

з викладеного, приватний детектив, дбаючи про інтереси клієнта, не тільки встановлюватиме докази його невинуватості, а й вживатиме заходів для їх належної фіксації, вилучення, збереження і використання в досудовому розслідуванні чи під час судового розгляду.

Зазначимо, що особливості вітчизняного законодавства суттєво обмежують можливості приватних осіб у здійсненні заходів, направлених на пошук доказів. Проведення будь-яких негласних заходів приватними особами, недержавними установами чи організаціями взагалі суворо заборонено.

У сфері гласних заходів отримання інформації варто зазначити, що чинне законодавство України не містить прямої заборони на їх здійснення, однак і не передбачає чіткої регламентації відповідної діяльності. Так, КПК України детально визначає процедури досудового розслідування, включно з порядком проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляд, допит, обшук, вилучення речових доказів тощо). Натомість щодо приватних детективів така деталізація відсутня. У практичній діяльності це породжує низку правових колізій. Зокрема, не врегульованим залишається питання щодо алгоритму дій приватного детектива у разі виявлення предметів чи документів, які можуть мати істотне значення для кримінального провадження (наприклад, гільзи, особисті речі, записки з погрозами, недопалки зі слідами ДНК тощо). Чинне законодавство не визначає, чи має приватний детектив право вилучати такі об'єкти, здійснювати їх огляд або повинен забезпечити їх збереження до прибуття уповноважених органів. Питання ускладнюється, якщо вказані об'єкти було виявлено в місці, що є публічно недоступним, хоча сам детектив перебував там на законних підставах. Таким чином, у сучасному правовому полі існує істотна прогалина щодо процесуального статусу приватних детективів у контексті збору доказової інформації. Це, у свою чергу, значно обмежує їхню здатність до ефективного та законного здійснення діяльності, спрямованої на захист інтересів клієнтів.

Зовсім інша картина спостерігається у зарубіжному законодавстві, зокрема в країнах англосаксонської системи права. У Великобританії, приватні детективи надають клієнтам широкий спектр послуг. Їх перелік наведено на офіційному сайті Асоціації британських слідчих (Association of British Investigators) [3]. До основних відносяться: розслідування шахрайства, встановлення місця знаходження людей та активів, подружні розслідування та судові експертизи (проведення огляду місця події, здійснення дактилоскопічної, графологічної та інших видів експертиз, аналіз комп'ютера та інших електронних пристроїв і т.д.), доставка юридичних документів, в т.ч. і повісток про виклик до суду тощо. У Великобританії приватні детективи, на цілком законних засадах, можуть здійснювати зовнішнє спостереження, в т.ч. і приховане [4]. Приватні детективи використовують широкий спектр технічних засобів (фото-, відеоапаратуру, GPS-трекери, оптичні прилади тощо), мають доступ до криміналістичної лабораторії

лондонської поліції та центральної поліцейської комп'ютерної системи, завдяки чому мають можливість швидко та на законних підставах отримувати величезний масив відомостей, що міститься в державних інформаційних базах та реєстрах [5]. Приватні детективи Великобританії фактично можуть самостійно проводити кримінальні розслідування, затримувати злочинців і передавати матеріали до суду [6]. Такі широкі можливості приватних детективів пояснюються особливостями англосаксонської системи права. У Великобританії право кримінального переслідування надається будь-якій особі. В англійському законодавстві порядок отримання доказів має вторинне значення. Звісно існує низка формальних процедур, яких необхідно дотримуватись, наприклад, при допиті свідка, вирішенні питання щодо допустимості показань з чужих слів, тощо. Але, більше значення має суть, наданих до суду фактів та їх оцінка відповідно до внутрішніх переконань особами, що беруть участь у судовому процесі. Потерпілий, постраждалий або інші особи, можуть здійснювати дізнання (збирати докази) та судово провадження особисто, шляхом залучення приватного детектива або звернутись до державних правоохоронних органів. В останньому випадку розслідування проводиться поліцією, а обвинувачення підтримує державний обвинувач [7]. Зібрані відомості можуть бути визнані доказами в суді, при дотриманні визначених законодавством вимог та після їх перевірки на засадах змагальності. При цьому, ким зібрані докази, державними правоохоронними органами або приватними детективами, значення не має. Таким чином, у справах приватного обвинувачення, в малозначних справах, що не мають великої суспільної небезпеки та в деяких інших, здійснення розслідування приватним детективом може бути більше швидким та ефективним, ніж розслідування державними правоохоронними органами.

Приклад Великобританії, де висока ефективність у сфері збору доказів досягнута завдяки відсутності жорсткої регламентації діяльності поліції і приватних детективів, показує нам можливі шляхи для вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері кримінального процесу та приватної детективної діяльності. Така модель дозволяє правоохоронним органам та приватним сищикам діяти більш гнучко, оперативно реагувати на зміни у криміногенній ситуації, застосовувати новітні методи збору доказів.

В українських реаліях, відсутність правової регламентації приватної детективної (розшукової) діяльності породжує юридичну невизначеність, що може ускладнювати правозастосування та створювати простір для зловживань або навпаки – для правового паралічу в нестандартних ситуаціях. Відсутність правового механізму реалізації повноважень у сфері збору інформації, обробки персональних даних, проведення приватних опитувань або спостережень тощо, обмежує права громадян щодо захисту своїх законних прав та інтересів, створює умови до недбалого виконання своїх службових обов'язків окремими правоохоронцями, а також до недовіри з боку судових органів до

матеріалів зібраних недержавними органами. У багатьох випадках суди не враховують докази, отримані приватними особами, через відсутність належного процесуального статусу останніх. З метою гармонізації та підвищення ефективності кримінального процесу, доцільно запровадити: чіткий перелік прав приватного детектива на етапі досудового розслідування; можливість процесуального закріплення їхнього статусу як осіб, що сприяють захисту або слідству; механізм контролю за законністю їх діяльності, аналогічний адвокатському нагляду та норми, що регулюють співпрацю між приватними детективами та слідчими органами, включно з питаннями збереження доказової сили інформації, зібраної приватно.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Рада. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 16.01.2025).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Рада. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>(дата звернення 16.01.2025).
3. Association of British Investigators. URL: <https://www.theabi.org.uk/> (дата звернення 21.01.2025).
4. The UK's Leading Private Investigator. Principal Investigations Logo. URL : https://www.principalinvestigations.co.uk/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 21.01.2025).
5. Вінгловська О. І. Шляхи імплементації кращого зарубіжного досвіду у сфері регулювання діяльності інституту приватних детективів. Проблеми сучасних трансформацій. 2023. № 10. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_10_2023 (дата звернення 21.01.2025).
6. Кузнецов В. Зарубіжний досвід здійснення приватної детективної діяльності. URL: <https://resonance.ua/zarubizhniy-dosvid-zdiysnennya-privat/> (дата звернення 21.01.2025).
7. Law. Extra safeguards on Post Office-style private prosecutions to be drawn up. Financial Times. URL: https://www.ft.com/content/a637fff0-8b23-4b1b-a5ae-0117bc884333?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 21.01.2025).

ВИКОРИСТАННЯ БАГАТО МОДАЛЬНИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ У РЕЖИМІ «ZERO-SHOT» ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ПОШКОДЖЕНЬ ІНФРАСТРУКТУРИ НА МІСЦЯХ ПРИЛЬОТІВ ЗАСОБІВ УРАЖЕННЯ ПО ВІДЕОЗАПИСАХ З КАМЕР БЕЗПІЛОТНИХ ПОВІТРЯНИХ СУДЕН

Чорний Сергій В'ячеславович

кандидат технічних наук, доцент,

провідний науковий співробітник

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

м. Харків, Україна

Сучасні конфлікти характеризуються використанням безпілотних повітряних суден (БПС) для вирішення широкого кола задач. У напрямку розслідування воєнних злочинів російської федерації (рф) в Україні аналіз відеозаписів з камер БПС є критично важливим для оцінки нанесених ворогом пошкоджень інфраструктури на місцях прильотів засобів ураження. Традиційні методи обробки відеозаписів вимагають великої кількості анотованих зображень для навчання моделей, обчислювальних ресурсів та часу обчислень, що є проблематичним у багатьох випадках. У цій роботі розглядається перспектива використання багато модальних мовних моделей (БММ) в режимі «нульового зображення» ("zero-shot") для автоматичного виявлення пошкоджених будівель на відеозаписах з БПС, без використання тренувальних наборів даних та тренування.

Виявлення пошкоджень будівель на відеозаписах є складною задачею через різноманітність типів пошкоджень (часткові руйнування, обвали, пожежі), зміни освітлення, кутів огляду та перекриття об'єктів.

Однак, у поточній ситуації війни рф проти України, отримання великої кількості анотованих зображень пошкоджених будівель та тренування моделей є складним завданням. Підхід "zero-shot" не вимагає від користувача бази спеціалізованих анотованих зображень і тренування моделі і тому є особливо привабливим у даному випадку.

Перевагами БММ у режимі "Zero-Shot" є [1]:

- відсутність потреби в анотованих даних, що значно спрощує процес розробки та дозволяє швидко адаптуватися до нових типів пошкоджень;

- заздалегідь навчені БММ не потребують навчання на конкретних анотованих зображеннях;

- БММ здатні узагальнювати знання та ідентифікувати пошкодження, навіть якщо вони відрізняються від тих, які були представлені під час попереднього навчання;

– гнучкість пере налаштування: текстові запити легко змінити для адаптації до різних типів пошкоджень.

Недоліками БММ є:

– точність БММ в режимі "zero-shot" може бути нижчою, ніж у моделей, навчених на спеціалізованих анотованих даних;

– потребує ретельного підбору поріг ймовірності ;

– якість та формулювання текстових запитів суттєво впливають на результати.

– БММ часто вимагають значних обчислювальних ресурсів для роботи, особливо при аналізі відеозаписів високої роздільної здатності.

Загальна технологія застосування БММ у режимі "zero-shot" для виявлення пошкоджених будівель на відеозаписах виглядає таким чином [2]:

1. Підготовка текстових запитів (prompts). Створення набору текстових запитів, які описують різні типи пошкоджень будівель. Важливо використовувати різноманітні формулювання для підвищення робастності.

2. Вилучення ознак з відеозапису. Відеозапис з камери БПС розділяється на кадри. Для кожного кадру витягуються візуальні ознаки за допомогою БММ.

3. Порівняння візуальних ознак з текстовими запитом. Візуальні ознаки порівнюються з кожним текстовим запитом, використовуючи метрику схожості (зокрема, cosine similarity). Модель оцінює ймовірність того, що знайдений об'єкт на відео кадрі відповідає опису в текстовому запиті.

4. Виявлення пошкоджених будівель. Кадри, для яких ймовірність відповідності одному з текстових запитів про пошкодження перевищує певний поріг, вважаються кадрами з пошкодженими будівлями.

Зазвичай етапи 2–4 виконуються відповідним програмним забезпеченням автоматично, а етап 1 виконується користувачем. Ефективність роботи заздалегідь тренованої моделі у режимі "zero-shot" залежить саме від цього етапу, тому розглянемо його особливості більш детально. Для більшості подібних БММ користувачу невідомі терміни що описують розшукувані об'єкти, які використані при її тренуванні і які (терміни) необхідно буде використати у вхідному тексті. Для вибору найбільш адекватних пропонується такий підхід. Вхідний текст створюється у вигляді якнайбільш широкого переліку синонімів об'єкта. Для випадку пошуку на зображеннях пошкоджених будівель перелік англійських синонімів отриманих автором із словника Google Translate приведений у Таблиці 1.

Для дослідження ефективності роботи БММ з вказаним переліком обрано наступні три моделі, які мають найвищий рейтинг користувачів та відповідне відкрите працевздатне програмне забезпечення:

– модель 1: owlvit-base-patch32 [3];

– модель 2: omdet-turbo-swin-tiny-hf [4];

– модель 3: owl2-base-patch16-ensemble [5];

Пороговий рівень ймовірності у дослідженні дорівнював 0 для отримання ймовірнісних характеристик усіх використаних термінів без винятку. Результати оцінки ймовірності відповідності синонімів до зображень пошкоджених будинків з тестового набору приведені у Таблиці 1.

Дослідження показує, що хоча тренувальний набір як такий не використовується для тренування моделі і час проведення обчислень ймовірностей суттєво менший за час тренування, але для вибору адекватних термінів для вхідного словника все ж необхідно мати певний набір зображень з об'єктами, що підлягають пошуку. Таке дослідження необхідно провести однократно перед застосуванням моделі.

Таблиця 1

Усереднені ймовірності відповідності синонімів зображенням

№	Синонім	модель 1	модель 2	модель 3
1	2	3	4	5
1	pull_down	2.56E-03	3.06E-02	7.62E-03
2	tear_down	1.68E-01	4.91E-02	2.52E-03
3	raze	1.94E-03	8.52E-03	1.25E-03
4	fell	1.35E-02	5.56E-02	6.60E-03
5	break_up	3.17E-02	8.67E-03	3.39E-05
6	wreck	6.41E-02	5.44E-02	7.16E-03
7	ruin	1.35E-01	4.45E-02	5.07E-02
8	smash	3.06E-04	2.62E-02	0.00E+00
9	shatter	3.12E-02	4.73E-02	0.00E+00
10	crash	1.27E-02	6.35E-02	3.85E-03
11	blast	4.09E-04	1.48E-02	0.00E+00
12	blow_up	8.39E-03	6.82E-02	5.09E-05
13	explode	0.00E+00	5.87E-02	4.32E-03
14	spoil	3.07E-03	2.24E-02	6.77E-03
15	disfigure	3.06E-04	3.65E-02	1.99E-02
16	mar	1.84E-03	1.37E-03	7.79E-03
17	blemish	3.58E-03	2.90E-02	6.54E-05
18	flaw	6.95E-03	7.59E-03	1.63E-05
19	deface	9.43E-02	3.09E-02	1.18E-04

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
20	scar	4.09E-04	4.42E-02	1.63E-05
21	injure	0.00E+00	1.25E-02	5.72E-04
22	harm	7.25E-03	1.45E-02	0.00E+00
23	damage	3.15E-02	8.75E-02	6.63E-01
24	lay_waste	2.34E-02	7.27E-03	1.03E-02
25	ravage	0.00E+00	1.37E-02	2.61E-03
26	disrupt	5.11E-04	3.12E-02	0.00E+00
27	frustrate	1.94E-03	3.61E-02	1.16E-03
28	blight	1.34E-02	1.24E-02	6.61E-02
29	crush	2.96E-03	1.98E-02	0.00E+00
30	quell	1.77E-02	2.33E-02	2.69E-03
31	quash	0.00E+00	1.21E-02	9.86E-03
32	dash	8.72E-02	3.46E-03	1.14E-02
33	vitiate	0.00E+00	0.00E+00	1.66E-02
34	devastate	3.07E-04	1.17E-02	7.35E-03
35	collapse	1.01E-01	3.94E-02	1.11E-01
36	broken	1.35E-01	6.22E-02	1.62E-04

У Таблиці 1 для кожної моделі виділені значення ймовірностей синонімів, що перевищують середній рівень для їх обраної кількості (1/36). Саме такі синоніми і слід вважати найбільш прийнятними (адекватними) для подальшого використання при пошуку пошкоджених будівель на відеокдрах з застосуванням відповідних БММ. Ймовірнісний поріг при подальшому використанні треба обирати найменшим з виділених у Таблиці 1 для обраної моделі. Слід зауважити, що переліки адекватних термінів виявилися різними для різних моделей. Їх перелік доцільно скоротити до виділених.

Таким чином, у роботі запропонований підхід до використання універсальних БММ у режимі "zero-shot" для пошуку пошкоджених будівель на основі створення словника синонімів та ймовірнісної оцінки їх адекватності і визначення ймовірнісного порогу для подальшого застосування моделі.

Використання моделей цього типу є перспективним підходом до автоматичного аналізу відеозаписів обстежень місць прильотів з БПС.

Література:

1. Hugging Face. *Zero-shot object detection*. URL: https://huggingface.co/docs/transformers/main/tasks/zero_shot_object_detection (дата звернення 13.05.2025).
2. Fei Pan et al. *Zero-shot Building Attribute Extraction from Large-Scale Vision and Language Models*. URL: <https://par.nsf.gov/servlets/purl/10502343> (дата звернення 13.05.2025).
3. Hugging Face. *Google. owlvit-base-patch32*. URL: <https://huggingface.co/google/owlvit-base-patch32> (дата звернення 13.05.2025).
4. Hugging Face. *Omlab. omdet-turbo-swin-tiny-hf*. URL: <https://huggingface.co/omlab/omdet-turbo-swin-tiny-hf> (дата звернення 13.05.2025).
5. Hugging Face. *Google. owl2-base-patch16-ensemble*. URL: <https://huggingface.co/google/owlv2-base-patch16-ensemble> (дата звернення 13.05.2025).

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАКТИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ТА КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЕВОЛЮЦІЇ

Шаповал Юлія Анатоліївна

аспірантка

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Кожне кримінальне провадження є за своєю сутністю процедурою пізнання події минулого (кримінального правопорушення), яке здійснюється шляхом застосування певних пізнавальних і засвідчувальних засобів. Встановлення обставин кримінального правопорушення можливе лише за його слідами, в дослідженні та фіксації яких значну роль відіграють спеціальні знання [1, с. 46].

Процес встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення значною мірою обумовлюється можливістю виявлення, фіксації, дослідження та інтерпретації його матеріальних слідів, що, у свою чергу, потребує залучення спеціальних знань, які відіграють ключову роль у формуванні доказів.

Судова експертиза виступає одним із визначальних механізмів встановлення об'єктивної істини, правової кваліфікації діяння, а також з'ясування вини чи невинуватості особи в межах кримінального провадження.

Під поняттям «судова експертиза» законодавець розуміє дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [2].

Беручи до уваги складність сучасних кримінальних проваджень, з огляду на стрімкий розвиток технологій, зміну характеру злочинності та необхідність дотримання стандартів справедливого судочинства, дотримання строків, воєнний стан в нашій країні тощо, судово-експертна діяльність потребує невинного розвитку та постійного вдосконалення. Дієва та дійсно ефективна судова експертиза забезпечує об'єктивність доказування, сприяє ухваленню обґрунтованих, законних і справедливих судових рішень, що є запорукою реалізації принципу верховенства права, та сприяє реалізації завдань кримінального судочинства в цілому.

У кримінальному процесі судова експертиза має роль подвійного значення: як спосіб отримання нових доказів (наприклад: виявити сліди певного злочину, потім встановити механізм їх утворення), та як механізм перевірки та уточнення вже зібраних доказів. Висновок експерта має особливий доказовий статус, оскільки ґрунтується на спеціальних знаннях, які недоступні учасникам провадження та розгляду без фахового аналізу, та визнається процесуальним джерелом доказів [3]. При цьому практика судочинства свідчить, що значна частина кримінальних проваджень базується саме на результатах експертних досліджень (наприклад: ДНК-аналізу, судових почеркознавчих, трасологічних, фоноскопичних, психіатричних, товарознавчих експертиз тощо).

До ключових очікуваних напрямків еволюції судово-експертної діяльності у кримінальному процесі можна віднести: впровадження уніфікованої термінології для опису результатів експертних досліджень у висновках експертів та створення відповідних інформаційних моделей; цифровізацію процесів експертних досліджень, зокрема їх фіксування; створення освітніх незалежних судово-експертних лабораторій та інститутів; дотримання критеріїв компетентності судових експертів; удосконалення процесуальної регламентації; інтеграція штучного інтелекту; впровадження якісних стандартів і процедур акредитації для лабораторій судової експертизи та сертифікації фахівців; міжнародна інтеграція; удосконалення методик проведення традиційних та створення новітніх методик проведення експертиз і формування нових класів та родів експертиз тощо.

Підсумовуючи наведене, зазначаємо, що судова експертиза являється невід'ємним елементом механізму здійснення справедливого правосуддя, а її ефективність безпосередньо впливає на досягнення завдань та цілей кримінального провадження – встановлення істини,

дотримання принципу верховенства права, та захист прав та свобод людини. Перспективи розвитку судово-експертної діяльності в Україні полягають насамперед у її цифровізації, використанні новітніх методик проведення експертиз та удосконалення існуючих, стандартизації процесів експертних досліджень, підвищенні рівня спеціалізації експертів та забезпеченні їхньої незалежності шляхом заборони впливу з боку органів досудового розслідування, суду, сторони захисту. Лише через запровадження комплексних реформ можна досягти високого рівня довіри до судово-експертних висновків, що сприятиме утвердженню принципу справедливого судочинства в Україні та довіри до суду.

Література:

1. Волобуєва О. О. Особливості діяльності спеціалістів і судових експертів під час досудового слідства. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. збірник / ДНДЕКЦ МВС України. Київ : Ін Юре, 2006. № 1(5). С. 41–46.
2. Про судову експертизу: Закон №4038-ХІІ від 25.02.1994 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
3. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон № 4651-VI від 13.04.2012 року [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.05.2025).

СУДОВА ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОКАЗУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ В ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Шаповалов Роман Анатолійович

кандидат економічних наук,

*начальник відділу Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Минуло понад три роки, як військова агресія російської федерації проти України набула широкомасштабного формату. Унаслідок вчинення загарбницьких дій російської федерації Україна зазнала і продовжує зазнавати суттєвих втрат у вигляді руйнувань цивільної та військової інфраструктури, знищення підприємств і установ різних форм власності, а також виробничих потужностей, що є важливими для критичної інфраструктури та економіки України в цілому.

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України [1], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [5] та Указ Президента України [6].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводится в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Загарбницька війна російської федерації є викликом як для економіки України в цілому, так і зокрема для оборонно-промислового комплексу.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» [3] оборонно-промисловий комплекс України – це сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами.

Оборонно-промисловий комплекс є складовою сектору безпеки та оборони України, основним завданням якого є реалізація механізмів державно-приватного партнерства та військово-технічного співробітництва з іноземними державами для виробництва, постачання нових та модернізації існуючих зразків озброєння, військової та спеціальної техніки, що відповідає потребам Збройних сил України та інших органів сектору безпеки і оборони, а також для підвищення експортного військово-промислового потенціалу країни [7 с. 118].

Злочини, що вчиняються у цій сфері, пов'язані з тіньовими схемами, співпрацюючи з представниками державних органів, контролюючими структурами, військово-комерційними підприємствами та організованими злочинними угрупованнями. Це призводить до конвертації мільйонних прибутків за участю як легальних, так і фіктивних суб'єктів господарської діяльності, а також до відтоку капіталу за межі країни. Злочинність у сфері воєнно-промислового господарювання підриває основи національної безпеки, підвищуючи вразливість економіки та населення України. [7 с. 120–121].

Розслідування в оборонно-промисловому комплексі є одним із ключових напрямів роботи правоохоронних органів.

Так, досить поширеними є економічні злочини, пов'язані із завданням матеріальної шкоди (збитків) Державному бюджету України внаслідок завищення при здійсненні оборонних закупівель ринкової вартості військової техніки та озброєння, військового форменого одягу, продуктів харчування для військовослужбовців, засобів медичного забезпечення та індивідуального захисту.

Частими є випадки постачання суб'єктами господарювання неякісних товарів військового призначення та подвійного використання, які не відповідають національним стандартам, технічним вимогам, технічним специфікаціям, є небезпечними для користувачів та такими, що не можуть використовуватися за прямим призначенням.

З початком широкомасштабного вторгнення російської федерації багато кримінальних проваджень відкрито за фактами розкрадання військового майна на підприємствах з виробництва військової техніки та озброєння.

Всі вищезазначені злочини в переважній більшості випадків безумовно призводять до втрат державних активів, що потребує ретельного дослідження фахівцями, які володіють спеціальними знаннями в галузі економіки.

Відповідно до статті 69 Кримінального процесуального кодексу України [2] судовим експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [4] на проведення судової експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про судову експертизу» [4] судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

У зв'язку з розвитком та багатогранністю фінансово-господарських взаємовідносин суб'єктів господарювання, зокрема в оборонно-промисловому комплексі, судова економічна експертиза набула вагомого значення при розслідуванні органами досудового розслідування фінансових злочинів.

Відповідно до науково-методичних рекомендацій одними з головних завдань судової економічної експертизи є встановлення:

- документальної обґрунтованості здійснених фінансово-господарських операцій із придбання товарів, робіт, послуг за бюджетні кошти;

– документальної обґрунтованості розрахунків економічного позначника майнової шкоди (збитки, втрачена вигода), проведених суб'єктами фінансово-господарського контролю, органами досудового розслідування або заявлених у позовних вимогах [8].

Предметом судової економічної експертизи є експертне завдання, що ставиться перед судовим експертом, зміст якого відображений в питаннях ініціатора проведення судової економічної експертизи.

Об'єктами дослідження є первинні документи бухгалтерського обліку, облікові реєстри, фінансова звітність, договірні та інші документи, що містять інформацію економічного характеру щодо здійснення фінансово-господарських операцій.

Слід зазначити, що, насамперед, у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, фінансово-господарські відносини в оборонно-промисловому комплексі набули більшої багаторівневості та складності, що потребує високо кваліфікованого та професійного підходу до документування економічних злочинів і фінансових зловживань, вчинених суб'єктами господарювання.

Отже, в цьому і полягає ключова роль судових економічних експертиз, без проведення яких встановлення та доказування завдання державі та підприємствам оборонно-промислового комплексу багатомільярдних збитків було б неможливим.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996. База даних «Законодавство України»/ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.04.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України»/ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.04.2025).

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. База даних «Законодавство України»/ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 22.04.2025).

4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. База даних «Законодавство України»/ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 22.04.2025).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. База даних «Законодавство України»/ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.04.2025).

6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. База даних «Законодавство України»/ВР України URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 22.04.2025).

7. Сайипов Р.Ч. Оперативно-розшукове забезпечення протидії злочинності в оборонно-промисловому комплексі України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 4. С. 118–124 URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/18-3.pdf> (дата звернення: 22.04.2025).

8. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 22.04.2025).

ПОНЯТТЯ ДОКУМЕНТУ ТА ВИДИ ЇХ ПІДРОБОК У ТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Швець Наталія Петрівна

*старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Орловська Ірина Володимирівна

*судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

На теперішній час техніко-криміналістичному дослідженню підлягає безліч різних документів, які піддавались підробці. Такі документи потребують особливого алгоритму дій, що пов'язаний з виявленням і встановленням у них різних способів та видів підробки, а також оцінки їх ознак із застосуванням технічних засобів, індивідуальних методів та методик досліджень, які направлені на визначення належного підходу до обмеження обсягу підробок та їх швидкого виявлення в документах, згідно діючого законодавства.

Термін «документ» походить від латинського «documentum», що буквально перекладається як «свідчення», «доказ», «взірець», «посвідчення».

Під документом у його техніко-криміналістичному значенні розуміють матеріальний об'єкт дослідження, що являє собою предмет (папір, картон тощо), на якому мовними знаками зафіксована інформація (думки людини та відомості про факти), призначений для її передачі у часі та просторі [1, с. 14].

Документ є складним матеріальним утворенням, тому будь-який його елемент (реквізит) може стати об'єктом техніко-криміналістичної експертизи.

У випадках коли інформація, що міститься в документі, виражена не тільки мовними знаками (рукописними або друкованими літерами, цифрами, знаками), а й матеріальними ознаками (сліди змивання, підчистки, травлення і т. ін.), що характеризують навички виконавця рукопису, переробки, тощо, документ є одночасно і речовим доказом.

Поняття «документ» у юридичній літературі набуває трьох значень: 1) письмовий акт, здатний бути доказом юридичних відносин або фактів, що спричиняють правові наслідки; 2) офіційне посвідчення особи (паспорт, трудова книжка тощо); 3) матеріальний об'єкт, у якому міститься певна інформація [2, с. 67].

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів (у даному випадку розглянемо два види – експертизу реквізитів документів та друкарських форм) [4].

До основних завдань та можливостей технічної експертизи документів відносяться: встановлення фактів і способів внесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту; виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень); встановлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами; визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються; встановлення цілого за частинами документа; встановлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки; встановлення типу, системи, марки, моделі та інших класифікаційних категорій друкарської техніки, ідентифікація цих засобів за відбитками їх знаків; встановлення типу та ідентифікація комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки за виготовленими за їх допомогою матеріальними документами; встановлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле; ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками; відповідність часу

нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа тощо [4].

Особливої уваги при дослідженні потребують документи зі спеціальними засобами захисту, оскільки вони мають певну сукупність властивостей, що ускладнюють несанкціоноване виготовлення або внесення у них змін. Для надання відповідей на запитання, що ставляться перед експертом необхідно володіти спеціальними знаннями щодо специфіки таких засобів захисту, особливостей їх «реакції» на втручання у документ.

Способи підробки документів, насамперед, зумовлені науковим та науково-технічним прогресом у державі та світі. З кожним днем набуває стрімкого розвитку наука й техніка, стають доступними спеціальна технічна література, можливості штучного інтелекту, а також необхідні матеріали, що дозволяє підроблювачам удосконалювати свої уміння та навички для підроблення різного роду документів.

У криміналістичній літературі всі документи за юридичною природою поділяють на справжні та підроблені. Справжні документи – ті, що виготовлені уповноваженим підприємством-виробником, у відповідності з встановленою формою, зміст яких відповідає дійсності. Підроблені – ті, які належним чином виготовлені, але містять у собі неправдиві дані або реквізити, що не відповідають дійсності [2, с. 51].

Іншими словами, підробленими називаються спеціально сфабриковані (повністю імітовані) або навмисно змінені (частково перероблені) документи, зміст яких не відповідає дійсності. Тут виділяються два види підробки – це повна та часткова.

Повна підробка документа передбачає його виготовлення через повну імітацію справжнього, зміст якого не відповідає дійсності. До можливостей такого дослідження належить встановлення: способу виготовлення документа; виду, марки, моделі, засобу друку чи копіювального апарату; загального джерела походження документа; ідентифікації конкретного обладнання за його наявності.

Окресливши основні можливості та етапи повної підробки документів, слід зазначити, що не дивлячись на розвиток сучасного технологічного обладнання, кваліфікована повна підробка трапляється досить рідко. Відтворити точність малюнків, мікродруку, форм і особливостей букв, цифр типографського шрифту, кольору барвників, якості паперу бланку відповідного документу та його захисних властивостей в кустарних умовах дуже складно, тому документи виготовляються більш спрощеними способами.

Наступним видом підробки є часткова, яка здійснюється внесенням змін до окремих реквізитів справжнього документа.

Такі зміни вносяться шляхом:

- підчистки;
- хімічного травлення, змивання тексту;

- внесення нових записів шляхом дописування, вставки, додрукування, домальовування, виправлення;
- заміни частин документу (вклейка, заміна фотокартки та аркушів);
- підроблення підписів, відбитків печаток і штампів.

Кожен з цих способів зміни початкового змісту документів має свої характерні розпізнавальні ознаки підробки.

У багатьох випадках ознаки часткової підробки документів можуть бути встановлені вже в ході їх огляду за допомогою лупи або мікроскопа, а також за допомогою виявлення логічних протиріч при вивченні змісту документа.

Завдання експертного дослідження не обмежується лише виявленням ознак, наприклад, травлення, водночас, має бути встановлено: які реквізити були видалені, їх початковий зміст, яким способом проводилося травлення. Лише у такому разі слідство та/або суд матимуть змогу зробити правильні висновки щодо намісного підроблення. До можливостей такого виду дослідження належить встановлення: первинного змісту тексту, замаскованого, залитого, замазаного тощо, слабо видимих записів, відносного часу виготовлення документа, його частин та реквізитів тощо.

Не менш важливим для виявлення підроблених документів є дослідження друкарських засобів та їх відбитків. Друкарські засоби за цільовим призначенням поділяються на дві групи: засвідчувальні – для підтвердження достовірності викладених у документі фактів (печатки, штампи тощо); поліграфічні – засоби виготовлення бланків документів, цінних паперів тощо (класичні і оперативні способи друку). Даний вид дослідження вирішує низку таких завдань як: встановлення способу нанесення відбитків печаток і штампів та способу виготовлення друкарських засобів; змін в друкуючих засобах та їх відбитках; виду друкуючої форми, якою виготовлені відбитки; встановлення відносної давності виготовлення друкуючих засобів та їх відбитків; встановлення тотожності друкарських засобів та їх відбитків (залежно від їх ідентифікаційних ознак, як загальних, так і окремих, що виникають під час виробництва або в результаті експлуатації) тощо.

Нерідко ідентифікація письмового приладдя, встановлення дописки, хронологічної послідовності нанесення штрихів, що перетинаються, встановлення послідовності виконання фрагментів документа сприяє вирішенню питання про те, чи є цей документ справжнім чи підробленим.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що дослідження підроблених документів потребує застосування спеціальних знань та комплексу індивідуальних методів у галузі техніко-криміналістичного дослідження документів, яке на теперішній час має досить широкі можливості та надає допомогу судовим, правоохоронним органам, юридичним та фізичним особам у збиранні доказової бази при

розслідуванні злочинів та розгляду судових справ, так чи інакше пов'язаних із підробкою документів.

Література:

1. Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч.- метод. посіб. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2011. 312 с.
2. Патик Л.Л. Техніко-криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України : навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 142с.
3. Бірюков В. В., Коваленко В. В., Бірюкова Т. П., Ковальов К. М. Криміналістичне документознавство : практ. посіб. Київ, 2007, 332 с.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

ВИМОГИ ДО БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВИХ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ І ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД (ОПОРНИХ ПУНКТІВ) І ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БУДІВЕЛЬНО – ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Шевченко Ірина Іванівна

провідний судовий експерт першого кваліфікаційного класу

Кропивницького відділення

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Кропивницький, Україна

В умовах повномасштабної збройної військової агресії російською федерацією, актуальними являються дослідження щодо будівництва військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд (опорні пункти), які є суттєвим елементом стримування військової агресії та захисту від ураження військових об'єктів.

Дослідження об'єктів будівництва й документації під час проведення будівельно-технічної експертизи виконується візуальним, аналітичним та інженерно-технічними методами із застосуванням відповідного обладнання та проведенням фотофіксації.

Для обґрунтування обсягів і складу фактично виконаних робіт на об'єкті будівництва використовується первинна звітна документація (акти форми КБ-2в), виконавча документація (виробничі схеми, акти на закриття прихованих робіт), проектно-кошторисна документація та робочий проект.

Будівництво фортифікаційних споруд здійснюється шляхом виконання будівельних робіт, придбання устаткування, здійснення авторського, технічного нагляду, інших робіт (послуг), зокрема в разі потреби вишукувальних і проектних робіт, витрати на які включені до зведеного кошторисного розрахунку, складеного відповідно до законодавства, з урахуванням безпекової ситуації в ході будівництва [2, п. 2].

Згідно з договорами про виконання робіт з будівництва фортифікаційних споруд розроблення проектної документації може бути покладено на підрядника.

Проектна документація щодо будівництва фортифікаційних споруд узгоджується з військовим командуванням, в межах території відповідальності якого здійснюється таке будівництво [2, п. 2].

На період правового режиму воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях проектна документація на будівництво військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд для потреб оборони складається з відомостей про основні конструктивні рішення, про обсяги робіт і кошторисної документації, не підлягає експертизі та затверджується замовником [1, п. 10].

При веденні бойових дій підрозділами ЗС України в обороні, саме фортифікаційне обладнання позицій та районів забезпечує найбільш ефективне застосування зброї, бойової (спеціальної) техніки та надійний захист особового складу від засобів ураження противника. Фортифікаційне обладнання організовується командирами підрозділів, які визначають нариси траншей і ходів сполучення, місця посадки споруд на позиціях і в районах згідно бойової (спеціальної) задачі та замислу бою з урахуванням захисних та маскувальних властивостей місцевості, уточнюють характер, послідовність та терміни фортифікаційного обладнання [3, арк. 4].

В залежності від умов виконання завдань, можливого вогневого впливу противника та можливостей по використанню інженерної техніки для фортифікаційного обладнання використовуються:

- споруди промислового виготовлення: збірно-розбірні споруди з залізобетону (ВС-1-3, УФС-1 (3), КСП) та (або) металеві (МВС-1, УГС, КВС-У, КВС-А);
- споруди, які виготовляються силами підрозділів з використанням лісоматеріалів, геотекстилю та металевої сітки, окремих залізобетонних елементів, габіонів.

Під час фортифікаційного обладнання на місцях виконання бойових завдань підрозділами влаштовуються:

- споруди для ведення вогню: окопи для особового складу, окопи для бойової (спеціальної) техніки, траншеї та ходи сполучення: з використанням лісоматеріалів; геотекстилю та металевої сітки; з використанням залізобетону;
- вогневі споруди: промислового виготовлення типу ВС-1-3, МВС – 2; вогневі споруди закритого типу для різних видів стрілецької зброї з використанням лісоматеріалів;
- споруди для захисту особового складу: перекриті ділянки траншей: з лісоматеріалів; з використанням залізобетонних плит;
- перекриті щілини: з лісоматеріалів; з використанням залізобетонних плит;
- бліндажі: промислового виготовлення типу УГС з гофрованої сталі, УФС-1, УФС-3 з використанням залізобетону; безврубочної конструкції з використанням лісоматеріалів.
- споруди для КСП та медичних пунктів: командно-спостережні пункти: відкритого типу з використанням лісоматеріалів; закритого типу: промислового виготовлення з залізобетону або з використанням комплекту УГС; з використанням лісоматеріалів;
- медичні пункти (місця надання медичної допомоги): промислового виготовлення з використанням комплекту УГС; з використанням лісоматеріалів.
- споруди для техніки та матеріально-технічних засобів (далі – МтЗ): укриття для техніки: з використанням окремих залізобетонних конструкцій або (та) лісоматеріалів;
- укриття для боеприпасів та матеріально-технічних засобів: з використанням окремих залізобетонних конструкцій або (та) лісоматеріалів.
- споруди господарського призначення: місце для приготування їжі та їдальня: з використанням лісоматеріалів; туалети; місця для зберігання дров (дровники); місце для електротехнічного засобу (далі – ЕТЗ).

Для уникнення ураження особового складу сколками бетону необхідно передбачити перекриття залізобетонних конструкцій (виробів) поглинаючим матеріалом (грунтом, поліетиленовими мішками з піском (землею)) [3, арк. 5, 6].

Для захисту траншей від поверхневої (дошової) води виривають нагірні (розташовані на схилі в 5–10 м вище рову траншеї) водовідвідні канали, по яких воду спускають в понижені ділянки місцевості. Для захисту траншей від поверхневої (дошової) води виривають також водозбірні та водопоглинаючі колодязі в понижених ділянках траншей [3, арк. 10].

Враховуючи вартість та обсяги матеріалів, термін їх служби, можливості по влаштуванню фортифікаційних споруд з мінімальним використанням інженерної техніки найбільш оптимальним варіантом є фортифікаційне обладнання місць виконання бойових (спеціальних)

завдань підрозділами з використанням геотекстилю, металевої сітки, лісоматеріалів та фортифікаційних споруд промислового виготовлення.

Дослідження фортифікаційних споруд у межах будівельно-технічної експертизи суттєво відрізняється від обстеження об'єктів цивільного будівництва через специфіку їхнього функціонального призначення, конструктивних рішень та експлуатаційних вимог. Зокрема, фортифікаційні споруди характеризуються підвищеними вимогами до вибухо-, куле- та сейсмостійкості, наявністю спеціалізованих інженерних систем, а також необхідністю контролю за відповідністю матеріалів і технологій нормам оборонного будівництва. Крім того, процес експертизи часто передбачає обмежений доступ до окремих ділянок і дотримання особливих режимних та безпекових заходів, що не властиво типовим об'єктам цивільної інфраструктури.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2011 № 560 «Про затвердження Порядку затвердження проектів будівництва і проведення їх експертизи та визнання такими, що втратили чинність деяких постанов Кабінету Міністрів України.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2023 № 1415 «Деякі питання підвищення обороноздатності держави на період воєнного стану в Україні».

3. Методичні рекомендації «Щодо фортифікаційного обладнання місць виконання завдань підрозділами» (за досвідом російсько-Української війни 2022 року), затверджені Командувачем Збройних Сил України 25.05.2022.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5.

СУДОВА ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТА ЇЇ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

Шевчук Денис Олегович

*провідний судовий експерт лабораторії економічних видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Бобровська Юлія Юрївна

*старший судовий експерт лабораторії економічних видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Судова економічна експертиза є важливим інститутом у системі правосуддя України, забезпечуючи кваліфікованими висновками з питань, що потребують спеціальних економічних знань.

В умовах глобалізації економічних відносин та зростання рівня економічної злочинності, зростання складності господарських відносин, роль кваліфікованої та об'єктивної судової економічної експертизи стає дедалі актуальнішою. Метою цих тез є аналіз сутності, розвитку та перспектив судової економічної експертизи в Україні, виявлення ключових проблем, що стоять перед цією галуззю, та окреслення можливих шляхів їх вирішення.

Економічна експертиза класифікується за трьома експертними спеціальностями. До них належать дослідження документів бухгалтерського й податкового обліку та звітності; дослідження документів про економічну діяльність підприємства та організації; а також дослідження документів фінансово-кредитних операцій.

Експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності вирішує питання з документальної обґрунтованості: розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів; оформлення та відображення в обліку операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, основних засобів, надання послуг; задекларованої платником податку бази оподаткування.

Експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій охоплює аналіз: фінансово-економічного стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості); структури майна

та джерел його придбання; визначення документальної обґрунтованості: розрахунків з дебіторами і кредиторами; аналізу складу витрат; розрахунків плати за оренду майна; розрахунків частки майна; розрахунків втраченого заробітку (від несвоєчасної виплати компенсації заподіяної шкоди у разі втрати працездатності та в інших випадках); цільового витрачання бюджетних коштів; розрахунків втраченої вигоди; документальної обґрунтованості розрахунків економічного показника майнової шкоди (збитки, втрачена вигода), проведених суб'єктами фінансово-господарського контролю, органами досудового розслідування або заявлених у позовних вимогах; документальної обґрунтованості здійснених фінансово-господарських операцій із придбання товарів, робіт, послуг за бюджетні кошти.

Експертиза документів фінансово-кредитних операцій включає визначення документальної обґрунтованості: оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках; оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів, проведення операцій за депозитними вкладками; оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності вимогам нормативних актів;

Нормативно-правове регулювання судової економічної експертизи здійснюються на підставі: Закону України «Про судову експертизу», Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, інших законодавчих та нормативних актів, що визначають порядок призначення та проведення експертиз, права та обов'язки судових експертів [1; 2; 3; 5].

До принципів проведення судової економічної експертизи належать: законність, незалежність судового експерта, об'єктивність, повнота та всебічність дослідження, наукова обґрунтованість висновку [7, с. 18].

На тепер існує тенденція зростання кількості призначених судових економічних експертиз у кримінальних, цивільних та господарських справах, що свідчить про підвищення ролі експертних висновків у процесі доказування.

Також слід зазначити, що розширення спектру питань, що виносяться на вирішення судових економічних експертиз, пов'язане зі складністю економічних правопорушень та розвитком нових видів господарської діяльності.

Проблемними питаннями судової економічної експертизи на сьогоднішній день в Україні є:

- нерівномірне навантаження на судових експертів у різних регіонах України;
- недостатня обізнаність правоохоронних органів, суддів та інших учасників судового процесу щодо можливостей та особливостей судової економічної експертизи;
- недостатнє фінансування державних експертних установ;

- ризики корупційних впливів на судових експертів;
- недостатнє кадрове забезпечення, зокрема, відчувається нестача кваліфікованих судових експертів-економістів.

Перспективами розвитку та шляхами удосконалення економічної експертизи в Україні є:

- оптимізація організаційної структури експертних установ та розподілу навантаження між експертами;
- сприяння підвищенню кваліфікації судових експертів, організації навчальних семінарів та тренінгів;
- збільшення фінансування державних експертних установ, забезпечення їх сучасним обладнанням та програмним забезпеченням;
- посилення контролю за діяльністю судових експертів та впровадження механізмів запобігання корупції;
- в умовах зростання обсягів електронного документообігу, особливого значення набуває актуальність дослідження електронних документів;
- посилення міжнародної співпраці у сфері судової економічної експертизи, обмін досвідом та найкращими практиками з провідними експертними установами інших країн;
- покращення законодавчого врегулювання діяльності приватних судових експертів та експертних установ з метою забезпечення високого рівня якості їхніх висновків та відповідальності.

Для подальшого розвитку судової економічної експертизи в Україні необхідно удосконалити нормативно-правову базу, забезпечувати належне кадрове забезпечення шляхом підготовки та підвищення кваліфікації судових експертів, оновлювати методики проведення експертиз з урахуванням сучасних економічних реалій та міжнародних стандартів. Також потрібно активізувати міжнародне співробітництво для обміну досвідом, посилювати контроль за якістю та об'єктивністю експертних висновків. Вирішення існуючих проблем та реалізація перспективних напрямів розвитку сприятимуть підвищенню ефективності судової економічної експертизи.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.05.2025).
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

4. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

5. Інструкція про порядок призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

6. Шепітько В. Ю. Судова експертологія : підручник. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2009. 368 с.

7. Клименко Н. І. Судова експертиза у кримінальному провадженні : навчально-практичний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 272 с.

СЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В ЛІНГВОЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Широков Володимир Анатолійович
*академік Національної академії наук України,
доктор технічних наук,
директор Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Ющенко Світлана Сергіївна
*науковий співробітник
Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У сучасному насиченому конфліктами світі попит на судові експертизи невинно зростає. Кількісні зміни об'єктивно запускають механізми змін якісних: розвивається й вдосконалюється технічна, технологічна, інформаційна база експертних досліджень, поглиблюється досвід, зростає професіоналізм експертів. Важливу роль у зазначених процесах відіграють також науково-практичні заходи, що проводяться науково-дослідними експертними осередками Міністерства юстиції України в Києві, Львові, Одесі, Харкові, Дніпрі та ін.

Особлива потреба обміну досвідом виникає в галузі семантичних досліджень, адже семантико-текстуальна експертиза писемного та усного мовлення (далі – С-ТЕ), посідаючи чільне місце серед судових експертиз, на сьогодні є порівняно обмеженою технологічно та інструментально, оскільки її предмет, причиново пов'язаний з правопорушенням, на відміну від експертиз інших видів має нематеріальний характер (сенси, значення, асоціації, наміри, інтенції тощо), отже, якість лінгвоекспертного дослідження наразі забезпечується переважно професійною компетенцією експерта.

Так буде не завжди. Ми переконані, що розвиток мовно-орієнтованих програмних засобів та штучного інтелекту врешті-решт наблизить до людської якості опрацювання вербальної інформації за допомогою інтелектуалізованих артефактів, що спричиняє необхідність уже зараз розвивати методологію інтелектуалізації експертних досліджень.

Одним зі шляхів інтелектуалізації програмного забезпечення і, водночас, підвищення об'єктивності та достовірності зроблених експертами висновків, а також відтворюваності даних, на яких ці висновки погрунтовано, є семантичне моделювання. Цей метод похо-

дять з теорії моделювання даних й застосовується для поглибленого визначення сутності об'єктів (понять) предметної галузі шляхом моделювання структури даних про такі об'єкти, а також для вирішення відповідних технологічних завдань (збільшення обсягів даних, підтримка та забезпечення інтероперабельності багаторівневих користувацьких інтерфейсів та ін.) на основі онтологічних моделей, моделі «сутність – зв'язок» та їх відображень на бази даних, методів комбінаторної оптимізації, теорії множин, теорії ґраток, теорії графів тощо, а також інформації про реальний світ [1; с. 101, 102].

Останнім часом методологія семантичного моделювання знайшла свій розвиток в теорії і практиці інтелектуальної комп'ютерної лексикографії. Теорія лексикографічних систем та лексикографічних середовищ надають засоби не лише ефективної побудови словникових систем, але й для семантичного моделювання як один з інструментів екстрагування і перетворення текстової інформації на знання, необхідні для синтезування та експлікації змістових уявлень, які містяться в текстах імпліцитно. Забезпечує механізм цього перетворення багато-параметричний опис семантики одиниць не лише лексичного, а й інших рівнів мовної системи [2].

Природно, що цей самий механізм послуговує й С-ТЕ, до професійних завдань якої належить встановлення сутності (тобто суті, змісту) понять, про що йдеться у відомій кожному експертові Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5. Експерт, досліджуючи значення конкретних слів, словосполучень, фраз, зафіксованих у тексті, винесеному на експертний розгляд (далі – досліджуваний текст), чи об'єктивуючи фактичний зміст зазначеного ініціатором експертизи словосполучення, речення, тексту, встановлює, аналізує й кваліфікує семантичні, функціональні та інші ознаки криміналістично значущої інформації відповідно до затверджених методик, спираючись на лексикографічні джерела, контекст, зразки актуального аналізу, джерела наукової інформації тощо [3, с. 44], у такий спосіб виконує дії, аналогічні за своєю природою діям лексикографа.

Завдання С-ТЕ істотно ускладнюються, якщо автор досліджуваного тексту наділяє мовні одиниці індивідуальним значенням, неконвенційним, нетрадиційним, відмінним від загальноприйнятого (узуального), не зафіксованим в жодному зі словників. Таке явище, відоме як умовна мова, спостерігається, наприклад, в організованих групах (у розумінні ч. 3 ст. 28 Кримінального кодексу України), а також професійно відокремлених або інших відносно замкнених соціальних групах. Проте розбір реальних висновків С-ТЕ на предмет аналізу одиниць умовної мови демонструє недостатність затвердженого Міністерством юстиції України методологічного апарату С-ТЕ для такого роду досліджень. Автори наголошують на необхідності також застосовувати й сучасні семантичні підходи, серед яких особливо виділяємо, теорію

семантичних станів, на якій, зокрема, погрунтовано лексикографічну роботу над академічним тлумачним **Словником української мови в 20 томах** [2, 4, 5], а також виконано чимало власних лінгво-експертних досліджень [6].

Суть зазначеної теорії зводиться до такого: будь-яка мовна одиниця в контексті (мовному потоці) функціонує в певному семантичному стані, який формалізується як певний формальний об'єкт, що репрезентує смислову (значеннєву) ситуацію, притаманну розглядуваному контексту. В цьому смислі поняття семантичного стану узагальнює звичайне поняття лексичного значення, оскільки допускає явище суперпозиції, яке уможливує і надає формальні засоби для репрезентації функціонування одної мовної одиниці одночасно в декількох семантичних станах. Зазначений підхід формалізує явище лексичної (рівно як і граматичної) неоднозначності, притаманне тим чи іншим мовленнєвим ситуаціям, зокрема, й умовній мові. Розмірковуючи методично, експерт при аналізі конкретної семантичної ситуації повинен виходити з апіорної (максимально повної) суперпозиції семантичних станів досліджуваної мовної одиниці, враховуючи всі можливі її значення (нормативні, субстандартні, контекстуальні, узуальні (асоціативні) тощо).

Пояснимо на прикладі. Організаторам публічних електронних торгів оголошено підозру в незаконному збагаченні посередництвом втручання в хід торгів¹. Згідно з версією слідства, організатори за попередньою домовленістю з зацікавленими особами приховували виставлені на торги лоти, тим самим забезпечуючи перемогу обумовленим учасникам за винагороду. Аукціоністи координували свою діяльність посередництвом текстових повідомлень у популярному месенджері, послугуючись умовною мовою. Після оголошення підозри всі комуніканти видалили свої акаунти, через що їх повідомлення, хоча й були доступні слідству, стали анонімними, що унеможливило їх атрибуцію. Результати С-ТЕ цих текстових повідомлень показали їх ненадійність як самостійного джерела доказової інформації, оскільки слідство інтерпретувало їх зміст на основі встановлених в оперативний спосіб фактів й обставин, без урахування специфіки професійної комунікації та специфіки умовної мови, що її послуговує. Внаслідок цього елементи мовної гри, своєрідної розваги (*мочити, валити, жарити, розвести, пасти*) постали як спеціальні мовні коди таємного спілкування – обставини, що вказують на суспільно небезпечне діяння; повторюване запитання невизначеної кількості осіб – як ознака психологічного тиску однієї особи (координатора) на виконавця; назви гастрономічних виборів (*котлета, цукерка*) як умовна позначка неправомірної вигоди у формі грошових коштів, попри наявні в листуванні згадки про фотографії цих предметів чи об'єктів тощо.

¹ Обставини справи змінено.

Неналежне дослідження доказів знецінює їх, призводить до втрати ними властивостей і значення доказів. Тим часом як семантичне моделювання в лінгвоекспертних дослідженнях забезпечує належну повноту, достовірність та об'єктивність висновків, покладених в основу доказів і спонукає правову систему до більш акуратного, глибокого і точного інтерпретування доказової бази, сприяючи тим самим і підвищенню рівня правової системи в цілому.

Література:

1. Тимофієва Н. К. Семантичне моделювання та комбінаторна оптимізація. *ВІСНИК ХНТУ*. № 3(66), Том 2. 2018. С. 101–106.
2. Широков В. А. Системна семантика тлумачних словників. *Акцентологія. Етимологія. Семантика : До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Скляренка*. Київ : Наук. думка, 2012. С.487–510 ; Широков В. А. та ін. Лінгвістично-інформаційні студії. Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАНА України. У 5 томах. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 2 : Системна семантика тлумачних словників. Київ : Укр. мовно-інформ. фонд НАН України, 2018. 250 с. DOI: 10.33190/978-966-02-8683-2/8687-0.
3. Бондарчук В. В., Босак І. А. Особливості проведення семантико-текстуальної експертизи в розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Криміналістичний вісник*. № 2(40). 2023. С. 43–52. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-40-2-43.
4. Широков В. А. Семантичні стани мовних одиниць та їх застосування в когнітивній лексикографії. *Мовознавство*. № 3–4. К., 2005.
5. Широков В. А. та ін. Лінгвістично-інформаційні студії: Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Том 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 1 : Словник української мови у двадцяти томах. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 276 с.
6. Shyrokov V. Accuracy vs Unambiguity in Linguistics. / Volodymyr Shyrokov [Електронний ресурс]. *CEUR*. Vol. 2870. 2021. Pp. 1–5. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2870/paper1.pdf>

ASPECTS OF SUSTAINABILITY IN THE ACTIVITIES OF MILITARY FORMATIONS

Shumlianskyi Stanislav Viktorovych

PhD in Political Science, Research Centre

State Special Transport Service

Dnipro, Ukraine

Khomenko Yevhen Valentynovych

Head of the Research Center

State Special Transport Service

Dnipro, Ukraine

Svetlichnyi Igor Valeriiovych

Head of the Research Department, Research Center

State Special Transport Service

Dnipro, Ukraine

Yemelianova Svitlana Mykolaivna

Research Engineer, Research Center

State Special Transport Service

Dnipro, Ukraine

To assess the prospects for developing expert activities under conditions of armed aggression against Ukraine, it is essential to consider the growth dynamics and sustainability of military formations, in particular the State Special Transport Service (hereinafter – DSST).

Sustainability as a foundational principle and guiding norm of activity – a central concept in Western politics and social sciences over the past decades – is both multifaceted and complex. When referring to sustainability, one most often invokes its chronological and resource-related dimensions, yet this quality (principle, norm) is genuinely universal.

In Ukrainian, “сталість” could also be rendered as “naturalness,” “capacity,” or “viability,” but “sustainable development,” paradoxically, implies constant change, adaptation, and adjustment while preserving an internal essence. Sustainability is an attribute inherently characteristic of living nature (ecosystems) and of pre-civilizational (traditional) human communities that are closest to nature. As for modern organizational structures (institutions, agencies, organizations), “sustainability” typically appears either as an external requirement (for example, at the level of international organizations or national governments) or as a quality planned for future acquisition (in accordance with strategies, concepts, or policies).

However, when an institution or organization demonstrates sustainability as a guiding principle of its everyday functioning – manifested in its organizational structure, operating principles, and concrete project-based measures – it becomes a valuable subject of study. In the course of the U.S. Army Corps of Engineers case study currently being conducted by our Research Center to inform the reform of Ukraine’s State Special Transport Service, it has been found that the Corps constitutes precisely such a “sustainability case.” The indicators and aspects of sustainability we have identified in this American government agency may be of interest both for applied research on defense-sector resilience and for scholars of sustainability as a broader phenomenon.

The U.S. Army Corps of Engineers is both a component of the Department of the Army and a separate federal agency with a complex, multi-principled internal structure. It performs purely military, purely civil, and mixed functions, and boasts a 250-year history of continuous operation. Study [1] reveals not only the classic indicators and dimensions of sustainability – as described in foundational sustainable-development documents – but also unique features intrinsic to this institution (shaped by its long history, the specific nature of its functions over time, its geographic reach, and so on). Below, we summarize its most significant sustainability attributes:

Long History. With two and a half centuries of existence – beginning in the age of horses and steamboats and extending into the era of drones, mobile apps, and artificial intelligence – the Corps has amassed uninterrupted experience in solving a vast array of diverse challenges, continuously updating its methods, operational forms, tools, and practices. Over time, it has not only developed new capabilities (including in purely civil domains, beyond military engineering) but also broadened and transformed its spheres of activity.

Riverine Genesis. At its inception, the Corps’ work – besides providing engineering support to Army units – was closely tied to waterways: rivers, lakes, and the navigation systems of the North American states. Today, its activities span cybersecurity and the execution of operations and projects in countries across Africa, Asia, and the Middle East. Yet its organizational structure (regional “divisions” and local “districts”) and the boundaries and configurations of these jurisdictions remain primarily determined by geographical features – above all, by North America’s river systems.

Organizational Structure. Although the Corps shares many characteristics with other defense organizations and, in its military component, follows NATO’s G-staff structure [2], it does not conform to a single organizational model (the hierarchical type being most common in army structures). It operates at three levels – Headquarters, regional divisions, and local districts – and at each level (and even within the same level) employs multiple organizational forms: matrix, divisional, hierarchical, project-based, and more.

Integration of the Permanent and the Temporal. A long institutional history, the experience of implementing hundreds of projects (including large-scale ones), and multi-billion-dollar budgetary funding lay the foundations for sustainability in both positive and negative senses – resilience on one hand, but also resistance to change and functioning for its own interests rather than those of the state and society, for which the Corps has continually faced and continues to face criticism. Notably, this aspect is counterbalanced by its opposite – a significant portion of the Corps' activities are carried out according to “command” (flexibility) and “project” (each initiative is created to address a specific problem and ceases to exist once that problem is resolved) principles.

Embeddedness. The Corps maintains a substantial workforce (38,000 employees) and a budget of nearly four billion dollars [3]. Yet the vast majority of its projects originate, are developed, and are executed not at the central (or even regional) level, but at the district level and in collaboration with local businesses.

Temporal Sustainability. One of the tenets of sustainable development is to consider the interests and needs of future generations as well as those of the present. In the Corps' activities, temporal sustainability is driven by its long history. On one hand, this manifests in extensive historical research and the preservation of institutional memory – reflecting the broader history of the American nation and commemorating its most significant events. On the other hand, the Corps' past operations (primarily its military functions) have left negative legacies (such as training grounds and stockpiles of obsolete munitions) – and so the Corps undertakes “correcting the mistakes of the past” and restoration efforts in the interests of the future.

Environmental Stewardship. Although the Corps is fundamentally a military, Army-affiliated institution, environmental care is one of its priority areas (both in project count and expenditure). These efforts include the cleanup and restoration of former military lands, the revival of bird populations, the control of invasive species, and the large-scale restoration of entire ecosystems – exemplified by the Everglades Restoration Program in Florida [4].

Broadening the Concept of “Environment”. If “environment” is understood more broadly – as everything that surrounds and interacts with an entity, not solely the natural world – the Corps maintains long-standing, extensive, and robust connections with other federal agencies, both military and civilian. It also collaborates with professional non-governmental engineering societies and with educational institutions that train engineers. Moreover, the Corps operates its own research centers and educational programs staffed by thousands of people and supported by both budgetary and extrabudgetary funding. In fulfilling its own missions, the Corps thereby sustains and develops the very sectors and milieu in which it operates.

The Corps' Experience as a Case Study of the Universal Sustainability Dilemma. The Corps' history exemplifies a universal dilemma inherent to sustainability: like liberal democracy, sustainability is not synonymous with

maximum short-term efficiency. Throughout its existence, the Corps has been criticized for “low efficiency,” “cumbersomeness,” and the like. Directive, standardized, and “quick-win” institutional and managerial decisions can indeed appear more efficient – or at least more spectacular – in the short run. Yet the broader the scope of the problem field, the more actors, issues, and environmental variables taken into account, and the longer the timeframe under consideration, the more evident becomes the significance – and indeed the necessity – of sustainability as a foundational principle [5].

Emergency Response and Firefighting. Each year, the Corps deploys hundreds of skilled specialists and resources across the United States and its territories to respond to emergencies, provide disaster relief, and participate in recovery efforts. In recent years, the demand for such responses has only increased – driven by the intensifying climate crisis, which has made wildfires larger and longer-lasting, inflicting severe damage on communities and infrastructure. The Corps undertakes a wide range of firefighting tasks – from structural and aviation fires to wildland and peat fires – using state-of-the-art equipment, advanced methodologies, and close coordination with civil and federal partners. It regularly supports the Federal Emergency Management Agency (FEMA) and the U.S. Forest Service (USFS) during major wildfire events. Key responsibilities include constructing and maintaining firebreak roads and barriers, erecting shelters, facilitating the establishment of water-supply systems for firefighters (including the installation of tanks and pumps), and providing specialized equipment and logistical support – such as fuel and mobile command bases [6].

Besides the devastating effects of wildfires, floods sweep through communities across the United States. The Corps’ mission also includes minimizing threats to life and property posed by inland flooding and coastal storms. The Corps helps reduce the scale of damage by discouraging further development in high-flood-risk areas. In coastal regions, it erects protective barriers, builds breakwaters, and reinforces dunes and shorelines – measures that not only lower the likelihood of inundation but also increase resilience against future natural disasters. In addition to coastal protection, to mitigate flood risk the Corps creates artificial reservoirs that store floodwaters and relieve pressure on surrounding areas. At the same time, these water bodies have become vital centers for the recovery of bird populations once on the brink of extinction [7]. The Corps implements one of the most extensive federal conservation programs, encompassing the restoration of degraded ecosystems, the construction of environmentally sustainable facilities, water-resource management, and integrated stewardship of natural lands. Such measures create favorable conditions for preserving rare and endangered species.

The uniqueness of these challenges lies in their scale. Small environmental organizations are unable to meet them because they lack the necessary resources (financial, human, etc.) and cannot mobilize them on such a scale. Military formations, such as the U.S. Army Corps of Engineers,

and in Ukraine the State Special Transport Service are able to do so thanks to their sustained capacity.

Bibliography:

1. Khomenko, Y. V., Svetlichnyi, I. V., Chekhaniuk, B. Ye., & Bondar, V. Yu. (2025). Historical development of the U.S. Army Corps of Engineers. *International Electronic Scientific Journal "Science Online"*, (2), 6–21. <https://doi.org/10.25313/2524-2695-2025-2-06-21>

2. Sprotyvg7.com.ua. (n.d.). Recommendations for planning and organizing combat according to NATO standards. Retrieved May 16, 2025, from <https://sprotyvg7.com.ua/lesson/rekomendacii-planuvanya-boyu-nato>

3. Department of Government Efficiency. (2024). *Workforce data* [Data set]. Retrieved from <https://doge.gov/workforce?orgId=33ec910f-6758-4f42-8c54-20eb8b5dd448>

4. Everglades Eco Health. (n.d.). *About*. Retrieved May 16, 2025, from <https://evergladesecohealth.org/about/>

5. Shumlianskyi, S. V., Khomenko, Y. V., & Svetlichnyi, I. V. (2025). Sustainability as a principle of functioning of military institutions: The case of the U.S. Army Corps of Engineers. In *Sustainable Development of the Economy, Enterprises, and Society*. Ivano-Frankivsk. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15383186>

6. Нестеров Д., Примаченко В., Хоменко Є., Светлічний І., Бесараб П. (2025). Освітня та наукова діяльність як засіб модернізації військової інституції: досвід Корпусу інженерів. In *Модернізація вищої освіти України в контексті глобалізації* : кол. моногр. Подільський Державний Університет. ISBN 978-9934-26-560-0. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-560-0-35>

7. Khomenko, Ye. V., Chekhanyuk, B. Ye., Nesterov, D. Yu., & Svetlichnyi, I. V. (2025). Challenges and prospects of preparing military personnel and organizing scientific work in the State Special Transport Service: Experience of the U.S. Army Corps of Engineers. In *Possibilities of Ukraine for realizing the sustainable development program under conditions of full-scale armed aggression: Collective monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing.

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ДОКАЗ В СПРАВІ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Янюк Наталія Володимирівна

кандидат юридичних наук,

*доцентка кафедри адміністративного та фінансового права
юридичного факультету*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Законодавець визначає висновки експерта одним із доказів в усіх видах судового процесу і в провадженні в справах про адміністративні правопорушення. Щодо останнього, то в чинному Кодексі України про адміністративні правопорушення (1984 р.) (далі – КУпАП) з цього приводу існують значні процесуальні прогалини, які зумовлюють проблеми на практиці та потребу застосування аналогії з урахуванням кримінально-процесуального законодавства, яке наближене через його правоохоронне завдання, а тепер і з урахуванням Закону України «Про адміністративну процедуру», який визначає сутність адміністративного провадження, різновидом якого є провадження в справах про адміністративні проступки.

Враховуючи, з 2022 року ми живемо в умовах воєнного стану, то спостерігається підвищений інтерес до питання експертизи у різних справах, у тому числі забезпечення безпеки руху, переміщення товарів через митний кордон та ін. Виникають процесуальні питання щодо залучення експерта і щодо оформлення висновку та встановлення його доказової сили.

Адміністративна відповідальність має реальне значення лише у тому разі, коли було встановлено факт вчинення адміністративного правопорушення і до порушника було застосовано еквівалентне адміністративне стягнення, яке буде не лише каральним засобом, але й виховним і спонукатиме у подальшому дотримуватися правопорядку. Суб'єкт адміністративної юрисдикції має у відносно короткі строки, порівняно з кримінальним процесом, забезпечити згідно із ст. 245 КУпАП «всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин справи» і зробити це у точній відповідності як до матеріального, так і процесуального закону. Вагоме значення має оцінка наявних у справі доказів, а при потребі – і збирання додаткових, з урахуванням процесуальної форми їх отримання. Згідно із ст. 251 КУпАП доказами є «будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи». З цього визначення можна виокремити декілька

груп доказів: 1) які стосуються самого діяння і підтверджують його протиправність або, навпаки, спростовують його протиправність; 2) які підтверджують або спростовують винність особи; 3) які стосуються інших обставин, що впливають на об'єктивне вирішення справи (зокрема часу, місця, умов вчинення правопорушення (до прикладу, вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин і т.п.). Певну подібність спостерігаємо у ч. 1 ст.52 Закону України «Про адміністративну процедуру»: «Доказами в адміністративному провадженні є будь-які фактичні дані, на підставі яких адміністративний орган у визначеному законодавством порядку встановлює наявність чи відсутність обставини, що має значення для вирішення справи». Законодавець зазначає, що докази мають стосуватися обставин, які вплинули чи вплинуть на вирішення справи і прийняття адміністративного акта. Суперечностей між дефініціями немає, проте в КУпАП враховано, що докази стосуються не лише обставини, але й особи, оскільки до відповідальності можна притягнути лише осудну особу.

Дещо відмінний підхід у визначенні поняття «докази» містить Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КУпАП), зокрема згідно із ч.1 ст.84 під доказами розуміють «фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких... встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню». Термін «фактичні дані, отримані у передбаченому порядку» звучує інформації, яку можна віднести до кола доказів, але висновок експерта визнає доказом.

Загалом всі докази повинні бути отримані у встановленому законом порядку з дотримання належної форми, а процедура збирання є гарантією їх достовірності.

Згідно з ч. 1 ст. 273 КУпАП експерт призначається органом (посадовою особою), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення. Хоча вважається, що залучати експерта можна на будь-якій стадії, але таке твердження не впливає з відповідного положення КУпАП. У ст. 273 КУпАП окреслено обов'язки і права експерта у межах провадження в справах про адміністративні правопорушення. Основним обов'язком є «з'явитися на виклик відповідного органу (посадової особи) і дати об'єктивний висновок у поставлених перед ним питаннях». Задля цього експерт наділений певними правами [1, с. 170]. Для належного проведення експертизи важливо чітко сформулювати питання, щодо яких потрібно надати експертну оцінку. Такі питання має визначити той суб'єкт, який ініціює проведення експертизи, але у ст. 273 КУпАП про нього не сказано. Водночас у ч.1 ст. 268 КУпАП зазначено право особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, заявляти клопотання, що може включати і права на залучення експерта. Точність висновку експерта перебуває у прямій залежності від конкретності сформульованих

питань. Перелік таких питань, навіть в межах одного виду правопорушення, може відрізнятися. Наприклад, у справі № 727/4042/25 про адміністративне правопорушення за ст.124 КУпАП, при призначенні судової автотехнічної експертизи, були поставлені наступні запитання: *«Як повинні були діяти водії автомобілів в даній дорожній обстановці відповідно до вимог Правил дорожнього руху? Чи є невідповідність у діях водіїв вимогам Правил дорожнього руху в даній дорожній обстановці? Чи перебувають дії водіїв з технічної точки зору в причинно-наслідковому зв'язку з виникненням ДТП?»* [1].

У справі № 175/4948/25 за ст.124 КУпАП перед експертом перелік таких питань був дещо конкретизованим: *«Якою була швидкість автомобіля у різні моменти розвитку ДТП (перед ДТП та в момент зіткнення)? Яка була швидкість автомобіля перед ДТП (в момент зіткнення), з урахуванням пошкоджень, які отримали інші транспортні засоби при зіткненні? Встановити точне місце зіткнення автомобілів, якими керували ОСОБА_1 та ОСОБА_3 ? Як мали діяти водії ОСОБА_1 та ОСОБА_2 в даній дорожній обстановці, виходячи з технічних вимог ПДР України, з метою забезпечення безпеки руху? Чи відповідали дії водія автомобіля, під керуванням ОСОБА_1 вимогам ПДР України, якщо ні, то які пункти правил ним порушені? Чи відповідали дії водія автомобіля під керуванням ОСОБА_2 вимогам ПДР України, якщо ні, то які пункти правил ним порушені? Чи мали технічну можливість водії ОСОБА_1 та ОСОБА_2 , якщо так, то хто з водіїв, міг запобігти зіткненню з моменту виявлення небезпеки для його руху? Дії якого із водіїв, з технічної точки зору, перебувають у причинному зв'язку виникнення даної дорожньо-транспортної пригоди?»* [3]. Проте варто пам'ятати, що надмірна конкретизація питань не повинна зумовити перекладання на експерта обов'язків самого органу адміністративної юрисдикції щодо вирішення справи про адміністративне правопорушення.

У судовій практиці виникло питання щодо значення висновку експерта серед інших доказів. Розглядаючи справу щодо порушень у сфері містобудівної діяльності й оцінюючи значення висновку експерта за результатами проведення судової будівельно-технічної експертизи, Колегія суддів Верховного Суду звернула увагу на те, що «висновок експерта може бути доказом у справі лише тоді, коли експертиза здійснена на підставі ухвали суду відповідними судово-експертними установами». В іншому випадку, «висновок може розцінюватися лише як письмовий доказ, який підлягає дослідженню в судовому засіданні та відповідній оцінці» [4].

Отже, що в обох випадках висновок експерта є доказом. У першому випадку він виступає безумовним доказом, який орган (посадова особа), який ініціював експертизу, враховує його при кваліфікації правопорушення, а в другому – висновок є доказом, але його оцінку має надати орган адміністративної юрисдикції, який розглядає справу.

Останнім часом відбулися зміни щодо його оформлення і з викладу пункту 4.23 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України у редакції від 26.12.2012 №1950/5 випливає, що висновок експерта може мати як паперову (письмову), так і електронну форму. Такий підхід містить і Закон України «Про адміністративну процедуру», визнаючи висновок документом, що «складається за результатами проведення експертизи у письмовій (в тому числі електронній) формі, який містить детальний опис проведених досліджень, їх результатів, а також відповіді на запитання, якщо такі були поставлені адміністративним органом у рішенні про призначення експертизи» [5, с. 326].

Проте не всі чинні процесуальні закони враховують положення про форму висновку експерта, зокрема у ч. 7 ст.101 КПК України сказано, що «висновок експерта надається в письмовій формі», про електронну не йдеться. Тож, при прийнятті Кодексу України про адміністративні проступки варто врахувати нове законодавство і позицію Верховного Суду щодо процесуальної форми та доказового значення висновку експерта.

Література:

1. Янюк Наталія. Участь експерта в адміністративно-деліктному провадженні: проблеми правового регулювання. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 79. 2024. С. 166–174. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12537/12883>
2. Справа № 727/4042/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127188666>
3. Справа № 175/4948/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127240760>
4. Справа №766/12142/16-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98278266>
5. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: Андрійко О. Ф., Бевзенко В. М. та ін. ; за заг. ред. Тимошука В. П. Київ. 2023. 545 с. <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74413.pdf>

ДОСЛІДЖЕННЯ АЛІФАТИЧНИХ ТА АРОМАТИЧНИХ ПОЛІАМІДНИХ ВОЛОКОН

Яремко Віра Миколаївна

старший судовий експерт

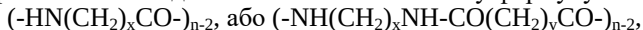
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Львів, Україна

Поліамідні волокна є розповсюдженими об'єктами дослідження волокнистих матеріалів та виробів з них. За своїм хімічним складом, тобто видом, поліамідні волокна можуть бути виготовлені на основі аліфатичних та ароматичних мономерів.

Аліфатичні поліамідні волокна мають загальну формулу:



де: x та y – кількість метиленових груп, що не перевищує 12; n – ступінь полімеризації, що коливається в межах 100-200.

Найбільш розповсюдженими у світовій практиці є:

- $(-\text{HN}(\text{CH}_2)_5\text{CO}-)_{n-2}$ – полікапроамід (капрон, найлон-6);
- $(-\text{HN}(\text{CH}_2)_6\text{CO}-)_{n-2}$ – полієнантамід (найлон-7, енант);
- $(-\text{NH}(\text{CH}_2)_6\text{NH}-\text{CO}(\text{CH}_2)_4\text{CO}-)_{n-2}$ – полігексаметиленадипінамід (найлон-6,6, анід);
- $(-\text{NH}(\text{CH}_2)_6\text{NH}-\text{CO}(\text{CH}_2)_8\text{CO}-)_{n-2}$ – полігексаметиленсебацінамід (найлон-11, ундекан).

Хімічний склад волокноутворюючих поліамідів, які позначені в ряді країн спільним терміном «найлон», характеризуються числом атомів вуглецю в молекулі мономера. Одна цифра вказує на синтез поліаміду з амінокислоти або її лактаму (капрон, найлон-6), дві цифри – на синтез поліаміду з діаміна та дикарбонової кислоти (анід, найлон-6,6), дробові числа – на участь в синтезі сополімерів.

Представники аліфатичних поліамідних волокон руйнуються в холодних соляній, сірчаній, азотній, мурашиній та оцтовій концентрованих кислотах. За кімнатної температури залишаються інертними до дії таких органічних розчинників, як ацетон, чотирихлористий вуглець, трихлоретан, бензол, метиловий та етиловий ефіри.

Ароматичні поліамідні волокна мають загальну формулу:



Представником синтетичних ароматичних поліамідних волокон є арамідне волокно, а саме пара-арамід (полі-парафенілен-терефталамід РРТА), торгова назва Kevlar. Пара-арамід отримують поліконденсацією в розчині мономерів фенілен-1,4-діаміна (пара-фенілендіамін) і терефталойлхлориду.

Свою назву пара-арамід отримав за типом положення амідного зв'язку з бензольним кільцем, а саме в пара-положенні (рис. 1).

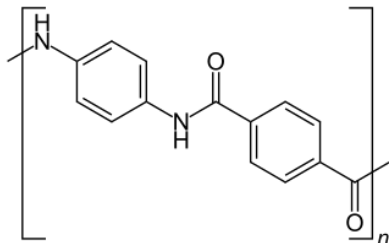


Рис. 1. Структурна формула пара-араміду (Kevlar)

На відміну від волокнистих матеріалів аліфатичних поліамідів, волокна пара-араміду стійкі до дії кислот, мають високу міцність завдяки множинним зв'язкам між мономерами, високий модуль, стійкість до дії високих температур, сильну в'язкість, вогнестійкість, стійкість до корозії, часто використовують у вогнестійкому одязі для пожежників та у виробництві військового захисного спорядження.

Під час дослідження волокнистих матеріалів та виробів з них переважно застосовуються методи руйнівного характеру, а саме: розчинення, горіння та піроліз, які є тривалими за часом виконання та передбачують повне знищення об'єктів. З метою збереження об'єктів досліджень необхідно використовувати метод поляризаційної інтерференції та інфрачервону спектроскопію. Це дає диференціювати поліамідні волокна за класом та видом.

Дослідженням в поляризаційному світлі інтерференція волокон спостерігається при пропусканні світла крізь систему поляризаторів в розміщену між ними анізотропну речовину. Джерелом випромінювання є біле світло, внаслідок чого інтерференція спостерігається у вигляді різнокольорового забарвлення. Оскільки, поліамідні волокна являються анізотропними речовинами, помістивши їх між двома поляризаторами (поляризатор та аналізатор) в перпендикулярному (схрещеному) та паралельному положенні буде спостерігатись кольорова інтерференція. В залежності від природи хімічного волокна картина поляризаційної інтерференції буде відрізнятись.

Інтерференційна картина аліфатичних поліамідних волокон однакова. В залежності від умов спостереження можемо бачити характерні яскраві та багатокольорові позовжні смуги червоно-зеленого кольорів в середині, чередування синьо-зелених та червоних вузьких смужок по краях.

Поляризаційну інтерференцію поліамідних волокон вивчали за допомогою мікроскопу поляризаційного Axioscope 5 POL, оснащеного відеокамерою з програмним забезпеченням ZEN 3.4 pro. Мікропрепарати готували в краплі водно-гліцеринової суміші (1:1).

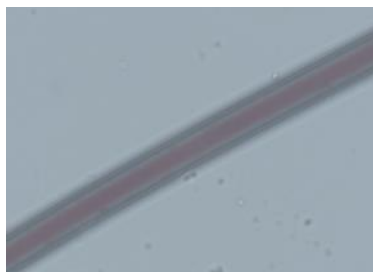


Фото 1

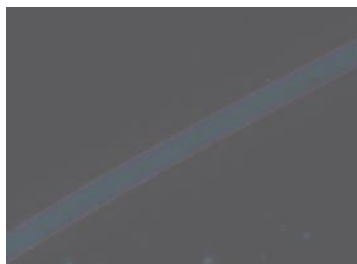


Фото 2

Фото 1, 2 Смути інтерференції капрону в перпендикулярних (схрещених) та паралельних поляризаторах, відповідно

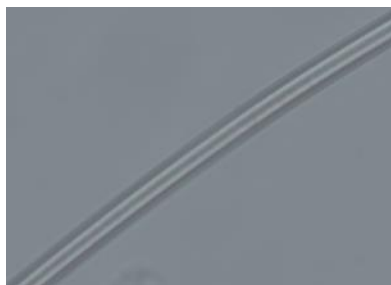


Фото 3



Фото 4

Фото 3,4 Смути інтерференції пара-араміду в перпендикулярних (схрещених) та паралельних поляризаторах, відповідно

Інтерференційна картина ароматичного поліамідного волокна пара-араміду (див. фото 3, 4) на відміну від капрону, не така яскрава та багатоколірна, має поздовжні смуги білого та сірого кольорів в середині та чередування синьо-зелених та червоних вузьких смужок по краях.

Для встановлення хімічного складу волокноутворюючого полімеру поліамідних волокон використали метод ІЧ – спектроскопії на ІЧ-Фур'є спектрофотометрі «NICOLET IS10». Результати спектрометричного дослідження поліамідних волокон в ІЧ – області спектру показали, що:

- для всіх поліамідних волокон (див. рис. 2) характерні наступні інтенсивні смуги поглинання: $3300, 3080 \text{ см}^{-1}$ – валентні коливання груп NH, $1650, 1560 \text{ см}^{-1}$ – поглинання амідних груп, $1380, 1470 \text{ см}^{-1}$ – деформаційні коливання групи CH_2 , $2880, 2940 \text{ см}^{-1}$ – валентні коливання групи CH_2 ;

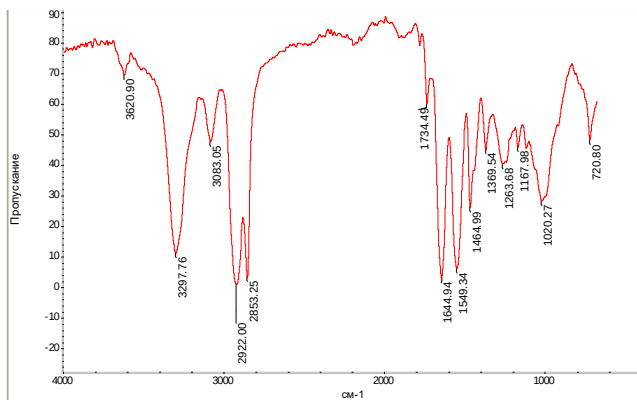


Рис. 2. ІЧ-спектр поліамідного волокна капрону (найлон 6)

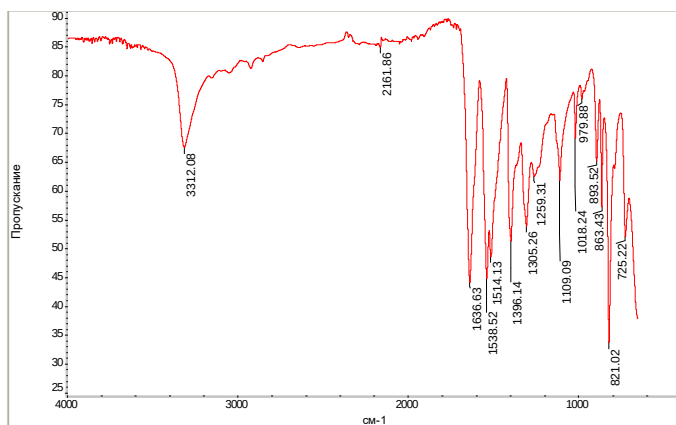


Рис. 3. ІЧ-спектр поліамідного волокна пара-араміду

– пара-арамід (див. мал. 3) має смуги поглинання, які характерні для всіх поліамідних волокон, але є смуги поглинання за якими можна відрізнити від аліфатичних поліамідних волокон, а саме: низька інтенсивність $2880, 2940 \text{ cm}^{-1}$ - валентних коливань групи CH_2 , – 819 cm^{-1} - бензольного кільця, 1305 cm^{-1} – смуга коливань амідної групи з фенільною групою.

Дослідження поліамідних волокон методами поляризаційної інтерференції та інфрачервоної спектроскопії дає можливість диференціювати аліфатичні та ароматичні поліамідні волокна, при цьому зберігаючи об'єкти експертизи.

Література:

1. ДСТУ 2136-93 Полотна текстильні. Види, дефекти. Терміни та визначення.
2. ДСТУ 2136-93 Волокна та нитки текстильні. Види, дефекти. Терміни та визначення.
3. Пугачевський Г. Ф., Семак Б. Д. Текстильне товарознавство Товарознавство непродовольчих товарів. УКООПСПІКА. Навчально-методичний центр «Укоопосвіта». Київ, 1999. 595 с.

МАТЕРІАЛИ

V Всеукраїнського форуму судових експертів

Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін

м. Львів, 6 червня 2025 року



Підписано до друку 03.06.2025 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 32,89. Тираж 300. Замовлення № 050-0725.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.